※ શ્રાવકોની આચાર સંહિતા ※

યાને

શ્રાદ્ધ વિધિ નું ભાષાંતર

અનુવાદક : ※ 卐 ※ 卐 ※ : સંપાદક

ગણિવર્ય શ્રી મહાયશસાગરજી મ.સા.

પ. પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી [illegible]

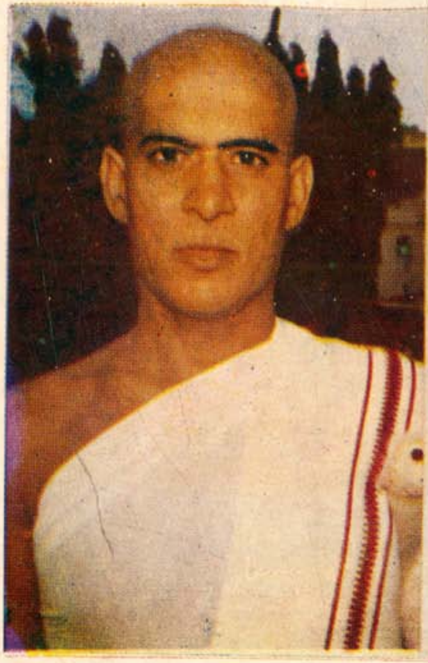

ગણિવર્ય શ્રી મહાયશસાગરજી મ. સા.

મુનિ શ્રી પ્રીતિવર્ધનસાગરજી મ. સા.

શ્રાવકોની

આચાર સંહિતા

યાને

શ્રાદ્ધ વિધિ

નું

ભાષાન્તર

— મૂળ કર્તા —

આ. શ્રી રત્નશેખરસૂરીશ્વરજી મ. સા.

— અનુવાદક —

આ. દર્શનસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના

શિષ્યરત્ન ગણિવર્ય

શ્રી મહાયશસાગરજી મહારાજ

卐 અનુક્રમણિકા 卐

પૃષ્ઠ નં.	વિગત	પૃષ્ઠ નં.	વિગત
૧	પંચપરમેષ્ઠિ સ્વરૂપ માંગલિક	૬૮	પચ્ચક્ખાણ વિના ત્યાગ કરે તોય ફળ નહિ
૨	ગ્રંથનું મંગલાચરણ	૭૦	વ્રત–નિયમ પાળવામાં સાવધાનતા
૩	ગ્રંથમાં આવતા ૭ દ્વારોના નામ	૭૨	શ્રાવકે કેવા નિયમો ગ્રહણ કરવા
૪	શ્રાવક ધર્મને યોગ્ય ક્યારે બને, કેવો આત્મા ધર્મને માટે અયોગ્ય	૭૩	સચિત્ત–અચિત્ત મિશ્ર વસ્તુનો વિચાર
૧૯	શ્રાવકના ૨૧ ગુણોનું વર્ણન	૭૮	ધાન્ય સંબંધી વિચાર
૪૦	શ્રાવકના પ્રકાર	૭૯	લોટ સંબંધી વિચાર
૪૧	ભાવશ્રાવકના પ્રકાર	૮૧	પકવાન્ન, દહિ–દુધ, વિદળ સંબંધી વિચાર
૪૨	બાર વ્રતના ભાંગાની સમજ	૮૨	અભક્ષ્ય કોને કહેવાય
૪૬	શ્રાવક શબ્દનો અર્થ	૮૩	ઉકાળેલા પાણી સંબંધી વિચાર
૪૮	દિવસકૃત્યનું વર્ણન શરૂ વહેલા ઉઠવાથી થતા લાભો	૯૦	ચૌદ નિયમ ધારવાની વિગત
૪૯	રાત્રે કેવી રીતે બોલવું.	૯૫	અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ
૫૦	નાડી તથા તત્ત્વોની સમજ ને લાભાલાભ	૯૭	અણાહારી ચીજોના નામ
૫૩	ચંદ્ર–સૂર્યનાડીમાં કરવાયોગ્ય કાર્યો	૯૯	પચ્ચક્ખાણના પાંચ સ્થાન
૫૪	નવકાર ગણવાનો વિધિ	૧૦૧	લઘુ–વડી નીતિ કરવાની દિશા
૫૫	જપના પ્રકારો, અને આવર્તો	૧૦૩	સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યો ક્યાં ઉપજે
૫૬	ધ્યાનના સ્થળ ને કાળાદિકનો વિચાર	૧૦૪	દાતણ કેવી રીતે કરવું, ક્યારે ન કરવું અને કેવું કરવું
૬૧	નવકારથી કેટલું પાપ જાય	૧૦૬	સ્નાન કેમ કરવું, ક્યારે ન કરવું
૬૩	ધર્મ જાગરિકા કેમ કરવી	૧૦૮	દેવપૂજાદિકમાં જળ સ્નાન શાસ્ત્રસંમત
૬૫	સ્વપ્ન વિચાર	૧૧૦	ભાવસ્નાન
૬૭	સવારે ઉઠી હાથ જોવો, વડીલોને નમસ્કાર કરવા	૧૧૨	પૂજામાં કેટલાને કેવા વસ્ત્રો પહેરવા
		૧૧૫	પૂજા કરતી વેળા સાત શુદ્ધિ
		૧૧૭	જિનમંદિર જવાનો વિધિ

॥ અનુક્રમણિકા ॥

પૃષ્ઠ નં. વિગત

૧ પંચપરમેષ્ઠિ સ્વરૂપ માંગલિક
૨ ગ્રંથનું મંગલાચરણ
૩ ગ્રંથમાં આવતા છ દ્વારોના નામ
૪ શ્રાવક ધર્મને યોગ્ય ક્યારે બને, કેવો આત્મા ધર્મને માટે અયોગ્ય
૧૭ શ્રાવકના ૨૧ ગુણોનું વર્ણન
૩૦ શ્રાવકના પ્રકાર
૩૧ ભાવશ્રાવકના પ્રકાર
૩૨ બાર વ્રતના ભાંગાની સમજ
૩૬ શ્રાવક શબ્દનો અર્થ
૩૮ દિવસકૃત્યનું વર્ણન શરૂ વહેલા ઉઠવાથી થતા લાભો
૩૯ રાત્રે કેવી રીતે બોલવું.
૪૦ નાડી તથા તત્ત્વોની સમજ ને લાભાલાભ.
૫૩ ચંદ્ર—સૂર્યનાડીમાં કરવાયોગ્ય કાર્યો
૫૪ નવકાર ગણવાનો વિધિ
૫૫ જપના પ્રકારો, અને આવર્તો
૫૬ ધ્યાનના સ્થળ ને કાળાદિકનો વિચાર
૬૧ નવકારથી કેટલું પાપ જાય
૬૩ ધર્મ જાગરિકા કેમ કરવી
૬૫ સ્વપ્ન વિચાર
૬૭ સવારે ઉઠી હાથ જોવો, વડીલોને નમસ્કાર કરવા

પૃષ્ઠ નં. વિગત

૬૮ પચ્ચક્ખાણ વિના ત્યાગ કરે તોય ફળ નહિ
૭૦ વ્રત—નિયમ પાળવામાં સાવધાનતા
૭૨ શ્રાવકે કેવા નિયમો ગ્રહણ કરવા
૭૩ સચિત્ત--અચિત્ત મિશ્ર વસ્તુનો વિચાર
૭૮ ધાન્ય સંબંધી વિચાર
૭૯ લોટ સંબંધી વિચાર
૮૧ પકવાન્ન, દહિ—દુધ, વિદળ સંબંધી વિચાર
૮૨ અભક્ષ્ય કોને કહેવાય
૮૩ ઉકાળેલા પાણી સંબંધી વિચાર
૯૦ ચૌદ નિયમ ધારવાની વિગત
૯૫ અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ
૯૭ અણાહારી ચીજોના નામ
૯૯ પચ્ચક્ખાણના પાંચ સ્થાન
૧૦૧ લઘુ—વડી નીતિ કરવાની દિશા
૧૦૩ સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યો ક્યાં ઉપજે
૧૦૪ દાતણ કેવી રીતે કરવું, ક્યારે ન કરવું અને કેવું કરવું
૧૦૬ સ્નાન કેમ કરવું, ક્યારે ન કરવું
૧૦૮ દેવપૂજાદિકમાં જળ સ્નાન શાસ્ત્ર-(સંમત
૧૧૦ ભાવસ્નાન
૧૧૨ પૂજામાં કેટલાને કેવા વસ્ત્રો પહેરવા
૧૧૫ પૂજા કરતી વેળા સાત શુદ્ધિ
૧૧૭ જિનમંદિર જવાનો વિધિ

પૃષ્ઠ નં.	વિગત
૧૨૨	બત્રીસ નાટકોના નામ
૧૨૮	પ્રભુને નવ અંગે પૂજા
૧૩૧	પૂજાના પ્રકાર
૧૩૬	મૂળ નાયકની પ્રથમ પૂજા કેમ
૧૪૨	નૈવેદ્ય પૂજા રોજ કરાય
૧૪૫	ચૈત્યવંદનના પ્રકાર
૧૪૭	પ્રભુની ત્રણ અવસ્થાનું ચિંતન
૧૪૮	બે-પાંચ-અષ્ટ-સર્વપ્રકારી પૂજા
૧૫૩	વિસ્તૃત સ્નાત્ર પૂજા
૧૬૧	નાશ પામતા ચૈત્યની સાધુએ પણ ઉપેક્ષા ન કરવી
૧૬૨	ધનરહિતશ્રાવકે દ્રવ્યપૂજા કેમ કરવી
૧૬૩	દ્રવ્યપૂજામાં ચૈત્યવંદન ભાષ્યના ૨૦૭૪ ભેદ
૧૭૫	દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનું ફળ
૧૭૬	જિનદર્શન અને પૂજાનું ફળ
૧૭૭	દરરોજ ત્રણ ટાઈમ પૂજા કરવાનું વિધાન
૨૦૨	દેરાસરની ઉચિત ચિંતા, સાર- [સંભાળ
૨૦૪	જ્ઞાનની આશાતના
૨૦૫	દેવની અશાતના ૧૦, ૪૦, ૮૪
૨૧૦	ગુરૂની તેત્રીસ આશાતના
૨૧૬	દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ-વૃદ્ધિ કેમ કરવી
૨૩૮	ઘર ચૈત્યના ચોખા વિ.ની વ્યવસ્થા
૨૪૦	સ્વદ્રવ્યથી ધર્મ અનુષ્ઠાનો કરવા
૨૪૧	સાધારણ દ્રવ્ય વાપરવામાં વિવેક

પૃષ્ઠ નં.	વિગત
૨૪૨	માતાપિતા અંગે જીવતા જ પુણ્ય કાર્ય કરવું
૨૪૪	ગુરૂ વંદનના પ્રકાર ને વિધિ
૨૪૯	ગુરૂનું બહુમાન કરવું, કેમ બેસવું
૨૫૦	દેશના સાંભળવાની રીત અને લાભ
૨૫૮	ક્રિયા અને જ્ઞાન વિષે
૨૬૧	સાધુને સુખશાતા પુછવી વહોરાવવું, ભક્તિ કરવી.
૨૬૮	સાધ્વીજીની સંભાળ, ગુરૂ પાસે અભ્યાસ કરવો, કરાવવો.
૨૭૦	દ્રવ્યોપાર્જન વિધિ
૨૭૩	વ્યાપાર વિધિ
૨૭૫	આજીવિકાના સાત ઉપાય
૨૮૦	સેવા કોની કરવી
૨૮૬	ભિક્ષાના ભેદ
૨૮૯	કેવા માલનો વ્યાપાર ન કરવો
૨૯૪	ઉત્તમ લેણદાર કોણ
૩૦૩	ઉઘરાણી મીઠાશથી કરવી
૩૦૫	કોઈની ઈર્ષ્યા ન કરવી
૩૦૬	કાળાબજાર ન કરવા
૩૦૭	ખોટા માપતોલ ન રાખવા
૩૦૯	સ્વામિદ્રોહાદિ પાપ કર્મ ન કરવા
૩૧૪	ન્યાયમાર્ગે જ અનુસરવું
૩૧૮	મિત્ર કેવો કરવો
૩૨૦	દુર્જન સાથે કેમ વર્તવું પ્રીતિ હોય ત્યાં લેણદેણ ન કરવી

પૃષ્ઠ નં.	વિગત
૩૨૩	થાપણ કેમ રાખવી, કેમવાપરવી
૩૨૪	સ્વગામ કે સ્વદેશમાં વેપાર કરવો
૩૨૫	પરદેશ શુભ શકુને, ભાગ્યશાળી સાથે જવું
૩૨૬	પરદેશમાં ધ્યાનમાં રાખવા જેવા નીતિ વચનો
૩૨૯	સત્કાર્યો સદા કરવા જોઈએ
૩૩૨	દ્રવ્યોપાર્જનમાં યત્ન કરવો
૩૩૩	અતિ લોભ ન કરવો
	ધર્મ, અર્થ, કામનું સેવન
૩૩૬	આવક મુજબ ખર્ચનું પ્રમાણ
૩૩૯	ન્યાયયુક્ત ધનથી થતા લાભ
૩૪૭	વ્યવહાર શુદ્ધિનું સ્વરૂપ
૩૩૫	પરનિંદા–સ્વપ્રશંસા ન કરવી
૩૫૩	લોક વિરૂદ્ધ આચરવું નહિ
૩૫૫	ઉચિત આચારો, પિતાનું ઉચિત
૩૬૦–૬૧	માતાનું અને ભાઈનું ઉચિત
૩૬૩	સ્ત્રીનું ઉચિત
૩૬૮	પુત્રનું ઉચિત
૩૭૨	સગાસંબંધીનું ઉચિત
૩૭૫	ગુરનું ઉચિત
૩૭૭	સ્વનગરવાસીઓનું ઉચિત
૩૮૦	અન્ય ધર્મીઓનું ઉચિત
૩૮૨	અવસરોચિત વચનથી થતો લાભ
૩૮૩	મૂર્ખાના ૧૦૦ લક્ષણો
૩૮૬	અન્ય હિત વચનો
૩૯૪	પશુ–પંખીથી લેવાના ગુણો
૪૦૦	સુપાત્રે દાન દેવાની રીત
૪૮૬	ભોજનાવસરે સુપાત્ર દાન
૪૮૭	સુખી શ્રાવકે ભોજન વખતે દ્વાર ખુલ્લા રાખવા
૪૯૦	પ્રકૃતિને યોગ્ય પરિમિત ભોજન [કરવું
૪૯૧	ભોજનની વિધિ
૪૯૩	પાણી કેમ અને ક્યારે પીવું
૪૯૪	ભોજન પછીના કૃત્યાકૃત્ય
૪૯૬	સ્વાધ્યાયના ભેદ
૫૦૦	રાત્રિકૃત્ય
૫૦૧	સામાયિક–પ્રતિક્રમણ
૫૦૩	પ્રતિક્રમણના ભેદ અને સમય
૫૦૫	જોડીયા પર્વ અને સૂતક સંબંધી
૫૦૭	દેવસિ પ્રતિક્રમણનો વિધિ
૫૦૯	રાઈય પ્રતિક્રમણનો વિધિ
૫૧૦	પક્ખિ, ચૌમાસી, સંવત્સરી પ્રતિક્રમણની વિધિ
૫૧૧	ગુરની વિશ્રામણા
૫૧૨	૧૮૦૦૦ શીલાંગરથનું સ્વરૂપ
૫૧૩	અનાનુપૂર્વી અને તેનું ફળ
૫૧૫	સ્વજનોને રોજ ધર્મોપદેશ દેવો
૫૧૮	નિદ્રાની વિધિ
૫૨૪	કામરાગને કેમ જીતવો
૫૨૭	કષાયોને કેમ જીતવા
૫૩૦	ચારે ગતિમાં દુઃખોનો વિચાર

પૃષ્ઠ નં.	વિગત	પૃષ્ઠ નં.	વિગત
૫૩૧	ધર્મના રોજ મનોરથો ભાવવા	૬૧૭	સ્ત્રીનું રક્ષણ, યોગ્ય મિત્રો
૫૩૨	**પર્વકૃત્ય-પૌષધ અંગે**	૬૧૮	જિનમંદિર
૫૩૪	આરંભ ને સચિત્તનો ત્યાગ	૬૨૧	જીર્ણોદ્ધાર
૫૩૫	અઠ્ઠાઈઓની વિચારણા	૬૩૫	જિનબિંબ
૫૩૮	પૌષધના ભેદો—તેની વિધિ	૬૪૦	અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા
૫૫૩	**ચાતુર્માસિક કૃત્ય**	૬૪૧	પુત્રાદિકનો દીક્ષા મહોત્સવ
	બે પ્રકારના નિયમો	૬૪૨	પદસ્થાપના, જ્ઞાનની ભક્તિ
૫૫૮	ચાતુર્માસિક અભિગ્રહો	૬૪૪	પૌષધશાળા
૫૬૪	ચાતુર્માસિક કૃત્યોનું વિધાન	૬૪૫	દીક્ષાનો સ્વીકાર
	લૌકિકશાસ્ત્રમાં પણ છે	૬૪૬	ભાવશ્રાવકો કેવા હોય
૫૬૮	**વર્ષકૃત્યના ૧૧ દ્વારો**	૬૪૯	આરંભનો ત્યાગ
૫૭૦	સંઘપૂજા	૬૫૦	બ્રહ્મચર્ય, ૧૧ પ્રતિમા
૫૭૧	સાધર્મિક વાત્સલ્ય	૬૫૧	અંતિમ આરાધના
૫૭૬	ત્રણયાત્રા	૬૫૪	ઉપસંહાર
૫૮૫	સ્નાત્ર મહોત્સવ દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ	૬૫૫	ગ્રંથકારની પ્રશસ્તિ
૫૮૭	શ્રુતજ્ઞાનની આરાધના, ઉજમણા	૬૫૭	પરિશિષ્ટ—પચ્ચક્ખાણો
૫૮૯	શાસનની પ્રભાવના	૬૫૮	શ્રાવકને કરવા યોગ્ય કર્તવ્યો
૫૯૨	આલોચના	૬૫૯	શ્રાવકના ૩૫ ગુણ
૫૯૬	આલોચના લેનારના દસ દોષ	૬૬૦	સામાયિક એટલે શું? ચાર દોષ
૫૯૭	આલોચના લેવાથી ફાયદા		સ્થાપનાચાર્ય—ચરવળો શા માટે
૬૦૧	**જન્મકૃત્ય-ઘર ક્યાં ને કેવું**	૬૬૧	કટાસણું—મુહપત્તિ શા માટે
૬૦૩	સારા—ખરાબ પાડોશીથી લાભ-	૬૬૨	૧૦૮ મણકા કેમ પ્રભુપૂજાનું ફળ
૬૦૫	ભૂમિની પરીક્ષા [હાની	૬૬૩	સાથીયો, નૈવેદ્ય, ફળ, ચામર-
૬૦૮-૯	ઘરનું માપ, ઘરની બાંધણી		પૂજા શા માટે. દશ ચંદરવા,
૬૧૨	**ઉચિત વિદ્યાનું ગ્રહણ**		સાતસ્મરણા, ૧૮ દોષ રહિત
૬૧૫	**વરકન્યાના ગુણ દોષ**		**વીતરાગ, આઠમદ, સાતભય.**

પૃષ્ઠ નં.	વિગત
૬૬૪	૭ લેશ્યા અને તેનું ફળ
૬૬૫	પાંચક્રિયા, નારકીને દસ વેદના, સ્ત્રીઓ શું ન પામી શકે, ભાવશ્રાવકના ૭ લિંગ, અતિક્રમ વિ. પુન્ય–પાપ કેટલા પ્રકારે બંધાય વિગેરે
૬૬૭	ગુરૂ વંદનથી થતા લાભો. ૨૨ અભક્ષ્ય, ૩૨ અનંતકાય, પાંચ પ્રતિક્રમણના સૂત્રો તેના કર્તા
૬૬૮	ભાવના, પ્રભુનું બળ કેટલું
૬૬૯	સૂતક વિચાર–M.C. અંગે
૬૭૦	ઈરિયાવહી કરતાં ૧૮૨૪૧૨૦ ભાંગે મિચ્છામિ દુક્કડં અપાય છે સામાયિકના ૩૨ દોષ
૬૭૧	પ્રતિક્રમણમાં ૭ આવશ્યકના હેતુઓ, પ્રતિક્રમણમાં આચારોની શુદ્ધિ, પ્રતિક્રમણના આઠ નામો. પ્રતિક્રમણ શા માટે કરવું જોઈએ.

શ્રાદ્ધવિધિ ગ્રંથમાં આવેલા દૃષ્ટાંતો

નં.	દૃષ્ટાંતો	પૃષ્ઠ
૧	卐 ભુવનભાનુ કેવલિ	૪
૨	卐 વરાહમિહિર	૮
૩	ગામડીયા કુલપુત્ર	૯
૪	卐 આર્દ્રકુમાર	૧૩
૫	શુકરાજ	૨૦
૬	શ્રીદત્તકેવલી	૨૪
૭	સુરસુંદરકુમાર	૪૧
૮	શિવકુમાર	૬૧
૯	સમળી	૬૨
૧૦	કમલશેઠ	૭૧
૧૧	અંબડ પરિવ્રાજકના શિષ્યો	૮૯
૧૨	કુલપુત્ર	૧૦૯
૧૩	પુણ્યસાર	૧૧૧
૧૪	કુમારપાળ	૧૧૪
૧૫	[illegible]	૧૧૭
૧૬	જીર્ણહાશેઠ	૧૩૩
૧૭	નૈવેદ્ય પૂજા પર નિર્ધન ખેડૂત	૧૪૩
૧૮	વિધિ–અવિધિ પર ચિત્રકાર	૧૬૭
૧૯	અવિધિથી અલ્પલાભ	૧૭૦
૨૦	ઈર્ષ્યા પર કુંતલારાણી	૧૭૨
૨૧	દ્રવ્યસ્તવ પર કુવાનું	૧૭૫
૨૨	ધર્મ અભ્યાસે મચ્છને સમકિત	૧૮૧
૨૩	વિધિ બહુમાન પર ધર્મદત્ત	૧૮૨
૨૪	ગાયની ઉપેક્ષા પર બ્રાહ્મણો	૨૦૪
૨૫	આંતરિક ભક્તિ પર ભીલ	૨૦૪
૨૬	દેવદ્રવ્ય ભક્ષણ–રક્ષણ પર સાગર શેઠ	૨૧૭
૨૭	જ્ઞાન–સાધારણ દ્રવ્ય ભક્ષણ પર કર્મસાર–પુણ્યસાર	૨૨૩
૨૮	દેવું રાખવાથી દોષ પર	

નં.	દૃષ્ટાંતો	પૃષ્ઠ	નં.	દૃષ્ટાંતો	પૃષ્ઠ
	ઋષભદત્ત	૨૨૯	૫૧	બુદ્ધિથી કમાનાર	૨૭૮
૨૯	દેવદ્રવ્ય સંભાળનારને પ્રમાદથી થતા દોષ	૨૩૧	૫૨	ગર્વ ન કરવા ઉપર	૨૮૩
૩૦	મંદિરના દિવા વાપરવા પર ઉંટડી	૨૩૩	૫૩	રાજા પ્રસન્ન થાય તો ન્યાલ કરી દે	૨૮૩
૩૧	થોડા નકરાથી ઉજમણું કરનાર લક્ષ્મીવતી	૨૩૬	૫૪	મુગ્ધશેઠ	૨૯૧
૩૨	卐 ધમ્મિલકુમાર	૨૪૭	૫૫	ભાવડશેઠ	૨૯૫
૩૩	卐 દૃઢ પ્રહારી	૨૪૮	૫૬	આભડશેઠ	૨૯૮
૩૪	પ્રદેશીનૃપ	૨૫૧	૫૭	ભાગીદારના ભાગ્યથી લાભ	૩૦૧
૩૫	卐 આમરાજા	૨૫૪	૫૮	જ્યાં ત્યાં ન્યાય ન કરવા પર શેઠ પુત્રી	૩૦૪
૩૬	થાવચ્ચાપુત્ર	૨૫૫	૫૯	મનમલિન પર બે મિત્રો	૩૦૬
૩૭	卐 તામલીતાપસ	૨૬૦	૬૦	વ્યવહારશુદ્ધિ અંગે હેલાકશેઠ	૩૦૮
૩૮	卐 પૂરણતાપસ	૨૬૦	૬૧	વિશ્વાસઘાત પર વિસેમિરા	૩૦૯
૩૯	卐 અંગાર મર્દકાચાર્ય	૨૬૦	૬૨	સત્યવચન પર મહણસિંહ	૩૧૭
૪૦	જીરણશેઠ	૨૬૩	૬૩	ભીમસોની	૩૧૮
૪૧	卐 શાલિભદ્ર	૨૬૩	૬૪	ધનેશ્વરશેઠ	૩૨૧
૪૨	卐 રેવતિ શ્રાવિકા	૨૬૪	૬૫	ધન આપતાં સાક્ષી રાખવો	૩૨૨
૪૩	卐 જીવાનંદ વૈદ્ય	૨૬૫	૬૬	ભાગ્યશાળી સાથે જવામાં લાભ	૩૨૫
૪૪	卐 જયંતી શ્રાવિકા	૨૬૫	૬૭	પાપ ઋદ્ધિ અંગે	૩૩૧
૪૫	卐 વંકચૂલ	૨૬૬	૬૮	નવો વહુ	૩૩૭
૪૬	卐 કોશાવેશ્યા	૨૬૬	૬૯	વિદ્યાપતિ શેઠ	૩૩૮
૪૭	卐 અવંતિસુકુમાલ	૨૬૬	૭૦	દેવ અને યશ શેઠ	૩૩૯
૪૮	卐 અભયકુમાર	૨૬૭	૭૧	સોમરાજા	૩૪૦
૪૯	卐 માસતુષમુનિ	૨૬૯	૭૨	લાખ બ્રાહ્મણને જમાડનાર	૩૪૨
૫૦	ન્યાયપર યશોવર્મારાજા	૨૭૦	૭૩	અન્યાયધનથી દુઃખી રંકશેઠ	૩૪૪

નં.	દૃષ્ટાંતો	પૃષ્ઠ
૭૪	રાજ્ય વિરુદ્ધ બોલનાર રોહિણી	૩૫૦
૭૫	પરનિંદા કરનાર—ડોશી	૩૫૨
૭૬	સાચા દોષો ન બોલવા પર	૩૫૩
૭૭	卐 લાતમારનારને શું કરવું ?	૩૫૭
૭૮	સ્ત્રી કદાગરો મંથરકોળી	૩૬૭
૭૯	સંપ પર પાંચ આંગળી	૩૭૪
૮૦	વ્યવહાર શુદ્ધિ પર ધનમિત્ર	૩૯૬
૮૧	સુપાત્રદાન, પરિગ્રહ પરિમાણ પર રત્નસાર	૪૦૩
૮૨	એડકાક્ષ	૪૯૮
૮૩	પ્રતિક્રમણ પર દૃઢતા (સોનૈયો આપી પ્રતિક્ર. કર્યું)	૫૦૩
૮૪	સ્વાધ્યાય ઉપર ધર્મદાસ	૫૧૪
૮૫	ધન્યશેઠ	૫૧૬
૮૬	卐 દેશાવકાશિક પર વાનર	૫૨૧
૮૭	卐 જંબૂસ્વામિ	૫૨૫
૮૮	પૌષધ પર ધનેશ્વર શેઠ	૫૪૪
૮૯	અછતી વસ્તુ ત્યાગ પર દ્રમકમુનિ	૫૫૪
૯૦	ચોમાસાના નિયમ પર રાજકુમાર	૫૬૨
૯૧	સંઘ પૂજા પર મહણસિંહ	૫૭૦
૯૨	સાધર્મિક ભક્તિ પર દંડવીર્ય રાજા	૫૭૪
૯૩	સાધર્મિક ભક્તિ પર સંભવનાથ પ્રભુ વિ.	૫૭૫
૯૪	વેપારાર્થે જતાં પૂર્વે મહાપૂજા ભણાવવી	૫૮૬
૯૫	શલ્ય પર લક્ષ્મણા સાધ્વી	૫૯૮
૯૬	કુઆમવાસ પર શેઠ	૬૦૨
૯૭	જિનમંદિરની ચીજ વાપરવાથી નુકશાન	૬૦૭
૯૮	વિધિપૂર્વક ઘરબાંધવાથીલાભ	૬૧૧
૯૯	વિધર્મી સાથે પરણવાથી નુકશાન	૬૧૪
૧૦૦	જિર્ણોદ્ધારથી થતા લાભ મંત્રી વાગ્ભટ	૬૨૧
૧૦૧	ઉદાયનરાજા અને જિવીતસ્વામિની પ્રતિમા	૬૨૪
૧-૨-૩	સામાયિક ઉપરના ત્રણ.	૬૬૧
૧	રાત્રિભોજન ત્યાગ ઉપર	૬૬૬
૪	ન્યૂનાધિક સૂત્રોથી નુકશાન	૬૭૨

ચિત્ર પરિચય

ક્રમ	પૃષ્ઠ	વિગત
૧	૪૯૯	પ્રભુની ભાવથી અષ્ટ પ્રકારી પૂજા કરતાં શ્રાવકો
૨	૪૯૮	રાત્રિભોજન અને તેનું ફળ
૩	૫૦૦	શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ
૪	૫૨૭	મધુબિન્દુ
૫	૫૨૯	પુણ્ય-પાપનું ફલ
૬	૫૩૨	શ્રી ગૌતમ સ્વામી
૭	૫૪૯	પુન્યનું ફલ—દેવલોક વિમાનો
૮	૫૫૩	સ્થાપનાચાર્ય
૯	૫૬૦	કંદમૂળ આદિ અનંતકાય
૧૦	૫૬૧	રાત્રિભોજન તેનું ફળ (પરલોક)
૧૧	૫૬૪	માંસ-મદિરા-માખણ-મધ-ધુમ્રપાન કરનારને આલોક અને પરલોકમાં મળતાં માઠા ફળો
૧૨	૫૬૫	કંદમૂળ-માંસ વિ. રાત્રિભોજન કરનારને આલોક-પરલોકમાં મળતાં ફળો
૧૩	૫૬૬	દારૂથી નુકસાન
૧૪	૫૬૯	તીર્થંકર દેવ અને આઠ પ્રાતિહાર્ય
૧૫	૫૭૭	ચતુર્વિધ સંઘ અને રથયાત્રા
૧૬	૫૮૦	દેરાસરો — તીર્થભૂમિ
૧૭	૫૮૪	તીર્થયાત્રા
૧૮	૫૮૭	ઉજમણાનું દૃશ્ય-છોડ
૧૯	૬૦૦	અષ્ટ માંગલિક
૨૦	૬૦૧	તીર્થંકર પ્રભુ અને આઠ પ્રાતિહાર્ય
૨૧	૬૧૮	દેરાસર
૨૨	૬૩૧	પ્રભુ મહાવીર
૨૩	૬૩૪	દેરાસરમાં વિવિધ ધર્મની ક્રિયા
૨૪	૬૫૯	શ્રાવકની દિનચર્યા
૨૫	૬૬૪	૭ લેશ્યાની ઓળખ

ॐ ह्रीं श्री शंखेश्वर-पार्श्वनाथाय नमः
સુળીનગર મંડન શ્રી પાર્શ્વનાથાય નમઃ
આગમોદ્ધારક શ્રી આનન્દસાગર સૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ

પ્રા સં ગિ ક વ ક્ત વ્ય

આર્ય દેશમાં ધર્મ પુરૂષાર્થની પ્રધાનતા રહેલી છે. ધર્મ સાધનાનું સંપૂર્ણ ફલ મોક્ષ છે. જે ભવ્યાત્મા ધર્મ આરાધે તે કર્મનો ક્ષય કરી પરમપદને પામે છે. માટે જ પન્દર કર્મભૂમિમાંથી જ ભવ્યાત્મા વીતરાગપ્રણિત ધર્મ આરાધી સ્વશ્રેય સાધી જીવમાંથી શિવ અને માનવમાંથી ભગવાન બની શકે છે.

જગતમાં ધર્મો અનેક જોવા મળશે પરંતુ તે પૈકી આત્માને મોક્ષની સાથે સંબંધ કરાવી આપે તેવો કયો ધર્મ છે તે વ્યક્તિએ પોતાના વિવેક બળે તપાસી વિચારી પછી આરાધ્ય બનાવવો જોઈએ. કેટલાક ધર્મો આલોકનું સુખ આપે, કેટલાક સુખને બદલે દુઃખ પણ આપે આવા ધર્મો ધર્માભાસવાળા હોઈ સર્વથા હેય છે. શુદ્ધ સોનું લેનાર તેની પરીક્ષા કર્યા પછી જ લે છે તેમ જેને શુદ્ધ ધર્મનો ખપ છે તેને પણ પરીક્ષા કરીને જ ગ્રહણ કરવો જોઈએ અને જીવનના અંત સુધી આરાધી લેવો જોઈએ **કુમારપાળ મહારાજા**ની જેમ. ધર્મ પણ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી સમજી ગ્રહણ કરવો જોઈએ તેમ શ્રીમાન્ **હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.** પણ ફરમાવે છે સુદેવ-ગુરૂ-ધર્મ અને તેથી વિપરીત કુદેવ-ગુરૂ-ધર્મનું સ્વરૂપ પણ ક. સ. ભ. **શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મ. સા.** યોગશાસ્ત્ર વિ. ગ્રંથોમાં પણ બતાવ્યું છે. વિવેક બળે આદરણીય વસ્તુને અમલમાં મૂકવી અને છોડવા જેવી વસ્તુને છોડવી એ જ પરમાર્થ.

જીવન સુંદર અને પવિત્ર જીવવું હશે તો ધર્મકળાની ખાસ જરૂર છે. ધર્મકળા વિનાનું જીવન માનવને દાનવ બનાવે છે. દાનવતા દોષથી બચી માનવતાના ગુણોનો વિકાસ કરવો હોય તો તેને જીવનમાં ધર્મકળા અવશ્ય અપનાવવી જોઈએ.

દેશ-અંશમાત્ર ધર્મમય જીવન જીવી જાણે તેને શ્રાવક ધર્મ કહે છે અને સર્વથી ધર્મમય જીવન જીવી જાણે તેને સાધુધર્મ કહેવાય.

અથવા દેશ વિરતિપણું જેનામાં છે તે શ્રાવક ધર્મ અને સર્વ વિરતિપણું જેનામાં છે તેને સાધુધર્મ કહે છે. ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમ વિના સર્વ વિરતિ ધર્મ પામી શકાતો નથી. એટલે નક્કી થયું કે સર્વવિરતિ ધર્મ એટલે સર્વે પ્રકારના પાપકાર્ય પોતે કરે નહિ. બીજા પાસે કરાવે નહિ અને કોઈએ કર્યા હોય તો તેની પ્રશંસા-અનુમોદના કરે નહિ આવા સર્વપાપોથી બચવા સ્વરૂપ ધર્મ જગતમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ છે. અને જેઓનું તેવું જીવન છે તેઓ ઉત્તમોત્તમ છે, પૂજનીય છે, વંદનીય છે.

આવો સર્વવિરતિ ધર્મ બધા લઇ શકે નહિ તો બીજાઓએ કેવા પ્રકારનું જીવન જીવવું ? આ પ્રશ્ન આજથી લગભગ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે મગધદેશના મહારાજા **શ્રેણિક** તેમના બુદ્ધિનિધાન સુપુત્ર **અભયકુમારે** પ્રભુ **મહાવીરદેવને** પૂછતાં સર્વજ્ઞ વીતરાગ વીર પ્રભુએ શ્રાવક ધર્મના આચારોની વાત પ્રરૂપી. જેને ગણધર ભગવંતોએ સૂત્રરૂપે ગુંથી તે ગ્રંથ રૂપે બની જેનું નામ છે **શ્રાદ્ધવિધિ.**

ગ્રંથના મૂળ શ્લોકો ૧૭ છે તેને સમજવા માટે **આચાર્ય રત્નશેખરસૂરિજી** મ. સા. સં. ૧૫૦૬માં શ્રાદ્ધવિધિ ગ્રંથની વિધિ કૌમુદિ નામની ટીકા ૬૭૬૧ શ્લોક પ્રમાણ બનાવી ત્યારે આપણે શ્રાવકોના આચારો–કર્તવ્યો કેવા હોવા જોઈએ તે કાંઈક અંશે સમજી શકીએ છીએ. પૂજ્યશ્રીનો આપણા ઉપર મોટો ઉપકાર છે.

આ ગ્રંથ સંસ્કૃત–પ્રાકૃતમાં હોઇ બધા શ્રાવકોને સમજવું કઠિન થઈ પડે તે માટે તેનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર થાય તો તેને સમજી શકાય અને યથાશક્ય પાલન પણ કરી શકાય.

આ વિચાર અમોને આવતા પરમ પૂજ્ય ગણિવર્ય **શ્રી મહાયશ સાગરજી મ.સા.** ને અમે વાત કરી તો પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું કે પૂર્વે આનું ભાષાન્તર થયેલું છે અને ક્યાંક ઉપલબ્ધ પણ થાય ત્યારે અમોએ પૂજ્યશ્રીને વિનંતિ કરી કે આનું ભાષાન્તર મોટી સાઈઝની બુક કરતાં નાની બુક રૂપે બને તો સારું અને વર્તમાન

પરિસ્થિતિ અનુરૂપ બાળ–યુવાન વૃદ્ધો દરેકને હોંશે હોંશે વાંચવાનો ઉલ્લાસ જાગે તેવું બને તો ઘણા જીવો પ્રભુ માર્ગને જાણી શકશે, પામી શકશે અને આરાધી શકશે.

ઉપરની હકીકતને લક્ષમાં લઈ પ. પૂ. ગણિવર્ય મહારાજશ્રી એ ઘણો જ પરિશ્રમ લઈ આ પુસ્તકનું ભાષાંતર, વિવિધ ભાવોને દર્શાવતા ઘણા ચિત્રો અને વિવિધ દૃષ્ટાંતોથી ભરપુર આ ગ્રંથ બનાવી દીધો. જ્યાં જ્યાં આચાર્ય રત્નશેખરસૂરિજી મ. સા. ગ્રંથમાં વાર્તાનો નિર્દેશ માત્ર કર્યો હોય તે–તે વાર્તાને વિગતથી લખેલ છે તદુપરાંત બીજી પણ કેટલીક ઉપયોગી વાતો–દૃષ્ટાંતો અને ચિત્રો દ્વારા ગ્રંથને વધુ સુંદર બનાવ્યો છે. પાછળના પરિશિષ્ટમાં ધાર્મિક જીવન વ્યવહાર ઉપયોગી વાતો બતાવી છે. સૌનું આકર્ષણ ખેંચે તેવી વાત તો એ છે કે આ ગ્રંથમાં પેઈજ નંબર સાથે પ. પૂ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મ. સા. કૃત **શ્રી સીમંધર સ્વામિને વિનંતિરૂપ** સવાસો ગાથાનું સ્તવનની એકેક લાઈન ગોઠવી છે.

આ કાર્યમાં દરેક રીતે દ્રવ્ય તથા સેવાથી સહયોગ આપનાર શારદાબેન કેશવલાલ પ્રેમચંદ પારેખ, બીપીનભાઈ, ભરતભાઈ, સતીષભાઈ વિજયભાઈ,ભોગીભાઈ, વાડીભાઈ, કીર્તિભાઈ, કીરણભાઈ હસમુખભાઈ, નટવરભાઈ, ખાનપુર સંઘ, જામનગર સંઘ જયંતિભાઈ, મણીભાઈ ઓપેરા સંઘ, રમણભાઈ, અમૃતભાઈ. મનુભાઈ, નયનભાઈ, શાંતિભાઈ, ફોટા મૂકાવનાર મહાનુભાવો અને નાનો મોટો લાભ લેનાર દરેકનો, સાધુ તથા સાધ્વીજી મહારાજનો મુળી સંઘનો ગોડીજીના ટ્રસ્ટી ગોકળભાઈ, અમરચંદભાઈનો પ્રેસ મેનેજર ડાહ્યાભાઈ, બ્લોક ડીઝાઈન બનાવનાર આદિનો આભાર માનીએ છીએ. તથા મુકેશ, ધર્મેશ, સંજય, નયન, નૃપેશ, રોહિતને કેમ ભુલાય ?

અંતમાં આ ગ્રંથના વાંચન–મનન–ચિંતનથી પવિત્ર જીવન જીવી મોક્ષના અર્થિ બનો એજ શુભેચ્છા.

આ ગ્રંથમાં મતિમંદતા કે પ્રેસદોષથી ક્ષતિ રહી હોય તો વિદ્વાનો સુધારીને વાંચશો.

પ્રકાશક

શ્રુતભક્તિમાં લાભ લેનારની શુભ નામાવલિ

ગણિવર્યશ્રી નરદેવ સાગરજી મ.ના
ઉપદેશથી છાપરીઆ શેરી, સુરત
મીઠાભાઈ ગુલાબચંદ કપડવંજ
સા. મંગલાશ્રીજી મ.ના ઉપદેશથી
જૈન મરચન્ટ તથા જામનગર
સા. પ્રગુણાશ્રીજી મ.ના ઉપદેશથી
સા. નિપુણાશ્રીજી મ.ના ઉપદેશથી
સા. નયરત્નાશ્રીજીની પ્રેરણાથી
જૈનસંઘ નરોડા
સા. ગુણોદયાશ્રીજી મ. ના શિષ્યા
કલ્પલતાશ્રી, લક્ષીતજ્ઞાશ્રી, સુનય-
જ્ઞાશ્રી, ધર્મજ્ઞાશ્રી મ. સા.ના
ઉપદેશથી નગરશેઠનો વંડો
સા. પ્રવિણાશ્રીજી મ. ના ઉપદેશથી
જૈનસંઘ નવરંગપુરા
સા. હિતજ્ઞાશ્રીજી મ.ના ઉપદેશથી
જૈનસંઘ દરવાજાનો ખાંચો
સા. કૈવલ્યશ્રીજી મ. ભવ્યાનંદશ્રીજી
મ.ના ઉપદેશથી વિજયનગર સંઘ
સા. ચારૂશીલાશ્રીજી મ. ઉપદેશથી
શ્રાવિકા બેનો બારડોલી
સા. કૈવલ્યશ્રીજી મ. સા. કરૂણાશ્રી
જી મ.ના ઉપદેશથી જવેરીપાર્ક
સા. સુશીમાશ્રીજી મ ના ઉપદેશથી
જૈનસંઘ દશાપોરવાડ
સા. પ્રિયધર્માશ્રીજી મ.ના ઉપદેશથી
શ્રાવિકાઓ નાગપુર

ભારતીબેન જયંતીલાલ લાલભાઈના
આત્મશ્રેયાર્થે હ. રાજેન્દ્રકુમાર શેઠ
વિનયકુમાર બબાભાઈ ગીરધરનગર
શ્રી વિશ્વનંદીકર જૈનસંઘ પાલડી
ગાંધી રમણલાલ મોહનલાલ ,,
તપ.જૈન ઉપાશ્રય શામળાની પોળ
મનસુખભાઈ વેલચંદ બોરીવલી
વસંતલાલ બાવચંદ ઘાટકોપર
સૂર્યકાંત પી શાહ ગાંધીનગર
શ્રીગાંધીનગર શ્વે. મૂ. જૈનસંઘ ,,
,, સંઘની બ્હેનો ,,
સુરેન્દ્રભાઈ બી શાહ ,,
સુમતીલાલ સી. વખારીયા ,,
ધનસુખલાલ બી. શાહ ,,
દિનેશભાઈ સી. શાહ ,,
શાહ ચીમનલાલ નાથાલાલ ,,
મે. એસ. કે મીસ્ત્રી એન્ડ કું. ,,
સિદ્ધાર્થભાઈ કે જવેરી ,,
રાજેન્દ્રભાઈ ટી. પરીખ ,,
ગીરીશભાઈ સી. શાહ ,,
પી. કે. શેઠ ,,
કીર્તિભાઈ બી. વોરા ,,
બીપીન ભાઈ જે. બાવીસી ,,
અરવિંદભાઈ જી. દોશી ,,
અમીચંદ પુનમચંદ જૈન ,,
જી. કે. વોરા ,,
ઉજમશીભાઈ સી. શાહ ,,

બચુભાઈ એ. શાહ ,,
નગીનદાસ નરોત્તમ શાહ ,,
પોપટલાલ નગીનદાસ ,,
ચીનુભાઈ સી. શાહ ,,
એન કે. મહેતા ,,
પ્રવિણભાઈ એન. દોશી ,,
એન. કે. સોનેથા ,,
હર્ષદભાઈ એસ. વોરા ,,
વિજયભાઈ બી. શાહ ,,
ચંદ્રકાંત સી. શાહ ,,
ધીરૂભાઈ ડી. દોશી ,,
શ્રી છનીયાર શ્વે. મૂ. પૂ. જૈનસંઘ
શ્રી જૈન શ્વે. મૂ.તપ સંઘ મુળી
કોઠારી કેશવલાલ ભુદરભાઈ મુળી
કોઠારી જગપાળ જેરાજભાઈ ,,
કોઠારી અમુલખ જસરાજભાઈ ,,
કોઠારી વાડીલાલ જસરાજભાઈ ,,
શ્રી જૈન શ્વે. મૂ. સંઘ વાંકાનેર
શાહ પ્રાણલાલ લીલાધરભાઈ ,,
મણીયાર અમૃતલાલ પોપટલાલ ,,
મહેતા લક્ષ્મીચંદ રૂપચંદ ,,
ભંડારી અશ્વિનભાઈ મીઠાલાલ ,,
નીતિસૂરિ જૈન યુવક મંડળ ,,
શાહ પાનાચંદ ચત્રભુજ ,,
શેઠ જેઠાલાલ મુળજીભાઈ ,,
દોશી દેવજીભાઈ નાનજીભાઈ ,,
વોરા જેઠાલાલ અભેચંદ ,,

મહીલા મંડળ ,,
દોશી પાનાચંદ રાઘવજી ,,
શેઠ રૂપાભાઈ ચાંપશીભાઈ ,,
લલીતાબેન ધરમશીભાઈ ટોળીયા,,
ગાંધી બીપીનચંદ્ર ધનવંતરાય ,,
શાહ વાડીલાલ કરસનજી ,,
દોશી નાનચંદ પ્રાગજીભાઈ ,,
દોશી પરસોત્તમ દેવજીભાઈ ,,
દોશી જેઠાલાલ જગજીવન ,,
દોશી મનહરલાલ ઉકાભાઈ ,,
દોશી તારાચંદ મોતીચંદ ,,
ડૉ. મનસુખલાલ નાથાલાલ ,,
મહેતા જીવરાજ સૌભાગ્યચંદ ,,
સંઘવી ઉમેદચંદ્ર ગુલાબચંદ ,,
શેઠ દલીચંદભાઈ વાલજીભાઈ ,,
દોશી નગીનદાસ ન્યાલચંદભાઈ ,,
ઉદાણી નાથાલાલ શામજીભાઈ ,,
દોશી પુનમચંદ મનસુખલાલ ,,
મહેતા વલમજી નાગજીભાઈ ,,
શાહ લાધાભાઈ દેવચંદ ,,
ગાંધી હેમચંદ ત્રીભોવનભાઈ ,,
મેઘાણી બાવાભાઈ વજપાળ ,,
દોશી લાલચંદ વેલજીભાઈ ,,
શાહ જેઠાલાલ વર્ધમાન ,,
શાહ શાંતિલાલ રાજપાળભાઈ ,,
શાહ સુંદરજી જેઠાભાઈ ,,
શાહ દુર્લભજી કાલીદાસ ,,

શાહ હીરાચંદ અભજીભાઇ ,,
શાહ પ્રાણજીવન દીપચંદભાઈ ,,
શેઠ કાલીદાસ ડાહ્યાભાઈ ,,
શાહ ઈશ્વરલાલ જગજીવન ધોરાજી
મંજુલાબેન અમૃતલાલ સિકંદ્રાબાદ
કેશવલાલ પીતાંબરભાઈ ચોટીલા
લાભુલાલ ધનજીભાઈ ,,
એક સદ્‌ગૃહસ્થ ,,
ચંપા ફૈબા ,,
શાંતિલાલ મનસુખલાલ ,,
શાહ ભોગીલાલ ગાંડાલાલ ,,
શેઠ ચંપકલાલ મનસુખલાલ ,,
શાહ મનગલાલ ઝવેરચંદ ,,
શાહ નંદલાલ મણીલાલ ,,
નટવરલાલ જેઠાલાલ ,,
ભીખાલાલ ચતુરદાસ ,,
બચુભાઈ મગનલાલ ,,
પાનાચંદ ગણેશભાઈ ,,
ભાનુલાલ ખીમચંદ ,,
પ્રભાબેન ગુલાબચંદ રાયગઢ
કંચનબેન વનેચંદ હળવદ
વસંતલાલ ઉતમચંદ ઊંઝા
છોટાલાલ સુરચંદભાઈ ,,
નટનરલાલ વાડીલાલ ,,
એન. વી. ,,
જૈન શ્વે. સંઘ દેરાશેરી રાજકોટ
પોપટલાલ વનમાળીદાસ ,,
હરજીવન મોતીચંદ કંસારા ,,

શાહ જસરાજ ખેતશીભાઈ વીછીયા
શાહ ભગવાનજી તલકસીભાઈ ,,
શાહ અમુલખ રણછોડભાઈ ,,
શાહ હીમચંદ ખીમચંદભાઈ ,,
શાહ નરસીદાસ તલકસીભાઈ ,,
શાહ અમુલખ ગોરધનભાઈ ,,
શાહ જીવરાજ સોમચંદભાઈ ,,
શાહ મહેન્દ્રકુમાર કેશવલાલ ,,
શાહ કાંતીલાલ ત્રીભોવનદાસ ,
મોદી ઈજ્જતરાય રતીલાલ લીમડા
શાહ શાંતિલાલ ચંપકલાલ ,,
શેઠ પદમશી રવજીભાઈ જામનગર
પાટલીયા જેઠાલાલ ઝવેરચંદ ,,
મહેતા લઘુભાઈ માણેકચંદ ,,
મહેતા વસનજી નાનચંદ ,,
શેઠ મણીલાલ તારાચંદ ,,
મંજુલાબેન ઝવેરચંદ ચુડગર ,,
શેઠ હરજીવન મકનજી ,,
જવેરી અનુપચંદ હેમચંદ ,,
શેઠ વજલાલ નાનજીભાઈ ,,
ખજુરીયા નારણજી દેવચંદ ,,
તંબોળી ત્રિભોવનદાસ તેજપાળ ,,
એક સદ્‌ગૃહસ્થ હ. અમુભાઈ ,,
મહેતા મગનલાલ સવજીભાઈ ,,
શેઠ હંસરાજ ડાહ્યાભાઈ ,,
મકીમ પ્રભુલાલ છગનલાલ ,,
ફોફરીયા ફુલચંદ સોમચંદ ,,
શેઠ પ્રતાપરાય માણેકચંદ ,,

સંઘવી વીઠલજી ધનજી ,,
શેઠ જગજીવન ઘેલાભાઈ ,,
મેતા ત્રિભોવનદાસ નાગજીભાઈ ,,
દોશી છગનલાલ દેવજીભાઇ ,,
સંઘવી હરીલાલ ભાયચંદભાઈ ,,
શેઠ મુલજી રણછોડભાઇ ,,
પારેખ છગનલાલ કરસનજી ,,
વોરા મણીલાલ ગોપાલજી ,,
અફીણી માણેકચંદ દેવસીભાઈ ,,
શેઠ દીપચંદ ત્રિભોવનભાઇ ,,
મેતા રાયચંદ વર્ધમાન ,,
શાહ જયતીલાલ મોહનલાલ ,,
શેઠ મણીલાલ પ્રાણજીવન ,,
સુતરીયા કેશવલાલ દેવચંદ ,,
પાટલીયા મગનલાલ હીરાચંદ ,,
પારેખ હિરાલાલ જીવરાજ ,,
સંઘવી ભગવાનજી પીતાંબર ,,
વોરા ભગવાનજી કપુરચંદ ,,
ઠક્કર જીવરાજ જગજીવનભાઈ ,,
મેતા જયંતીલાલ લક્ષ્મીચંદ ,,
મેતા બુદ્ધિલાલ રણછોડભાઈ ,,
મકીમ છબીલદાસ છગનલાલ ,,
એક સદ્‌ગૃહસ્થ જામનગર
વોરા લાલચંદ કપુરચંદ ,,
ભણુસાલી હઠીસીંગ ટોકરસી ,,
કુંડલીયા ધીરજલાલ ચુનીલાલ,,
ધીરજબેન ધીરજલાલ ,,
શાહ રસીકલાલ નાગરદાસ ,,

ધીરજબેન પ્રભુલાલ ,,
શેઠ વ્રજલાલ જેઠાલાલ ,,
પાટલીયા મણીલાલ ઝવેરચંદ ,,
વોરા દુર્લભજી કાલીદાસ ,,
દોશી છગનલાલ દેવજીભાઈ ,,
શેઠ છોટાલાલ ઉમેદચંદ ,,
સુખડીયા રતીલાલ ,,
હેમતલાલ પાનાચંદ ,,
મેતા લાધાભાઈ મોરારજી ,,
દોશી જેઠાલાલ ફુલચંદ ,,
શેઠ કે. પી. શાહ ,,
કે. એસ. શાહ ,,
મોહનભાઈ પટેલ ,,
પ્રફુલભાઇ વસા ,,
રતીભાઇ કામદાર ,,
ડૉ. અનુપભાઇ સંઘવી ,,
બચુભાઇ ગુલાબચંદ દોશી ,,
પ્રતાપભાઇ શાહ ,,
પોસાતી શ્રાવકશ્રાવિકા તરફથી ,,
લતીપુર જૈન સંઘ લતીપુર
સંઘવી દીપચંદ ત્રિભોવન ,,
ચત્રભુજ શામજી ,,
ઠક્કર બેચરલાલ દેવસીભાઇ ,,
દોશી રવજીભાઇ ડોસાભાઇ ,,
વોરા જેસંગલાલ ગોકુલદાસ ,,
હિતેશ એન્ડ કું. ,,
હિતેન્દ્ર એન્ડ કું. ,,
મોરબી જૈન તપગચ્છસંઘ મોરબી

જેઠાલાલ ડાહ્યાભાઈ ,,
પ્રાણજીવન અવીચળભાઈ મુંબઈ
દોશી હરજીવન નાગજીભાઈ મોરબી
સંઘવી મોહનલાલ લાલચંદ ,,
વસંતલાલ વલ્લભદાસ મહેતા ,,
મહાસુખલાલ વલ્લભદાસ ,, ,,
પારેખ દુર્લભજી ડોસાભાઈ ,,
મહેતા પરસોત્તમ પાનાચંદ ,,
પ્લોટ જૈનસંઘ ,,
સંઘવી રામજી મેઘજીભાઈ ,,
રમણીકલાલ વસંતલાલ રાજકોટ
મહેતા લક્ષ્મીચંદ નેણશીભાઈ મોરબી
વોરા હિંમતલાલ શામજીભાઈ ,,
શાહ બેચરદાસ જેઠાલાલ ,,
મહેતા મણીલાલ ચાંપસીભાઈ ,,
જેરામભાઈ મુળજીભાઈ શેઠ ,,
મહેતા મોહનલાલ શીવલાલ ,,
મહેતા મલીચંદ વર્ધમાનભાઈ ,,
સોલાણી જગજીવન પોપટલાલ ,,
મહેતા ભાયચંદ જીવરાજભાઈ ,,
મહેતા મોરારજી સૌભાગ્યચંદ ,,
મહેતા નવલચંદ જગજીવન ,,
શાહ રેવાશંકર વલમજીભાઈ ,,
શાહ સુખલાલ રાયચંદભાઈ ,,
સંઘવી મણીલાલ શીવલાલ ,,
મહેતા હરખચંદ પોપટલાલ ,,
શાહ ત્રંબકલાલ ન્યાલચંદભાઈ ,,
જગદીશભાઈ સી. ત્રીવેદી ,,
દોશી દલીચંદ ગુલાબચંદ ,,

દોશી જયંતીલાલ શીવલાલ ,,
મહેતા છગનલાલ જાદવજી ,,
વનેચંદ ગુલાબચંદભાઈ દેસાઈ ,,
છબીલભાઈ માણેકચંદ દોશી ,,
કીરચંદ ઉજમશી લોદરીયા ,,
રતીલાલ વનેચંદ દેસાઈ ,,
દયાકુંવર છબીલાલ દોશી ,,
તારાચંદ કાલીદાસભાઈ દોશી ,,
નવલચંદ ત્રીભોવનભાઈ પારેખ ,,
દલીચંદ તારાચંદ ,,
ચમનલાલ અમરચંદ મહેતા ,,
જીવરાજ વ્રજપાલ મહેતા ,,
લોદરીયા નાગચંદ હરજીવન ,,
પારેખ જેઠાલાલ દુર્લભજી ,,
નાનાલાલ જગજીવન મહેતા ,,
હિંમતલાલ જગજીવન મહેતા ,,
ચંદુલાલ જલાભાઈ મહેતા ,,
કંચનગૌરી ચુનીલાલ ,,
ભગવાનભાઈ કાલીદાસ સંઘવી ,,
જૈવંતલાલ અમૃતલાલ મહેતા ,,
અમરચંદ મેઘજીભાઈ પારેખ ,,
કાંતીલાલ કાલીદાસ શાહ ,,
માણેકચંદ રાજપાળ શેઠ ,,
વાડીલાલ જસરાજ મહેતા ,,
ગીરધરલાલ મોહનલાલ દોશી ,,
ડૉ. કે. એન. સંઘવી ચરાડવા
હિંમતલાલ છગનલાલ ટંકારા
સંઘવી દામજી ત્રીભોવન જામનગર
ચંદ્રકાંત શામજીભાઈ મુંબઈ
ચંદુલાલ કાલીદાસભાઈ વાંટાવદર

ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામિને નમઃ

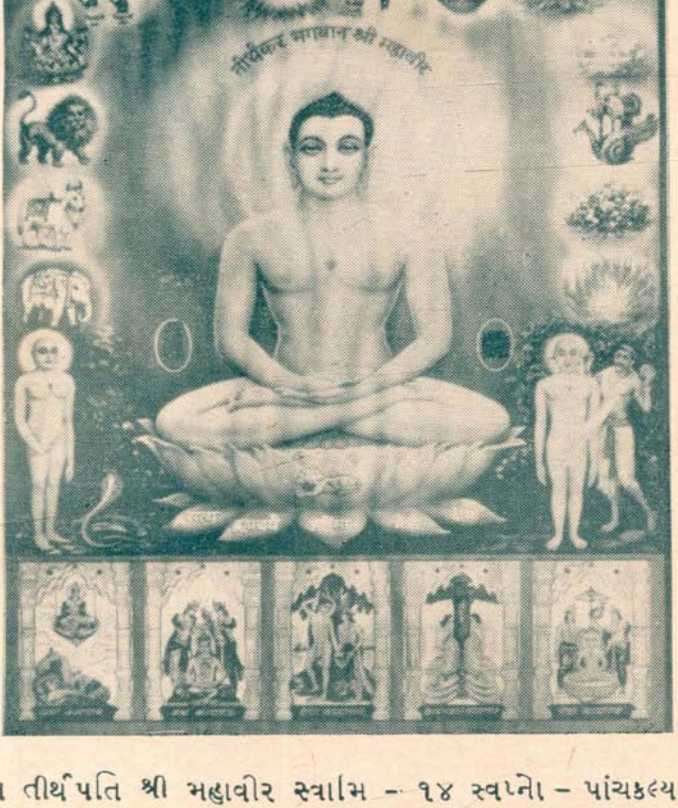

ચરમ તીર્થપતિ શ્રી મહાવીર સ્વામિ – ૧૪ સ્વપ્નો – પાંચકલ્યાણકો

અનન્ત લબ્ધિનિધાન ગુરૂશ્રી ગૌતમ સ્વામિ

અંગુઠે અમૃત વસે લબ્ધિ તણા ભંડાર
શ્રી ગુરૂ ગૌતમ સમરીએ વાંછિત ફલદાતાર

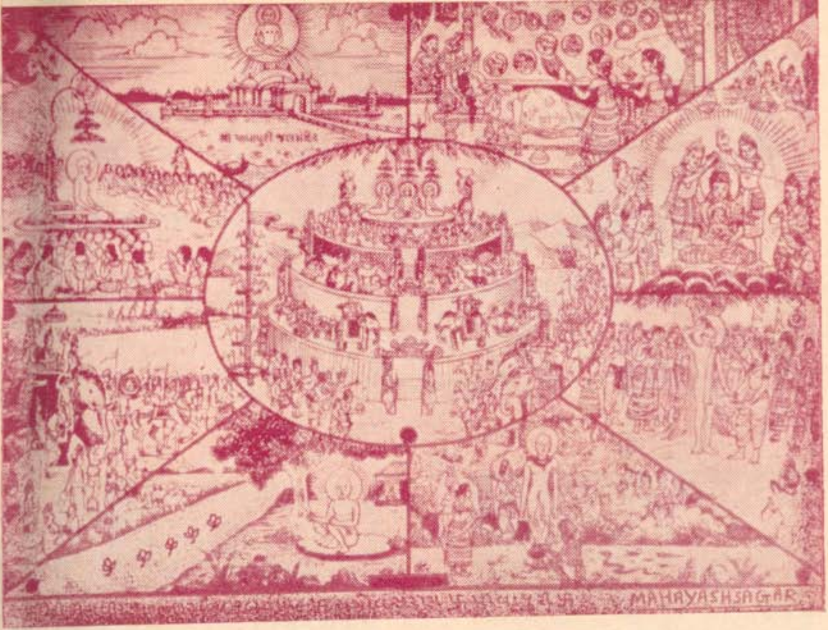

શ્રી વીરપ્રભુના પાંચ કલ્યાણકો, સમોવસરણ તથા અન્ય પ્રસંગો

મુનિશ્રી કલ્પવર્ધન ગણિવર્યશ્રી મહાયશ આચાર્યદેવશ્રી દર્શન મુનિશ્રી પ્રીતિવર્ધન
સાગરજી. મ. સા. સાગરજી મ. સા. સાગરસૂરિજી મ. સા. સાગરજી મ. સા.

એકાગ્રતા માટે જાપ એક અમોઘ સાધન છે.

જંગલમાં ભક્તિ, માર્ગદર્શન, ધર્મની પ્રાપ્તિ, અંત સમયે નવકારમંત્ર, દેવલોક.

પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી દર્શનસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના શિષ્યરત્નો

વૈયાવચ્ચ ગુણસંપન્ન મુનિરાજ શ્રી પ્રીતિવર્ધનસાગરજી મ. સા.

આ ગ્રંથના અનુવાદક ગણિવર્ય શ્રી મહાયશસાગરજી મ. સા.

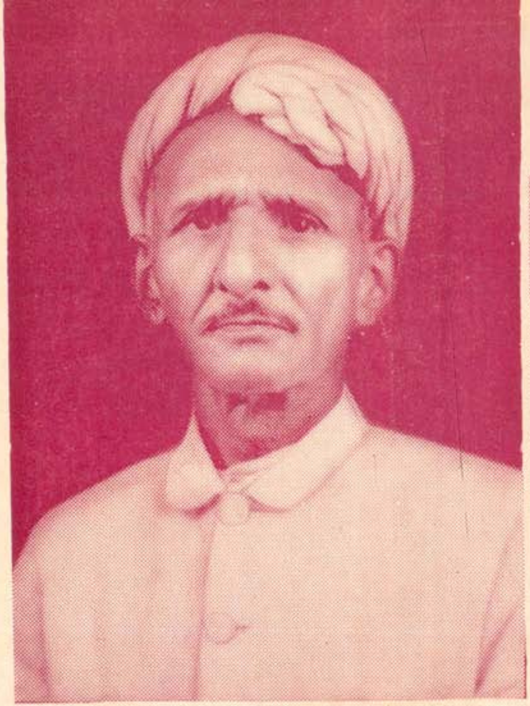

સ્વ. અમૃતલાલ ભુદરભાઇ કોઠારી મુળી જેમને જિનશાસનની ઘણી સેવાઓ કરી છે. બે પુત્રોએ દીક્ષા લીધી છે. ગણિમહોદયસાગરજી મ. સા. મુનિ પ્રીતિવર્ધનસાગરજી મ.સા.

ગુણસંપન્ન સુશ્રાવક
કેશવલાલ પ્રેમચંદ પારેખ

ખુબજ ઉદાર. સુહૃદયી, ધર્મમય જીવન છે. મુળીમાં ઉપધાનતપ કરી પ્રથમમાળા પહેરી નવ્વાણું યાત્રા સિદ્ધગિરિની કરી. વર્ષી-તપ, ૧૬ ઉપ કરેલ છે.

ઉત્તમ શ્રાવિકાબેન **અ.સૌ.**
શારદાબેન કેશવલાલ પારેખ

શાંતસ્વભાવી, દયાળુ, ધર્મપરાયણ, ત્રણેઉપધાન કર્યા સિદ્ધાચળમાં માસક્ષમણ, નવ્વાણું વર્ષતપ વિ. જેમની પુત્રીએ દીક્ષા લીધી છે. સાધ્વીજી જ્યોતિપ્રજ્ઞાશ્રીજી મ.સા.

સં. ૨૦૩૯માં પ્રવચન કુશલ મુનિરાજશ્રી મહાયશ સાગરજી મ.સા.નું ઉંઝા નગરે ચાતુર્માસ થયેલ ત્યારે પર્યુષણમાં નાના-મોટાઓએ આરાધના કરી ચૌસઠ પ્રહરી પૌષધ, ઉપધાનમાં જોડાયેલ નાના બાળકો, કોલેજીયનો, માળનો વરઘોડો, નૂતન મુનિ શ્રી પ્રીતિવર્ધન સાગરજી મ.સા.ની દીક્ષા સં. ૨૦૩૧ના કા.વ. ૧૦ આદિ પ્રસંગો

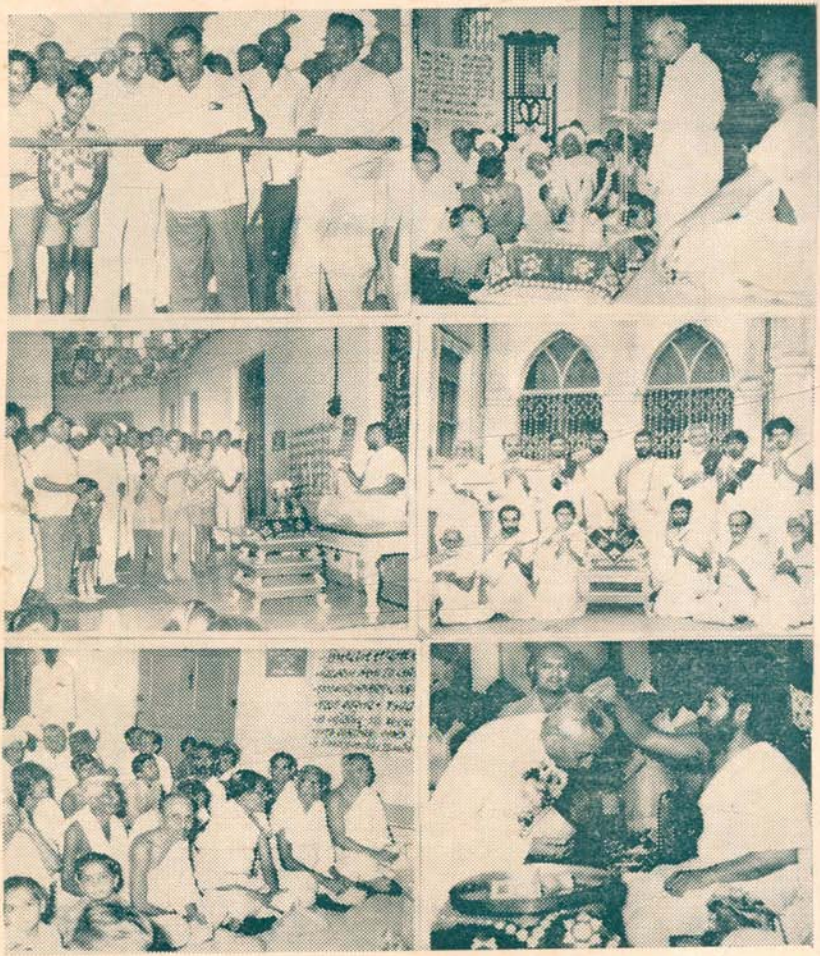

સં. ૨૦૩૨ના સુળીનગરે મુનિરાજશ્રી મહાયશ સાગરજી મ.સા. તથા મુનિશ્રી પ્રીતિવર્ધન સાગરજી મ.સા.નું ચાતુર્માસ થયું. ઠાકોર સાહેબના બગલામાં ઉપધાનતપની આરાધના થઈ. ઠાકોર સાહેબના હસ્તે ઉદ્‌ઘાટન, માંગલિકશ્રવણ, સુરેન્દ્રનગર સંઘના પ્રમુખ કાંતીભાઈનું વક્તવ્ય. ઉપધાન કરી પ્રથમમાળા પહેરનાર કેશવલાલભાઈ પારેખને ગુરૂદેવ વાસક્ષેપ કરી રહ્યા છે બાજુમાં બીપીનભાઈ C.A. ઉભા છે.

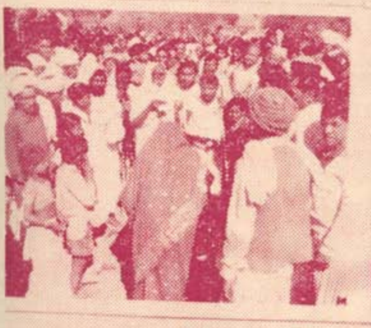

ધર્મપ્રેમી કેશવલાલ પ્રેમચંદ પારેખ તથા અ. સૌ. શારદાબેન કેશવલાલ પારેખ પરિવારે સં. ૨૦૩૪માં પ.પૂ. આ. ભ. શ્રી દર્શન સાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા. તથા ગણિવર્ય શ્રી મહાયશ સાગરજી મ. સા.ની શુભ નિશ્રામાં **પાટડીથી શંખેશ્વર** તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ કઢાવેલ તેનું દશ્ય.

સં. ૨૦૩૮માં મુળ.નગરે ઠાકોર સાહેબના બંગલામાં ઉપધાનતપ પ્રારંભ આમંત્રિત મહેમાનો, માળની ક્રિયાનું દશ્ય, માળનો ઠાડમાઠથી મળી શહેરમાં ફરતો વરઘોડો વિ. દશ્યો.

સ. ૨૦૩૧ના શાહપુર પાંચપોળ જૈન ઉપાશ્રયે મુનિશ્રી મહાયશસાગરજી મ.સા. ની શુભ નિશ્રામાં પર્યુષણમાં સૌથી વધુ તપશ્ચર્યા અમદાવાદમાં થયેલ રથયાત્રા વિ.ના દશ્યો.

સં. ૨૦૩૫માં તળેગામ દાભડા
શ્રી મહાયશસાગરજી મ.સા.ના
કપુરચંદજીની પુત્રીની દીક્ષા બાદ
કાયમી જૈન પાઠશાળાની સ્થાપ
તેના દશ્યો.

સં. ૨૦૩૫માં મુંબઈ–ગોડીજીમાં પ.પૂ. ગુરૂદેવ ઉપાધ્યાય શ્રી દર્શનસાગરજી મ.સા ની આચાર્ય પદવીની વિધિ. બાદ શ્રાદ્ધવર્ય કેશુભાઈ પારેખ પૂ. ગુરૂદેવને કામળી વહોરાવી લાભ લેઈ રહ્યા છે. પૂ. ગુરૂદેવશ્રીની સાથે શાંતિસ્નાત્રમાં મુનિશ્રી મહાયશસાગરજી (મ. સા.) વિ. દશ્યો.

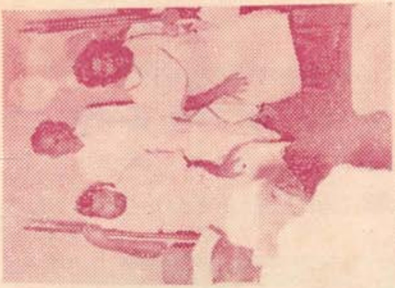

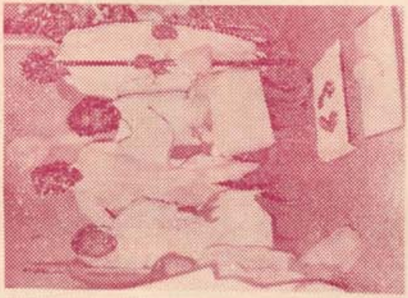

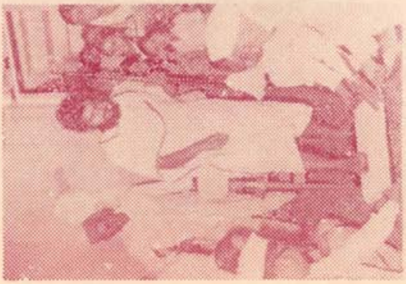
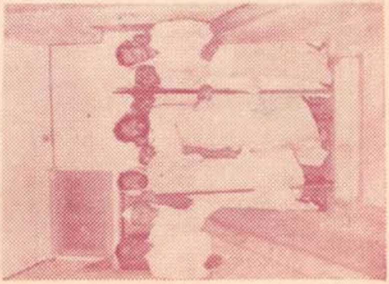

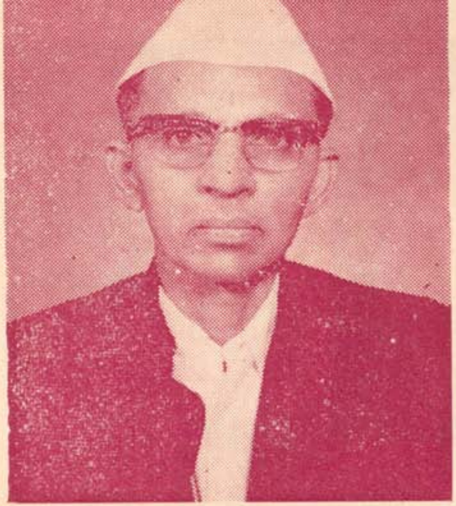

સુશ્રાવક જેઠાલાલ ચુનીલાલ શાહ
જન્મ તા ૨૬-૭-૧૯૨૦ શાંતાક્રુઝ-મુંબઈ
સાધર્મિકવાત્સલ્યપ્રેમી, ધર્મક્રિયાના રાગી, રોજ
પ્રભુ પૂજા, તત્ત્વરસિક, મોટી ઉંમરે પણ ધર્મના
અભ્યાસની ઉત્કંઠાવાળા સતત પ્રયત્નશીલ છે.

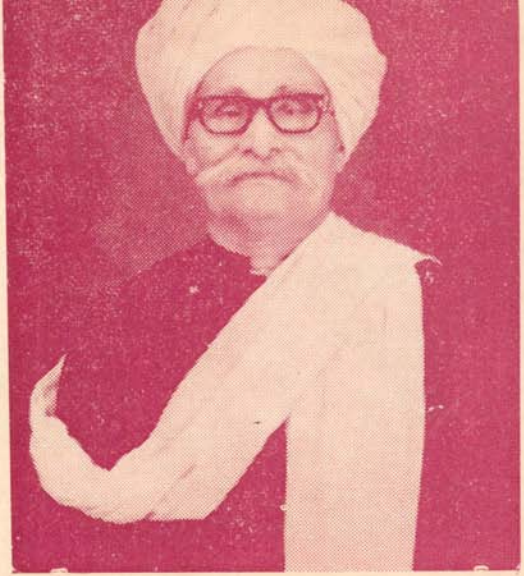

શેઠશ્રી ઝવેરચંદજી દેવીચંદજી પુનમચા
(લાટારા-મારવાડ)

પૂના આદીનાથ સોસાયટીમાં સં. ૨૦૩૫માં માણેકચંદ રતનજીના માતુશ્રીના (સ્વર્ગવાસ) બાદ શ્રેય નિમિત્તે શાંતિ સ્નાત્ર-અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ પૂ. ગુરુદેવશ્રી મહાયશ સાગરજી મ.સા. તથા મુનિશ્રી પ્રીતિવર્ધન સાગરજી મ.સા. ની નિશ્રામાં ઉજવાયેલ. ઘેર પગલા કરવા. મંગલિક શ્રવણ નિ. દશ્યો.

શેઠશ્રી ભુરમલજી વાલાજી શાહ
ઉપધાનતપ કરાવ્યા. માળ પહેરી શંખેશ્વર આગમ મંદિરમાં મૂળ નાયકના શિખર પર ધ્વજાનો લાભ લીધો છે.

સ્વ. શેઠશ્રી કેશવલાલ રૂગનાથદાસના સુપુત્ર **રમણલાલ કેશવલાલ** મુ. વાલવોડ. જન્મ સં. ૧૯૮૬ વૈ.સુ. ૧૧ ન્યુ હાઈસ્કૂલમાં આદર્શ શિક્ષક તરીકે ખ્યાત ધર્મીષ્ઠ રોજ પ્રભુપૂજા કરે છે.

શેઠશ્રી ચમનલાલ મોહનલાલ
(પુંજાપરાવાળા)
જેમને ખાનપુર સંઘના દેરાસર તથા ઉપા
શ્રય માટે તન-મન-ધનથી અથાગ પરિશ્ર
ઉઠાવ્યો છે ખાનપુર સંઘના માજી પ્રમુખ
પોતાના નામનું આયંબિલ ખાતુ છે. ધાર્મિ
ક્ષેત્રે દરેક કાર્યમાં સુંદર સહયોગ આપે છે
પુંજાપરામાં કેળવણી મંડળના પ્રમુખ હતા

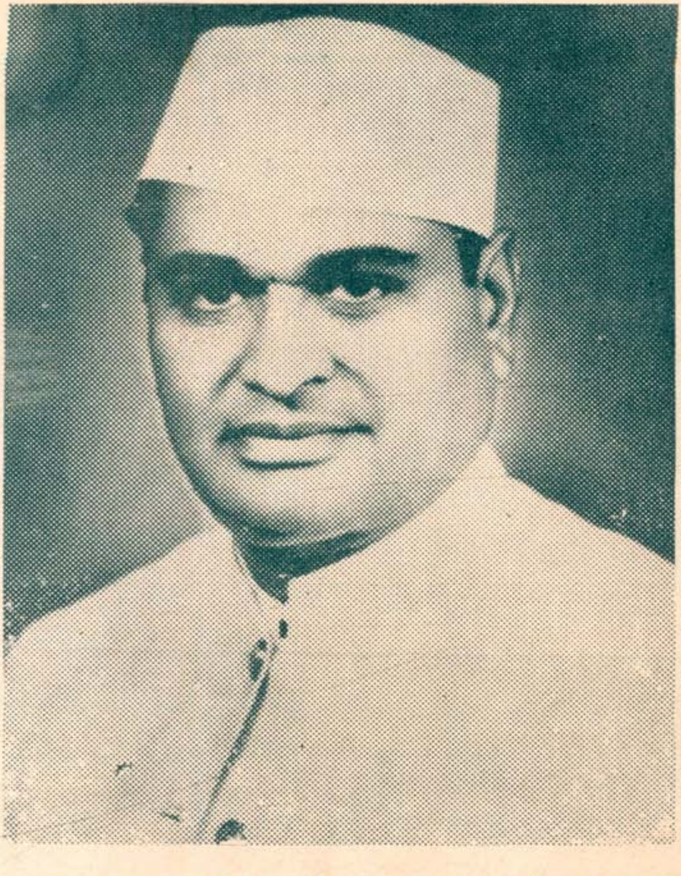

સ્વ. શેઠશ્રી ભોગીલાલ કેશવલાલ સંઘવી (કડીવાળા)

૧૪, સરીતકુંજ સોસાયટી, ખાનપુર, અમદાવાદ-૧

જન્મ : તા. ૧૩-૯-૧૯૧૭ સ્વર્ગસ્થ : તા. ૨૯-૩-૧૯૭૭

જેમનું સારૂં જીવન ધર્મપરાયણમાં વીતેલ છે. ધર્મીષ્ઠ, મહેનતુ અને અથાક પરિશ્રમી હતા. ધંધાની સાથે સાથે ધાર્મિક તથા સામાજીક બંને ક્ષેત્રે ઉદારતાથી ફાળો આપતા. શ્રી ખાનપુર જૈન દેરાસર તથા ઉપાશ્રયમાં તેમનો ખૂબ મહત્ત્વનો ફાળો છે. સ્વ વતન કડીમાં પણ અનેક ક્ષેત્રે તન મન ધન દ્વારા કાર્યકરી પ્રતિષ્ઠા મેળવી હતી.

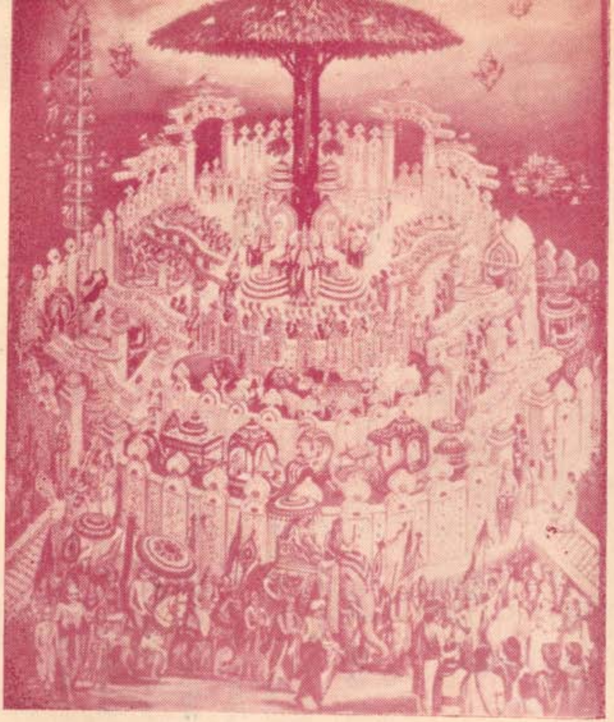

શ્રી તીર્થંકર પ્રભુનું સમવસરણ

ભાવતિર્થંકર સમોવસરણમાં બીરાજી મધુર ધ્વનિએ દેશના આપી અનેક જીવોને તારનારા અતિશયવાળા વીતરાગ પ્રભુને કોટિ કોટિ વંદના

શ્રાદ્ધવિધિગ્રંથના અનુવાદક

ગણિવર્ય શ્રી મહાયશસાગરજી મ. સા.

ॐ ह्रीं श्री शंखेश्वर पार्श्वनाथाय नमः
અનંતલબ્ધિનિધાન શ્રી ગૌતમસ્વામીને નમઃ
આગમોદ્ધારક શ્રી આનન્દસાગરસૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ

तपोगच्छगगनगभोमणि-श्रीरत्नशेखरसूरिविरचित-

श्राद्धविधिप्रकरण

સ્વોપજ્ઞ સટીક ભાષાન્તર સહિત

ટીકાકારનું પંચપરમેષ્ઠિની સ્તુતિરૂપ મંગલિક

अर्हत्सिद्धगणीन्द्रवाचकमुनिप्रष्ठाः प्रतिष्ठास्पदं,
पञ्च श्रीपरमेष्ठिनः प्रददतां प्रोच्चैर्गरिष्ठात्मताम् ।
द्वैधानु पञ्च सुपर्वणां शिखरिणः प्रोद्दाममाहात्म्यत-
श्चेतश्चिन्तितदानतश्च कृतिनां ये स्मारयन्त्यन्वहम् ॥१॥

જેઓ અપૂર્વ–માહાત્મ્યથી અને મનોવાંચ્છિતના દાનથી; એમ બન્ને પ્રકારે પંડિતોને હંમેશાં પાંચ જાતના કલ્પવૃક્ષોની યાદ દેવરાવે છે, તે શ્રી અરિહન્ત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુરૂપ પાંચ પરમેષ્ઠિઓ ગૌરવ-યુક્ત ઉચ્ચ પ્રતિષ્ઠાના સ્થાન (મોક્ષ) ને આપો.

श्रीवीरं सगणधरं प्रणिपत्य श्रुतगिरं च सुगुरूंश्च ।
विवृणोमि स्वोपज्ञं– 'श्राद्धविधिप्रकरणं' कीञ्चित् ॥२॥ आर्या

શ્રી ગૌતમઆદિ ગણધરો સહિત શ્રી વીર પ્રભુને, સરસ્વતીદેવીને અને સદ્ગુરુઓને પ્રણમીને સ્વ–રચિત "શ્રાદ્ધવિધિ" પ્રકરણનું સ્વલ્પ વિવેચન કરું છું.

युगवरतपागणाधिपपूज्यश्रीसोमसुन्दरगुरूणाम् ।
वचनादधिगततत्त्वः, सत्त्वहितार्थं प्रवर्त्तेऽहम् ॥३॥

યુગપ્રધાન એવા તપાગચ્છના નાયક પૂજ્ય શ્રી સોમસુંદર ગુરુના વચનથી તત્ત્વને જાણીને ભવ્ય પ્રાણીના હિતને માટે શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણને કાંઈક વિસ્તારથી કહું છું.

ગ્રંથનું મંગલાચરણ.

सिरिवीरजिणं पणमिअ, सुआओ साहेमि किमवि सड्ढविहिं।
रायगिहे जगगुरुणा, जहभणियं अभयपुट्ठेणं ॥१॥ (મૂળ)

કેવલજ્ઞાન, અશોકાદિ આઠ પ્રાતિહાર્ય, વચનના પાંત્રીશ ગુણ, અતિશય વગેરે ઐશ્વર્યથી યુક્ત ચરમ તીર્થંકર શ્રી વીર જિનરાજને ઉત્કૃષ્ટ ભાવપૂર્વક ત્રિકરણ યોગે નમીને રાજગૃહનગરીમાં અભયકુમારના પુછવાથી શ્રી વીર પ્રભુએ કહેલા શ્રાવકના આચારને (શ્રાદ્ધવિધિને) શ્રુતાનુસાર તથા ગુરુ–પરંપરાએ સાંભળેલા ઉપદેશ પ્રમાણે હું ટૂંકમાં કહું છું.

અહીયાં જે "વીર" પદનું ગ્રહણ કર્યું છે, તેનાથી કર્મરૂપ શત્રુને નાશ કરનાર અર્થ ઘટે છે. કહ્યું છે કે,— (તપવડે) કર્મને દૂર કરે છે, તપવડે શોભે છે અને તપરૂપી વીર્યે (પરાક્રમે) યુક્ત છે, તેટલા માટે "વીર" કહેવાય છે.

રાગાદિક શત્રુઓના જિતવાથી 'જિન' પદ પણ સાર્થક જ છે; વળી ૧ દાનવીર, ૨ યુદ્ધવીર, ૩ ધર્મવીર, એમ ત્રણે પ્રકારનું 'વીરપણું' તો તીર્થંકરમાં છે જ. કહ્યું છે કે,—આ અસારસંસારના દારિદ્ર્યને [વરસીદાન વખતે]

કરોડો સોનૈયાના દાનવડે દૂર કરીને [દાનવીર], તેમજ મોહાદિ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા ગર્ભમાં-સત્તામાં રહેલા પણ કર્મરૂપ બલવાન શત્રુઓને (મૂળમાંથી જ) હણીને [યુદ્ધવીર], તથા મોક્ષહેતુક દુસ્તપ તપને નિઃસ્પૃહ મનવડે તપીને [ધર્મવીર], ત્રણ પ્રકારના "વીરયશ" ને ધારણ કરનાર ત્રણ લોકના ગુરૂ શ્રી મહાવીરસ્વામી જય પામો.

"વીરજિન" પદથી એઓ ચાર મૂલાતિશય-૧ અપાયાપગમ (જેનાથી ઈતિ આદિ રૂપ કષ્ટ દૂર રહે) ૨ જ્ઞાનાતિશય-ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનવાલા, ૩ પૂજાતિશય-દેવેન્દ્રોને પણ પૂજવા યોગ્ય, અને ૪ વચનાતિશય જીવો સ્વભાષામાં સમજી શકે ઈત્યાદિ ગુણવાળી ઉત્તમ એવી વાણી છે, એમ જણાવ્યું છે.

આ ગ્રંથમાં જે છ દ્વારોનું વર્ણન કરવાનું છે, તેનાં નામ.

दिणरत्तिपव्वचउमासिगवच्छरजम्मकिच्चिदाराइं ।
सड्ढाणणुग्गहट्ठा, 'सड्ढविहिए' भणिज्जंति ॥ २ ॥ (મૂળ)

૧ દિન-કૃત્ય, ૨ રાત્રિ-કૃત્ય, ૩ પર્વ-કૃત્ય, ૪ ચાતુર્માસિક-કૃત્ય, ૫ વાર્ષિક-કૃત્ય, ૬ જન્મ-કૃત્યઃ એ છ દ્વારોનું શ્રાવકજનોના ઉપકારને માટે આ "શ્રાદ્ધવિધિ" નામના ગ્રંથમાં નિરૂપણ કરવામાં આવશે.

[ઉપરની] પહેલી ગાથામાં મંગલ અને બીજીમાં ગ્રન્થના વિષયનું નિરૂપણ કરીને વિદ્યા, રાજ્ય, અને ધર્મ, એ ત્રણે, યોગ્ય (મનુષ્ય) ને જ અપાય, એ ન્યાયે શ્રાવકધર્મ યોગ્ય કોણ હોઈ શકે તે જણાવે છે.

सड्ढत्तणस्स जुग्गो भद्दगपगई विसेसनिउणमई ।
नयमग्गरई तह दढनिअवयणठिई विणिदिट्ठो ॥३॥ (મૂળ)

૧ ભદ્રક પ્રકૃતિ, ૨ વિશેષ નિપુણમતિ, ૩ ન્યાયમાર્ગમાં પ્રેમ અને ૪ દૃઢ નિજપ્રતિજ્ઞ સ્થિતિ—આવા ચારે ગુણયુક્ત હોય તેને શ્રાવક ધર્મને યોગ્ય સર્વજ્ઞોએ જણાવ્યો છે. ભદ્રક પ્રકૃતિ એટલે પક્ષપાત કે કદાગ્રહ રાખ્યા વગર મધ્યસ્થ ભાવ ધારણ કરવાનો ગુણ. કહ્યું છે કે,—

रत्तो दुट्ठो मूढो पुव्ववुग्गाहिओ अ चत्तारि ।
एए धम्माणरिहा अरिहो पुण होइ मज्झत्थो ॥१॥

૧ રક્ત એટલે (દૃષ્ટિરાગી) એ ધર્મને અયોગ્ય છે. જેમ-**ભુવનભાનુ** કેવલીનો જીવ પૂર્વ ભવમાં (વિશ્વસેન) રાજાનો પુત્ર ત્રિદંડીમતભક્ત હતો, તેને જૈન ગુરુએ અત્યંત કષ્ટથી પ્રતિબોધી દૃઢધર્મી (અંગીકાર કરેલા સમકિત ધર્મમાં દૃઢ) કર્યો; છતાં પણ પૂર્વ–પરિચિત ત્રિદંડીના વચનદ્વારા દૃષ્ટિરાગ પ્રગટ થવાથી તે સમ્યક્ત્વ વમીને અનંત ભવમાં ભમ્યો.

દૃષ્ટિરાગી ધર્મ પાળી શકતો નથી તેના ઉપર

卐 ૬. ૧ ભુવનભાનુકેવળીના જીવ વિશ્વસેનનું દૃષ્ટાન્ત

(ભવભાવના ગ્રંથમાં અનિત્ય ભાવનાના પ્રસંગમાં ભુવનભાનુ કેવળીનું ચરિત્ર આપવામાં આવ્યું છે. આમાં ભુવનભાનુ કેવળી વિજયપુરના ચંદ્રમૌલિ રાજા આગળ પોતાનો જીવ અવ્યવહાર રાશિમાંથી નીકળ્યો ત્યાંથી માંડી

કેવળજ્ઞાન પામ્યા સુધીનું પોતાનું વૃત્તાંત ઉપમિતિ ભવપ્રપંચની શૈલિએ જણાવે છે. જે ટુંકમાં નીચે મુજબ છે)

વિજયપુર નામના નગરમાં ચંદ્રમૌલિ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એક વખતે ઉદ્યાનપાલકે આવી જણાવ્યું કે ‘ઉદ્યાનમાં કેવળી ભગવંત પધાર્યા છે.’ રાજા ઉદ્યાનમાં ગયો કેવળી ભગવંતને વંદન કરી બેઠો અને પુછ્યું કે કે‘ હે ભગવન્ મને કોણ શરણભૂત થશે અને મારો નિસ્તાર કરશે’ ભગવાને જવાબ આપ્યો કે ‘મને શરણભૂત થઈ મારો નિસ્તાર કર્યો તે તમને પણ શરણભૂત થઈ તમારો નિસ્તાર કરશે’ પછી કેવળી ભગવંત, ઉપમિતિની શૈલિએ પોતાનું વૃત્તાન્ત જણાવે છે.

આજથી અનંતકાળ પહેલાં ચારિત્ર ધર્મ રાજાના સૈન્યનો સહાયક થઈને મોહશત્રુના સૈન્યનો ક્ષય કરી શકશે તેમ માની કર્મપરિણામ મહારાજાએ અસંવ્યવહાર્ય-નિગોદમાંથી સંવ્યવહાર્ય નિગોદમાં મને મૂકયો. આ સમાચાર સાંભળી મોહરાજાએ કુપિત થઈને ત્યાંને ત્યાં અનંતકાળ સુધી મને ગોંધી રાખ્યો. પછી કર્મ પરિણામ રાજા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય, બેઈંદ્રિય, તેઈંદ્રિય, ચઉરિંદ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, નરક અને અનાર્ય મનુષ્યોમાં મને લઈ ગયો. વચમાં વારંવાર મોહરાજા કુપિત થઈને ઘણીવાર નિગોદમાં લઈ જતો હતો. આમ અનંત પુદગલ પરાવર્ત પછી આર્યક્ષેત્રમાં અનંતીવાર મનુષ્યપણું પામ્યો છતાં ત્યાં પણ મોહરાજાએ કુશકેલાથી;

જાતિદોષથી, જાત્યંધત્વથી અને બીજા અનેક દોષથી ધર્મના નામ માત્રને જણાવ્યા વિના પૂર્વની પેઠે ફરી એકેંદ્રિયાદિકમાં લઈ જઈને મને અનેક પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત ભમાવ્યો.

એમ કરતાં એક વખત શ્રીનિલય નગરમાં ધનતિલક શ્રેષ્ઠિનો વૈશ્રમણ નામે હું પુત્ર થયો. ત્યાં સ્વજન ધન ભવન યૌવન વનિતાદિ બધું અનિત્ય સમજીને હે પ્રાણીઓ આપત્તિથી રક્ષણ કરનાર એવા ધર્મનું રક્ષણ કરો ' આ પ્રમાણેનો ઉપદેશ સાંભળી ધર્મ કરવાની બુદ્ધિ થઈ અને સ્વયંભુ ત્રિદંડીનો શિષ્ય થયો. ત્યાં પણ મનુષ્ય જન્મ હારીને અનંતકાળ રખડ્યા પછી વિજયવર્ધનપુરમાં સુબળ શ્રેષ્ઠિનો નંદન નામે પુત્ર થયો ત્યાં આગળ યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરી ગ્રન્થિ પ્રદેશ સુધી પહોંચ્યો પણ છેદી ન શક્યો ત્યાંથી પાછો ફરી અનંતીવાર એકેન્દ્રિયાદિમાં રખડ્યો આમ રખડતાં રખડતાં હું વિશ્વસેન કુમાર થયો.

મલયાપુર નગરમાં ઈન્દ્ર નામના રાજા અને વિજયા નામની રાણીને પુત્ર થયો. તેનું નામ વિશ્વસેન રાખ્યું. સમય જતાં ઈન્દ્ર રાજા મૃત્યુ પામ્યા અને વિશ્વસેન રાજા બન્યો. અને તે વિશ્વભૂતિ નામના ત્રિદંડીનો પરમ ઉપાસક થયો. પ્રસંગ મળતાં વૈરાગ્ય અને ગુરૂ ઉપદેશથી યથા-પ્રવૃત્તાદિકરણ કરીને વિશ્વસેન સમ્યક્ત્વ પામ્યો. નિરંતર ગુરૂના ભાવનાવાહી ઉપદેશથી દઢ બની એ સમ્યક્ત્વને મહાચિંતામણિ રત્નની પેટે સાચવવા લાગ્યો. અને મિથ્યાત્વી ધર્મથી દૂર રહી તેમાં દૂષણ ન લાગે તે માટે

પૂરતી કાળજી રાખવા લાગ્યો. આ વાત વિશ્વભૂતિ ત્રિદંડીએ સાંભળી અને તેથી તે પોતાના ઉપાસકને ફરી પોતાનો કરવા મલયાપુર નગરમાં આવ્યો, ત્યાં આગળ આવી તેણે ઘોર તપશ્ચર્યા અને મંત્ર તંત્રથી નગરના લોકને ખેંચવા માંડયા. નગરના ઘણા લોકો તેના દર્શને ગયા. સમ્યક્ત્વની મલિનતાના ભયે રાજા ન ગયો. છેવટે થાકી વિશ્વભૂતિએ રાજાને કહેરાવ્યું કે 'પૂર્વ પરિચયનો આમ જલદી અંત આવી ગયો? મળવામાં કે વાતચિતમાં શું નુકશાન થશે?' રાજા દાક્ષિણ્યતાથી ગયો એટલે ત્રિદંડીએ અનેક ચમત્કાર અને મંત્રો શિખવ્યા, રાજા લોભાયો અને તેને પૂર્વનો કુદષ્ટિરાગ સ્ફૂર્યો. સમકિત વમી નાંખ્યું અને પહેલાં કરતાં પણ વધુ વિશ્વભૂતિનો ભક્ત બન્યો એટલું જ નહિ, પણ જૈનધર્મ અને જૈન ગુરુની નિંદામાં તત્પર થયો અને ધર્મ હારી ગયો. **આ રીતે દષ્ટિરાગી ધર્મ પાળી શકતો નથી.**

વિશ્વસેનના ભવ પછી અનુક્રમે ધન શ્રેષ્ઠિનો પુત્ર સુભગ થયો ત્યાં વિષયરાગથી ધર્મને હારી જઈ ગૃહપતિનો પુત્ર સિંહ, જિનદત્તસુતા જિનશ્રી, ધનજંય પુત્ર કુબેર, ધનાઢયનો પુત્ર કુબેર, અને શ્રેષ્ટિપુત્ર સોમદત્ત થઈ ક્રોધ માન માયા લોભથી સમ્યક્ત્વરત્ન હારી ગયો. ત્યાર પછી ધનશ્રેષ્ટિના સુત સુંદરના ભવમાં હિંસાથી, મણિભદ્રના ભવમાં મૃષાવાદથી, રોહિણીશ્રાવિકાના ભવમાં વિકથાથી હારતાં હારતાં પુંડરીકના ભવમાં સર્વવિરતિ થઈ ચૌદ પૂર્વ ભણ્યો. ત્યાર પછી સિંહવિક્રમ, ભાનુકુમાર, ઇન્દ્રદત્ત થઈ

સર્વાર્થસિદ્ધમાં જઈ અહિમન્દ્ર થયો. પછી કુવલયચંદ્ર કેવળી પાસેથી પોતાનો વૃત્તાંત સાંભળી ચારિત્ર પાળી કેવળજ્ઞાન પામ્યો અને આજે ગુણ નિષ્પન્ન નામથી મને ભુવનભાનુકેવળી કહે છે. 'હે રાજા જિનશાસન અને શરણભૂત થવાથી મારો નિસ્તાર થયો તેમ તારો પણ તેથી નિસ્તાર થશે.' એટલે ચંદ્રમૌલિ રાજાએ કેવળી ભગવંતપાસે દીક્ષા લીધી ને કેવળજ્ઞાન પામ્યો.

૨ ધર્મદ્વેષી પણ ભદ્રબાહુસ્વામીના ગુરૂભાઈ વરાહમિહિરની પેઠે ધર્મને અયોગ્ય છે.

ક્રુ દ. ૨ વરાહમિહિરની કથા

ભદ્રબાહુ અને વરાહમિહિર બન્ને જાતિએ બ્રાહ્મણ અને સગા ભાઈ હતા. વૈરાગ્ય પામી બન્ને જણાએ શ્રી યશોભદ્રસૂરિ મહારાજ પાસે દીક્ષા લીધી. ગુણી અને યોગ્ય જાણી યશોભદ્રસૂરિ મહારાજે ભદ્રબાહુ સ્વામીને પોતાના પટ્ટધર સ્થાપ્યા આ કારણથી અને ચારિત્રના ભગ્ન પરિણામથી વરાહમિહિર ચારિત્રનો ત્યાગ કરી જૈનધર્મનો દ્વેષી થયો. થયો. દીક્ષા છોડયા બાદ જ્યોતિષશાસ્ત્રથી પોતાનો નિર્વાહ કરવા લાગ્યો તેમાં તેણે સારીપ્રસિદ્ધિ મેળવી અને વરાહમિહિરસંહિતા જેવા જ્યોતિષ ગ્રંથો પણ રચ્યા. એકદા રાજાને ત્યાં પુત્ર જન્મ્યો ત્યારે આશીર્વાદ આપવા ગયા વરાહમિહિર પણ ગયો. ભદ્રબાહુસ્વામિએ સાધુ આચારને ઉચિત ન હોવાથી તેમ ન કર્યું. વરાહમિહિરને જૈનધર્મનો દ્વેષ હોવાથી તેણે આચાર્ય ભદ્રબાહુની નિંદા દ્વારા તેણે

રાજાના કહ્યા છતાં પણ આવ્યા નથી. એથી વરાહમિહિરે રાજાને ભંભેર્યો અને કહ્યું કે જૈન સાધુઓ વ્યવહારશૂન્ય છે. ભદ્રબાહુસ્વામિએ જણાવ્યું કે કોઈનું મરણ કહેવું વ્યાજબી નથી પણ જ્યારે ખોટી રીતે જૈનધર્મની નિંદા થાય છે તો કહું છું કે 'રાજકુમારનું આયુષ્ય અલ્પ છે અને તે બિલાડીથી મૃત્યુ પામશે તેમ તેનું અલ્પબળ હોવાથી ખોટા આશીર્વાદ આપી જુઠા બનવું તે વ્યાજબી નથી માટે આવ્યા નથી.' બન્યું પણ એમજ કે રાજાએ ઘણા પ્રયત્નથી બિલાડી દ્વારા રક્ષા કર્યા છતાં લોહમય બિલાડીથી આચાર્યે કહેલ સમયે રાજકુમારનું મૃત્યુ થયું. આ ઉપરાંત બીજી પણ વરાહમિહિરના જ્યોતિષના જ્ઞાનમાં સ્ખલના બતાવી. આથી તે વધુ જૈનધર્મદ્વેષી થયો અને અંતે મરી વ્યંતર થઈ સંઘમાં તેણે મરકીનો ઉપદ્રવ કર્યો ને શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિએ 'ઉવસગ્ગહર" બનાવી શાંત કર્યો. **આ રીતે વરાહમિહિરની પેઠે ધર્મદ્વેષી ધર્મ પામી શકતો નથી.**

૩ મૂર્ખ તે (સિદ્ધાંતના અને ગુરૂના) વચનના ભાવાર્થનો અજાણ. **ગામડાના કુલપુત્રના** જેવો.

૬. ૩ ગામડાના કુલપુત્રનું દૃષ્ટાંત કોઈ એક કણબીનો પુત્ર પોતાને ઘેરથી રાજાની ચાકરી કરવાને અર્થે નીકળ્યો. ત્યારે તેની માતાએ તેને શિખામણ દીધી કે, "રાજ–સેવાર્થે વિનય કરવો." ત્યારે તેણે પૂછ્યું કે– "વિનય એટલે શું ?" તેણીએ શીખવ્યું કે, "નીચું જોઈને ચાલવું અને રાજાની મરજીને અનુસરવું, જુહાર કરવા." આ

વચન અંગીકાર કરીને તે કણબીનો પુત્ર ગ્રામાંતરે ચાકરી માટે ચાલ્યો. માર્ગમાં મૃગલાં પકડવાને છૂપાઈને ઊભા રહેલા શિકારીઓને દૂરથી દેખી તેણે મોટે સ્વરે પ્રણામ કર્યા. તેના અવાજથી મૃગલાં નાશી ગયાં.

તેથી તેઓએ તેને માર્યો. ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો "મારી માતાએ મને શીખવ્યું હતું, તેથી મેં એમ કર્યું." ત્યારે શિકારીઓ બોલ્યા કે, "તું મૂર્ખ છે, આવા પ્રસંગે છાના-માના આવવું." તે શિકારીઓના વચનને યાદ રાખીને ત્યાંથી આગળ જતાં માર્ગમાં ધોબી લોકોને જોઈને નીચો વળી છુપાતો છુપાતો ચાલવા લાગ્યો, જેથી ધોબીઓએ તેને ચોરની ભ્રાંતિથી કૂટયો. ત્યારે પ્રથમ બનેલી સાચી હકીકત કહી સંભળાવ્યાથી તેમણે તેને શીખવ્યું કે, "આવા પ્રસંગે તો 'ધોવાઈને સાફ થાઓ' એમ બોલતા જવું." ત્યાંથી આગળ ચાલતાં કેટલાક બી વાવનાર ખેડુતો વાદળ સામે જોતા હતા, તેઓને જોઈને તે "ધોવાઈને સાફ થાઓ" એમ બોલ્યો; ત્યારે તેઓએ તેને અપશુકનની ભ્રાંતિથી કૂટયો ત્યાં પણ ખરી હકીકત કહેવાથી ખેડુતોએ શીખવ્યું કે, "મૂર્ખ! આવાપ્રસંગે તો 'બહુ થાઓ બહુ થાઓ' એમ બોલવું." આ વચનને મનમાં ધારી (ગ્રહણ કરી) તે આગળ ચાલ્યો. આગળ જતાં જતાં એક ગામમાં કોઈક મરણ પામેલાના શબને ઉપાડી રોતા જતા લોકોને દેખી તે બોલ્યો કે, 'બહુ થાઓ-બહુ થાઓ' તે વખતે તે લોકોએ પણ અપશુકનિયાળ સમજી તેને કૂટયો. તેમની

પાસે પણ સર્વ બનેલી બીના તેણે કહી બતાવ્યાથી તેઓએ શિખામણ આપી કે, "આવા પ્રસંગે તો 'આવું ન થાઓ' એમ બોલવું.

તેઓનું બોલવું માન્ય કરી આગળ જતાં એક ઠેકાણે વિવાહનો સંબંધ મેળવતા દેખી વિવાહના મંડપમાં જઈ તે બોલ્યો કે 'આવું ન થાઓ–આવું ન થાઓ.' આ શબ્દો સાંભળી ત્યાં ભેગા મળેલા લોકોમાંના કેટલાકે તેને ખૂબ માર્યો. જેથી તેણે અગાઉ બનેલી અને શીખેલી સર્વ સાચી વાત જણાવી. ત્યારે તેઓએ સમજાવ્યું કે, 'મૂર્ખ! એવા સમય પર તો 'નિરંતર થાઓ–નિરંતર થાઓ' એમ બોલવું."

તે સાંભળી, ધારી લઈ, ત્યાંથી વિદાય થયો. આગળ જતાં એક માણસના પગમાં બેડી ઘલાતી દેખીને તે બોલ્યો કે, 'નિરંતર થાઓ–નિરંતર થાઓ' આ વચનો સાંભળતાં જ તે પુરુષના સંબંધીઓએ તેને કૂટયો ત્યાં પણ સાચું બોલવાથી તેઓએ કહ્યું કે, "અરે મૂર્ખ! આવા પ્રસંગ ઉપર તો 'જલ્દી છૂટા થાઓ–જલ્દી છૂટા થાઓ' એમ બોલવું. તે મનમાં યાદ રાખીને આગળ વધ્યો. રસ્તામાં બે જણા મૈત્રી બાંધતા હતા. તેમને દેખી નજીક જઈ તે બોલ્યો કે, 'જલ્દી છૂટા થાઓ–જલ્દી છૂટા થાઓ' જેથી તેમણે પણ માર્યો તેમની પાસે પણ સત્ય બોલવાથી છૂટીને ચાલી કોઈ એક ગામમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં કોટવાળના ઘરમાં તે નોકરી કરવા રહ્યો. એકદા દુષ્કાળ સમયે તે

કોટવાળના ઘરમાં ખાવા સારુ રાબ તૈયાર કરેલી. તે વખતે કોટવાળ ચોરે ગયેલ હોવાથી પેલો મૂર્ખ તેને બોલાવવા ગયો. ત્યાં ઘણા માણસોની મંડળી બેઠી હતી. તેઓની સમક્ષ મોટા શબ્દે (ઘાંટો પાડી) બોલવા લાગ્યો કે, "ચાલો—ચાલો રાબ ઠંડી થઇ જશે." તે સાંભળી કોટવાળ ઘણો જ શરમાઈ ગયો અને ઘેર આવી તેને ખૂબ કૂટયો અને શીખવ્યું કે, "મૂર્ખ! આવી શરમભરી વાત તો ખાનગીમાં જ કહેવી, કદાપિ ચાર જણના સાંભળતાં બોલવી નહીં." ત્યારબાદ થોડેક દિવસે ઘરમાં આગ લાગી તે વખતે કોટવાળને બોલાવવા માટે તે ચોરા ઉપર આવ્યો. આ વખતે પણ અગાઉની માફક મંડળી બેઠેલી હતી જેથી તે કાંઈ પણ બોલ્યા વિના મૂંગો જ ઊભો રહ્યો; અને ઘણી વારે લોકોનો સમુદાય વીખરાઈ ગયા પછી તેણે કહ્યું કે "સ્વામિ! આજે આપણા ઘરમાં આગ લાગી છે." તે સાંભળી કોટવાળ ગુસ્સે થઈ બોલ્યો કે, "તારા જેવો મૂર્ખનો સરદાર કોઈ પણ નહીં હોય; એમાં કહેવા શું આવ્યો? અને ક્યારનો મૂંગો મૂંગો શું ઊભો રહ્યો? એવા પ્રસંગે તો જલ્દી જલ્દી ધૂળ, રાખ, માટી કે પાણી નાંખવું જોઈએ કે તરત જ આગ ઓલવાઈ જાય."

એક સમયે કોટવાળ હજામત કરાવી મસ્તકના વાળ (ચોટલી) સુગંધી ધૂપથી ધૂપતો હતો, તે સમયે વાળમાંથી ધુમાડો નીકળતો દેખી મૂર્ખે જાણ્યું કે, અરે! આગ

લાગી; તેથી તરત જ તેના ઉપર ધૂળ અને પાણી નાખવા લાગ્યો. કોટવાળે ગુસ્સે થઈ નોકરીમાંથી કાઢી મૂક્યો.

આવી રીતે ખરો ભાવાર્થ (હેતુ) તથા સમયને નહીં જાણી શકનારા પણ ધર્મને અયોગ્ય જાણવા.

૪ પહેલાંથી કોઈએ વ્યુદ્‌ગ્રાહિત કરેલ (ભરમાવેલ) હોય તે પણ ગોશાલાથી ભરમાઈ ગયેલા **નિયતિવાદી** જેવા ધર્મને અયોગ્ય જાણવા આ ચારે પ્રકારના અયોગ્ય છે.

૧ મધ્યસ્થવૃત્તિ–સમદૃષ્ટિ; તે **આર્દ્રકુમારાદિક**ના જેવા ધર્મને યોગ્ય મધ્યસ્થ વૃત્તિવાળા જાણવા.

卐 દ.૪ મધ્યસ્થતા ઉપર આર્દ્રકુમારની કથા

(સૂયગડાંગ સૂત્રનું છઠ્ઠું અધ્યયન આર્દ્રકુમાર સંબંધીનું છે તે અધ્યયનમાં ગોશાળક, બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણ ધર્મ સાથેની આર્દ્રકુમારની ખૂબજ તાત્ત્વિક ચર્ચા છે. સૂયગડાંગ સૂત્રના ટીકાકાર શીલાંકાચાર્ય મહારાજે શરૂઆતમાં આર્દ્ર-કુમારની કથા આપી છે તેને સંક્ષેપમાં અહિં કહું છું.)

મગધ દેશમાં વસંતપુર ગામમાં સામયિક નામનો કુટુંબી વસતો હતો. કાલક્રમે વૈરાગ્ય પામી ધર્મઘોષ આચાર્ય પાસે સ્ત્રી સાથે દીક્ષા લઈ તે સાધુ થયો. એક વખત સાધ્વી બનેલી પોતાની સ્ત્રીને જોઈ તેને મોહ ઉત્પન્ન થયો એ વાતની જાણ તેની સ્ત્રીને થતાં પોતાનો પતિ વ્રત ભંગ કરશે એમ માની તેની સ્ત્રીએ ખાવાપીવાનું છોડી પ્રાણ ત્યાગ કર્યો. સાધુએ પણ આ બનાવથી ખિન્ન થઈ આહારપાણી ત્યાગ કરી પોતાનો પ્રાણ ત્યાગ કર્યો.

બીજે જન્મે સાધ્વી વસંતપુરમાં એક શેઠની પુત્રી તરીકે જન્મી અને પેલો સાધુ આર્દ્રકપુરના રાજાનો પુત્ર આર્દ્રકુમાર થયો. એકવાર તે કુમારે પોતાના પિતાને મંત્રી દ્વારા શ્રેણિક રાજાને અમૂલ્ય ભેટો મોકલતો જોયો. એટલે કુતુહલથી તેણે પણ તે રાજાના પુત્ર માટે કંઈક ભેટ મોકલી. શ્રેણિક રાજાના પુત્ર અભયકુમારે ખુશ થઈ આર્દ્રકુમારની ભેટ બદલ આદીશ્વર ભગવવાની સુવર્ણપ્રતિમા મોકલાવી અને કહ્યુ કે 'એકાંતમાં આ ભેટણું જો જો.' ભેટમાં પ્રતિમાના દર્શન થતાં આર્દ્રકુમારને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું અને તેથી તે નગર છોડી ચાલી નીકળ્યો.

દેવતાએ આકાશવાણીથી 'ભોગાવલીકર્મ બાકી છે તમે દીક્ષા ગ્રહણ ન કરો' તેમ વારંવાર કહ્યા છતાં આર્દ્રકુમારે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ભવિતવ્યતાના યોગે એકદા વસંતપુરના તે શેઠના બગીચામાં કાયોત્સર્ગધ્યાને રહ્યા. આ બગીચામાં શેઠની પુત્રી પોતાની સખીઓ સાથે બાળક્રીડા કરતાં વૃક્ષનું ઠુંઠું માની સાધુનો પગ પકડી 'આ મારો વર' એમ બોલી ઉઠી કે તુર્ત નજીકમાં રહેલ દેવે સાડાબાર ક્રોડ સોનૈયાનો વરસાદ કર્યો. રાજા લોભથી તે દ્રવ્ય લેવા આવ્યો. દેવતાએ આ ધન શ્રેષ્ઠિ-પુત્રીનું છે એમ કહી રાજાને રોકી શેઠને અપાવ્યું. મુનિ આર્દ્રકુમાર અનુકુલ ઉપસર્ગવાળું સ્થાન દેખી ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા. વખત જતાં બાલિકા ઉંમર લાયક થઈ ત્યારે પિતા તેના માટે વરની શોધ કરવા લાગ્યો. પુત્રીએ કહ્યું કે 'હું તો નાનપણથી તે મુનિને વરી ચૂકી

છું અને તેનું દ્રવ્ય દેવતા કનેથી આપેલું તમારી પાસે પણ છે માટે બીજા વરનો વિચાર કરશો નહિ' પિતાએ પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું 'ભલે તેમ રાખીએ પણ તે મુનિને તું કંઈ રીતે ઓળખીશ.' પુત્રીએ જવાબ આપ્યો કે 'હું તેના પગ અને તેના પગની રેખા ઉપરથી બરાબર ઓળખી કાઢીશ, અને તેમ છતાં નહિં મળે તો બ્રહ્મચારિ જીવનથી સંતોષ માનીશ.' પિતાએ આખરે તે કાર્યની સિદ્ધિ માટે ભિક્ષાદાન આપે માટે તેને રોકી.

બાર વર્ષ બાદ આર્દ્રકકુમારમુનિ એજ ઘરે ભિક્ષા લેવા આવી ચડ્યા. બાલિકાએ પગના ચિન્હથી તેમને ઓળખ્યા. મુનિ તો આહાર લઈ ચાલી નીકળ્યા પણ બાળા પરિવાર સાથે તેમની પાછળ ગઈ. આર્દ્રકુમારને દેવતાનાં વચન સાંભળ્યાં અને ચારિત્ર પરિણામથી તેઓ ભગ્ન થયા. શ્રેષ્ઠિપુત્રી સાથે લગ્ન કરી ગૃહવાસ સ્વીકાર્યો અને તેમને એક પુત્ર થયો. પુત્ર ચાર પાંચ વર્ષનો થતાં તેમણે દીક્ષા લેવાનો પોતાનો નિર્ણય જાહેર કર્યો. ચતુર સ્ત્રી રેંટીયો કાંતવા માંડી. માતાને કાંતતી દેખી પુત્રે પૂછ્યું કે 'આ શું કરે છે?' માતાએ જવાબ આપ્યો કે 'તારા પિતા આપણને છોડી ચાલ્યા જાય છે તું કમાઈ શકે તેમ નથી આથી કાંતી હું તારૂં અને મારૂં ભરણ પોષણ કરીશ' બાળકે માતાના કાંતેલા સૂતરના દોર લઈ પિતાની આસપાસ વીંટ્યા અને બોલી ઉઠ્યો કે 'હવે શી રીતે જશો?' આર્દ્રકુમારે જોયું કે તેની આસપાસ બાળકે સૂતરના બાર

કાંટા ભર્યા છે આથી બાર વર્ષ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. બાર વર્ષ પુરા થતાં ફરી દીક્ષા ગ્રહણ કરી ચાલી નીકળ્યા. માર્ગે જતાં શ્રેણિક રાજાના માણસોએ હાથીને પકડી બાંધ્યો હતો તે આર્દ્રકુમારને જોતાં તુર્ત બંધન તોડી નાસી છૂટ્યો રાજાએ આર્દ્રકુમારને આનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે 'કાચા સૂતરના તાંતણાથી બંધાયેલ મને છૂટો થયેલો જોઈ હાથીએ પરાક્રમ કરી શૃંખલા તોડી નાંખી કારણકે સ્નેહબંધનરૂપ કાચા તાંતણા તોડવા જેટલા કઠીન છે તેટલી આ શૃંખલા કઠીન નથી.' છેવટે શુદ્ધ ચારિત્ર પાળી આર્દ્રકુમારે કલ્યાણ સાધ્યું.

આર્દ્રકુમાર મધ્યસ્થ હોવાથી ભગવાનની પ્રતિમા દેખતાં બોધ પામ્યો તેમ મધ્યસ્થ ધર્મ પામી શકે.

૨ **વિશેષ નિપુણમતિ**–તે વિશેષજ્ઞ; જેમ કે, હેય (છોડવા યોગ્ય) જ્ઞેય (જાણવા યોગ્ય) અને ઉપાદેય (આદરવા યોગ્ય)નો વિવેક જાણે એવી જેની બુદ્ધિ છે, પણ પૂર્વોક્ત બતાવેલા કુલપુત્રના જેવી બુદ્ધિ નથી એવો ગુણી. ૩ **ન્યાયમાર્ગરતિ** :– ન્યાય (આગળ વ્યવહાર–શુદ્ધિ અધિકારમાં કહેવાશે તે) માર્ગમાં રતિ (પ્રીતિ) જેને હોય અને અન્યાયમાર્ગે જરાપણ રતિ ન હોય તે પણ ધર્મને યોગ્ય જાણવો. ૪ **દૃઢનિજવચનસ્થિતિ**–દૃઢ (આકરી) પણ શિથિલ નહીં, એવી નિજ (પોતાની) વચનસ્થિતિ (પ્રતિજ્ઞા) જેની છે. એ પણ ધર્મને યોગ્ય. સામાન્યથી એ રીતે ચારગુણ યુક્ત જ ધર્મને યોગ્ય જાણવા.

વળી કેટલાક પ્રકરણોમાં શ્રાવકને યોગ્ય એકવીશ ગુણ પણ કહ્યા છે. તે નીચે મુજબ :–

શ્રાવકના એકવીશ ગુણ :– ૧ **અક્ષુદ્ર**–ઉદાર આશયનો, (ગંભીર ચિત્તવાળો હોય છતાં તુચ્છ સ્વભાવ ન હોય એવો); ૨ **રૂપવાન્**–(દેખાવડો); પાંચે ઇંદ્રિયોથી સંપૂર્ણ, (બોબડો, લૂલો, પાંગળો ન હોય એવો); ૩ **પ્રકૃતિસૌમ્ય**–સ્વભાવથી જ શાંત (અને પાપકર્મથી દૂર રહેનારો તથા સેવકવર્ગને સુખે સેવવા યોગ્ય) હોય (પણ ક્રુર સ્વભાવ ન હોય); ૪ **લોકપ્રિય**–દાન, શિયલ, ન્યાય, વિનય અને વિવેકાદિથી યુક્ત હોય; ૫ **અક્રૂર**–અક્લિષ્ટચિત્ત (અદેખાઈ પ્રમુખ રહિત હોય એવો;) ૬ **ભીરુ**–પાપથી, લોકનિંદાથી તેમ જ અપયશથી ડરતો રહે એવો; ૭ **અશઠ**–કપટી (પારકાને ઠગે) નહીં તે; ૮ **સદાક્ષિણ્ય**–પ્રાર્થનાભંગથી ભીરુ, શરણે આવ્યાને હિત–વત્સલ; ૯ **લજ્જાલુ**–અકાર્યવર્જક, (અકાર્ય ન કરવા જેવું કાર્ય, કરતાં પહેલાં જ બીએ); ૧૦ **દયાળુ**–સર્વ પર કૃપાવંત; ૧૧ **મધ્યસ્થ**–રાગ–દ્વેષ રહિત અથવા **સૌમ્યદૃષ્ટિ.** પોતાનાં કે પારકાંનો વિચાર કર્યા વગર ન્યાયમાર્ગમાં સર્વનું સરખું હિત કરનાર, યથાર્થ તત્ત્વના જાણપણાથી એક ઉપર રાગ તેમ બીજા ઉપર દ્વેષ રાખે નહીં, માટે મધ્યસ્થ ગણાય છે; મધ્યસ્થ અને સૌમ્યદૃષ્ટિ એ બન્ને એક ગુણ છે. ૧૨ **ગુણરાગી**–ગુણવંતનો જ પક્ષ કરે અને અવગુણીને ઉવેખે તે; ૧૩ **સત્કથ**–સત્યવાદી અથવા

ધર્મસંબંધી (ઉચિત) જ કથા (વાર્તા) પ્રિય છે જેને; ૧૪ **સુપક્ષયુક્ત**—ન્યાયનો જ પક્ષપાતી અથવા સુશીલ, અનુકૂળ અને સભ્ય સમુદાયવંત (સુપરિવારયુક્ત); ૧૫ **સુદીર્ઘદર્શિ**-સર્વ કાર્યોમાં લાંબો વિચાર કરી લાભાલાભ સમજી શકે (બહુ લાભ અને અલ્પ કલેશના કાર્યનો કર્તા) ૧૬ **વિશેષજ્ઞ**-તત્ત્વના અભિપ્રાયનો જાણ (પક્ષપાત રહિત હોવાથી ગુણ-દોષનું અંતર સમજી શકે એવો); ૧૭ **વૃદ્ધાનુગ**-વૃદ્ધ સંપ્રદાય પ્રમાણે પ્રવર્ત્તક (આચારવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ, વયોવૃદ્ધ એ ત્રણે વૃદ્ધોની શૈલી (પરંપરા) પ્રમાણે પ્રવર્ત્તનાર) ૧૮ **વિનીત**-ગુણીનું બહુમાન કરનાર; ૧૯ **કૃતજ્ઞ**-કર્યા ગુણને ભૂલે નહીં એવો; ૨૦ **પરહિતાર્થ-કારી**-નિઃસ્પૃહપણે પર (પારકાના) હિતનો કર્ત્તા; ૨૧ **લબ્ધલક્ષ**-ધર્માદિ કૃત્યોમાં સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરેલા પુરુષોના પરિચયવાળો (સર્વ (ધર્મ) કાર્યમાં સાવધાન હોય).

આ પ્રમાણે એકવીસ ગુણો અન્ય શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલા છે, પરંતુ આ ગ્રંથના કર્ત્તાએ જે મુખ્ય ચાર ગુણો ગ્રહણ કર્યા છે તેમાં ઘણું કરીને સર્વ ગુણોનો સમાવેશ થઈ શકે છે. તે આ રીતે :—

પહેલા **ભદ્રકપ્રકૃતિ ગુણમાં** :- ૧ અતુચ્છ (અક્ષુદ્ર) પણું,[1] ૨ પ્રકૃતિસૌમ્ય,[3] ૩ અક્રૂરત્વ,[5] ૪ સદાક્ષિણ્યત્વ,[8] ૫ દયાળુત્વ,[10] ૬ મધ્યસ્થ સૌમ્યદૃષ્ટિત્વ,[11] ૭ વૃદ્ધાનુગત્વ,[17] ૮ વિનીતત્વ,[18] એમ આઠ, બીજા **વિશેષ નિપુણમતિ ગુણમાં**-૯ રૂપવંતપણું,[2] ૧૦ સુદીર્ઘ-

દર્શિત્વ,[૧૫] ૧૧ વિશેષજ્ઞત્વ,[૧૬] ૧૨ કૃતજ્ઞત્વ,[૧૯] ૧૩ પરહિતાર્થકૃતત્વ,[૨૦] ૧૪ લબ્ધલક્ષત્વ,[૨૧] એમ છ. ત્રીજા **ન્યાયમાર્ગેરતિ ગુણમાં**–૧૫ ભીરુત્વ,[૬] ૧૬ અશઠત્વ,[૭] ૧૭ લજ્જાલુત્વ,[૯] ૧૮ ગુણરાગીત્વ,[૧૨] ૧૯ સત્કથત્વ,[૧૩] એમ પાંચ. ચોથા **દૃઢ–નિજવચનસ્થિતિ ગુણમાં**–૨૦ લોકપ્રિયત્વ,[૪] ૨૧ સુપક્ષયુક્તત્વ,[૧૪] એમ બે. એ પ્રકારે એકવીસ ગુણોનો ચાર ગુણોમાં પ્રાયે સમાવેશ થઈ શકે છે. માટે આ શાસ્ત્રકર્ત્તાએ ચાર જ ગુણ મુખ્ય લીધા છે.

આ ચાર ગુણોમાં પણ અનુક્રમથી પહેલાના ત્રણ ગુણ વિનાનો પુરુષ હઠીલો, મૂર્ખ અને અન્યાયી હોય છે તેથી તે (શ્રાવક) ધર્મને યોગ્ય જ નથી; અને ચોથા ગુણ વિનાનો માણસ તો ધર્મને અંગીકાર કરે ખરો, પણ (જેમ ધૂર્તની મૈત્રી) ગ્રંથિલ (ગાંડા) બનેલા માણસનો સુવેષ (સારાં વસ્ત્રો) અને વાનરના ગળામાં મોતીની માળા જેમ વધારે વખત ટકી ન શકે તેમ તે થોડા જ વખતમાં પાછો ધર્મભ્રષ્ટ થઈ જાય છે.

જેમ સારી (લીસી) ભીંત ઉપર ચિત્ર, દૃઢપીઠ (મજબૂત પાયા) ઉપર બાંધેલું ઘર, અને સારા ઘડેલા સોના વચ્ચે જડેલું માણેક ઘણો વખત ટકી શકે છે, તેમ દૃઢગુણયુક્ત પુરુષમાં જ સમ્યગ્દર્શનાદિ ધર્મ યાવજ્જીવ ટકી શકે છે. એમ જણાવવાથી એ વાત સિદ્ધ જ થાય છે કે, પૂર્વોક્ત ચાર ગુણ યુક્ત પુરુષ શ્રાવક ધર્મ (સમ્યક્ત્વાદિ) ના અધિકારી (યોગ્ય) છે. સમ્યગ્દર્શનાદિ

શ્રાવક ધર્મ ચુલ્લકાદિ દશ દષ્ટાંતે દુર્લભ છતાં પણ ગુરુ વગેરેના યોગથી પામી શકાય છે, પણ તેનો જીવન પર્યંત નિર્વાહ તો શુકરાજાએ જેમ પૂર્વભવમાં કર્યો હતો તેમ કરવો તે અત્યંત આવશ્યક હોવાથી તેમનું ટૂંકમાં વૃત્તાંત અહીંયા બતાવે છે.

દ. ૫ શુકરાજનીકથા

ભરતક્ષેત્રમાં ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામનું નગર હતું, ત્યાં ઋતુધ્વજ રાજાનો પુત્ર મૃગધ્વજ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. વસંતઋતુમાં રાજા અંતઃપુરના પરિવાર સાથે એક વખત ઉદ્યાનમાં ફરવા ગયો, ત્યાં આગળ આંબાના વૃક્ષ નીચે બેઠેલ અપ્સરા સરખી પોતાની રાણીઓને દેખી રાજા મલકાયો અને વિચારવા લાગ્યો કે 'જગત્‌માં આવી સુંદર પદ્મિણી રાણીઓ ભાગ્યેજ કોઈને ત્યાં હશે' આ સમયે આંબાના વૃક્ષ ઉપર બેઠેલા પોપટે કહ્યું કે 'કુવામાં રહેલા દેડકાને બીજું કોઈ જલાશય મોટું લાગતું નથી તેમ હે રાજા! જગત્‌ની સ્ત્રીઓને નહિ દેખેલ હોવાથી તું મનઃકલ્પિત અહંકારથી ફુલાય છે પણ જો ગાંગલિ ઋષિની પુત્રી કમલમાલાને તું જુવે તો તારા અંતઃપુરના રૂપ પ્રત્યે તારું અભિમાન ઉતરી જશે.' રાજા ઘોડા ઉપર પાછળ અને પોપટ આગળ એમ જોત જોતામાં વનમાં પાંચસો જોજન ગયા પછી એક ઋષભદેવ ભગવાનનું મંદિર આવ્યું ત્યાં રાજાએ ભગવાનનાં ભક્તિભાવપૂર્વક દર્શન કર્યા. પછી દર્શનબાદ ગાંગલિઋષિ રાજાને પોતાના આશ્રમમાં

લઈ ગયો. ત્યાં તેનો ઉચિત સત્કાર કરી ઋષિએ કમળમાળા રાજા વેરે પરણાવી. અને રાજાને દાયજામાં પુત્રની સંતતિ આપનાર એક મંત્ર આપ્યો. અને છેવટે રાજા અને કમળમાળાને ઋષિએ વિદાય આપી.

રાજાએ ઋષિને ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરનો માર્ગ પૂછયો. ઋષિ કહે મને બીલકુલ માહિતી નથી. પોપટ આગળ થયો અને રાજા તથા કમળમાળા પાછળ પાછળ ચાલ્યાં. છેટેથી ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગર દેખતાં પોપટ અટક્યો, અને જણાવ્યું કે 'હે રાજા ! તારી ચંદ્રાવતી રાણી તેના ભાઇ ચંદ્રશેખરને તમારી ગેરહાજરીનો લાભ લઈ સૈન્ય સાથે રાજ્યનો કબજો આપવા લઈ આવી છે આથી નગરમાં શત્રુ સૈન્ય સાથે હાલ યુદ્ધ થાય છે.' રાજા ચમક્યો. પોપટે કહ્યું 'ફીકર ન કરો સૌ સારું થશે' તેટલામાં તો પોતાનું સૈન્ય સામે તેને મળ્યું અને ચંદ્રશેખર ભેટણું લઈ રાજાને પગે પડી કહેવા લાગ્યો કે 'મહારાજ ! આપની ગેરહાજરીમાં શત્રુઓ ગેરલાભ ન લે તેથી નગરરક્ષા માટે હું આવેલો, તેનો આપના સૈન્યે ઉલટો અર્થ કર્યો અને આ અથડામણ ઊભી થઈ' શંકા છતાં સરલ રાજાએ તે વાતની ઉપેક્ષા કરી અને પોપટ તરફ જોયું તો પોપટ જણાયો નહિ. રાજાએ માન્યું કે ઉપકારનો બદલો ન લેવો પડે માટે આ ઉપકારી ચાલ્યો ગયો જણાય છે. તપાસ કરી પણ તે ન જડયો.

સમય જતાં એક દિવસે મૃગધ્વજ રાજાએ ગાંગલિઋષિએ આપેલ મંત્રનો જાપ કર્યો અને તેના પ્રતાપે ચંદ્રાવતી

સિવાય સર્વે રાણીઓને એકેક પુત્ર થયો. આજ પ્રસંગે કમળમાળાને એક સ્વપ્નું આવ્યું તેમાં તેને ભગવાને કહ્યું કે 'આ શુક લે પછી તને હંસ આપીશ' રાજાએ સ્વપ્નાનો અર્થ એ કહ્યો 'કે તારે બે પુત્ર થશે અને તે બન્ને તેજસ્વી થશે.' કમળમાળાએ ગર્ભ ધારણ કર્યો પુરે મહીને પુત્ર જન્મ્યો અને તેનું નામ **શુકરાજ** રાખ્યું. શુકરાજ રાજકુટુંબ ઉચિત વૈભવથી ઉછરતાં ઉછરતાં પાંચ વર્ષનો થયો ત્યારે રાજા અને કમલમાળા વસંતઋતુ આવે ઉદ્યાનમાં ફરવા નીકળ્યાં અને તેજ આંબાના ઝાડ નીચે બેઠાં આનંદ અને હર્ષના અતિરેકમાં રાજાએ કમલમાળાને કહ્યું 'પ્રિયે! આ તેજ આમ્રવૃક્ષ છે કે જ્યાં આગળ મને પોપટે તારી ભાળ આપી હતી અને મને આશ્રમમાં લઈ જઈ તને મેળવી આપી કૃતાર્થ કર્યો' પિતાના ખોળામાં રહેલા પુત્ર શુકરાજ આ વચન સાંભળી એકદમ મૂર્છિત થયો. રાજા રાણીએ બહાવરા બની અનેક ઉપચાર કર્યા ત્યારે આંખ ખોલી ભૂતાવેષ્ટની માફક આમ તેમ કુમારે જોયા કર્યું. તેને ઘણું બોલાવ્યા છતાં તેણે અક્ષરનો ઉચ્ચાર ન કર્યો, તે નજ કર્યો. આ પછી ઘણા ઘણા ઉપચારો કર્યા છતાં રાજકુમારની વાચા બંધ થવાનું કોઈ નિદાન ન કરી શક્યું. અને કુમારનો વાચા સદંતર બંધ થઈ.

સમય જતાં દુઃખ ઓછું થયું અને ફરી કૌમુદી મહોત્સવપ્રસંગે કમળમાળા અને શુકરાજ સાથે રાજા ઉદ્યાનમાં ફરવા નીકળ્યો. તે આમ્રવૃક્ષને દૂરથી જોતાં

શુકરાજની જિહ્વા બંધ થયાનું દુઃખ તાજું થયું અને તેથી ત્યાં નહિ જવાનો રાજા નિર્ણય કરે છે તેવામાં ત્યાંથી દેવદુંદુભિનો અવાજ સાંભળ્યો. રાજાએ તપાસ કરી તો ત્યાં શ્રી દત્ત મુનિમહારાજને કેવળજ્ઞાન થયું છે. તે પ્રસંગને અનુલક્ષી દેવમહોત્સવ હોવાનું જણાયું. રાજા રાણી બંનેએ પુત્ર સાથે પર્ષદામાં બેસી ધર્મોપદેશ સાંભળ્યો, દેશનાને અંતે મૃગધ્વજ રાજાએ શ્રી દત્ત કેવળી ભગવંતને શુકરાજની જિહ્વા બંધ થવાનું કારણ પૂછ્યું, શ્રીદત્ત કેવલી ભગવાને તેમને—રાજા રાણીને શુકરાજનો પુર્વભવ કહ્યો.

શુકરાજનો પુર્વભવ

'ભદ્દિલપુર નગરમાં જિતારિ નામે રાજા રાજ્ય કરતા હતો. તે હંસી અને સારસી નામે વિજયદેવ રાજાની રંભાસમી પુત્રીઓને પરણ્યો હતો. એકદા શંખપુરથી નીકળેલા અને સિદ્ધાચળ તરફ જતાં સંઘમાં બીરાજતા શ્રૂતસાગર આચાર્યની ધર્મદેશનામાં સિધ્ધાચળ તીર્થના એકવીસ નામનો મહિમા અને **શત્રુંજયના નામની પ્રસિદ્ધિ પોતાના નામથી થશે** તે સાંભળી તેનાં દર્શન ન થાય ત્યાં સુધી આહાર પાણી ન લેવાનો તેણે અભિગ્રહ કર્યો, રાજાના પ્રાણ બચાવવા તીર્થરક્ષક યક્ષે દેવમાયાથી આ માર્ગમાં સિધ્ધાચળ વિકુર્વ્યો. રાજાએ સત્ય તીર્થ માની પોતાનો અભિગ્રહ યક્ષ વિકુર્વિત તીર્થદ્વારા પૂર્ણ કર્યો અને રાજા વિમળપુર નગર વસાવી વિકુર્વિત તીર્થાધિરાજની સાનિધ્યતામાં રહેવા લાગ્યો. કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે તે

મુજબ અંત સમયે અણસણ પૂર્વક પ્રભુનું ધ્યાનસ્મરણ કરવાં છતાં દેવમંદિરના શિખર ઉપર રહેલ પોપટ ઉપર તેનો જીવ લરાયો અને રાજા મરીને પોપટ જાતિમાં જન્મ પામ્યો. તેની બે રાણીઓ કાળક્રમે ધર્મ આરાધી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ અને તેમણે પોપટને પ્રતિબોધ પમાડયો. પોપટ તીર્થભક્તિ અને અંતે અણસણ કરી દેવલોકમાં દેવ થયો. હંસીનો જીવ દેવલોકમાંથી ચ્યવી હે રાજા! તું મૃગધ્વજ રૂપે થયો અને સારસી મરી કમળમાળા થઈ અને આ તમારા બંનેનો મેળાપ કરાવનાર પોપટ તે બીજો કોઈ નહિ પણ જિતારી રાજાનો જીવ દેવ હતો તે મરી તમારા પુત્રરૂપે શુકરાજા થયો છે. તમારી આંબાના વૃક્ષ નીચેની વાતથી કુમારને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું અને તમને બંનેને પોતાની પૂર્વભવની સ્ત્રીઓ જાણી વિમાસણમાં પડયો કે હું તમને પિતા અને માતા કેમ કહું? આથી તેણે પોતાની વાણી બંધ કરી છે. પણ "હે શુકરાજ કુમાર આ સંસાર વિચિત્ર છે. માતા પિતા પુત્ર સ્ત્રી ભાઈ બહેન પુત્રી વગેરે મરીને બીજા ભવમાં અનેકવિધ સંબંધે ઉત્પન્ન થાય છે પણ વ્યવહારિક સત્યને અનુસરીને વ્યવહાર કરવામાં વાંધો નથી મારા વૈરાગ્યનું કારણ પણ આવા સંયોગ જ છે.

(અહીં કેવલી ભગવંત પોતાનું ચરિત્ર કહે છે.)

દૃ. ૬ શ્રીદત્ત કેવળી ભગવંતનું દૃષ્ટાંત

શ્રીમંદિર નામે નગર ત્યાં સ્ત્રીલંપટ ને કપટપ્રિય **સુરકાંત** નામે રાજા. ત્યાં **સોમશેઠ** નામે નગરશેઠ તેને

સોમશ્રી પત્ની અને **શ્રીદત્ત** નામે પુત્ર હતો. **શ્રીમતિ** નામે પુત્રવધુ. ઉદ્યાનમાંથી સોમશ્રીને સુરકાંત રાજા લઈ ગયો ને અંતઃપુરમાં રાખી. સોમશેઠ, પ્રધાન તથા લોકોના કહેવા છતાં રાજા ન માન્યો. શેઠ સ્વપત્ની છોડાવવા માટે પુત્રને કહી પાા લાખ દ્રવ્ય લઈ ગુપ્ત રીતે ગયા.

શ્રીમતિએ પુત્રીને જન્મ આપ્યો તેથી શ્રીદત્ત દુઃખી થયો. શંખદત્ત મિત્ર સાથે સિંહલદ્વીપ ગયો. ત્યાંથી કટાહદ્વીપ ગયો અને ૧૧ વર્ષમાં આઠક્રોડ દ્રવ્ય મેળવ્યું. હાથીઓ અને કરિયાણાથી ભરેલા વહાણો સાથે પાછા ફરતા પેટી તરતી જોઈ, બંને સરખે ભાગે વહેંચી લેશું. પેટી ખોલી તો ઝેરથી મૂર્છિત કન્યા જોઈ. પાણી છંટકાવથી તે સજીવન થઈ તેથી શંખદત્તે કહ્યું મે જીવતી કરી છે માટે આ કન્યાને હું પરણીશ. શ્રીદત્તે કહ્યું કે અડધો અડધો ભાગ વહેંચવાનો છે માટે તું મારૂં આ બધું દ્રવ્ય લે અને કન્યા મને આપ. વિવાદ થયોને બંનેની પ્રીતિનો નાશ થયો. સુવર્ણકુલ પહોંચતા પહેલા શ્રીદત્તે શંખદત્તને કપટથી દરિયામાં પાડયો ને મિત્રદ્રોહ કર્યો. સુવર્ણકુલના નૃપને મોટા હાથી ભેટ કર્યા, વેપાર કરે છે. નૃપ પાસે ચામર વીંઝતી રૂપવંતી **સુવર્ણરેખા** નામની ગણિકા જોઈ. તે અર્ધલાખ વીના વાતચીત કરતી નથી. શ્રીદત્તે તેટલું દ્રવ્ય દઈ પેટીમાંથી નીકળેલી સ્ત્રી તથા ગણિકાને લઈ વનમાં ક્રિડા કરતા અનેક વાનરી સાથે કામક્રીડા કરતો વાનર જોઈ શ્રીદત્ત બોલ્યો કે આ બધી વાનરી તેની સ્ત્રી હશે?

ગણિકા કહે તેની માતા, પુત્રી, બહેન બધી હોય. તેથી તેવા અવતારની નિંદા કરી તે સાંભળી વાનર પાછો ફરી બોલ્યો બીજાના છીદ્રો જુવે છે તારા જોતો નથી આ તારી આજુબાજુ માતા અને પુત્રીને બેસાડી કામક્રીડા કરે છે, મિત્રને સમુદ્રમાં નાંખ્યો તો તું જ પાપી છે અમારી નિંદા કેમ કરે છે? શ્રીદત્ત વિચારમાં પડયો કે આ કન્યા સમુદ્રમાં મળી તો પુત્રી કેમ થાય અને આ ગણિકા મારી માતા કેમ? ગણિકા કહે તું મૂર્ખ છે, તને આજે જોયો છે પશુના વચનથી શંકાશીલ થયો તો તું પશુ જેવો લાગે છે. તેવામાં એક મુનિને જોયા. પ્રશ્ન પુછતાં અવધિજ્ઞાનથી મુનિએ સર્વ વાત કરી કે વાનરે કીધું તે સત્ય છે. પ્રથમ પુત્રીની વાત કરી, 'તારા પિતા તારી માતાને છોડાવવા કોઈ પલ્લીપતિને પાા લાખ આપી સૈન્ય લઈને શ્રીમંદિર નગરે આવ્યો. તે વખતે તારી પત્ની પુત્રીને લઈ પિતાને ત્યાં ગઈ. એકદા તેને સર્પ કરડયો. વિષ ન ઉતરતા પેટીમાં લીંબ પત્ર વચ્ચે મૂકી ગંગાપ્રવાહમાં વહેતી કરી જે દરિયામાં તને મળી પછીની વાત તું જાણે છે માટે આ તારી પુત્રી છે.' હવે તારી માતાની વાત સાંભળ–'તારા પિતા પલ્લીનું સૈન્ય લઈ દરવાજા તોડી અંદર ઘુસતા શત્રુ તરફથી બાણ વાગતા મૃત્યુ પામ્યો. સુરકાંત રાજા ભાગી ગયો. તારી માતાને સુભટો પકડી પલ્લીપતિને સોંપી. કોઈ રીતે વનમાં ભાગી ગઈ. વૃક્ષોના ફળો ખાતા તે ગૌરાંગી બની ગઈ. વેપારીઓ તેને લઈને સુવર્ણકુલબંદરે લાવ્યા ને ગણિ-

કાને ત્યાં વેચી તેનું સુવર્ણરેખા નામ પાડયું. તને ઓળખવા છતાં લજ્જા અને લોભને લીધે તેણીએ તને જાણ કરી નથી. એદથી શ્રીદત્તે પૂછયું કે આ વાનર કોણ હતો. મુનિ કહે તારા પિતા મરીને વ્યંતર થયો ને તને કુકર્મમાં ગરકાવ થયેલો જોઈ વાનરમાં અધિષ્ઠિત થઈ તને કહેલ. હજુ રાગને કારણે તે વાનર આવી તારી માતાને લઈ જશે એમ વાત કરે છે તેવામાં વાનરે આવી (સોમશ્રી) સુવર્ણ—રેખાને પીઠ પર બેસાડી લઈ ગયો. હવે વેશ્યા ન આવવાથી શ્રીદત્તને પૂછતાં મને ખબર નથી તેમ કહેતા અકકાએ રાજા પાસે ફરિયાદ કરી. શ્રી દત્તને પૂછતાં મૌન રહ્યો તેથી જેલમાં પૂર્યો ને તેની પુત્રી, ધન રાજાએ કબ્જે કર્યું. સત્યવાત કરી તો લોકો હસ્યાને રાજા ક્રોધે ભરાઈ વધની આજ્ઞા કરી. શ્રીદત્ત વિચારે છે કે અતિ ઉગ્ર પાપનું આ ફળ છે. તે વખતે શ્રીદત્તના પુણ્યથી આવેલા **મુનિચંદ્ર કેવલી** ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. રાજા વિ. ગયા. વંદન કર્યું. ધર્મ દેશનાનું કહેતા કેવલી કહે જે ન્યાય, ધર્મ સમજતો નથી તેને ધર્મદેશના શા કામની ? રાજા કહે કેમ ? કેવલી કહે કે સત્યવાદી શ્રીદત્તને વધની આજ્ઞા આપી માટે. નૃપે બોલાવી સત્ય વાત કહે છે. શ્રી દત્ત કહે છે. તેવામાં વાનર સુવર્ણરેખાને લઈને આવ્યો. સભા ચકિત થઈ. કેવલીએ દરેક સંશયો દૂર કર્યા.' હવે શ્રીદત્ત કેવલીને પૂછે છે કે મને મારી માતા અને પુત્રી ઉપર રાગ કેમ થયો ? કેવલીએ પૂર્વભવ કહ્યો—કંપીલપુરનગરે અગ્નિશર્મા બ્રાહ્મણને ચૈત્ર નામે પુત્ર તેને ગૌરી

ને ગંગા નામે બે સ્ત્રી હતી. ચત્ર પોતાના મિત્ર મૈત્ર સાથે દેશાંતરે જઈ પાછા ફરતાં લોભથી ચૈત્રને સૂતો જોઈ મૈત્રને મારી નાંખવાના વિચારવાળો થયો. પાછો કુકર્મથી અટક્યો. છેવટે બંને આર્તધ્યાને મરી તિર્યંચપણાદિ ઘણા ભવો ભમ્યા પછી તમે બંને જણા શ્રીદત્ત અને શંખદત્ત ઉત્પન્ન થયા. પૂર્વે મૈત્રે મારી નાંખવાનો સંકલ્પ કરેલ તેથી તે તેને દરિયામાં ફેંકી દીધો. પૂર્વભવની ગંગા અને ગૌરી બંને તારી સ્ત્રીઓ તાપસણી થઈ તપ કરે છે. એકદા મધ્યાન્હે તૃષા લાગવાથી દાસી પાસે પાણી માગ્યું, દાસી ઉંઘતી હતી. તેના ઉપર ગૌરી ગુસ્સે થઈ કહે, 'શું તને સર્પે કરડી છે તે ઉઠતી નથી ને જવાબ દેતી નથી.' તેથી દુષ્કર્મ બાંધ્યું. એકદા દાસી બહાર ગયેલ તેથી ગંગાને કામ કરવું પડયું, દાસી આવી ત્યારે કહે તને કેદખાનામાં ઘાલી હતી. તે વચનથી દુષ્કર્મ બાંધ્યું. એકદા ગણિકાને કામી પુરૂષો સાથે વિલાસ કરતી દેખી ગંગાએ તેની કામવિલાસની પ્રશંસા કરી ને પોતે વિયોગીની બની આવા દુર્ધ્યાનથી અશુભ કર્મ બાંધ્યું. તે બંને જ્યોતિષમાં દેવી બની ગૌરી તારી પુત્રી અને ગંગા તારી માતા થઈ. પૂર્વે વચનથી કર્મ બાંધેલા તેથી પુત્રીને સર્પદંશ અને તારી માતાને પલ્લીપતિના કેદખાનામાં અને અંતે ગણિકાપણું પ્રાપ્ત થયું. પૂર્વભવના પ્રેમને લીધે આ ભવમાં તને તારી માતા-પુત્રી ઉપર પ્રેમ થયો. શ્રીદત્તે કહ્યું મારો ઉદ્ધાર કરો ? આ કન્યા કોને આપવી. કેવલી કહે તે શંખદત્તને

આપવી. તેવામાં શંખદત્ત ત્યાં આવ્યો, શ્રીદત્તને જોઈ મારવા દોડયો પણ રાજા વિ. જોઈ અટકયો. કેવલીએ બધી વાત કરી. શાંત થયો. શ્રીદત્તે શંખદત્તને ખમાવ્યો પરસ્પર મૈત્રી કરી અને પોતાની પુત્રી તેને પરણાવી, ધન આપી, બાકીનું સાતે ક્ષેત્રમાં વાપરી દીક્ષા લીધી. ચારિત્ર પાળી મોહને જીતી હું કેવળજ્ઞાન પામ્યો છું. માટે હે શુકરાજ ! સંસાર આવો જાણી તારી જિહ્વા ખુલ્લી કર મુનિના વચન સાંભળી શુકરાજે ભગવંતને ' इच्छामि खमासमणो ' બોલવા પૂર્વક વંદન કર્યું અને કેવલી ભગવંતે કહેલ વાત સાક્ષાત્ દેખતો હોય તે રીતે ફરી માતાપિતાને કહી સંભળાવી પોતાની જિહ્વા ખુલ્લી કરી, મૃગધ્વજ રાજાએ કેવલી ભગવંતને સાથે સાથે પૂછી લીધુ કે ' મને વૈરાગ્ય કયારે થશે.' જવાબમાં ચંદ્રાવતીના પુત્રને જોશો ત્યારે. પછી કેવલી ભગવાને અન્યત્ર વિહાર કર્યો.

સમય જતાં કમળમાળાને બીજો પુત્ર જન્મ્યો તેનું નામ હંસરાજ પાડયું. રામલક્ષ્મણની જોડી પેઠે શુકરાજ હંસરાજ પ્રીતિથી વધવા લાગ્યા. તેવામાં ગાંગલિઋષિ મૃગધ્વજ રાજાના દરબારમાં આવી ગોમેધયક્ષ મુખ્ય વિમળાચળ તીર્થે જવાનો છે અને તીર્થની રક્ષા માટે એક પુત્ર લઈ આવવાની તેણે મને સ્વપ્નામાં આજ્ઞા કરી છે ' તો હે મૃગધ્વજ રાજા ! તીર્થ રક્ષા માટે એક પુત્રને આપો ' રાજા રાણીએ પુત્ર વિયોગના દુઃખને સમાવી તીર્થ રક્ષા માટે શુકરાજને મોકલ્યો. શુકરાજ તીર્થની રક્ષા અનન્ય

ભક્તિપૂર્વક કરવા લાગ્યો, અને તે દરમિયાન વાયુવેગ વિદ્યાધર પાસેથી આકાશગામિની વિદ્યા મેળવી અને તેની બેન વાયુવેગા તથા શત્રુમર્દન રાજાની પુત્રી પદ્માવતીને પરણ્યો, આકાશગામિની વિદ્યાને બળે શુકરાજ અને વાયુવેગ તીર્થયાત્રા કરતાં કરતાં પોતાનો સમય ભક્તિભાવમાં વીતાવે છે એ અરસામાં એક વખત વૈતાઢ્ય તીર્થની યાત્રા કરવા જતાં હતા ત્યારે કોઈ તેજસ્વી સ્ત્રીએ 'હે શુકરાજ!' 'હે શુકરાજ!' એમ બૂમો પાડી બોલાવતી સાંભળી શુકરાજ અને વાયુવેગ થોભ્યા અને તેને પુછ્યું કે 'તમે કોણ છો ?' સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો કે "હું ચક્રેશ્વરી દેવી છું અને ગોમેધ યક્ષની આજ્ઞાથી કાશ્મીર દેશની અંદર આવેલ વિમળાચળ તીર્થની રક્ષા કરવા માટે જતી હતી ત્યારે ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠત નગર ઉપર થઈ પસાર થતાં રસ્તામાં એક સ્ત્રીના રોવાનો શબ્દ સાંભળી હું નીચે ઉતરી. મેં તેને રડવાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે 'મારા પ્રાણથી પ્યારા પુત્ર શુકરાજને ગાંગલિઋષિ તીર્થ રક્ષા માટે લઈ ગયા છે તેની કશી મને ખબર અંતર ન હોવાથી હું રડી રહી છું.' મેં તેને આશ્વાસન આપતાં જણાવ્યું કે 'તમે બીલકુલ ફીકર કરશો નહિ તમારો પુત્ર તેજસ્વી અને પૂણ્યશાળી છે તે સુખી જ હશે આમ છતાં હું ત્યાંજ જાઉં છું અને તેને તુર્ત તમારી પાસે મોકલું છું'" 'હે શુકરાજ! માતાપિતાના ઉપકારનો બદલો વાળી શકાતો નથી માટે તમે તુર્ત માતા પાસે જઈ તેમનો

આત્માને શાંતિ પમાડો.' શુકરાજે કહ્યું "હે દેવિ! માતા ઉપકારિણી છે તે સત્ય છે પણ નજીક આવેલ તીર્થના દર્શન કરી હું તુર્ત જાઉં છું." ભગવંતના ભકિત અને ઉલ્લાસથી દર્શન પૂજન કરી પાછા વળતાં વિદ્યાધર સસરા અને ગાંગલિઋષિની અનુમતિ લઈ પિતાએ કરેલ ઉત્સવ-પૂર્વક શુકરાજ નગરમાં આવ્યો અને માતાપિતાને વંદન કરી તેમના આત્માને સાંત્વન આપી સુખપૂર્વક રહ્યો.

કેટલાક સમય બાદ મૃગધ્વજ રાજા અને કમળમાળા રાણી બંને શુકરાજ અને હંસરાજકુમાર વિગેરેના પરિવાર સાથે ઉદ્યાનમાં વિચરે છે. તેવામાં વીરાંગ સરદારના પુત્ર શુરકુમારે હંસરાજ ઉપર હલ્લો કર્યો અને બંને પરસ્પર એકબીજાને હંફાવે તેવી રીતે લડવા લાગ્યા. છેવટે શુકરાજના મંત્રબળની સહાયથી હંસરાજે શુરને ઉપાડીને દૂર ફેંક્યો. ગાત્ર તુટવાથી તેની શાન ઠેકાણે આવી અને તેણે ગદ્ગદ અવાજે મૃગધ્વજરાજા શુકરાજ અને હંસરાજની ક્ષમા યાચી. મૃગધ્વજ રાજાએ તેને પૂછ્યું તારો પિતા વિરાંગ મારો સેવક છે આપણે પરસ્પર મૈત્રી હોવાથી કાંઈ લડવાનું કારણ નથી છતાં તેં એકાએક કેમ આ પ્રમાણે કર્યું?" શૂરે કહ્યું 'પૂર્વ ભવનું વૈરયાદ આવવાથી મેં હંસકુમાર ઉપર હલ્લો કર્યો' રાજાએ પુછ્યું 'તે તેં શી રીતે જાણ્યું?' શુરે કહ્યું કે "અમારા નગરમાં શ્રીદત્ત કેવલી મહારાજ પધાર્યા હતા તેમને મેં મ્હારો પૂર્વભવ પુછ્યો. પૂર્વભવમાં જિતારિરાજાનો સિંહ નામનો પ્રધાન આ હંસકુમાર હતો...

હું તે વખતે જિતારિ રાજાનો દૂત હતો. વિમળપુરનગરમાં જિતારિ રાજાના મૃત્યુ પછી સિંહપ્રધાને ભદ્દિલપુર તરફ પ્રયાણ કર્યું. થોડે દૂર ગયા પછી તેણે વિસરી ગયેલી કિંમતી વસ્તુ લેવા મને પાછો મોકલ્યો. હું ત્યાં ગયો પણ તે વસ્તુ મને ન મળી. મેં પ્રધાનને વસ્તુ પ્રાપ્ત નથી થઈ તેમ જણાવ્યું પણ તેણે મારી વાત સાચી ન માની અને ખુબ માર્યો. હું થોડા વખત પછી મૃત્યુ પામી ભદ્દિલપુરના જંગલમાં સર્પ થયો. તે જંગલમાં એક વખત સિંહ પ્રધાન આવ્યો તેને દેખતાં મારૂં વૈર તાજું થયું અને તેને ડંસ દઈ તેના તત્કાળ પ્રાણ લીધા, સિંહપ્રધાન મૃત્યુ પામી વિમળાચળની વાવડીને વિષે હંસ તરીકે ઉત્પન્ન થયો, ત્યાં વાવડી અને તીર્થ દેખી તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું અને તેથી પશ્ચાતાપ થવાથી ચાંચમાં ફુલ લઈ ભગવાનને ચડાવવાની અપૂર્વભક્તિપૂર્વક મૃત્યુ પામી તે સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવી અહિં આપનો પુત્ર હંસકુમાર થયો. આ હંસકુમાર તે સિંહપ્રધાન છે તેની જાણ થતાં વૈર નિર્યાતન માટે મેં હંસકુમાર ઉપર હલ્લો કર્યો પણ જય પરાજય પૂર્વના પૂણ્ય વિના મળતો નથી. *હવે હું શ્રીદત્ત કેવલી પાસે દીક્ષા લઇ શેષ જીવન સારી* રીતે પસાર કરીશ." મૃગધ્વજ રાજા તથા બંને કુમારોએ પણ સુરની ક્ષમા માગી. મૃગધ્વજ રાજા વિચારવા લાગ્યો કે 'કેવલી ભગવાને મને ચંદ્રાવતીના પુત્રને જોઈશ ત્યારે વૈરાગ્ય થશે તેમ કહ્યું છે તેને તો હજુ સુધી પુત્રનો સંભવ

નથી. અને મારે ક્યાં સુધી આવા સંસારના કડવા અનુભવો સહન કરવાના અને સાંભળવાના રહેશે.' આ વિચાર કરે છે તેટલામાં એક યુવાને આવી રાજાને નમસ્કાર કર્યા રાજાએ 'તું કોણ છે ?' તેમ પુછ્યું તેટલામાં આકાશવાણી ઉત્પન્ન થઈ કે 'હે રાજન્! આ કુમાર ચંદ્રાવતીનો પુત્ર છે. તે નિઃશંક છે છતાં તને શંકા ઉપજતી હોય તો ઈશાન કોણમાં પાંચ યોજન ઉપર જે કદળીવન છે ત્યાં યશોમતી યોગિની રહે છે તેને પુછી સર્વ વાત નિઃશંક કર' રાજા આશ્ચર્ય પામી ઈશાનકોણમાં ગયો અને ત્યાં યોગિનીને જોઈ. રાજાને જોઈ તુર્ત યોગિની બોલી કે "હે રાજન્! જે આકાશવાણી તે સાંભળી તે તદ્દન સત્ય છે. છતાં નિઃશંકતા માટે આ યુવાન ચંદ્રાવતીનો પુત્ર કેમ અને કઈ રીતે છે તે માટે હું કહું તે સાંભળો. ચંદ્રપુર નગરમાં સોમચંદ્ર રાજા હતો તેને ભાનુમતી રાણી હતી. હેમવંતક્ષેત્રમાંથી એક યુગલ ચ્યવી ભાનુમતીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયું. જન્મ બાદ તેના માતાપિતાએ તેનું નામ ચંદ્રશેખર અને ચંદ્રાવતી પાડ્યું. ઉમંર લાયક થતાં ચંદ્રાવતીનું લગ્ન હે રાજા! તારી સાથે થયું અને ચંદ્રશેખરનું યશોમતી રાજકન્યા સાથે થયું. પૂર્વ ભવના સ્નેહથી ચંદ્રશેખર ચંદ્રાવતીને પરસ્પર કામવાસના જાગૃત થઈ, ચંદ્રશેખરે કામદેવયક્ષને પ્રસન્ન કરી 'ચંદ્રાવતીનો પુત્ર રાજાને ન મળે ત્યાં સુધી અદૃશ્ય રહી યથેચ્છ રીતે વર્તતાં તેને કોઇ દેખશે નહિ.' તેવું તેણે વરદાન મેળવ્યું. અનુક્રમે ચંદ્રાવતી સાથે યથેચ્છ સુખ

વિલસતાં તેને એક પુત્ર થયો તેનું નામ ચંદ્રાંક પાડયું અને તે પુત્રને પોતાની પરિણીત સ્ત્રી યશોમતીને સોંપ્યો. યશોમતી પતિ અને પુત્ર સુખથી રહિત હોવાથી પોતાના બાળકની પેઠે તે છોકરાને તેણે ઉછેર્યો. આમ છતાં આ બધું દેવપ્રભાવથી અજ્ઞાત રહ્યું. જોતજોતામાં ચંદ્રાંકકુમાર યુવાન થયો, યશોમતીનું ચિત્તયુવાન ચંદ્રાંકકુમારને દેખી વિહ્વળ બન્યું અને તેણે વિચાર્યું કે 'જે પતિ મને છેતરી ભગિનીને ભોગવે છે તેને છેતરી મારા નહિ એવા કુમાર સાથે મને ભોગ ભોગવતાં શો વાંધો છે?' એમ વિચારી કામવિહ્વળ બનેલ યશોમતીએ ચંદ્રાંક આગળ દુષ્ટ વિચાર રજુ કર્યો. ચંદ્રાંક ચમકયો અને બોલી ઉઠયો કે 'તું માતા થઈ આવો નીચ વિચાર કરતાં કેમ શરમાતી નથી?' યશોમતીએ જવાબમાં કહ્યું કે 'હું તારી માતા નથી તારી માતા તો ચંદ્રાવતી છે' આ પછી ચંદ્રાંકકુમાર મને તિરસ્કારી તમારી શોધ માટે નીકળ્યો. પણ હું પતિ પુત્ર અને સંસારસુખથી વિયોગી થવાથી વિહ્વળ બની યોગિની થઇ. "હે રાજા? યશોમતિ તેજ હું યોગિની છું. જે યક્ષે આકાશવાણીથી તમને કહ્યું તેણે જ મને સર્વ વાત કહી છે અને તે મેં તમને સંભળાવી" રાજા ક્રોધે ભરાયો અને ખેદ પામ્યો પણ યોગિનીએ સાંત્વન આપતાં કહ્યું કે "હે રાજા સંસાર વિચિત્ર છે તેમાં પુત્ર પિતા વિગેરે કોઈ કોઈનું નથી માટે હવે તમે તમારૂં કલ્યાણ સાધો." ત્યારપછી યોગિનીએ પોતાની યોગિનીની રીતમુજબ રાજા

આગળ ગીત કહ્યું તે આ રીતે—

"કવણુકેરા પુત્તમિત્તા રે, કવણુ કેરી નારી;
મોહે મોહ્યો મેરી મેરી, મૂઢ ભણે અવિચારી ॥ ૧॥
જાગ જાગને જોગી હો, જોઈને જોગ વિચારો;
મેહલી અમારગ આદરી મારગ, જિમ પામો ભવપારો
અતિહિ ગહના અતિહિ કૂડા, અતિહિ અથિર સંસારો;
ભામું છાંડી યોગજુ માંડી, કીજે જિન ધર્મ સારો
મોહેમોહિઓ કોહેબોહિઓ, લોહે વાહિઓ ધાઈ;
મુસિઆબહુભવ અવરાકારણુ.મુરખ દુઃખિયો થાઇ
એકને જીઇ બિહુને ખેંચે, ત્રણુ સંચે ચારિ વારે ॥
પાંચે પાળી છએ ટાળી; આપે પાર ઉતારે ॥ ૫॥

યોગિનીની વાણી સાંભળી મૃગધ્વજ રાજા દૃઢ વૈરાગી થયો. રાણી અને શુકરાજ પુત્રને બોલાવી ત્યાંને ત્યાં પોતાનો દીક્ષા લેવાનો નિર્ણય જાહેર કર્યો. મંત્રી વિગેરેએ આગ્રહ-પૂર્વક નગરમાં દીક્ષા લેવાનું જણાવી રાજાને નગરમાં લઈ ગયાં. રાજાએ તુર્ત શુકરાજાનો રાજા તરીકે અભિષેક કર્યો. અને સવારે દીક્ષા માટેની તૈયારી કરી. રાત્રિએ રાજાની ધ્યાનપરંપરા વૃદ્ધિગત થઈ અને ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાને ચડતા ચડતા ગૃહસ્થપણામાંજ મૃગધ્વજને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. દેવદુંદુભિગર્જી અને રાજાને દેવતાએ વેષ આપ્યો. ત્યારબાદ મૃગધ્વજ કેવળી ભગવાને દેશના આપી અને તે દેશનાના અંતે કમલમાલારાણી, હંસરાજ અને ચંદ્રાંકકુમારે દીક્ષા લીધી. શુકરાજે સમ્યક્ત્વ પૂર્વક બારવ્રત અંગીકાર કર્યાં.

અને કેવળીભગવાન મૃગધ્વજ રાજર્ષિ જગત્‌ને પવિત્ર કરતા વિચરવા લાગ્યા. કોઇના પણ કાને ચંદ્રશેખર કે ચંદ્રાવતીનું વૃત્તાન્ત તેમણે જણાવ્યું નહિ.

મૃગધ્વજ રાજર્ષિની પાસે ચંદ્રાંકકુમારે દીક્ષા લીધેલી જાણી ચંદ્રશેખર સમજી ગયો કે હવે હું અદૃશ્ય રહી શકીશ નહિ, તેણે ફરી ફરી દેવીની આરાધના કરી શુકરાજનું રાજ્ય મેળવવાનું વરદાન માગ્યું. દેવીએ કહ્યું કે 'શુકરાજ દૃઢ સમ્યક્‌ત્વી છે તેનું રાજ્ય અપાવવાની મારામાં શક્તિ નથી બાકી છળથી તને ઠીક લાગે તે કર,' એક પ્રસંગે શુકરાજ તેની બે સ્ત્રીઓ સહિત સિદ્ધાચળ તીર્થની યાત્રાએ જવા ગુપચુપ નીકળ્યો ચંદ્રાવતીને આની ખબર પડી અને તેણે ચંદ્રશેખરને તે વાત જણાવી. ચંદ્રશેખર શુકરાજનું રૂપ કરી રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો, લોકો તેને શુકરાજ સમજવા લાગ્યા. એક રાત્રે કૃત્રિમ શુકરાજ બુમાબુમ કરી કહેવા લાગ્યો કે 'અરે આ વિદ્યાધર મારી સ્ત્રીઓ અને વિદ્યાઓ લઈ જાય છે માટે પકડો પકડો' મંત્રી વિગેરે દોડી આવ્યા રાજાને શાંત પાડયા અને કહ્યું કે 'વિદ્યા અને સ્ત્રીઓ ભલે ગઈ પણ આપ તો કુશળ છો ને?' રાજા કહે 'હા! કુશળ છું પણ વિદ્યાઓ અને સ્ત્રીઓ વિના શું કરૂં?' મંત્રીએ કહ્યું 'આપ કુશળ તો સર્વ કુશળ' આમ કપટથી રાજકુળને ઠગી ચંદ્રાવતી સાથે રહેવા લાગ્યો. શુકરાજ વિમળાચળ તીર્થની યાત્રા કરી સસરાને ઘેર ગયો ત્યાં કેટલાક દિવસ રહી પોતાના નગરના

ઉદ્યાનમાં આવ્યો ત્યારે ગોખે બેઠેલા બનાવટી શુકરાજે બુમો પાડી 'અરે મંત્રી જે વિદ્યાધર મારી બે સ્ત્રીઓ અને વિદ્યાઓ લઈ ગયો હતો તે ફરી મને ઉપદ્રવ કરવા આવ્યો છે માટે તેને સમજાવી પાછો વાળ,' મંત્રી ખરા શુકરાજા પાસે ગયો અને નમસ્કાર કરી કહેવા લાગ્યો કે 'વિદ્યા અને સ્ત્રીથી આપ સંતોષ પામો, હવે અમને વધુ હેરાન ન કરો.' સાચા શુકરાજે કહ્યું 'અરે! મંત્રી તું કેમ મૂઢ બન્યો છે, મને અને આ રાણીઓને તું સાવ ભૂલી જાય છે, આ તો બનાવટી રાજા બન્યો છે.' આમ ઘણું ઘણું કહ્યા છતાં શુકરાજાના વચન ઉપર મંત્રીને વિશ્વાસ ન બેઠયો. શુકરાજે વિચાર્યું કે 'બળથી જો હું રાજ્ય લઈશ અગર તેને મારી નાંખીશ તો પ્રજા અને રાજ્યમંડળમાં એજ વિશ્વાસ રહેશે કે સાચો સ્વામી તો ગયો, આતો બનાવટી છે માટે હવે મારે થોડો વખત રાહ જોવી જોઈએ,' આ રીતે મન વાળી સત્ય શુકરાજ પાછો વળ્યો. પરંતુ રાજ્યભ્રષ્ટ થયાનું અને સુનું રાજ્ય મુકી ચાલ્યા આવ્યાના સહસાત્કારનું ખુબ દુઃખ થયું, આ અવસરમાં તેને પોતાના પિતા શ્રી મૃગધ્વજ કેવલી મળ્યા. તેમને વંદન કરી તેણે પોતાનો વૃત્તાન્ત કહ્યો. કેવળી ભગવંત ચંદ્રશેખરની બધી બીના જાણતા હોવા છતાં તે તેને ન કહી અને કહ્યું કે 'જીતારિ, રાજાથી આગળના ભવમાં તું શ્રીગ્રામ ગામનો ભદ્રક ઠાકુર હતો. તારે એક ઓરમાન ભાઈ હતો. બન્ને ભાઈઓને તમારા પિતાએ ભાગ જુદે જુદે

આવ્યા હતા. એક વખતે તે ઓરમાન ભાઈ શ્રીગામ આગળથી પસાર થયો ત્યારે તેં તેને મશ્કરીમાં રોકી રાખ્યો અને કહ્યું કે 'હું મોટો ભાઈ બેઠો છતાં તારે રાજ્યની ચિંતા શા માટે કરવી પડે?' તે અકળાઈ ગયો અને તેણે માની લીધું કે "જરૂર આ મારૂં રાજ્ય પચાવી પાડશે, હું શું કામ અહિં આવ્યો? હવે શું કરૂં? ક્યાં જાઉં? તેમ વિલાપ કરવા લાગ્યો." તેં છેવટે બે ઘડી બાદ તેને છોડી મુકયો. આ મશ્કરીથી કરેલ કર્મના ઉદયે તને રાજ્યનો વિરહ થયો છે પણ ધર્મથી અંતરાય તુટે માટે ધર્મ કર." કેવલી ભગવંતને 'હું શું ધર્મ કરૂં?' તે પુછતાં તેમણે કહ્યું કે 'વિમળાચળ તીર્થ અહિંથી નજીક છે ત્યાં જઈ ઋષભદેવ ભગવાનની સ્તુતિ કર અને ત્યારપછી છ માસ લગી તે ગિરિરાજમાં રહી પરમેષ્ઠિ મંત્રનો જાપ કર, છ માસને અંતે ગુફામાં પ્રકાશ દેખાશે અને શત્રુ ચાલ્યો જશે.' શુકરાજાએ શ્રદ્ધાથી છમાસ લગી તે પ્રમાણે કર્યું. અંતે પ્રકાશ દેખાયો, આ તરફ દેવીએ ચંદ્રશેખરને કહ્યું કે 'તું અહિંથી ચાલ્યો જા હવે તારૂં શુકરાજનું રૂપ ટકશે નહિં,' હડધૂત થયેલ ચંદ્રશેખર ચાલી નીકળ્યો અને સાચો શુકરાજ આવી પહોંચ્યો. પ્રજાએ માત્ર એટલું જાણ્યું કે 'કોઈક સત્ય શુકરાજની ગેરહાજરીમાં રાજ્યભવનમાં ઘુસી ગયો હતો તે નીકળી ગયો.' શુકરાજને રાજ્ય મળ્યા પછી તેની તીર્થ પ્રત્યેની ભક્તિ ખૂબ દૃઢ થઈ, અને તે પોતાના પરિવાર પ્રજાજન

અને મિત્રરાજાઓ સહિત સિદ્ધાચળની યાત્રા કરવા નીકળ્યો. પોતાના કુકર્મથી કચવાતો ચંદ્રશેખર પણ યાત્રાએ સાથે નીકળ્યો. તીર્થરાજના દર્શન પૂજન કરી પાવન થયા અને શુકરાજે '**જે પરમપાવન ગિરિરાજના ધ્યાનથી શત્રુને જીત્યો માટે આનું નામ શત્રુંજય હો**' તેમ ઘોષણાપૂર્વક પ્રસિદ્ધ કર્યું. આદીશ્વર ભગવાનના દર્શન અને પૂજન કરવાથી શુદ્ધભાવની વૃદ્ધિ થતાં ચંદ્રશેખરને પોતાના પાપનો અત્યંત પશ્ચાતાપ થવા લાગ્યો. તે અવસરે મહોદય નામના મુનિરાજના મુખે 'અહિં તીવ્ર તપસ્યાથી ગમે તેવાં પાપ નાશ પામે છે.' તે વચન સાંભળી વૈરાગ્યરંગિત થઈ તેણે તેમની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી ઉગ્ર તપસ્યા કરી. અંતે તીર્થમાં કરેલ શુદ્ધ તપના પ્રભાવે ભગિનીભોક્તા ચંદ્રશેખર છેવટે કેવળજ્ઞાન પામી મુક્તિ સુખને પામ્યો.

શુકરાજે વિમળાચળમાં રથયાત્રા અને સાધર્મિકવાત્સલ્ય વગેરે કરવાપૂર્વક વિવિધ રીતે શાસનની ઉન્નતિપૂર્વક તીર્થયાત્રા કરી. શુકરાજને છેવટે પદ્માવતીથી પદ્માકર અને વાયુવેગાથી વાયુસાર પુત્ર થયો. પદ્માકરને રાજ્ય વાયુસારને યુવરાજ પદ આપી બે સ્ત્રીઓ સાથે વૈરાગ્યરંગિત થઈ શુકરાજે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. શુકરાજ દીક્ષા બાદ શત્રુંજય તીર્થે યાત્રાર્થે ગયા અને ત્યાં શત્રુંજય તીર્થ ઉપર જેમ ચઢતા ગયા તેમ હૃદયમાં શુક્લધ્યાનમાં આગળ વધતાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. પછી ચિરકાળ વિચરી શુકરાજ અને તેની બે સ્ત્રીઓ મોક્ષ સુખને પામી. શત્રુંજય નામની પ્રસિદ્ધિ કરનાર શુકરાજે

ભદ્રકપ્રકૃતિને લઈ સમક્તિ અને ત્યારબાદ ઉત્તરોત્તર ગુણ વિકાસ સાધી મુક્તિને મેળવી. શુકરાજની ટૂંકમાં કથા.

હવે શ્રાવકના ભેદોપૂર્વક શ્રાવકનું સ્વરૂપ જણાવે છે.

नामाई चउमेआ, सड्ढो भावेण इत्थ अहिगारो
तिविहो अ भावसड्ढो, दंसण वय उत्तरगुणेहिं ॥ ४ ॥ (મૂળ)

શ્રાવક—નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ રીતે ચાર પ્રકારે છે. અહિં ભાવશ્રાવકનો અધિકાર છે અને આ ભાવ શ્રાવક દર્શન, વ્રત અને ઉત્તરગુણને લઈ ત્રણ પ્રકારે છે

શ્રાવકના પ્રકારઃ—

શ્રાવક ૧ નામ, ૨ સ્થાપના, ૩ દ્રવ્ય, અને ૪ ભાવ એ રીતે ચાર પ્રકારે છે. જેમ, કોઈ ઈશ્વરદાસ નામ ધરાવે, પણ દરિદ્રનો દાસ હોય, તેમ જેનામાં શાસ્ત્રમાં કહેલાં શ્રાવકનાં લક્ષણ ન હોય, કેવળ શ્રાવક નામથી ઓળખાય તે **૧ નામ શ્રાવક.** ચિત્રામણની અથવા કાષ્ઠ પાષાણનિ શ્રાવકની મૂર્ત્તિ તે **૨ સ્થાપના શ્રાવક.** જેમ ચંડપ્રદ્યોત રાજાની આજ્ઞાથી અભયકુમારને પકડવા માટે કપટ વડે શ્રાવિકાનો વેષ ધારણ કરનારી ગણિકાની પેઠે અંદરથી ભાવશૂન્ય અને બહારથી શ્રાવકની કરણી કરે તે **૩ દ્રવ્ય શ્રાવક.** જે ભાવથી શ્રાવકની ધર્મક્રિયા કરવામાં તત્પર હોય તે **૪ ભાવ શ્રાવક.** કેવળ નામધારી, ચિત્રામણની અથવા જેમાં ગાયોનાં લક્ષણ નથી તે ગાય જેમ પોતાનું કામ કરી શકતી નથી, તેમ ૧ નામ, ૨ સ્થાપના અને ૩ દ્રવ્ય શ્રાવક પણ પોતાનું ઈષ્ટ ધર્મકાર્ય કરી શકતો નથી, માટે અહિં **ભાવશ્રાવકનો જ અધિકાર જાણવો.**

ભાવ શ્રાવકના પ્રકાર:-

૧ દર્શન શ્રાવક, ૨ વ્રત શ્રાવક અને ૩ ઉત્તરગુણ શ્રાવક એમ ભાવશ્રાવકના ત્રણ પ્રકાર છે. **શ્રેણિક** મહારાજાદિકની પેઠે કેવળ સમ્યક્ત્વધારી હોય તે ભાવથી **૧ દર્શન શ્રાવક. સુરસુંદર કુમારની** સ્ત્રીઓની પેઠે સમ્યક્ત્વ મૂળ પાંચ અણુવ્રતનો ધારક હોય, તે ભાવથી **૨ વ્રત શ્રાવક** સુરસુંદર કુમારની સ્ત્રીઓની સંક્ષિપ્ત કથા નીચે પ્રમાણે છે:-

દૃ. ૭ એક વખત કોઈ મુનિરાજ સુરસુંદરકુમારની સ્ત્રીઓને પાંચ અણુવ્રતનો ઉપદેશ કરતા હતા, ત્યારે એકાંતમાં છાનો ઉભો રહી સુરસુંદર જોતો હતો અને તેથી તેના મનમાં મુનિરાજ ઉપર ઈર્ષા ઉત્પન્ન થઇ તેણે મનમાં ચિંતવ્યું કે, "આ મુનિના શરીર ઉપર હું લાકડીના પાંચ પાંચ પ્રહાર કરીશ." મુનિરાજે પ્રથમ પ્રાણાતિપાત વિરમણ નામનું અણુવ્રત દૃષ્ટાંત સહિત કહ્યું, ત્યારે સ્ત્રીઓએ તે અંગીકાર કર્યું તેથી સુરસુંદરે વિચાર કર્યો કે, "એ સ્ત્રીઓ ગમે તેવી રોષે ભરાણી હશે, તો પણ વ્રત લીધેલું હોવાથી કોઈ પણ વખત મને મારશે નહીં." એમ વિચારી હર્ષથી પાંચમાંથી એક પ્રહાર ઓછો કર્યો. એવી રીતે એકેક વ્રતની પાછળ એકેક પ્રહાર ઓછો કરતો ગયો. આખરે તે સ્ત્રીઓએ તો પાંચે અણુવ્રત લીધાં. ત્યારે "મને ધિક્કાર થાઓ, મેં માઠું ચિંતવ્યું." એમ સુરસુંદર ઘણો જ પશ્ચાત્તાપ કરી મુનિરાજને ખમાવી વ્રત લઈ અનુક્રમે સ્ત્રીઓ સહિત સ્વર્ગે ગયો.

સુદર્શનશેઠ આદિક શ્રાવકની પેઠે જે સમ્યક્ત્વ મૂળ પાંચ અણુવ્રત તથા ઉત્તર ગુણ એટલે ત્રણ ગુણવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત એમ બાર વ્રત ધારણ કરે, તે ભાવથી ૩ **ઉત્તરગુણ શ્રાવક** જાણવો. અથવા સમ્યક્ત્વ મૂળ બાર વ્રતને ધારણ કરે તે ભાવથી ૨ વ્રત શ્રાવક જાણવો અને આનંદ, કામદેવ, કાર્તિકશ્રેષ્ઠિ ઇત્યાદિકની પેઠે જે સમ્યક્ત્વ મૂળ બારવ્રત તથા સર્વ સચિત્ત પરિહાર, એકાશન પચ્ચક્ખાણ, ચોથું વ્રત, ભૂમિશયન, શ્રાવક પ્રતિમાદિક અને બીજા વિશેષ અભિગ્રહને ધારણ કરતો હોય તે, તો ભાવથી ૩ ઉત્તરગુણ શ્રાવક જાણવો.

બાર વ્રતના ભાંગા (૧૩,૮૪,૧૨,૮૭,૨૦૨)

બારવ્રતમાં એક બે ઈત્યાદિવ્રત અંગીકાર કરે તો પણ ભાવથી વ્રતશ્રાવક ગણાય. આ બારવ્રતના એકેક, દ્વિક, ત્રિક, ચતુષ્ટય ઈત્યાદિ સંયોગમાં દ્વિવિધિ ત્રિવિધ ઈત્યાદિ ભાંગા તથા ઉત્તરગુણ અને અવિરતિ રૂપ બે ભેદ મેળવવાથી શ્રાવકવ્રતના સર્વ મળીને તેરસો ચોરાશી ક્રોડ, બાર લાખ, સત્યાશી હજાર, બસોને બે ભાંગા થાય છે. તેની રીત

卐 દ્વિવિધ-ત્રિવિધ, દ્વિવિધ-દ્વિવિધ, દ્વિવિધ-એકવિધ, એકવિધ-ત્રિવિધ, એકવિધ-દ્વિવિધ અને એકવિધ-એકવિધ એમ છ ભાંગા દરેક વ્રતના થાય. પાંચવ્રતના ૩૦ ભાગા + ઉત્તરગુણ + અવિરત મેળવતા ૩૨ ભેદ શ્રાવકના થયા.

૧ વ્રતના ૬ભાંગા. ૨ વ્રતના ૪૮ (૬×૭=૪૨ + ૬ =૪૮)

૩ વ્રતના ૪૮ × ૭ = ૩૩૬ + ૬ = ૩૪૨.

૪ વ્રતના ૩૪૨ × ૭ = ૨૩૯૪ + ૬ = ૨૪૦૦

૫ વ્રતના ૨૪૦૦ × ૭ = ૧૬૮૦૦+૬=૧૬૮૦૬

૬ વ્રતના ૧૬૮૦૬ + ૭ = ૧૧૭૬૪૨ + ૬ = ૧૧૭૬૪૮

૭ વ્રતના ૧૧૭૬૪૮ × ૭ =૮૨૩૫૩૬ + ૬ = ૮૨૩૫૪૨

૮ ,, ના ૮૨૩૫૪૨ × ૭ = ૫૭૬૪૭૯૪ + ૬ = ૫૭૬૪૮૦૦

૯ ,, ના ૫૭૬૪૮૦૦ × ૭ = ૪૦૩૫૩૬૦૦ + ૬ =

૧૦ ,, ના ૪૦૩૫૩૬૦૬×૭ = ૨૮૨૪૭૫૨૪૨ + ૬ =

૧૧ ,, ૨૮૨૪૭૫૨૪૮ × ૭ = ૧૯૭૭૩૨૬૭૩૬ + ૬ =

૧૨ ,, ૧૯૭૭૩૨૬૭૪૨×૭=૧૩૮૪૧૨૮૭૧૯૪ + ૬ =
૧૩૮૪૧૨૮૭૨૦૦ એમાં એક ઉત્તરગુણ અને બીજો અવિરત મેળવતા ૧૩,૮૪,૧૨,૮૭,૨૦૨ ભાંગા થાય.

શ્રાવકનું ત્રિવિધ ત્રિવિધ પચ્ચક્ખાણ

શંકા : શ્રાવકવ્રતમાં ત્રિવિધ ત્રિવિધ એ ભાંગોનો ભેદ કેમ કોઈ ઠેકાણે નથી ઘટાવવામાં આવ્યો.

સમાધાન : પોતે અથવા પુત્રાદિકની પાસે પૂર્વે આરંભેલા કાર્યમાં શ્રાવક અનુમતિનો નિષેધ કરી શકે નહીં, માટે ત્રિવિધ ત્રિવિધ ભાંગો લેવામાં નથી આવ્યો.

જોકે પ્રજ્ઞપ્ત્યાદિ ગ્રંથમાં શ્રાવકને ત્રિવિધિ ત્રિવિધ પચ્ચક્ખાણ પણ કહ્યું છે; પરંતુ તેની વિશેષ વિધિ છે, તે આ રીતે :—જે શ્રાવક દીક્ષા લેવાની જ ઇચ્છા કરતો હોય, પણ કેવળ પુત્રાદિ સંતતિનું પાલન કરવા માટે ગૃહવાસમાં અટકી રહ્યો, તે ત્રિવિધે ત્રિવિધે પચ્ચક્ખાણ કરી શ્રાવક પ્રતિમાનો અંગીકાર કરે. અથવા કોઈ શ્રાવક સ્વયંભૂરમણ

સમુદ્રમાં રહેલા મત્સ્યના માંસાદિકનું કિંવા મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર સ્થૂલહિંસાદિકનું કોઈ અવસ્થામાં પચ્ચક્ખાણ કરે તો, તે ત્રિવિધ ત્રિવિધ ભાંગાથી કરે. આવી રીતે ત્રિવિધ ત્રિવિધ પચ્ચક્ખાણનો વિષય ઘણો અલ્પ હોવાથી તે અહિં કહેવામાં આવ્યો નથી. મહાભાષ્યમાં પણ કહ્યું છે કે, "કેટલાક કહે છે કે, 'શ્રાવકને ત્રિવિધ પચ્ચક્ખાણ નથી,' પણ એમ નથી. કારણ કે પન્નત્તિમાં વિશેષઆશ્રયથી ત્રિવિધ ત્રિવિધનું કથન કર્યું છે. કોઈ શ્રાવક વિશેષ અવસ્થામાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની અંદર આવેલા મત્સ્યના માંસની પેઠે મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર હસ્તિદંત, ચિત્રાનું, ચામડું ઈત્યાદિ નહિ મળી શકે એવી વસ્તુનું અથવા કાગડાનું માસ વગેરે પ્રયોજન રહિત વસ્તુનું પચ્ચક્ખાણ ત્રિવિધ ત્રિવિધે કરે તો દોષ નથી. કેટલાક એમ કહે છે કે, કોઈ ગૃહસ્થ દીક્ષા લેવાને તત્પર હોય, તો પણ કેવળ પુત્રાદિક સંતતિનું રક્ષણ કરવાને અર્થે (દીક્ષા ન લેતાં) શ્રાવક પ્રતિમા વહે, તો તેને પણ ત્રિવિધે ત્રિવિધ પચ્ચક્ખાણ હોય."

સૂત્રમાં બીજી રીતે જણાવેલ શ્રાવકના પ્રકારો

શંકા : આગમમાં તો બીજી રીતે શ્રાવકના ભેદો કહેલા છે? શ્રીઠાણાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—શ્રમણોપાસક ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. તે આ રીતે ૧ માતા પિતા સમાન, ૩, બંધુ સમાન, ૩ મિત્ર સમાન અને ૪ સપત્ની સમાન, અથવા બીજી રીતે ચાર પ્રકારના શ્રમણોપાસક કહ્યા છે. તે જેમ કે, ૧ આરિસા સમાન, ૨ ધ્વજા સમાન, ૩ થાંભલા સમાન, અને ૪ ખરંટક એટલે અશુચિ સમાન.

સમાધાન : ઉપર કહેલા ચાર ભેદ શ્રાવકનો સાધુની સાથે જે વ્યવહાર છે તેને આશ્રયિ જાણવા.

શંકા : ઉપર કહેલા શ્રાવકના ભેદ તમે કહેલા ભેદમાંના કયા ભેદમાં સમાય છે?

સમાધાન : વ્યવહારનયને મતે આ (ઉપર કહેલા ભેદો) ભાવ શ્રાવક જ છે. કેમકે, તેવા પ્રકારનો વ્યવહાર છે. નિશ્ચયનયને મતે શોકય સમાન અને ખરંટક સમાન મિથ્યાદષ્ટિ સરખા દ્રવ્યશ્રાવક અને બાકી રહેલા સર્વે ભાવશ્રાવક જાણવા. આ ભેદોની સમજ આ રીતે છે. સાધુનાં જે કાંઈ કાર્ય હોય, તે મનમાં વિચારે, વખતે સાધુનો કાંઈ પ્રમાદ દીઠામાં આવે, તો પણ તે સાધુ ઉપરથી રાગ ઓછો ન કરે, અને જેમ માતા પોતાના બાળક ઉપર તેમ જે મુનિરાજ ઉપર અતિશય હિતવત્સલ પરિણામ રાખે, **૧ તે શ્રાવક માતા પિતા સરખો જાણવો.** જે શ્રાવક સાધુ ઉપર મનમાં તો ઘણો રાગ રાખે, પરંતુ બહારથી વિનય સાચવવામાં મંદ આદર દેખાડે, પણ સાધુનો કોઈ પરાભવ કરે, તો તે સમયે તુરત ત્યાં જઈ મુનિરાજને સહાય કરે **૨ તે શ્રાવક બંધુ સરખો જાણવો.** જે શ્રાવક પોતાને, મુનિના સ્વજન કરતાં પણ અધિક ગણે અને કાંઈ કામકાજમાં મુનિરાજ એની સલાહ ન લે તો અહંકારથી રોષ કરે, **૩ તે શ્રાવક મિત્ર સરખો જાણવો.** જે ગર્વિષ્ઠ શ્રાવક, સાધુના છિદ્ર જોયા કરે, સાધુની પ્રમાદથી થએલી ભૂલ હમેશાં

કહ્યા કરે અને તેમને તણખલા સમાન ગણે, **૪ તે શ્રાવક શોકય સરખો જાણવો.** બીજા ચાર વિકલ્પમાં, ગુરૂએ કહેલો સૂત્રાર્થ જેવો કહ્યો હોય તેવો જ જે શ્રાવક સ્વ હૃદયમાં ઉતારે તે સુશ્રાવકને સિદ્ધાંતમાં **૧ આરિસાસમાન** વર્ણવ્યો છે. જે શ્રાવક ગુરૂના વચનનો બરાબર નિર્ણય કરે નહીં તેથી પવન જેમ ધ્વજાને આમતેમ ભમાવે, તેમ અજ્ઞાની લોકો જેને ભમાવે તે શ્રાવક **૨ ધ્વજા સમાન** જાણવો. ગીતાર્થ મુનિરાજ ગમે તેટલું સમજાવે તો પણ જે પકડેલો હઠ છોડે નહીં, પરંતુ મુનિરાજ ઉપર દ્વેષભાવ પણ ન રાખે, તે શ્રાવક **૩ સ્તંભ સમાન** જાણવો. જે શ્રાવક સદ્ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર મુનિરાજ ઉપર પણ "તું ઉન્માર્ગ દેખાડનારો, નિન્હવ, મૂઢ અને મંદધર્મી છે." એવા નિંદાના શબ્દ બોલે, તે શ્રાવક **૪ ખરંટક સમાન** જેમ પાતળુ વિષ્ટાદિ અશુચિ દ્રવ્ય, સ્પર્શ કરનાર માણસને પણ ખરડયાં કરે છે, તેમ સારો ઉપદેશ કરનારને પણ જે દૂષણ આપે, તે ખરંટક સમાન કહેવાય છે. નિશ્ચય નયમતે શોકય અને ખરંટક સમાન એ બન્ને મિથ્યાત્વી જાણવા. અને વ્યવહાર નયમતે તો શ્રાવક કહેવાય છે, કારણ કે, તે જિનમંદિરાદિક વગેરે સ્થળે જાય છે. મંદિરની સંભાળ રાખે છે.

શ્રાવક અને શ્રાદ્ધ શબ્દનો અર્થ

(હવે **'શ્રાવક'** એ શબ્દનો અર્થ કહે છે.) 'શ' અને 'સ' એ બે સરખા જાણીને શ્રાવક શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે. પ્રથમ સકાર માનીને " **स्रवति अष्टप्रकार**

कर्मेति श्रावक: " એટલે દાન, શીયલ, તપ, અને ભાવના ઈત્યાદિ શુભ યોગથી આઠ પ્રકારના કર્મનો ત્યાગ કરે, તે શ્રાવક જાણવો." બીજો શકાર માનીને "**शृणोति यतिभ्यः सम्यक् समाचारीमिति श्रावक.** એટલે સાધુ પાસેથી સમ્યક્ પ્રકારે સામાચારી સાંભળે તે શ્રાવક જાણવો." એ બન્ને અર્થ ભાવશ્રાવકની અપેક્ષાથી જાણવા. વળી "જેનાં પૂર્વે બંધાયેલાં અનેક પાપો ખપે છે, અર્થાત્ જીવ પ્રદેશથી બહાર નીકળી જાય છે, અને જે વ્રતોથી નિરંતર વીંટાયલો છે, તે શ્રાવક કહેવાય છે, "જે પુરૂષ સમ્યક્ત્વાદિક પામીને દરરોજ મુનિરાજ પાસે ઉત્કૃષ્ટ સામાચારી સાંભળે છે, તેને પણ જાણ લોકો શ્રાવક કહે છે." તેમજ જે પુરૂષ (**શ્રા** એટલે) સિદ્ધાંતના પદના અર્થ વિચારીને જે પોતાની આગમ ઉપરની શ્રદ્ધા પરિપકવ કરે, (**વ** એટલે) નિત્ય સુપાત્રને વિષે ધનનો વ્યય કરે, અને (**ક** એટલે) રૂડા મુનિરાજની સેવા કરીને પોતાનાં માઠાં કર્મ છોડે અર્થાત્ ખપાવે, એ માટે તેને ઉત્તમ પુરૂષો **શ્રાવક** કહે છે." અથવા "જે પુરૂષ **શ્રા** એટલે તત્ત્વનો અર્થ ચિંતવીને પ્રવચન ઉપરની શ્રદ્ધા પરિપકવ કરે, તથા સિદ્ધાંત સાંભળે, '**વ**' એટલે સુપાત્રે ધનનો વ્યય કરે, અને દર્શન–સમકિત આદરે, '**ક**' એટલે માઠાં કર્મને છોડે, અને ઈન્દ્રિયાદિકનો સંયમ કરે, તેને વિચક્ષણ પુરૂષો **શ્રાવક** કહે છે." હવે '**શ્રાદ્ધ**' શબ્દનો અર્થ કહે છે. જેની સદ્ધર્મને વિષે શ્રદ્ધા છે, તે **શ્રાદ્ધ** કહેવાય છે. મૂળ શબ્દ શ્રદ્ધા હતો તેને

प्रज्ञाश्रद्धार्चावृत्तेर्णः એ વ્યાકરણસૂત્રથી **ણ** પ્રત્યય કર્યો, ત્યારે પ્રત્યયના ણ કારનો લોપ અને આદિની વૃદ્ધિ થવાથી **શ્રાદ્ધ** એવું રૂપ થાય છે. **શ્રાવક** શબ્દની પેઠે શ્રાદ્ધ શબ્દનો પણ ઉપર કરેલો અર્થ ભાવ શ્રાવકની અપેક્ષાથીજ જાણવો. માટે ગાથામાં કહ્યું કે ભાવ શ્રાવકનો અધિકાર છે.

પ્રથમ દિવસકૃત્યની વિધિ કહે છે.

नवकारेण विबुद्धो, सरेइ सो सकुलधम्मनियमाई ।
पडिकमिअ सुईपूइअ, गिहे जिणं कुणइ संवरणं ॥ ५ ॥ મૂ૦

નવકારગણીને જાગૃત્ થવું પછી પોતાના કુળને યોગ્ય ધર્મકૃત્ય નિયમાદિને સંભારવા ત્યારબાદ પ્રતિક્રમણ કરી પવિત્ર થઈ જિનમંદિરમાં જિનેશ્વરને પૂજી પચ્ચક્ખાણ કરવું.

"**नमो अरिहंताणं**" ઈત્યાદિ નવકાર ગણીને જાગૃત્ થયેલો શ્રાવક પોતાના કુળ, ધર્મ, નિયમ ઈત્યાદિકનું ચિંતવન કરે.' ઈત્યાદિ પ્રથમ ગાથાર્ધનું વિવરણ આ પ્રમાણે છે.

ઉઠવાનો સમય અને વહેલા ઉઠવાથી લાભ

શ્રાવકે નિદ્રા થોડી લેવી. પાછલી રાત્રે પહોર રાત્રિ બાકી રહે તે વખતે ઉઠવું. તેમ કરવામાં આલોક સંબંધી તથા પરલોક સંબંધી કાર્યનો બરોબર વિચાર થવાથી તે તે કાર્યની સિદ્ધિ તથા બીજા પણ ઘણા ફાયદા છે, અને તેમ ન કરવામાં, આવે તો આલોક અને પરલોક સંબંધી કાર્યની હાનિ વગેરે ઘણા દોષો છે. લોકમાં પણ કહ્યું છે કે—

મજૂર લોકો જો વહેલા ઉઠીને કામે વળગે તો, તેમને ધન મળે છે, ધર્મિ પુરૂષો વહેલા ઉઠીને ધર્મકાર્ય કરે તો,

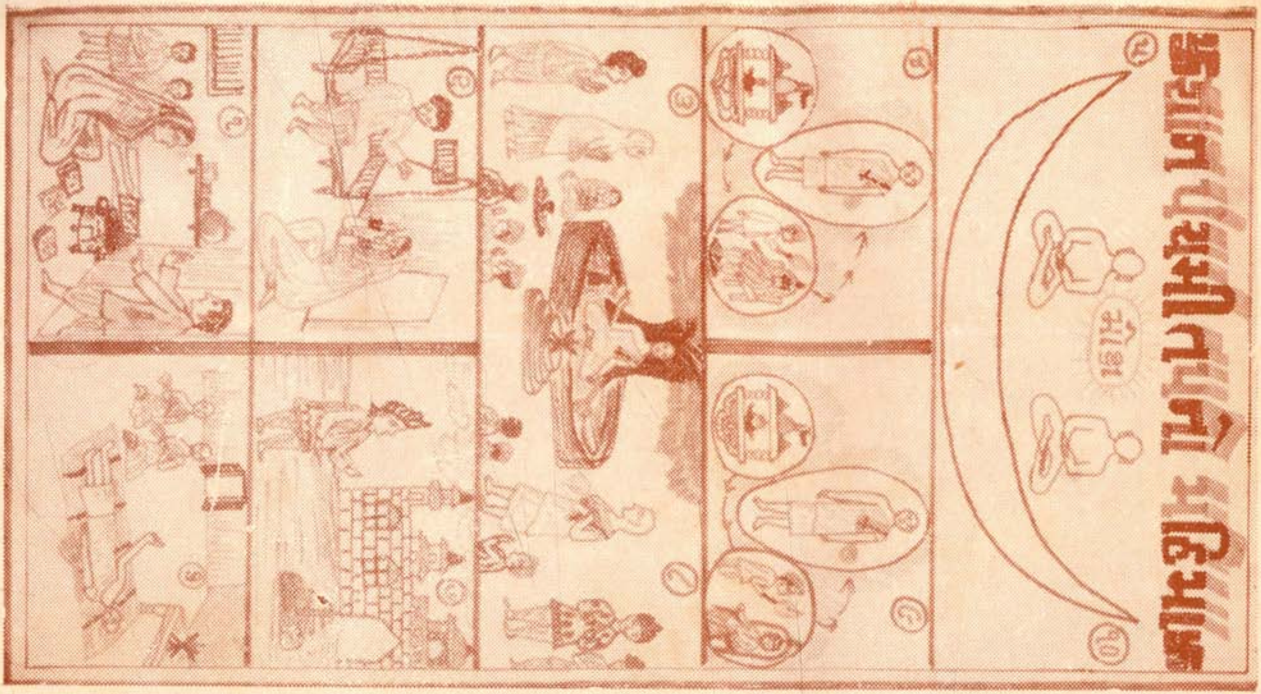

જેઓ થોડું પણ દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય, કે સાધારણદ્રવ્ય નું ભક્ષણ કરે છે અથવા જિનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ વર્તે છે તેઓ ભવાંતરમાં અનેક ભવો સુધી દુ:ખી થાય છે અને જિનાજ્ઞા મુજબ તેનું રક્ષણ કે વૃદ્ધિ કરે છે તેઓ તીર્થંકર પદ પામી શકે છે

વરદત્ત અને ગુણમંજરીને જ્ઞાનની વિરાધનાથી દોષિતપણું અને આરાધનાથી પરંપરાએ મોક્ષે ગયા દરેકે જ્ઞાનની આરાધના કરવી જોઈએ

તેમને પરલોકનું સારૂં ફળ મળે છે; પરંતુ જેઓ સૂર્યોદય થયા છતાં પણ ઉઠતા નથી, તેઓ બળ, બુદ્ધિ, આયુષ્ય અને ધનને હારી જાય છે.

નિદ્રાવશ થવાથી અથવા બીજા કાંઈ કારણથી જો પૂર્વે કહેલા વખતે ન ઉઠી શકે તો, પંદર મુહૂર્ત્તની રાત્રિમાં જઘન્યથી ચૌદમે બ્રાહ્મમુહૂર્ત્ત (અર્થાત્ ચાર ઘડી રાત્રિ બાકી રહે) ત્યારે તો જરૂર ઉઠવું જોઈએ.

દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવનો ઉપયોગ

ઉઠતાંની સાથે શ્રાવકે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી તથા ભાવથી ઉપયોગ કરવો. તે આ પ્રમાણેઃ–"હું શ્રાવક છું, કે બીજો કોઈ છું ?" એવો વિચાર કરવો તે **દ્રવ્યથી ઉપયોગ** "હું પોતા ઘરમાં છું કે બીજાના ઘેર ? મેડા ઉપર છું કે, ભોંય તળીએ ?" એવો વિચાર કરવો તે **ક્ષેત્રથી ઉપયોગ.** "રાત્રિ છે કે દિવસ છે ?" એવો વિચાર કરવો તે **કાળથી ઉપયોગ.** "કાયાના, મનના અથવા વચનના દુઃખથી હું પીડાયલો છું કે નહી ?" એવો વિચાર કરવો તે **ભાવથી ઉપયોગ.** એવો ચતુર્વિધ વિચાર કર્યા પછી નિદ્રા બરાબર ગઈ ન હોય, તો નાસિકા પકડીને શ્વાસોશ્વાસને રોકે. તેથી નિદ્રા તદ્દન જાય ત્યારે દ્વાર (બારણું) જોઈને કાયચિંતા વગેરે કરે. સાધુની અપેક્ષાથી **ઓઘનિર્યુક્તિમાં** કહ્યું છે કે– "દ્રવ્યાદિકનો ઉપયોગ, અને શ્વાસોશ્વાસનો નિરોધ કરવો."

કાર્ય કાર્ય પ્રસંગે કેવી રીતે બોલવું ના બોલાવવું.

રાત્રે જો કાંઈ બીજા કોઈને કામકાજ જણાવવું પડે તો, તે બહુજ ધીમા સાદે જણાવવું ઊંચા સ્વરથી ખાંસી, ખુંખાર, હુંકાર અથવા કોઈ પણ શબ્દ ન કરવો, કારણ કે તેમ કરવાથી ગરોળી વગેરે હિંસક જીવ જાગે અને માખી પ્રમુખ ક્ષુદ્ર જીવોને ઉપદ્રવ કરે, તથા પડોશના લોકો પણ જાગૃત થઈ પોત પોતાના કાર્યનો આરંભ કરવા લાગે. જેમકે, પાણી લાવનારી તથા રાંધનારી સ્ત્રી, વેપારી, શોક કરનાર, મુસાફર, ખેડુત, માળી, રહેંટ ચલાવનાર, ઘરટ્ટ પ્રમુખ યંત્રને ચલાવનાર, સલાટ, ઘાંચી, ધોબી, કુંભાર, લુહાર, સૂથાર, જુગારી, શસ્ત્ર તૈયાર કરનાર, કલાલ, માછી, કસાઈ, શિકારી, ઘાતપાત કરનાર, પરસ્ત્રીગમન કરનાર, ચોર, ધાડ પાડનાર, ઈત્યાદિ લોકોને પરંપરાએ પોત પોતા નિંદ્ય વ્યાપારને વિષે પ્રવૃત્તિ કરાવવાનો તથા બીજા પણ નિરર્થક અનેક દોષ લાગે છે. **શ્રીભગવતી સૂત્રમાં** કહ્યું છે કે–" ધર્મી પુરૂષો જાગતા અને અધર્મી પુરૂષો સુતા હોય તે સારા જાણવા. એમ વત્સદેશના રાજા શતાનિકની બહેન જયંતીને શ્રીમહાવીરસ્વામીએ કહ્યુંછે."

કઈ નાડી અને તત્ત્વથી શું લાભ થાય તેનો વિચાર.

નિદ્રા જતી રહે, ત્યારે સ્વરશાસ્ત્રના જાણ પુરુષે પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચે તત્ત્વોમાં કયું તત્ત્વ શ્વાસોશ્વાસમાં ચાલે છે? તે તપાસવું. કહ્યું છે કે– "પૃથ્વીતત્ત્વ અને જળતત્ત્વને વિષે નિદ્રાનો ત્યાગ કરવો શુભકારી છે, પણ અગ્નિ વાયુ અને આકાશ તત્ત્વોને વિષે

તો તે દુઃખદાયક છે. શુક્લપક્ષના પ્રાતઃકાળમાં ચંદ્ર નાડી અને કૃષ્ણપક્ષના પ્રાતઃકાળમાં સૂર્ય નાડી સારી જાણવી. શુક્લપક્ષમાં અને કૃષ્ણપક્ષમાં ત્રણ દિવસ પડવે, બીજ અને ત્રીજ સુધી પ્રાતઃકાળમાં અનુક્રમે ચંદ્રનાડી અને સૂર્યનાડી શુભ જાણવી. અજવાળી પડવેથી માંડીને પહેલા ત્રણ દિવસ (ત્રીજ) સુધી ચંદ્રનાડીમાં વાયુતત્ત્વ વહે, તે પછી ત્રણ દિવસ (ચોથ પાંચમ અને છઠ) સુધી સૂર્યનાડીમાં વાયુતત્ત્વ વહે, એ રીતે આગળ ચાલે તો શુભ જાણવું. પણ એથી ઉલટું એટલે પહેલા ત્રણ દિવસ સૂર્યનાડીમાં વાયુતત્ત્વ અને પાછલા ત્રણ દિવસમાં ચંદ્રનાડીમાં વાયુતત્ત્વ એ પ્રમાણે ચાલે તો દુઃખદાયી જાણવું. ચંદ્રનાડીમાં વાયુતત્ત્વ ચાલતાં છતાં જો સૂર્યનો ઉદય થાય અને સૂર્યના અસ્તસમયે સૂર્યનાડી શુભ જાણવી તથા જો સૂર્યને ઉદયે સૂર્યનાડી વહેતી હોય અને અસ્તને સમયે ચંદ્રનાડી શુભ જાણવી."

વાર, સંક્રાંતિ ને ચંદ્રરાશિમાં રહેલ નાડીનું ફળ.

કેટલાકના મતે વારને અનુક્રમે સૂર્ય ચંદ્રનાડીના ઉદયને અનુસરી ફળ જણાવેલ છે તે આ રીતે:— 'રવિ, મંગલ, ગુરૂ અને શની આ ચાર વારને વિષે પ્રાતઃકાળમાં સૂર્યનાડી તથા સોમ, બુધ ને શુક્ર તે ત્રણ વારને વિષે પ્રાતઃકાળમાં ચંદ્રનાડી હોય તે સારી,' કેટલાકના મતે સંક્રાંતિના અનુક્રમથી સૂર્ય ચંદ્રનાડીનો ઉદય કહેલ છે. તે આ રીતે— 'મેષ સક્રાંતિ વિષે પ્રાતઃકાળમાં સૂર્યનાડી અને વૃષભ સંક્રાંતિને વિષે ચંદ્ર નાડી સારી ઈત્યાદિ.' કેટલાકને મતે

ચંદ્રરાશિના પરાવર્ત્તનના ક્રમથી નાડીનો વિચાર છે, જેમ કે–' સૂર્યના ઉદયથી માંડીને એકેક નાડી અઢી ઘડી નિરંતર વહે છે. રહેંટના ઘડા જેમ અનુક્રમે વારંવાર ભરાય છે, અને ખાલી થાય છે તેમ નાડીઓ પણ અનુક્રમે ફરતી રહે છે. છત્રીસ ગુરૂ વર્ણ (અક્ષર)નો ઉચ્ચાર કરતાં જેટલો કાળ લાગે છે, તેટલો કાળ પ્રાણવાયુને એક નાડીમાંથી બીજી નાડીમાં જતાં લાગે છે.'

પાંચ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ, ક્રમ, કાળ, તથા તેનું ફળ

એવી રીતે પાંચ તત્ત્વોનું પણ સ્વરૂપ જાણવું તે આ પ્રમાણે–"અગ્નિતત્ત્વ ઉંચું, જળતત્ત્વ નીચું, વાયુતત્ત્વ આડું, પૃથ્વીતત્ત્વ નાસિકાપુટની અંદર અને આકાશતત્ત્વ ચારે બાજુ વહે છે. વહેતી સૂર્ય અને ચંદ્રનાડીમાં અનુક્રમે વાયુ, અગ્નિ, જળ, પૃથ્વી અને આકાશ એ પાંચ તત્ત્વો વહે છે. અને એ ક્રમ હરહંમેશનો જાણવો. પૃથ્વીતત્ત્વ પચાસ, જળતત્ત્વ ચાલીશ, અગ્નિતત્ત્વ ત્રીશ, વાયુતત્ત્વ વીશ અને આકાશતત્ત્વ દસ પળ વહે છે. સૌમ્ય (સારા) કાર્યને વિષે પૃથ્વી અને જળતત્ત્વથી ફળની ઉત્પત્તિ થાય છે. ક્રૂર તથા અસ્થિર એવા કાર્યને વિષે અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ એ ત્રણ તત્ત્વોથી સારૂ ફળ થાય છે. આયુષ્ય, જય, લાભ, ધાન્યની ઉત્પત્તિ, વૃષ્ટિ, પુત્ર, સંગ્રામ, પ્રશ્ન, જવું અને આવવું એટલા કાર્યમાં પૃથ્વીતત્ત્વ અનેજળતત્ત્વ શુભ જાણવાં, પણ અગ્નિતત્ત્વ અને વાયુતત્ત્વ શુભ નથી. પૃથ્વીતત્ત્વ હોય તો કાર્યસિદ્ધિ ધીરેધીરે અને જળતત્ત્વ

હોય તો તરતજ જાણવી.” (વિસ્તૃત અંગવિજ્જાપયન્નામાં)

ચંદ્ર સૂર્યનાડી વહે ત્યારે કરવા યોગ્ય કાર્યો

“પૂજા, દ્રવ્યોપાર્જન, વિવાહ, કિલ્લાદિનું અથવા નદીનું ઉલ્લંઘન, જવું, આવવું, જીવિત, ઘર, ક્ષેત્ર ઈત્યાદિકનો સંગ્રહ, ખરીદવું, વેચવું, વૃષ્ટિ, રાજાદિકની સેવા, ખેતી, વિષ, જય, વિદ્યા, પટ્ટાભિષેક ઈત્યાદિ શુભ કાર્યમાં ચંદ્રનાડી વહેતી હોય તો શુભ છે. તેમજ કોઈ કાર્યનો પ્રશ્ન અથવા કાર્યનો આરંભ કરવાને સમયે ડાબી નાસિકા વાયુથી પૂર્ણ હોય, તથા તેની અંદર વાયુનું જવું આવવું, સારી પેઠે ચાલતું હોય તો નિશ્ચે કાર્યસિદ્ધિ થાય.” “બંધનમાં પડેલા, રોગી, પોતાના અધિકારથી ભ્રષ્ટ થએલા એવા પુરુષોના પ્રશ્ન, સંગ્રામ, શત્રુનો મેળાપ, સહસા આવેલો ભય, સ્નાન, પાન, ભોજન, ગઈ વસ્તુની શોધ ખોળ, પુત્રને અર્થે સ્ત્રીનો સંયોગ, વિવાદ તથા કોઈ પણ ક્રૂર કર્મ એટલી વસ્તુમાં સૂર્યનાડી સારી છે.”

સૂર્ય તથા ચંદ્ર બન્ને નાડીમાં કરવા યોગ્ય કાર્યો

કોઈ ઠેકાણે એમ કહેલ છે કે “વિદ્યાનો આરંભ, દીક્ષા, શાસ્ત્રનો અભ્યાસ, વિવાદ, રાજાનું દર્શન, ગીત ઈત્યાદિ, મંત્ર યંત્રાદિકનું સાધન, એટલા કાર્યમાં સૂર્યનાડી શુભ છે, જમણી અથવા ડાબી જે નાસિકામાં પ્રાણવાયુ એક સરખો ચાલતો હોય, તે બાજુનો પગ આગળ મૂકીને પોતાના ઘરમાંથી નીકળવું. સુખ, લાભ અને જયના અર્થી પુરુષોએ પોતાના દેવાદાર, શત્રુ, ચોર, વિવાદ કરનારા

ઈત્યાદિકને પોતાની શુન્ય (શ્વાસોશ્વાસ રહિત) નાસિકાના ભાગમાં રાખવા. કાર્યસિદ્ધિની ઈચ્છા કરનારા પુરુષોએ સ્વજન, પોતાનો સ્વામી, ગુરુ તથા બીજા પોતાના હિતચિંતક એ સર્વ લોકોને પોતાની જે નાસિકા વહેતી હોય, તે નાસિકાના ભાગમાં રાખવા. પુરુષે બિછાના ઉપરથી ઉઠતાં જે નાસિકા પવનના પ્રવેશથી પરિપૂર્ણ હોય, તે નાસિકાના ભાગનો પગ પ્રથમ ભૂમિ ઊપર મૂકવો."

નવકાર ગણવાનો વિધિ

શ્રાવકે ઉપરોક્ત વિધિથી નિદ્રાનો ત્યાગ કરીને પરમ મંગલને અર્થે બહુમાનપૂર્વક નવકાર મંત્રનું વ્યક્ત વર્ણ ન સંભળાય (કોઈ બરોબર ન સાંભળે) એવી રીતે સ્મરણ કરવું. કહ્યું છે કે–' બિછાના ઉપર બેઠેલા પુરૂષે પંચપરમેષ્ટિનું ચિંતવન મનમાં કરવું. એમ કરવાથી સુતેલા માણસના સંબંધમાં અવિનયની પ્રવૃત્તિ રોકાય છે.' બીજા આચાર્યો તો 'એવી કોઈ પણ અવસ્થા નથી કે, જેની અંદર નવકાર મંત્ર ગણવાનો અધિકાર નથી, એમ માનીને "નવકાર હમેશ માફક ગણવો" એમ કહે છે.' આ બન્ને મતો **પ્રથમ પંચાશકની** વૃત્તિમાં કહ્યા છે. **શ્રાદ્ધદિનકૃત્યમાં** તો એમ કહ્યું છે કે, 'શય્યાનું સ્થાનક મૂકીને નીચે ભૂમિ ઉપર બેસી ભાવબંધુ તથા જગત્નાનાથ નવકારનું સ્મરણ કરવું.' **યતિદિનચર્યામાં** તો આ રીતે કહ્યું છે કે, 'રાત્રિને પાછલે પહોરે બાળ, વૃદ્ધ ઈત્યાદિ સર્વે લોકો જાગે છે. માટે તે સમયે ભવ્ય જીવો સાત આઠ વાર નવકાર મંત્ર કહે છે.' એવી રીતે નવકાર ગણવાનો વિધિ જાણવો.

જપના પ્રકાર-કમલબંધજપ હસ્તજપ વગેરે.

નિદ્રા કરીને ઉઠેલો પુરૂષ મનમાં નવકાર ગણતો શય્યા મૂકે, પછી પવિત્રભૂમિ ઉપર ઉભો રહી કે બેસી પદ્માસનાદિ સુખાસને પૂર્વ દિશાએ કે ઉત્તર દિશા એ અથવા જ્યાં જિનપ્રતિમા હોય તે દિશાએ મુખ કરે. અને ચિત્તની એકાગ્રતા કરવાને અર્થે ૧ કમળબંધથી અથવા ૨ હસ્તજપથી નવકાર મંત્ર ગણે. ૧ તેમાં કલ્પિત અષ્ટદળ કમળની કર્ણિકા-મધ્ય ઉપર પ્રથમપાદ સ્થાપન કરવું, પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ તથા ઉત્તર દિશાના દળ ઉપર અનુક્રમે બીજું, ત્રીજું, ચોથું અને પાંચમું પદ સ્થાપન કરવું. અને, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, અગ્નિ અને ઈશાન એ ચાર કોણ દિશામાં બાકી રહેલાં ચાર પદ અનુક્રમે સ્થાપન કરવાં. શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિજીએ **યોગશાસ્ત્રના** આઠમા પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે, "આઠ પાંખડીના શ્વેતકમળની કર્ણિકાને વિષે ચિત્ત સ્થિર રાખીને ત્યાં પવિત્ર સાત અક્ષરનો મંત્ર-**નમો અરિહંતાણં**નું ચિંતન કરવું. પૂર્વાદિ ચાર દિશાની ચાર પાંખડીને વિષે અનુક્રમે સિદ્ધાદિ ચાર પદનું, અને વિદિશાને વિષે બાકીનાં ચાર પદનું ચિંતવન કરવું. મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિથી જો એ રીતે એકસો આઠ વાર મૌન રાખીને નવકારનું ચિંતવન કરે, તો તેને ભોજન કરતાં છતાં પણ ઉપવાસનું ફળ અવશ્ય મળે છે."* નંદ્યાવર્ત, શંખાવર્ત, ઈત્યાદિ પ્રકારથી હસ્તજપ કરે, તો પણ ઈષ્ટસિદ્ધિ આદિક ઘણા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. કહ્યું છે કે-"જે ભવ્ય હસ્તજપને વિષે નંદ્યાવર્ત

બાર સંખ્યાએ નવ વાર આંગળીઓ ઉપર ફરતા રહેલી બાર સ્થાનક (વેઢા)ને વિષે નવ ફેરા અર્થાત્ એકસો આઠ વાર નવકાર મંત્ર જપે, તેને શાકિન્યાદિ વ્યંતરો ઉપદ્રવ કરે નહિ. બંધનાદિ સંકટ હોય તો નંદ્યાવર્ત્તને બદલે તેથી વિપરીત (અવળા) શંખાવર્ત્તથી અથવા મંત્રના અક્ષરના કિંવા પદના વિપરીત ક્રમથી નવકાર મંત્રનો લક્ષાદિ સંખ્યા સુધી પણ જપ કરવો. એટલે ક્લેશનો નાશ તુરતજ થાય. ચાર આંગળીના બાર વેઢા: ૧ તે શરૂ અને ૧૨ કે ૯ તે અંત

આવૃત્ત				શંખવૃત્ત				ૐકારવૃત્ત			
૩	૪	૫	૬	૬	૭	૮	૯	૧૨	૩	૪	૫
૨	૧૧	૧૨	૭	૫	૨	૧	૧૦	૧૧	૨	૧	૬
૧	૧૦	૯	૮	૪	૩	૧૨	૧૧	૧૦	૯	૮	૭

હ્રીંકારવૃત્ત				નંદાવૃત્ત-A				નંદાવૃત્ત-B		
૪	૩	૨	૧	૩	૪	૫	૧૨	૭	૮	૧
૫	૬	૭	૮	૨	૭	૬	૧૧	૬	૯	૨
૧૨	૧૧	૧૦	૯	૧	૮	૯	૧૦	૫	૪	૩

ઉપર કહેલો કમળબંધ જપ અથવા હસ્તજપ કરવાની શક્તિ ન હોય તો, સૂત્ર, રત્ન, રૂદ્રાક્ષ ઈત્યાદિકની નોકરવાળી પોતાના હૃદયની સમશ્રેણિમાં રાખી પહેરેલા વસ્ત્રને કે, પગને સ્પર્શ કરે નહિ, એવી રીતે ધારણ કરવી. અને મેરૂનું ઉલ્લંઘન ન કરતાં વિધિ પ્રમાણે જપ કરવો. કેમકે– "અંગુલિના અગ્રભાગથી, વ્યગ્રચિત્તથી, તથા મેરૂના ઉલ્લંઘનથી કરેલો જપ, પ્રાયે અલ્પ ફળને આપનારો થાય છે. લોક સમુદાયમાં જપ કરવા કરતાં એકાંતમાં જપ કરવો તે,

મંત્રાક્ષરનો ઉચ્ચાર કરીને કરવા કરતાં મૌનપણે કરવો તે, અને મૌનપણે કરવા કરતાં પણ મનની અંદર કરવો તે શ્રેષ્ઠ છે." એ ત્રણે જપમાં પહેલા કરતાં બીજો અને બીજા કરતાં ત્રીજો શ્રેષ્ટ જાણવો. " જપ કરતાં થાકી જાય તો ધ્યાન કરવું અને ધ્યાન કરતાં થાકી જાય તો જપ કરવો. તેમજ બે કરતાં થાકી જાય તો સ્તોત્ર કહેવું એમ ગુરૂ મહારાજે કહ્યું છે," શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજીએ કરેલી **પ્રતિષ્ઠા પદ્ધતિ**માં 'માનસ, ઉપાંશુ અને ભાષ્ય એમ જાપના ત્રણ પ્રકાર જણાવ્યા છે. કેવળ મનોવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલ અને માત્ર પોતેજ જાણી શકે તેને **માનસજાપ** કહે છે. બીજો સાંભળે નહિ તેવી રીતે મનમાં બોલવાપૂર્વક જે જાપ કરવામાં આવે તેને **ઉપાંશુ જાપ** કહે છે. તથા બીજા સાંભળી શકે તેવી રીતે જાપકરવામાં આવે તેને **ભાષ્ય જાપ** કહેવામાં આવે છે. પહેલો માનસ જાપ શાંતિવિગેરે ઉત્તમ કાર્યો માટે, બીજો ઉપાંશુ જાપ પુષ્ટિ વિગેરે મધ્યમ કોટિના કામોને માટે, અને ત્રીજો ભાષ્ય જાપ જારણ મારણ વિગેરે અધમ કોટિના કાર્યો માટે સાધક તેનો ઉપયોગ કરે છે. માનસ જાપ ખુબ પ્રયત્ન સાધ્ય છે, અને ભાષ્ય જાપ હલકા ફળ આપનારો છે, માટે સાધારણ શક્તિવાળા મનુષ્યોએ ઉપાંશુ જાપનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ."

નવકારના સોળ છ ચાર અને એક અક્ષરનો વિચાર.

ચિત્તની એકાગ્રતા માટે સાધકે નવકારનાં પાંચ અથવા નવપદને પણ અનાનુપૂર્વીથી ગણવાં જોઈએ, અને

સાધક તે ત્યાં સુધી કરે કે નવકારના પદ અને અક્ષરને પણ ફેરવીને ગણે. **યોગશાસ્ત્રના આઠમા પ્રકાશમાં** "**अरिहंत सिद्ध आयरिअ उवज्झाय साहु** એ પંચ પરમેષ્ઠિના નામરૂપ સોળ અક્ષરની વિદ્યાને બસોવાર જાપ કરે તો ઉપવાસનું ફળ મળે, તેમજ '**अरिहंत सिद्ध**' એ છ અક્ષરનો મંત્ર ત્રણસોવાર '**अरिहंत**' એ ચાર અક્ષરનો ચારસોવાર અને अ એ એક અક્ષરનો પાંચસોવાર જાપ કરે તો ઉપવાસનું ફળ મળે તેમ જણાવ્યું છે." આ ફળ જીવની સદ્પ્રવૃત્તિ માટે જણાવેલ છે, બાકી તો વાસ્તવિક રીતે નવકાર જપનું ફળ સ્વર્ગ અને મોક્ષ છે. આ **યોગશાસ્ત્રના** આઠમા પ્રકાશમાં **असिआउसाय नमः** ને અંગે જણાવ્યું છે કે '**अ**' નાભિકમળને વિષે, '**सि**' મસ્તકને વિષે, '**आ**' મુખકમળમાં, '**उ**' હૃદયકમળમાં, અને '**सा**' કંઠને વિષે સ્થાપીને પણ ધ્યાન કરવું. આ ઉપરાંત સર્વ કલ્યાણકારક *બીજો મંત્ર ચિંતવી કોઈપણરીતે ચિત્તની એકાગ્રતા કરવી.*

નવકાર મંત્ર ગણી જેને આ ભવ સંબંધીની મુશ્કેલી- ઓને દુર કરવાની ભાવના હોય તેણે 'ૐ નમોઅરિહંતાણં' પૂર્વક ગણવું. પણ જેને કેવળ નિર્વાણનીજ ભાવના હોય તેણે 'ૐકાર પદ' આગળ મુકવાની જરૂર નથી. આવી રીતે વર્ણ પદ વિગેરે જુદાં જુદાં પાડી ચિત્તની એકાગ્રતા કરવાની અનેક રીતિઓ યોજવી. આ ચિત્તની એકાગ્રતા માટે શાસ્ત્રમાં ખુબ મહત્ત્વ આપ્યું છે. કહ્યું છે કે, 'ક્રોડો પૂજા સમાન એક સ્તોત્ર, ક્રોડો સ્તોત્ર સમાન એક જાપ,

ક્રોડો જાપ સરખું એક ધ્યાન અને તેવા ક્રોડો ધ્યાન સમાન એક લય એટલે ચિત્તની એકાગ્રતા છે.

ધ્યાનના સ્થળ અને કાળાદિકનો વિચાર—

ચિત્તની એકાગ્રતા માટે સૌથી મુખ્ય પોતાનું આત્મબળ જોઈએ છતાં પણ સામાન્ય માણસો માટે ભૂમિ અને કાળ પણ જરૂરી રહે છે, આથી ચિત્તની એકાગ્રતા માટે જન્મ કલ્યાણકભૂમિઓ, તીર્થસ્થાનો તેમજ પવિત્ર તથા એકાંત સ્થળનો સાધકે ઉપયોગ કરવો જોઈએ. **ધ્યાનશતકમાં** આ સંબંધે કહ્યું છે કે–'તરૂણ, સ્ત્રી, પશુ, નપુંસક વિગેરેથી રહિત મુનિનું સ્થાન હોવું જોઈએ. અને ધ્યાન અવસ્થામાં પણ આવુંજ સ્થાન આવશ્યક છે.' આ સ્થાન અને કાળની અપેક્ષા સામાન્ય જનમાટે છે પણ જેમણે મન, વચન અને કાયાના યોગ સ્થિર કર્યા હોય અને ધ્યાનમાં નિશ્ચલ રહી શકતા હોય તેવા મુનિરાજો તો ગમે તેવા માણસોથી ભરપુર લત્તામાં, અરણ્યમાં, સ્મશાનમાં કે શૂન્ય સ્થળમાં એક સરખી રીતે ચિત્તની સ્થિરતા કેળવી શકે છે, આથી જ્યાં મન, વચન અને કાયાની સ્થિરતા રહે અને કોઈપણ જીવને પોતાનાથી હરકત ન થાય તેવું સ્થાન ધ્યાન માટે યોગ્ય છે. જેવી રીતે સ્થાન માટે કહ્યું તેવી જ રીતે કાળ માટે પણ જાણવું. જે સમયે મન વચન અને કાયાના યોગ ઉત્તમ સમાધિમાં રહેતા હોય તે સમયે ધ્યાન કરવું. ધ્યાન માટે રાત્રિ કે દિવસનો કોઈ જાતનો કાળભેદ નથી. સાધકે એટલું ખાસ વિચારવું

કે જે સમય પોતાના દેહને પીડાકારી ન હોય, તે સમય ધ્યાન માટે યોગ્ય સમજવો. ધ્યાન પદ્માસને કરવું, ઉભા રહીને કરવું, બેસીને કરવું કે કઈ રીતે કરવું તેનો પણ ખાસ નિયમ નથી: કારણ કે સર્વકાળમાં, સર્વદેશમાં અને ભિન્ન ભિન્ન સર્વ અવસ્થામાં સાધક મુનિઓ કેવળજ્ઞાન પામ્યા છે. માટે ધ્યાનના સંબંધમાં દેશનો, કાળનો અને દેહની અવસ્થાનો કોઈપણ નિયમ સિદ્ધાંતમાં કહ્યો નથી, અર્થાત્ મન, વચન અને કાયાના યોગ સમાધિમાં રહે તે કાળે અને તે અવસ્થામાં ધ્યાન કરવું.

દરેક અવસ્થામાં નવકારની ઉપકારતા

નવકારમંત્રનું સ્મરણ આ લોક અને પરલોક બન્નેમાં ઘણું જ ઉપકાર છે.

મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું કે—'નવકારમંત્રનું ભાવથી ચિંતવન કર્યું હોય તો ચોર, જંગલી પ્રાણી, સર્પ, જળ, અગ્નિ, બંધન, રાક્ષસ, સંગ્રામ અને રાજા વિગેરેનો ભય નાશ પામે છે.' તેમજ બીજાગ્રંથમાં પણ જણાવ્યું છે કે 'બાળકનો જન્મ થાય ત્યારે નવકાર સંભળાવવો કારણ જેથી તે ઋદ્ધિવંત થાય અને મરણ વખતે સંભળાવવાથી સદ્અધ્યવસાય થતાં સદ્ગતિ મળે. કોઈ ઓચિંતી આપત્તિ આવી પડે તો પણ નવકાર ગણવાથી તે આપત્તિનો ભય ઓછો થાય છે અને આપત્તિ નાશ પામે છે, ઋદ્ધિસિદ્ધિની પ્રસંગમાં પણ હરહંમેશ નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરવું. તેમ કરવાથી ઋદ્ધિ સ્થિર અને વૃદ્ધિ પામે છે.'

નવકાર ગણવાથી કેટલું પાપ ખપે તે વિચાર

શાસ્ત્રમાં જણાવ્યું છે કે 'નવકારનો એક અક્ષર ગણવાથી સાત સાગરોપમની સ્થિતિવાળું પાપ ખપે, તેનું એક પદ ગણવામાં આવે તો પચાસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળું પાપ ઓછું થાય. તેમજ એક સંપૂર્ણ નવકાર પાંચસો સાગરોપમની સ્થિતિવાળું કર્મ ખપાવે છે. જે માણસ વિધિપૂર્વક જિનની પૂજા કરે અને એક લાખ નવકાર મંત્ર ગણે તો તે શંકારહિત તીર્થંકર નામકર્મ બાંધે છે. જે જીવ આઠ ક્રોડ આઠ લાખ આઠ હજાર આઠસો આઠ (૮૦૮૦૮૮૦૮) વાર નવકાર મંત્ર ગણે તે ત્રીજે ભવે મુક્તિ પામે છે.'

નવકારસ્મરણથી આલોક-પરલોક ફળના દૃષ્ટાન્ત

દ. ૮ નવકાર માહાત્મ્ય ઉપર આ લોકના ફળ સંબંધમાં શ્રેષ્ઠિપુત્ર શિવકુમારનું દૃષ્ટાન્ત છે. 'શિવકુમાર જુગટું વિગેરે રમવાથી ભયંકર દુર્વ્યસની બન્યો હતો, પિતાએ તેને શિખામણ આપી કે તું ખોટા માર્ગે છે તો કોઈ ને કોઈ ભયંકર મુશ્કેલીમાં આવી પડે ત્યારે નવકાર મંત્ર ગણજે. સમય જતાં પિતા મૃત્યુ પામ્યા. શિવકુમાર ધન ખોઈ બેઠો, અને ધનની લાલચે કોઈ સુવર્ણ પુરુષ સાધતા ત્રિદંડીનો ઉત્તર સાધક થયો. અંધારી ચૌદસની રાત્રિએ શ્મશાનમાં ત્રિદંડીએ તેને શબના પગ ઘસવાનું કામ ભળાવ્યું. ત્રિદંડીની ગોઠવણ એવી હતી કે શબ મંત્રવિધિ પૂર્ણ થયે ઉત્તર સાધકને હણે અને તેમાંથી સુવર્ણ પુરુષ થાય, તે મેળવી અખંડ સુવર્ણ નિધાન પ્રાપ્ત કરવું. શબને

પગ ઘસતાં શિવકુમારના મનમાં ભયનો સંચાર થયો. તેને પિતાનું વચન યાદ આવ્યું, આથી તેણે મનમાં નવકાર મંત્રનો જાપ શરૂ કર્યો. શબ ત્રણવાર ઉભું થયું પણ ઉત્તર સાધકને નવકાર મંત્રની શક્તિના પ્રતાપે હણી શક્યું નહિ. શબે ક્રોધિત થઈ ત્રિદંડીને હણ્યો અને તેમાંથી સુવર્ણપુરુષ થયો, આ સુવર્ણપુરુષ શિવકુમારે ગ્રહણ કર્યો. ત્યારપછી શિવકુમાર સુધરી ગયો, ધર્મમાં સ્થિર થયો અને તેણે લક્ષ્મીનો ઉપયોગ જિનમંદિર બંધાવવા વિગેરે ઘણા સારા ધર્મકાર્યમાં કર્યો.'

૬. હ પરલોકના ફળ સંબધમાં વડ ઉપર રહેલ સમળીનું દૃષ્ટાંત છે—'સિંહલાધિપતિ રાજાની પુત્રી પિતા સાથે સભામાં બેઠી હતી, તેવામાં એક પુરુષને સભામાં છીંક આવી. છીંક પછી તુર્ત તે પુરુષે **નમો અરિહંતાણં** કહ્યું, આ પદ સાંભળતાં રાજકુમારીને મૂર્છા આવી અને તેને જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન થયું. મૂર્છા વળ્યા પછી રાજકુમારીએ પિતાને પૂર્વભવની વાત કરી, પૂર્વભવમાં સમળી હતી એક પારધીએ મને બાણ માર્યું હું મૂર્છા ખાઈને નીચે પડી તરફડતી હતી તેવામાં એક મુનિરાજે મને નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરાવ્યું. આ સ્મરણથી હું આપને ત્યાં પુત્રીરૂપે અવતરી છું, ત્યારપછી રાજકુમારી પચાસ વહાણ ભરી પોતાના સમળીપણાનો દેહ જ્યાં આગળ પડયો હતો તે ભરૂચ આવી અને ત્યાં તેણે સમળિકાવિહાર કરાવ્યો. આ રીતે 'ઉઠતાં નવકાર મંત્ર ગણવો જોઈએ' તેની વ્યાખ્યા થઈ.

ધર્મજાગરિકા—

નવકારમંત્રના સ્મરણ પછી ધર્મ જાગરિકા કરવી. એટલે પાછલી રાત્રે પોતાના કર્તવ્યનો વિચાર કરવો તે. તે આ પ્રમાણે—હું કોણ ? મારી જાતિ કયી ? મારું કુળ કયું ? મારા દેવ કોણ ? ગુરૂ કયા ? ધર્મ કયો ? મેં કયા કયા નિયમો અને અભિગ્રહો કર્યા છે ? હું હાલ કેવી અવસ્થામાં વર્તુ છું ? મેં મારાં કર્તવ્ય કર્યા છે કે નહિ? મારા હાથે કોઈ અયોગ્ય કાર્ય થયું છે કે નહિ ? મારે તત્કાળ કરવા યોગ્ય કાર્યમાં કાંઈ બાકી રહ્યાં છે કે નહિ ? શક્તિ છતાં પ્રમાદને લઈ ન કરતો હોઉં એવું કોઈ કાર્ય છે કે નહિ ? લોકોમાં મારૂં સારું અને ખોટું શું ગવાય છે ? લોકો ગમે તે જોતા હોય પણ મારામાં સારૂં ખોટું શું છે ? મને દુર્ગુણનો નિશ્ચય થયા છતાં હું કયો દુર્ગુણ છોડતો નથી ? આજે કયી તિથિ છે ? અને તે તિથિએ કયા અરિહંત ભગવાનનું કયું કલ્યાણક છે ? મ્હારે આજે શું કરવું જોઈએ ? વિગેરે વિચાર કરે તે ધર્મજાગરિકા.

આ ધર્મજાગરિકા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ એ રીતે ચાર પ્રકારે છે. પોતાના કુળ, ધર્મ વ્રત ઈત્યાદિનું ચિંતવન તે ભાવ ધર્મજાગરિકા. સદ્ગુરૂ આદિનું ચિંતવન તે દ્રવ્ય ધર્મજાગરિકા. હું કયા દેશમાં ? કયા શહેરમાં ? કયા ગામમાં અને કયે સ્થળે છું તે વિચારણા તે ક્ષેત્ર જાગરિકા. હાલ કેટલા વાગ્યા છે, પ્રભાતકાળ છે કે રાત્રિ, અને રાત્રિ છે તો કેટલી બાકી છે તે વિચાર તે કાળજાગરિકા

મૂળ ગાથામાં **सकुलधम्मनियमाइ** એ પદમાં 'આદિ' શબ્દ છે. તેથી ઉપર કહેલા સર્વે વિચારોનો અહિં સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે.

ધર્મજાગરિકા કરવાથી કર્તવ્ય અકર્તવ્યનો ખ્યાલ, પોતાના દોષ અને નુકશાન કરનાર કાર્યો તજવાની ઈચ્છા, તથા પોતે ગ્રહણ કરેલ વ્રતનિયમોને પૂર્ણપણે પાળવાની તમન્ના સાથે નવા ગુણોની પ્રાપ્તિ અને ધર્મ ઉપાર્જન થાય છે. **ઉપાસકદશાંગ** વિગેરેમાં આનંદ કામદેવ વિગેરે ધર્મીશ્રાવકો આવા પ્રકારની ધર્મજાગરિકા કરવાને લીધે શ્રાવકપ્રતિમાદિ વિશેષ ધર્મ આચરણ કરી શકયા છે માટે ધર્મજાગરિકા અવશ્ય કરવી જોઈએ.

કુસ્વપ્ન દુઃસ્વપ્ન અને અનિષ્ટ ફળસૂચક સ્વપ્નના પરિહાર માટે કાયોત્સર્ગ

ધર્મજાગરિકા પછી પ્રતિક્રમણ કરનાર શ્રાવકે રાઈ પ્રતિક્રમણ કરવું. જે રાત્રિ પ્રતિક્રમણ ન કરતો હોય તેમણે રાત્રે રાગાદિમય કુસ્વપ્ન, દ્વેષાદિમય દુઃસ્વપ્ન અને ભવિષ્યમાં જેનું ઘણું ખરાબ ફળ હોય તેવાં અનિષ્ટ સ્વપ્ન આવ્યાં હોય તો તેનો વિચાર કરવો. કુસ્વપ્ન રાત્રે આવ્યું હોય તો એકસો આઠ શ્વાસોશ્વાસનો (સાગરવર ગંભીરા સુધીના લોગસ્સનો ચાર વખત) કાઉસ્સગ્ગ કરવો અને દુઃસ્વપ્ન *કે અનિષ્ટ સૂચક-સ્વપ્ન આવ્યું હોય તો, સો શ્વાસોશ્વાસનો* (ચંદેસુ નિમ્મલયરા સુધીના લોગસ્સનો ચાર વખત)

વ્યવહાર ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે "પ્રાણાતિપાત

(હિંસા), મૃષાવાદ (અસત્ય વચન) અદત્તાદાન (ચોરી), અને પરિગ્રહ (ધન ધાન્યાદિકનો સંગ્રહ) એ સંબંધી સ્વપ્નમાં પોતે કર્યાં, કરાવ્યાં અથવા અનુમોદ્યાં હોય તો એક સો શ્વાસોશ્વાસનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. મૈથુન (સ્રીસંભોગ) પોતે કર્યું હોય તો ૧૦૮ શ્વાસોશ્વાસનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. પચ્ચીસ શ્વાસોશ્વાસ પ્રમાણવાળો લોગસ્સ ચાર વાર ગણવો. અથવા પચ્ચીસ શ્લોક પ્રમાણવાળાં દશવૈકાલિકસૂત્રના ચોથા અધ્યયનમાં કહેલાં પાંચ મહાવ્રત ચિંતવવાં. અથવા સ્વાધ્યાય રૂપ ગમે તે પચ્ચીસ શ્લોક ગણવા." એવી રીતે **વ્યવહાર ભાષ્યની વૃત્તિમાં** પણ કહ્યું છે. **પ્રથમ પંચાશકની** વૃત્તિમાં પણ કહ્યું છે કે, "કોઈ વખતે મોહનીય કર્મના ઉદયથી સ્રી સેવારૂપ કુસ્વપ્ન આવે તો, તેજ વખતે ઉઠી ઈર્યાવહિ પૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરી એકસો આઠ શ્વાસોશ્વાસનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો." કાઉસ્સગ્ગ કર્યા પછી અને રાત્રિ પ્રતિક્રમણની વેળા થાય ત્યાં સુધી ઘણી નિદ્રા વગેરે પ્રમાદ થાય તો ફરી કાઉસ્સગ્ગ કરવો. કોઈ વખતે દિવસે નિદ્રા લેતાં કુસ્વપ્ન આવે, તો પણ એવી રીતેજ કાઉસ્સગ્ગ કરવો એમ જણાય છે, પણ તે તેજ વખતે કે, સાંજે પ્રતિક્રમણ વખતે કરવો તે બહુશ્રુત જાણે.

સ્વપ્નવિચાર :

વિવેકવિલાસ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે, "સારું સ્વપ્ન જોયું હોય તો પાછું સૂઈ રહેવું નહીં, અને સૂર્યોદય થાય ત્યારે તે (સ્વપ્ન) ગુરૂ આગળ કહેવું. દુઃસ્વપ્ન જોવામાં

આવે તો એથી ઉલટું ફળ, એટલે તે જોતાંજ સૂઈ રહેવું, અને તે કોઈ આગળ કહેવું નહીં. જેના શરીરમાં કફ, વાત, પિત્તનો પ્રકોપ અથવા કોઈ જાતનો રોગ ન હોય; તથા જે શાંત, ધાર્મિક અને જિતેંદ્રિય હોય તેજ પુરૂષને શુભ અથવા અશુભ સ્વપ્ન સાચાં થાય છે."

૧ અનુભવેલી વાતથી, ૨ સાંભળેલી વાતથી, ૩ દીઠેલી વાતથી, ૪ પ્રકૃતિના અજીર્ણાદિ વિકારથી, ૫ સ્વભાવથી; ૬ નિરંતર ચિંતાથી, ૭ દેવતાદિકના ઉપદેશથી; ૮ ધર્મકરણીના પ્રભાવથી તથા ૯ અતિશય પાપથી. એમ નવ કારણથી મનુષ્યોને સ્વપ્ન આવે છે. પહેલાં છ કારણથી દીઠેલાં શુભ અશુભ સ્વપ્ન નિષ્ફળ જાણવાં અને છેલ્લાં ત્રણ કારણથી દીઠેલાં શુભ અશુભ સ્વપ્ન પોતાનું ફળ દેનારાં જાણવાં. રાત્રિના પહેલા, બીજા, ત્રીજા અને ચોથા પહોરે દીઠેલાં સ્વપ્ન અનુક્રમે બાર, છ, ત્રણ અને એક માસે પોતાનાં ફળ આપે છે, રાત્રિની છેલ્લી બે ઘડીએ દીઠેલું સ્વપ્ન દસ દિવસમાં ફળે છે, અને સૂર્યોદયને સમયે દીઠેલું સ્વપ્ન તત્કાળ ફળ આપે છે. ઉપરાઉપરી આવેલાં, દિવસે દીઠેલાં, મનની ચિંતાથી, શરીરના કોઈ વ્યાધિથી અથવા મળમૂત્રાદિકના રોકાણથી આવેલાં સ્વપ્ન ફોગટ જાણવાં. પહેલાં શુભ અને પછી અશુભ આવે, અથવા પહેલાં અશુભ અને પછી શુભ આવે તો જે પાછળથી આવે તેજ ફળ આપનાર જાણવાં. ખોટું સ્વપ્ન આવે તો તેની શાંતિ કરવી જોઈએ. "સ્વપ્નચિંતામણિ શાસ્ત્રમાં

કહ્યું છે કે, "અનિષ્ટ સ્વપ્ન જોતાંજ રાત્રિ હોય તો ફરીવાર સૂઈ જવું અને તે સ્વપ્ન કોઈને ક્યારે પણ કહેવું નહીં. કારણ કે, તેમ કરવાથી તેનું ફળ મળતું નથી;" જે પુરૂષ સવારમાં ઊઠીને જિનભગવાનનું ધ્યાન અથવા સ્તુતિ કરે, અથવા નવકાર મંત્ર ગણે, તો તેનું દુઃસ્વપ્ન ફોગટ થાય છે, દેવ ગુરૂની પૂજા તથા યથાશક્તિ તપસ્યા કરવી. એ રીતે "જે લોકો હમેશાં ધર્મકરણીમાં રમી રહે છે, તેમને આવેલાં માઠાં સ્વપ્ન પણ સારાં ફળનાં આપનારાં થાય છે. દેવ, ગુરૂ, ઉત્તમ તીર્થ, તથા આચાર્ય એમનું નામ લઈને તથા સ્મરણ કરીને જે લોકો સૂવે છે, તેમને કોઈ કાળે પણ માઠું સ્વપ્ન આવતું નથી." ખસ–દાદર વગેરે થઈ હોય તો તેને થુંક લગાડીને ઘસવું, અને શરીરના અવયવ દૃઢ થવાને અર્થે બે હાથથી અંગમર્દન કરવું.

પ્રાતઃકાળે ઉઠયા પછી પોતાનો હાથ જોવો તથા વડીલોને નમસ્કાર કરવોઃ

પુરૂષે પ્રાતઃકાળમાં પહેલાં પોતાનો જમણો હાથ જોવો, અને સ્ત્રીએ ડાબો હાથ જોવો. તે હાથ પોતાનું પુણ્ય પ્રગટ દેખાડે છે. જે લોકો માતા, પિતા ઈત્યાદિ વૃદ્ધ લોકોને નમસ્કાર કરે છે. તેને તીર્થયાત્રાનું ફળ મળે છે. માટે તે (નમસ્કાર) પ્રતિદિન કરવો. 'જે લોકો વૃદ્ધ પુરૂષની સેવા કરતા નથી, તેમનાથી ધર્મ વેગળો રહે છે, જે લોકો રાજસેવા કરતા નથી, તેમનાથી લક્ષ્મી વેગળી રહે છે, અને જે લોકો ઘણાજ સત્કારથી વેશ્યાની મિત્રતા રાખે છે તેમનાથી આનંદ દૂર રહે છે.

વિરતિધરોને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે :

રાત્રિ પ્રતિક્રમણ કરનારે પચ્ચક્ખાણનો ઉચ્ચાર કરતાં પહેલાં સચિત્તાદિ ચૌદ નિયમ લેવા જોઈએ. પ્રતિક્રમણ નહિં કરનારે પણ સૂર્યોદયની પહેલાં ચૌદ નિયમ ગ્રહણ કરવા જોઈએ. શક્તિ મુજબ નવકારસી, ગંઠીસહિઅ, બિયાસણું, એકાસણું, ઈત્યાદિ પચ્ચક્ખાણ કરવું, તથા સચિત્ત દ્રવ્યનો અને વિગય વગેરેનો જે ચૌદ નિયમ ધારેલા હોય, તેને દેશાવકાશિક પચ્ચક્ખાણ કરવું. વિવેકી પુરૂષે પહેલાં સદ્ગુરૂની પાસે યથાશક્તિ સમકિત મૂળ બારવ્રત રૂપ શ્રાવકધર્મનું ગ્રહણ અવશ્ય કરવું. કારણકે, તેમ કરવાથી ચારિત્રનો લાભ થવાનો સંભવ રહે છે.

ચારિત્રનું ફળ ઘણું મોટું છે, મન વચન કાયાના વ્યાપાર ચાલતા ન હોય, તો પણ અવિરતિથી નિગોદિયા વગેરે જીવની પેઠે ઘણો કર્મબંધ અને બીજા મહાદોષ થાય છે, વધુમાં જે ભવ્ય જીવ ભાવથી વિરતિનો (દેશવિરતિનો કે સર્વવિરતિનો) અંગીકાર કરે, તેને વિરતિ કરવાને અસમર્થ એવા દેવતાઓ પણ ઘણી પ્રશંસા અને નમસ્કાર કરે છે.

વસ્તુનો ત્યાગ કર્યા છતાં પચ્ચક્ખાણ ન કર્યું હોય તો ફળ મળતું નથી :—

એકેંદ્રિય જીવો કવલ આહાર કરતા નથી, તોપણ તેમને ઉપવાસનું ફળ મળતું નથી, એ અવિરતનું ફળ જાણવું. એકેંદ્રિય જીવો મન વચન કાયાથી સાવદ્ય વ્યાપાર કરતા નથી, તોપણ તેમને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળ સુધી તે

કાયામાં રહેવું પડે છે. એનું કારણ અવિરતિપણું જાણવું. પરભવે વિરતિ કરી હોત તો, તિર્યંચના જીવો આ ભવમાં કશા (ચાબૂક), અંકુશ, પરોણી ઈત્યાદિકનો પ્રહાર તથા વધ, બંધન, મારણ ઈત્યાદિ સેંકડો દુઃખ ન પામત. સદ્‌ગુરૂનો ઉપદેશ વગેરે સર્વ સામગ્રી છતાં પણ અવિરતિ કર્મનો ઉદય હોય તો દેવતાની પેઠે વિરતિ સ્વીકારવાનો પરિણામ થતો નથી, માટેજ શ્રેણિક રાજા ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને વીર ભગવાનનું વચન સાંભળવું વિ. ઉત્કૃષ્ટયોગ છતાં પણ માત્ર કાગડાના માંસની પણ બાધા લઈ શક્યા નહિં.

વિરતિ અભ્યાસથી સાધ્ય થાય છે:

અવિરતિને વિરતિથી જિતાય છે અને વિરતિ અભ્યાસથી સાધ્ય થાય છે. અભ્યાસથીજ સર્વ ક્રિયામાં નિપુણતા ઉત્પન્ન થાય છે. લખવું, ભણવું, ગાવું, નાચવું ઈત્યાદિ સર્વ કળા કૌશલ્યમાં એ વાત સર્વલોકોને અનુભવસિદ્ધ છે. અભ્યાસથી સર્વ ક્રિયાઓ સિદ્ધ થાય છે, અભ્યાસથીજ સર્વ કળાઓ આવડે છે, અને અભ્યાસથીજ ધ્યાન, મૌન ઈત્યાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે કઈ ચીજ એવી છે કે જે અભ્યાસથી ન બને ? જો નિરંતર વિરતિના પરિણામ રાખવાનો અભ્યાસ કરે, તો પરભવે પણ તે પરિણામની અનુવૃત્તિ થાય છે. કહ્યું છે કે–" જીવ આ ભવમાં જે કોઈ ગુણનો અથવા દોષનો અભ્યાસ કરે છે, તે અભ્યાસના યોગથીજ પરભવે તે વસ્તુ પામે છે. માટે યથાશક્તિ અને ઈચ્છા પ્રમાણે વિવેકી પુરૂષે બારવ્રત સબંધી નિયમ ગ્રહણ કરવા જોઈએ.

વ્રતનિયમના પાલનમાં ચોખવટ અને સાવધાનતા

આ સ્થળે શ્રાવકે અને શ્રાવિકાએ પોતાની ઈચ્છાથી પરિમાણ કેટલું રાખવું? તેની સવિસ્તર વ્યાખ્યા કરવી જોઈએ. જેથી સારી પેઠે સમજી ઈચ્છા માફક પરિમાણ રાખી, નિયમનો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો તેનો ભંગ ન થાય. નિયમો વિચાર કરીને એવી રીતે લેવા કે, જેથી આપણે પાળી શકીએ. સર્વ નિયમોમા સહસાનાભોગાદિ (અન્નત્થણાભોગેણં સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, ચાર આગાર છે અને તે એટલા માટે રાખવામાં આવ્યા છે કે અનુપયોગથી અથવા સહસાત્કારાદિકથી નિયમમાં રાખેલી વસ્તુ નિયમથી વધારે લેવાય, તોપણ નિયમનો ભંગ થતો નથી, પણ અતિચાર થાય છે, આમ છતાં જાણી જોઇને નિયમ કરતાં વધારે લેશમાત્ર ગ્રહણ કરે તો નિયમનો ભંગ થાય છે. કોઈ સમયે પાપકર્મના વશથી જાણતાં નિયમનો ભંગ થાય, તોપણ ધર્માર્થી જીવે તે નિયમ પછીથી પણ અવશ્ય પાળવો. પાંચમ અને ચૌદશ ઈત્યાદિ પર્વતિથિએ જેણે ઉપવાસ કરવાનો નિયમ લીધો હોય તેને કોઈ સમયે *તપસ્યાની તિથિએ બીજી તિથિએ ભ્રાંતિ વગેરે થવાથી*, જો સચિત જળપાન, તાંબૂલ ભક્ષણ, ઈત્યાદિ ભોજન વગેરે થાય, અને પછી તપસ્યાનો દિવસ જણાય, તો મુખમાં કોળીઓ હોય તે પણ ગળી જવો, નહીં પરંતુ તે કાઢી નાંખીને પ્રાસુક જળથી મુખશુદ્ધિ કરવી અને તપસ્યાની રીતિ પ્રમાણે રહેવું. જો કદાચિત્ ભ્રાંતિથી તપસ્યાને દિવસે પૂરેપૂરું

ભોજન કરે, તો બીજે દિવસે દંડને અર્થે તપસ્યા કરવી, અને સમાપ્તિને અવસરે તે તપ વર્ધમાન (જેટલા દિવસ પડી ગયા હોય, તેટલાની વૃદ્ધિ કરીને) કરવું. એમ કરે તો અતિચાર માત્ર લાગે, પણ નિયમનો ભંગ થાય નહિં. "આજે તપસ્યાનો દિવસ છે, એમ જાણ્યા પછી એક દાણો પણ ગળી જાય, તો નિયમનો ભંગ થવાથી નરક ગતિનું કારણ થાય છે." "આજે તપસ્યાનો દિવસ છે કે નહીં?" અથવા "એ વસ્તુ લેવાય કે નહીં?" એવો મનમાં સંશય આવે, અને તે (વસ્તુ) લે તો નિયમભંગાદિ દોષ લાગે. ઘણો સંતાપ, ભૂત પિશાચાદિકના ઉપદ્રવ થવાથી પરવશપણું અને સર્પદંશાદિકથી અસમાધિપણું થવાને લીધે તપ ન થાય તો પણ ચોથા આગારનો (सव्वसमाहिवत्तियागारेणं) ઉચ્ચાર કર્યો છે, માટે નિયમનો ભંગ ન થાય એવી રીતે સર્વે નિયમને વિષે જાણવું. વળી નિયમનો ભંગ થાય તો મોટો દોષ લાગે છે, માટે થોડો નિયમ લઈને તે બરાબર પાળવામાંજ ઘણો ગુણ છે, ધર્મના સંબંધમાં તારતમ્ય અવશ્ય જાણવું જોઈએ. માટેજ આગાર રાખેલા છે.

વ્રત નિયમ પાળવા સંબંધિ કમળશ્રેષ્ઠિનું દૃષ્ટાન્ત

[illegible] કમળશ્રેષ્ઠિએ "સમીપ રહેલા કુંભારના માથાની ટાલ જોયા વિના મારે ભોજન ન કરવું." એવો નિયમ માત્ર કૌતુકથીજ લીધો હતો, તોપણ તેથી તેને આમ નિધાનની પ્રાપ્તિ થઈ, અને તેથી જો નિયમ સફળ થયો, તો પુણ્યને અર્થે જો નિયમ લેવામાં આવે તો તેનું કેટલું ફળ હોવું?

કહ્યું છે કે–“ પુણ્યની ઇચ્છા કરનાર પુરૂષે ગમે તે નિયમ પણ અવશ્ય ગ્રહણ કરવો. તે નિયમ ગમે તેટલો નાનો હોય તોપણ કમળશ્રેષ્ઠિની પેઠે ઘણા લાભને અર્થે થાય છે.” પરિગ્રહ પરિમાણવ્રતને વિષે દૃઢતા રાખવા ઉપર રત્નસાર શ્રેષ્ઠિનું દૃષ્ટાંત છે તે આગળ કહીશું.

શ્રાવકે કેવા પ્રકારના નિયમો ગ્રહણ કરવા?

શ્રાવકે નિયમ આ પ્રમાણે લેવા. ૧ મિથ્યાત્વ છોડી દેવું. જૈનધર્મનો સ્વિકાર, ૨ દરરોજ શક્તિ પ્રમાણે દિવસમાં ૩–૨ કે એકવાર ભગવાનની પૂજા, દર્શન દેવદર્શન કરવાં. ૩ સંપૂર્ણ દેવવંદન ચૈત્યવંદન કરવાનો નિયમ રાખવો. ૪ જો જોગવાઈ હોય તો સદ્‌ગુરુને મોટી અથવા નાની વંદના કરવી. ૫ જોગવાઈ ન હોય તો સદ્‌ગુરુનું નામ ગ્રહણ કરીને નિત્ય વંદના કરવી. ૬ દરરોજ, વર્ષાકાળના ચાતુર્માસમાં અથવા પંચપર્વી ઇત્યાદિકને વિષે અષ્ટ પ્રકારી પૂજા, અથવા સ્નાત્રપૂજા કરવી. ૭ યાવજ્જીવ દરવર્ષે નવું આવેલું અન્ન, પકવાન અથવા ફળાદિક ભગવાનને અર્પણ કર્યા વગર ન લેવું. ૮ નિત્ય નૈવેદ્ય સોપારી વગેરે ભગવાન આગળ મૂકવું. ૯ નિત્ય, ત્રણ ચોમાસામાં અથવા સંવત્સરી અને દિવાળી આદિકને વિષે અષ્ટમંગલિક મૂકવા. ૧૦ નિત્ય, પર્વતિથિએ અથવા વર્ષની અંદર કેટલીક વાર ખાદ્ય (સુખડી), સ્વાદ્ય (મુખવાસ) વગેરે સર્વ વસ્તુ દેવને અને ગુરુને અર્પણ કરીને (બાકી રહેલી) પોતાના ભોગમાં લેવી. ૧૧ દર મહિને અથવા દર વર્ષે મોટી ધ્વજા ચઢાવી ઘણા

વિસ્તારથી સ્નાત્ર મહોત્સવપૂર્વક મોટી પૂજા તથા રાત્રિ-જાગરણ વગેરે કરવું. ૧૨ દરરોજ અથવા મહિનામાં કિંવા વર્ષમાં કેટલીકવાર ચૈત્યશાળા પ્રમાર્જવી અને સમારવી. ૧૩ પ્રતિમાસે અથવા પ્રતિવર્ષે મંદિરને વિષે અંગલૂહણાં, દીવાને અર્થે રૂની પૂણી, કેટલાક દીવાનું તેલ, ચંદન, કેશર ઈત્યાદિક આપવું. ૧૪ પૌષધશાળાને વિષે મુહપત્તિ; નવકારવાળી કટાસણાં, તથા ચરવલા ઈત્યાદિકને અર્થે કેટલાંક વસ્ત્ર, સૂત્ર, કંબળ, ઉન ઈત્યાદિ મૂકવાં. ૧૫ વર્ષાકાળમાં શ્રાવક વગેરે લોકોને બેસવાને માટે કેટલીક પાટ વગેરે કરાવવી. ૧૬ પ્રતિવર્ષે છેવટે સૂત્રાદિકથી પણ સંઘની પૂજા કરવી, તથા કેટલાક સાધર્મિકોનું વાત્સલ્ય કરવું. ૧૭ દરરોજ કેટલાએક કાયોત્સર્ગ કરવા, તથા નવું જ્ઞાન યા ત્રણસો ગાથાની સજ્ઝાય ઈત્યાદિક કરવું. ૧૮ દરરોજ દિવસે નવકારસી પ્રમુખ તથા રાત્રે દિવસચરિમ પચ્ચક્ખાણ કરવું. ૧૯ દરરોજ બે ટંક પ્રતિક્રમણ કરવું. ઈત્યાદિ નિયમ શ્રાવકે પ્રથમ લેવા. પછી યથાશક્તિ બારવ્રતને સ્વીકારવાં. તેમાં સાતમાં (ભોગોપભોગ વિરમણ) વ્રતને વિષે સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર વસ્તુ પ્રગટ કહી છે તે સારી રીતે જાણવી.

સચિત, અચિત્ત અને મિશ્રવસ્તુનો વિચાર :—

પ્રાયે સર્વ ધાન્ય, ધાણા, જીરૂં, અજમો, વરિયાળી સવા, રાઈ, ખસખસ ઈત્યાદિ સર્વે અનાજ, સર્વે ફળ અને પત્ર, લવણ, ખારી, ખારો, રાતો સિંધવ, સંચળ વગેરે અકૃત્રિમ ખાર, માટી, ખડી, ગેરૂ તેમજ લીલાં દાતણ

વગેરે વ્યવહારથી અચિત્ત છે. પાણીમાં પલાળેલા ચણા તથા ઘઉં વગેરે ધાન્ય, ચણા, મગ વગેરેની દાળ પાણીમાં પલાળેલી હોય, તો કોઈક ઠેકાણે અંકુરનો સંભવ હોવાથી તે મિશ્ર છે. પ્રથમ લવણાદિકનો હાથ અથવા બાફ દીધા વિના, કિંવા રેતીમાં નાંખ્યા વિના શેકેલા ચણા, ઘઉં, જુવાર ઈત્યાદિની ધાણીઓ, ખારાદિક દીધા વિનાના તલ, ઓળા, (લીલા ચણા) પોંખ, પઉંઆ, શેકેલી મગફળી, પાપડી વગેરે, મરી રાઈ વગેરેનો વઘાર માત્ર દઈને તૈયાર કરેલાં ચીભડાં વગેરે તથા જેની અંદર બીજ સચિત્ત છે, એવાં સર્વ પાકાં ફળ મિશ્ર (કાંઈક સચિત્ત કાંઈક અચિત્ત) છે. જે દિવસે તલપાપડી કરી હોય તે દિવસે તે મિશ્ર હોય છે. અન્ન અથવા રોટલી વગેરેમાં નાખી રાખવામાં તો તે બે ઘડી ઉપરાંત અચિત્ત થાય છે. દક્ષિણ માળવા ઈત્યાદિ દેશોમાં ઘણો ગોળ નાંખવાથી બીજી પણ જે વસ્તુ પ્રબળ અગ્નિના સંયોગ વિના અચિત્ત કરેલી હોય, તે બે ઘડી સુધી મિશ્ર અને પછી અચિત્ત થાય છે, એવો વ્યવહાર છે. તેમજ કાચાં ફળ, કાચું ધાન્ય, ઘણું મર્દન કરેલું એવું પણ મીઠું ઈત્યાદિ ચીજ કાચા પાણીની પેઠે અગ્નિ વગેરે *પ્રબળ શસ્ત્ર વિના અચિત્ત થતાં નથી.* શ્રી **ભગવતી સૂત્રના** ઓગણીસમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—'વજ્રમયી શીલા ઉપર અલ્પ પૃથ્વીકાય રાખી તેને વજ્રમય પથ્થરથી જો એકવીસ વાર ચૂર્ણ કરીએ, તો તે પૃથ્વીકાયમાં કેટલાક જીવો એવા રહે છે કે, જેને પથ્થરનો

સ્પર્શ પણ થયો નથી !' સો યોજન ઉપરથી આવેલી હરડે, ખારેક, કીસમીસ, દ્રાક્ષ, ખજૂર, મરી, પીંપર, જાયફળ, બદામ, વાવડીંગ, અખોડ, નિમજા, અંજીર, જળદાળુ, પીસ્તાં, ચણકબાબ, સ્ફટિકજેવાં સેંધવ વગેરે, સાજીખાર, બીડલવણ (ભઠ્ઠીમાં પકાવેલું મીઠું) બનાવટી ખાર, કુંભાર વગેરે લોકોએ તૈયાર કરેલી માટી વગેરે, એલચી, લવિંગ, જાવંત્રી, સુકી નાગરમોથ, કોંકણ વગેરે દેશમાં પાકેલાં કેળાં, ઉકાળેલાં શીંગોડાં, સોપારી ઇત્યાદિ વસ્તુ હોય તો **અચિત્ત** માનવાનો વ્યવહાર છે.' શ્રીબૃહત્ કલ્પમાં કહ્યું છે કે, લવણાદિ વસ્તુ સો યોજન ગયા પછી (ઉત્પત્તિ સ્થાનમાં મળતો હતો તે) આહાર ન મળવાથી, એકપાત્રમાંથી બીજાપાત્રમાં નાંખવાથી અથડાવાથી અથવા એક વખારમાંથી બીજી વખારમાં નાંખવાથી, પવનથી, અગ્નિથી તથા ધૂમાડાથી **અચિત્ત** થાય છે. (વળી એ જ બાબત વિસ્તારથી કહે છે) લવણાદિક વસ્તુ પોતાના ઉત્પત્તિ સ્થાનથી પરદેશ જતાં પ્રતિદિન પ્રથમ થોડું, પછી તે કરતાં વધારે, તે પછી તે કરતાં પણ વધારે, એમ કરતાં ઘણ વધારે, એમ કરતાં અનુક્રમે અચિત્ત થતાં સો યોજન ઉપર જાય છે. ત્યારે તો તે સર્વથા **અચિત્ત** થાય છે. તત્કાળ કરેલી ઘણા ઓળાવાળી તલપાપડી તે જ દિવસે પણ **અચિત્ત** ગણવાનો વ્યવહાર છે. વૃક્ષ ઉપરથી તત્કાળ ગ્રહણ કરેલો ગુંદ, લાખ, છાલ વગેરે તથા તત્કાળ કાઢેલો લીમડો, નાળીએર, કેરી, શેરડી વગેરેનો રસ, તેમજ તત્કાળ કાઢેલું તલ્લાદીકનું તેલ,

તત્કાળ ભાગેલું અને નિબીજ કરેલું નાળિએર, શીંગોડાં, સોપારી વગેરે, નિબીજ કરેલાં પાકાં ફળ, ઘણું ખાંડીને કણીયા રહીત કરેલું જીરૂં, અજમો વગેરે બે ઘડી સુધી મિશ્ર અને તે પછી અચિત્ત ગણવાનો વ્યવહાર છે.

શંકા:—શસ્ત્રનો સંબંધ નહિ થયો હોવા છતાં કેવળ સો યોજન ઉપર જવા માત્રથી લવણાદિક વસ્તુ અચિત્ત થાય છે તે શી રીતે?

સમાધાન:—જે વસ્તુ જે દેશમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેને તે દેશના ત્યાંના હવા પાણી વગેરે માફક આવે છે, તે વસ્તુને ત્યાંથી પરદેશ લઈ જઈએ તો તેને પૂર્વે જે દેશના હવા પાણી વગેરેનો પુષ્ટિ આપનારો આહાર મળતો હતો તેનો વિચ્છેદ થવાથી તે વસ્તુ અચિત્ત થાય છે. એક પાત્રમાંથી બીજા પાત્રમાં અથવા એક વખારમાંથી બીજી વખારમાં એમ વારંવાર ફેંકવાથી પણ લવણાદિ વસ્તુ અચિત્ત થાય છે. તેમજ પવનથી, અગ્નિથી અને રસોડા વગેરે સ્થાનકને વિષે ધૂમાડો લાગવાથી પણ લવણાદિક વસ્તુ અચિત્ત થાય છે. વળી હરતાળ, મનશીલ, પીંપર, ખજુર, દ્રાક્ષ, હરડે તે વસ્તુ પણ સો યોજન ઉપરાંત ગયાથી અચિત્ત થાય છે એમ જાણવું; પણ એમાં કેટલાક વાપરવા યોગ્ય અને કેટલાક નહિં વાપરવા યોગ્ય છે. પીપર હરડે ઈત્યાદિ વાપરવા યોગ્ય છે, અને ખજૂર, દ્રાક્ષ વગેરે નહિ વાપરવા યોગ્ય છે.

હવે સર્વ વસ્તુનું પરિણમન થવાનું સાધારણ (સર્વને લાગુ પડે એવું) કારણ કહે છે. ગાડામાં અથવા બળદ વગેરેની પીઠ ઉપર વારંવાર ચડાવવા ઉતારવાથી, ગાડામાં અથવા બળદ ઉપર લાવેલા લવણાદિ વસ્તુના ભારને વિષે માણસ બેસવાથી, બળદના તથા માણસના શરીરની ઉષ્ણુતા લાગવાથી, જે ચીજનો જે આહાર છે તે ન મળવાથી અને ઉપક્રમથી લવણાદિ વસ્તુનો પરિણમન થાય છે, અર્થાત્ તે અચિત થાય છે. ઉપક્રમ એટલે શસ્ત્ર, તે શસ્ત્ર, તે (શસ્ત્ર) સ્વકાય ૧, પરકાય ૨, અને ઉભયકાય ૩, એવા ભેદથી ત્રણ પ્રકારનું છે. ખારૂં પાણી મીઠા પાણીનું શસ્ત્ર છે, તે સ્વકાય શસ્ત્ર જાણવું, જળનું અગ્નિ અને અગ્નિનું જળ શસ્ત્ર છે, તે પરકાય શસ્ત્ર જાણવું, માટીથી મિશ્ર થએલું જળ શુદ્ધ જળનું શસ્ત્ર છે, તે ઉભયકાય શસ્ત્ર જાણવું. સચિત્ત વસ્તુના અચિત્ત થવાના ઈત્યાદિક ઘણાં કારણ જાણવાં.

ઉત્પલ (કમલ વિશેષ) અને પદ્મ (કમળ વિશેષ) જળયોનિનાં હોવાથી તડકામાં રાખીએ તો એક પહોર પણ સચિત્ત રહેતાં નથી. અર્થાત્ પહોર પૂરો થતાં પહેલાંજ અચિત્ત થાય છે. મોગરાનાં મૃગદંતિકાનાં અને જૂઈનાં ફૂલ ઉષ્ણયોનિ હોવાથી ઉષ્ણ પ્રદેશમાં રાખીએ તો ઘણા કાળ સુધી સચિત્ત રહે છે. મૃગદંતિકાનાં ફૂલ પાણીમાં રાખીએ તો એક પહોર પણ સચિત્ત રહેતાં નથી. ઉત્પલકમળ તથા પદ્મકમળ પાણીમાં રાખીએ તો ઘણા વખત

સુધી સચિત્ત રહે છે. પાંદડું, ફૂલ, બીજ, ન બંધાયેલાં ફળ અને વત્થુલા પ્રમુખ હરિતકાય અથવા સામાન્યથી તૃણ તથા વનસ્પતિ એમનું બીંટું અથવા મૂળનાલ સૂકાય તો અચિત્ત થયું એમ જાણવું. એ કલ્પવૃત્તિમાં કહ્યું છે.

ધાન્ય સંબંધી સચિત્ત અચિત્ત વિચાર:—

શ્રી ભગવતીસૂત્રના ૬ શતકમાં ૭ ઉદ્દેશામાં શાલિ પ્રમુખ ધાન્યનો સચિત્ત અચિત્ત વિભાગ આ પ્રમાણે કહ્યો છે.

પ્રશ્ન : હે ભગવંત ! શાલિ (કલમ વગેરે ચોખાની જાતિ), વ્રીહિ (સર્વે જાતની સામાન્ય ડાંગર), ઘઉં, જવ, જવજવ (એક જાતના જવ), એ ધાન્યો કોઠીમાં, વાંસથી બનાવેલા પાલામાં, માંચામાં, મંચમાં, માલામાં ઢાંકેલાં, ઢાંકણુની જોડે છાણુ માટીથી લીંપાયેલાં, અથવા સર્વ બાજુએ છાણુમાંટીથી લીંપાયેલાં, (મોઢા ઉપર) મુદ્રિત કરેલાં અને રેખા વગેરે કરીને લાંછિત કરેલાં હોય તો *તેમની યોનિ કેટલા કાળ સુધી રહે છે?*

ઉત્તર : હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણુ વર્ષ (યોનિ રહે છે.) તે પછી યોનિ સુકાઈ જાય, ત્યારે (તે ધાન્યો) અચિત્ત થાય છે. અને બીજ છે તે અબીજ થાય છે.

પ્રશ્ન : હે ભગવંત ! વટાણા, મસૂર, તિલ, મગ, અડદ, વાલ, કલથી, ચોળા, તુવેર, કાળા ચણા ઇત્યાદિ ધાન્યો શાલિ પ્રમુખ કોઠી વગેરેમાં રાખીએ તો તેમની યોનિ કેટલા કાળ સુધી રહે ?

ઉત્તર : હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ વર્ષ સુધી (યોનિ રહે છે.) તે પછી યોનિ સુકાય ત્યારે (તે ધાન્યો) અચિત્ત થાય છે, અને બીજ છે તે અબીજ થાય છે.

પ્રશ્ન : હે ભગવંત ! અળસી, કુસુંભક, કોદ્રવા, કાંગ, બંટી, રાલક, કોદૂસગ (કોદ્રાની એક જાતિ), સણ, સરસવ, મૂલબીજ ઈત્યાદિ ધાન્યો સાલિ માફક રાખીએ તો તેમની યોનિ કેટલા કાલ સુધી રહે ?

ઉત્તર : હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત વર્ષ (યોનિ રહે છે.) તે પછી યોનિ સુકાય ત્યારે અચિત્ત થાય છે, અને બીજ તે અબીજ થાય છે.

કપાસિયા ત્રણ વર્ષના થયા પછી અચિત્ત થાય છે. ત્યારપછી ગ્રહણ કરાય.

આટો (લોટ) મિશ્ર થવાની રીતિ—"નહિં ચાળેલો આટો શ્રાવણ અને ભાદરવા માસમાં પાંચ દિવસ સુધી, આસો અને કાર્તિકમાં ચાર દિવસ સુધી, માગસરને પોષમાં ત્રણ દિવસ સુધી, મહા અને ફાગણમાં પાંચ પ્રહર સુધી; ચૈત્ર અને વૈશાખમાં ચાર પ્રહર સુધી, જેઠ ને આષાઢમાં ત્રણ પ્રહર સુધી મિશ્ર રહે, ત્યારપછી અચિત્ત ગણાય છે અને ચાળેલો આટો તો બે ઘડી વાર પછી અચિત્ત થઈ જાય છે."

પ્ર. અચિત્ત થયેલા આટો અચિત્ત ભોજન કરનારને કેટલા દિવસ સુધી કલ્પે ?

ઉ. (આવંક આચાર્યો કહે છે કે) એમાં દિવસનો કોઇ નિયમ નથી, પણ સિદ્ધાંતોમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ આશ્રયી નીચે મુજબ વ્યવહાર બતાવેલ છે. "દ્રવ્યથી નવાં-જૂનાં ધાન્ય, ક્ષેત્રથી સારાં-નરસાં ક્ષેત્રમાં ઊગેલાં ધાન્ય, કાળથી વર્ષા, શીત, ઉષ્ણ કાળમાં ઉત્પન્ન થયેલાં ધાન્ય, ભાવથી વસ્તુના તે તે પરિણામથી પક્ષ-માસાદિકની અવધિ, જ્યાં સુધી વર્ણ, ગંધ, રસ આદિમાં ફેરફાર થાય નહી અને ઇયલ વિગેરે જીવો પડે નહી ત્યાં સુધી છે. આ અવધિના પહેલાં પણ જો વર્ણાદિનો ફેરફાર થાય તો ન કલ્પે અને અવધિ પૂરી થયા બાદ વર્ણાદિ ન ફર્યા હોય તો પણ કલ્પે નહીં.

સાધુને આશ્રીને સાથવાની (શેકેલા ધાન્યના લોટની) યતના કલ્પવૃત્તિના ચોથા ખંડમાં આ પ્રમાણે કહી છે. જે દેશ, નગર ઇત્યાદિકમાં સાથવામાં જીવોત્પત્તિ થતી હોય ત્યાં તે લેવો નહીં. લીધા વિના નિર્વાહ ન થાય તો તે દિવસનો અથવા બે-ત્રણ દિવસનો કે ૩-૪ દિવસનો કરેલો હોય તો તે સર્વ ભેગો લેવો.

તે લેવાનો વિધિ આ પ્રમાણે છે-ઝીણું કપડું નીચે પાથરીને તે ઉપર અંબ કંબલ રાખી તેના ઉપર સાથવાને વિખેરવો. પછી ઊંચા મુખે પાત્ર બંધન કરીને, એક બાજુ જઇને જે જીવવિશેષ જ્યાં વળગ્યું હોય તે ઉપાડીને ઠીકરામાં મૂકવું. એમ નવવાર પ્રતિલેખન કરતાં જો જીવ ન દેખાય તો તે સાથવો વાપરવો. અને જો જીવ દેખાય તો ફરી નવ

વાર પ્રતિલેખન કરવું. તો પણ જીવ દેખાય તો ફરી નવ વખત પ્રતિલેખન કરવું. એ રીતે શુદ્ધ થાય તો વાપરવો અને ન થાય તો પરઠવવો. તેમ છતાં નિર્વાહ ન થતો હોય તો, જ્યાં સુધી શુદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિલેખન કરવું અને શુદ્ધ થતાં વાપરવો. કાઢી નાંખેલી ઇયલ વગેરે જીવ ઘરટ્ટ વિગેરેની પાસે ફોતરાનો મ્હોટો ઢગલો હોય ત્યાં મૂકવા. તેવો ઢગલો ન હોય તો, ઠીકરામાં થોડો સાથવો નાખી બાધા ન થાય તેમ મૂકવા.

પક્વાન્ન આશ્રયી કાળ નિયમ "સર્વ જાતિનાં પક્વાન (ચોમાસામાં) બનાવ્યાથી પંદર દિવસ સુધી, (*શીયાળામાં*) એક મહિનો અને (ઉનાળામાં) વીસ દિવસ સુધી કલ્પે એવો વ્યવહાર છે." આ ગાથા કયા ગ્રંથની છે એનો નિશ્ચય ન થવાથી કેટલાક આચાર્ય તો એમ કહે છે કે-જ્યાં સુધી વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ બદલાય નહીં ત્યાંસુધી કલ્પનીય છે. બાકી દિવસનો નિયમ નથી.

દહિં, દૂધ છાશનો વિનાશકાળ-જો કાચા (ઉકાલ્યા વગરના) ગોરસ (દૂધ, દહિં, છાશ) માં મગ, અડદ, ચોળા, વટાણા, વાલ, વિગેરે દ્વિદલ પડે તો તત્કાળ તેમાં ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ થાય છે અને દહીં તો બે દિવસ ઉપરાંતનું થયું કે તેમાં ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ થાય છે. '**तिदिणुवरि**' (ત્રણ દિવસ ઉપરાંત) એવો પાઠ ક્વચિત છે પણ તે ઠીક નથી કારણ કે '**दध्यहर्द्वितयातीतमिति**' એવું શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રાચાર્યનું વચન છે.

દ્વિદળ કોને કહેવું-જે ધાન્યને પીલવાથી તેલ ન

નીકળે અને સરખા બે ફાડચાં થઈ જાય તેને દ્વિદળ કહે છે. બે ફાડચાં થતાં હોય પણ જેમાંથી તેલ નીકળે તે દ્વિદળ ન કહેવાય. (મગફળી વિગેરે)

અભક્ષ્ય કોને કહેવાં-વાસી અન્ન, દ્વિદળ, નરમ પુરી, વિગેરે, એકલા પાણીથી રાંધેલો ભાત વિગેરે બીજાં સર્વ જાતિનાં કોહેલાં અન્ન, જેમાં ફુગ વળી ગઈ હોય તેવાં ઓદન પકૃવાન્નાદિ, બાવીસ અભક્ષ્ય, બત્રીસ અનંતકાય એ સર્વનું સ્વરૂપ અમારી કરેલી વંદિત્તા સૂત્રની વૃત્તિથી જાણવું.

વિવેકવંત પ્રાણીએ જેમ અભક્ષ્ય વર્જવાં, તેમજ ઘણા જીવથી વ્યાપેલાં બહુબીજવાળાં વેંગણ, કાચ, માટી, ટીંબરૂં, જાંબુ, લીલાં પીલુ, પાકા કરમદા, બિલીફલ, ગુંદા, પીચુ, મહુડાં, આંબા વિગેરેના મહોર, શેકેલા ઓળા, મોટાં બોર, કાચા કોઠીબડાં, ખસખસ, તલ, સચિત્ત લુણ પણ વર્જન કરવાં; તેમજ લાલ વિગેરે હોવાથી જેના ઉપર બરાબર તેજ નથી એવા પાકાંગોલાં, પાકાં કંકોડાં, ફણસ ફળ, વળી જે દેશમાં જે જે વિરુદ્ધ કહેવાતાં હોય, કડવાં તુંબડાં, કોહલાં, વિગેરે પણ તે દેશમાં વર્જવાં. તે દેશમાં ન વર્જે તો ફોકટ જૈનધર્મની નિંદા થાય; અને અનંતકાય તો પારકે ઘેર રંધાઈ અચિત્ત થયા હોય તો પણ નિઃશુકતાના *પ્રસંગની અથવા ખાનારા લોકોની વૃદ્ધિ થવાના ભયથી* ન જ ગ્રહણ કરવાં. જૈનધર્મની નિંદા ન થવા દેવા માટે રાંધેલું સુરણ, આદુ, વેંગણ વિગેરે જો કે અચિત્ત થયાં હોય અને પોતાને પચ્ચક્ખાણ ન હોય તો પણ વર્જન

જ કરવાં, અને વળી મૂળો તો પાન, કંદ, દાંડી, મોગરા) પંચાંગથી તજવા યોગ્ય છે, સુંઠ, હળદર તો નામ સ્વાદના બદલવાથી સુકાયા પછી કલ્પે છે.

ઉકાળેલા પાણીની રીતિ–ઉનું પાણી ત્રણ વાર ઉકાળા ન આવે ત્યાં સુધી તો મિશ્ર ગણાય છે એટલા માટે પિંડનિર્યુક્તિમાં કહેલ છે કેઃ—

જ્યાં સુધી ત્રણ વાર ઉકાળા આવ્યા ન હોય ત્યાં સુધીનું ઊનું પાણી પણ મિશ્ર ગણાય છે (ત્યાર પછી અચિત્ત ગણાય). જ્યાં ઘણા માણસોની આવ-જાવ થયા કરતી હોય એવી ભૂમિ ઉપર પડેલું વરસાદનું પાણી જ્યાં સુધી ત્યાંની જમીનની સાથે ન પરિણમે, ત્યાં સુધી તે પાણી મિશ્ર ગણાય. ત્યાર પછી અચિત્ત થઈ જાય છે, અને અરણ્ય ભૂમિ (વગડાની જમીન) ઉપર વરસાદનું જળ પડતાં માત્ર મિશ્ર છે. પછી પડતું વર્ષાનું પાણી સચિત્ત બની જાય છે.

ચોખાના ધોવણમાં આદેશ–ત્રિકને મૂકીને તંડુલોદક જ્યાં સુધી ડહોળું હોય ત્યાં સુધી મિશ્ર ગણાય છે, પણ જ્યારે નિર્મળ થાય ત્યારથી અચિત્ત ગણાય છે.

(આદેશ–ત્રિક બતાવે છે) કોઈ આચાર્ય એમ કહે છે કે, ચોખાનું ધોવણ એક વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં નાંખતાં જે છાંટા ઊડે છે, તે બીજા વાસણને લાગે તે છાંટા જ્યાં સુધી ન સુકાય ત્યાં સુધી ચોખાનું ધોવણ મિશ્ર ગણવું. બીજા કોઈક આચાર્ય એમ કહે છે કે તે ધોવણ એક વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં ઊંચેથી નાંખતાં

પરપોટા વળે છે તે જ્યાં સુધી ન ફુટી જાય ત્યાં સુધી મિશ્ર ગણવું. ત્રીજા કોઈ આચાર્ય એમ કહે છે કે, જ્યાં સુધી તે ચોખા ચડે નહીં ત્યાં સુધી ચોખાનું ધોવણ મિશ્ર ગણાય છે.

એ ત્રણે આદેશ પ્રમાણ ગણાય એમ નથી જણાતા; કેમકે કોઈ વાસણ કોરું હોય તો તેને સુકાતાં વધારે વાર લાગે નહિ, તેમજ કોઈક વાસણ પવનમાં કે અગ્નિ પાસે રાખેલું હોય તો તત્કાલ સુકાઈ જાય અને બીજું વાસણ પણ તેમ ન હોય તો ઘણીવારે સુકાઈ શકે, માટે એ પ્રમાણે અસિદ્ધ ગણાય છે. ઘણાં ઊંચેથી ધોવણ વાસણમાં નાંખે તો પરપોટા ઘણા થાય, નીચેથી નાખે તો થોડા વખતમાં ફુટી જાય કે ઘણા વખતે ફુટે તેથી એ હેતુ પણ સિદ્ધ થઈ શકતો નથી. તેમજ ચૂલામાં અગ્નિ પ્રબળ હોય તો થોડી વારમાં ચોખા ચડે ને મંદ હોય તો ઘણી વારે ચોખા ચડે તેથી એ હેતુ પણ અસિદ્ધ છે, કેમકે એ ત્રણ હેતુમાં કાળનો નિયમ નથી રહી શકતો; માટે એ ત્રણે અસિદ્ધ સમજવા. ખરો હેતુ તો એજ છે કે,—જ્યાં સુધી ચોખાનું ધોવણ અતિ નિર્મલ ન થાય ત્યાં સુધી મિશ્ર ગણવું ને ત્યારબાદ તેને અચિત્ત ગણવું, ઘણા આચાર્યોનો એ જ મત હોવાથી એજ વ્યવહારશુદ્ધ છે.

ધૂમાડાથી ધૂમ્ર વર્ણ થયેલાં અને સૂર્યના કિરણોથી ગરમ થયેલાં, નેવાંના સંપર્કથી અચિત્ત થયેલા નેવાનાં પાણીને ગ્રહણ કરવામાં કંઈ વિરાધના થતી નથી. કેટલાક આચાર્ય એમ કહે છે કે–ઉપર લપેલું પાણી પોતાના

પાત્રમાં ગ્રહણ કરવું. આ વિષયમાં ઘણા વિચાર હોવાથી આચાર્ય ઉત્તર આપે છે કે, પાણીમાં અશુચિપણું છે માટે પોતાના પાત્રમાં લેવાનો નિષેધ છે; એટલા માટે ગૃહસ્થની કુંડી વિગેરે ભાજનમાં લેવું. વળી વરસાદ વરસતો હોય તે વખતે મિશ્ર ગણવાથી તે પાણી લેવું નહીં, પરંતુ વરસાદ રહી ગયા પછી પણ અંતર્મુહૂર્ત કાળ વીત્યા પછી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. જે પાણી કેવળ પ્રાસુક થયેલું છે. (અચિત્ત થયેલું છે) પણ ચોમાસામાં ત્રણ પ્રહર ઉપરાંત ફરીને સચિત્ત થઈ જાય છે. એટલા માટે તે ત્રણ પ્રહરની અંદર પણ તે અચિત્ત જળમાં ક્ષાર વિગેરે નાખવું કે જેથી પાણી પણ નિર્મળ અચિત્ત થઈ રહે છે.

ચોખાનું ધોવણ પહેલું, બીજું, ત્રીજું; તત્કાળનું હોય તો અચિત્ત થાય છે, પરંતુ ચોથું, પાંચમું વિગેરે ધોવણ ઘણા કાળનું હોવા છતાંય સચિત્ત રહે છે.

અચિત્ત જળ ક્યાં સુધી રહે " ત્રણ ઉકાળે ઉકાળેલું પાણી અને પ્રાસુક જળ સાધુજનને કલ્પે છે, પણ ઉષ્ણકાળ ઘણો લૂખો હોવાથી ઉનાળાના દિવસોમાં પાંચ પ્રહર ઉપરાંત કાળ થતાં તે જળ પાછું સચિત્ત થઈ જાય છે. પણ કદાપિ રોગાદિકના કારણથી પાંચ પ્રહર ઉપરાંત પણ સાધુને રાખવું પડે તો રખાય અને શીતકાળ સ્નિગ્ધ હોવાથી શિયાળામાં ચાર પ્રહર અને ચોમાસામાં તે ત્રણ પ્રહર ઉપરાંત કાળ થતાં સચિત્ત થાય છે, માટે ઉપર કહેલા કાળ ઉપરાંત કોઈને અચિત્ત જળ રાખવાની ઈચ્છા

હોય તો તેમાં ખારપદાર્થ નાખી રાખવો. કે જેથી તે સચિત્ત થઈ શકે નહીં."

કોઈપણ બાહ્ય શસ્ત્ર લાગ્યા વિના સ્વભાવથીજ અચિત્ત જળ છે એમ જો કેવળી, મનઃપર્યવજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, કે શ્રુતજ્ઞાની પોતાના જાણપણાથી જાણતા હોય તો પણ તે અવ્યવસ્થા–પ્રસંગના (મર્યાદા ટૂટવાના) ભયથી વાપરતા નથી, તેમ બીજા કોઈને પણ વાપરવાની આજ્ઞા આપતા નથી.

વળી સંભળાય છે કે, ભગવાન વર્દ્ધમાનસ્વામીએ "આ દ્રહ સ્વભાવથી અચિત્ત જળથી ભરેલ છે અને વળી સેવાળ કે મત્સ્ય, કચ્છપાદિક ત્રસ જીવથી પણ રહિત છે." એમ કેવલજ્ઞાનથી જાણવા છતાં પણ પોતાના કેટલા શિષ્યો તૃષા પીડિત થયેલા પ્રાણસંશયમાં હતા, તોપણ તે વાપરવાની આજ્ઞા ન આપી. એમજ કોઈક વખતે શિષ્યો ભૂખની પીડાથી પીડિત થયા હતા તે વખતે અચિત્ત (તલનાં ગાડાં) નજીક છતાં પણ અનવસ્થાદોષરક્ષા–મર્યાદા સાચવવા માટે તેમજ શ્રુતજ્ઞાનનું પ્રામાણિકપણું બતાવવા માટે પ્રભુએ તે વાપરવાની આજ્ઞા ન આપી.

જેમકે, પૂર્વધર વિના સામાન્ય શ્રુતજ્ઞાની બાહ્યશસ્ત્રના સ્પર્શ થયા વિના પાણી પ્રમુખ અચિત્ત થયું છે એમ જાણી શકતા નથી. એટલાજ માટે બાહ્યશસ્ત્રના પ્રયોગથી વર્ણ, ગંધ રસ, સ્પર્શ પરિણામાંતર પામ્યા પછી પાણી પ્રમુખ અચિત્ત થયા પછીજ વાપરવાં.

વળી કોરડું મગ, હરડેના ઠળિયા વગેરે જોકે નિર્જીવ છે તો પણ તેની યોનિ નષ્ટ થઈ નથી. તેને રાખવા માટે

કે નિઃશુકતા પરિણામ નિવારવા માટે તેઓને દાંત વિગેરેથી (મુખમાં ઘાલી) ભાંગવાં નહીં. જે માટે ઓઘનિર્યુક્તિની પંચોતેરમી ગાથાની વૃત્તિમાં કોઈકે પ્રશ્ન કરેલ છે કે, મહારાજ! અચિત્ત વનસ્પતિની યતના કરવાનું શા માટે કહો છો? ત્યારે આચાર્યે ઉત્તર આપ્યો કે,–એ પણ અચિત્ત વનસ્પતિ છે તો પણ કેટલીક વનસ્પતિઓની યોનિ અવિનષ્ટ હોય છે કેમકે ગળો. કોરડુ મગ આદિને અવિનષ્ટ યોનિ કહ્યા માટે (ગળો સુકેલી હોય તો પણ તે ઉપર પાણી સિંચીએ તો પાછી લીલી થઈ શકે છે) યોનિ રક્ષા નિમિત્તે અચિત્ત વનસ્પતિની યતના પાળવી પણ ફળવતી છે એમ સચિત્ત–અચિત્તનું સ્વરૂપ સમજીને પછી સપ્તમ વ્રત ગ્રહણ કરવાના વખતે બધાનાં જુદાં જુદાં નામ દઈ સચિત્તાદિ જે જે વસ્તુ ભોગવવા યોગ્ય હોય તેનો નિશ્ચય કરીને, પછી જેમ આનંદ–કામદેવાદિક શ્રાવકોએ ગ્રહણ કર્યું તેમ સપ્તમ વ્રત અંગીકાર કરવું. કદાપિ તેમ કરવાનું બની શકે નહીં; તો પણ સામાન્યથી દરરોજ એક બે ચાર સચિત્ત, દશ બાર પ્રમુખ દ્રવ્ય, એક બે ચાર વિગય પ્રમુખનો નિયમ કરવો. એમ દરરોજ સચિત્તાદિકનો અભિગ્રહ રાખતાં જુદા જુદા દિવસે દરરોજ ફેરવવાથી સર્વ સચિત્તનું ગ્રહણ થાય છે તેથી વિશેષ વિરતિ થાય નહિ, માટે નામ લઈ સચિત્તનો નિયમ કર્યો હોય તો તે વિનાની સર્વ સચિત્ત વસ્તુની યાવજ્જીવ વિરતિ થાય છે. ફૂલ–ફળના રસને માંસ–મદિરાદિના સ્વાદને તથા સ્ત્રીસેવનની ક્રિયાને જાણતા છતાં જે વૈરાગી થયા એવા દુષ્કરકારકને

વંદન કરું છું. (કોશા પ્રતિબોધક સ્થૂલ ભદ્ર મુનિ)

સચિત્ત વસ્તુઓમાં પણ નાગરવેલનાં પાન દુસ્ત્યાજ્ય છે; બીજાં બધાં સચિત્તને અચિત્ત કર્યાં હોય તોપણ તેનો સ્વાદ પામી શકીએ છીએ. વળી કેરીનો સ્વાદ પણ સુકાયા પછીયે પામી શકીએ છીએ, પરંતુ નાગરવેલનાં પાન તો નિરંતર પાણીમાં લાગેલાં જ રહેવાથી નીલ-ફુલ, કુંથુવાદિકની વિરાધના ઘણી જ થાય છે, માટે પાપથી ભય રાખનારા પ્રાણીએ રાત્રિએ પાન સર્વથા ખાવાં નહીં. કદાપિ કોઈને વાપરવાની જરૂર હોય તો, તેણે આગળથી દિવસે શુદ્ધ કર્યા સિવાય વાપરવાં નહીં. વળી પાન તો કામદેવને ઉત્પન્ન થવા માટે એક અંગરૂપ હોવાથી અને તેઓનાં પ્રત્યેક પત્રમાં અસંખ્ય જીવની વિરાધના હોવાથી બ્રહ્મચારીઓને તો ખરેખર ત્યજવા યોગ્ય છે. જે માટે આગમમાં પણ એમ લખેલું છે કે : પર્યાપ્તાની નિશ્રાયે (સાથે જ) અપર્યાપ્તા ઉપજે છે. જ્યાં એક પર્યાપ્તો ઉપજે ત્યાં અસંખ્યાતા અપર્યાપ્તા થાય છે." જ્યારે બાદર એકેંદ્રિયમાં એમ કહેલું છે તેમજ સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિયમાં જ્યાં તેની નિશ્રાએ એક અપર્યાપ્તો હોય ત્યાં તે નિશ્રામાં સંખ્યાત પર્યાપ્ત હોય છે એમ **આચારાંગ સૂત્રની** વૃત્તિમાં કહેલું છે. એમ એક પત્રાદિકથી અસંખ્યજીવની વિરાધના થાય છે; એટલું જ નહીં પણ તે પાનને આશ્રયે રહેલા જળમાં નીલ-ફૂલનો સંભવ હોવાથી અનંત જીવનો વિઘાત પણ થઈ શકે છે. કેમકે, જળ,લવણાદિક અસંખ્ય જીવાત્મક જ છે. તેમાં જો સેવાળ પ્રમુખ હોય તો અનંત જીવાત્મક પણ સમજવાં. જે માટે સિદ્ધાંતોમાં કહેલું છે કે :–

એક પાણીના બિંદુમાં તીર્થંકરે જેટલા જીવ કહ્યા છે તે જીવો જો સરસવ પ્રમાણ શરીર ધારણ કરે તો આખા જંબૂદ્વીપમાં સમાઈ શકે નહીં. લીલા આમળા પ્રમાણ પૃથ્વીકાયના ખંડમાં જેટલા જીવ હોય છે તે કદાપિ પારેવા જેવડાં શરીર કરે તો આખા જંબૂદ્વીપમાં સમાઈ શકે નહીં. પૃથ્વીકાય અને અપ્કાયમાં એવા સૂક્ષ્મ જીવ રહેલા છે માટે પાન ખાવાથી અસંખ્યાતા જીવોની વિરાધના થાય છે માટે વિવેકી પુરૂષે પાન સર્વથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

સર્વ સચિત્તનો ત્યાગ કરવા ઉપર અંબડ પરિવ્રાજક (તાપસ)ના સાતસો શિષ્યનું દૃષ્ટાંત

દ. ૧૧ અંબડ નામના પરિવ્રાજકને સાતસો શિષ્યો હતા. તેમણે શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કરતાં એવો નિયમ લીધો હતો કે–અચિત્ત અને કોઈએ આપેલ હોય એવાં અન્નપાણી વાપરવાં, પણ સચિત્ત અને કોઈએ આપ્યું ન હોય એવું અન્ન-જળ લેવું નહીં. તેઓ એક વખત ગંગાનદીના કિનારે થઈ ઊનાળાના દિવસમાં ચાલતા કોઈક ગામ જતા હતા, તે વખતે બધાઓની પાસે પાણી ખૂટી ગયું, તેથી પાણીની ઘણી આકરી તૃષાથી પીડાયા પણ નદી-કિનારે તડકાથી તપેલાં પાણી અચિત્ત થયેલાં હતાં છતાં કોઈના આપ્યા સિવાય તેમણે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વાપરવાનો નિયમ હતો તેથી તે કેમ વાપરી શકાય? અર્થાત્ ન વાપરતાં તે તમામ સાતસો પરિવ્રાજકોએ ત્યાં જ અણસણ કર્યાં. એ પ્રમાણે અદત્ત કે સચિત્ત કોઈએ વાપર્યું નહીં. જેથી ત્યાં જ તે બધા કાળ કરી બ્રહ્મદેવલોકે (પાંચમે

દેવલોકે) ઇન્દ્રના સામાનિકપણે ઉત્પન્ન થયા. એમ જે પ્રાણી સર્વ સચિત્તનો ત્યાગ કરે છે તે મહાસુખને પામે છે.

ચૌદ નિયમ ધારવાની વિગત,

જેણે ચૌદ નિયમ પહેલાં અંગીકાર કર્યા હોય તેણે દરરોજ સંક્ષેપ કરવા જોઈએ અને જેણે ચૌદ નિયમ લીધેલા ન હોય તેણે પણ ધારીને દરરોજ સંક્ષેપ કરવા, તેની રીતિ નીચે મુજબ છે.

૧ **સચિત્ત**—મુખ્ય વૃત્તિએ સુશ્રાવકે સચિત્તનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ તેમ ન બની શકે તો સામાન્યથી એક બે ત્રણ પ્રમુખ સચિત્ત વાપરવાની છૂટ રાખીને બાકીના સર્વ સચિત્તનો દરરોજ ત્યાગ કરે. કેમકે, શાસ્ત્રમાં લેખેલું જ છે કે, "પ્રમાણવંત નિર્જીવ પાપ રહિત આહાર કરવાથી પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવામાં તત્પર એવા સુશ્રાવકો હોય છે."

૨ **દ્રવ્ય**—સચિત્ત (માંસ) ખાવાની ઇચ્છાથી માછલાં (તંદુલીઓ આદિ) સાતમી નારકીમાં જાય છે એટલે સચિત્ત (માંસ) આહાર મનથી પણ ઈચ્છનીય નથી. સચિત્ત વિગય (માંસ) છોડીને જે કાંઈ મુખમાં નખાય તે સર્વ દ્રવ્યમાં ગણાય છે. જેમકે ખીચડી, રોટલી, રોટલો, નીવીયતાનેઃ લાડુ, લાપશી, પાપડી, ચુરમુ, કરંબો, પુરી, ખીર, દુધપાક, એમાં ઘણા પદાર્થ મળવાથી પણ જેનું એક નામ ગણાતું હોય તે એકદ્રવ્ય ગણાય છે. વળી એક ધાન્યના ઘણા પદાર્થ બનેલા હોય તો તે જુદા જુદા દ્રવ્ય ગણાય છે. જેમકે, રોટલો, રોટલી, પોળી, માંડા, ખાખરો, ઘુઘરી,

ઢોકળાં, થુલી, બાંટ, કણુક, આટો, એક જાતિના ધાન્યનાં હોય છતાં પણ જુદા જુદા સ્વાદ અને નામ હોવાથી જુદાં જુદાં દ્રવ્ય ગણાય છે. વળી ફલા, ફલીકા, એવા નામ એક છે પણ સ્વાદની ભિન્નતાથી કે પરિણામાંતર થવાથી જુદાં જુદાં દ્રવ્ય ગણાય છે. એમ દ્રવ્ય ગણવાની રીતિ નિયમ લેનારના અભિપ્રાય તથા સંપ્રદાયના પ્રસંગથી ભિન્ન ભિન્ન હોય છે તે ગુરુ–પરંપરાથી જાણી લેવી. ધાતુની સળી તથા હાથનીઆંગલી દ્રવ્યમાં ગણાતાં નથી. એ દ્રવ્યમાંથી એક બે ચાર જે વાપરવાં હોય તેની છૂટ રાખી બીજા બધાનો ત્યાગ કરવો.

૩ **વિગઈ** (વિગત)—વિગઈઓ ખાવા યોગ્ય છ પ્રકારની છે. ૧ દૂધ, ૨ દહીં, ૩ ઘી, ૪ તેલ, ૫ ગોળ, ૬, કડા વિગય (એ છ પ્રકારની વિગઈમાંથી જે જે વિગઇ વાપરવી હોય તે છૂટી રાખી બીજીનો ત્યાગ કરવો.

૪ **ઉવાણુહ** (ઉપાનહ) પગમાં પહેરવાના જોડા વિ. તથા કપડાનાં મોજાં, કાષ્ઠની પાવડી તો ઘણા જીવની વિરાધના થવાના ભયથી શ્રાવકને પહેરવી જ યોગ્ય નથી.

૫ **તંબોલ** (તાંબૂલ) પાન સોપારી ખેરસાર કે કાથો વિગેરે સ્વાદીય વસ્તુઓનો નિયમ કરવો.

૬ **વત્થ** (વસ્ત્ર)—પાંચે અંગે પહેરવાના વેષ–વસ્ત્રનું પરિમાણ કરવું, ઉપરાંતનો ત્યાગ કરવો. એમાં રાત્રે પોતીઉં કે ધોતીઉં અને રાત્રિના પહેરવાનાં વસ્ત્રાદિ ગણાતાં નથી.

૭ **કુસુમ**—અનેક જાતિનાં ફૂલ સુંઘવાનો, માળા પહેરવાનો, કે મસ્તકે ધારવાનો, કે શય્યામાં રાખવાનો

નિયમ કરવો. ફૂલનો પોતાના સુખ-ભોગને માટે નિયમ થાય છે, પણ દેવ-પૂજામાં વાપરવાનો નિયમ કરાતો નથી.

૮ **વાહણ**—રથ, અશ્વ, પોઠીયો, પાલખી, રેલ્વે, મોટર, બસ, ટ્રામ, સ્કુટર, સાયકલ, વિમાન, સ્ટીમ્બર, રીક્ષા, વિગેરે ઉપર બેસીને જવા-આવવાનો નિયમ કરવો

૯ **સયણ** (શય્યા)—ખાટલા, પલંગ, ખુરસી, કોચ, ટેબલ, બાંકડા વિગેરે ઉપર બેસવાનો નિયમ રાખવો.

૧૦ **વિલેવણ** (વિલેપન)—પોતાના શરીરને શોભાવવા માટે ચંદન, જવા, ચુઓ, કસ્તૂરી વિગેરેનો નિયમ કરવો પણ દેવપૂજામાં તિલક, હસ્ત કંકણ, ધૂપ વિગેરે કલ્પે છે.

૧૧ **બ ભ**(બ્રહ્મચર્ય) દિવસે કે રાત્રે સ્ત્રીસેવનનો ત્યાગ.

૧૨ **દિસિ** (દિશાપરિમાણ)-અમુક અમુક દિશાએ આટલા કોશ અથવા યોજનથી આગલ ન જવાનો નિયમ કરવો.

૧૩ **ન્હાણ** (સ્નાન)-તેલ ચોળીને ન્હાવું તે કેટલી વાર સ્નાન કરવું તેની મર્યાદા બાંધવી.

૧૪ **ભાત**-રાંધેલ ધાન્ય અને સુખડી વિગેરે ત્રણ અથવા ચાર શેર આદિનું પરિમાણ કરવું.

અહિંયાં સચિત્ત કે અચિત્ત વસ્તુઓ ખાવાની જુદાં જુદાં નામ દઈ છૂટ રાખીને જેમ બની શકે એમ યથાશક્તિ નિયમ રાખવો. ઉપલક્ષણથી બીજાં પણ ફળ, શાક વિગેરેનો યથાશક્તિ નિયમ કરવો. તથા વિશેષ ધારવાના નિયમો-

અસિ-હથિયાર, કાતર, ચપ્પુ, સોય, છરી વિ. **મસી**-પેન, પેન્સીલ, બોલપેન, લખવાના સાધનો. **કૃષિ**-**હળ**, કોદાળો, પાવડો વિ. **પૃથ્વી**-માટી, ખાર વિ. **પાણી**

અમુક ડેલ, ઘડા વિ. તેઉ-ચૂલા, દીવા વિ. વાઉ-પંખા. વિ. વનસ્પતિ-શાક, ફલો વિ. ત્રસ-બેઈંદ્રિયાદિની દયા.

એવી રીતે નિયમ ધાર્યા પછી પચ્ચક્ખાણ કરવાં. તે નવકારશી, પોરશી વિગેરે કાલ-પચ્ચક્ખાણ જો સૂર્યોદય પહેલાં ઉચ્ચર્યું હોય તો શુદ્ધ થાય; નહી તો નહી. બાકીનાં પચ્ચક્ખાણ સૂર્યોદય પછી પણ કરાય છે. નવકારસહી જો સૂર્યના ઉદય પહેલાં ઉચ્ચરેલી હોય તો તે પૂરી થયા પછી પણ પોરસી, સાઢપોરસી પ્રમુખ કાળ-પચ્ચક્ખાણ પણ જે જે પચ્ચક્ખાણનો જેટલો જેટલો કાળ છે તેની અંદર કરાય છે. નમુક્કારસી ઉચ્ચાર કર્યા વગર સૂર્યના ઉદય પછી કાળ પચ્ચક્ખાણ શુદ્ધ થતું નથી. જો સૂર્યના ઉદય પહેલાં નમુક્કારસહી વિના પોરસી આદિ પચ્ચક્ખાણ કર્યાં હોય તો તે પચ્ચક્ખાણની પૂર્તિ ઉપર બીજું કાળ પચ્ચક્ખાણ શુદ્ધ થતું નથી, અને તેની અંદર તો શુદ્ધ થાય છે. એવી રીતે વૃદ્ધ-વ્યવહાર છે. નવકારસહી પચ્ચક્ખાણનું પ્રમાણ તેના આગાર થોડા હોવાથી મુહૂર્તમાત્ર (બે ઘડી)નું છે. અને બે ઘડી કાળ વિત્યા પછી પણ જો નવકાર ગણ્યા વિના ભોજન કરે છે તો તેના પચ્ચક્ખાણનો ભંગ થાય છે કેમકે 'उग्गए सूरे नमुक्कारसहिअ' એમ પાઠમાં નવકાર ગણવાનું અંગીકાર કરેલું છે.

પ્રમાદનો ત્યાગ કરવાવાળાએ ક્ષણમાત્ર પણ પચ્ચક્ખાણ વિના નહીં જ રહેવું. નવકારશી પ્રમુખ કાળપચ્ચક્ખાણ પૂરું થાય તે વખતે જ ગ્રંથીસહિતાદિ પચ્ચક્ખાણ કરવાં. ગ્રંથીસહિત પચ્ચક્ખાણ બહુ વાર ઔષધ ખાનારા તથા

બાળ–ગ્લાનાદિક (માંદા વિગેરે)થી પણ સુખે બની શકે એવું છે. વળી નિરંતર અ–પ્રમાદપણાનું નિમિત્ત હોવાથી મહાલાભકારક છે. જેમકે, નિત્ય માંસાદિકમાં આસક્ત એવા વણકરે માત્ર એક વાર ગ્રંથીસહિપ પચ્ચક્ખાણ કર્યું હતું. તેથી તે કપર્દિક નામનો યક્ષ થયો. કહેલું છે કેઃ—

"જે પ્રાણી નિત્ય અપ્રમાદી ગણાતા ગ્રંથીસહિત પચ્ચક્ખાણ પાંરવા માટે ગ્રંથી બાંધે છે તે પ્રાણીએ સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ પોતાની ગાંઠે બાંધ્યું છે જે પ્રાણીઓ અચૂક નવકાર ગણી ગંઠિસહિત પચ્ચક્ખાણ પાળે છે તેઓને ધન્ય છે; કેમકે તેઓ ગંઠિસહિત પચ્ચક્ખાણને પાળતા પોતાના કર્મની ગાંઠને પણ છોડે છે. જો મુક્તિનગર જવાંના ઉદ્યમને વાંછતા હો તો ગ્રંથી સહિત પચ્ચક્ખાણ કરો, કેમકે, જૈન સિદ્ધાંતના જાણ પુરુષો ગ્રંથીસહિત પચ્ચક્ખાણનું અણુસણના જેટલું પુણ્ય પામવાનું બતાવે છે."

રાત્રે ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરનાર એક આસને બેસી ભોજન સાથે જ તાંબુલ કે મુખવાસ વાપરી વિધિપૂર્વક મુખશુદ્ધિ કીધા પછી જે ગ્રંથી સહિત પચ્ચક્ખાણ પાળવા ગ્રંથી બાધે છે, તેમાં દરરોજ એક વાર ભોજન કરનારને દર માસે ઓગણત્રીસ અને બેવાર ભોજન કરનારને અઠાવીસ ચોવિહારા ઉપવાસનું ફળ મળે એવો વૃદ્ધવાદ છે. (ભોજન સાથે તાંબૂલ, પાણી વિગેરે વાપરતાં દરરોજ ખરેખર બે ઘડી વાર લાગે છે તેથી એક વાર ભોજન કરનારને દરેક માસે ઓગણત્રીસ ઉપવાસનું ફળ મળે છે, અને બેવાર ભોજન કરનારને દરરોજ ચાર ઘડી વાર જમતાં

લાગવાથી દરેક માસે અઠાવીસ ઉપવાસનો લાભ થાય, એમ વૃદ્ધપુરૂષો ગણાવે છે.) જે માટે 'પઉમચરિયં'માં કહેલ છે કે:—

"જે પ્રાણી સ્વભાવથી નિરંતર બે વાર જ ભોજન કરે છે તેને દર માસે અઠાવીસ ઉપવાસનું ફળ મળે છે. જે પ્રાણી દરરોજ એક મુહૂર્ત્ત (બે ઘડીવાર) માત્ર ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરે છે તેને દર માસે એક ઉપવાસનું ફળ મળે છે. અન્ય દેવોનો ભક્ત જે તપ દ્વારા દસ હજાર વર્ષની આયુઃ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે, તેટલાજ તપથી જિનવરનો ભક્ત; પલ્યોપમ કોટી પ્રમાણ આયુઃસ્થિતિને દેવલોકમાં પ્રાપ્ત કરે છે. એમ દરરોજક એ, બે કે ત્રણ મુહૂર્તની વૃદ્ધિ કરવાથી એક ઉપવાસ, બે ઉપવાસ અને ત્રણ ઉપવાસનું ફળ બતાવ્યું છે."

એવી રીતે યથાશક્તિ જે તપ કરે તેને તેવું ફળ બતાવ્યું છે. એ યુક્તિપૂર્વક ગ્રંથીસહિત પચ્ચક્ખાણ ફળ ઉપર પ્રમાણે સમજવું.

જે જે પચ્ચક્ખાણ કરેલાં હોય તે તે વારંવાર યાદ કરવાં. તેમજ જે જે પચ્ચક્ખાણ હોય તેનો વખત પૂરો થવાથી આ અમુક પચ્ચક્ખાણ પૂરું થયું એમ વિચારવું. વળી ભોજન વખતે પણ યાદ કરવું. જો ભોજન વખતે પચ્ચક્ખાણને યાદ ન કરે તો કદાપિ પચ્ચક્ખાણનો ભંગ થાય.

અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમનું સ્વરૂપ–

૧ અશન–અન્ન, પક્વાન્ન માંડા, સાથુઓ વિગેરે જે ખાવાથી ક્ષુધા (ભૂખ) શમે તે અશન કહેવાય. ૨ પાન –છાસ, મદિરા, પાણી તે પાણી કે પાન કહેવાય. ૩ ખાદિમ

(ખાદ્ય)–સર્વ જાતિનાં ફળ, મેવા, સુખડી, સેલડી, પોંખ, વગેરે ખાદિમ ગણાય છે. ૪ સ્વાદિમ (સ્વાદ્ય)–સુંઠ, હરડે, પીપર, મરી, જીરૂ, અજમો, જાયફળ, જાવંત્રી, કસેલો, કાથો, ખેરસાર, જેઠીમધ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, લવંગ, કુઠ, વાવડંગ, બીડલવણ, અજમોદ, કુલિંજન (પાનની જડ), પીપળીમૂળ, ચણકબાબ, કચુરો, મોથ, કાંટાસેળીઓ, કપુર, સંચળ, હરડાં, બેહેડાં, કુંભઠ (કુમઠીયા), બાવળ, ધવ (ધાવડી), ખેર, ખીજડો, પુષ્કરમૂળ, જવાસો, બાવચી, તુળસી, સોપારી, વિગેરે વૃક્ષોની છાલ અને પત્ર એ ભાષ્ય તથા પ્રવચન સારોદ્ધારાદિકના અભિપ્રાયથી સ્વાદિમ ગણાય છે અને કલ્પવ્યવહારની વૃત્તિના અભિપ્રાયથી ખાદિમ ગણાય છે. કેટલાક આચાર્ય એમજ કહે છે કે–અજમો એ ખાદિમ જ છે.

સર્વ જાતિના સ્વાદિમ, એલચી કે કપૂરથી વાસિત કરેલ પાણી દુવિહારના પચ્ચક્ખાણમાં કલ્પે (વાપરી શકાય) વેસણ, વરીયાળી, શોવા (સુઆ) આમલગંઠી, આંબાગોટી, કોઠાપાત્ર, લીંબુપત્ર, પ્રમુખ ખાદિમ હોવાથી પણ દુવિહારમાં કલ્પે નહીં. તિવિહારમાં તો ફક્ત પાણી કલ્પે છે. પણ ફુકારેલ પાણી, આમેલ પાણી, તથા કપુર, એલચી, કાથો, ખેરસાર, સેલ્લક, વાળો પાડળ વગેરેથી વાસેલ પાણી નીતરેલુ (સ્વચ્છ થયેલ) ગાળેલું હોય તો કલ્પે, પણ ગાળેલ ન હોય તો ન કલ્પે.

યદ્યપિ શાસ્ત્રમાં મધ, ગોળ, સાકર, ખાંડ, પતાસાં સ્વાદિમપણે ગણાવેલાં છે, અને દ્રાક્ષનું પાણી, સાકરનું પાણી, અને છાશ પાનકમાં (પાણીમાં) ગણાવેલ છે; પણ

દુવિહાર પ્રમુખમાં ન કલ્પે એવો વ્યવહાર છે. નાગપુરીય ગચ્છના ભાષ્યમાં કહેલ છે કે દ્રાક્ષનું પાણી તે પાણી (પાન), અને ગોળ વિગેરેને સ્વાદિમ એમ સિદ્ધાંતમાં કહેલછે તો પણ તૃપ્તિ કરનાર હોવાથી વાપરવાની આજ્ઞા આપી નથી.

સ્ત્રી–સંભોગ કરવાથી ચોવિહાર ભાંગતો નથી, પણ બાળક પ્રમુખના હોઠના ચર્વણથી ચોવિહાર તિવિહાર ભાંગે છે. દુવિહારવાળાને કલ્પે છે. કેમકે પચ્ચક્ખખાણ જે છે તે લોમ આહાર–(શરીરની ત્વચાથી શરીરમાં આહારનું પ્રવેશ થવું) થી નથી, પણ ફક્ત કવળ આહાર (કોળીયા કરી મુખમાં આહાર પ્રવેશ કરાવાય છે) તેનું જ પચ્ચક્ખખાણ કરાય છે. જો એમ ન હોય તો ઉપવાસ, આંબિલ અને એકાસણમાં પણ શરીર તેલ મર્દન કરવાથી કે ગાંઠ ગુમડા ઉપર આટાની પોટીસ પ્રમુખ બાંધવાથી પણ પચ્ચક્ખખાણ ભંગ થવાનો પ્રસંગ આવશે, પણ તેવો તો વ્યવહાર નથી. વળી લોમ આહારનો તો નિરંતર સંભવ થયાજ કરે છે, ત્યારે પચ્ચક્ખાણ કરવાનો અભાવનો પ્રસંગ આવશે.

અણાહાર ચીજોનાં નામ લીંબડાનું પંચાંગ (મૂળ, પત્ર, ફૂલ, ફલ અને છાલ) પેસાબ, ગળો કડુ, કરિયાતું, અતિવિષ, કુડો, ચીડ, ચંદન, રાખ, હળદર, રોહિણી (એક જાતની વનસ્પતિ છે), ઉપલેટ, ઘોડાવજ, ત્રિફળા, બાવળીઆની છાલ (કોઈક આચાર્ય કહે છે), ધમાસો, નાવ્ય (કોઈક દવા છે), આસંધ, રીંગણી (ઉભી બેઠી), એળીયો, ગુગળ, હરડેદળ, વણ કપાસનું (ઝાડ), બોરડી, કંથેરી, કેરડા મૂળ, પુંઆડ, બોડથોડી, આછી, મજીઠ,

બોળ, બીઓ (કડુ), કુંઆર, ચિત્રો, કંદરૂક, વિગેરે કે જેનો સ્વાદ મુખને ગમે નહીં. એવો હોય તે અણાહાર જાણવાં, તે ચઉવિહારમાં પણ રોગાદિક કારણે વાપરવાં કલ્પે છે. કલ્પની વૃત્તિના ચોથા ખંડમાં કહેલ છે કે—

સર્વથા એકલો જે ભૂખને શમાવે તેને આહાર કહે છે, તે અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ એમ ચાર પ્રકારે. તે આહારમાં લૂણ વિગેરે જે નંખાય તે પણ આહાર કહેવાય છે. કૂર (ભાત) સર્વ પ્રકારે ક્ષુધા સમાવે છે, છાસ મદિરાદિક તે પાન (પાણી) ખાદિમ તે માંસાદિક, સ્વાદિમ તે મધ, એ ચાર પ્રકારનો આહાર સમજવો. વળી ક્ષુધા શમાવવા અસમર્થ આહારમાં મળેલ કે નહી મળેલ હોય એવાં જે લૂણ, હીંગ, જીરૂં વિગેરે સર્વ હોય તે આહાર સમજવાં.

પાણીમાં કપુરાદિક, કેરી વિગેરે ફળમાં, અને સુંઠમાં બોળ નાંખેલ હોય તે કાંઈ ક્ષુધા શમાવી શકતાં નથી પણ આહારને ઉપકાર હોવાથી આહારમાં ગણાવેલ છે.

અથવા ભૂખથી પીડાયેલો જીવ જે કાંઈ કાદવ સરખી ચીજ પેટમાં નાંખે તે સર્વ આહાર જાણવો. ઔષધ વિગેરેની ભજના છે. ઔષધાદિક કોઈ આહારરૂપ છે અને કોઈક અનાહારરૂપ છે. ઔષધાદિકમાં કેટલાક સાકર પ્રમુખ હોય છે તે આહાર ગણાય છે અને સર્પ કરડેલાને માટી આદિક ઔષધ અપાય છે તે અણાહાર છે. અથવા જે પદાર્થ ક્ષુધાવંતને પોતાની મરજીથી ખાતાં સ્વાદ આપે છે તે સર્વે આહાર ગણાય છે, અને ક્ષુધાવંતને જે ખાતાં પોતાના મનને અપ્રિય લાગે છે તે અણાહાર કહેવાય છે.

મૂત્ર, લીંબડાની છાલ અને મૂળ તે પંચમૂળનો કાઢો (ઘણો કડવો હોય છે તે), ફળ તે આમળાં, હરડે, બહેડાદિક, એ સર્વ અણાહાર ગણવાં, એમ ચૂર્ણીમાં કહેલ છે. નીશીથચૂર્ણીમાં એવી રીતે લખેલ છે કે, "મૂળ, છાલ, ફળ અને પત્ર એ સર્વ લીંબડાના અણાહાર સમજવાં."

પચ્ચક્ખાણના પાંચ સ્થાન–પચ્ચક્ખાણમાં પાંચ સ્થાન (ભેદ) કહેલા છે. તેમાં પહેલા સ્થાનમાં નવકારસહિ, પોરસિ વગેરે કાળ પચ્ચક્ખાણ પ્રાયઃ ચોવિહાર કરવાં. બીજા સ્થાનમાં વિગઈનું, આંબિલનું નીવીનું, પચ્ચક્ખાણ કરવું, તેમાં જેને વિગઈનો ત્યાગ ન કરવો હોય તેણે પણ વિગઈનું પચ્ચક્ખાણ લેવું; કેમકે પચ્ચક્ખાણ કરનારને પ્રાયે મહાવિગઈ (દારૂ, માંસ, માખણ, મધ,)નો ત્યાગ જ હોય છે, તેથી વિગઈનું પચ્ચક્ખાણ સર્વને લેવા યોગ્ય જ છે. ત્રીજા સ્થાનમાં એકાસણું, બીયાસણું (બેસણું) દુવિહાર, તિવિહાર, ચોવિહારનું પચ્ચક્ખાણ કરવું. ચોથા સ્થાનમાં પાણસ્સ (પાણીના આગારો (પાઠ) લેવા)નું પચ્ચક્ખાણ કરવું. પાંચમા સ્થાનમાં પહેલા ગ્રહણ કરેલા સચિત્તાદિક ચૌદ નિયમ સાંજ–સવારે સંક્ષેપ કરવા રૂપ દેશાવગાસિકનું પચ્ચક્ખાણ લેવું. ઉપવાસ, આંબિલ, નીવી પ્રાયઃ તિવિહાર–ચોવિહાર થાય છે, પણ અપવાદથી તે નીવી પ્રમુખ પોરસિ પ્રમુખનાં પચ્ચક્ખાણ દુવિહારા પણ થાય છે. કહેલું છે કે:— સાધુને રાત્રિએ ચોવિહાર હોય અને નવકારશી ચોવિહાર હોય. ભવચરિમ, ઉપવાસ અને

આયંબિલ તિવિહાર ચોવિહાર બન્ને હોય છે. બાકીનાં પચ્ચક્ખાણો દુવિહાર, તિવિહાર અને ચોવિહાર હોય છે.

નીવી અને આયંબિલ આદિનો કલ્પ્યાકલ્પ્ય વિભાગ, સિદ્ધાન્તના અનુસારે પોતપોતાની સામાચારીવડે જાણવો. તેમજ પચ્ચક્ખાણ ભાષ્યથી **अनाभोग** (અજાણતાં મુખમાં પડેલ) **सहसागारेणं** (અકસ્માત્ મુખમાં પડેલ) એવાં પાઠનો આશય સમજવો. એમ જો નકરે તો પચ્ચક્ખાણની નિર્મળતા ન થાય. એમ **पडिक्कमिय** એ પદનું પ્રાસંગિક વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે **"सुई पुईअ"** એ વ્યાખ્યાન બતાવે છે.

જિન પૂજા કરવા માટે દ્રવ્યશુદ્ધિ :—

શુચિ એટલે મળોત્સર્ગ (લઘુનીતિ–વડીનીતિ) કરવાં, દાતણ કરવું, જીભની ઉલ ઉતારવી, કોગળા કરવા, સર્વ સ્નાન–દેશસ્નાનાદિકે કરી પવિત્ર થવું, આ અનુવાદવાક્ય છે, કારણ કે–મલ–મૂત્ર–ત્યાગ વિગેરે પ્રકાર લોક–પ્રસિદ્ધ હોવાથી શાસ્ત્ર તે કરવા માટે ઉપદેશ કરતું નથી,જે વસ્તુ લોકસંજ્ઞાથી પ્રાપ્ત થતી નથી, તે જ વસ્તુનો ઉપદેશ કરવો એમાં જ શાસ્ત્રનું સાફલ્ય છે, મલિન પુરુષે ન્હાવું, ભૂખ્યાએ ખાવું એમાં શાસ્ત્ર ઉપદેશની આવશ્યકતા નથી. લોકસંજ્ઞાથી અપ્રાપ્ત એવા ઈહ–પરલોક હિતકારી ધર્મમાર્ગને ઉપદેશવાથી જ તેની સફળતા છે. એ મુજબ અન્ય સ્થલોએ પણ જાણવું. શાસ્ત્રકારને સાવદ્ય આરંભમાં વાચિક અનુમોદના કરવી યોગ્ય નથી. કહેલું છે કે :—

પાપવર્જિત વચનનું અધિકું ઓછું અંતર સમજી શકે નહીં, એટલે આ બોલવાથી મને પાપ લાગશે કે નહીં

લાગે એવું સમજી શકે નહીં. તેને બોલવું પણ યોગ્ય નથી તો પછી ઉપદેશ આપવો કેમ યોગ્ય હોય?

મલોત્સર્ગનો ત્યાગ મૌનધારી થઈને નિર્દૂષણ યોગ્ય સ્થાનકે વિધિપૂર્વક કરવો ઉચિત છે. કહેલું છે કે : *લઘુનીતિ*, વડીનીતિ, મૈથુન, સ્નાન, ભોજન, સંધ્યાદિકનીક્રિયા, પૂજા ને જાપ. એટલા મૌન થઈને કરવાં. વિવેકવિલાસમાં કહ્યું છે કે

લઘુનીતિ વડીનીતિ કરવાની દિશા—

વસ્ત્ર પહેરી મૌનપણે દિવસે અને બન્ને સંધ્યા વખતે (સવારે-સાંજે) જો મળ મૂત્ર કરવા હોય તો ઉત્તર દિશા સન્મુખ અને રાત્રે કરવાં હોય તો દક્ષિણદિશા સામે કરવાં.

સર્વ નક્ષત્ર તેજ રહિત બની જાય અને જ્યાં સુધી સૂર્યનો અર્ધ ઉદય ન થાય ત્યાં સુધી પ્રભાતની સંધ્યાનો કાળ ગણાય છે. જે વખતે અર્ધ સૂર્ય અસ્ત થયો હોય અને આકાશતળમાં જ્યાં સુધી બે ત્રણ નક્ષત્રો દેખાતાં ન હોય ત્યાં સુધી સાયંકાળ (સંધ્યા) ગણાય છે.

મળમૂત્રનો ત્યાગ કરવો હોય તો, જ્યાં રક્ષા, છાણ, ગાયોનું રહેઠાણ, રાફડા, વિષ્ટા વગેરે હોય તેવું સ્થાન, તથા ઉત્તમ વૃક્ષ, અગ્નિ, માર્ગ, તળાવ વગેરે, શ્મશાન, નદી કિનારો, તથા સ્ત્રીઓ અને પોતાના વડિલો એમની જ્યાં દષ્ટિ પડતી હોય એવી જગ્યા તજવી જોઈએ. આ નિયમો ઉતાવળ ન હોય તો સાચવવા. ઉતાવળ હોય તો સર્વે નિયમ સાચવવા જ જોઈએ એવો કાંઈ નિયમ નથી.

સાધુમહારાજને ઉદ્દેશીને મળમૂત્રના ત્યાગ માટે

શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ આદિક ગ્રંથોને વિષે સાધુઓને

ઉદ્દેશીને કહ્યું છે કે, "જ્યાં કોઈ પણ માણસની આવ જાવ નથી, તથા જે સ્થળની અંદર કોઈની દૃષ્ટિ પણ પડતી નથી, જ્યાં કોઈ ને અપ્રીતિ ઉપજવાથી શાસનના ઉડ્ડાહનું કારણ કે વાડનાદિક થવાનો સંભવ નથી, ભૂમિ સરખી હોવાથી જ્યાંથી પડી જવાય તેવું નથી, તૃણાદિક વસ્તુથી જે ઢંકાયેલું નથી, જ્યાં વીંછી અને કીડી આદિકનો ઉપદ્રવ નથી, જ્યાંની ભૂમિ અગ્નિ વગેરેના તાપથી થોડાકાળની અચિત્ત કરેલી છે, જેની નીચે ઓછામાંઓછી ચારઆંગળ ભૂમિ અચિત્ત છે, વાડી, બંગલા વગેરેના સમીપ ભાગમાં જે આવેલું નથી, ઓછામાં ઓછું એક હાથના વિસ્તારવાળું, ઉંદર, કીડી પ્રમુખનાં બિલ, ત્રસજીવ અને જ્યાં બીજ (સચિત્ત ધાન્યના દાણા વિ.) નથી, એવા સ્થંડિલને (સ્થળને) વિષે વડીનીતિનો તથા લઘુનીતિનો ત્યાગ કરવો.' ઉપર 'તૃણ આદિક વસ્તુથી ઢંકાયેલું સ્થળ નહીં જોઈએ.' એમ કહ્યું એનું કારણ કે, ઢંકાયેલું સ્થળ હોય તો ત્યાં વીંછી વગેરે કરડવાનો સંભવ રહે છે, તથા વડીનીતિ વગેરેથી કીડી પ્રમુખ દબાઈ જાય માટે તૃણાદિકથી ઢંકાયેલું નહીં હોવું જોઈએ. તેમજ 'જ્યાંની ભૂમિ થોડા કાળની અચિત્ત કરેલી છે,' એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે, અગ્નિનો તાપ વગેરે કરીને અચિત્ત કરેલી ભૂમિ બે મહિના સુધી અચિત્ત રહે છે, અને તે પછી મિશ્ર થાય છે. જે ભૂમિમાં ચોમાસામાં ગામ વસ્યું હોય, તે ભૂમિ બાર વર્ષ સુધી શુદ્ધ સ્થંડિલ અચિત્તરૂપ જાણવી. વળી એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે, 'દિશા, પવન, ગ્રામ, તથા સૂર્ય, એ પ્રમુખ કરીને

બેસવું નહિ. છાયાને વિષે ત્રણવાર પૂંજી, "અણુजाणह जस्सुग्गो" કહી પોતાના શરીરની શુદ્ધિ થાય તેમ વડીનીતિનો ત્યાગ કરવો. વડીનીતિ લઘુનીતિ કરતાં ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા ભણી મુખ કરવું. દક્ષિણ દિશાને વિષે કરે તો રાક્ષસ, પિશાચાદિકનો ઉપદ્રવ આવી પડે છે. પવન સામું મુખ કરે તો નાસિકાને પીડા થાય, સૂર્ય અને ગામ સામું મુખ કરે તો નિંદા થાય. જો છાયા જીવ ઉત્પત્તિવાળી હોય તો ત્યાંથી દૂર જઈને છાયા તપાસી મળનો ત્યાગ કરવો. છાયા ન હોય તો તડકામાં ત્યાગ કરવો. ત્યાગ કરીને એક મુહૂર્ત (બે ઘડી) સુધી ત્યાં બેસવું, પણ ઉતાવળના પ્રસંગે આ નિયમો સાચવવાનો આગ્રહ રાખવો નહિં. કારણકે 'લઘુનીતિ રોકે તો નેત્રપીડા થાય, અને વડીનીતિ રોકે તો જીવિતની હાનિ થાય, ઉર્ધ્વવાયુને (ઓડકારને) રોકે તો કોઢ રોગ થાય, અથવા ત્રણેના રોકાવાથી માંદગી થાય.' વડીનીતિ, સલેખમ ઇત્યાદિકનો ત્યાગ કરતાં પહેલાં "अणुजाणह जस्सुग्गो" એમ કહેવું તથા ત્યાગ કરી રહ્યા પછી તુરત "वोसिरे" એમ ત્રણ વાર મનમાં ચિંતવવું.

સમૂર્છિમ મનુષ્યો કેટલે સ્થાને ઉત્પન્ન થાય છે

સળેખમ શ્લેષ્મ પ્રમુખને ધૂળથી ઢાંકવા યત્ન કરવો. ન કરે તો તેને વિષે અસંખ્યાતા સમૂર્છિમ મનુષ્યની ઉત્પત્તિ થાય તથા તેમની વિરાધના પ્રમુખ દોષ લાગે છે. શ્રી પન્નવણા સૂત્રમાં પ્રથમ પદને વિષે કહ્યું છે કે, હે ભગવંત! સંમૂર્છિમ મનુષ્ય શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? ઉત્તર :—હે ગૌતમ! પિસ્તાલીશ લાખ જોજનવાળા

મનુષ્યક્ષેત્રને વિષે, અઢીદ્વીપ સમુદ્રની અંદર, પંદર કર્મભૂમિને વિષે તથા છપ્પન અંતર્દ્વિપને વિષે, ગર્ભજ મનુષ્યની વિષ્ઠા, મૂત્ર, બળખો, નાસિકાનો મળ, બકારી, પિત્ત, વીર્ય, પુરૂષવીર્યમાં મિશ્ર થયેલું સ્ત્રીવીર્ય (લોહી), બહાર કાઢી નાંખેલા પુરૂષવીર્યનાં પુદ્ગલ, જીવ રહિત કલેવર, સ્ત્રીપુરૂષનો સંયોગ, નગરની ખાલ તથા સર્વે અશુચિ સ્થાનક સર્વને વિષે સંમૂચ્છિંમ મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે. તે સમુચ્છિંમ મનુષ્યો અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગ જેટલી અવગાહનાવાળા, અસંજ્ઞી, મિથ્યાદષ્ટિ, અજ્ઞાની; સર્વ પર્યાપ્તિએ અપર્યાપ્ત અને અંતર્મુહૂર્ત આયુષ્યવાળા અંતર્મુહૂર્તમાં કાળ કરે છે. ઉપર '**સર્વે અશુચિ સ્થાન**' એમ કહ્યું, તેથી જે કાંઈ મનુષ્યના સંસર્ગથી અશુચિ થાય છે, તે સર્વ સ્થાનક લેવાં એમ પન્નવણાની વૃત્તિમાં કહ્યું છે. આથી પોતાના અશુચિ સ્થાનમાં જીવ ઉત્પત્તિ ન થાય તેની કાળજી રાખવી.

દાતણ કેવીરીતે કેમ કેવું કરવું, ને કયારેન કરવું.

દાતણ, દોષ રહિત (અચિત્ત) સ્થાનકે જાણીતા વૃક્ષના અચિત્ત અને કોમળ દંતકાષ્ટથી અથવા દઢતા કરનાર તર્જની આંગળીથી ઘસીને કરવું. દાંત તથા નાક વગેરેનો મળ પડયો હોય, તે ઉપર ધૂળ નાંખવી. વ્યવહાર શાસ્ત્રમાં દાતણ માટે આ રીતે કહ્યું છે :– 'દાંતની દઢતાને માટે પ્રથમ તર્જની આંગળીથી દાંતની દાઢો ઘસવી. પછી યતનાથી દાતણ કરવું. જો પાણીના પહેલા કોગળામાંથી એક બિંદુ ગળામાં જાય, તો સમજવું કે આજે ભોજન સારૂં મળશે.

સરળ, ગાંઠ વિનાનું, સારો કૂચો થાય એવું, પાતળી અણીવાળું, દશ આંગળ લાંબું, કનિષ્ઠા આંગળીની ટોચ જેટલું જાડું, અને જાણીતા વૃક્ષનું દાતણ રાખવું. કનિષ્ઠિકા અને અનામિકા આંગળીની વચ્ચે લઈને દાતણ કરવું. તે વખતે જમણી અથવા ડાબી દાઢના તળે ધીમેથી ઘસવું. દાંતના પારાને-મૂળને પીડા ઉપજાવવી નહીં. સ્વસ્થ થઈ ઘસવામાં મન રાખવું. દાતણ કરતાં વાતચિત કરવી નહિ. દાતણ કરતી વખતે પોતાનું મોઢું ઉત્તર અથવા પૂર્વદિશા ભણી રાખવું. બેસવાનું આસન સ્થિર રાખવું. અને ઘસતી વખતે મૌન રહેવું. દુર્ગંધવાળું, પોચું, સૂકાયેલું, મીઠું, ખાટું અને ખારૂં એવું દાતણ ન કરવું. વ્યતિપાત, રવિવાર, સૂર્યસંક્રાંતિ, ચંદ્ર સૂર્યનું ગ્રહણ, નોમ, આઠમ, પડવો, ચૌદશ, પૂનમ, અને અમાસ એ છ દિવસને વિષે દાતણ કરવું નહિ. દાતણ ન મળે તો બાર કોગળા કરીને મોઢું સાફ કરવું, અને જીભ ઉપરની ઉલ તો દરરોજ ઉતારવી. તે જીભ સાફ કરવાની પટ્ટીથી અથવા દાતણની ચીરીથી ધીરે ધીરે જીભ ઘસીને ઉતારવી અને આગળ ચોખ્ખા સ્થળને વિષે દાતણ ફેંકી દેવું. દાતણ પોતાની સામું અગર શાંત દિશામાં કે ઊંચુ રહે તો સુખને અર્થે જાણવું, અને એથી બીજી કોઈ રીતે પડે તો દુઃખને અર્થે સમજવું. ક્ષણમાત્ર ઊંચું રહીને જો પડી જાય તો, તે દિવસે મિષ્ટાન્નનો લાભ મળે છે એમ શાસ્ત્રના જાણ લોકો કહે છે. ખાંસી, શ્વાસ, જ્વર, અજીર્ણ, શોક, તૃષ્ણા, મોઢું આવવું વિગેરે જેને દર્દ થયું હોય, અથવા જેને માથાનો,

આંખનો, હૃદયનો અને કાનનો રોગ થયો હોય. તે માણસે દાતણ કરવું નહિ.

વાળ સમારવા, દર્પણમાં જોવું

દાતણ કર્યા પછી સ્થિર રહી હંમેશાં વાળ સમારવા, પોતાના માથાના વાળ બે હાથે સમારવા નહિ. મુખ તથા તિલક જોવાને માટે અથવા માંગલિકને અર્થે દર્પણમાં મુખ જોવાય છે. જો પોતાનું શરીર દર્પણમાં ધડ વગરનું દેખાય તો પંદર દિવસે પોતાનું મરણ થાય એમ સમજવું. ઉપવાસ, પોરિસી ઈત્યાદિ પચ્ચક્ખાણ કરનારને તો દાતણ પ્રમુખ કર્યા વિના પણ શુદ્ધિ જાણવી. કારણકે, તપસ્યાનું ફળ બહુ મ્હોટું છે. લોકમાં પણ ઉપવાસાદિક હોય, ત્યારે દાતણ વગેરે કર્યા સિવાય પણ દેવપૂજાદિક કરાય છે. લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ ઉપવાસાદિક હોય, ત્યારે દાતણ વગેરે કરવાનો નિષેધ કર્યો છે. **વિષ્ણુભક્તિ ચન્દ્રોદય**માં કહ્યું છે કે– ' પડવે, અમાસ, છઠ અને નોમ એટલી તિથિને વિષે મધ્યાન્હ સમયે, તથા ઉપવાસનો, સંક્રાંતિનો અને શ્રાદ્ધનો દિવસ હોય ત્યારે દાતણ ન કરવું. કારણ કે, ઉપર કહેલા દિવસે દાતણ કરે તો સાત કુળનો નાશ થાય છે. વ્રત વિષે બ્રહ્મચર્ય, અહિંસા, સત્ય વચન અને માંસનો ત્યાગ એ ચાર નિયમ નિત્ય પાળવા. વારંવાર પાણી પીવાથી, એક વખત પણ તાંબૂલ ભક્ષણ કરવાથી, દિવસે સુવાથી, અને સ્ત્રીનો સંગ કરવાથી ઉપવાસને દોષ લાગે છે. '

સ્નાન કેવીરીતે ક્યારે કરવું, ક્યારે ન કરવું.

જ્યાં કીડીઓનાં નગરાં, લીલફૂગ, કુંથુઆ વગેરે

જીવોની ઉત્પત્તિ ન હોય, જ્યાં ઉંચા નીચાપણું, અને પોલાણ વગેરે દોષ ન હોય, એવા સ્થાનકે તેમજ ઉડતા જીવોની રક્ષા વગેરેની યતના રાખીને પરિમિત અને વસ્ત્રથી ગાળેલા પાણીથી ન્હાવું. **શ્રાવક દિનકૃત્યમાં** કહ્યું છે કે —'જ્યાં ત્રસ પ્રમુખ જીવ નથી, એવા શુદ્ધ ભૂમિભાગને વિષે અચિત્ત અથવા ગળેલા સચિત્ત પાણીથી વિધિ પ્રમાણે ન્હાવું ઈત્યાદિ કહેલ છે.' **વ્યવહાર શાસ્ત્રમાં** તો એમ કહ્યું છે કે—'નગ્ન, રોગી, મુસાફરી કરીને આવેલા, સારાં વસ્ત્ર તથા અલંકાર પહેરેલા, ભોજન કરી રહેલા, પોતાના સગાવહાલાને વળાવીને આવેલા અને કાંઈ પણ મંગલિક કાર્ય કરી રહેલા એટલા લોકોએ ન્હાવું નહિં. અજાણ્યા, વિષમ માર્ગવાળા, ચંડાલાદિક મલિન લોકોએ દૂષિત કરેલા, વૃક્ષોથી ઢંકાયેલા અને શેવાળવાળા એવા પાણીમાં ન્હાવું નહિં. ઠંડા પાણીથી ન્હાઈ તુરત ગરમ અન્ન તથા ગરમ પાણીથી ન્હાઈને તુરત ઠંડું અન્ન ભક્ષણ ન કરવું અને ગમે તેવા પાણીથી ન્હાયા પછી શરીરે કોઈ સમયે પણ તેલ ચોપડવું નહિં.' 'ન્હાએલા પુરૂષની છાયા જો ભિન્ન ભિન્ન અથવા વિદ્રૂપ દેખાય દાંત માંહો માંહે ઘસાય, અને શરીરે મૃતકલેવર જેવો ગંધ આવે તો ત્રણ દિવસમાં તેનું મરણ થાય. ન્હાઈ રહ્યા પછી જો તુરતજ છાતી અને બે પગ સૂકાઈ જાય, તો છઠ્ઠે દિવસે મરણ થાય એમાં સંશય નથી, 'સ્ત્રીસંગ કર્યો હોય, ઉલટી થઈ હોય, સ્મશાનમાં ચિતાનોધૂમાડો લાગ્યો હોય, ખોટું સ્વપ્ન આવ્યું હોય, અને હજામત કરાવી હોય તો ગાળેલા શુદ્ધ જળથી જરૂર ન્હાવું.'
હજામત માથું ન કરાવી, અને કેશ પ્રસંગે ન કરાવવી

'તૈલમર્દન, સ્નાન અને ભોજન કર્યા પછી તથા આભૂષણ પહેરી રહ્યા પછી, યાત્રાના તથા સંગ્રામના અવસરે, વિદ્યાના આરંભમાં, ઉત્સવમાં, રાત્રિએ, સંધ્યા સમયે, કોઈ પર્વને દિવસે તથા (એક વાર હજામત કરાવ્યા પછી) નવમે દિવસે હજામત ન કરાવવી.' 'પખવાડીયામાં એક વાર દાઢી, મૂછ, માથાના વાળ તથા નખ કઢાવવા, ઉત્તમ પુરૂષે પોતાના હાથથી પોતાના વાળ તથા પોતાના દાંતની અણીથી પોતાના નખ ન કાઢવા જોઈએ.'

દેવપૂજાદિક પવિત્રકાર્યમાં શાસ્ત્રસંમત જળસ્નાન

જળસ્નાન એ શરીરને પવિત્ર કરી, સુખ ઉપજાવી અંતે ભાવશુદ્ધિનું કારણ થાય છે. શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ બીજા **અષ્ટકમાં** કહ્યું છે કે- 'પ્રાયે બીજા ત્રસ પ્રમુખ જીવને ઉપદ્રવ ન થાય તેમ શરીરની ચામડી વગેરે ભાગની ક્ષણમાત્ર શુદ્ધિને અર્થે જે પાણીથી ન્હવાય છે, તેને **દ્રવ્યસ્નાન** કહે છે, સાવદ્ય વ્યાપાર કરનારો ગૃહસ્થ આ દ્રવ્યસ્નાન યથાવિધિ કરીને દેવની તથા સાધૂની પૂજા કરે તો તેને એ સ્નાન પણ શુભ કરનારૂં છે. કારણકે, એ દ્રવ્યસ્નાન ભાવશુદ્ધિનું કારણ છે. અને દ્રવ્યસ્નાનથી ભાવ શુદ્ધિ થાય એ વાત અનુભવસિદ્ધ છે. માટે દ્રવ્યસ્નાનમાં કાંઈક અપ્કાયાદિનો વિરાધનાદિ દોષ છે, તો પણ બીજા સમક્તિ શુદ્ધિ વગેરે ઘણા ગુણો હોવાથી એ (દ્રવ્યસ્નાન) ગૃહસ્થને શુભકારી જાણવું.' વળી આગળ ત્યાં કહ્યું છે કે-'પૂજાને વિષે જીવહિંસા થાય છે. જીવહિંસા તે તો નિષિદ્ધ છે તો પણ જીનેશ્વર ભગવાનની પૂજા સમક્તિ શુદ્ધિનું કારણ

છે, માટે શુધ્ધ જાણવી.' એથી સિદ્ધ થયું કે, દેવપૂજાદિક કાર્ય કરવું હોય તો જ ગૃહસ્થને દ્રવ્યસ્નાનની અનુમોદના (સિધ્ધાંતમાં) કહી છે. આથી દ્રવ્યસ્નાન પુણ્યને અર્થે છે, એમ જે કેટલાક કહે છે, તે દુર કર્યું એમ જાણવું.

જલસ્નાન દેહશુદ્ધ કરે પણ પાપશુદ્ધ ન કરે

તીર્થમાં કરેલા સ્નાને કરીને દેહની શુદ્ધિ ભલે થાય, પરંતુ જીવની તો એક અંશમાત્ર પણ શુદ્ધિ થતી નથી. **સ્કંદપુરાણમાં** કાશીખંડને વિષે છઠ્ઠા અધ્યાયની અંદર કહ્યું છે કે, 'દુરાચારી પુરૂષો હજારો મણ માટીથી સેંકડો ઘડા પાણીથી તથા સેંકડો તીર્થોના જળથી ન્હાય, તોપણ શુદ્ધ થતા નથી. જળચર જીવ જળમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે, અને જળમાંજ મરણ પામે છે, પણ મનના મેલ નહિ ધોવાયાથી તેઓ સ્વર્ગે જતા નથી. જેનું ચિત્ત શમદમાદિકથી, મુખ સત્ય વચનથી અને શરીર બ્રહ્મચર્યથી શુદ્ધ છે, તે ગંગા નદીએ ગયા વિના પણ શુદ્ધજ છે. જેનું ચિત્ત રાગાદિકથી, મુખ અસત્ય વચનથી અને શરીર જીવહિંસાદિકથી મલિન હોય, તે પુરૂષથી ગંગા નદી પણ વેગળી રહે છે. જે પુરૂષ પરસ્ત્રીથી, પરદ્રવ્યથી અને પારકાનો દ્રોહ કરવાથી વેગળો રહે, તેને ઉદ્દેશીને ગંગા નદી પણ કહે છે કે, એ પુરૂષ કયારે આવીને મને પવિત્ર કરશે?'

દ. ૧૨ એના ઉપર એક **કુલપુત્રની** વાત છે તે આ પ્રમાણે: કોઈ એક કુલપુત્ર ગંગા નામના તીર્થને વિષે જતો હતો, તેને તેની માતાએ કહ્યું કે, "હે વત્સ! તું જ્યાં ન્હાય ત્યાં આ મારા તુંબડાને પણ ન્હવરાવજે." એમ કહી તેને

તેની માતાએ તુંબડું આપ્યું. કુળપુત્ર પણ ગંગા વિગેરે તીર્થે જઈ માતાનાં વચન પ્રમાણે પોતાની સાથે તુંબડાંને ન્હવરાવી ઘેર આવ્યો ત્યારે માતાએ તે તુંબડાનું શાક રાંધી પુત્રને પીરસ્યું. પુત્રે કહ્યું: “બહુજ કડવું છે.” માતાએ કહ્યું: “જો સેંકડોવાર ન્હવરાવ્યાથી પણ એ તુંબડાની કડવાશ ન ગઈ, તો સ્નાન કરવાથી તારૂં પાપ કેવી રીતે જતું રહ્યું? તે (પાપ) તો તપસ્યારૂપ ક્રિયાનુષ્ઠાનથીજ જાય.” માતાનાં આવાં વચનથી કુળપુત્રને વિચાર કરવાથી સાચી સમજ પ્રાપ્ત થઈ કે પાપશુદ્ધિ તપસ્યાથી થાય છે માત્ર જળસ્નાનથી નહિ.

અસંખ્યાત જીવમય જળ, અનંત જીવમય શેવાળ અળગણું પાણી હોય તો તેમાં રહેલાં પુરા પ્રમુખ ત્રસજીવની વિરાધના થતી હોવાથી ન્હાવું દોષવાળું છે. એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. જળ જીવમય છે એ વાત લૌકિકમાં પણ કહી છે. **ઉત્તરમીમાંસામાં** કહ્યું છે કે— ‘કરોળીયાના મુખમાંથી નીકળેલા તંતુ જેવા બારીક વસ્ત્રથી ગળેલા પાણીના એક બિંદુમાં જે સૂક્ષ્મ જીવો છે, તે જો ભ્રમર જેટલા થાય, તો ત્રણે જગતમાં સમાય નહિ.’

અપવિત્ર શરીરે ભગવાનની અગ પૂજા ન કરવી. તેમજ ભોંય પડેલાં ફૂલ ન ચડાવવાં—

હવે ભાવસ્નાન કહે છે:— ‘ધ્યાનરૂપ જળથી *કર્મરૂપ મળ દૂર થવાને લઈ જીવને જે સદાકાળ શુદ્ધતાનું* કારણ તે ભાવસ્નાન કહેવાય છે.’ કોઈ પુરૂષને દ્રવ્યસ્નાન કરે છતાં પણ જો ગુમડાં પ્રમુખ ઝરતાં હોય તો, તેણે

પોતાની ચંદન, કેસર, પુષ્પ પ્રમુખ સામગ્રી આપીને બીજા માણસ પાસે ભગવાનની અંગપૂજા કરાવવી અને અગ્રપૂજા તથા ભાવપૂજા પોતે કરવી. શરીર અપવિત્ર હોય તો લાભને બદલે આશાતના થવાનો સંભવ છે; માટે તેવા પ્રસંગે શાસ્ત્રમાં અંગપૂજા કરવાનો નિષેધ કર્યો છે. કહ્યું છે કે, 'જે અપવિત્ર પુરુષ સંસારમાં પડવાનો ભય ન રાખતાં દેવપૂજા કરે છે અને જે પુરુષ ભૂમિ ઉપર પડેલા ફૂલથી પૂજા કરે છે તે બન્ને ચંડાલ સમ જાણવા.' એ ઉપર નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે:—

દૃ. ૧૩ "કામરૂપ નગરમાં એક ચંડાલને ત્યાં પુત્ર થયો. તે થતાંજ તેનો પૂર્વભવનો વૈરી કોઈ વ્યંતર દેવતા હશે, તેણે તેનું હરણ કરી વનમાં મૂક્યો. એટલામાં કામરૂપ નગરનો રાજા રવવાડીએ નીકળ્યો છે. તેણે વનમાં તે બાળકને દીઠો. રાજાપુત્રહીન હતો તેથી તેણે તે ગ્રહણ કર્યો, પાળ્યો અને તેનું પુણ્યસાર નામ પાડ્યું. પુણ્યસાર તરૂણ અવસ્થામાં આવ્યો ત્યારે પિતાએ તેને રાજ્ય સોંપીને દીક્ષા લીધી. કેટલેક કાળે કામરૂપ નગરના રાજા કેવલી થઈ કામરૂપ નગરમાં આવ્યા. પુણ્યસાર કેવળીને વંદના કરવા ગયો. સર્વ નગરના જનો વાંદવા આવ્યા. પુણ્યસારની માતા ચંડાલણી પણ ત્યાં આવી. પુણ્યસાર રાજાને જોઈ ચંડાલણીના સ્તનમાંથી દૂધ ઝરવા લાગ્યું, ત્યારે પુણ્યસાર રાજાએ કેવલી ભગવાનને એનું કારણ પૂછ્યું. કેવલીએ કહ્યું: "હે રાજન્! આ તારી માતા છે. તું વનમાં પડ્યો હતો તે મારા હાથમાં આવ્યો." પુણ્યસારે પાછું કેવલીને પૂછ્યું: "હે ભગવન્!

કયા કર્મથી હું ચંડાલ થયો," કેવલીએ કહ્યું: પૂર્વભવે તું વ્યવહારી હતો. એક વખતે ભગવાનની પૂજા કરતાં "ભૂમિ ઉપર પડેલું ફૂલ ચઢાવવું નહિં" એમ જાણતા છતાં પણ તેં ભૂમિ ઉપર પડેલું ફૂલ અવજ્ઞાથી ભગવાન ઉપર ચઢાવ્યું, તેથી તું ચંડાલ થયો. કહ્યું છે કે–' જે પુરૂષ એઠું ફળ, ફૂલ અથવા નૈવેદ્ય ભગવાનને અર્પણ કરે, તે પરભવમાં નીચકુળમાં ઉત્પન્ન થવાનું નીચગોત્ર કર્મ બાંધે છે.' તારી માતાએ પૂર્વભવે રજસ્વલા છતાં દેવ પૂજા કરી હતી તે કર્મથી એ ચંડાલણી થઈ." કેવલીનાં એવાં વચન સાંભળી વૈરાગ્યથી પુણ્યસાર રાજાએ દીક્ષા લીધી, આ રીતે અપવિત્રતાથી તથા ભૂમિ ઉપર પડેલાં ફૂલથી દેવપૂજા કરવા ઉપર પુણ્યસાર કથા છે.

આથી ભૂમિ ઉપર પડેલું ફૂલ સુગંધિ હોય, તોપણ તે ભગવાનને ચઢાવવું નહિં અને થોડી અપવિત્રતા હોય તો પણ ભગવાનને અડવું નહિં વિશેષ કરી સ્ત્રીઓએ તો રજસ્વલાની પૂર્ણશુદ્ધિ થયા વિના બિલકુલ પ્રતિમાને સ્પર્શ કરવો નહિ, કારણકે તેથી મોટી આશાતનાનો દોષ લાગે છે.

પૂજામાં કેટલાં અને કેવાં વસ્ત્ર પહેરવાં? તેમજ કોઈનું પહેરેલું વસ્ત્ર ન પહેરવું.

ન્હાઈ રહ્યા પછી પવિત્ર, કોમળ અને સુગંધિ કાષાયિકાદિક વસ્ત્રે કરી અંગ લ્હોઈ, પલાળેલું ધોતિયું મૂકી, બીજું પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરી, ભીને પગે ભૂમિને સ્પર્શ ન થાય તે રીતે પવિત્ર સ્થાનકે આવવું. ઉત્તર દિશા તરફ મુખ કરીને ચળકતાં, નવાં, પૂરેપૂરાં, સાંધેલાં નહિં, અને

પહોળાં એવાં બે શ્વેત વસ્ત્રમાંથી એક પહેરવું તથા બીજું ઓઢવું. કહ્યું છે કે—' ભોગવાઈ હોય તે પ્રમાણે પાણીથી શરીર શુદ્ધિ કરીને ધોએલાં, ધૂપ દઈ સુગંધિ કરેલાં અને પવિત્ર એવાં બે વસ્ત્ર ધારણ કરવાં.' લોકને વિષે પણ કહ્યું છે કે— ' હે રાજન્! દેવપૂજામાં સાંધેલું, બળેલું, અને ફાટેલું વસ્ત્ર ન લેવું. તથા પારકું વસ્ત્ર પણ ધારણ ન કરવું. એક વાર પહેરેલું વસ્ત્ર, જે વસ્ત્ર પહેરીને વડીનીતિ, મૂત્ર તથા સ્ત્રીસંગ કર્યો હોય, તે વસ્ત્ર દેવપૂજામાં વર્જવું. તેમજ એક વસ્ત્ર ધારણ કરીને જમવું પણ નહિ, તથા પૂજા કરવી નહિ. સ્ત્રીઓએ પણ પોલકું, કાંચળી કે ચોળી વગર દેવપૂજા ન કરવી,' આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થયું કે, પુરૂષોને બે વસ્ત્ર વગર અને સ્ત્રીઓને ત્રણ વસ્ત્ર વગર દેવપૂજા કરવાનો શાસ્ત્ર નિષેધ કરે છે. ધોએલું વસ્ત્ર મુખ્ય પક્ષથી તો ક્ષીરોદક પ્રમુખ બહુ ઉંચું અને તે શ્વેતવર્ણજ રાખવું. ઉદાયન રાજાની રાણી પ્રભાવતી પ્રમુખનું પણ શ્વેત વસ્ત્ર **નિશિથાદિક** ગ્રંથમાં કહ્યું છે. **દિનકૃત્યાદિક** ગ્રંથોમાં પણ કહ્યું છે કે– "**सेअवत्थ नियसणोत्ति**" (એટલે શ્વેતવસ્ત્ર પહેરનાર ઈત્યાદિ) ક્ષીરોદક પ્રમુખ વસ્ત્ર રાખવાની શક્તિ ન હોય તો રેશમી વસ્ત્ર વિગેરે શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર રાખવું. **પૂજા ષોડકશમાં** કહ્યું છે કે—"**सितशुभवसणे**ति" (સફેદશુભ વસ્ત્રો) એની ટીકામાં કહ્યું છે કે—શ્વેત અને શુભ વસ્ત્રો પહેરી પૂજા કરવી. અહિં શુભ વસ્ત્રથી પટ્ટયુગ્માદિક રાતા, પીળા પ્રમુખ વર્ણનું લેવાય છે. "**एग साडिअं उत्तरासंगं करेइ**" (એટલે એગસાડી

ઉત્તરાસંગ કરે) ઈત્યાદિક સિદ્ધાંતનાં પ્રમાણભૂત વચન છે, તેથી ઉત્તરીય વસ્ત્ર અખંડજ રાખવું. બે અથવા તેથી વધારે કકડા સાંધેલા ન રાખવા. "દુકુલ (રેશમી) વસ્ત્ર પહેરીને ભોજનાદિક કરે તો પણ તે અપવિત્ર થતું નથી," એ લોકોક્તિ પૂજાના વિષયમાં પ્રમાણભૂત ન માનવી. પરંતુ બીજા વસ્ત્રની પેઠે દુકુલ વસ્ત્રમાં પણ ભોજન, મળ મૂત્ર તથા અશુચિ વસ્તુનો સ્પર્શ વર્જવો. રેશમી વસ્ત્ર જેમ વપરાય તેમ ધોવું, ધૂપ દેવો ઈત્યાદિ સંસ્કાર કરીને પાછું પવિત્ર કરવું. તથા એ પૂજા સંબંધી વસ્ત્ર થોડી વારજ વાપરવું. પરસેવો, નાકનો મળ પ્રમુખ એ વસ્ત્રથી લ્હોવું નહિ. કારણ કે, તેથી અપવિત્રપણું ઉપજે છે. વાપરેલા બીજા વસ્ત્રથી પુજાનું વસ્ત્ર જુદું રાખવું. પ્રાયે પૂજાનું વસ્ત્ર પારકું ન લેવું. વિશેષ કરી બાળક, વૃદ્ધ, સ્ત્રીઓ પ્રમુખનું. દ૦ ૧૪ સંભળાય છે કે–કુમારપાળ રાજાનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર બાહડ મંત્રીના ન્હાના ભાઈ ચાહડે વાપર્યું, ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે "નવું વસ્ત્ર મને આપ" ચાહડે કહ્યું કે, "આવું નવું વસ્ત્ર તો સવાલક્ષનું બંબેરાપુરીને વિષેજ થાય છે અને તે ત્યાંથી ત્યાંના રાજાએ વાપરેલુંજ અહિં આવે છે." પછી કુમારપાળે નહિ વાપરેલું એક (રેશમી) વસ્ત્ર બંબેરાના રાજા પાસે માગ્યું. પણ તે તેણે આપ્યું નહિ. કુમારપાળ રાજાએ રૂષ્ટ થઈ ચાહડને "ઘણા દ્રવ્યનું દાન ન કરવું" એમ શિખામણ સાથે સૈન્ય આપી મોકલ્યો. ત્રીજે પ્રયાણે ચાહડે ભંડારી પાસે લક્ષ દ્રવ્ય માગ્યું, ત્યારે તેણે આપ્યું નહિ, તેથી તેણે તેને કાઢી મૂક્યો, અને યથેચ્છ દાન દઈ

રાત્રિએ ચઉદસો ઉંટડી સ્વાર સાથે જઈ બંબેરાપુરને ઘેર્યું. ત્યારે નગરમાં સાતસો કન્યાઓનો વિવાહનો સમય હતો, તેમાં વિઘ્ન ન આવે માટે તે રાત્રિ વીતી જાય ત્યાં સુધી વિલંબ કરીને પ્રભાત કાળ થતાંજ ચાહડે દુર્ગ (કિલ્લો) હસ્તગત કર્યો. તેણે સાતક્રોડ સોનૈયા અને અગ્યારસો ઘોડા બંબેરાના રાજાના દંડના લીધા, અને ઘરટ્ટથી દુર્ગનું ચુર્ણ કરી નાંખ્યું. તે દેશમાં પોતાના સ્વામીની (કુમારપાળની) આજ્ઞા ચલાવી, અને સાતસો સાળવીને ઉત્સવ સહિત પોતાના નગરમાં લઈ આવ્યો. કુમારપાળે કહ્યું. "ચાહડ બહુ ઉદારતા એ એક ત્હારામાં દોષ છે. તે જ તને જો કે દષ્ટિ દોષથી પોતાનું રક્ષણ કરવાનો એક મંત્ર છે એમ હું જાણું છું. કારણકે, તું મ્હારા કરતાં પણ દ્રવ્યનો વ્યય અધિક કરે છે." ચાહડે કહ્યું. "મને મ્હારા સ્વામિનું બળ છે તેથી હું અધિક વ્યય કરૂં છું. આપ કોના બળથી અધિક વ્યય કરો ?" ચાહડનાં એવાં ચતુરાઈભર્યાં વચનથી કુમારપાળ પ્રસન્ન થયો, અને તેણે બહુ માન કરી ચાહડને "राजघरट्ट" એવું બિરૂદ આપ્યું. માટે બીજાએ વાપરેલું વસ્ત્ર ન લેવું તે ઉપર આ કુમારપાળરાજાનું દષ્ટાંત છે.

પૂજા કરતી વેળા સાત શુદ્ધિ રાખવી–

પોતે સારા સ્થાનથી અથવા પોતે જેના ગુણ જાણતો હોય, એવા સારા માણસ પાસેથી પાત્રની સ્વચ્છતા અને પાત્રના આચ્છાદન પૂર્વક માર્ગમાં પણ જયણાપૂર્વક પાણી, ફુલ ઈત્યાદિક પૂજાની વસ્તુ મંગાવવી. ફૂલ પ્રમુખ આપનારને સારૂં મૂલ્ય વગેરે આપીને રાજી કરવો. તેમજ, સારો

મુખકોશ બાંધી પવિત્ર ભૂમિ જોઈ યુક્તિથી જેમાં જીવની ઉત્પત્તિ ન હોય, એવાં કેશર, કસ્તુરી પ્રમુખ વસ્તુથી મિશ્ર કરેલું ચંદન ઘસવું. વીણેલા અને ઉંચા આખા ચોખા, સોધેલો ધૂપ અને દીપ, અપૂર્વ સરસ નૈવેદ્ય તથા મનોહર ફળ ઇત્યાદિ સામગ્રી એકઠી કરવી. એવી રીતે **દ્રવ્યશુદ્ધિ** કહી છે. રાગ, દ્વેષ, કષાય, ઈર્ષ્યા, ઈહલોકની તથા પરલોકની ઇચ્છા, કૌતુક તથા ચિત્તની ચપળતા ઇત્યાદિ દોષ મૂકીને ચિત્તની એકાગ્રતા રાખવી તે **ભાવશુદ્ધિ** જાણવી. કહ્યું છે કે–'મન, વચન, કાયા, વસ્ત્ર, ભૂમિ, પૂજાનાં ઉપકરણ અને સ્થિતિ (આસન પ્રમુખ) એ સાતેની શુદ્ધિ ભગવાનની પૂજા કરતી વેળાએ રાખવી.

દ્રવ્ય અને ભાવથી શુદ્ધ થયેલ ગૃહચૈત્યમાં પૂજા કરે.

એવી રીતે દ્રવ્યથી અને ભાવથી શુદ્ધ થએલો મનુષ્ય ઘર દેરાસરમાં જાય. અને કહ્યું છે કે–' પુરૂષ જમણો પગ આગળ મૂકીને જમણી બાજુએ યતનાથી પ્રવેશ કરે, અને સ્ત્રી ડાબો પગ આગળ મૂકીને ડાબી બાજૂએ યતનાથી પ્રવેશ કરે. પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશાએ મુખ કરીને ડાબી નાડી ચાલે ત્યારે અને મૌન પૂર્વક સુગંધિ અને મધુર પદાર્થોથી દેવની પૂજા કરે. તે આ રીતે.

પૂર્વદિશા કે ઉત્તરદિશા સામે બેસીને ચંદ્રનાડી વહેતાં સુગંધવાળા મીઠા પદાર્થોથી દેવની પૂજા કરે. સમુચ્ચયથી કેવી યુક્તિપૂર્વક દેવની પૂજા કરવી તે વિધિ બતાવે છે–

ત્રણ નિસિહિ ચિંતવવી, ત્રણ પ્રદક્ષિણા ફરવી, ત્રિકરણ *(મન, વચન, કાયા) શુદ્ધિ કરવી એ વિધિથી શુદ્ધ પવિત્ર*

પાટલા પ્રમુખપર પદ્માસનાદિક સુખે બેસી શકાય એવા આસને બેસીને ચંદનના વાસણમાંથી બીજા વાસણ (વાટકી) વિગેરેમાં કે હાથની હથેળીમાં ચંદન લઈને કપાળમાં તિલક કરી હાથમાં કંકણ કે નાડાછડી બાંધીને હાથની હથેલી વળી ચંદનના રસથી વિલેપનવાળી કરી ધૂપથી ધૂપી પછી ભગવંતની (આ પુસ્તકમાં આગળ કહેવાશે) તે વિધિપૂર્વક પૂજાત્રિક (અંગપૂજા, અગ્રપૂજા, ભાવપૂજા) કરીને પહેલાં કર્યું હોય કે ન કર્યું હોય તો પણ પ્રભુસાક્ષીએ પચ્ચક્ખાણ કરે.

विहिणा जिणं जिणगेहे गंतुं अच्चेइ उचियचिंतरओ ।
उच्चरइ पच्चक्खाणं दढपंचाचारगुरुपासे ॥६॥ (મૂલ)

વિધિપૂર્વક જિનેશ્વર ભગવંતના મંદિરે જઈ વિધિપૂર્વક ઉચિત ચિંતવના કરીને (દેરાસરની દેખરેખ કરી) વિધિપૂર્વક જિનની પૂજા કરે. એમ સામાન્ય અર્થ બતાવી વિશેષ અર્થ બતાવે છે.

જિનમન્દિર જવાનો વિધિ— મન્દિર જનાર જો રાજા પ્રમુખ મહર્દ્ધિક હોય તો સર્વ ઋદ્ધિથી, સર્વ ઐશ્વર્યથી, સર્વ યુક્તિથી, સર્વ બળથી, સર્વ પરાક્રમથી, જૈનશાસનનો મહિમા વધારવા માટે મોટી ઋદ્ધિપૂર્વક મન્દિરે જાય. જેમ **દશાર્ણભદ્ર** રાજા શ્રી વીરભગવાનને વંદન કરવા ગયો હતો તેવી રીતે જાય.

દ. ૧૫ દશાર્ણભદ્ર રાજાનું દૃષ્ટાંત—દશાર્ણભદ્ર રાજાએ અભિમાનથી એવો વિચાર કર્યો કે, જેવી રીતે કોઈએ

પણ પ્રભુ મહાવીરને વાંદ્યા ન હોય એવા ઠાઠમાઠથી હું વાંદવા જાઉં. એમ ધારી તે પોતાની સર્વ ઋદ્ધિ સહિત, પોતાના સર્વ પુરુષોને યથાયોગ્ય શૃંગાર પહેરાવીને તથા દરેક હાથીના દંતૂશળ ઉપર સોના-રૂપાના શૃંગાર પહેરાવીને ચતુરંગિણી સેના સહિત પોતાની અંતેઉરીઓને સોના-રૂપાની પાલખીઓ કે અંબાડીઓમાં બેસારીને સર્વને સાથે લઈ ઘણાજ ઠાઠથી ભગવંતને વાંદવા આવ્યો.

તે વખતે તેને ઘણું જ અભિમાન થયેલ જાણી તેનો મદ ઉતારવા માટે સૌધર્મેન્દ્રે શ્રીવીરને વાંદવા આવતાં દિવ્ય ઋદ્ધિની રચના કરી. તે વૃદ્ધ- ઋષિમંડળ સ્તોત્રવૃત્તિથી અહિંયાં બતાવે છે.

પાંચસો ને બાર મસ્તકવાળા એક એવા ચોસઠ હજાર હાથી બનાવ્યા. તેને એકેક મસ્તકે (કુંભસ્થળે) આઠ-આઠ દંતુશળ, એકેક દંતુશળે આઠ આઠ વાવડીઓ, એકેકી વાવમાં લાખ પાંખડીવાળાં આઠ-આઠ કમળ, અને દરેક પાંખડીમાં બત્રીસ દિવ્ય નાટક, દરેક કર્ણિકામાં એકેક દિવ્ય પ્રાસાદ અને દરેક પ્રાસાદમાં અગ્રમહિષીની સાથે ઇન્દ્ર ભગવાનના ગુણ ગાય છે, એવી ઋદ્ધિથી ઐરાવતહાથી ઉપર બેસી આવતા ઇન્દ્રને જોઈ, દશાર્ણભદ્રરાજાનો ઋદ્ધિનો ગર્વ ઉતરતાં દીક્ષા ગ્રહણ કરી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી.

શક્રેન્દ્રે બનાવેલા હાથીઓના મુખની, કમળની, તેમજ કમળની પાંખડીની સંખ્યા પૂર્વાચાર્યોએ આવી રીતે બતાવી છે. તે એક હાથીને ચાર હજાર ને છન્નુ દંતુશળ, બત્રીસ હજાર સાતસેં ને અડસઠ વાવો, બે લાખ બાસઠ

હજાર એકસો ચુમાલીસ કમળ, અને તેટલી જ સંખ્યા કર્ણિકામાં રહેલા પ્રાસાદાવતંસકમાં થતા નાટકની છે. ૨૬ અબજ, એકવીસ કરોડ, ચુમાલીસ લાખ કમળની પાંખડીઓ જાણવી. એવા ચોસઠ હજાર ઐરાવણ હાથી હતા. તેમનાં મુખ વિગેરેની સર્વ સંખ્યા આ મુજબ છે, તેના કુલ ત્રણ કરોડ, સત્તાવીસ લાખ ને અડસઠ હજાર મુખની સંખ્યા સમજવી અને છવીસ કરોડ, એકવીસ લાખ, ચુમાલીશ હજાર કુલ દાંતની સંખ્યા જાણવી. કુલ વાવો—બસો નવ કરોડ, ઈકોતેર લાખ, બાવન હજાર, કુલ કમળ સોલસો સીત્તોતેર કરોડ, બહોંતર લાખ, સોળ હજાર; કર્ણિકા નાટક અને પાંખડી—સોળ કોડાકોડી, સીત્તોતેર લાખ કરોડ, બહોંતર હજાર કરોડ, એકસો સાઠ કરોડ; અને કુલ નાટકમાં બનેલા રૂપની સંખ્યા પાંચસે કોડાકોડી, છત્રીસ કોડાકોડી, સત્યાસી લાખ કોડી, નવ હજાર કોડી, સો કોડી વીસ કરોડ જાણવી. એમ આવશ્યક સૂત્રની ચૂર્ણીમાં કહેલું છે.

વળી એકેકા પ્રાસાદાવતંસકમાં આઠ આઠ અગ્રમહિષીના સાથે તે સર્વ ઈંદ્રની સંખ્યા સર્વ કમળના બરાબર સમજવી, અને સર્વ ઇંદ્રાણીની સંખ્યા તેર હજાર, ચારસે એકવીસ કરોડ, સીત્તોતેર લાખ, અઠ્ઠાવીસ હજાર જાણવી. અને એકેક નાટકમાં સર્વ સરખા શંગારના ધારણ કરનારાં એકસોઆઠ દેવકુમાર, એકસોઆઠ દેવકુમારી જાણવી.

વાજિંત્રની જાત તથા સંખ્યા :– ૧ શંખ, ૨ શંગિકા (સીંગડી), ૩ શંખિકા, ૪ પેયા, ૫ પરિપરિકા, ૬ પણવ, ૭ પટહ, ૮ ભંભા, ૯ હોરંભા, ૧૦ ભેરી,

૧૧ ઝલરી, ૧૨ દુંદુભિ, ૧૩ મુરજ, ૧૪ મૃદંગ, ૧૫ નાંદી મૃદંગ, ૧૬ આલિંગ, ૧૭ કસ્તુમ્બ, ૧૮ ગોમુખ, ૧૯ મરદલ, ૨૦ વિપંચી, ૨૧ વલ્લકી, ૨૨ ભ્રામરી, ૨૩ ષડ્ભ્રામરી, ૨૪ પરિવાદિની, ૨૫ બબ્બીસિશા, ૨૬ સુઘોષા, ૨૭ નંદિઘોષા, ૨૮ મહતી, ૨૯ કચ્છપી, ૩૦ ચિત્રવીણા, ૩૧ આમોટ, ૩૨ ઝંઝ, ૩૩ નકુલ, ૩૪ તૂણા, ૩૫ તુંબવીણા, ૩૬ મુકુંદ, ૩૭ હુડુક્કા, ૩૮ ચિરચિકી, ૩૯ કરટી, ૪૦ ડિંડિમ, ૪૧ કિણિત, ૪૨ કડંબ, ૪૩ દર્દરક, ૪૪ દર્દરિકા, ૪૫, કસ્તુંબર, ૪૬ કળશિકા, ૪૭ તળ, ૪૮ તાળ, ૪૯ કરતાલ, ૫૦ રિંગીશીકા, ૫૧ મકરિકા, ૫૨ શિશુમારિકા, ૫૩ વંશ, ૫૪ વાલી, ૫૫ વેણુ, ૫૬ પરીલી, ૫૭ બંધુકા, એ આદિક વાજિંત્રોની સમજુતી નીચે મુજબ જાણવી. દરેક વાજિંત્રના વગાડનારા એકસો ને આઠ સમજવા.

૧ શંખ એ તીક્ષ્ણ સ્વરનું વાજિંત્ર છે, મોટો શંખ સમજવો. ૨ શૃંગીકા (શીંગડી) એ વાજિંત્ર પ્રસિદ્ધ છે. ૩ શંખિકા—નાનો શંખ—એ ગંભીર સ્વરનું વાજિંત્ર છે. ૪ પેયા—મોટી કાહલા વાજિંત્ર વિશેષ છે. ૫ પરિપરિકા—એ કરોળીઆના પડની પેઠે બહારથી ચામડું મઢેલું અને પાછળથી ખાલી એવું વાજિંત્ર, જે લોકોમાં ડફ નામથી ઓળખાય છે. ૬—૭ પણુવ તથા પટહ એ બન્ને એક જ જાતિના છે, નાનો તે પણુવ અને મોટો તે પટહ ગણાય છે. પાલી જેમાં લાંબા ભાજન ઉપર ચર્મવેષ્ટિત હોય છે એને પણ વાજિંત્ર કહે છે. ૮—૯—૧૦ ભંભા, હોરંભા, ભેરી એ ત્રણ વાજિંત્ર એક જ સરખા હોય છે, ઢોલના આકારે હોય

છે. ૧૧ ઝલ્લરી તે ચર્મથી વેષ્ટિત વિસ્તીર્ણ વંશવાળી ગોળ આકારે હોય છે. ૧૨ દુંદુભી–તે ઢોલને આકારે સાંકડે મુખે હોય છે એ દેવવાજિંત્ર છે. ૧૩ મુરજ તે મોટો મર્દલ. ૧૪ મૃદંગ તે લઘુ મર્દલ. ૧૫ નાંદિ મર્દલ તે એક તરફ સાંકડું મુખ અને બીજી તરફ પહોળું મુખ હોય છે, એને લોકોમાં મૃદંગ કહે છે. ૧૬ આલિંગ તે મોટા મૃદંગ સમાન છે. ૧૭ કસ્તુંબ તે ચર્મવેષ્ટિત થુડ નામનું વાજિંત્ર છે. ૧૯ મર્દલ તે બન્ને તરફ સરખું હોય છે, ૨૦ વિપંચી તે ત્રણ તંતુવાળી વીણા સમજવી. ૨૧ વલ્લકી તે સામાન્ય વીણા. ૨૪ પરિવાદિની તે સાત તંતુવાળી વીણા. ૨૮ મહતી સો તંતુવાળી વીણા, ૩૫ કસ્તુમ્બ તુંબ વીણા–તંબુરો તુંબ યુક્ત વીણા ૩૬ મુકુંદ તે મુરજ વિશેષ છે, કે જે પ્રાયઃ અતિલીન થવાય તે પ્રમાણે વગાડાય છે. ૩૭ હુડુક્ક એવા નામનું વાજિંત્ર વિશેષ છે. ૪૦ ડિંડિમ તે અવસરને જણાવનાર પણવ જેવો છે. ૪૨ કડંબા, કરટિકા, ૪૩ દર્દરક, એ પ્રસિદ્ધ છે. ૪૪ નાના દર્દરકને દર્દરિકા કહેવાય છે. ૪૭ તળ એ હાથથી વગાડવાનું એક જાતિનું તાલ છે. ૫૪ વાલી એ મુખથી વગાડવાનું તુણવિશેષ વાજિંત્ર છે. ૫૭ બંધુક એ પણ તુણને મળતું વાજિંત્ર મુખથી ફુંકી વગાડવાનું છે. બાકીના ભેદો લોકથી જાણી લેવા.

વધારે નામ ગણાવેલાં છતાં પણ ઓગણપચાસ વાજિંત્રોમાં સર્વનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જેમ વેણુ, વીણા, વાલી મરલી, પંસુળ એ બધાંનો શંખમાં સમાવેશ થાય છે. શંખ, શંખિકા, શંખી, ખરમુખી, પેયા, પરપરીકા

એ બધાં ફુંકવાથી વાગે છે. પટહ પણવ એ દાંડીથી વગાડવામાં આવે છે. ભંભા, હોરંભા એ બન્ને અફાળતાં (ઘાવ કરતાં) વાગે છે. ભેરી, ઝલ્લરી, દુંદુભી તાડના કરતાં વાગે છે. મુરજ, મૃદંગ, નાંદી, મૃદંગ એ આલાપ કરતાં આંગળીઓથી વાગે છે. આલિંગ, કુસ્તુમ્બ, ગોમુખી, મર્દલ એ જોરથી તાડતાં આંગળીથી વાગે છે. વિપંચી, વીણા અને વલ્લકી મૂર્છના કરતાં વાગે છે. ભ્રામરી ષટ્ભ્રામરી, પરિવાદિની એ ત્રણ હુલાવતાં વાગે છે.

બબ્બીસા, સુઘોષા, નંદિઘોષા, તારના ફેરવવાથી વાગે છે, મહતી, કચ્છપી, ચિત્રવીણા એ તારને કૂટતાં વાગે છે. આમોદ, ઝંઝા, નકુલ એ વાજિંત્ર તારને મરડતાં વાગે છે. તુણ, તુંબવીણા એ સ્પર્શ કરતાં વાગે છે. મુકુંદ, હુડુક્કા, ચિચ્ચિકી એ મૂર્છના કરતાં વાગે છે. કરટી, ડિંડિમ, કિણુત, કડંબ વગાડતાં વાગે છે. દર્દર, દર્દરી, કસ્તુંબર, કલશિકા એ ઘણું તાડન કરતાં વાગે છે. તગ તાળ, કાંસા તાળ એ વગાડતાં વાગે છે. રીગિસિકા, લત્તિકા, મકરિકા, શિશુમારિકા એ ઘસવાથી વાગે છે. વંશ, વેણુ, વાલી, પિરીલી, બંધુક એ ફુંકતાં વાગે છે. આ સર્વ વાજિંત્ર દેવકુમાર અને દેવકુમારીઓ એકી સાથે વગાડે છે અને ગાય છે.

બત્રીસબદ્ધ નાટકનાં નામ—

અષ્ટ માંગળિક પ્રવિભક્તિચિત્ર (સ્વસ્તિકને આકારે નાચવું, એમજ શ્રીવચ્છ, નંદાવર્ત્ત, સરાવસંપુટ, ભદ્રાસન, કળશ, મત્સ અને દર્પણ, એઓના આકારે નાટક કરવું:

એને અષ્ટ માંગળિક પ્રવિભક્તિચિત્ર નામા નાટક કહે છે.) ૨ વાસંતી લતા પદ્મલતા પ્રવિભક્તિચિત્ર. (આવવું, જવું, પાછું જવું, હારબંધ થવું, સામસામા હારબંધ થવું, સ્વસ્તિકને આકારે બની જવું, પુષ્પમાન, સરાવ સંપુટ, મત્સનું ઈંડું, મધર મત્સનું ઈંડું, જારમાર, પુષ્પશ્રેણિ, કમળપત્ર, સાગરતરંગ). ૩ ઈહા મૃગ, વૃષભ, તુરગ, નર, મકર, પક્ષી, સર્પ, કિન્નર, રૂરૂ, ચમરી, અષ્ટાપદ, કુંજર, વનલતા, પદ્મલતા, પ્રવિભક્તિચિત્ર નામા નાટક.

૪ એક તરફ વક્ર, બીજી તરફ ખડગ, એક તરફ ચક્રવાળ. દ્વિધા ચક્રવાળ, ચક્રાર્દ્ધ ચક્રવાળ પ્રવિભક્તિચિત્ર નામા નાટક. ૫ ચંદ્રાકાર, સૂર્યાકાર, વલયાકાર, તારાકાર, હંસાકાર, મુક્તાકાર, હારાકાર, કનકાવળી, રત્નાવળી, અભિનયાત્મક આવલી પ્રવિભક્તિચિત્ર નામનું નાટક.

૬ ચંદ્ર ઊગવાના આકારનો દેખાવ, સૂર્ય ઊગવાના આકારનો દેખાવ તે ચંદ્ર સૂર્યોદય પ્રવિભકિતચિત્ર નામા નાટક, ૭ ચંદ્રના અને સૂર્યના આગમનની રચનાને ગમનાગમન પ્રવિભકિત નામનું નાટક. ૮ ચંદ્ર સૂર્ય અવતરણ પ્રવિભકિતચિત્ર નામા નાટક. ૯ ચંદ્ર અને સૂર્યના અસ્તના આકારના દેખાવરૂપ પ્રવિભકિતચિત્ર નામા નાટક. ૧૦ ચંદ્ર, સૂર્ય, નાગ, યક્ષ, ભૂત, રાક્ષસ, મહોરગ, ગાંધર્વ, મંડળાકાર પ્રવિભકિતચિત્ર નામા નાટક. ૧૧ વૃષભ સિંહનાં લલિત, ગજ અશ્વનાં વિલસિત, મદોન્મત્ત, હાથી ઘોડાના વિલંબિત, રૂપ દ્રુત વિલંબિત પ્રવિભકિતચિત્ર. ૧૨ સાગર નાગર પ્રવિભકિત ચિત્ર. ૧૩ નંદા ચંપા પ્રવિભકિતચિત્ર. ૧૪ મત્સાંડક, મકરાંડક, જારમાર પ્રવિભકિતચિત્ર.

१५ क ख ग घ ङ प्रविभक्तिचित्र. १६ च छ ज झ ञ प्रविभक्तिचित्र. १७ ट ठ ड ढ ण प्रतिभक्तिचित्र १८ त थ द ध न प्रविभक्तिचित्र. १९ प फ ब भ म प्रविभक्तिचित्र. २० અશોક, આમ્ર, જંબુ, કોશંબ, પલ્લવ પ્રવિભક્તિચિત્ર. २१ પદ્મલતા, નાગલતા, અશોકલતા, ચંપકલતા, આમ્રલતા, વનલતા, અતિમુક્તલતા, શ્યામલતા પ્રવિભક્તિચિત્ર २२ द्रुत પ્રવિભક્તિચિત્ર. २३ વિલંબિત પ્રવિભક્તિચિત્ર. २५ અંચિત પ્રવિભક્તિચિત્ર २६ રિંભિત પ્રવિભક્તિચિત્ર. २७ અંચિત રિંભિત પ્રવિભક્તિચિત્ર

२८ આરભટ પ્રવિભક્તિચિત્ર. २९ ભશોળ પ્રવિભક્તિચિત્ર. ३१ ઉત્પાત, નિપાત, પ્રવૃત્ત, સંકુચિત પ્રસારિત, રેચક, રંચિત, ભ્રાંત, સંભ્રાંત પ્રવિભક્તિચિત્ર. ३२ તીર્થંકરાદિ મહાપુરુષ ચરિત્રાભિનય નિબદ્ધ પ્રવિભક્તિચિત્ર એ બત્રીસબદ્ધ નાટકનાં નામ રાયપ્પસેણીય સૂત્રમાં છે.

ઋદ્ધિવંત હોય તે ઉપર બતાવેલી રીતિ પ્રમાણે પોતાના આડંબર સહિત દેરાસરે દર્શન કરવા જાય.

સામાન્ય પુરુષોને દેરાસરે જવાની વિધિ

સામાન્ય સંપદાવાળા પુરુષો ઉદ્ધતાઈને ત્યજી લોકો હાંસી ન કરે એવા પોતાના કુળાચારને કે પોતાની સંપદાને અનુસરતા વેષ (વસ્ત્ર—આભૂષણ) નો આડંબર કરીને પોતાના ભાઈ, મિત્ર, પુત્ર, સ્વજન સમુદાયને સાથે લઈ દેરાસર દર્શન કરવા જાય.

શ્રાવકના પંચાભિગમ: १ પુષ્પ, તાંબુળ, સરસવ, દૂર્વા, છરી વિગેરે સર્વ જાતિનાં શસ્ત્ર, મુકુટ, પાદુકા,

પગમાં પહેરવાના બુટ, હાથી, ગાડી, વિગેરે સચિત્ત વસ્તુઓ છોડીને. ૨ મુકુટ મૂકીને બાકીના બીજા સર્વ આભૂષણ પ્રમુખ અચિત્ત દ્રવ્યને સાથે રાખીને, ૩ એક પનાના વસ્ત્રનું ઉત્તરાસણ કરીને, ૪ ભગવંતને દેખતાં તત્કાળ બે હાથ જોડી કાંઈક મસ્તક નમાવતાં **नमो जिणाणं** એમ બોલતો, ૫ મનની એકાગ્રતા કરતો ઉપર જણાવ્યા મુજબ પાંચ પ્રકારના અભિગમ સાચવતો "નિસીહિ" એ પદને ઉચ્ચારતો દેરાસરમાં પેસે. મહર્ષિઓએ પણ એમ જ કહેલું છે.

રાજાના પંચાભિગમ : રાજા જ્યારે જાય ત્યારે રાજ્યનાં પાંચ ચિહ્ન–૧ ખડ્ગાદિ સર્વ શસ્ત્ર, ૨ છત્ર, ૩ વાહન, ૪ મુકુટ, ૫ બે ચામર બહાર મૂકે.

અહિંયા એમ સમજવાનું છે કે દેરાસરને દરવાજે શ્રાવક આવ્યો ત્યારે મન, વચન, કાયાથી પોતાના ઘરના વ્યાપાર (ચિંતવન) છોડી દે છે એમ જણાવવા (સમજવા) દેરાસરના દરવાજા આગળ પેસતાંજ પ્રથમ નિસીહિ ત્રણ વાર કહેવી એવી વિધિ છે, પણ તેને એક જ (નિસીહિ) ગણાય છે; કેમકે, આ પ્રથમ નિસીહિથી ગૃહસ્થનો ફક્ત ઘરનો જ વ્યાપાર ત્યજાય છે, માટે બોલાય ત્રણ વાર, પણ આ નિસીહિ એક જ ગણાય.

ત્યારપછી મૂળનાયકને પ્રણામ કરીને જેમ વિચક્ષણ પુરુષો હરકોઈ પણ શુભ કાર્ય કરવું હોય તે ઘણું કરીને તેને (જેથી લાભ મેળવવો હોય તેને) જમણે હાથે રાખીને કરે છે, તેમ પોતાને જમણે અંગે પ્રભુને રાખીને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની પ્રાપ્તિ માટે પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપે. શાસ્ત્રોમાં પણ કહેલું છે કે :–

ત્યારપછી **नमो जिणाणं** બોલીને અર્ધો અવનત (જરા નીચો વળી) પ્રણામ કરીને અગર પંચાંગ નમસ્કાર કરીને ભક્તિના સમુદાયથી અત્યંત ઉલ્લસિત મનવાળો બની પંચાંગ પ્રણામ કરીને પૂજાના ઉપકરણ જે કેસર, ચંદનાદિક તે સર્વ સાથે લઈને ઘણીવાર ગંભીર મધુર ધ્વનિથી જિનેશ્વર ભગવંતના ગુણના સમુદાયથી બંધાયેલા એવા મંગળ સ્તુતિ-સ્તોત્ર બોલતો બે હાથ જોડીને પગલે પગલે જીવરક્ષાનો ઉપયોગ રાખતો જિનેશ્વર ભગવંતના ગુણમાં એકાગ્ર મનવાળો થઈને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દે. જો કે પ્રદક્ષિણા પોતાના ઘર દેરાસરમાં ભમતી ન હોવાને લીધે ન બની શકે અથવા બીજા દેરાસરમાં પણ કોઈ કાર્યની ઉતાવળથી પ્રદક્ષિણા કરી ન શકે તો બુદ્ધિમાન પુરુષ સદાય તેવા વિધિ કરવાના પરિણામને તો છોડે જ નહી.

પ્રદક્ષિણા દેવાની રીત—પ્રદક્ષિણા દેતાં સમવસરણમાં રહેલા ચાર રૂપે શ્રી વીતરાગને ધ્યાવતો. ગભારામાં રહેલા પાછળ તેમજ જમણા-ડાબા પાસામાં ત્રણ દિશે રહ્યા ત્રણ બિંબને વંદન કરે. એટલા જ માટે સમવસરણના સ્થાનભૂત સર્વ દેરાસરના મૂળ ગભારાના બહારના ભાગમાં ત્રણ દિશાએ મૂળ નાયકના નામનાં બિંબ ઘણું કરી સ્થાપન કરેલાં હોય છે, '**वर्जयेदर्हतः पृष्ठ**' ભગવાનની પીઠ વર્જવી જોઈએ એવું જે શાસ્ત્રવાક્ય છે તે પણ જો ભમતીમાં ત્રણે દિશાએ બિંબ સ્થાપન કરેલા હોય તો તે દોષ ચારે દિશામાંથી ટળે છે.

ત્યારપછી દેરાસરનું પ્રમાર્જન, પોતીયા વિગેરેનું નામું લખવું. તે વિગેરે આગળ કહેવાશે, તે પ્રમાણે યથાયોગ્ય ચિંતાપૂર્વક પૂજા વિગેરે સામગ્રી તૈયાર કરી, દેરાસરના કામકાજ ત્યજવારૂપ બીજી "નિસીહિ" દેરાસરના મુખ્ય મંડપ આદિમાં કહે. ત્યારપછી મૂળનાયકને ત્રણ વાર પ્રણામ કરી પૂજા કરે. ભાષ્યમાં કહેલું છે કે :

"ત્યારપછી નિસીહિ કહીને દેરાસરમાં પ્રવેશ કરીને મૂળ મંડપમાં આવી પ્રભુ આગળ પંચાંગ નમાવીને વિધિપૂર્વક ત્રણ વાર પ્રણામ કરે. ત્યારપછી હર્ષના વશથી ઉલ્લાસ પામતો મુખકોશ બાંધીને જિનરાજની પ્રતિમાના આગલા દિવસના ચડેલા નિર્માલ્ય ઉતારે ત્યારપછી મોર પીંછીથી પ્રભુને પ્રમાર્જના કરે. ત્યારપછી જિનેશ્વર ભગવંતના દેરાસરની પ્રમાર્જના પોતે કરે તથા બીજા પાસે કરાવીને વિધિપૂર્વક યથાયોગ્ય અષ્ટપટ મુખકોશ બાંધીને જિનબિંબની પૂજા કરે." મુખનો શ્વાસ-નિઃશ્વાસ દુર્ગંધ તથા નાસિકાના શ્વાસ-નિશ્વાસ, દુર્ગંધ રોકવા નિમિત્તે અષ્ટપટ મુખકોશ બાંધવાની આવશ્યકતા છે. આગલા દિવસના નિર્માલ્ય જે ઉતાર્યા હોય તે પવિત્ર નિર્જીવ સ્થાનકે નખાવવા. વર્ષા ઋતુમાં કુંથુ પ્રમુખની ઘણી ઉત્પત્તિ થાય છે, તેથી નિર્માલ્ય તથા સ્નાત્રજળ જુદા જુદા ઠેકાણે એકાન્ત અને પવિત્ર જગ્યાએ નખાવવાનો ઉપયોગ કરવો કે જેથી આશાતનાનો સંભવ ન થાય.

ઘર દેરાસરે પૂજા કરવી હોય તો પ્રતિમાને પવિત્ર ઉચ્ચ સ્થાનકે સ્થાપીને ભોજન પ્રમુખમાં ન વપરાતાં હોય

એવા પવિત્ર વાસણુ—રકેબી પ્રમુખમાં પ્રભુને સ્થાપીને સન્મુખ ઊભો રહી હાથમાં કળશ ધારીને શુભ પરિણામથી નીચે લખેલી ગાથા પ્રમાણે ચિંતવના કરતો અભિષેક કરે. "હે સ્વામી ! બાલ્યાવસ્થામાં મેરુશિખર ઉપર સોનાના કળશોથી અસુર—સુરોએ તમને અભિષેક કર્યો તે વખતે જેણે તમારાં દર્શન કીધાં છે તેને ધન્ય છે." ઉપર લખેલી ગાથા બોલી તેનો અભિપ્રાય ચિંતવી મૌનપણે ભગવંતને અભિષેક કરવો. અભિષેક કરતાં પોતાના મનમાં જન્માભિષેક સંબંધી સર્વ ચિતાર ચિંતવવો, ત્યારપછી ઘણા યત્નથી વાળાકુંચીથી ચંદન કેસર આગલા દિવસના હોય તે સર્વ ઉતારવાં. વળી બીજી વાર પણ જળથી પખાળીને બે સુંવાળા અંગલુછણાથી પ્રભુનું અંગ નિર્જળ કરવું સર્વાંગ નિર્જળ કરીને એક અંગ પછી બીજે અંગે એમ નીચે મુજબ અનુક્રમે પૂજા કરવી.

નવ અંગની ચંદનાદિકથી પૂજા

બે અંગુઠા, બે ઢીંચણ, બે હાથ, બે ખભા, એક મસ્તક એમ નવ અંગે, જમણી બાજુથી ભગવંતની કેસર, ચંદન, બરાસ, કસ્તુરીથી પૂજા કરે. કેટલાક આચાર્ય એમ કહે છે કે, પ્રથમ ભાળસ્થળે તિલક કરી પછી બીજે અંગે પૂજા કરવી. શ્રી જિનપ્રભસૂરિકૃત પૂજાવિધિમાં તો નીચે લખેલી ગાથા પ્રમાણે અભિપ્રાય છે.

"સરસ સુગંધીવંત ચંદનાદિક કરી દેવાધિદેવને પ્રથમ જમણા ઢીંચણે પૂજા કરવી, ત્યારપછી જમણે ખભે ત્યારપછી ભાળસ્થળે, પછી ડાબે ખભે, પછી ડાબે ઢીંચણે,

એ પાંચે અંગે તથા હૃદયે તિલક કરે તો છ અંગે એમ સર્વાંગે પૂજા કરીને તાજા વિકસ્વર પુષ્પથી સુગંધીવાલા વાસથી પ્રભુની પૂજા કરે."

પહેલાંની કરેલી પૂજા કે આંગી ઉતારી પૂજા થાય કે નહીં ?

જો કોઈ કે પહેલાં પૂજા કીધેલી હોય કે આંગીની રચના કીધેલી હોય અને તેવી પૂજા કે આંગી બની શકે એવી પૂજાની સામગ્રી પોતાની પાસે ન હોય તો તે આંગીના દર્શનનો લાભ લેવાથી ઉત્પન્ન થતા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યમાં અંતરાય થવાના કારણે તે પૂર્વની આંગી ઉતારે નહીં. પણ તે આંગી પૂજાની વિશેષ શોભા બની શકે એમ હોય તો પૂર્વપૂજા ઉપર વિશેષ રચના કરે પણ પૂર્વપૂજા વિચ્છિન્ન કરે નહીં. જે માટે બૃહદ્ ભાષ્યમાં કહેલું છે કેઃ—

"હવે કોઈ ભવ્યજીવે ઘણો દ્રવ્ય–વ્યય કરી દેવાધિદેવની પૂજા કરેલી હોય તો તેજ પૂજાને વિશેષ શોભા થાય તેમ જો હોય તો તેમ કરે." અહિંયા કોઈ એમ શંકા કરે કે પૂર્વની આંગી ઉપર બીજી આંગી કરે તો પૂર્વની આંગી નિર્માલ્ય થઈ. તેનો ઉત્તર આપતાં બતાવે છે કે—

"નિર્માલ્યના લક્ષણનો અહિંયા અભાવ હોવાથી પૂર્વની આંગી ઉપર બીજી આંગી કરે તો તે નિર્માલ્ય ન ગણાય ? પરંતુ જે દ્રવ્ય પૂજા કીધા પછી વિનાશ પામ્યું, પૂજા કરવા યોગ્ય ન રહ્યું તે નિર્માલ્ય ગણાય છે, એમ સૂત્રના અર્થને જાણનારા ગીતાર્થો કહે છે."

"જેમ એક દિવસે ચડાવેલાં વસ્ત્ર, આભૂષણાદિક—કુંડળ જોડી તેમજ કડાં વિગેરે બીજે દિવસે પણ ફરીથી

આરોપણ કરાય છે, તેમજ આંગીની રચના કે પુષ્પાદિક પણ એક વાર ચડાવેલ હોય તે ઉપર ફરીથી બીજાં ચડાવવાં હોય તો પણ ચડાવાય છે. અને તે ચડાવતાં છતાં પણ પૂર્વનાં ચડાવેલાં પુષ્પાદિક નિર્માલ્ય ગણાતાં નથી. જો એમ ન હોય તો એકજ રેશમી વસ્ત્રથી એકસો આઠ જિનેશ્વર ભગવંતની પ્રતિમાને અંગલુંછન કરનારા વિજયાદિક દેવતા જંબુદ્વીપપન્નત્તિમાં કેમ વર્ણન કરેલા હોય?

નિર્માલ્યનું લક્ષણ : જે કોઈ વસ્તુ એક વાર ચડાવેલી શોભા રહિત થઈ જાય, અથવા ગંધરહિત અને કાન્તિ રહિત થયેલી હોય, દેખનારા ભવ્ય જીવોને આનંદદાયક ન થઈ શકતી હોય તેને નિર્માલ્ય ગણવી. એમ બહુશ્રુત પૂર્વાચાર્યોએ સંઘાચારની વૃત્તિમાં કહેલું છે. વળી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ મહારાજે કરેલા વિચારસારપ્રકરણમાં તો એમ કહેલ છે કે :–"દેવદ્રવ્યના બે ભેદ હોય છે. ૧ પૂજા માટે કલ્પેલું, ૨ નિર્માલ્ય થયેલું.

૧ જિનપૂજા કરવા માટે ચંદન, કેસર, પુષ્પ; પ્રમુખ દ્રવ્ય પૂજા માટે તૈયાર કીધેલું કલ્પેલું કહેવાય છે, એટલે પૂજા માટે કલ્પ્યા પછી બીજા ઉપયોગમાં વપરાય નહીં, પણ દેવની પૂજામાં ઉપયોગી છે, ૨ અક્ષત, ફળ (બદામ) નૈવેદ્ય, વસ્ત્રાદિક જે એક વાર પૂજાના ઉપયોગમાં આવી ગયું એવો દ્રવ્યનો સમુદાય તે પૂજા કીધા પછી નિર્માલ્ય ગણાય છે, અને તે દ્રવ્યનો દેરાસરમાં ઉપયોગ થાય છે.

અહિંયા પ્રભુ આગળ ચડાવેલા ચોખા, બદામ પણ નિર્માલ્ય થાય એમ કહ્યું, પણ બીજા કોઈપણ આગમમાં

કે પ્રકરણમાં કે ચરિત્રોમાં ક્યાંય પણ એવો આશય બતાવેલ નથી, તેમજ વૃદ્ધ પુરુષોનો સંપ્રદાય પણ તેવો કોઈ પણ ગચ્છમાં દેખાતો નથી. જે કોઈ ગામમાં આવકનો ઉપાય ન હોય, ત્યાં અક્ષત, બદામ, ફળાદિકથી ઉત્પન્ન થયેલ દ્રવ્યથી પ્રતિમાની પૂજા કરાવવાનો પણ વિધિ છે. જો અક્ષતાદિક પણ નિર્માલ્ય સિદ્ધ થતા હોય તો તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલા દ્રવ્યથી જિનપૂજા પણ કેમ થાય? માટે અમો આગળ લખી ગયા છીએ કે, જે વાપરવા યોગ્ય ન રહ્યું તે જ નિર્માલ્ય કહેવું એજ યુક્તિયુકત લાગે છે.

કેમકે શાસ્ત્રોમાં લખેલ જ છે કે '**भोगविणट्ठं दव्वं निम्मल्लं बिंति गीयत्था,**' એ પાઠ ઉપરથી દેખાય છે કે, જે વાપરવા યોગ્ય ન રહ્યું તે નિર્માલ્ય. એ ઉપરાંત વિશેષ તત્ત્વ તો સર્વજ્ઞ જાણે.

કેસર, ચંદન, પુષ્પાદિક પૂજા પણ એવી રીતે જ કરવી કે જેથી ચક્ષુ, મુખ, પ્રમુખ આચ્છાદાન ન થાય અને શોભાની વૃદ્ધિ થાય. વળી દર્શન કરનારને અત્યંત આહ્લાદ થવાથી પુણ્યવૃદ્ધિનું કારણ બની શકે.

પૂજાના ત્રણ પ્રકાર—અંગપૂજા, અગ્રપૂજા, ભાવપુજા એમ ત્રણ પ્રકારની પૂજા કરવી. તેમાં પ્રથમથી નિર્માલ્ય દૂર કરવાં, પ્રમાર્જના કરવી, પ્રભુના અંગ પખાળવાં, વાળાકુંચી કરવી, ત્યારપછી પૂજન કરવું, સ્નાત્ર કરતાં કુસુમાંજલી મૂકવી, પંચામૃત સ્નાત્ર કરવું, નિર્મળ જળધારા દેવી, ધૂપિત સ્વચ્છ મૃદુ ગંધ કાષાયિકાદિક વસ્ત્રે કરી અંગલુછણાં કરવાં. કેસર, ચંદન, કપૂર આદિથી મિશ્ર

ગોશીર્ષચંદનનું વિલેપન અને પ્રભુની આંગી કરવી, ગોચંદન, કસ્તુરી પ્રમુખે કરી તિલક કરવાં. પત્રરચના કરવી, વચમાં નાના પ્રકારની ભાતોની રચના કરવી, બહુ મૂલ્યવાળા રત્ન, સુવર્ણ, મોતીનાં આભૂષણ અને સોના-રૂપાનાં ફૂલથી આંગીની શોભનિક રચના કરવી; જેમકે,

શ્રીવસ્તુપાળ મંત્રીએ પોતાના ભરાવેલા સવા લાખ જિનબિંબને તેમજ શત્રુંજય તીર્થ ઉપર રહેલાં સર્વ જિનબિંબોને રત્ન તથા સોનાનાં આભૂષણ કરાવ્યાં હતાં. વળી દમયંતીએ પૂર્વભવમાં અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર રહેલા ચોવીસે તીર્થંકરો માટે રત્નનાં તિલક કરાવ્યાં હતાં. એવી રીતે જેમ ભાવવૃદ્ધિ થાય તેમ કરવું એ શ્રેયસ્કારી છે. કહેલું છે કે—ઉત્તમ કારણથી પ્રાયે કરી ઉત્તમ ભાવ થાય છે, તેમ દ્રવ્યપૂજાની રચના અત્યુત્તમ હોય તો ઘણા ભવ્ય પ્રાણીઓને ભાવની અધિકતા થાય છે. એના સિવાય બીજો કાંઈ શ્રેષ્ઠતર ઉપયોગ નથી, માટે એવા કારણનો સદાય ખપ કરવો, જેથી પુષ્ટતર પુણ્ય બંધાય છે.

વળી દેરાસરમાં પૂજા વખતે વિચિત્ર (નાના પ્રકારના) ચંદરવા બાંધવા. ગ્રંથિમ (ફૂલની સાથે ગુંથેલાં), વેષ્ટિમ (સુતરથી વીંટીને હાર પ્રમુખ બનાવેલાં), પુરિમ (પરોવેલાં), સંઘાતિમ (ઢગલા કરવા) રૂપ ચાર પ્રકારનાં વિકસ્વર, કરમાયેલાં નહીં એવાં, વિધિપૂર્વક યુક્તિથી મંગાવેલાં કમળ, જાઈ, જુઈ, કેતકી, ચંપા પ્રમુખનાં ફૂલથી મુકુટ, માળા, શેખરા, પુષ્પપગર (ફૂલનાં ઘર) વિગેરેની રચના કરવી.

જિનેશ્વર ભગવંતના હાથમાં સોનાનાં બીજોરાં, નારીયેળ,

સોપારી, નાગરવેલનાં પાન; સોનામહોર, વીંટી, મોદક પ્રમુખ મૂકવાં, ધૂપ ઉખેવવો, સુગંધવાસ પ્રક્ષેપ કરવો, એવા સર્વ કારણ છે, તે બધા અંગપૂજામાં ગણાય છે. બૃહત્ ભાષ્યમાં કહેલું છે "સ્નાત્ર, વિલેપન, આભરણ, વસ્ત્ર, બરાસ, ગંધ, ધૂપ, પુષ્પ આદિથી પૂજા કરવી તે અંગપૂજામાં ગણાય છે, ત્યાં આ વિધિ છે. વસ્ત્રે કરીને નાસિકાને બાંધી જેમ ચિત્ત સ્થિર રહે તેમ વર્તવું. વળી દેરાસરમાં પૂજા વખતે પોતાના અંગને ખરજ પણ ખણવી નહીં." બીજા ઠેકાણે પણ કહેલું છે કે: "જગદ્‌ગુરુની પૂજા કરતાં કે સ્તુતિ-સ્તોત્ર ભણતાં, પોતાના શરીરે ખરજ ખણવી કે મુખથી થુંક, બળખો નાખવા પ્રમુખ આશાતનાનાં કારણ વર્જે."

દેવ-પૂજા કરતી વખતે મુખ્ય વૃત્તિએ તો મૌન જ રહેવું, જો તેમ બની શકે નહીં તો પણ પાપહેતુક વચન તો સર્વથા ત્યજવું; કેમકે, નિસીહિ કહી ત્યાંથી ઘર વ્યાપાર પણ ત્યાગ કરેલા છે, તેથી દોષ લાગે; માટે પાપ-હેતુક (પાપ લાગે એવી) કાયિક સંજ્ઞા (હાથનો લહેકો કે આંખનું મચકાવવું આદિ ક્રિયા) પણ વર્જવી. કેમકે, તેથી અનુચિતતાનો પ્રસંગ આવવાનો સંભવ રહે છે.

દ. ૧૬ દેવ-પૂજા વખતે સંજ્ઞા કરવાથી પણપાપ લાગે છે તે ઉપર જીણહાકનું દૃષ્ટાંત :

ધોળકાનો વાસી જીણહાક નામનો શ્રાવક દરિદ્રપણાથી ઘીનાં કુડલાં અને કપાસાદિનો ભાર વહીને ગુજરાન ચલાવતો હતો. તે ભક્તામરસ્તોત્ર ભણવાનો પાઠ એકાગ્રચિત્તે કરતો

હતો. તેની લયલીનતા દેખીને ચક્રેશ્વરી દેવીએ પ્રસન્ન થઈ તેને એક વશીકરણ કરનારું રત્ન આપ્યું, તેથી તે સુખી થયો. તેને એક દિવસે પાટણ જતાં માર્ગમાં ત્રણ પ્રસિદ્ધ ચોર મળ્યા. તેઓને રત્નના પ્રભાવથી વશ કરી હણીને તે પાટણ આવ્યો. ત્યાંના ભીમદેવ રાજાએ તે આશ્ચર્ય સરખી વાત સાંભળીને તેને બોલાવી પ્રસન્ન થઈ બહુમાન આપી દેહની રક્ષા નિમિતે તેને એક ખડ્ગ આપ્યું. તે દેખી અદેખાઈથી શત્રુશલ્ય નામનો સેનાપતિ બોલ્યો કે, મહારાજ--- તલવાર તો અભ્યાસવાળાને અપાય, જીણહાને તેલ વિ. આપો. જીણહા બોલ્યો કે તલવાર ભાલા વિ. પકડનાર ઘણા પણ રણમાં જીતનાર શૂરવીરને જન્મ દેનાર કો'ક વિરલમાતા હોય છે. નૃપે દેશની કોટવાળની પદવી આપી. ગુજરાતમાં 'ચોર' નામ ન રહ્યું. પરીક્ષા માટે ચારણે ઉંટની ચોરી કરી, પકડાયો, જીણહા પૂજા કરતા હતા ત્યારે તેને ફુલનું બીંટ તોડી મારી નાંખવાની સંજ્ઞા કરી. ચારણ બોલ્યો–'જીણહાને જિનેશ્વર એકમેક થયા નથી, જે હાથે પુજે તે કેમ મારે.' જિણહા લજવાયો, તેને માફી આપી, ચોરી કરીશ નહિ. ચારણ–એકકા ચોરી સા કીયા, જા ખોલડઈ ન માઈ; બીજી ચોરી કિમ કરે, ચારણ ચોર ન થાઈ. જીણહા સમજ્યા કે આતો ચારણ છે એમ ધારી તત્કાળ તેને બહુમાન આપીને પૂછ્યું કે, આ તું શું બોલે છે? તેણે જણાવ્યું કે ચોર હોય તે ઊંટની ચોરી કરે? કદાપિ કરે તો શું તેને પોતાને ખોલડાઈ એટલે ઝુંપડે બાંધે? આ તો મેં તારી પાસે દાન લેવાને

જ યુક્તિ કરી છે. ત્યારે તેણે ખુશી થઈને તેને દાન આપી વિદાય કર્યો. ત્યારપછી જીણહાકે તીર્થયાત્રા, ચૈત્ય, પુસ્તકભંડાર પ્રમુખ ઘણાં શુભ કૃત્યો કર્યાં. માથે પોટલું લઇ જાય તેના પર ટેક્ષ નહિ એ વાત હજી સુધી લોકમાં ચાલે છે.

મૂળ બિંબની વિસ્તારપૂર્વક પૂજા પછી અનુક્રમે જેને જેમ ઘટે તેમ યથાશક્તિ સર્વ બિંબની પૂજા કરવી.

દ્વારબિંબ અને સમવસરણબિંબ પૂજા.

દ્વાર બિંબ અને સમવસરણ બિંબ (દરવાજા ઉપરની અને ચોમુખ પ્રતિમા)ની પૂજા મૂળનાયકની અને બીજાં બિંબોની પૂજા કીધા પછીજ કરવી સંભવે છે, પણ ગભારામાં પ્રવેશ કરતાં સંભવતી નથી. કદાપિ ગભરામાં પ્રવેશ કરતાં જ દ્વારબિંબની પૂજા કરે અને ત્યારપછી જેમ જેમ પ્રતિમાઓ અનુક્રમે હોય તેમ તેમની પૂજા કરતો જાય તો મોટા દેરાસરમાં ઘણો પરિવાર હોય તેથી ઘણા બિંબની પૂજા કરતાં પુષ્પ, ચંદન, ધૂપાદિક સર્વ પૂજન સામગ્રી સમાપ્ત થઈ જાય, ત્યારે મૂળનાયકની પ્રતિમાની પૂજા તો પૂજનની દ્રવ્ય સામગ્રી રહી (બચી) હોય તો થાય અને થઈ રહી હોય તો રહી પણ જાય. તેમ જો શત્રુંજય, ગિરનાર પ્રમુખ તીર્થે એમ કરવામાં આવે એટલે જે જે દેરાસર આવે ત્યાં પૂજા કરતો આગળ જાય તો છેવટે તીર્થનાયકના દેરાસરે પહોંચતાં સર્વ સામગ્રી ખલાસ થઈ જાય ત્યારે તીર્થનાયકની પૂજા રહી જાય, તેથી એ યુક્ત નથી.

માટે મૂળનાયકની પૂજા કરીને યથાયોગ્ય પૂજા કરતા જવું યોગ્ય છે. જે પહેલાં આવે તેની પૂજા પ્રથમ કરવી

એમ માનીએ તો ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશતાં ગુરુને વંદના કરતાં પહેલાં નજીક આવેલા સાધુઓને પ્રથમ વંદન કરવું પડે, માટે નજીકમાં આવતી પ્રતિમાઓને પ્રણામ કરી મૂલનાયકની પૂજા પ્રથમ કરી પછી અન્ય પ્રતિમાઓનું પૂજન યોગ્ય છે. કેમકે, **જીવાભિગમ** સૂત્રમાં કહેલી રીતિ પ્રમાણે જ સંઘાચારમાં કહેલી વિજયદેવની વક્તવ્યતાને વિષે પણ દ્વારબિંબની અને સમવસરણબિંબની પૂજા સર્વથી છેલ્લી જ બતાવેલી છે. તે બતાવે છે કે—સુધર્માસભામાં જઈ ત્યાં જિનેશ્વર ભગવંતની દાઢાઓને દેખી પ્રણામ કરીને પછી ડાભડા ઉઘાડી મોરપીંછીથી પ્રમાર્જન કરે. ત્યારપછી સુગંધી જળથી એકવીશ વાર પખાળીને ગોશીર્ષચંદનનો લેપ કરી ફૂલથી પૂજા કરે. એમ પાંચે સભામા પૂજા કરીને પછી ત્યાંની દ્વારપ્રતિમાની પૂજા કરે એમ **જીવાભિગમ** સૂત્રમાં સ્પષ્ટાક્ષરથી કહેલું છે, માટે દ્વારપ્રતિમાની પૂજા જેમ સર્વથી છેલ્લી કરવી તેમ મૂળનાયકની પૂજા સર્વથી પહેલાં અને સર્વથી વિશેષ કરવી. કહેલું છે કે—

પૂજા કરતાં વિશેષ પૂજા તો મૂળનાયક બિંબની ઘટે છે કેમકે, દેરાસરમાં પેસતાં પ્રથમથી જ મૂળનાયક પર સર્વ લોકની દષ્ટિ અને મનની એકાગ્રતા થાય છે.

મૂળનાયકની પ્રથમ પૂજા કરવા સંબંધે પ્રશ્નોત્તર

શંકાકાર પ્રશ્ન કરતાં પૂછે કે, જો મૂળનાયકની પૂજા પ્રથમ કરવી અને બીજા પરિવારની પૂજા પછી કરવી એમ છે તો, બધા તીર્થંકર તો સરખા જ છે, ત્યારે પ્રતિમામાં સ્વામી–સેવકભાવ કેમ હોવો જોઈએ? જેમકે, એક બિંબની

આદર, ભક્તિ, બહુમાનથી પૂજા કરવી અને બીજા બિંબની થોડી પૂજા કરવી. જો એમજ હોય તો આ મોટી આશાતના છે; એમ નિપુણ બુદ્ધિવાળાના મનમાં આવ્યા વિના રહે જ નહીં. જો એમ કોઈ સમજે તો તેને ગુરુ ઉત્તર આપે છે.—

સર્વ જિનપ્રતિમાઓના પ્રાતિહાર્ય વિગેરે પરિવાર સરખા જ છે બુદ્ધિવંત પ્રાણીને સ્વામી–સેવકભાવની બુદ્ધિ થતી જ નથી નાયકભાવે તો સર્વ તીર્થંકરો સમાન છતાં પણ સ્થાપના સમયે એવી કલ્પના કરી છે કે, આ તીર્થંકરને મૂળનાયક ગણવા, ત્યારે એજ વ્યવહારથી મૂળનાયક પ્રથમ પૂજાય છે, પરંતુ બીજા તીર્થંકરોની અવજ્ઞા કરવાની બુદ્ધિ બીલકુલ છે જ નહીં. એક તીર્થંકરની વંદના, પૂજા કરવાથી કે નૈવેદ્ય ચઢાવવાથી પણ ઉચિત પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તતા પુરુષોની આશાતના કાંઈ જ્ઞાનીએ દીઠી નથી.

જેમ માટીની પ્રતિમાની પૂજા ખરેખર અક્ષત, પુષ્પાદિથી જ કરવી ઉચિત સમજાય છે, પણ જળ, ચંદનાદિકથી કરવી ઉચિત સમજાતી નથી. અને સોના–રૂપાદિક ધાતુની કે રત્ન પાષાણની પ્રતિમાની પૂજા જળ, ચંદન, પુષ્પાદિકથી કરવી સમુચિત સમજાય છે, તેવાજ પ્રકારે મૂળનાયકની પ્રતિમાની પૂજા પ્રથમ કરવી પણ સમુચિત સમજાય છે.

જેમ ધર્મવંત પ્રાણીની પૂજા કરતાં બીજા લોકોનું અપમાન કર્યું ગણાતું નથી તેમ જે ભગવંતનું જે દિવસે કલ્યાણ હોય તે દિવસે તે ભગવંતની વિશેષ પૂજા કરતાં કાંઈ બીજા ભગવંતની પ્રતિમાઓનું અપમાન થતું નથી; કેમકે બીજાની આશાતના કરવાનો પરિણામ નથી. ઉચિત પ્રવૃત્તિ-

કરતાં બીજાલોકોનું અપમાન ગણાતું નથી તેમ મૂળનાયકની વિશેષ પૂજા કરતાં બીજા જિનબિંબની અવજ્ઞા થતી નથી.

ભગવંતના દેરાસર તથા બિંબની પૂજા જે કરે છે તે તેઓને માટે નથી પણ શુભ ભાવનના નિમિત્ત માટેજ કરે છે. જિન ભવનાદિ નિમિત્તથી આત્માનું ઉપાદાન યાદ આવે છે. વળી અબોધ જીવને બોધની પ્રાપ્તિ થાય છે. વળી કેટલાક પ્રાણી દેરાસરની સુંદર રચના દેખી બોધ પામે છે. કેટલાક જિનેશ્વર ભગવંતની પ્રશાંત મુદ્રા દેખી, કેટલાએક પૂજા–આંગીનો મહિમા દેખીને અને સ્તવનાદિક સ્તવવાથી અને કેટલાએક ઉપદેશની પ્રેરણાથી પ્રતિબોધ પામે છે.

" સર્વ પ્રતિમાઓ એકસરખી પ્રશાંતમુદ્રાવાળી હોતી નથી, પણ મૂળનાયકની પ્રતિમા તો વિશેષે કરી પ્રશાંત મુદ્રાવાળી જ હોય છે, તેથી ઝટ બોધ પામી શકાય છે, માટે પ્રથમ મૂળનાયકની જ પૂજા કરવી એજ યોગ્ય છે." એટલા જ માટે ચૈત્ય (દેરાસર) કે ઘરદેરાસરની પ્રતિમા દેશકાળની અપેક્ષાએ જેમ બને તેમ યથાશક્તિયે અતિશય વિશિષ્ટ સુંદર આકારવાળી જ ભરાવવી. ઘર દેરાસરમાંહે તો પીત્તળ, તાંબા, રૂપા પ્રમુખનાં જિનઘર (સિંહાસન) હમણાં પણ કરાવી શકાય છે, પણ તેમ ન બની શકે તો હાથીદાંતનાં કે આરસનાં ઘણા જ શોભાયમાન લાગે એવી કોરણી ચિત્રમણવાળા લાગે એવી કોરણી ચિત્રમણવાળાં કરાવવાં. તેમ ન બને તો પણ પીત્તળની જાળી પટીવાળી, હીંગળોક પ્રમુખ વિચિત્ર રંગ–ચિત્રામણથી અત્યંત શોભાયમાન, કાષ્ઠનાં પણ કરાવવાં તેમજ દેરાસરે તથા ઘરદેરાસરે

વારંવાર પ્રમાર્જના કરાવવી, ચુનો ધોળાવવો, રંગરોગાન કરાવવા, જિનેશ્વર ભગવંતના ચરિત્રો વિગેરેનાં વિચિત્ર ચિત્રામણ કરાવવાં. પૂજાનાં ઉપકરણો ઘણી ઘણી જાતિનાં સમારેલાં સ્વચ્છ રાખવાં. તેમજ પડદા, ચંદરવા, પુઠીયાં પ્રમુખ એવા બાંધવા કે જેથી વિશિષ્ટ શોભાની અધિકતા થાય. ઘરદેરાસર ઉપર પોતાનાં પહેરવાનાં ધોતીયાં કે વાપરવાનાં વસ્ત્ર પ્રમુખ મૂકવાં નહીં. મોટા દેરાસરની પેઠે ઘર દેરાસરણી પણ ચોરાશી આશાતના ટાળવી જોઇએ.

પીત્તળ, પાષાણુની પ્રતિમાઓના અભિષેક કીધા પછી એક અંગલુંછણેથી લુહ્યા પછી (નિર્જળ કીધા પછી) પણ બીજી વાર કોમલ સ્વચ્છ અંગલુંછણાથી સર્વ પ્રતિમાને લુંછવાં, એમ કરતાં સર્વ પ્રતિમાઓ ઉજ્જવળ રહે. જે જગ્યાએ જરામાત્ર પણ પાણી રહી જાય તો પ્રતિમાને શ્યામતા લાગે છે, માટે સર્વથા નિર્જળ કરીને પછી જ કેસર ઘણું અને ચંદન થોડું એવા ચંદનથી વારંવાર પૂજા કરતાં પણ પ્રતિમાની અધિક ઉજ્જવળતા થાય છે.

વળી એમ ધારવું જ નહીં કે ચોવીશિપટ્ટા અને પંચતીર્થી પ્રતિમાનાં સ્નાત્ર કરતાં સ્નાત્રજળનો અરસપરસ સ્પર્શ થવાથી કાંઈ દોષ લાગે છે, કેમકે, જો એમ દોષ લાગતો હોય તો ચોવીશપટ્ટામાં કે પંચતીર્થીમાં ઉપર-નીચેની પ્રતિમાઓને અભિષેક કરતાં એક બીજાના જળનો જરૂર સ્પર્શ થાય જ છે.

રાયપસેણીસૂત્રમાં સૂર્યાભદેવનો અધિકાર છે, અને જીવાભિગમસૂત્ર તથા જંબૂદ્વીપપન્નત્તિ સૂત્રમાં વિજયાપુરી

રાજધાની પોળીઆદેવનો અને વિજયાદિક દેવતાનો અધિકાર છે. (ત્યાં) નાના કળશ, મોરપીંછી, અંગલુંછણા, ધૂપધાણા વિગેરે ઉપકરણ સર્વ જિનપ્રતિમા અને સર્વ જિનની દાઢાઓની પૂજા કરવા માટે એકેક જ કહ્યા છે. મોક્ષ પામ્યા જે જિનવર, તેઓની દાઢા ઇંદ્ર લઈને દેવલોકમાં રહેલા સીકામાં ડાભડાઓ અને વળી ત્રણ લોકમાં જ્યાં જ્યાં જિનની દાઢાઓ છે તે સર્વ ઉપરાઉપર મુકાય છે, એક બીજા માંહેમાંહે સંલગ્ન છે તેઓને એક-બીજાઓને જળાદિકનો સ્પર્શ, અંગલુહણાનો સ્પર્શ એક-બીજાને થયા પછી થાય છે (ઉપરની દાઢાને સ્પર્શેલું પાણી નીચલી દાઢાને લાગે છે) પૂર્વધર પૂર્વાચાર્યોએ પૂર્વકાળમાં પ્રતિષ્ઠા કરેલી એવી પ્રતિમા કેટલાએક ગ્રામ, નગર, તીર્થાદિક ઉપર છે તેમાં કેટલીક વક્તા (એકજ અરિહંતની) નામે, અને બીજી ક્ષેત્રા (એક પાષાણ કે ધાતુમહે પટ્ટક ઉપર ચોવીસ પ્રતિમા ભરત ક્ષેત્ર, ઐરાવત ક્ષેત્રની પ્રતિમાઓ કરી હોય તે નામે) વળી મહાખ્યા (ઉત્કૃષ્ટા કાળની અપેક્ષાએ એકસો સીત્તેર પ્રતિમાઓ એક જ પટ્ટક ઉપર કરી હોય તે) નામે, એમ ત્રણ પ્રકારની પ્રતિમાઓ શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ જ છે. વળી પંચતીર્થી પ્રતિમાઓમાં ફૂલની વૃષ્ટિ કરનારા માળાધર દેવતાનાં રૂપ કરેલાં હોય છે, તે પ્રતિમાઓનો અભિષેક કરતાં માળાધર દેવતાને સ્પર્શેલું પાણી જિનબિંબ ઉપર પડે છે; વળી પુસ્તકમાં પાનાં ઉપરાઉપરી રહે છે, પરસ્પર સંલગ્ન હોય છે, તેનો પણ દોષ લાગવો જોઈએ, પણ તેમાં કંઈ દોષ લાગતો નથી. તે માટે માળાધર દેવનું

સ્પર્શેલું પાણી જિન ઉપર પડે તો પણ દોષ નથી લાગતો, એમ ચોવીસપટ્ટામાં પણ ઉપરના જિનબિંબને સ્પર્શેલું પાણી નીચેના જિનબિંબને સ્પર્શે છે, તેમાં કાંઈ પૂજા કરનારને કે પ્રતિમા ભરાવનારને નિર્માલ્યતા પ્રમુખનો દોષ લાગતો નથી. એમ આચરણા અને યુક્તિઓ શાસ્ત્રોમાં દેખાય છે. બૃહત્ ભાષ્યમાં પણ કહેલું છે કેઃ

કોઈક ભક્તિવંત શ્રાવક જિનેશ્વર ભગવંતની ઋદ્ધિ દેખાડવા અને દેવતાઓના આવાગમનનો પણ દેખાવ દેખાડવા માટે અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્યના ચિત્ર સહિત પ્રતિમા ભરાવે છે. વળી કોઈક દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રના આરાધન નિમિત્તે એક પટ્ટકમાં ત્રણ પ્રતિમા ભરાવે છે. કોઈક પંચપરમેષ્ઠિના આરાધન નિમિત્તે એક પટ્ટક ઉપર પાંચ જિનની પ્રતિમા ભરાવે છે. કોઈક વળી ચોવીસ તીર્થંકરના કલ્યાણક તપના આરાધન નિમિત્તે એક પટ્ટક ઉપર ચોવીસે તીર્થંકરની ચોવીસી ભરાવે છે. કોઈક વળી અત્યંત ભક્તિની તીવ્રતાથી અઢીદ્વીપમાં ઉત્કૃષ્ટ કાળે વર્ત્તતા એકસો સીત્તેર તીર્થંકરની પ્રતિમા એક જ પટ્ટક ઉપર ધનવંત હોય તે ભરાવે છે. તે માટે ત્રણ તીર્થ, પંચતીર્થી, ચોવીસી ઘણા તીર્થંકરોની પ્રતિમા હોય તે ન્યાયયુક્ત છે. ઈતિ અંગપૂજા અધિકાર.

અગ્રપૂજા અધિકાર—સોનારૂપાના અક્ષત કરાવીને તેથી, કે ઉજ્વળ શાલિ પ્રમુખના અખંડચોખાથી કે સફેદ સરસવથી પ્રભુ આગળ અષ્ટમંગલિક કરવાં. જેમ શ્રેણિકરાજા દરરોજ સોનાના યવથી **શ્રીવીરપ્રભુના** સન્મુખ જઈ સ્વસ્તિક કરતા હતા. અથવા રત્નત્રયી (જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર) ના

આરાધન નિમિત્તે પ્રભુ આગળ ત્રણ ઢગલી કરીને ઉત્તમ પાટલા ઉપર ઉત્તમ અક્ષત ચઢાવવા. તેમજ વિવિધ પ્રકારનાં ભાત પ્રમુખ રાંધેલાં અશન, સાકરનું પાણી, ગોળનું પાણી વિગેરે પાન, પકવાન ફળાદિક ખાદિમ, તંબોળ પાનના બીડાં પ્રમુખ સ્વાદિમ, એમ ચાર પ્રકારના આહાર પવિત્ર હોય તે દરરોજ પ્રભુ આગળ ધરવા. તેમજ ગોશીર્ષચંદનના રસ કરી પંચાંગુલીના મંડળ તથા ફૂલના પગર ભરવા, આરતી ઉતારવી, મંગળ દીપક કરવો, એ સર્વે અગ્રપૂજામાં ગણાય છે. ભાષ્યમાં કહેલ છે કેઃ–ગાયન કરવું, નાટક કરવું, વાજિંત્ર વગાડવાં, લુણ ઉતારવું, પાણી ઉતારવું, આરતી ઉતારવી, દીવા કરવા એવી જે કરણીઓ છે તે સર્વ અગ્રપૂજામાં ગણાય છે.

નૈવેદ્યપૂજા રોજનિજ ઘેરરાંધેલા અન્નથી પણ કરાય.

નૈવેદ્યપૂજા દરરોજ કરવી, કેમકે, એ સુખથી પણ થઈ શકે છે અને મહાફળદાયક છે. રાંધેલું અન્ન આખા જગતનું જીવન હોવાથી સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ રત્ન ગણાય છે, એટલાજ માટે વનવાસથી આવીને શ્રી રામચંદ્રજીએ પોતાના મહાજનને અન્નનું કુશળપણું પૂછ્યું. વળી કલહની નિવૃત્તિ અને પ્રીતિની પરસ્પર વૃદ્ધિ પણ રાંધેલા અન્નના ભોજનથી થાય છે. રાંધેલા અન્નના નૈવેદ્યથી દેવતા પણ પ્રાયઃ પ્રસન્ન થાય છે. સંભળાય છે કે આગીયો વતાળ દરરોજના સો મુડા નૈવેદ્યના આપવાથી રાજા વિક્રમાદિત્યને વશ થયો હતો. ભુત-પ્રેતાદિક પર રાંધેલા ખીર, ખીચડા, વડા પ્રમુખનાં ભોજન કરવા માટેજ ઉત્તારણાદિમાં યાચના કરે છે. તેમજ

દિક્પાળાદિકને જે બળી દેવાય છે તે તથા તીર્થંકરની દેશના થઈ રહ્યા પછી જે બળીદેવાય છે તે પણ અન્નથીજ થાય છે.

દ. ૧૭ નૈવેદ્યપૂજાના ફળ ઉપર ખેડુતનું દૃષ્ટાંત.

એક સાધુના ઉપદેશથી એક નિર્ધન ખેડુતે એવો નિયમ લીધો હતો કે, આ ખેતરની નજીક આવેલા દેરાસરમાં દરરોજ નૈવેદ્ય ચઢાવ્યા પછીજ ભોજન કરીશ. કેટલોક કાળ પોતાના દૃઢ નિયમથી વિત્યા પછી એક દિવસ નવેદ્ય ચઢાવવાને મોડું થઈ ગયાથી અને ભોજનનો સમય થઈ જવાથી તેને ઉતાવળથી નૈવેદ્ય ચઢાવવા આવતાં માર્ગમાં સિંહરૂપથી ત્રણ ભિક્ષુ દેખાડી અધિષ્ઠાયકે પરીક્ષા કરી, પણ તે ખેડુત પોતાના દૃઢ નિયમથી ચહયો નહીં, તે દેખીને તે અધિષ્ઠાયક તેના પર તુષ્ઠમાન થઈ બોલવા લાગ્યો કે, "જા, તને આજથી સાતમે દિવસે રાજ્યની પ્રાપ્તિ થશે."

સાતમે દિવસે તે ગામના રાજાની કન્યાનો સ્વયંવર મંડપ હતો, તેથી તે ખેડુત ત્યાં ગયો. એટલે દૈવિક પ્રભાવથી સ્વયંવરાએ તેનેજ વર્યો, તેથી ઘણા રાજાઓ તેની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. છેવટે તેણે દૈવિક પ્રભાવથી સર્વને જીતી તે ગામના અપુત્રિયા રાજાનું રાજ્ય મેળવ્યું. લોકોમાં પણ કહેવાય છેકે, ધૂપપૂજાથી પાપ બળી જાય છે, દીપપૂજાથી અમર થાય છે, નૈવેદ્યથી રાજ્ય પામે છે, અને પ્રદક્ષિણાથી સિદ્ધિ પમાય છે."

નૈવેદ્ય, આરતી આદિ સર્વ કરવાનું આગમમાં જણાવેલ છે. આવશ્યક નિર્યુક્તમાં કહ્યું છે કે—"બલિ કરાય છે" ઈત્યાદિ. **નિશીથને** વિષે પણ કહ્યું છે કે—

'તે પછી પ્રભાવતીરાણીએ બલિ ધૂપદીપ પ્રમુખ સર્વ કરીને કહ્યું કે, "દેવાધિદેવ વર્ધમાનસ્વામીની પ્રતિમા હોય તો પ્રકટ થાઓ," એમ કહી પેટી ઉપર કૂહાડો નાંખ્યો. તેથી પેટીના બે ભાગ થયા અને અંદર સર્વે અલંકારથી શોભિત ભગવંતની પ્રતિમા જોવામાં આવી.' **નિશીથપીઠમાં** પણ કહ્યું છે કે—'બલિ એટલે ઉપદ્રવ શમાવવાને અર્થે કૂર (અન્ન) કરાય છે. **નિશીથચૂર્ણિમાં** પણ કહ્યું છે કે–સંપ્રતિ રાજા રથયાત્રા કરતાં પહેલાં વિવિધ પ્રકારનાં ફળ, સુખડી, શાલિ, દાલિ, કોરાં વસ્ત્ર પ્રમુખનું ભેટણું કરે છે. **બૃહત કલ્પને** વિષે પણ કહ્યું છે કે–

તીર્થંકરો સાધુઓના સાધર્મિક નથી. સાધુ અર્થે કરેલો આહાર સાધુને જ્યારે કલ્પે નહિ ત્યારે પ્રતિમા માટે કરેલ નવેદ્ય તો સાધુને કલ્પેજ ક્યાંથી ? શ્રીપાદલિપ્તસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા પ્રાભૃતમાંથી ઉદ્ધરેલી **પ્રતિષ્ઠાપદ્ધતિને** વિષે કહ્યું છે કે—"આરતિ ઉતારી મંગલદીવો કરવો પછી ચાર સ્ત્રીઓએ મળી નિમ્મંછણ નવેદ્ય પ્રમુખ વિધિ માફક કરવું." **મહાનિશીથને** વિષે ત્રીજા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે –'અરિહંત ભગવંતની ગંધ, માલ્ય, દીપ, પ્રમાર્જન, વિલેપન, વિવિધ પ્રકારનું નૈવેદ્ય વસ્ત્ર, ધૂપ પ્રમુખ ઉપચારથી આદરપૂર્વક પૂજા પ્રતિદિન કરવાથી તીર્થની ઉન્નતિ કરાય છે." ઇતિ **અગ્રપૂજા.**

હવે ભાવપૂજા વિષે કહે છે–જેની અંદર જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા સંબંધી વ્યાપારનો નિષધ આવે છે, એવી ત્રીજી નિસહિ કરી પુરૂષે ભગવાનની જમણી બાજુએ

અને સ્ત્રીએ ડાબી બાજુએ આશાતના ટાળવાને અર્થે સગવડ હોય તો જઘન્યથી પણ નવ હાથ, ઘરદેરાસર હોય તો એક હાથ અથવા અર્ધો હાથ અને ઉત્કૃષ્ટથી સાઠ હાથ અવગ્રહથી બહાર રહી ચૈત્યવંદન, તથા સારી સ્તુતિઓ ઈત્યાદિ ભણવાથી **ભાવપૂજા** થાય છે, કહ્યું છે કે—"ચૈત્ય-વંદન કરવાને ઉચિત એવા સ્થાનકે બેસી પોતાની શક્તિ માફક વિવિધ આશ્ચર્યકારી ગુણ વર્ણન રૂપ સ્તુતિ, સ્તોત્ર આદિ કહીને ચૈત્યવંદન કરે, તે ત્રીજી ભાવપૂજા કહેવાય છે." **નિશીથ**માં—"ગંધારશ્રાવક સ્તુતિયે કરી ભગવાનની સ્તવના કરતો વતાઢ્યગિરિની ગુફામાં અહોરાત્ર રહ્યો." તેમજ **વસુદેવહિંડિ**માં પણ કહ્યું છે કે—'વસુદેવ રાજા સમ્યક્ત્વ પૂર્વક શ્રાવકના સામાયિક પ્રમુખ બારવ્રતનો અંગીકાર કરી પચ્ચકખાણ લઈ, અને કાયોત્સર્ગ, સ્તુતિ પૂર્વક દેવવંદના કરી વિચરે છે.' એવી રીતે ઘણે ઠેકાણે "શ્રાવક પ્રમુખ મનુષ્યોએ કાયોત્સર્ગ, સ્તુતિ વગેરે કરીને ચૈત્યવંદન કર્યું એમ કહ્યું છે."

ચૈત્યવંદનના ત્રણ પ્રકાર—આ ચૈત્યવંદન જઘન્યાદિ ભેદથી ત્રણ પ્રકારનું છે. ચૈત્યવંદન ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે—"નમસ્કાર એટલે હાથ જોડીને માથું નમાવવું વગેરે લક્ષણવાળો પ્રણામ માત્ર કરવાથી, અથવા '**नमो जिणाणं**' એમ કહી નમસ્કાર કરવાથી, યા શ્લોકાદિ રૂપ એક અથવા ઘણા શ્લોકરૂપી નમસ્કારથી પ્રણિપાત દંડક નામા શક્રસ્તવ (**नमुत्थुणं**) એક વાર કહેવાથી **જઘન્ય ચૈત્યવંદન** થાય છે, ચૈત્યસ્તવ દંડક એટલે "અરિહંત

ચેઇયાણું" કહી અંતે એકજ સ્તુતિ (થુઈ) ભણે તો **મધ્યમ ચૈત્યવંદન** થાય. પાંચદંડક એટલે ૧ શક્રસ્તવ, ૨ ચૈત્યસ્તવ (અરિહંતચેઈયાણં), ૩ નામસ્તવ (લોગસ્સ), ૪ શ્રુતસ્તવ (પુક્ખરવરદી), ૫ સિદ્ધસ્તવ (સિદ્ધાણંબુદ્ધાણં) એ પાંચ દંડક કહી ચાર થોય (સિદ્ધાન્તની પરિભાષા પ્રમાણે ચાર થોય પરંતુ રુઢ ગણત્રી પ્રમાણે ૮ થોય વડે) તેમજ સ્તવન તથા જાવંતિ ચેઇઆઈ, જાવંતકેવિસાહુ અને જયવીયરાય (એ ૩ પ્રણિધાન સૂત્ર) વડે ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન.

બીજા આચાર્ય એમ કહે છે કે, એક શક્રસ્તવથી જઘન્ય, બે અથવા ત્રણ શક્રસ્તવથી મધ્યમ અને ચાર અથવા પાંચ શક્રસ્તવથી ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન થાય છે.

મહાનિશીથસૂત્રમાં સાધુને પ્રતિદિન સાતવાર ચૈત્યવંદન કરવાના કહ્યાં છે, તથા શ્રાવકને પણ ઉત્કૃષ્ટથી સાત ચૈત્યવંદન કહ્યાં છે. **ભાષ્યમાં** કહ્યું છે કે—રાત્રિ પ્રતિક્રમણમાં ૧, જિનમંદિરે ૨, ભોજન પહેલા ૩, દિવસ ચરિમ (ભોજન પછીનું) ૪, દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં ૫, સૂતાં પહેલાં પોરસી ૬, અને જાગ્યા પછી ૭ એમ સાધુને રોજ સાત વાર ચૈત્યવંદન હોય છે. બે પ્રતિક્રમણ કરનાર શ્રાવકને પ્રતિદિન સાત વાર ચૈત્યવંદન હોય છે, એ ઉત્કૃષ્ટ ભાંગો જાણવો. પ્રતિક્રમણ ન કરનારને પાંચ વાર હોય છે. એ મધ્યમ ભાંગો જાણવો. ત્રિકાલ પૂજામાં પ્રત્યેક પૂજાને અંતે એકેક મળીને ત્રણ વાર ચૈત્યવંદન કરે તે જઘન્ય ભાંગો જાણવો. સાત ચૈત્યવંદન આ રીતે જાણવાં:—બે પ્રતિક્રમણને અવસરે બે, સૂતા અને જાગતાં મળી બે,

ત્રિકાળ પૂજામાં પ્રત્યેક પૂજાને છેડે એકેક મળી ત્રણ એવી રીતે અહોરાત્રમાં સર્વ મળી સાત ચૈત્યવંદન શ્રાવક આશ્રયિ થયાં. એક વાર પ્રતિક્રમણ કરતો હોય તો છ થાય. સૂતી વખતે જો ન કરે તો પાંચ અને જાગતી વખતે ન કરે તો ચાર. જિનમંદિર ઘણાં હોય તો પ્રતિદિન સાત કરતાં પણ વધારે ચૈત્યવંદન થાય. શ્રાવકે ત્રણ ટંક પૂજા કરવાનું કદાચિત ન બને તો ત્રણ ટંક અવશ્ય દેવવાંદવા. આગમમાં કહ્યું છે કે—"હે દેવાનુપ્રિય ! આજથી માંડી જાવજ્જીવ સુધી ત્રણ કાળ વિક્ષેપ રહિત અને એકાગ્ર ચિત્તથી દેવ વાંદવા. હે દેવાનુપ્રિય ! અપવિત્ર, અશાશ્વત અને ક્ષણભંગુર એવા મનુષ્યપણાથી એજ સાર લેવા યોગ્ય છે. પહેલા પહોરે જ્યાંસુધી દેવને તથા સાધુને વંદના ન કરાય, ત્યાં સુધી પાણી ન પીવું. મધ્યાન્હ સુધી દેવને તથા સાધુને વંદના ન કરાય ત્યાં સુધી ભોજન ન કરવું. તેમજ પાછલે પહોરે દેવને વંદના કર્યા વિના શયન ન કરવું." બીજે પણ આમ કહ્યું છે

ગીત નાટક ભાવ પૂજામાં પણ સમાય છે.

ગીત નાટક પ્રમુખ અગ્ર પૂજામાં કહેલ છે, તે ભાવ પૂજામાં પણ આવે છે તે (ગીત નાટક) મહા ફળનું કારણ હોવાથી મુખ્ય માર્ગે તો ઉદયન રાજાની રાણી પ્રભાવતીની પેઠે પોતે જ કરવું. **નિશીથ** ચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે—પ્રભાવતી ન્હાઈ, કૌતુકમંગળ કરી, ઉજ્જવલ વસ્ત્ર પહેરી હંમેશાં આઠમ તથા ચૌદશે ભક્તિરાગથી પોતેજ ભગવાન પાસે નાટક કરે. રાજા રાણીની અનુવૃત્તિથી પોતે મૃદંગ વગાડે.

ભગવાનની ત્રણ અવસ્થાનું ચિંતવન કરવું.

પૂજા કરવાને અવસરે અરિહંતની છદ્મસ્થ, કેવળી અને સિદ્ધ એ ત્રણ અવસ્થાની ભાવના કરવી. ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે—

પ્રતિમાના પરિકર ઉપર રચેલા જે હાથમાં કળશ લઈ ભગવાનને ન્હવરાવનારા દેવતા તથા તે પરિકરમાં રચેલા જે ફૂલની માળા ધારણ કરનાર દેવતા, તેને મનમાં ચિંતવી ભગવાનની **છદ્મસ્થ અવસ્થા** ભાવવી. છદ્મસ્થ અવસ્થા ત્રણ પ્રકારની છે. ૧. જન્માવસ્થા. ૨. રાજ્યાવસ્થા અને ૩. શ્રામણ્યાવસ્થા—તેમાં, પરિકરમાં રચેલા ન્હવરાવનારા દેવતા ઉપરથી ભગવાનની જન્માવસ્થા ભાવવી. પરિકરમાં રચેલા માળાધારક દેવતા ઉપરથી ભગવાનની રાજ્યાવસ્થા ભાવવી, તથા ભગવાનનું મસ્તક તથા મુખ લોચ કરેલું જોવાથી ભગવાનની શ્રામણ્યાવસ્થા ભાવવી. પરિકરની રચનામાં પત્રવેલની રચના આવે છે, તે જોઈને અશોકવૃક્ષ, માળાધારી દેવતા જોઈને પુષ્પવૃષ્ટિ અને બન્ને બાજુએ વીણા તથા વાંસળી હાથમાં ધારણ કરનાર દેવતા જોઈને દિવ્યધ્વનિની કલ્પના કરવી. બાકીના ચામર, આસન આદિ પ્રાતિહાર્ય તો પ્રકટ જણાય એવા છે. એવા આઠ પ્રાતિહાર્ય ઉપરથી ભગવાનની **કેવળીઅવસ્થા** ભાવવી, અને પદ્માસને બેઠેલા અથવા કાઉસ્સગ્ગકરી ઉભારહેલા ભગવાનનું ધ્યાન કરી **સિદ્ધસ્થાવસ્થા** ભાવવી ઇતિ ભાવપૂજા.

બે–ત્રણ–ચાર–પંચ–અષ્ટ અને સર્વ પ્રકારી પૂજા.

બૃહદ્ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે—' પાંચપ્રકારી, અષ્ટપ્રકારી તથા વિશેષ ઋદ્ધિ હોય તો સર્વ પ્રકારી પણ પૂજા

ભણાવવી. તેમાં ફૂલ, ચોખા, ગંધ, ધૂપ અને દીપ એ પાંચ વસ્તુથી પંચ પ્રકારી પૂજા ભણાવવી. ફૂલ, ચોખા, ગંધ, દીપ, ધૂપ, નવેદ્ય, ફળ અને જળ એ આઠ વસ્તુથી આઠ કર્મનો ક્ષય કરનારી અષ્ટપ્રકારી પૂજા થાય છે, સ્નાત્ર, અર્ચન, વસ્ત્ર, આભૂષણ, ફળ, નવેદ્ય, દીપ, નાટક, ગીત, આરતી પ્રમુખ ઉપચારથી સર્વપ્રકારી પૂજા થાય છે.' આ ઉપરાંત પૂજાના ત્રણ પ્રકાર જણાવ્યા છે, ફળ, ફૂલ આદિ પૂજાની સામગ્રી પોતે લાવે તે **પ્રથમ પ્રકાર**, બીજા પાસે પૂજાના ઉપકરણ તૈયાર કરાવવા તે **બીજો પ્રકાર** અને મનમાં સર્વ સામગ્રીની મંગાવવાની કલ્પના કરવી એ **ત્રીજો પ્રકાર**. એવી રીતે મન વચન કાયાના યોગથી તથા કરણ, કરાવવા, અનુમોદનાથી પણ પૂજાના ત્રણ પ્રકાર ઘટે છે. તેમજ પુષ્પ, નવેદ્ય. સ્તુતિ અને પ્રતિપત્તિ (ભગવાનની આજ્ઞા પાળવી) એવી રીતે ચાર પ્રકારની પૂજા છે. તે પણ યથાશક્તિ કરવી. **લલિતવિસ્તરાદિક** ગ્રંથોમાં તો પુષ્પ પૂજા, આમિષ–નૈવેદ્ય પૂજા, સ્નાત્રપૂજા અને પ્રતિપત્તિ પૂજા એ ચારે પૂજામાં ઉત્તરોત્તર એક કરતાં એક પૂજા શ્રેષ્ઠ છે, એમ કહ્યું છે. આમિષ શબ્દથી શ્રેષ્ઠ અશનાદિક ભોગ્ય વસ્તુ જ લેવી. (**ગૌડકોષમાં** કહ્યું છે કે— **उत्कोचे पललेन स्त्री, आमिष भोग्यवस्तुणी** એનો અર્થ સ્ત્રીલિંગ નહિ એવા આમિષ શબ્દના લાંચ, માંસ અને ભોગ્ય વસ્તુ એવા ત્રણ અર્થ થાય છે.) પ્રતિપત્તિ શબ્દનો અર્થ "તીર્થંકર ભગવાનની આજ્ઞા સર્વ પ્રકારે પાળવી" એમ કરવો. આ રીતે આગમમાં પૂજાના ચાર પ્રકાર જણાવ્યા

છે. તેમજ જિનેન્દ્ર ભગવાનની પૂજા દ્રવ્યથી અને ભાવથી એવી રીતે બે પ્રકારની છે તેમાં ફૂલ ચોખા આદિ દ્રવ્યથી જે પૂજા કરાય તે **દ્રવ્ય પૂજા**. અને ભગવાનની આજ્ઞા પાળવી તે **ભાવ પૂજા** જાણવી. ફૂલ ચઢાવવાં, ચંદન ચઢાવવું વગેરે ઉપચારથી કરેલી સત્તર પ્રકારી પૂજા તથા સ્નાત્ર, વિલેપન આદિ ઉપચારથી કરેલી એકવીસ પ્રકારની પૂજા એ સર્વ પૂજાના પ્રકાર અંગપૂજા, અગ્ર પૂજા અને ભાવપૂજા એ સર્વ વ્યાપક ત્રણ પ્રકારમાં સમાઈ જાય છે.

સત્તર પ્રકારી પૂજાના ભેદ આ રીતે કહ્યા છે:–

૧ અંગપૂજા સ્નાત્ર અને ચંદન વિલેપન કરવું, ૨ વાસપૂજા બે ચક્ષુ ચઢાવવી, ૩ ફૂલ ચઢાવવા. ૩ ફૂલ ચઢાવવાં, ૪ ફૂલની માળા ચઢાવવી ૫ પચરંગી ફૂલ ચઢાવવા, ૬ ચૂર્ણ બરાસ ચઢાવવાં, ૭ મુકુટ પ્રમુખ આભરણ ચઢાવવાં, ૮ ફૂલઘર કરવું, ૯ ફૂલનો પગર (રાશિ) કરવો, ૧૦ આરતી તથા મંગળદીવો કરવો, ૧૧ દીવો કરવો, ૧૨ ધૂપ ઉખેવવો, ૧૩ નૈવેદ્ય ધરવું, ૧૪ સારાં ફળ ધરવાં, ૧૫ ગાયન કરવું, ૧૬ નાટક કરવું, ૧૭ વાજિંત્ર વગાડવાં. એવી રીતે પૂજાના સત્તર પ્રકાર કહ્યા છે.

ઉમાસ્વાતિ વાચકે પૂજા પ્રકરણમાં પૂજા સંબંધી કેટલીક ઉપયોગી વસ્તુઓ તથા એકવીસ પ્રકારી પૂજાનો વિધિ નીચે પ્રમાણે જણાવેલ છે.

પશ્ચિમ દિશાસન્મુખ મુખ કરીને દાતણ કરવું, પૂર્વ દિશાએ મુખ કરીને ન્હાવું, ઉત્તર દિશાએ મુખ કરીને *ઉજ્વળ વસ્ત્ર પહેરવાં, અને પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશાએ*

મુખ કરીને ભગવાનની પૂજા કરવી. ઘરમાં પેસતાં શલ્ય વર્જિત ડાબે ભાગે દોઢ હાથ ઉંચી ભૂમિ ઉપર ઘરદેરાસર કરવું. જો નીચી ભૂમિએ દેરાસર કરે તો તેનો વંશ એક સરખો નીચે જાય છે, અર્થાત્ ધીમે ધીમે નાશ પામે છે. પૂજા કરનાર માણસે પુર્વ અથવા ઉત્તર દિશા સન્મુખ ઉભા રહી પૂજા કરવી. પણ દક્ષિણ દિશાએ તથા ચાર કોણ દિશાએ મુખ કરીને ન કરવી. જો પશ્ચિમ દિશાએ મુખ કરીને ભગવાનની પૂજા કરે, તો તે માણસની ચોથી પેઢીએ તેનો કુલક્ષય થાય. અને દક્ષિણ દિશાએ મુખ કરીને પુજા કરે તે માણસની આગળ સંતતિ વૃદ્ધિ પામે નહિં, અગ્નિ કોણ તરફ મુખ કરીને પૂજા કરે તો તેની દિવસે દિવસે ધન હાનિ થાય, વાયવ્ય કોણ તરફ મુખ કરીને પૂજા કરે તો સંતતિ ન થાય, નૈઋત્ય કોણ તરફ મુખ કરે તો કુળ ક્ષય થાય, અને ઇશાન કોણ તરફ મુખ કરે તો એક સ્થાને સુખ કરીને બેસી શકે નહિ. પ્રતિમાના બે પગ, બે ઢીચણ, બે હાથ બે ખભા અને મસ્તક એ નવે અંગની અનુક્રમે પૂજા કરવી, ચંદન વિના કોઈ પણ કાળે પૂજા ન કરવી. કપાળ, કંઠ, હૃદય, ખભા અને નાભિ એટલે ઠેકાણે તિલક કરવાં. નવ તિલકથી (૧ બે અંગુઠા, ૨ બે ઢીંચણ, ૩ બે હાથ, ૪ બે ખભા, ૫ મસ્તક, ૬ કપાળ, ૭ કંઠ, ૮ હૃદયકમળ, ૯ નાભિ.) એમ નવ અંગે હંમેશાં પૂજા કરવી. જાણ પુરુષોએ પ્રભાત કાળમાં પ્રથમ વાસપૂજા કરવી, મધ્યાહ્ન સમયે ફૂલથી પૂજા કરવી, અને સંધ્યા સમયે ધૂપ દીપથી પૂજા કરવી. ધૂપધાણું ભગવાનના ડાબે પડખે રાખવું, અગ્રપૂજામાં ધરાય

છે તે જલપાત્રાદિ સર્વે વસ્તુ ભગવાનની સન્મુખ મૂકવી. ભગવવાની જમણી બાજુએ દીવો મૂકવો. ધ્યાન તથા ચૈત્ય-વંદન ભગવાનની જમણી બાજુએ કરવું. 'હાથથી ખસી પડેલું, વૃક્ષ ઉપરથી ભૂમિ ઉપર પડેલું, કોઈ પણ રીતે પગે લાગેલું, માથે ઉચકી લાવેલું, ખરાબ વસ્ત્રમાં રાખેલું, નાભિથી નીચે પહેરેલા વસ્ત્ર પ્રમુખમાં રાખેલું, દુષ્ટ મનુષ્યોએ ફરસેલું, ઘણા લોકોએ ઉપાડી મુકી ખરાબ કરેલું અને કીડા કીડીઓએ કરડેલું એવું ફળ ફૂલ તથા પત્ર ભક્તિથી જિન ભગવાનની પ્રીતિને અર્થે ચઢાવવું નહિં,' 'એક ફૂલનાં બે ભાગ ન કરવા. કળી પણ તોડવી નહિં. ચંપા અને કમળ એના બે ભાગ કરે તો ઘણો દોષ લાગે.' 'ગંધ, ધૂપ, દીપ, ચોખા, માળાઓ, બલિ (નૈવેદ્ય), જળ અને શ્રેષ્ઠ ફળ એટલી વસ્તુથી શ્રી જિન ભગવાનની પૂજા કરવી.' 'શાંતિને અર્થે ધોળુફૂલ લેવું, લાભને અર્થે પીળુ, શત્રુને જીતવાને અર્થે શ્યામ, મંગલિક અર્થે રાતું. અને સિદ્ધિને અર્થે પંચવર્ણનું ફૂલ લેવું,' 'પંચામૃતનું સ્નાત્ર આદિ કરવું, અને શાંતિને અર્થે ઘી ગોળ સહિત દીવો કરવો. શાંતિ તથા પુષ્ટિને અર્થે અગ્નિમાં લવણ નાંખવું સારૂં છે. *ખંડિત, સાંધેલું, ફાટેલું, રાતું, તથા બીહામણું* એવું વસ્ત્ર પહેરીને દાન, પૂજા, તપસ્યા, હોમ, આવશ્યક પ્રમુખ અનુષ્ઠાન સર્વ નિષ્ફળ જાય છે.' પુરુષે પદ્માસને બેસી નાસિ-કાના અગ્રભાગ ઉપર દૃષ્ટિ રાખી, મૌન કરી, વસ્ત્રથી મુખ કોશ કરી ભગવંતની પૂજા કરવી. ૧ સ્નાત્ર, ૨ વિલેપન, ૩ આભૂષણ, ૪ ફૂલ, ૫ વાસ, ૬ ધૂપ, ૭ દીપ, ૮ ફળ,

૯ અક્ષત, ૧૦ પત્ર, ૧૧ સોપારી, ૧૨ નૈવેદ્ય, ૧૩ જળ, ૧૪ વસ્ત્ર, ૧૫ ચામર, ૧૬ છત્ર, ૧૭ વાજિંત્ર, ૧૮ ગીત, ૧૯ નાટક, ૨૦ સ્તુતિ, ૨૧ ભંડારની વૃદ્ધિ, આ એકવીસ ઉપચારથી એકવીસ પ્રકારની પૂજા થાય છે. 'સર્વે' દેવો ભગવાનની એકવીસ પ્રકારની પ્રસિદ્ધ પૂજા હમેશાં કરે છે, પરંતુ કલિકાળના દોષથી હાલ કેટલાક કુમતિ (સ્થાપના-નિક્ષેપો નહિ માનનારા) જીવોએ ખંડિત કરી છે. આ પૂજામાં પોતાને જે જે વસ્તુ પ્રિય હોય, તે તે વસ્તુ ભગવાનને અર્પણ કરી પૂજામાં જોડવી.'

વિવેક વિલાસમાં દેવમંદિરનું સ્થાન, પૂજા કરવાની રીતિ તથા ફૂલ પૂજાનો અધિકાર–

"ઈશાન કોણે દેવમંદિર કરવું." એમ વિવેકવિલાસમાં કહ્યું છે. તેમજ "વિષમ આસને બેસી, પગ ઉપર ચઢાવી, ઉભા પગે બેસી, અથવા ડાબો પગ ઊંચો રાખી પૂજા કરવી નહિં, તથા ડાબે હાથે પણ પૂજા ન કરવી. સૂકાં, ભૂમિ ઉપરપડેલા, સડેલીપાંખડીવાળા, નીચ લોકોએ અડેલા ખરાબ અને નહિ ખીલેલાં, કીડીથી ખવાયેલાં, વાળથી ભરાયેલાં, સડેલાં, વાસી, કરોળિયાનાં ઘરવાળાં, દુર્ગંધી, સુગંધરહિત, ખાટાગંધનાં, લઘુ–વડી નીતિ કરતા પાસે રાખેલા ખરાબ ભૂમિમાંઉગેલા એવા ફૂલ પૂજામાં લેવા નહિ.'

વિસ્તૃત સ્નાત્રપૂજા

સવિસ્તાર પૂજા કરવાને અવસરે, પ્રતિદિવસ તથા પર્વ દિવસે ત્રણ, પાંચ અથવા સાત પુષ્પાંજલિ ચઢાવીને ભગવાનનું સ્નાત્ર કરવું. તેનો વિધિ આ પ્રમાણે છે:—'પ્રભાતે પ્રથમ

નિર્માલ્ય ઉતારવું, પખાલ કરવો, સંક્ષેપથી પૂજા કરવી; આરતી અને મંગળદીવો તૈયાર કરવો. પૂજાના આરંભસમયે પ્રથમ જિન આગળ કેસરજળથી ભરેલો કળશ મૂકવો. પછી 'અલંકારના સંબંધ વિના અને ક્રોધાદિક વિના પણ સારભૂત સૌમ્ય કાંતિથી રમણીય અને પોતાના સ્વભાવિક સુંદર રૂપથી ત્રણ જગતને જીતનારૂં જિનબિંબ રક્ષા કરો.'

ફૂલ તથા આભરણથી રહિત, સ્વભાવસિદ્ધ રહેલી મનોહર કાંતિથી શોભતું સ્નાત્રપીઠ ઉપર રહેલું જિનબિંબ તમને શિવ સુખ આપો. એમ કહી નિર્માલ્ય ઉતારવું. પછી પૂર્વે તૈયાર કરેલો કળશ કરવો, અને અંગલૂહણાં કરી સંક્ષેપથી પૂજા કરવી. પછી ધોએલા અને સુગંધી ધૂપ દીધેલા કળશોમાં સ્નાત્ર યોગ્ય સુગંધી જળ ભરવું, અને તે સર્વે કળશ એક હારમાં સ્થાપના કરી તેમની ઉપર શુદ્ધ ઉજ્વળ વસ્ત્ર ઢાંકવું. પછી સર્વે શ્રાવકો પોતાની ચંદન, ધૂપ આદિ સામગ્રીથી તિલક કરી, હાથે કંકણ બાંધી, સ્નાત્ર કરનાર શ્રાવક શ્રેણીબદ્ધ ઉભા રહી કુસુમાંજલિ–કેસરવાસિત છૂટાં ફૂલ ભરેલી હાથમાં લઈ કુસુમાંજલિનો પાઠ બોલે દેવતાઓ કમળ, મોગરાનાં પુષ્પ, માલતિ પ્રમુખ પાંચ વર્ણનાં બહુ જાતનાં ફૂલની કુસુમાંજલિ જિનભગવાનના સ્નાત્રને વિષે આપે છે. એમ કહી ભગવાનના *મસ્તકે ફૂલ ચઢાવવાં. સુગંધીથી ખેંચાયેલા ભ્રમરોના* મનોહર ગુંજારવ રૂપ સંગીતથી યુક્ત એવી ભગવાનના ચરણ ઉપર મૂકેલી પુષ્પાંજલિ તમારૂં દુરિત હરણ કરો. ઇત્યાદિ પાઠ કહ્યા પછી દરેક શ્રાવક ભગવાનના ચરણ

ઉપર કુસુમાંજલિનો પ્રક્ષેપ કરે, પ્રત્યેક પુષ્પાંજલિનો પાઠ થએ છતે તિલક, ફૂલ, પત્ર, ધૂપ આદિ પૂજાનો વિસ્તાર જાણવો. પછી મ્હોટા અને ગંભીર સ્વરથી પ્રસ્તુત જે ભગવાન્ પધરાવ્યા હોય, તે ભગવાન્નો જન્માભિષેક કળશનો પાઠ બોલવો. પછી ઘી, શેલડીનો રસ, દૂધ, દહી અને સુગંધી જળ એ પંચામૃતથી સ્નાત્ર કરવું. સ્નાત્ર કરતાં વચમાં પણ ધૂપ દેવો, તથા સ્નાત્ર ચાલુ હોય ત્યારે પણ જિનબિંબને માથે ફૂલ જરૂર રાખવું.

વાદિવેતાલ શ્રીશાંતિસૂરિએ કહ્યું છે કે—' સ્નાત્ર પુરૂં થાય ત્યાં સુધી ભગવાનનું મસ્તક ફૂલથી ઢાંકેલું રાખવું. સારાં સુગંધી ફૂલ તે ઉપર એવી રીતે રાખવાં કે, જેથી ઉપર પડતી જળધારા દેખાય નહીં. સ્નાત્ર ચાલતું હોય ત્યારે શક્તિ માફક એક સરખો ચામર, સંગીત, વાજિંત્ર આદિ આડંબર કરવો. સ્નાત્ર કર્યા પછી ફરી સ્નાત્ર કરવું હોય તો નીચેનો પાઠ ઉચ્ચારપૂર્વક જલધારા દેવી. "ધ્યાનરૂપ મંડલની ધારા સરખી ભગવાન્ના અભિષેકની જળધારા સંસારરૂપ મહેલની ભીંતોને ફરી ફરીવાર તોડી નાખો." એમ કહી પછી અંગલૂહણાં કરી વિલેપન આદિ પૂજા, પહેલા કરતાં વધુ સારી કરવી. સર્વજાતનાં ધાન્યના પકવાન્ન, શાક, ઘી, ગોળ આદિ વિગય તથા શ્રેષ્ઠ ફળ આદિ નૈવેદ્ય પ્રભુ આગળ ધરવું. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ રત્નના ધણી એવા ત્રણલોકના સ્વામી પ્રભુ આગળ મ્હોટા ન્હાના ક્રમથી પ્રથમ શ્રાવકોએ ત્રણ પુંજ કરી ઉચિત સ્નાત્રપૂજાદિક કરવું. પછી શ્રાવિકાએ પણ અનુક્રમથી કરવું.

ભગવાનના જન્માભિષેકને અવસરે પણ પ્રથમ અચ્યુત ઇંદ્ર પોતાના દેવના પરિવાર સહિત સ્નાત્ર આદિ કરે છે, તે પછી અનુક્રમે બીજા ઇંદ્ર કરે છે. શેષની પેઠે સ્નાત્ર જળ માથે છાંટયું હોય તો તેમાં કોઈ દોષ લાગતો નથી. હેમચંદ્ર કૃત **વીરચરિત્ર**માં કહ્યું છે કે–' સુર, અસુર, મનુષ્ય અને નાગકુમાર એમણે તે સ્નાત્ર જળને વારંવાર વંદન કર્યું અને પોતાના સર્વ અંગે હર્ષયુક્ત છાંટયું.' **શ્રીપદ્મચરિત્રે** ૧૯માં ઉદ્દેશામાં–આષાડસુદિ આઠમથી માંડી દશરથરાજાએ કરાવેલા અઠ્ઠાઈ મહોત્સવના ચૈત્ય સ્નાત્રોત્સવને અધિકારે કહ્યું છે કે–'દશરથ રાજાએ તે શાંતિ કરનારૂં ન્હવણ જળ પોતાની ભાર્યાઓ તરફ મોકલ્યું, તરૂણ દાસીઓએ શીઘ્ર જઈ બીજી રાણીઓને માથે તે ન્હવણ જળ છાંટયું, પણ મ્હોટી રાણીને પહોંચાડવાનું ન્હવણ જળ વૃદ્ધ કંચુકીના હાથમાં આપ્યું, તેની વૃદ્ધાવસ્થા હોવાથી પહોચતાં તેને વાર લાગી, ત્યારે મ્હોટી રાણી શોકાતુર અને દિલગીર થઈ, પછી ક્રોધ પામેલી રાણીને તે ન્હવણ જળ આપ્યું ત્યારે તે રાણીનું ચિત્ત અને શરીર શીતળ થયાં અને તેના ઉપર પ્રસન્ન થઈ.' **બૃહદ્‌શાંતિસ્તવ**માં પણ કહ્યું છે કે–'શાંતિપાનીયં મસ્તકે દાતવ્યં. સ્નાત્રજળ મસ્તકે ચઢાવવું'' સંભળાય છે કે– 'શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના વચનથી કૃષ્ણે નાગેંદ્રની આરાધના કરી પાતાળમાંથી શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા શંખેશ્વર પુરે લાવી તેના ન્હવણ જળથી પોતાનું સૈન્ય જરાસંધની જરાથી પીડાતું હતું તે નિરોગી કર્યું'. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે–'જિનેશ્વર ભગવાનની દેશનાને સ્થાનકે રાજા આદિ

લોકોએ ઉછાળેલો અન્નનો બલિ પાછો ભૂમિએ પડતાં પૂર્વે જ દેવતાઓ તેનો અર્ધો ભાગ લે છે, પા ભાગ રાજા લે છે, અને બીજો પા ભાગ બીજા લોકો લે છે, તેનો એક દાણો પણ માથામાં રાખ્યો હોય તો રોગ મટે છે અને છ મહિના સુધી બીજો રોગ થાય નહિ.'

પછી સદ્‌ગુરૂએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલો, મહોટા મહોત્સવ પૂર્વક લાવેલો અને કુસુંભાદિ શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોથી શોભતા એવા મહાધ્વજને દેરાસર ફરતી ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવરાવવી દિક્‌પાળાદિકને બલિદાન આપી ચતુર્વિધ સંઘ સહિત વાજતે ગાજતે ચઢાવવો. અને યથાશક્તિ શ્રી સંઘને પહેરામણી વિગેરે સ્વામિવાત્સલ્ય તથા પ્રભાવનાદિક કરી પ્રભુ આગળ ફળ નૈવેદ્યાદિક મુકવાં. **પુષ્પવૃષ્ટિ લવણ પ્રક્ષેપ અને આરતી મંગળદીવો કરવાની વિધિ–**

ત્યારબાદ ભગવાનની આરતી ઉતારવા આરતી અને મંગળદીવો પ્રગટાવવો. અને તેની પાસે પ્રગટ અગ્નિનું પાત્ર લવણ અને જળ નાંખવા માટે મુકવું. તીર્થંકરના તીર્થ પ્રવર્તનના અવસરે શબ્દ કરતા ભ્રમરના સમુદાયથી યુક્ત એવી દેવતાની કરેલી પુષ્પવૃષ્ટિ તમને કલ્યાણકારી થાઓ.

એમ કહી પ્રથમ પુષ્પવૃષ્ટિ કરવી. પછી–લવણ, જળ અને ફુલ હાથમાં પ્રદક્ષિણા કરાવતાં એમ બોલવું. ભાંગ્યો છે સંસારનોપ્રસાર એવી પ્રદક્ષિણાકરી પ્રભુના શરીરની અદ્‌ભુતલાવણ્ય દેખી લજવાયેલું લૂણ અગ્નિમાં પડે છે તે જુઓ.

ઈત્યાદિ કહીને જિનેશ્વર ભગવંતને ત્રણવાર પુષ્પસહિત

લવણુ જળ ઉત્તારવું. ત્યાર પછી આરતી અને ધૂપ ઉખેવવો, બે બાજુ અખંડ જળધારા કરવી અને પુષ્પ પગર કરવો.

'મરકતમણિના ઘડેલા વિશાળ થાળમાં માણિકયરત્નથી મંડિત મંગળ દીવાને સ્નાન કરનારના હાથથી જેમ ભમાડાય છે તેમ ભવ્યજીવોના ભવની આરતી (ચિન્તા) દૂર થાઓ.' આ બોલતાં ઉત્તમપાત્રમાં રાખેલી આરતી ત્રણવાર ઉતારવી.

ત્રિષષ્ટિચરિત્ર ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે-'પછી ઈંદ્રે કૃતકૃત્ય પુરૂષની પેઠે કાંઈક પાછા ખસી ફરી આ ત્રિલોકી ભગવાનની આરતિ હાથમાં લીધી. બળતા દીવાઓની કાંતિથી શોભતી આરતી હાથમાં હોવાથી દેદીપ્યમાન ઔષધિના સમુદાયથી ચળકતા શિખરે કરી જેમ મેરૂપર્વત સુંદર દેખાય છે, તેમ સુંદર દેખાયો. શ્રદ્ધાળુ દેવતાઓ ફૂલની વૃષ્ટિ કરતાં ઈંદ્રે ત્રણવાર ભગવાન્ ઉપરથી આરતી ઉતારી.' મંગળદીવો પણ આરતીની પેઠે પૂજાય છે.

સૌમ્ય દૃષ્ટિવંત એવા હે ભગવાન્! જેમ કૌશાંબીમાં રહેલા તમને સૂર્યે આવી પ્રદક્ષિણા કરી તેમ કલિકા સમાન દીપવાલો આ મંગલદીવો તમને પ્રદક્ષિણા કરે છે. હે નાથ! દેવીઓએ ભમાડેલો તમારો મંગલદીવો મેરૂને પ્રદક્ષિણા કરતા સૂર્ય માફક દેખાય છે. મંગળદીવો આરતી માફક ઉતારી દેદીપ્યમાન તેને જિનભગવાનની આગળ મૂકવો, મંગળદીવો ઉતારતાં આરતી ઓલવાય તો દોષ નથી. મંગળદીવો તથા આરતી મુખ્ય માર્ગથી તો ઘી, ગોળ, કપૂર આદિ વસ્તુની કરાય છે. કારણુ કે, તેમ કરવામાં વિશેષ ફળ જણાવેલ છે. લોકમાં પણ કહ્યું છે કે—'ભક્તિમાન્ પુરૂષ દેવાધિદેવની

આગળ કપૂરનો દીવો પ્રજ્વલિત કરીને અશ્વમેધનું પુણ્ય પામે, તથા કુળનો પણ ઉદ્ધાર કરે.'

અહિં "**मुक्तालंकार**" ઇત્યાદિ ગાથાઓ હરીભદ્રસૂરીજીની કરેલી હશે એવું અનુમાન થાય છે. કારણ કે, તેમના રચેલા સમરાદિત્યચરિત્રના આરંભમાં लवणेउ मंगलं वा" એવો નમસ્કાર દેખાય છે. આ ગાથાઓ તપાગચ્છ આદિ ગચ્છોમાં પ્રસિદ્ધ છે માટે અહિં બધી લખી નથી.

સ્નાત્રમાંની ભિન્નભિન્ન વિધિથી વ્યામોહ ન કરવો

સ્નાત્ર આદિ ધર્માનુષ્ઠાનમાં સામાચારીના ભેદથી ભિન્નભિન્ન વિધિ દેખાય છે, તો પણ તેથી ભવ્ય જીવે મનમાં તર્કવિતર્ક ન કરવો. કેમકે, સર્વેને અરિહંતની ભક્તિ રૂપ ફળજ સાધવાનું છે. ગણધરોની સામાચારીમાં પણ ભેદ હોય છે, માટે જે જે આચરણોથી ધર્માદિકને વિરોધ ન આવે અને અરિહંતની ભક્તિની પુષ્ટિ થાય તે તે આચરણો કોઈને પણ ના કબુલ નથી એજ ન્યાય સર્વે ધર્મકૃત્યોમાં જાણવો. આ પૂજાના અધિકારમાં લવણુ આરતી આદિનું ઉતારવું સંપ્રદાયથી સર્વ ગચ્છમાં એક બીજાની દેખા દેખીથી કરાતું દેખાય છે. શ્રી જિનપ્રભસૂરિએ કરેલા **પૂજાવિધિ**માં તો એવી રીતે કહ્યું છે કે—પાદલિપ્તસૂરિ પ્રમુખ પૂર્વાચાર્યોએ લવણાદિકનું ઉત્તારણ સાધારણથી કરવાની અનુજ્ઞા આપી છે, તો હાલ તો એક બીજા પછી કરાવવાની પ્રવૃત્તિ છે.

સ્નાત્ર કરતાં સર્વ પ્રકારની સવિસ્તારથી પૂજા કરનારા ચોસઠ ઈંદ્ર તથા તેના સામાનિક દેવતા આદિનું અનુકરણ

અહિં મનુષ્યો કરે છે, એ ઈહલોકનું પણ ફળ જાણવું. આ પ્રમાણે **સ્નાત્રવિધિ** છે.

કેવી પ્રતિમાની પૂજા કરવી ?

પ્રતિમાઓ ઘણા પ્રકારની છે. તેમની પૂજા કરવાની વિધિ **સમ્યક્ત્વ પ્રકરણ** ગ્રંથને વિષે આ રીતે કહી છે—

કેટલાક આચાર્યો ગુરૂ એટલે મા, બાપ, દાદા આદિ લોકોએ કરાવેલી પ્રતિમાની બીજા કેટલાક આચાર્યો પોતે કરાવેલી પ્રતિષ્ઠાપૂર્વકની પ્રતિમાની તથા બીજા વળી વિધિથી કરાવેલી પ્રતિમાની પૂર્વોક્ત પૂજાવિધિ કરવી એમ કહે છે પણ વાસ્તવિક વસ્તુ તો એ છે કે, બાપ દાદાએ કરાવેલી જ પ્રતિમા પૂજવી એ આગ્રહ નિરૂપયોગી છે. ' મમત્વ તથા કદાગ્રહ છોડી દઈને સર્વે પ્રતિમાઓ સમાન બુદ્ધિથી પૂજવી. કારણ કે સર્વ પ્રતિમાને વિષે તીર્થંકરનો આકાર જણાય છે ' તેથી "**આ તીર્થંકર છે.**" એવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. જો એમ ન કરતા પોતાના કદાગ્રહથી અરિહંતની પ્રતિમાની પણ અવજ્ઞા કરે તો, દુરંત સંસારમાં રખડે છે. હવે અહિં કોઈ શંકા કરે છે કે સર્વ પ્રતિમા પૂજવામાં તો અવિધિથી કરેલી પ્રતિમાનું પણ પૂજન કરવાનો પ્રસંગ આવે, અને તેથી અવિધિ કૃત પ્રતિમાને અનુમતિ આપવાથી ભગવાનની આજ્ઞા ભંગ કર્યાનો દોષ આવી પડે, તેનો જવાબ આપતાં કહે છે કે એવો કુતર્ક ન કરવો. કારણ કે આગમ વચન હોવાથી અવિધિકૃત પ્રતિમાના પૂજનમાં પણ દોષ લાગતો નથી. **શ્રી કલ્પભાષ્યમાં કહ્યું છે** કે—નિશ્રાકૃત એટલે ગચ્છ પ્રતિબદ્ધ અને અનિ-

શ્રાકૃત એટલે ગચ્છ અપ્રતિબદ્ધ એવા ચૈતન્યને વિષે સર્વ ઠેકાણે ત્રણ સ્તુતિ કહેવી. હવે સર્વ ઠેકાણે ત્રણ સ્તુતિ કહેતાં વધુ વખત લાગે તો અથવા ચૈત્ય ઘણાં હોય તો વેળા અને ચૈત્ય એ બંનેનો વિચાર કરી પ્રત્યેક ચૈત્યને વિષે એક સ્તુતિ પણ કહેવી. પણ જે દેરાસરે ગયા હોઈએ ત્યાં સ્તુતિ કર્યા વિના પાછા ન ફરવું. માટે વિધિથી કરી હોય કે ન હોય તો પણ પૂજવું તે જણાવ્યું.

ચૈત્યમાં જો કરોળિયાના જાળ આદિ થાય તો તે કાઢી નાંખવાનો વિધિ કહે છે અને નાશ પામતા ચૈત્યની સાધુએ પણ ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ.

સાધુઓ મંદિરમાં કરોળિયાનાં જાળ વગેરે હોય તો મંદિરની સંભાળ કરનાર બીજા ગૃહસ્થી લોકોને પ્રેરણા કરે. તે એવી રીતે કે—"તમે ચિતારાના પાટિયાની પેઠે મંદિરને સ્વચ્છ રાખો. જેમ ચિતારાના ચિત્રનું પાટીયું ઉજ્જવલ હોય તો તે સર્વ લોક તેને વખાણે છે, તેમ તમે જો મંદિરોને વારંવાર સંમાર્જન (પૂજવું) પ્રમુખ કરી ઉજ્જવલ રાખો તો ઘણા લોકો તમારો સત્કાર કરશે. હવે તે સેવકો મંદિરના ઘર, ક્ષેત્ર (ખેતર) આદિની વૃત્તિ ભોગવનારા હોય તો, તેમને ઠપકો દેવો. તે આ રીતે:— "એક તો તમે મંદિરની વૃત્તિ ભોગવો છો, અને બીજું મંદિરની સંમાર્જન આદિ સારવાર પણ કરતા નથી." એમ કહ્યા પછી પણ તે લોકો જો કરોળિયાનાં જાળાં આદિ કાઢી નાંખવા ન ઇચ્છે, તો જેની અંદર જીવ દેખાતા ન હોય તેવા તંતુજાળોને સાધુ પોતે જ કાઢી નાખે.

આવા સિદ્ધાંત વચનના પ્રમાણથી સાધુએ પણ વિનાશ પામતા ચૈત્યની સર્વથા ઉપેક્ષા ન કરવી એમ સિદ્ધ થયું. તો પછી શ્રાવકની શી વાત કરવી? (અર્થાત્ શ્રાવકોએ દેરાસરની પૂર્ણ સંભાળ રાખવી જોઈએ કેમકે ઉપર બતાવ્યા મુજબ સાધુને શ્રાવકના અભાવે આટલું બધું કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે તે તો કૃત્ય શ્રાવકનું હોવાથી શ્રાવકે હંમેશાં સાવધપણે કરવું જોઈએ.) ચત્યે જવું. પૂજા કરવી, સ્નાત્ર કરવું આ ઉપર વિધિ કહ્યો, તે ઋદ્ધિ- પાત્ર શ્રાવકને આશ્રયી જાણવો. કારણ કે, તેનાથી જ એ સર્વ બની શકવાનો સંભવ છે.

ઋદ્ધિરહિત શ્રાવકે દ્રવ્યપૂજા કેમ કરવી?

ઋદ્ધિ રહિત શ્રાવક તો પોતાને ઘેર જ સામાયિક આદરીને કોઈનું દેવું અથવા કોઈની સાથે વિવાદ આદિ ન હોય તો ઈર્યાસમિતિ આદિકને વિષે ઉપયોગ રાખી સાધુની પેઠે ત્રણ निसिहि આદિ ભાવપૂજાને અનુસરતી વિધિથી મંદિરે જાય. ત્યાં જો કદાચિત્ કોઈ ગૃહસ્થનું દેવપૂજાની સામગ્રીનું કાર્ય હોય તો સામાયિક પારીને ફુલ ગુંથવા વગેરે કાર્યમાં પ્રવર્તે. કારણ કે દ્રવ્ય પૂજાની પોતાની પાસે સામગ્રી નથી અને તેટલો ખર્ચ પણ તે કરી શકે તેમ નથી તો પારકી સામગ્રીથી તેનો લાભ લે તેમાં કાંઈ અનુચિત નથી.

શંકા: સામાયિક મૂકીને દ્રવ્યસ્તવ કરવો ઉચિત શી રીતે

સમાધાન:— ઋદ્ધિ રહિત શ્રાવકથી સામાયિક કરવું પોતાના હાથમાં હોવાથી ગમે તે સમયે પણ બની શકે

એમ છે; પણ મંદિરનું કાર્ય તો સમુદાયને આધીન હોવાથી કોઈ કોઈ સમયે જ તે કરવાનો પ્રસંગ આવે છે, માટે પ્રસંગ આવે ત્યારે તે કરવાથી વિશેષ પુણ્યનો લાભ થાય છે. આગમમાં કહ્યું છે કે—(દ્રવ્યસ્તવથી) ભવ્ય જીવોને બોધિલાભ થાય છે, સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોનું પ્રિય કર્યું એમ થાય છે, ભગવાનની આજ્ઞા પળાય છે, જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિ થાય છે, અને શાસનની પ્રભાવના થાય છે. આ રીતે અનેક ગુણ દ્રવ્યસ્તવમાં રહ્યા છે. માટે સામાયિક પાળીને તે જ દ્રવ્યસ્તવ કરવો.

શ્રાદ્ધ દિનકૃત્યમાં કહ્યું છે કે નિર્ધન શ્રાવક ઘેર જ સામાયિક લઈને જો કોઈનું દેવું ન હોય, અને કોઈની સાથે વિવાદ ન હોય તો સાધુની પેઠે ઉપયોગથી જિનમંદિરે જાય. જો જિનમંદિરે કાયાથી બની શકે એવું કાંઈ કાર્ય હોય, તો સામાયિક પારીને દ્રવ્યસ્વરૂપ કાર્યને કરે.'

દ્રવ્યપૂજામાં ચૈત્યવંદન ભાષ્યના ૨૦૭૪ ભેદો

શ્રાદ્ધવિધિની મૂળ ગાથામાં "વિધિના" એવું પદ છે, તેથી ચૈત્યવંદન ભાષ્યાદિ ગ્રંથમાં ચોવીસમૂળ દ્વારથી અને બેહજાર ચુમ્મોત્તેર પ્રતિદ્વારથી કહેલ, દશત્રિક તથા પાંચ અભિગમ પ્રમુખ સર્વ વિધિ આ ઠેકાણે જાણવો. તે આ રીતે:—૧ ત્રણનિસિહી ૨ ત્રણ પ્રદક્ષિણા, ૩ ત્રણ પ્રણામ, ૪ ત્રિવિધ પૂજા, ૫ અરિહંતની ત્રણ અવસ્થાની ભાવના, ૬ ત્રણ દિશાએ જોવાથી વિરમવું, ૭ પગ નીચેની ભૂમિ ત્રણ વાર પૂજવી, ૮ ત્રણ વર્ણાદિક ૯ ત્રણ મુદ્રા, અને ૧૦ ત્રિવિધ પ્રણિધાન એ દશત્રિક જાણવી. ઈત્યાદિ સર્વ

બાબતો ધારીને વિધિપૂર્વક કરેલ દેવપૂજા, દેવવંદન પ્રમુખ ધર્માનુષ્ઠાન મહાફળદાયી થાય છે, અને વિધિપૂર્વક ન કરે તો અલ્પ ફળ થાય છે. તેમજ અતિચાર લાગે તો વખતે સારા ફળને બદલે ઉલટો અનર્થ ઉપજે છે, કહ્યું છે કે—'જેમ ઔષધ અવિધિથી અપાય તો ઉલટો અનર્થ ઉપજે છે, તેમ ધર્માનુષ્ઠાનમાં અવિધિ થાય તો નરકાદિકના દુઃખ સમુદાયને નિપજાવે એવો મ્હોટો અનર્થ થાય છે,' ચૈત્યવંદન આદિ ધર્માનુષ્ઠાનમાં અવિધિ થાય તો સિદ્ધાંતમાં તેનું પ્રાયશ્ચિત પણ કહ્યું છે **મહાનિશીથ સૂત્ર**ના સાતમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—'જે અવિધિથી ચૈત્યવંદન કરે, તો તેને પ્રાયશ્ચિત લાગે; કારણ કે, અવિધિથી ચૈત્યવંદન કરનારો પુરૂષ બીજા સાધર્મિઓને અશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરે છે.' દેવતા, વિદ્યા અને મંત્રની આરાધના પણ વિધિથી કરી હોય તો જ ફળસિદ્ધિ થાય છે. નહિ તો તત્કાળ અનર્થાદિક થાય છે.

卐૧. દશત્રિક—નિસિહિ–દેરાસરના મૂળ બારણે પેસતાં પોતાના ઘર સંબંધી વ્યાપારનો ત્યાગ કરવા રૂપ **પ્રથમ**, ગભારાની અંદર પેસતાં દેરાસરને પુજવા સમારવાના કાર્યને તજવા રૂપ બીજી ચૈત્યવંદન કરવા સમયે દ્રવ્યપૂજાનો ત્યાગકરવા રૂપ ત્રીજી. **પ્રદક્ષિણા**–જિનપ્રતિમાની જમણી બાજુથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના રૂપ ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવી. **પ્રણામ**–જિનપ્રતિમાને દેખી બે હાથ જોડી કપાળે લગાડીને પ્રણામ કરીએ તે પહેલો અંજલિબદ્ધ પ્રણામ. કેડ ઉપરનો ભાગ લગારેક નમાવીને

પ્રણામ કરીએ તે બીજો અર્ધાવનત પ્રણામ, બે ઢીંચણ બે હાથ, અને મસ્તક એ પંચાંગ નમાવી ખમાસણુ દઈએ તે ત્રીજો પંચાગ પ્રણામ. **પૂજા :** ભગવાનને અંગે કેસર, ચંદન, પુષ્પ વગેરે ચડાવવાં તે પહેલી અંગ પૂજા, ધૂપ, દીપ, અને નૈવેદ્યાદિ ભગવાનની આગળ મૂકવા રૂપ બીજી અગ્રપૂજા. ભગવાનની આગળ સ્તુતિ, સ્તોત્ર, ગીત, ગાન, નાટક આદિ કરવા રૂપ ત્રીજી ભાવપૂજા **અવસ્થા:–** પિંડસ્થ એટલે છદ્મસ્થાવસ્થા ૧. પદસ્થ એકલે કેવલીઅવસ્થા ૨. રૂપસ્થ એટલે સિદ્ધાવસ્થા ૩. **દિશા–**જે દિશાએ જિનપ્રતિમા હોય તે દિશા વિના બીજી ત્રણ દિશાએ ન જોવું. પુંજવુ–ચૈત્યવંદન કરતાં પગમૂકવાની ભૂમિ ત્રણવાર પૂંજવી. **મુદ્રા :** બે હાથની દશે આંગળીઓ માંહો માંહે મેલવી કમળના ડોડાને આકારે હાથ જોડી પેટ ઉપર કોણી રાખવી તે પહેલી યોગમુદ્રા. બે પગનાં આંગળાંની વચમાં આગળથી ચાર આગળનો અને પાછળથી કાંઈક ઓછું અંતર રાખી કાઉસ્સગ્ગ કરવો તે બીજી જિનમુદ્રા. બે હાથ ભેગા કરી કપાળે લગાડવા તે ત્રીજી મુક્તાશુક્તિમુદ્રા. **પ્રણિધાન :** જાવંતિ ચેઈયાઈ એ ગાથાએ કરી ચત્ય વાંદવા રૂપ પ્રથમ પ્રણિધાન. જાવંત કેવિસાહૂ એ ગાથાએ કરી ગુરૂને વાંદવા રૂપ બીજું પ્રણિધાન. જયવીયરાય કહેવા રૂપ ત્રીજું પ્રણિધાન જાણવું અથવા મન, વચન અને કાયાનું એકાગ્રપણું કરવું તે રૂપ ત્રણ પ્રણિધાન જાણવાં. આ દશત્રિક છે.

૨ પ્રભુ આગળ જવાનો એટલે દેહરાસરમાં પ્રવેશ કરવાનો વિધિ તે અભિગમ ૫ પ્રકારનો છે.

૩ સ્ત્રીઓએ પ્રભુથી ડાબા પડખે રહેવું, અને પુરૂષોએ જમણા પડખે રહેવું ૨ દિશિ.
૪ પ્રભુથી દૂર રહેવું તે અવગ્રહ ૩ પ્રકારનો છે.
૫ જઘન્ય મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એ ૩ ભેદે ચૈત્યવંદના થાય છે. તે વંદનાના ત્રણ ભેદ.
૬ પંચાંગી મુદ્રાએ નમસ્કાર કરવો અથવા ખમાસમણ દેવું તે ૧ ભેદ.
૭ પ્રભુની ગુણપ્રશંસાવાળા ૧ થી ૧૦૮ શ્લોક બોલવા તે નમસ્કારનો ૧ ભેદ.
૮ ચૈત્યવંદનનાં ૯ સૂત્રોમાં (બીજીવાર બોલાતાં સૂત્રો બીજીવાર ન ગણીએ એવા) ૧૬૪૭ અક્ષર છે, તે ૧૬૪૭ વર્ણ ગણાય.
૯ ચૈત્યવંદનનાં ૯ સૂત્રોમાં (એક સરખું પદ બીજીવાર બોલાતાં ન ગણીએ એવાં) ૧૮૧ પદ એટલે અર્થ સમાપ્તિ દર્શક વાક્યો છે.
૧૦ એક શ્વાસોચ્છ્વાસ જેટલા કાળમાં બોલવા યોગ્ય શબ્દોનું વાક્ય અથવા ગાથાનું ૧ ચરણ સંપદા (અથવા મહાપદ વિરતિ અથવા વિસામા કહેવાય, તેવી સંપદાઓ ૯૭ છે.
૧૧ નમુત્થુણં—અરિહંતચેઈયાણં—લોગસ્સ—પુક્ખરવરદી અને સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં એ પાંચ દંડકસૂત્ર કહેવાય છે.
૧૨ પાંચદંડકસૂત્રોમાં અધિકાર (એટલે મુખ્યવિષય) ૧૨ છે.
૧૩ અરિહંત—સિદ્ધ—મુનિ—સિદ્ધાન્ત એ ચાર વંદનીય છે.
૧૪ જે વંદનયોગ્ય નહિ પરંતુ માત્ર સ્મરણ કરવા યોગ્ય તે ૧ શાસનદેવ છે.

૧૫ નામ સ્થાપના દ્રવ્ય અને ભાવથી ૪ પ્રકારના અરિહંત.
૧૬ થોય એટલે સ્તુતિ તે એકજ થોયજોડામાં ૪ પ્રકા ની.
૧૭ ચૈત્યવંદન કરવાથી જે આઠ પ્રકારનાં ફળ મેળવવાની ઇચ્છા રાખવામાં આવે છે તે ૮ નિમિત્ત.
૧૮ તે ૮ પ્રકારનાં ફળ પ્રાપ્ત કરવામાં જે સાધન (કારણ-રૂપ) તે **૧૨** હેતુ.
૧૯ કાઉસ્સગ્ગ કરતી વખતે જે **૧૬** પ્રકારની છૂટ રાખવી જે કરવાથી કાઉસ્સગ્ગનો ભંગ ન ગણાય તે **૧૬** આગાર
૨૦ કાઉસ્સગ્ગમાં જે ૧૯ દોષનિવારવા યોગ્ય છે તે **૧૯** દોષ.
૨૧ ક્યાંસુધી કાઉસ્સગ્ગમાં રહેવું ? તેનો કાળનિયમ તે **૧**
૨૨ પ્રભુની આગળ સ્તવન કેવા પ્રકારનું કહેવું ? તે **૧** ભેદ.
૨૩ એક દિવસમાં ૭ વાર ચૈત્યવંદન કયે કયે વખતે કરવું ? તે દર્શાવવું, તેના **૭** ભેદ.
૨૪ દેહાસરમાં ૧૦ પ્રકારની જઘન્ય આશાતના કે જે અવશ્ય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. (કુલ ૨૦૭૪ ભેદો)

વિધિ અવધિ ઉપર ચિત્રકારનું દૃષ્ટાન્ત.

દ. ૧૮ અયોધ્યા નગરીમાં સુરપ્રિય નામે યક્ષ છે. તે પ્રતિવર્ષે યાત્રાને દિવસે જે યક્ષમૂર્તિ રંગવા આવ્યો હોય તે રંગનારને હણે અને રંગવા ન આવ્યો હોય તો નગરના લોકોને હણે. પછી ભયથી ચિત્રકારો નાસભાગ કરવા લાગ્યા. ત્યારે રાજાએ સર્વે ચિત્રકારોને બેડીથી બાંધ્યા હોય એ રીતે નગરમાં રાખ્યા. પછી એક ઘડામાં સર્વેના નામોની ચિઠ્ઠીઓ નાંખી. જેના નામની ચિઠ્ઠી નીકળે તે, ચિત્રકાર તે યક્ષને રંગે. એક વખત કોઈ વૃદ્ધસ્રીના પુત્રનું નામ

નીકળ્યું, ત્યારે તે ડોશી રોવા લાગી એટલામાં કૌશાંબી નગરીથી કેટલાક દિવસ ઉપર આવેલો એક ચિત્રકારનો પુત્ર હતો. તેણે "નક્કી અવિધિથી યક્ષ ચિત્રાય છે." એમ ચિંતવી વૃદ્ધસ્ત્રીને દૃઢતાથી કહ્યું કે, "હું યક્ષને રંગથી ચિત્રીશ" પછી તે ચિત્રકારના પુત્રે છઠ્ઠ કર્યો. શરીર, વસ્ત્ર, જાત જાતના રંગ, પીછીઓ પ્રમુખ સર્વ વસ્તુ પવિત્ર જોઈને લીધી, મુખે આઠપડનો મુખકોશ બાંધ્યો અને બીજી પણ વિધિ સાચવી તે તે યક્ષને ચિતર્યો, અને પગે લાગીને યક્ષની ક્ષમા માગી તેથી સુરપ્રિય યક્ષને પ્રસન્ન થયેલો જોઈ ચિત્રકાર પુત્રે વરદાન માગ્યું કે, "હે યક્ષ! મારિનો ઉપદ્રવ ન કરવો" અર્થાત્ હવે કોઈને મારવો નહિં. યક્ષે તે વાત અંગીકાર કરી, વળી તેણે પ્રસન્નતાથી ચિત્રકાર પુત્રને કોઈ પણ વસ્તુના અવયવનો અંશમાત્ર જોવાથી વસ્તુનો સર્વ આકાર ચિત્રાય એવું વરદાન આપ્યું.

એક વખત કોશાંબી નગરીને વિષે રાજસભામાં ગએલા તે ચિત્રકાર પુત્રે ગોખમાંથી મૃગાવતી રાણીનો અંગૂઠો જોઈ, તે ઉપરથી તે રાણીનું યથાસ્થિત રૂપ ચિતર્યું. રાજાએ મૃગાવતીની સાથળ ઉપર તલ હતો, તે પણ ચિત્રમાં જોઈ ચિત્રકાર પુત્રને મારી નાંખવાની આજ્ઞા કરી. બીજા સર્વ સિત્રકારોએ યક્ષનાં વરદાનની વાત રાજાને કહી. ત્યારે રાજાએ પરીક્ષા કરવા માટે એક દાસીનો અંગૂઠો દેખાડી રૂપ ચિતરવા કહ્યું. તે ચિત્રકાર પુત્રે બરાબર ચિત્રેલું જોઈ રાજાએ તેનો જમણો હાથ કાપી નાંખ્યો. ત્યારે ચિત્રકાર પુત્રે ફરીથી યક્ષની આરાધના કરી વરદાન

મેળવી મૃગાવતીનું રૂપ ફરી વાર ડાબે હાથે ચીતર્યું, અને તે ચંડપ્રદ્યોત રાજાને દેખાડયું. પછી મૃગાવતીની માગણી કરવા માટે ચંડપ્રદ્યોતે કૌશાંબી નગરીએ દૂત મોકલ્યો. તેનો ધિક્કાર કરેલો જોઈ ચંડપ્રદ્યોતે કૌશાંબી નગરીને લશ્કરથી ચારેબાજૂએ વીંટી લીધું. છેવટે શતાનિક રાજા મરી ગયો, ત્યારે મૃગાવતીએ ચંડપ્રદ્યોતને કહેવરાવ્યું કે, "ઉજ્જયિનીથી ઈંટો મંગાવીને કોટ કરાવ, અને નગરમાં અન્ન તથા ઘાસ ઘણું ભરી રાખવાનુ કર. પછી તારૂં ઇચ્છિત થશે" તે પ્રમાણે ચંડપ્રદ્યોત કરે છે એટલામાં વીર ભગવાન્ સમવસર્યા. ભિલના પૂછવાથી ભગવાને કહેલો "या सा? सा सा" તે સંબંધ સાંભળી મૃગાવતી રાણી અને ચંડપ્રદ્યોતની અંગારવતી પ્રમુખ આઠ રાણીઓએ દીક્ષા લીધી. એ રીતે વિધિ અવિધિ ઉપર દૃષ્ટાંત કહ્યું છે.

આ ઉપરથી "અવિધિથી કરવા કરતાં ન કરવું તે સારૂં" એવા વિરૂદ્ધ, પક્ષની કલ્પના ન કરવી. કહ્યું છે કે—'અવિધિએ કરવું, તે કરતાં ન કરવું એ સારૂં, એ વચન સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ છે. એમ સિદ્ધાંતના જાણ આચાર્યો કહે છે. કારણ કે, ન કરે તો ઘણું પ્રાયશ્ચિત લાગે છે, અને અવિધિએ કરે તો થોડું લાગે છે. માટે ધર્માનુષ્ઠાન હમેશાં કરવું જોઈએ અને તે કરતાં સર્વ શક્તિથી વિધિ સાચવવાની યતના રાખવી. એમ કરવું એજ શ્રદ્ધાવંત જીવોનું લક્ષણ છે. કહ્યું છે કે—'શ્રદ્ધાવંત અને શક્તિમાન પુરૂષ વિધિથીજ સર્વ ધર્મક્રિયા કરે છે, અને કદાચિત્ દ્રવ્યાદિક દોષ લાગે તો પણ તે "વિધિથીજ

કરવું" એવો વિધિને વિષેજ પક્ષપાત રાખે છે. જેમને વિધિપૂર્વક ધર્મક્રિયા કરવાનો યોગ મળી આવે છે, તે પુરૂષો તથા વિધિપક્ષની આરાધના કરનારા, વિધિપક્ષને બહુમાન આપનારા, વિધિપક્ષને દોષ ન દેનારા પુરૂષોને પણ ધન્ય છે. આસન્નસિદ્ધિ જીવોનેજ વિધિથી ધર્માનુષ્ટાન કરવાનો સદાય પરિણામ થાય છે. તથા ભોજન, શયન, બેસવું, આવવું, જવું, બોલવું ઇત્યાદિ ક્રિયા પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ ભાવ વિગેરેને વિષે વિધિથી કરી હોય તો ફળવાળી થાય છે, નહીં તો અલ્પ ફળવાળી થાય છે.'

દ. ૧૯ અવિધિથી અલ્પલાભ થાય છે તે ઉપર કથા.

કોઈ બે માણસોએ દ્રવ્યને અર્થે દેશાંતરે જઈ એક સિદ્ધ પુરૂષની ઘણી સેવા કરી. તેથી સિદ્ધ પુરૂષે પ્રસન્ન થઈ તેમને અદ્ભૂત પ્રભાવવાળા તુંબી ફળનાં બીજ આપ્યાં. તેનો સર્વ આમ્નાય પણ કહ્યો. તે આ રીતેઃ—'સો વાર ખેડેલા ખેતરમાં તડકો ન હોય અને ઉક્ત વાર નક્ષત્રનો યોગ હોય, ત્યારે તે બીજ વાવવાં. વેલડી થાય ત્યારે કેટલાંક બીજ લઈને પત્ર, પુષ્પ, ફળ સહિત તે વેલડીને તેજ ખેતરમાં બાળવી. તેની રાખ એક ગદિયાણા ભાર લઈ ચોસઠ ગદિયાણા ભાર તાંબામાં નાંખી દેવી. તેથી સો ટચનું સુવર્ણ થાય.' એવી સિદ્ધ પુરૂષની શિખામણ લઈને તે બન્ને જણા ઘેર આવ્યા. તેમાં એક જણાને બરાબર વિધિ પ્રમાણે ક્રિયા કરવાથી સો ટચનું સોનું થયું. બીજાએ વિધિમાં કાંઈક કસુર કરી તેથી રૂપું થયું માટે સર્વ કાર્યમાં વિધિ થાય તો સંપૂર્ણ ફળ મળે છે. અને અવિધિથી ક્રિયા

કરી હોય તો અલ્પ ફળ મળે છે પૂજા આદિ પુણ્યક્રિયા કરી રહ્યા પછી અવિધિ આશાતના મિચ્છામિદુક્કડં કહેવું. **અંગપૂજાદિ ત્રણ તથા દ્રવ્યસ્તવોનું ફળ** 'પહેલી અંગપૂજા વિઘ્નની શાંતિ કરનારી છે, બીજી અગ્રપૂજા અભ્યુદય કરનારી છે, અને ત્રીજી ભાવપૂજા નિર્વાણની સાધક છે. એવી રીતે ત્રણે પૂજાઓ નામ પ્રમાણે ફળ આપનારી છે.' પૂર્વે કહેલી અંગપૂજા, અગ્રપૂજા, ચૈત્ય કરાવવાં, જિનબિંબની સ્થાપના કરાવવી, અને તીર્થયાત્રા કરવી ઇત્યાદિ સર્વ દ્રવ્યસ્તવ જાણવું. કહ્યું છે કે—'જિનમંદિરનું નિર્માપન જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા, યાત્રા, પૂજા આદિ ધર્માનુષ્ઠાન સૂત્રોમાં કહેલી વિધિ માફક કરવું. અને આ યાત્રા આદિ સર્વ દ્રવ્યસ્તવ છે. કારણ કે, દ્રવ્યસ્તવ એ ભાવસ્તવનું કારણ છે.' 'જો પૂજા દરરોજ પરિપૂર્ણપણે કરી શકાય નહીં, તો છેવટે અક્ષતપૂજા અને દીપકપૂજા કરવી. જળનું એક બિંદુ મહા-સમુદ્રમાં નાંખવાથી તે જેમ અક્ષય થાય છે, તેમ વીતરાગને વિષે પૂજા અર્પણ કરીએ તો અક્ષય થાય. કેઈ ભવ્ય જીવો આ જિન પૂજારૂપ બીજથી આ સંસારરૂપ અટવીમાં દુઃખ ન પામતાં અત્યંત ઉદાર ભોગ ભોગવીને મોક્ષ પામ્યા છે.' 'પૂજાથી મનને શાંતિ થાય છે, મનની શાંતિથી શુભ ધ્યાન થાય છે, શુભ ધ્યાનથી મુક્તિ પામે છે અને મુક્તિ પામવાથી નિરાબાધ સુખ થાય છે.'

પુષ્પાદિકથી પૂજા કરવી, જિનાજ્ઞાનું પાલન, દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ, ઉત્સવો કરવા અને તીર્થયાત્રા કરવી એમ પાંચ પ્રકારે તીર્થંકરની ભક્તિ કહી છે.

દ્રવ્યસ્તવ આભોગ-અનાભોગથી એમ બે પ્રકારનો છે. કહ્યું છે કે—'ભગવાનના ગુણનો જાણ પુરૂષ વીતરાગ ઉપર ઘણો પૂજ્ય ભાવ રાખી વિધિથી તથા ઘણા આદરથી જિનરાજની ઉત્તમ પ્રકારે પૂજા કરે, તે આભોગ દ્રવ્યસ્તવ જાણવું. આ આભોગ દ્રવ્યપૂજાથી સકળ કર્મનું નિર્દલન કરી શકે એવો ચારિત્રનો લાભ શીઘ્ર ઉત્પન્ન થાય છે. માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોએ આ પૂજાને વિષે પ્રવૃત્ત થવું.' 'પૂજાનો વિધિ બરાબર ન હોય, જિનભગવાનના ગુણોનું સારૂં જ્ઞાન ન હોય, પણ માત્ર શુભ પરિણામથી કરેલી જે પૂજા, તે અનાભોગ દ્રવ્યપૂજા કહેવાય છે. એ રીતે કરેલી અનાભોગ દ્રવ્યપૂજા પણ ગુણસ્થાનનું સ્થાનક હોવાથી ગુણકારીજ છે, કારણ કે, એથી અનુક્રમે શુભ, શુભતર પરિણામ થાય છે, અને સમ્યક્ત્વનો લાભ થાય છે, ભાવિકાળે કલ્યાણ પામનારા ઘણા ધન્ય જીવોને 'ગુણ નહી જાણ્યા છતાં પૂજાદિ વિષયમાં જેમ અરિહંતના બિંબને વિષે પોપટ યુગલને ઉત્પન્ન થઈ' તેમ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે.' 'ભારેકર્મી અને ભવાભિનંદી જીવોને, આ પૂજાદિ વિષયમાં જેમ નિશ્ચયથી મરણ નજીક આવે, ત્યારે રોગી મનુષ્યને પથ્ય વસ્તુ ઉપર જેમ દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે તત્વજ્ઞ પુરૂષ જિનબિંબને વિષે અથવા જિનેંદ્ર પ્રણીત ધર્મને વિષે અશુભ પરિણામનો અભ્યાસ થવાની બીકથી લેશ માત્ર પણ દ્વેષ ન થાય તેમ કાળજી રાખે છે.

દ. ૨૦ પારકી જિનપૂજા ઉપર દ્વેષ કરવા સંબંધી કુંતલારાણીની કથા—

પૃથ્વીપુરમાં જિતશત્રુ રાજાને ઘણી ધર્મનિષ્ઠ એવી કુંતલા નામે પટરાણી હતી. તે બીજાને ધર્મને વિષે પ્રવર્તાવનારી હતી, માટે તેના વચનથી તેની સર્વ શોકયો ધર્મનિષ્ઠ થઈ, અને કુંતલા રાણીને ઘણું માનવા લાગી. એક વખત સર્વ રાણીઓએ નવાં જિનમંદિર તૈયાર કરાવ્યાં. આથી કુંતલા રાણીના મનમાં ઘણી અદેખાઈ આવી, તે પોતાના મંદિરમાં જ સારી પૂજા, ગીત, નાટક વગેરે કરાવે, અને બીજી રાણીઓની પૂજા આદિનો દ્વેષ કરવા લાગી. ખરેખર એહની વાત એ છે કે, મત્સર કેવો દુસ્તર છે! કહ્યું છે કે– 'મત્સર રૂપ સાગરમાં સમજુ પુરૂષ રૂપ વહાણ પણ ડૂબી જાય છે. તો પછી પથ્થર સરખા બીજા જીવ ડૂબી જાય એમાં શી નવાઈ? વિદ્યા, વ્યાપાર, કળાકૌશલ્ય, વૃદ્ધિ, ઋદ્ધિ, ગુણ, જાતિ, ખ્યાતિ, ઉન્નતિ વગેરેમાં માણસ અદેખાઈ કરે તે વાત જૂદી, પણ ધર્મમાં જેઓ મત્સર કરે છે! તેઓને ધિક્કાર થાઓ! શોકયો સરળ સ્વભાવની હોવાથી તેઓ હંમેશાં કુંતલા રાણીના પૂજા આદિ શુભકૃત્યને અનુમોદન આપતી હતી. અદેખાઈથી ભરેલી કુંતલા રાણી એકદા દુર્દૈવથી અસાધ્ય રોગે પીડાણી. રાજાએ આભરણ આદિ કિંમતી વસ્તુઓ તેની પાસે જે હતાં તે સર્વ લઈ લીધી. પછી તે કુંતલા ઘણી અશાતા વેદનાથી મરણ પામી શોકયની પૂજાનો દ્વેષ કરવાથી મરીને કુતરી થઈ. તે પૂર્વભવના અભ્યાસથી પોતાના ચૈત્યના બારણામાં બેસતી હતી. એક વખત ત્યાં કેવળી પધાર્યા કેવળીને પુછ્યું કે કુંતલારાણી મરીને કયાં ઉત્પન્ન થયા. કેવલીએ સર્વ વાત કહી. તેથી રાણીઓના

મનમાં ઘણો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તેઓ હંમેશાં તે કુતરીને ખાવા પીવા આપતી, અને સ્નેહથી કહેતી કે, "હા હા! ધર્મિષ્ઠ! એવી તેં કેમ ફોગટ આવો દ્વેષ કર્યો કે, જેથી ત્હારી આવી અવસ્થા થઈ.!" આ વચન સાંભળી તથા પોતાનું ચૈત્ય વગેરે જોઈ તેને (કુતરીને) જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યાર પછી સંવેગ પામી તેણે સિદ્ધાદિકની સાક્ષીએ પોતે કરેલા દ્વેષ વગેરે અશુભ કર્મ આલોચ્યાં, અને અનશન કરી મરણ પામી વૈમાનિક દેવતા થઈ. દ્વેષ અદેખાઈનાં આવાં કડવાં ફળ છે. **ઇતિ. દ્રવ્યસ્તવ.**

ભાવસ્તવ એટલેઃ– જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાળવી એ ભાવસ્તવ જાણવો. તે જિનાજ્ઞા સ્વીકાર રૂપ, અને પરિહાર રૂપ એવી રીતે બે પ્રકારની છે. તેમાં શુભકર્મનું સેવન કરવું તે સ્વીકાર રૂપ આજ્ઞા જાણવી. અને નિષિદ્ધનો ત્યાગ કરવો તે પરિહારરૂપ આજ્ઞા જાણવી. સ્વીકાર રૂપ આજ્ઞા કરતાં પરિહાર રૂપ આજ્ઞા શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે, નિષિદ્ધ એવા પ્રાણાતિપાત પ્રમુખ સેવન કરનારો મનુષ્ય ગમે તેટલું શુભકર્મ કરે, તો પણ તેથી તેને વિશેષ ગુણ થતો નથી. જેમ રોગી માણસના રોગની ચિકિત્સા ઔષધનો સ્વીકાર અને અપથ્યનો પરિહાર એ બે પ્રકાથી કરાય છે. રોગીને ઘણું સારૂં ઔષધ આપવા છતાં પણ તે જો પથ્ય (ચરી) પાળે નહિ, તો તેનો રોગ મટતો નથી વળી કહ્યું છે કે— 'રોગ દવા વગર ફક્ત ચરીથીજ મટે છે, પણ ચરી ન પાળે તો સેંકડો દવાથી પણ રોગ મટે નહિં.' એ રીતે જિન-ભગવાનની ભક્તિ પણ નિષિદ્ધ આચરણ કરનારને વિશેષ

ફળવાળી થાય નહિ. જેમ ચરી પાળનારનેજ દવાથી આરામ થાય છે, તેમ સ્વીકાર રૂપ અને પરિહાર રૂપ એમ બે આજ્ઞાનો યોગ થાય તોજ સંપૂર્ણ ફળસિદ્ધિ થાય છે. શ્રી હેમચંદ્રસુરિએ **વીતરાગ સ્તોત્રમાં** કહ્યું છે કે–'હે વીતરાગ! તમારી પૂજા કરવા કરતાં તમારી આજ્ઞા પાળવી બહુ લાભકારી છે. કારણ કે, આજ્ઞાની આરાધના કરી હોય તો શિવસુખ અને વિરાધના કરી હોય તો ભવની વૃદ્ધિ થાય છે. હે વીતરાગ! તમારી આજ્ઞા–હમેશાં ત્યજવા યોગ્ય વસ્તુના ત્યાગરૂપ અને આદરવા યોગ્ય વસ્તુના આદરરૂપ હોય છે. અર્થાત્ આશ્રવ સર્વથા છાંડવા યોગ્ય છે, અને સંવર સર્વથા આદરવા યોગ્ય છે.'

પૂર્વાચાર્યોએ દ્રવ્યસ્તવનું અને ભાવસ્તવનું ફળ કહ્યું છે. તે આ રીતે છે :—'દ્રવ્યસ્તવની ઉત્કૃષ્ટપણે આરાધના કરી હોય તો બારમા દેવલોકે જાય છે, અને ભાવસ્તવની ઉત્કૃષ્ટપણે આરાધના કરી હોય તો અંતર્મુહૂર્તમાં નિર્વાણ પામે છે. દ્રવ્યસ્તવ કરવામાં જો કે કાંઈક ષટ્કાય જીવોની ઉપમર્દનાદિક વિરાધના થાય છે, તો પણ કુવાને દ્રષ્ટાંતે ગૃહસ્થ જીવનવાળાને તે (દ્રવ્યસ્તવ) કરવો ઉચિત છે. કારણ કે, તેથી કરનાર જોનાર અને સાંભળનાર એ ત્રણેને અગણિત પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યનો લાભ થાય છે.' **દ. ૨૧** નવા ગામમાં લોકોએ કુવો ખોદવા માંડયો, કુવો ખોદતાં તરસ–થાક, અંગ–વસ્ત્ર મલિન થવું વિ. થાય પણ કુવામાંથી પાણી નીકળ્યા પછી તેમને અને બીજા લોકોને તે કુવાનું પાણી સ્નાન, પાન, અંગશૂચિ, તરસ, થાક વિ. દૂર કરી સર્વ પ્રકારે

બધાને સુખ આપનાર થયું, તેમ દ્રવ્યસ્તવની વાતમાં પણ જાણવું. **આવશ્યકાનંયુકિતમાં** કહ્યું છે કે:— 'સર્વ વિરતિ ન પામેલા દેશવિરતિ જીવોને સંસારને પાતળો કરનારો એ દ્રવ્યસ્તવ કુવાને દૃષ્ટાંતે ઉચિત છે' બીજે ઠેકાણે પણ કહ્યું છે કે—'આરંભને વળગી ષટ્કાય જીવોની વિરાધનાથી વિરતિ ન પામેલા અને તેથીજ સંસાર અટવીમાં પડતા જીવોને દ્રવ્યસ્તવ એજ મ્હોટું આલંબન છે.' જે શ્રાવક વાયુ સરખા ચંચળ, નિર્વાણને અંતરાય કરનાર, ઘણા નાયકોના તાબામાં રહેલા, સ્વલ્પ અને અસાર એવા ધનથી સ્થિર ફળને આપનારી, નિર્વાણને સાધનારી, પોતાની સ્વાધીનતામાં રહેલી, ઘણું ફળ આપનારી અને સારભૂત એવી જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા કરીને નિર્મળ પુણ્ય ઉપાર્જે છે, તેજ વણિક્ વાણિજ્ય કર્મમાં ઘણો નિપૂણ સમજવો

જિનદર્શન પૂજા કરવાથી થનાર ઉપવાસોનું ફળ –

શ્રદ્ધાવંત મનુષ્ય "જિનમંદિરે જઈશ" એમ ચિંતવતાં એક ઉપવાસનું, જવા માટે ઉઠતાં છઠ્ઠનું, જવાનું નક્કી કરતાં અઠ્ઠમનું, માર્ગે જતાં ચાર ઉપવાસનું, જિનમંદિરના બાહ્ય ભાગે જતાં પાંચ ઉપવાસનું, મંદિરની અંદર જતાં પંદર ઉપવાસનું અને જિન પ્રતિમાનું દર્શન કરતાં એક માસ ઉપવાસનું ફળ પામે છે. **પદ્મચરિત્રમાં** વળી આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે—"શ્રદ્ધાવંત શ્રાવક **'જિનમંદિરે જઈશ'** એમ મનમાં ચિંતવતાં એક ઉપવાસનું, ઉઠતાં બેઉપવાસનું, માર્ગે જવા લાગતાં ત્રણ ઉપવાસનું, જતાં ચાર ઉપવાસનું, થોડો માર્ગ ઉલ્લંઘતાં પાંચ ઉપવાસનું, અર્ધે માર્ગે ૧૫ ઉપવાસનું

જિનપ્રતિમાનું દર્શન કરતાં એક મહિનાના ઉપવાસનું, જિનમંદિરે પ્રવેશ કરતાં છ મહિનાના ઉપવાસનું મંદિરને બારણે જતાં એક વર્ષના ઉપવાસનું, પ્રદક્ષિણા દેતાં સો વરસના ઉપવાસનું, અને જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતાં હજાર વર્ષના ઉપવાસનું ફળ પામે, અને જ્યારે જિનભગવાનની સ્તુતિ કરે ત્યારે અનંત પુણ્ય પામે." 'પ્રમાર્જન કરતાં સો ઉપવાસનું, વિલેપન કરતાં હજાર ઉપવાસનું, માળા પહેરાવતાં લાખ ઉપવાસનું, અને ગીત વાજિંત્ર આદિ ભાવ પૂજા કરતાં અનંત ઉપવાસનું ફળ પામે.'

પ્રભુ પૂજા પ્રતિદિન ત્રણ ટંક કરવી. કહ્યું છે કે–'પ્રાતઃકાળે કરેલી વાસક્ષેપ જિનપૂજા રાત્રે કરેલા પાપનો નાશ કરે છે, મધ્યાહ્ન સમયે કરેલી ચંદનાદિ પૂજા જન્મથી માંડીને કરેલા પાપનો ક્ષય કરે છે, અને સંધ્યા સમયે કરેલી ધૂપદીપાદિ પૂજા સાત જન્મમાં કરેલાં પાપ ટાળે છે. જળપાન, આહાર, ઔષધ, નિદ્રા, વિદ્યા, દાન, ખેતી એ સાત વસ્તુ અવસરે કરી હોય તો સારૂં ફળ આપે છે, તેમ જિનપૂજા પણ અવસરે કરી હોય તો તે પણ ઘણું સારૂં ફળ આપે છે.' ત્રિકાળ જિનપૂજન કરનારો ભવ્ય સમકિતને શોભાવે છે અને છેવટે શ્રેણિક રાજાની પેઠે તીર્થંકર નામગોત્ર કર્મ બાંધે છે. ગયા છે દોષ જેના એવા જિનેશ્વર ભગવંતની સદા ત્રિકાળ જે પૂજા કરે છે, તે પ્રાણી ત્રીજે ભવે અથવા સાતમે કે આઠમે ભવે સિદ્ધિપદને પામે છે. સર્વ આદરથી પૂજા કરવાને કદાપિ દેવેંદ્ર પ્રવર્તે તો પણ પૂજી ન શકે, કેમકે તીર્થંકરના અનંત ગુણ છે. એક એક ગુણને જુદા જુદા ગણીને પૂજા કરે તો આયુષ-

સમાપ્તિ પર્યંત પણ પૂજાનો કે ગુણનો અંત આવે નહીં, માટે સર્વ પ્રકારથી પૂજા કરવા કોઈ સમર્થ નથી, પણ યથાશક્તિ સર્વજન પૂજા કરે એમ બની શકે છે. હે પ્રભુ! તમે અદૃશ્ય છો એટલે આંખથી દેખાતા નથી, સર્વ પ્રકારે તમારી પૂજા કરવા ચાહિયે તો બની શકતી નથી, ત્યારે તો અત્યંત બહુમાનથી તમારા વચનનું પરિપાલન કરવું એજ શ્રેયસ્કર છે. જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજામાં યથાયોગ્ય બહુમાન અને સમ્યક્ વિધિ એ બન્ને હોય તો જ તે પૂજા મહાલાભકારી થાય છે. તે ઉપર ચોભંગી બતાવે છે.

૧ સાચું રૂપું અને સાચી મોહોરછાપ, ૨ સાચું રૂપું અને ખોટી મોહોરછાપ, ૩ સાચી મોહોરછાપ, પણ ખોટું રૂપું, ૪ ખોટી મોહોરછાપ અને રૂપું પણ ખોટું. ૧ દેવપૂજામાં પણ સાચું બહુમાન અને સાચી વિધિ એ પહેલો ભાંગો, ૨ સાચું બહુમાન છે, પણ વિધિ સાચી નથી એ બીજો ભાંગો, ૩ સાચી વિધિ છે, પણ સમ્યગ્ બહુમાન નથી, આદર નથી એ ત્રીજો ભાંગો, અને ૪ સાચી વિધિ પણ નથી અને સમ્યગ્ બહુમાન પણ નથી એ ચોથો ભાંગો. પ્રથમ અને દ્વિતીય યથાનુક્રમે લાભકારી અને ત્રીજો તથા ચોથોભાંગો બીલકુલ સેવન કરવા લાયક નથી.

એટલાજ માટે બૃહત્ભાષ્યમાં કહેલ છે કે:— વાંદણાના અધિકારમાં (ભાવપૂજામાં) રૂપા સમાન મનથી બહુમાન સમજવું અને મોહોરછાપ સમાન સર્વ બહારની ક્રિયાઓ સમજવી. બહુમાન અને ક્રિયા એ બંનેનો સંયોગ મળવાથી વંદના સત્ય જાણવી; જેમ રૂપું અને મોહોર

સત્ય હોય તે રૂપીઓ બરાબર ચાલે છે, તેમ વંદના પણ બહુમાન અને ક્રિયા એ બંને હોવાથી સત્ય સમજવી. બીજા ભાંગા સરખી વંદના પ્રમાદિની ક્રિયા તેમાં બહુમાન અત્યંત હોય પણ ક્રિયા શુદ્ધ નથી, તે પણ માનવા યોગ્ય છે બહુમાન છે, ક્રિયા શુદ્ધ કરાવી શકે છે. એ બીજા ભાંગા સરખી સમજવી. કોઈક વસ્તુના લાભના નિમિત્તથી ક્રિયા અખંડ કરે, પણ અંતરંગ પ્રેમ નથી તેથી ત્રીજા ભાંગાની વંદના કશા કામની નથી. કેમકે ભાવ વિનાની કેવળ ક્રિયા શા કામની છે? એ તો કેવળ લોકોને દેખાડવા રૂપ જ ગણાય છે, એ નામની જ ક્રિયા છે, તેથી આત્માને કાંઈ ફળીભૂત થતી નથી. ચોથો ભાંગો પણ કશા કામનો નથી, કેમકે અંતરંગ બહુમાન પણ નથી અને ક્રિયા પણ શુદ્ધ નથી. એ ચોથાભાંગાને તત્ત્વથી વિચારીએ તો વંદના જ ન ગણાય. દેશ-કાળને આશ્રયીને થોડો અથવા ઘણો વિધિ અને બહુમાન સંયુક્ત એવો ભાવસ્તવ કરવો.

શ્રી જિનશાસનમાં પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અસંગઅનુષ્ઠાન, એમ ચાર પ્રકારના અનુષ્ઠાન કહેલાં છે. ભદ્રપ્રકૃતિ સ્વભાવવાળા જીવને જે કંઈ કામ કરતાં પ્રીતિનો સ્વાદ ઉત્પન્ન થાય છે, બાલાદિકને જેમ રત્ન ઉપર પ્રીતિ ઉપજે છે તેમ પ્રીતિઅનુષ્ઠાન સમજવું. શુધ્ધ વિવેકવંત ભવ્ય જીવને જે ક્રિયા ઉપર અધિક બહુમાન થવાથી ભક્તિ સહિત પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે- તેને પૂર્વાચાર્યો ભક્તિઅનુષ્ઠાન કહે છે. આ બંનેમાં પરિપાલણા સરખી છે, પણ જેમ સ્ત્રીમાં પ્રીતિરાગ અને માતામાં ભક્તિરાગ એમ

બંનેમાં રાગ ભિન્ન-ભિન્ન જાતિનો હોય છે, તેમ પ્રીતિ અને ભક્તિ અનુષ્ઠાનમાં પણ એટલો તફાવત છે, સૂત્રમાં કહેલીવિધિ પ્રમાણે જ જિનેશ્વર ભગવંતના ગુણ જાણે તથા વખાણે, ચૈત્યવંદન, દેવવંદન, પ્રમુખ સર્વ સૂત્રમાં કહેલી રીત મુજબ કરે, તેને વચનાનુષ્ઠાન કહેવાય; આ વચનાનુષ્ઠાન ચારિત્રવંતને નિયમથી હોય છે પણ પાર્શ્વ-સ્થાદિને નહીં. ફલની આશા ન રાખનારો ભવ્યજીવ શ્રુતના આલંબન વગર કેવલ પૂર્વના અભ્યાસના રસથી જ જે અનુષ્ઠાન કરે તે નિપુણ પુરૂષોએ અસંગઅનુષ્ઠાન જાણવું તે જિનકલ્પી વગેરેને હોય છે.

જેમ કુંભારના ચક્રનું ભ્રમણ પ્રથમ દંડથી થાય છે. તેમ વચનઅનુષ્ઠાન આગમથી પ્રવર્તે છે અને જેમ દંડ કાઢી લીધા પછી પણ પૂર્વ પ્રયોગથી ચક્ર ભમ્યા કરે તેમ અભ્યાસના રસથી આગમની અપેક્ષા વગર અસંગઅનુષ્ઠાન થાય છે. એમ આ બે (વચન અને અસંગ) અનુષ્ઠાન આ દૃષ્ટાંતથી ભિન્ન ભિન્ન સમજી લેવાં.

બાળકની પેઠે પ્રથમથી પ્રીતિભાવ આવવાથી પ્રથમ પ્રીતિઅનુષ્ઠાન થાય છે, પછી ભકિતઅનુષ્ઠાન, પછી વચના-નુષ્ઠાન, ત્યારપછી અસંગાનુષ્ઠાન થાય. એમ એક એકથી અધિક ગુણની પ્રાપ્તિ થવાથી અનુષ્ઠાન પણ થાય છે. તેટલા માટે ચાર પ્રકારનું અનુષ્ઠાન પણ પ્રથમ રૂપીયાનું સરખું સમજવું. વિધિ અને બહુમાન એ બંનેના સંયો-ગથી અનુષ્ઠાન પણ સમજવાં, જે માટે મુનિ મહારાજે એ અનુષ્ઠાન પરમ પદ પામવા કારણપણે બતાવેલ છે.

બીજા ભાંગાના રૂપીયા સમાન અનુષ્ઠાન પણ સત્ય છે તેટલા માટે પૂર્વાચાર્યોએ તેને એકાંતે દુષ્ટ જણાવ્યું નથી. જ્ઞાનવંત પુરૂષોની ક્રિયા જો કે અતિચારથી મલિન હોય તો પણ શુદ્ધતાનું કારણ છે, કેમકે રત્ન ઉપર મેલ લાગેલો હોય, પણ જો અંદરથી શુદ્ધ છે, તો બહારનો મેલ સુખે દૂર કરી શકાય છે. ત્રીજા ભાંગા સરખી ક્રિયા માયામૃષાદિક દોષથી બનેલી છે. જેમકે ભોળા લોકોને ઠગવા માટે કોઈ ધૂર્તે શાહુકારનો વેશ લઈ વંચના જાળ માંડી હોય, તેની ક્રિયા બહારથી દેખાવમાં ઘણી જ આશ્ચર્યકારક હોય પણ મનમાં અધ્યવસાય અશુદ્ધ હોય તેથી કદાપિ ઈહલોકમાં માન, યશ, કીર્તિ, ધન પ્રમુખનો તેને (ધૂર્તને) લાભ થાય પણ તે પરલોકમાં દુર્ગતિને જ પામે છે માટે એ ક્રિયા બહારના દેખાવરૂપ જ હોવાથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી. ચોથા ભાંગા જેવી ક્રિયા પ્રાયે અજ્ઞાનપણાથી અશ્રદ્ધાનપણાથી કર્મના ભારેપણાથી ભવાભિનંદી જીવોને હોય છે. શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એ બંનેથી રહિત એવી ક્રિયા ખરેખર આરાધના વિરાધના એ બંનેથી શૂન્ય છે પણ ધર્મના અભ્યાસ કરવાના ગુણથી કોઈક વખત શુભ નિમિત્તપણે થાય છે દ. ૨૨જેમ કોઈ શ્રાવકનો પુત્ર ઘણી વાર જિનબિંબના દર્શન કરવાના ગુણથી જો કે તે ભવમાં કોઈ સુકૃત્ય કર્યાં નહોતાં તો પણ મરણ પામીને મત્સ્યના ભવમાં સમકિત પામ્યો. ઉપર બતાવેલી રીત પ્રમાણે એકાગ્ર ચિત્તથી બહુમાન પૂર્વક જો દેવ પૂજા થાય તો યથોક્ત ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે ઉપર જણાવેલા કારણમાં જરૂર ઉદ્યમ કરવો આ નિયમ ઉપર ધર્મદત્ત નૃપની કથા બતાવે છે.

દ. ૨૩ વિધિ અને બહુમાન ઉપર ધર્મદત્તનૃપ કથા

રૂપાના જિનમંદિર શોભતા એવા **રાજપુર** નગરમાં ચંદ્રમાની પેઠે શીતકર અને કુવલયવિકાસી એવો **રાજધર** નામે રાજા હતો જેમની પાસે દેવાંગનાઓએ પોતાની રૂપ-સંપદા જાણે થાપણ મૂકી હોયની! એવી રીતે રાજાની **પ્રીતમતી** પ્રમુખ પાંચસે રાણીઓ હતી. એક પ્રીતિમતી રાણી વર્જીને બાકી સર્વે રાણીઓ જગતને આનંદકારી પુત્રના લાભથી ચિત્તમાં સંતોષ પામી. પુત્ર ન હોવાથી વંધ્યા જેવી પ્રીતિમતી રાણી મનમાં ઘણોજ ખેદ પામી.

પંક્તિભેદ સહન કરવો કઠણ છે, તેમાંય પ્રમુખ માણસને જો પંક્તિભેદ થાય તો તેનાથી તે સહન કરાય એ ખૂબજ કઠણ છે. અથવા જે વસ્તુ દૈવાધીન છે, તે અંગે વિચાર કરવાથી શું લાભ થવાનો? છતાં તે વાતથી દુઃખ પામનારા મૂઢ હૃદયવાળા લોકોની મૂઢતાને ધિક્કાર થાઓ. દેવતાઓને કરેલી વિવિધ પ્રકારની માનતાઓ પણ જ્યારે નિષ્ફળ નીવડી, ત્યારે તો પ્રીતિમતીનું દુઃખ ઘણું વૃદ્ધિ પામ્યું. ઉપાયો નિષ્ફળ જાય, ત્યારે આશા સફળ ન થાય.

એકદા હંસનું બચ્ચું ઘરમાં બાળકની પેઠે રમતું હતું, તે તેણે હાથ ઉપર લીધું. તો પણ મનમાં ભય ન રાખતાં હંસે મનુષ્યવાણીથી તે રાણીને કહ્યું કે —"હે ભદ્રે! હું અહિં યથેચ્છ છૂટથી રમતો હતો, તે મને તું નિપુણ છતાં કેમ રમાડવાના રસથી પકડે છે? યથેચ્છ વિહાર કરનાર જીવોને બંધનમાં રહેવું નિરંતર મરણ સમાન છે. તું પોતે વંધ્યાપણું ભોગવવા છતાં પાછું એવું

અશુભ કર્મ કેમ કરે છે? શુભ કર્મથી ધર્મ થાય છે. અને ધર્મથી પોતાનું વાંછિત સફળ થાય છે.”

પછી પ્રીતિમતીએ મનમાં ચમત્કાર અને ડર પામી હંસને કહ્યું કે, “હે ચતુરશિરોમણે! તું મને એમ કહે છે? તને હું થોડી વારમાં મૂકી દઉં, પણ તે પહેલાં એક વાત તને પૂછું છું કે, અનેક દેવતાઓની પૂજા, વિવિધ પ્રકારનાં દાન આદિ ઘણાં શુભ કર્મ હું હંમેશાં કરું છું, તો પણ શાપ પામેલી સ્ત્રીની પેઠે મને સંસારમાં સુખકર પુત્ર કેમ નથી થતો? પુત્ર વિના હું દુઃખી છું, તે તું શી રીતે જાણે છે? અને મનુષ્યની વાણી શી રીતે બોલે છે?” હંસ બોલ્યો “મ્હારી વાતચીત પૂછવાનું તને શું કારણ છે? હું તને લાભકારી વચન કહું છું. ધન, પુત્ર, સુખ આદિ સર્વે વસ્તુની પ્રાપ્તિ પૂર્વભવે કરેલા કર્મની આધીનતામાં છે. આ લોકમાં કરેલું શુભ કર્મ તો વચ્ચે આવતા અંતરાયોને દૂર કરે છે. બુદ્ધિહીન મનુષ્યો જે તે દેવતાની પૂજા કરે છે, તે મિથ્યા છે અને તેથી મિથ્યાત્વ લાગે છે. એક જિનપ્રણીતધર્મજ જીવોને આ-લોકમાં તથા પરલોકમાં વાંછિત વસ્તુનો દાતાર છે. જો જિનધર્મથી વિઘ્નની શાંતિ વગેરે ન થાય, તો તે બીજા ઉપાયથી ક્યાંથી થવાની? જે અંધકાર સૂર્યથી દૂર થઈ શકે નહીં, તે કાંઈ બીજા ગ્રહથી દૂર થાય? માટે તું કુપથ્ય સરખા મિથ્યાત્વને છોડી દે, અને રૂડા પથ્ય સમાન અર્હદ્ધર્મની આરાધના કર. તેથી આ લોકમાં તથા પરલોકમાં પણ ત્હારા મનોરથ ફળીભૂત થશે.”

હંસ આટલું કહી પારાની પેઠે ઝટ ક્યાંય ઊડી ગયો. પછી ચમત્કાર પામેલી **પ્રીતિમતી** રાણી પુત્રની આશા ઉત્પન્ન થવાથી હાસ્યમુખી થઈ. ચિત્તમાં કાંઈ પીડા થઈ હોય તો; ધર્મ, ગુરુ આદિ વસ્તુ ઉપર બહુ સ્થિર આસ્થા રહે છે. જીવનો એવો સ્વભાવ હોવાથી પ્રીતિમતી રાણીએ સદ્‍ગુરુ પાસેથી શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો. સમ્યક્ત્વ ધારણ કરનારી અને ત્રિકાળ જિનપૂજા કરનારી પ્રીતિમતી રાણી અનુક્રમે સુલસા શ્રાવિકા જેવી થઈ. હંસની વાણીનો એ કોઈ મોટો ચમત્કારી ગુણ જાણવો. એક વખત રાજધર રાજાના ચિત્તમાં એવી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ કે – "હજી પટ્ટરાણીને એકે પુત્ર થયો નથી, અને બીજી રાણીઓને તો સેંકડો પુત્ર છે. એમાં રાજ્યને યોગ્ય પુત્ર કોણ હશે ?"

રાજા એવી ચિંતામાં છે, એટલામાં રાત્રે સ્વપ્નમાં જાણે સાક્ષાતજ હોયની ! એવા કોઈ દિવ્ય પુરૂષે આવી રાજાને કહ્યું. "હે રાજન્ પોતાના રાજ્યને યોગ્ય પુત્રની તું ફોકટ ચિંતા ન કર. દુનિયામાં કલ્પવૃક્ષ સમાન ફળ-દાયક એવા એક જિનધર્મનીજ વિધિપૂર્વક તું આરાધના કર, તેથી આ–લોક, પરલોકમાં ત્હારી ઈષ્ટસિધ્ધિ થશે." એવું સ્વપ્ન જોવાથી રાજધર રાજા પવિત્ર થઈ હર્ષથી જિનપૂજા આદિ કરવાથી જિનધર્મની આરાધના કરવા લાગ્યો. એવું સ્વપ્ન જોયા પછી કોણ આળસમાં રહે? પછી કોઈ ઉત્તમ જીવ હંસ જેમ સરોવરમાં અવતરે છે, તેમ પ્રથમ અરિહંતની પ્રતિમા સ્વપ્નમાં દેખાડી પ્રીતિમતીની કૂખમાં અવતર્યો. તેથી સર્વે લોક આનંદ

પામ્યા. ગર્ભના પ્રભાવથી તે પ્રીતિમતી રાણીને મણિ–રત્નમય જિનમંદિર અને જિનપ્રતિમા કરાવવી તથા તેની પૂજા કરવી ઇત્યાદિ દોહલો ઉત્પન્ન થયો. ફૂલ ફળને અનુસરતું થાય તેમાં શી નવાઈ?

દેવતાઓની કાર્યસિદ્ધિ મનમાં ચિંતવતાંજ થઈ જાય છે, રાજાઓની કાર્યસિદ્ધિ મુખમાંથી વચન નિકળતાં થાય છે, ધનવંત લોકોની કાર્યસિદ્ધિ ધનથી તત્કાળ થાય છે, અને બાકી રહેલા મનુષ્યોની કાર્ય સિદ્ધિ તે પોતે અંગ–મહેનત કરે ત્યારે થાય છે. પ્રીતિમતીનો દોહલો દુઃખથી પૂર્ણ કરાય એવો હતો, તો પણ રાજાએ ઘણા હર્ષથી તેનો સંપૂર્ણ દોહલો તત્કાળ પૂર્ણ કર્યો. જેમ મેરૂપર્વત ઉપરની ભૂમિ પારિજાત–કલ્પવૃક્ષને પ્રસવે, તેમ પ્રીતિમતી રાણીએ આગળથીજ શત્રુને નાશ કરનારો પુત્ર પ્રસવ્યો. રાજધર રાજાને પુત્ર–જન્મ સાંભળી ઘણો જ હર્ષ થયો, તેથી તેણે પૂર્વે કોઈ સમયે નહિ કરેલો એવો તે પુત્રનો જન્મોત્સવ વગેરે કાર્યો તે સમયે કર્યાં, અને તે પુત્રનું શબ્દાર્થને અનુસરતું ધર્મદત્ત એવું નામ રાખ્યું. એક દિવસે નવનવા ઉત્સવ કરીને આનંદથી તે પુત્રને જિનમંદિરે લઈ જઈ અરિહંતની પ્રતિમાને નમસ્કાર કરાવી ભગવાન આગળ ભેટણા માફક મૂકયો, ત્યારે ઘણી સંતુષ્ટ થયેલ પ્રીતિમતી રાણીએ પોતાની સખીને કહ્યું કે, "હે સખી! તે ચતુર હંસે ચિત્તમાં ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરે એવો ઘણોજ ઉપકાર મ્હારા ઉપર કર્યો, તે હંસના વચન પ્રમાણે કરવાથી નિર્ધન પુરૂષ જેમ દૈવયોગથી પોતાથી મેળવી ન

શકાય એવો નિધિ પામે, તેમ મ્હારાથી મેળવી ન શકાય એવું જિનધર્મરૂપ એક રત્ન અને બીજું આ પુત્રરત્ન હું પામી. પ્રીતિમતી આમ બોલે છે, એટલામાં માંદા માણસની પેઠે તે બાળક એકાએક આવેલી મૂર્છાથી તત્કાળ બેભાન થઇ ગયું, અને તેની પાછળ તેની માતા પણ આકરા દુઃખથી મૂર્છા ખાઇ બેભાન થઈ જમીન પર ઢળી પડી.

તુરંત પરિવારના તથા આસપાસના લોકોએ 'દૃષ્ટિદોષ અથવા કોઈ દેવતાની પીડા વગેરે હશે.' એમ કલ્પના કરી કરી ઘણા ખેદથી ઊંચે સ્વરે પોકાર કર્યો કે "હાય હાય! માતા અને પુત્ર એ બન્નેને એકદમ આ શું થયું ?" ક્ષણમાત્રમાં રાજા, પ્રધાન પ્રમુખ લોકોએ ત્યાં આવી બન્ને માતા–પુત્રને શીતળ ઉપચાર કર્યા, તેથી થોડી વારમાં જ બાળક અને તેની પાછળ તેની માતા પણ સચેતન થઇ. પૂર્વકર્મનો યોગ ઘણો આશ્ચર્યકારી છે, તે જ સમયે, સર્વત્ર આ વાતની વધામણી ગઈ, રાજપુત્રને ઉત્સવ સહિત લઈ ગયા.

તે દિવસે રાજપુત્રની તબિયત સારી રહી. તેણે વારંવાર દૂધપાન વગેરે કર્યું પણ બીજે દિવસે શરીરની પ્રકૃતિ સારી છતાં અરૂચિવાળા માણસની માફક તે બાળકે દુધ પીધું નહીં, અને ચઉવિહારપચ્ચક્ખાણ કરનારની પેઠે ઔષધ વગેરે પણ ન લીધું. તેથી તે બાળકના માતપિતાદિ દુઃખી થયા તેના પુણ્યથી ખેંચાયેલાજ હોયની ! એવા એક મુનિરાજ મધ્યાહ્ન સમયે આકાશમાંથી ઉતર્યા. પ્રથમ પરમ પ્રીતિથી બાળકે અને તે પછી રાજા આદિ લોકોએ મુનિરાજને વંદના કરી. રાજાએ બાળકે દૂધ વગેરે ત્યાગ કરવાનું કારણ પૂછયું,

ત્યારે મુનિરાજે સ્પષ્ટ કહ્યું કે "હે રાજન્! આ બાળકને રોગાદિકની અથવા બીજી પણ કાંઈ પીડા નથી. એને તમે જિન-પ્રતિમાનાં દર્શન કરાવો એટલે એ હમણાં દૂધપાન વગેરે કરશે.' મુનિરાજના વચન પ્રમાણે તે બાળકને જિનમંદિરે લઈ જઇ દર્શન-નમસ્કાર આદિ કરાવ્યું ત્યારે પૂર્વની માફક દૂધ પીવા લાગ્યો. અને તેથી સર્વ લોકો આશ્ચર્ય અને સંતોષ પામ્યા. ફરીથી રાજાએ મુનિરાજને પૂછયું કે "આ શું ચમત્કાર!" મુનિરાજે કહ્યું. હે રાજન! તને એ વાત એના પૂર્વભવથી માંડીને કહું છું તે સાંભળ.

પૂર્વભવ-જેમાં નિંદ્ય પુરુષ થોડા અને ઉત્તમ પુરુષ ઘણા એવી **પુરિકા** નામે નગરીમાં દીન જીવ ઉપર દયા અને શત્રુ ઉપર ક્રૂરદૃષ્ટિ રાખનારો **કૃપ** નામે રાજા હતો. બુદ્ધિથી બૃહસ્પતિની બરાબરી કરી શકે એવો તે રાજાનો **ચિત્રમતી** નામે મંત્રી હતો, અને દ્રવ્યથી કુબેરની બરાબરી કરનારો **વસુમિત્ર** નામે શ્રેષ્ઠી તે મંત્રીનો મિત્ર હતો. નામથી જ એક અક્ષર ઓછો, પણ ઋદ્ધિથી બરાબરીનો એવો એક **સુમિત્ર** નામે ધનાઢય વણિકપુત્ર વસુમિત્રનો મિત્ર હતો વણિકપુત્ર પણ અનુક્રમે શ્રેષ્ઠીની બરાબરીનો અથવા તેનાથી અધિક ચઢતો પણ થાય છે. સારા કુળમાં જનમવાથી પુત્ર સરખો માન્ય એવો એક **ધન્ય** નામે સુમિત્રનો સેવક હતો. તે ધન્ય એક દિવસે ન્હાવા માટે સરોવરે ગયો. ત્યાં દિવ્ય કમળ સરખું ઘણું સુગંધી હજાર પાંખડીવાળું કમળ મળ્યું. પછી તે ધન્ય સરોવરમાંથી બહાર નીકળી ઘણા હર્ષથી ચાલતો થયો. અનુક્રમે

માર્ગે જતાં ફૂલ ઉતારીને જતી માળીની ચાર કન્યા મળી કન્યાઓએ કમળના ગુણ જાણી ધન્યને કહ્યું કે, "હે ભદ્ર ! આ ઉત્તમ વસ્તુ ઉત્તમ પુરુષને માટે છે, માટે એનો ઉપયોગ જેવા તેવા પાત્રને વિષે કરીશ નહિ ધન્યે કહ્યું. આ કમળનો ઉત્તમ પુરુષને વિષે જ મુકુટ સમાન ઉપયોગ કરીશ."

પછી ધન્યે વિચાર કર્યો કે; "સુમિત્ર જ સર્વે સજ્જનોમાં શ્રેષ્ઠ છે, અને તેથી જ તે મ્હારે પૂજ્ય છે." જેની આજીવિકા જે માણસથી ચાલતી હોય તેને તે માણસ કરતાં બીજો કોણ વધુ સારો લાગે ? હવે, ભોળા સ્વભાવના ધન્યે એમ વિચારી, જેમ કોઈ દેવતાને ભેટણું આપવું હોય, તેમ સુમિત્રની પાસે જઈ વિનયથી નમસ્કાર કરી અને યથાર્થ વાત કહી પેલું કમળ ભેટ ધર્યું. ત્યારે સુમિત્રે કહ્યું કે મ્હારા શેઠ વસુમિત્ર સર્વે લોકમાં ઉત્તમ હોવાથી તેમને જ આ ઉત્તમ વસ્તુ વાપરવા યોગ્ય છે તેમના મ્હારા ઉપર એટલા બધા ઉપકાર છે કે, હું અહોનિશ તેમનું દાસપણું કરૂં તો પણ તેમનાં ઋણમાંથી મુક્ત ન થાઉં." સુમિત્રે એમ કહ્યાથી ધન્યે તે કમળ વસુમિત્રને ભેટ આપ્યું. ત્યારે વસુમિત્રે પણ કહ્યું કે—"આ લોકમાં મ્હારાં સર્વ કાર્ય સફળ કરનારો એક ચિત્રમતિ મંત્રીજ સર્વમાં ઉત્તમ છે." વસુમિત્રનાં એવાં વચનથી ધન્યે તે કમળ ચિત્રમતિ મંત્રીને નજરાણા તરીકે આપ્યું. ત્યારે ચિત્રમતિએ પણ કહ્યું કે—"મ્હારા કરતાં શ્રેષ્ઠ કૃપરાજા છે, કારણ કે તે પૃથ્વીનો અને પ્રજાનો અધિપતિ હોવાથી તેની દૃષ્ટિનો પ્રભાવ પણ દૈવની પેઠે ઘણો અદ્ભુત છે તેની ક્રૂરદૃષ્ટિ

જેની ઉપર પડે તે ઘણો માતબર હોય તો પણ કંગાળ જેવો થઈ જાય, અને તેની કૃપાદૃષ્ટિ જેની ઉપર પડે તે કંગાળ હોય તો પણ માતબર થાય.”

ચિત્રમતિનાં એવાં વચનથી ધન્યે તે કમળ કૃપરાજાને આપ્યું. કૃપ રાજા પણ જિનેશ્વર ભગવાનની અને સદ્ગુરુની સેવા કરવામાં તત્પર હતો, તેથી તેણે કહ્યું કે, જેના ચરણ-કમળને વિષે મ્હારા જેવા રાજાઓ ભ્રમરની પેઠે તલ્લીન રહે છે, તેજ સદ્ગુરુ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ છે, તેમનો યોગ સ્વાતિ નક્ષત્રના જળની પેઠે સ્વલ્પ મળે.” કૃપરાજા એમ કહે છે, એટલામાં સર્વ લોકોને આશ્ચર્ય પમાડનાર કોઈ ચારણ મુનિ દેવતાની પેઠે ત્યાં આકાશમાંથી ઉતર્યા. આશ્ચર્યની વાત છે કે આશારૂપ વેલડી કેવી રીતે સફળ થાય છે! કૃપ રાજા આદિ લોકો મુનિરાજને બહુમાનપૂર્વક આસન દઈ, વંદના કરી પોતપોતાને ઉચિત સ્થાને બેઠા પછી ધન્યે વિનયથી તે કમળનું મુનિરાજ આગળ ભેટણું મૂકયું. ત્યારે ચારણ મુનિએ કહ્યું કે “જો તારતમ્યતાથી કોઈપણ મનુષ્યમાં શ્રેષ્ઠપણું આવતું હોય તો તેનો છેડો **અરિહંતને** વિષેજ આવવો યોગ્ય છે. કારણ કે, અરિહંત ત્રણે લોકમાં પૂજ્ય છે. માટે ત્રણ જગતમાં ઉત્તમ એવા અરિહંતનેજ આ કમળ ધારણ કરવું ઉચિત છે. આ-લોકમાં પરલોકમાં વાંછિત વસ્તુ આપનારી તે અરિહંતની પૂજા એક નવી ઉત્પન્ન થએલી કામધેનુ સમાન છે.”

ભદ્રક સ્વભાવનો ધન્ય, ચારણ મુનિના વચનથી હર્ષ પામ્યો અને પવિત્ર થઈ જિનમંદિરે જઈ તેણે તે કમળ ભાવથી ભગવંતને મસ્તકે છત્રની માફક ચઢાવ્યું, તે કમ-

ળથી ભગવાનનું મસ્તક જેમ મુકુટ પહેરવાથી શોભે તેમ શોભવા લાગ્યું. તેથી ધન્યના મનમાં ઘણોજ આનંદ ઉત્પન્ન થયો. અને શુભ ભાવના ભાવવા લાગ્યો.

એટલામાં તે માળીની ચારે કન્યાઓ ત્યાં ફુલ વેચવા આવી. ત્યારે ધન્યે અરિહંતને મસ્તકે મૂકેલું તે કમળ તેમના જોવામાં આવ્યું. તે શુભ કર્મની અનુમોદના કરી તે ચારે કન્યાઓએ જાણે સંપત્તિનું બીજ હોયની ? એવું એક એક ઉત્કૃષ્ટ ફુલ ભગવાનની પ્રતિમા ઉપર સમકાળે ચઢાવ્યું. ઠીક જ છે. શુભ અથવા અશુભ કર્મ કરવું, ભણવું, ગણવું, દેવું, લેવું, કોઈને માન આપવું, શરીર સંબંધી અથવા ઘર સંબંધી કાંઈ કાર્ય કરવું, ઇત્યાદિ કૃત્યને વિષે ભવ્ય જીવની પ્રવૃત્તિ પ્રથમ ભગવાનનું દર્શન કરીને થાય છે. પછી પોતાને ધન્ય માનતો ધન્ય અને તે ચારે કન્યાઓ પોતપોતાને ઘેર ગયાં. તે દિવસથી ધન્ય ભગવાનને પ્રાયઃ દરરોજ વંદના કરવા આવે, અને એવી ભાવના ભાવે કે “રાંક પશુની પેઠે અહોરાત્ર પરતંત્રતામાં રહેવાથી દરરોજ ભગવાનને વાંદવાનો નિયમ પણ લેવાતો નથી, એવા મને ધિક્કાર થાઓ.” કૂપ રાજા, ચિત્રમતિ મંત્રી, વસુમિત્ર શ્રેષ્ઠી અને સુમિત્ર વણિક્પુત્ર એ ચારે જણાએ ચારણ મુનિના ઉપદેશથી શ્રાવક ધર્મ આદર્યો, અને અનુક્રમે તેઓ સૌધર્મ દેવલોકે ગયા.

ધન્ય પણ અરિહંત ઉપર ભક્તિ રાખવાથી સૌધર્મ દેવલોકે મહર્દ્ધિક દેવતા થયો; અને તે ચારે માળીની કન્યાઓ તેની મિત્રદેવતા થઈ. કૂપ રાજાનો જીવ દેવલોકથી ચ્યવી

જેમ સ્વર્ગમાં ઇંદ્ર છે, તેમ વૈતાઢય પર્વત ઉપર આવેલા **ગગનવલ્લભ** નગરમાં **ચિત્રગતિ** નામે વિદ્યાધરનો રાજા થયો. મંત્રીનો જીવ દેવલોકથી ચ્યવીને ચિત્રગતિ વિદ્યાધરનો પુત્ર થયો. તેની ઉપર માતાપિતા ઘણી જ પ્રીતિ કરવા લાગ્યાં. બાપથી વધારે તેજસ્વી એવા તે પુત્રનું **વિચિત્રગતિ** નામ રાખ્યું. વિચિત્રગતિએ યૌવન અવસ્થામાં આવી એક વખતે રાજ્યના લોભથી પોતાના બાપને મારી નાખવા માટે દૃઢ અને ગુપ્ત વિચાર કર્યો, લોભાંધ થઈ પિતાનું અનિષ્ટ કરવા ધારનાર એવા કુપુત્રને ધિક્કાર થાઓ! સારા દૈવયોગથી ગોત્રદેવીએ તે સર્વ ગુપ્ત વિચાર ચિત્રગતિને કહ્યો.

એકાએક ઘણો ભય આવવાથી ચિત્રગતિ તે જ સમયે ઉજ્જવલ વૈરાગ્ય પામ્યો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે, "હાય હાય! હવે હું શું કરું? કોને શરણે જાઉં? કોને શું કહું? પૂર્વભવે પુણ્ય ઉપાર્જ્યું નહીં, તેથી પોતાના પુત્રથી જ મ્હારા ભાગ્યમાં પશુની માફક મરણ અને માઠી ગતિ પામવાનો પ્રસંગ આવ્યો, તો હજી પણ હું ચેતી જઉં"

એમ ચિંતવી મનના અધ્યવસાય નિર્મળ થવાથી તેણે તે જ વખતે પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો, દેવતાઓએ આવી સાધુનો વેષ આપ્યો. ત્યારે ઉત્તમ બુદ્ધિવાળા તે ચિત્રગતિએ પંચ મહાવ્રત આદર્યાં. પછી પશ્ચાત્તાપ પામેલા વિચિત્રગતિએ ચિત્રગતિને ખમાવ્યા; અને ફરીથી રાજ્ય ઉપર બેસવા ઘણી વિનંતિ કરી. ચિત્રગતિએ ચારિત્ર લેવાની વાત જેવી રીતે બની, તે સર્વ કહી પવનની પ્રેઠે અપ્રતિબદ્ધ

વિહાર કર્યો. સાધુના કલ્પને અનુસરી વિહાર કરતાં અને દુ:ખથી આચરાય એવી તપસ્યા આચરતાં તે ચિત્રગતિ મુનિરાજને અવધિજ્ઞાન અને તેની પછવાડે તેની સ્પર્ધાથી જ કે શું ! મન:પર્યવજ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન થયું.

(ચિત્રગતિ ચારણ મુનિ રાજા પ્રત્યે કહે છે કે,) તે હું જ્ઞાનથી લાભ થાય એમ જાણીને તમારો મોહ દૂર કરવા માટે અહિં આવ્યો. હવે બાકીનો સમગ્ર સંબંધ કહું છું. વસુમિત્રનો જીવ દેવલોકથી ચ્યવીને તું કૂપ રાજા થયો, અને સુમિત્રનો જીવ ચ્યવીને ત્હારી **પ્રીતિમતી** નામે રાણી થઈ. એ રીતે તમારી બંનેની પ્રીતિ પૂર્વભવથી દૃઢ થયેલી છે. પોતાનું ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકપણું જણાવવા કોઈ કોઈ કોઈ વખત સુમિત્રે કપટ કર્યું, તેથી તે સ્ત્રીપણું પામ્યો. ખેદની વાત છે કે, સમજુ મનુષ્યો પણ પોતાનું હિત અને અહિત જાણવામાં મુંઝાઈ જાય છે. મ્હારા પહેલાં "મ્હારા ન્હાના ભાઈને પુત્ર ન થાઓ." એમ ચિંતવ્યું, તેથી આ ઘણા વખત પછી પુત્ર થયો. એક વાર કોઈનું ખોટું ધાર્યું હોય તો પણ તે પોતાને ઘણું જ આકરૂં ફળ આપે છે.

ધન્યના જીવે દેવતાના ભવમાં એક દિવસે **સુવિધિ** જિનેશ્વરને પૂછયું કે, "હું અહિંથી ચ્યવીને કયાં ઉત્પન્ન થઈશ ?" ત્યારે તે ભગવાને તમારા બન્નેના પુત્ર થવાની વાત ધન્યના જીવને કહી. પછી ધન્યના જીવે વિચાર કર્યો કે, "માતા પિતા ધર્મ પામ્યા ન હોય, તો પુત્રને ધર્મની સામગ્રી કયાંથી મળે ? મૂળ કૂવામાં જો પાણી હોય, તો જ પાસેના હવાડામાં સહજથી મળી આવે." એમ વિચારી

પોતે બોધિબીજનો લાભ થવા માટે હંસનું રૂપ ધારણ કરી રાણીને પ્રસ્તાવને ઉચિત વચનથી અને તને સ્વપ્ન દેખાડીને બોધ કર્યો. એ રીતે ભવ્ય જીવો દેવતાના ભવમાં છતાં પણ પરભવે બોધિલાભ થવાને અર્થે ઉદ્યમ કરે છે. બીજા કેટલાએક લોકો મનુષ્યભવમાં છતાં પણ પૂર્વે પામેલા ચિંતામણિરત્ન સમાન બોધિરત્નને ખોઈ બેસે છે.

તે ધન્યનો જીવ સ્વર્ગથી ચ્યવીને તમારો પુત્ર થયો. એની માતાને સારાં સ્વપ્ન આવ્યાં અને સારા દોહલા ઉત્પન્ન થયા, તેનું કારણ એ જ છે કે, જેમ શરીર પછવાડે છાયા, પતિની પછવાડે પતિવ્રતા સ્ત્રી, ચંદ્રની પછવાડે ચંદ્રિકા, સૂર્યની પછવાડે તેનો પ્રકાશ અને મેઘની પછવાડે વીજળી જાય છે, તેમ એની પછવાડે પૂર્વભવથી ભક્તિ આવેલી છે. તેથી દોહલા અને સ્વપ્નાં સારાં આવ્યા. ગઈ કાલે એને જિનમંદિરે લઈ ગયા, ત્યારે ફરીફરીને જિન-પ્રતિમાને જોવાથી અને હંસના આગમનની વાત સાંભળવાથી એને મૂર્ચ્છા આવી અને તત્કાળ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી પૂર્વભવનું સર્વકૃત્ય એની યાદમાં આવ્યું. ત્યારે એણે પોતાના મનથી જ એવો નિયમ લીધો કે, "જિનેશ્વર ભગવાનનું દર્શન અને વંદના કર્યા વિના મ્હારે યાવજ્જીવ સુધી મુખમાં કાંઇ પણ નાંખવું ન કલ્પે.

નિયમ રહિત ધર્મ કરતાં નિયમ સહિત ધર્મનું અનંતગણું અધિક ફળ છે, કહ્યું છે કે–નિયમ સહિત અને નિયમ રહિત એવા બે પ્રકારનો ધર્મ છે. તેમાં પહેલો ધર્મ થોડો ઉપાર્જ્યો હોય તો પણ નિશ્ચે બીજા કરતાં અનંત ગણું

ફલ આપે છે, બીજો ધર્મ ઘણો ઉપાર્જ્યો હોય તો પણ અલ્પ પ્રમાણવાળું અને અનિશ્ચિત ફળ આપે છે. નક્કી કર્યા વગર કોઇને ઘણા કાળ સુધી અને ઘણું જ દ્રવ્ય ધીર્યું હોય તો તેથી કિંચિત્‌માત્ર પણ વ્યાજ ઉત્પન્ન ન થાય, અને નક્કી કર્યું હોય તો ધીરેલા દ્રવ્યની પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થતી જાય છે. એમ ધર્મના વિષયમાં પણ નિયમ કરવાથી વિશેષ ફળવૃદ્ધિ જાણવી. તત્ત્વોનો જાણ પુરુષ હોય તોપણ અવિરતિનો ઉદય હોય તો શ્રેણિકરાજાની પેઠે તેનાથી નિયમ લેવાતો નથી. અને અવિરતિનો ઉદય ન હોય તો લેવાય છે, તોપણ કઠણ વખત આવતાં દૃઢતા રાખી નિયમનો ભંગ ન કરવો, એ વાત તો આસન્નસિદ્ધિ જીવથી બની શકે છે. એ ધર્મદત્તે પૂર્વભવથી આવેલી ધર્મરુચિથી અને ભક્તિથી પોતાની એક મહિનાની ઉમ્મરે ગઈ કાલે નિયમ ગ્રહણ કર્યો. ગઈ કાલે જિનદર્શન અને જિનવંદના કર્યાં હતાં, માટે એણે દૂધ વગેરે પીધું, આજે ક્ષુધા-તૃષાથી પીડાયો, તોપણ દર્શનનો વંદનાનો યોગ ન મળવાથી એણે મન દૃઢ રાખી દૂધ ન પીધું, અમારા વચનથી એનો અભિગ્રહ પૂર્ણ થયો, ત્યારે એણે દૂધપાન વગેરે કર્યું.

પૂર્વભવે જે શુભ અથવા અશુભ કર્મ કર્યું હોય અથવા કરવા ધાર્યું હોય તે સર્વ પરભવે પૂર્વભવની પેઠે મળી આવે છે એ મહિમાવંત પુરુષને પૂર્વભવે કરેલી જિનેશ્વર ભગવાનની ઉત્કટ-ભક્તિથી પણ ચિત્તને ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરનારી પરિપૂર્ણ સમૃદ્ધિ મળશે. માળીની ચારે કન્યાઓના જીવ સ્વર્ગથી ચ્યવીને જુદા જુદા મ્હોટા રાજકુળમાં અવતરી એની રાણીઓ થશે. સાથે સુકૃત કરનારાઓનો યોગ પણ સાથે જ રહે છે.”

મુનિરાજની એવી વાણી સાંભળી તથા બાળકના નિયમની વાત પ્રત્યક્ષ જોઈ રાજા આદિ લોકો નિયમે સહિત ધર્મનો સ્વીકાર કરવામા અગ્રેસર થયા. "પુત્રને પ્રતિબોધ કરવાને અર્થે વિહાર કરૂં છું." એમ કહી તે મુનિરાજ ગરૂડની પેઠે ઊડી વૈતાઢ્ય પર્વતે ગયા. જગતને આશ્ચર્યકારી પોતાની રૂપ-સંપત્તિથી કામદેવને પણ લજાવનાર એવો જાતિસ્મરણ પામેલો ધર્મદત્ત, ગ્રહણ કરેલા નિયમને મુનિરાજની પેઠે પાળતો દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. તેના સર્વોત્કૃષ્ટ શરીરની વૃદ્ધિ થતી હોવાથી તેના રૂપ, લાવણ્ય પ્રમુખ લોકોત્તર સદ્‌ગુણ જાણે માંહોમાંહે સ્પર્ધાથી જ વધતા હોય તેમ પ્રતિદિન વધવા લાગ્યા.

તે ધર્મદત્તના સદ્‌ગુણોને ધર્મ કરવાથી વિશેષ શોભા આવી, કારણ કે, એણે ત્રણ વર્ષની ઉંમરેજ "જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા કર્યા વગર જમવું નહીં" એવો અભિગ્રહ લીધો. નિપુણ ધર્મદત્તને લખવું, ભણાવવું, આદિ બહોંતેર કળાઓ જાણે પૂર્વે લખેલી ભણેલીજ હોયની! તેમ સહજમાત્ર લીધાથીજ શીઘ્ર આવડી ગઈ, પુણ્યનો મહિમા ઘણો ચમત્કારી છે! પછી ધર્મદત્તે "પુણ્યાનુબંધી પુણ્યથી પરભવે પણ પુણ્યની પ્રાપ્તિ સુખે થાય છે." એમ વિચારી સદ્‌ગુરૂ પાસેથી પોતે સારા શ્રાવકધર્મનો સ્વીકાર કર્યો.

"ધર્મકૃત્ય વિધિ વિના સફળ થતું નથી." એમ વિચારી તેણે ત્રિકાળ દેવપૂજા વગેરે શુભકૃત્ય શ્રાવકની સામાચારીને અનુસરી કરવા માંડયું. અનુક્રમે મધ્યમ વય પામ્યો. ત્યારે જાડી શેલડીની પેઠે તેનામાં લોકોત્તર મીઠાશ

આવી. એક દિવસે કોઈ પરદેશી પુરૂષે ધર્મદત્તને અર્થે ઇંદ્રના અશ્વ સરખા લક્ષણવાળા એક અશ્વનું રાજાને ભેટણું કર્યું તેજ સમયે પિતાની આજ્ઞા લઈને ધર્મદત્ત તે અશ્વ ઉપર ચઢયો. ચઢતાં જ પોતાનો અલૌકિક વેગ આકાશમાં પણ દેખાડવાને અર્થે જ હોય કે શું ! અથવા ઇંદ્રના અશ્વને મળવાની ઉત્સુકતાથી જ કે શું ? તે અશ્વ એકદમ આકાશમાં ઉડી ક્ષણમાત્રમાં અદૃશ્ય થયો અને હજારો યોજન ઉલ્લંઘી તે ધર્મદત્તને ઘણી વિકટ અટવીમાં મૂકી ક્યાંય ચાલ્યો ગયો.

સર્પના ફૂત્કારથી, વાનરોના બુત્કારથી, સૂઅરના ઘુત્કારથી, દીપડાના ચીત્કારથી, ચમરી ગાયના ભોંકારથી, રોઝના ત્રટ્કારથી અને ખરાબ શિયાળીયાની ફેત્કારથી ઘણી જ ભયંકર એવી તે અટવીમાં પણ સ્વભાવથી જ ભય રહિત એવા ધર્મદત્તે લેશ માત્ર પણ ભય મનમાં રાખ્યો નહીં. એ તો ખરૂં છે કે સારા પુરૂષ વિપત્તિના વખતે ઘણીજ ધીરજ રાખે છે, અને સુખ આવે ત્યારે ગર્વ બિલકુલ કરતા નથી. હાથીની પેઠે અટવીમાં યથેષ્ટ ફરનારો ધર્મદત્ત તે શૂન્ય અટવીમાં પણ જેમ પોતાના રાજમંદિરના ઉદ્યાનમાં રહેતો હોય તેમ ત્યાં સ્વસ્થપણે રહ્યો.

પરંતુ જિન-પ્રતિમાનું પૂજન કરવાનો યોગ ન મળવાથી માત્ર દુઃખી થયો. તો પણ સમતા રાખી તે દિવસે ફળ આદિ વસ્તુ પણ તેણે ન ખાતાં પાપને ખપાવનારો નિર્જલ ચઉવિહારો ઉપવાસ કર્યો. શીતળ અને જાત જાતના ફળ ઘણાં હોવાં છતાં પણ ક્ષુધાતૃષાથી અતિશય પીડાયેલા

ધર્મદત્તને એ રીતે ત્રણ ઉપવાસ થયા. પોતાના આદરેલા નિયમ સહિત ધર્મને વિષે એ કેવી આશ્ચર્યકારી દઢતા છે! ધર્મદત્તનું સર્વ શરીર કરમાઈ ગયું હતું તો પણ ધર્મની દઢતા હોવાથી તેનું મન ઘણું જ પ્રસન્ન જણાતું હતું.

આથી એક દેવ પ્રગટ થઈ તેને કહે લાગ્યો. અરે સત્યપુરૂષ! બહુ સારૂં! કોઈથી સધાય નહીં એવું કાર્ય તેં સાધ્યું. આ તે કેવું ધૈર્ય! પોતાના જીવિતની અપેક્ષા ન રાખતાં આદરેલા નિયમને વિષેજ ત્હારી દઢતા નિરૂપમ છે, શક્રેન્દ્રે ત્હારી પ્રકટ પ્રશંસા કરી તે યોગ્ય છે. તે વાત મ્હારાથી ખમાઈ નહિ તેથી મેં અહિં અટવીમાં લાવીને ત્હારી ધર્મમર્યાદાની પરીક્ષા કરી છે. હે સુજાણ! ત્હારી દઢતાથી હું પ્રસન્ન થયો છું, માટે મુખમાંથી એક વચન કાઢીને ત્હારે જે ઈષ્ટ માંગવું હોય તે માગ."

દેવતાનું એવું વચન સાંભળી ધર્મદત્તે વિચાર કરી કહ્યું કે, "હે દેવ જ્યારે તને યાદ કરૂં ત્યારે આવાને કહું તે કાર્ય કરજે." પછી તે દેવ "એ ધર્મદત્ત અદ્દભુત ભાગ્યનો નિધિ ખરો. કારણ કે એણે મને એ રીતે તદ્દન વશ કરી લીધો." એમ કહેતો ધર્મદત્તનું વચન સ્વીકારી તેજ વખતે ત્યાંથી તે જતો રહ્યો. પછી "મને હવે મ્હારા રાજભુવનની પ્રાપ્તિ વગેરે શી રીતે થશે?" એવા વિચારમાં છે એટલામાં તેણે પોતાને પોતાના મહેલમાં જોયો, ત્યારે ધર્મદત્તે વિચાર્યું કે, "હમણાં મેં દેવતાનું સ્મરણ નહીં કર્યું હતું, તો પણ તેણે પોતાની શક્તિથી મને મ્હારે સ્થાનકે લાવી મૂક્યો. અથવા પ્રસન્ન થએલા દેવતાને એમાં શું કઠણ છે?"

હવે ધર્મદત્ત રાજપુત્રે પોતાના મેળાપથી માબાપને, બીજા સગાવહાલાને તથા પોતાના ચાકરોને આનંદ પમાડ્યો, પુણ્યનો મહિમા અદ્ભુત છે. પછી રાજપુત્રે પારણાને અર્થે ઘણી ઉત્સુકતા ન રાખતાં જિનપ્રતિમાની પૂજા તે દિવસે પણ વિધિસર કરી, અને પછી પારણું કર્યું. ધર્મનિષ્ઠ પુરુષોનો આચાર ઘણો આશ્ચર્યકારી હોય છે.

હવે તે ચારે કન્યાઓના જીવ પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને ઉત્તર એ ચારે દિશાઓમાં આવેલા દેશના ચાર રાજાઓની સર્વેને માન્ય એવી ઘણા પુત્ર ઉપર અનુક્રમે પુત્રીઓ થઈ. તેમાં પહેલીનું નામ **ધર્મરતિ**, બીજીનું **ધર્મમતિ**, ત્રીજીનું **ધર્મશ્રી** અને ચોથીનું **ધર્મિણી** આ નામ પ્રમાણે તેમનામાં ગુણ પણ હતા, ચારે કન્યાઓ વખત જતાં તરુણ અવસ્થામાં આવી ત્યારે લક્ષ્મીદેવીએ જ પોતાનાં ચાર રૂપ બનાવ્યાં હોયની! એવી રીતે તેઓ દેખાવા લાગી. એક દિવસે તે કન્યાઓ અનેક સુકૃતકારી ઉત્સવનું સ્થાનક એવા જિનમંદિરમાં આવી અને અરિહંતની પ્રતિમા જોઈને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામી.

તેથી "જિનપ્રતિમાની પૂજા કર્યા વગર અમારે ભોજન કરવું ન કલ્પે." એવો નિયમ લઈ હંમેશાં જિનભક્તિ કરતી રહી. વળી તે ચારે કન્યાઓએ એકદિલ થઈ એવો નિયમ કર્યો કે, "આપણા પૂર્વભવનો મિલાપી ધર્મનો મિત્ર જ્યારે મળે ત્યારે તેનેજ આપણે વરીશું. અને બીજા કોઈને વરીશું નહીં. તે જાણી પૂર્વ દેશના રાજાએ પોતાની પુત્રી ધર્મરતિને અર્થે મ્હોટો સ્વયંવર મંડપ

કરાવ્યો, અને તેમાં તમામ રાજાઓને તેડાવ્યા. પુત્ર સહિત રાજધર રાજાને આમંત્રણ આપ્યું હતું તો પણ ધર્મદત્ત ત્યાં ગયો નહીં, કારણ કે તેણે વિચાર્યું કે જ્યાં ફળપ્રાપ્તિ થાય કે નહીં ? તેનો નિશ્ચય નથી એવા કાર્યમાં કયો સમજુ માણસ જાય !"

એટલામાં વિચિત્રગતિ નામે વિદ્યાધરોનો રાજા ચારિત્રવંત થએલા પોતાના પિતાના ઉપદેશથી પંચ મહાવ્રત આદરવા તૈયાર થયો, તેને એક પુત્રી હતી, માટે તેણે પ્રજ્ઞપ્તિ વિદ્યાને પૂછ્યું કે "મ્હારી પુત્રીને પરણી મ્હારું રાજ્ય ચલાવવા યોગ્ય કોણ પુરુષ છે ?" પ્રજ્ઞપ્તિએ કહ્યું. "તું ત્હારી પુત્રી અને રાજ્ય સુપાત્ર એવા ધર્મદત્ત કુમારને આપજે." વિદ્યાના એવા વચનથી વિચિત્રગતિ ઘણો હર્ષ પામ્યો, અને ધર્મદત્તને બોલાવવાને અર્થે રાજપુર નગરે આવ્યો. ત્યાં ધર્મદત્તના મુખથી ધર્મરતિ કન્યાના સ્વયંવરના સમાચાર જાણી, તે વિચિત્રગતિ ધર્મદત્તને સાથે લઈ દેવતાની પેઠે અદૃશ્ય થઇ કૌતુકથી ધર્મરતિના સ્વયંવરમંડપે આવ્યો. અદૃશ્ય રહેલા બન્ને જણાએ આશ્ચર્યકારી તે સ્વયંવરમંડપમાં જોયું તો કન્યાએ અંગીકાર ન કરવાથી ઝાંખા પડી ગયેલા અને જાણે લૂંટાઇ ગયા હોયની ! એવા નિસ્તેજ થયેલા સર્વ રાજાઓ જોવામાં આવ્યા.

સર્વ લોકો "હવે શું થશે ?" એમ મનમાં વ્યાકુળ થઈ ગયા. એટલામાં વિચિત્રગતિએ અરુણ સહિત સૂર્ય જેમ પ્રાતઃકાળે પ્રગટ થાય, તેમ પોતે અને ધર્મદત્ત ત્યાં શીઘ્ર પ્રકટ થયા. ધર્મરતિ રાજકન્યા ધર્મદત્તને જોતાં વાર

જ સંતોષ પામી અને જેમ રોહિણી વસુદેવને વરી, તેમ તેણે ધર્મદત્તને વરમાળ આરોપી. પૂર્વભવનો પ્રેમ અથવા દ્વેષ એ બંને પોતપોતાને ઉચિત એવાં કૃત્યોને વિષે જીવને પ્રેરણા કરે છે. બાકી ત્રણે દિશાઓના રાજાઓ ત્યાં આવ્યા હતા, તેમણે વિદ્યાધરની સહાયથી પોતાની ત્રણે પુત્રીઓને વિમાનમાં બેસારી ત્યાં તેડાવી, અને ઘણા હર્ષથી તે જ સમયે ધર્મદત્તને આપી. પછી ધર્મદત્તે, વિદ્યાધરે કરેલા દિવ્યોત્સવમાં તે ચારે કન્યાનું પાણિગ્રહણ કર્યું. તે પછી વિચિત્રગતિ વિદ્યાધર ધર્મદત્તને તથા સર્વ રાજાઓને વૈતાઢ્ય પર્વતે લઈ ગયો. ત્યાં વિવિધ પ્રકારના ઉત્સવ કરી તેણે પોતાની પુત્રી અને રાજ્ય ધર્મદત્તને અર્પણ કર્યું.

તે જ સમયે વિદ્યાધરે આપેલી એક હજાર વિદ્યાઓ ધર્મદત્તને સિદ્ધ થઈ. એ રીતે વિચિત્રગતિ પ્રમુખ વિદ્યાધરોની પાંચસે કન્યાઓનું વૈતાઢ્ય પર્વત ઉપર પાણિગ્રહણ કરી ધમદત્ત અનુક્રમે પોતાને નગરે આવ્યો. અને ત્યાં પણ રાજાઓની પાંચસે કન્યાઓ પરણ્યો. તે પછી રાજધર રાજાએ આશ્ચર્યકારી ઘણા ઉત્સવ કરીને જેમ વેલડી સારા ક્ષેત્રમાં વાવવી, તેમ પોતાની સમગ્ર રાજ્ય-સંપદા પોતાના સદ્‌ગુણી પુત્ર ધર્મદત્તને માથે વૃદ્ધિને અર્થે સોંપી; અને ચિત્રગતિ સદ્‌ગુરુની પાસે પોતાની પટ્ટરાણી પ્રીતિમતીની સાથે દીક્ષા લીધી. પોતાનો સુપુત્ર રાજ્ય ચલાવવા યોગ્ય થયા પછી કોણ પોતાના આત્માનું હિત ન કરે ? વિચિત્રગતિએ પણ ધર્મદત્તને પૂછીને દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે ચિત્રગતિ, વિચિત્રગતિ, રાજધર રાજા અને પ્રીતિમતી રાણી એ ચારે મોક્ષે ગયા.

ધર્મદત્તે રાજ્યની લગામ હાથમાં લીધી પછી હજારો રાજાઓને સહજમાં જીતી લીધા. અને તે દસ હજાર રથ, દસ હજાર હાથી, એક લાખ ઘોડા અને એક ક્રોડ પાયદલ એટલા સન્યની સાહ્યબીવાળો થયો. ઘણા પ્રકારની વિદ્યાનો મદ ધરનાર હજારો વિદ્યાધરોના રાજાઓ ધર્મદત્તના તાબે થયા. એ રીતે ઘણા કાળ સુધી ઇન્દ્રની પેઠે ઘણું રાજ્ય ભોગવ્યું. સ્મરણ કરતાં જ આવનારો જે પૂર્વે પ્રસન્ન થએલ દેવતા હતો, તેની સહાયથી ધર્મદત્તે પોતાના દેશને દેવકુરુ ક્ષેત્રની પેઠે મારી, દુર્ભિક્ષ વગેરે જેમાં નામ પણ ન જણાય એવો કર્યો. પૂર્વે ભગવાનની સહસ્રદળ કમળથી પૂજા કરી, તેથી એટલી સંપદા પામ્યો.' પણ યથાવિધિ ત્રિકાળ પૂજા કરવામાં તે ઘણો તત્પર હતો. "પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનારનું પોષણ અવશ્ય કરવું જોઇએ." એમ વિચારી તે ધર્મદત્તે નવા ચૈત્યમાં પ્રતિમા બેસારી તથા તીર્થયાત્રા, સ્નાત્રમહોત્સવ આદિ શુભ કૃત્ય કરીને પોતાની ઉપર ઉપકાર કરનારી જિનભક્તિનું ઘણું જ પોષણ કર્યું. તે ધર્મદત્તના રાજ્યમાં અઢારે વર્ણ "જેવો રાજા તેવી પ્રજા." પ્રમાણે ઘણાખરા જૈનધર્મી થયા.

તે જૈનધર્મથી જ આ ભવે તથા પરભવે ઉદય થાય છે, તે ધર્મદત્તે અવસર ઉપર પુત્રને રાજ્ય આપી પોતે રાણીઓની સાથે દીક્ષા લીધી, અને મનની એકાગ્રતાથી તથા અરિહંત ઉપર દૃઢ ભક્તિથી તીર્થંકર નામકર્મ બાંધ્યું, અહીં બે લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય ભોગવીને સહસ્રાર દેવલોકે દેવતા થયો. તથા તે ચારે રાણીઓ જિન-

ભક્તિથી ગણધર કર્મ બાંધીને તે જ દેવલોક ગઈ. પછી ધર્મદત્તનો જીવ ચારે રાણીઓના જીવની સાથે સ્વર્ગથી ચ્યવ્યો. ધર્મદત્તનો જીવ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર દેવ થયો અને ચારે રાણીઓના જીવ તેના ગણધર થયા. ધર્મદત્તનો જીવ તીર્થંકર નામકર્મ વેદીને અનુક્રમે ગણધર સહિત મુક્તિએ ગયો. આ ધર્મદત્તનો અને ચારે રાણીઓનો સંયોગ કેવો આશ્ચર્યકારી છે? સમજુ જીવોએ આ રીતે જિનભક્તિનું ઐશ્વર્ય જાણી ધર્મદત્ત રાજાની પેઠે જિનભક્તિ તથા બીજાં શુભકૃત્ય કરવાને અર્થે હંમેશાં તત્પર રહેવું. આ રીતે આદર-વિધિપૂર્વક જિનપૂજા કરવાથી ઉત્તમ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે ઉપર આ ધર્મદત્તની કથા છે.

દેરાસરની ઉચિત ચિંતા, સાર-સંભાળ.

હવે "उचिअचिंतरओ" એ પદનું વ્યાખ્યાન બતાવે છે, દેરાસરની ઉચિત ચિંતા એટલે દેરાસરની પ્રમાર્જના કરવી-કરાવવી; વિનાશ પામતા દેરાંના ખૂણા-ખોચરા તથા પૂજાના ઉપકરણ, થાળી, વાટકા, રકેબી, કુંડી લોટા, કળશ વિગેરેને સમારવા, માંજાવવા, શુદ્ધ કરાવવા; પ્રતિમા, પ્રતિમાના પરિકરને નિર્મળ કરવા; દીવા-દીવીઓ પ્રમુખ કરવા; ૮૪ આશાતના ટાળવી. દેરાસરના બદામ, ચોખા, નૈવેદ્યને સંભાળવા, રાખવા, વેચવાની યોજના કરવી; ચંદન, કેસર, ધૂપ, ઘી, તેલ પ્રમુખનો સંગ્રહ કરવો; આગળ દૃષ્ટાંત કહેવાશે એવી ચૈત્યદ્રવ્યની રક્ષા કરવી, ત્રણ ચાર અગર તેથી અધિક શ્રાવકને વચ્ચે સાક્ષી રાખીને દેરાસરનાં નામાં લેખાં અને ઉઘરાણી કરવી-કરા-

વવી; તે દ્રવ્ય યતનાથી સર્વને સંમત થાય એવા ઉત્તમ સ્થાનકે સ્થાપન કરવું; તે દેવદ્રવ્યની આવક અને ખર્ચ વિગેરેનું ચોખ્ખી રીતે નામું લેખું કરવું–કરાવવું, દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી–કરાવવી. ચાકરોને મોકલી દેવદ્રવ્ય વસુલ કરાવવા, તેમાં દેવદ્રવ્ય ખોટું ન થાય તેમ યતના કરવી; તે કામમાં યોગ્ય પુરુષોને રાખવા; ઊઘરાણીના યોગ્ય, દેવદ્રવ્ય સાચવવા યોગ્ય, દેવના કામ કરવા યોગ્ય પુરુષોને રાખી તેની તપાસ કરવી એ સર્વ દેરાસરની ઉચિત ચિંતા ગણાય છે. તેમાં નિરંતર યત્ન કરવો. જે સુખી શ્રાવક હોય તે પોતે તથા પોતાના દ્રવ્યથી તેમજ પોતાના નોકરોથી સુખે કરી તપાસ રખાવે અને દ્રવ્ય રહિત જે શ્રાવક હોય તે પોતાના શરીરથી દેરાસરનાં જે કાંઈપણ કામ બની શકે તે કરે અથવા પોતાના કુટુંબમાંથી કોઈકની પાસે કરાવવા યોગ્ય હોય તો તેની પાસે કરાવી આપે. જેવું સામર્થ્ય હોય તે પ્રમાણે કરીને કામ કરાવી આપે, પણ યથાશકિતને ઉલ્લંઘન ન કરે. થોડા વખતમાં બની શકે એવું કાંઈ કામ દેરાસરનું હોય તો તે બીજી નિસીહિ પહેલા કરી લે અને થોડા વખતમાં ન બની શકે તો બીજી નિસીહિની ક્રિયા કરી લીધા પછી યથાશકિત કરે. એવી જ રીતે ધર્મશાળા, પૌષધશાળા, ગુરુ, જ્ઞાન વગેરેની સારસંભાળ પણ દરરોજ કરવામાં ઉદ્યમ કરવો. કેમકે દેવ ગુરુ ધર્મનાં કામની સારસંભાળ શ્રાવક વિના બીજો કોણ કરે? માટે શ્રાવકે જ જરૂર કરવી. પણ ચાર બ્રાહ્મણ વચ્ચે મળેલી એક ગાયની પેઠે આળસમાં ઉવેખે નહીં.

卐 [દ. ૨૪ કોઈ એક બ્રાહ્મણને યજમાને એક ગાય આપી. ઘણું દુધ દે. વારાફરતી દોહતા પણ ઘાસચારો આપતા નહિ. મૂર્ખા વિચારતા કે આજે હું ખવડાવીશ તો તેનું દુધ કાલે બીજાને મળશે. આમ ગાય ભુખી મરી ગઈ સંભાળ ન રાખવાથી.] કેમકે પ્રમાદ દેવ, ગુરુ, ધર્મના કામને ઉવેખી નાંખે, બનતી મહેનતે સારસંભાળ ન કરે તો સમકિતમાં પણ દૂષણ લાગે, જ્યારે ધર્મના કામમાં પણ આશાતના ન ટાળે અથવા આશાતના થતી જોઈને તેનું મન દુઃખાય નહીં, ત્યારે તેને અહંત ઉપર ભક્તિ છે એમ કેમ કહેવાય? લૌકિકમાં પણ એક દૃષ્ટાંત છે કે; દ. ૨૫ "કોઈક મહાદેવની મૂર્તિ હતી તેમાંથી કોઈ કે આંખ કાઢી નાખેલી, તેના ભક્ત ભીલે તે દેખી, મનમાં અત્યંત દુઃખ લાવી તત્કાળ પોતાની આંખ કાઢીને તેમાં ચોડી." માટે સગાવહાલાંના કામ કરતાં પણ અત્યંત આદરપૂર્વક દેરાસર પ્રમુખનાં કામમાં નિત્ય પ્રવર્તમાન રહેવું. કહેલ છે કે દેહ, દ્રવ્ય અને કુટુંબ ઉપર, સર્વ પ્રાણીઓને પ્રીતિ રહે, પણ મોક્ષાભિલાષી પુરુષોને તો શ્રીતીર્થંકર જિન-શાસન અને સંઘ ઉપર અત્યંત પ્રીતિ હોય છે. જ્ઞાન, દેવ અને ગુરુ, એ ત્રણેની આશાતના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ પ્રકારની છે.

જ્ઞાનની અશાતના : *પુસ્તક, પાટી, ટીપણુ, જપમાળા* પ્રમુખને મુખમાંથી નિકળેલું થુંક લગાડવાથી; અક્ષરોના હીનાધિક ઉચ્ચાર કરવાથી, જ્ઞાન ઉપકરણ પોતાની પાસે છતાં અધોવાયુ સરવાથી જે આશાતના થાય તે જઘન્ય.

અકાળે પઠન, શ્રવણ, મનન કરવું; શ્રાવકોએ ઉપધાન કર્યા વિના દેવવંદનના નવકારાદિ સૂત્રો, સાધુઓએ યોગ વહ્યા વિના સૂત્ર ભણવું, ભ્રાંતિથી અશુદ્ધ અર્થની કલ્પના કરવી; પુસ્તકાદિને પ્રમાદથી પગ પ્રમુખ લગાડવું, જમીન ઉપર પાડવું; જ્ઞાનનાં ઉપકરણ પોતાની પાસે છતાં ભોજન કે લઘુનીતિ કરવી; તે મધ્યમ. પાટી ઉપર લખેલા અક્ષરોને થુંક લગાડી ભૂંસી નાખવા, જ્ઞાનના ઉપકરણ ઉપર બેસવું, સૂવું; જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનના ઉપકરણ પોતાની પાસે છતાં વડીનીતિ કરવી; જ્ઞાન કે જ્ઞાનીની નિંદા કરવી, તેના સામા થવું; જ્ઞાન કે જ્ઞાનીનો નાશ કરવો; ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરવું; એ સર્વ જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ આશાતના ગણાય છે.

દેવની આશાતના–વાસક્ષેપ, બરાસ કે કેસરની ડબી તથા રકેબી, કળશ પ્રમુખ ભગવંતને અફાળવાં, અથવા નાસિકા–મુખને ફરસેલાં વસ્ત્ર પ્રભુને અડાડવાં, વાળાકુંચી પછાડવી, સ્વ નિશ્વાસનો સ્પર્શ વિ. તે જઘન્ય.

પવિત્ર ધોતી પહેર્યા વિના પ્રભુની પૂજા કરવી, પ્રભુની પ્રતિમાદિ જમીન ઉપર પાડવી, અશુદ્ધ પૂજનદ્રવ્ય પ્રભુને ચડાવવાં, રમકડા જેમ હાથમાં લેવા મૂકવા વિ. પૂજાની વિધિનો અનુક્રમ ઉલ્લંઘન કરવો તે મધ્યમ.

તે પ્રભુની પ્રતિમાને પગ લગાડવો; સલેખમ, બળખો, થુંક વગેરેનો છાંટો ઉડાડવો; નાસિકાના સલેખમથી મલિન થયેલા હાથ પ્રભુને લગાડવા; પ્રતિમા પોતાના હાથેથી ભાંગવી. (મ્લેચ્છોવત) ચોરવી, ચોરાવવી. [હાલ તો સારા ગણાતા એવા પણ આના ઠેકેદાર હોય છે.] વચનથી પ્રતિમાના અવર્ણવાદ બોલવા તે ઉત્કૃષ્ટ છે. તે વર્જવી જોઈએ.

દેરાસરની જઘન્યથી ૧૦, મધ્યમથી ૪૦ ભેદે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૮૪ ભેદે, આશાતના વર્જવી તે બતાવે છે.

જઘન્ય ૧૦–[1]દેરાસરમાં તંબોળ (પાન–સોપારી) ખાવું, [2]પાણી વિ. પીવું, [3]ભોજન કરવું, [4]બુટ પહેરીને જવું, [5]સ્ત્રીસંભોગ કરવો, [6]સુવું, [7]થુકવું, [8]પેશાબ કરવો, [9]વડીનીતિ કરવી, [10]જુગાર વિગેરે રમવું એ દેરાસરની દસ જઘન્ય

મધ્યમ ૪૦–ઉપરની દસ તથા પગ પર પગ ચઢાવવા [11]જુ–માંકડ–વિણવા, [12]વિકથા કરવી, [13]પલાંઠીવાળી ને થા ચોરે ફાળીયુંબાંધીને બેસેતેમ બેસવું, [14]જુદા જુદા પગ લાંબા કરીનેબેસવું. [15]પરસ્પર વિવાદ કે બડાઇ કરવી. [16]કોઈની હાંસી કરવી, [17]ઈર્ષા કરવી, [18]સિંહાસન પાટ, બાજોઠ વિગેરે ઊંચા આસન ઉપર બેસવું, [19]કેશ, શરીરની વિભૂષા કરવી. [20]છત્ર ધારવું, [21]તલવાર રાખવી, [22]મુગટ રાખવો, [23]ચામર ધરાવવા, [24]ધરણું નાખવું (કોઈની પાસે માંગતા હોઈએ તેને દેરાસરમાં પકડવો), [25]સ્ત્રીઓની સાથે (માત્ર વચનથી) કામવિકાર તથા હાસ્યવિનોદ કરવાં [26]કોઈ પણ ક્રીડા કરવી (પાના, લંગડી, હતુતુતુ વિગેરે રમવા), [27]મુખકોશ બાંધ્યા વિના પૂજા કરવી, [28]મલિન વસ્ત્રે કે શરીરે પૂજા કરવી, [29]પૂજા વખતે પણ ચિત્તને ચપળ રાખવું, [30]દેરામાં પ્રવેશ વખતે સચિત્ત વસ્તુને દૂર છોડે નહીં, [31]અચિત્ત પદાર્થે શોભા કરી હોય તેને દૂર મૂકવા, [32]એકસાટિક (અખંડ વસ્ત્ર)નું ઉત્તરાસણ કર્યા વિના દેરામાં જવું, [33]પ્રભુની પ્રતિમા જોતા પણ બે હાથ ન જોડવા, [34]છતી શક્તિએ પ્રભુપૂજા ન કરે, [35]પ્રભુને ચઢાવવા

યોગ્ય ન હોય એવા પદાર્થ ચડાવવા, ૩૬પૂજા કરવા છતાં અનાદરપણું રાખવું, ભક્તિબહુમાન ન રાખવાં, ૩૭ ભગવંતની નિંદા કરનાર પુરુષોને અટકાવે નહીં, ૩૮દેવદ્રવ્યનો વિનાશ ઉવેખે, ૩૯છતી શક્તિએ દેરે જતાં વાહનમાં બેસે, ૪૦દેરામાં વડેરાથી પહેલાં ચૈત્યવંદન કે પૂજા કરે. આ ૪૦ મધ્યમ.

ઉત્કૃષ્ટ ૮૪—૧ખેલ—નાસિક લીંટ નાંખે, ૨જુગાર, ગંજીફો, સેત્રંજ, ચોપાટ વગેરેની રમત કરે, ૩લડાઈ કરે, ૪ધનુષ વિગેરેની કળા શીખે, ૫કોગળા કરે, ૬તંબોળ ખાય, ૭તંબોલનો કૂચો નાંખે, ૮કોઈને ગાળ આપે; ૯લઘુ નીતિ—વડીનીતિ કરે, ૧૦હાથ, પગ, મુખ, શરીર ધુવે, ૧૧ કેશ સમારે, ૧૨નખ ઉતારે, ૧૩લોહી પાડે, ૧૪સુખડી વિગેરે ખાય, ૧૫ગુમડાં, ચાઠાં વિગેરેની ચામડી નાંખે ૧૬મુખમાંથી નીકળેલું પિત્ત નાંખે, ૧૭ઉલટી કરે, ૧૮દાંત પડી જાય તે નાંખે. ૧૯પગ વિ. દબાવવા, ૨૦ગાય, ભેંસ; ઊંટ, ઘોડા, બકરાં, ઘેટાં વગેરેનું દમન કરે. ૨૧દાંત—૨૨આંખ—૨૩નખ—૨૪ગાલ—૨૫નાક—૨૬શિર—૨૭કાન—૨૮શરીરનો મેલ નાંખે. ૨૯ ભુતાદિનાનિગ્રહ માટે મંત્ર સાધના કે રાજકાર્યનો વિચાર કરવો, ૩૦ વિવાહ વિગેરેનાં સાંસારિક કાર્ય માટે પંચ મળે, ૩૧ ઘરના કે વેપારનાં નામાં લખે, ૩૨ રાજાનો કર અથવા પોતાના સગાંવહાલામાં ધનાદિની વહેંચણી કરે, ૩૩ સ્વ દ્રવ્ય દેરાસરમાં કે દેવ ભંડારમાં સાથે રાખે, ૩૪ પગ ઉપર પગ ચડાવે ૩૫ દેરાસરની ભીંત ઓટલા, જમીન ઉપર છાણાં થાપે, સુકાવે, ૩૬ પોતાનાં વસ્ત્ર સુકાવે, ૩૭ મગ, ચણા, મઠ, તુએરની દાળ સુકવે, ૩૮ પાપડ, ૩૯

વડી, ખેરો, શાક, અથાણા વિ. પદાર્થ સુકાવે, ૪૦ નૃપાદિ ભયથી દેરાસરના ગભારા, ભોંયરા, ભંડારમાં સંતાવું, ૪૧ દેરાસરમાં સંબંધીનું મરણ સાંભળી રડવું, ૪૨ સ્ત્રીકથા, રાજકથા, દેશકથા, ભોજનકથા, વિકથા કરવી, ૪૩ યંત્ર, ઘાણી વિગેરે શસ્ત્રો ઘડવા. ૪૪ ગૌ, ભેંસ, બળદ, ઘોડા, ઊંટ વિગેરે રાખવા, ૪૫ ટાઢ પ્રમુખના કારણે અગ્નિ સેવન કરવું, ૪૬ પોતાના માટે રાંધવું ૪૭ રૂપીયા, સોનું, રત્ન વિગેરેની પરીક્ષા કરવી, ૪૮ દેરાસરમાં પેસતાં–નિકળતાં નિસીહિ આવસ્સહિ ન કહે ૪૯ છત્ર, ૫૦ પગરખં, ૫૧ શસ્ત્ર, ચામર એ વસ્તુઓ દેરાસરમાં લાવવી, ૫૨ મનને એકાગ્ર ન રાખવું, ૫૩ તેલ પ્રમુખ ચોળાવવું, ૫૪ સચિત્ત પુષ્પાદિકનો ત્યાગ ન કરે, ૫૫ દરરોજ પહેરવાના દાગીના દેરે જતાં ન પહેરે તો લોકોમાં પણ નિંદા થાય કે જુઓ આ કેવો ધર્મ કે દરરોજ પહેરવાના દાગીના પણ દેરે જતાં પહેરવાની મનાઈ છે, ૫૬ જિનપ્રતિમા દેખીને બે હાથ ન જોડવા, ૫૭ ઉત્તરાસણ (ખેસ) વિના દેરામાં જાય, ૫૮ મુકુટ મસ્તકે ધારે, ફેંટો રાખે, ૫૯ માથા ઉપર પાઘડીમાં ફેંટો રાખવો, ૬૦ માથે રાખેલા ફુલતોરા કલગી વિ. ન ઉતારે. ૬૧ હોડ (શરત) કરે જેમકે મુઠીએ નાળીએર ભાંગી આપે તો અમુક આપું, ૬૨ દડાગેડી રમવું, ૬૩ મોટા માણસને જુહાર કરે, ૬૪ જેમ લોકો હસી પડે એવી કોઈ પણ જાતની ભાંડચેષ્ટા કરવી, જેમકે કાંખ વગાડવી વિગેરે, ૬૫ તિરસ્કાર વચન બોલવું, ૬૬ કોઈની પાસે લહેણું હોય તેને દેરાસરમાં પકડવો અથવા લંઘન કરવું, ૬૭ રણસંગ્રામ

કરવો, ૬૮ વાળ ઓળવા, ૬૯ પલાંઠી બાંધીને બેસવું, ૭૦ કાષ્ઠની પાવડી પહેરવી; ૭૧ પગ લાંબા કરી બેસવું, ૭૨ શરીરના સુખ માટે (પગચંપી કરાવે) ૭૩ ઘણું પાણી ઢોળી દેરામાં જવાના માર્ગમાં કીચડ કરે, ૭૪ ધૂળવાળા પગ ઝાટકે, જેથી દેરામાં ધૂળ ઉડાડે, ૭૫ મૈથુન સેવે, ૭૬ માંકણ, જૂ વિ. નાખે અથવા વીણે, ૭૭ ભોજન કરે, ૭૮ ગુહ્યસ્થાન બરોબર ઢાંકયા વિના બેસે તથા દૃષ્ટિયુદ્ધ અને બાહુયુદ્ધ કરે, ૭૯ વૈદું કરે (ઔષધ વિગેરે દેરામાં કોઈને બતાવે), ૮૦ વેચાણ અથવા સાટું કરે, ૮૧ શય્યા કરી સૂવે, ૮૨ પાણી પાયે અથવા દેરાસરની અગાસી યા પરનાળથી પડતાં પાણી ઝીલે, ૮૩ સ્થાન કરે, ૮૪ દેરાસરમાં સ્થિતિ કરે (રહે). એમ ત્રણે પ્રકારની આશાતના ટાળવી.

બૃહત્ભાષ્યમાં ૧ દેરાસરમાં અવજ્ઞા કરવી, ૨ પૂજામાં અનાદર ૩ ભોગ, ૪ દુષ્ટપ્રણિધાન, ૫ અનુચિત-પ્રવૃત્તિ કરવી, એમ પાંચે પ્રકારે આશાતના થાય છે. ૧ અવજ્ઞા આશાતના તે-પલાંઠી વાળવી, પ્રભુને પુંઠ કરવી, પુડપુડી (પગચંપી) કરવી, પગ પસારવા, પ્રભુની સામે દુષ્ટ આસને બેસવું, ૨ અનાદર આશાતના તે-જેવાતેવા વેશથી, જેવેતેવે વખતે અને શૂન્યચિત્તે પૂજા કરવી. ૩ ભોગ આશાતના તે-દેરાસરમાં તંબોળ ખાવું. તે ખાતાં જ્ઞાના-વરણાદિ કર્મ બંધાય છે માટે પ્રભુની આશાતના કહેવાય છે. ૪ દુષ્ટપ્રણિધાન તે-રાગ-દ્વેષ-મોહથી મનોવૃત્તિ મલીન થઈ હોય એવા વખતે જે ક્રિયા કરવામાં આવે તેવું કાર્ય પ્રભુપૂજામાં કરવું. ૫ અનુચિતપ્રવૃત્તિ તે-કોઈના ઉપર

ઘરણું નાખવું, સંગ્રામ કરવો, રૂદન કરવું, વિકથા કરવી, જનાવર બાંધવાં, રાંધવું, ભોજન કરવું, ઘરની કાંઈપણ ક્રિયા કરવી, ગાળ દેવી, વૈદું કરવું, વ્યાપાર કરવો.

સર્વે આશાતના હંમેશાં વિષયાસકત અને અવિરતિ દેવતા પણ સર્વથા વર્જે છે. કહેલું છે કે "વિષયરૂપ વિષથી મુંઝાયેલા દેવો પણ દેવાલયમાં કોઈ પણ વખતે અપ્સરાઓની સાથે હાસ્ય-વિનોદરૂપ પણ આશાતના થવાના ભયથી કરતા નથી."

ગુરૂની તેત્રીશ આશાતના–[૧] ગુરૂની આગળ ચાલે તો. માર્ગ દેખાડવા વિગેરે કોઈ કામ વિના ગુરૂની આગળ ચાલવાથી અવિનયનો દોષ લાગે છે. [૨] ગુરૂના બે (પાસે) પડખે બરોબર ચાલે તો અવિનય જ ગણાય. [૩] ગુરૂની નજીક પછવાડે ચાલતાં પણ ખાંસી, છીંક વગેરેના પરમાણુઓ ગુરૂને લાગવાથી. [૪] ગુરૂને પીઠ કરી બેસે. [૫] ગુરૂને બે પડખે બરોબર બેસે. [૬] ગુરૂની પાછળ નજીક બેસવાથી થુંક વિ. ઉડે તેથી. [૭] ગુરૂની આગળ ઊભા રહે તો દર્શન કરનારને અડચણ. [૮] ગુરૂની બે બાજુમાં ઊભા રહેવાથી સમાસન થાય. [૯] ગુરૂની પાછળ ઊભા રહેવાથી થુંક, બળખો લાગવાનો સંભવ. [૧૦] આહારપાણી કરતાં ગુરૂથી પહેલાં વાપરે. [૧૧] ગુરૂથી પહેલાં ગમનાગમનની આલોચણા કરે. [૧૨] રાતે સૂતા પછી ગુરૂ બોલે કે, કોઈ જાગે છે? જાગતો હોય પણ ઉત્તર ન આપે. [૧૩] ગુરૂ કાંઈક કહેતા હોય તે પહેલાં પોતે બોલી ઊઠે. [૧૪] આહારપાણી લાવી પ્રથમ બીજા સાધુઓને કહી પછી ગુરૂને કહે. [૧૫] આહાર-પાણી

લાવી પ્રથમ બીજા સાધુઓને દેખાડી પછી ગુરૂને દેખાડે. [૧૬] આહારપાણીની નિમંત્રણા પ્રથમ બીજા સાધુઓને કરી પછી ગુરૂને કરે. [૧૭] ગુરૂને પૂછ્યા વિના સ્વેચ્છાએ સ્નિગ્ધ, મધુર આહાર બીજા સાધુને આપે. [૧૮] ગુરૂને નિરસ આપી સ્નિગ્ધાદિક આહાર પોતે વાપરે. [૧૯] ગુરૂનું બોલ્યું, સાંભળ્યું અણસાંભળ્યું કરી જવાબ ન આપે. [૨૦] ગુરૂના સામે કર્કશ કે ઉચ્ચ સ્વરથી બોલે. [૨૧] ગુરૂએ બોલાવ્યો છતો આસને બેઠાં ઉત્તર આપે. [૨૨] ગુરૂએ કંઈ કામ સાટે બોલાવ્યા છતાં શું કહો છો? શું છે? એમ કહે. [૨૩] ગુરૂજી કામનું કંઈ કહે તો બોલે તમેજ કરોને? [૨૪] ગુરૂનું વ્યાખ્યાન સાંભળીને રાજી ન થતાં ખેદ પામે. [૨૫]ગુરૂ કંઈક કહેતા હોય તો વચ્ચે બોલવા લાગી જાય કે એમ નથી, હું કહું છું તેમ છે, એમ કહી ગુરૂ કરતાં અધિક બોલવા માંડે. [૨૬] ગુરૂ કથા કહેતા હોય તેમાં ભંગાણ પાડીને પોતે વાત કહેવા મંડી જાય. [૨૭] ગુરૂની પર્ષદા તોડી નાંખે, જેમકે ગોચરી કે પડિલેહણ વેળા થઈ છે. [૨૮] ગુરૂએ કથા કહ્યા પછી સભા બરખાસ્ત થઈ હોય ત્યારે પોતાનું ડહાપણ જણાવવા માટે તે, તે કથા વિસ્તારથી કરે. [૨૯] ગુરૂની શય્યા (આસન) ને પગ લગાડે. [૩૦]ગુરૂના શંથારા ને પગ લગાડે. [૩૧] ગુરૂના આસન ઉપર બેસે [૩૨] ગુરૂથી ઊંચા આસને બેસે. [૩૩] ગુરૂથી સરખે આસને બેસે. **આવશ્યકચૂર્ણીમાં** તો "ગુરૂ કહેતા હોય તે સાંભળી વચમાં જ પોતે બોલે કે હા એમ છે." તો પણ આશાતના થાય.

ગુરૂની જઘન્યાદિ ત્રિવિધ આશાતના–૧ ગુરૂને

પગ પ્રમુખથી સંઘટ્ટન કરવું તે જઘન્ય. ૨ સળેખમ, બળખો અને થુંકનો છાંટો ઊડે એ મધ્યમ અને ૩ ગુરૂનો આદેશ માને નહીં, પણ વિપરીત કરે, કહેલું સાંભળે જ નહીં, અને સાંભળ્યું હોય તો પાછો કઠોર કે અપમાનપૂર્વક બોલે તે ઉત્કૃષ્ટ આશાતના.

સ્થાપનાચાર્યની આશાતના–ત્રણ રીતે. ૧ જ્યાં સ્થાપેલ હોય ત્યાંથી આમતેમ ફેરવતાં વસ્ત્ર, અંગ કે પગને સ્પર્શે તે જઘન્ય. ૨ ભૂમિ પર પાડવા, જેમ તેમ મૂકવા, અવગણના કરવી વિગેરેથી મધ્યમ. ૩ સ્થાપનાચાર્ય ગુમાવે ભાંગે તો ઉત્કૃષ્ટ આશાતના.

તથા દર્શન-ચારિત્રના ઉપકરણની આશાતના પણ વર્જવી. કેમકે, રજોહરણ (ઓઘો), મુહપત્તિ, દાંડો, દાંડી પ્રમુખ પણ **अहवा नाणाइतिअं** "અથવા જ્ઞાનાદિક ત્રણના ઉપકરણો પણ સ્થાપનાચાર્યને સ્થાનકે સ્થપાય" જો વધારે રાખે તો આશાતના થાય જેમ તેમ રખડતાં મૂકતાં આશાતના લાગે છે માટે મહાનિશીથસૂત્રમાં કહેલું છે કે–

"અવિધિથી ઓઢવાનો કપડો, રજોહરણ, દાંડો, જો વાપરે તો ઉપવાસની આલોયણ આવે છે." માટે શ્રાવકે ચરવલો, મુહપત્તિ પ્રમુખ વિધિપૂર્વક જ વાપરવાં, અને પાછાં યોગ્ય સ્થાનકે મૂકવા જો અવિધિએ વાપરે કે રખડતાં મૂકે તો ચારિત્રના ઉપકરણની અવગણનાથી આશાતના લાગે.

ઉત્સૂત્રભાષણ આશાતના વિષે – ઉત્સૂત્ર (સૂત્રમાં કહેલા આશયથી વિરુદ્ધ) બોલવા દ્વારા અરિહંતની કે ગુરુની અવગણના કરવી એ મોટી આશાતનાઓ અનંત સંસારનો

હેતુ છે. જેમકે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાથી સાવદ્યાચાર્ય, મરિચી, જમાલિ, કુળવાલક સાધુ વિગેરે ઘણા જીવોએ સંસાર વધાર્યો છે. વળી કહ્યું છે કે :– ઉત્સૂત્રના ભાષકને બોધિબીજનો નાશ થાય છે અને અનંત સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે, માટે પ્રાણ જતાં પણ ધીર પુરુષો ઉત્સૂત્ર વચન બોલતા નથી. તીર્થંકર, પ્રવચન જ્ઞાન, આચાર્ય, ગણધર, મહર્દ્ધિકની આશાતના કરતાં પ્રાણી ઘણું કરીને અનંત સંસારી થાય છે.

દેવદ્રવ્યાદિ નાશ કરવાનું ફળ–દેવદ્રવ્ય તથા ગુરુદ્રવ્ય, વસ્ત્ર–પાત્રાદિકનો નાશ કરવાથી કે તેની ઉપેક્ષા કરવાથી પણ મોટી આશાતના થાય છે. દેવદ્રવ્યનો વિનાશ (ભક્ષણ કે ઉપેક્ષા) કરે, સાધુનો ઘાત કરે, જૈનશાસનની નિંદા કરાવે, સાધ્વીનું ચોથુંવ્રત ભંગાવે તો તેના બોધિલાભ (ધર્મપ્રાપ્તિ) રૂપ મૂળમાં અગ્નિ લાગે છે.

શ્રાવકદિનકૃત્ય અને દર્શનશુદ્ધિમાં કહેલું છે કે :– દેવદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્યને મૂઢ મતિવાલો વિનાશે છે તે કાં તો ધર્મને જાણતો નથી અને કાં તો તેણે નરકાયુ બાંધેલું હોય છે.

સાધારણ દ્રવ્ય–દેવદ્રવ્ય તો પ્રસિદ્ધ જ છે, પણ સાધારણ દ્રવ્ય તે–દેરું, પુસ્તક, આપતગ્રસ્ત શ્રાવક વિગેરેને ઉદ્ધારવાને (સહાય કરવાને) યોગ્ય દ્રવ્ય ઋદ્ધિવંત શ્રાવકોએ મળી મેલવ્યું હોય, તેનો વિનાશ કરવો અથવા વ્યાજ કે વ્યાપાર આદિવડે તેનો ઉપભોગ કરવો તે સાધારણ દ્રવ્યનો વિનાશ કર્યો કહેવાય છે. કહેલું છે કે—

જેના બે બે પ્રકારના ભેદની કલ્પના કરાય છે, એવા દેવદ્રવ્યનો નાશ થતો દેખી સાધુ પણ જો ઉપેક્ષા કરે તો

અનંતસંસારી થાય છે. બે બે ભેદની કલ્પના બતાવે છે. દેવદ્રવ્ય અને કાષ્ઠ, પાષાણુ, ઈંટ, નળીયાં વિગેરે જે હોય તેનો વિનાશ, તેના પણુ બે ભેદ છે, એક યોગ્ય અને બીજો અતીતભાવ. યોગ્ય તે નવાં લાવેલાં અને અતીતભાવ તે દેરાસરમાં લગાડેલાં. તેના પણુ મૂળ અને ઉત્તર નામના બે ભેદ છે. મૂળ તે થંભ, કુંભી વિગેરે, ઉત્તર તે છાજ, નળીયા વિગેરે, તેના પણુ સ્વપક્ષ અને પરપક્ષ નામના બે ભેદ છે. સ્વપક્ષ તે શ્રાવકાદિકે કરેલો નિવાશ, અને પરપક્ષ તે મિથ્યાત્વી વિગેરે લોકોએ કરેલો વિનાશ. ઈત્યાદિ. ગાથામાં- "અપિ" શબ્દથી શ્રાવક પણુ જાણુવા એટલે શ્રાવક કે સાધુ જો દેવદ્રવ્યનો વિનાશ થતો ઉવેખે તો અનંત-સંસારી થાય છે.

પ્રશ્ન : મન, વચન, કાયાથી સાવદ્ય કરવા, કરાવવા, અનુમોદવાનો પણુ જેને ત્યાગ છે એવા સાધુઓએ દેવદ્રવ્યની રક્ષા શા માટે કરવી જોઈએ ?

ઉત્તર : સાધુ જો કોઈક રાજા, દીવાન, શેઠ પ્રમુખની પાસેથી યાચના કરી ઘર, હાટ, ગામ, ગરાસ લઈ તેના દ્રવ્યથી જો નવું દેરાસર બંધાવે, તો દોષ લાગે, પણુ કોઈક ભદ્રિક જીવોએ ધર્મના માટે પહેલાં આપેલું જિન દ્રવ્યનું અથવા બીજા કોઈ ચૈત્યદ્રવ્યનું સાધુ રક્ષણુ કરે તો તેમાં કાંઈ દોષ નથી પરંતુ ચારિત્રની પુષ્ટિ છે, કારણુ કે, જિનાજ્ઞાનું પાલન થાય છે. દેરાસર નવીન ન કરાવે પણુ પૂર્વે કરાવેલાનો કે દેરાસર દ્વેષીનો તેને શિક્ષા આપીને પણુ બચાવ કરવો તેમાં કાંઈ પ્રાયશ્ચિત્ત આવતું નથી.

તેમ કાંઈ પ્રતિજ્ઞા પણ ભંગ થતી નથી. આગમમાં પણ એમ જ કહેલું છે કે–

પ્રશ્ન: દેરાસરના કામને માટે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરતાં ખેતર, સુવર્ણ, ચાંદી, ગામ, ગરાસ, ગાય, બળદ, વિગેરે દેરાસરના નિમિત્ત ઉપજાવનાર સાધુને ત્રિકરણયોગની શુદ્ધિ ક્યાંથી હોય? **ઉત્તર**: ઉપર લખેલાં કારણ જો પોતે કરે એટલે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ માટે પોતે યાચના કરે તો તેને ચારિત્રની શુદ્ધિ ન કહેવાય; પણ તે ચૈત્યસંબંધી કોઈ વસ્તુની કોઈ ચોરી કરે, તે ખાઈ જાય, કે લઈ લેતો હોય તો તેને ઉપેક્ષે તો ત્રિકરણ વિશુદ્ધિ ન કહેવાય; છતી શકિતયે જો ન નિવારે તો અભક્તિ ગણાય છે, માટે જો દેવદ્રવ્યનો કોઈ વિનાશ કરતો હોય તો તેને સાધુ અવશ્ય અટકાવે; ન નિવારે તો દોષ લાગે છે. દેવદ્રવ્યના ભક્ષણ કરનાર પાસેથી દ્રવ્ય પાછું લેવાના કાર્યમાં કદાપી સર્વ સંઘનું કામ પડે તો સાધુ અને શ્રાવકે પણ તે કાર્યમાં લાગીને (તે કાર્ય) પાર પાડવું, પણ ઉવેખવું નહીં. વળી બીજા ગ્રંથોમાં પણ કહેલું છે કેઃ—

દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરે કે ભક્ષણ કરનારને ઉવેખે તથા પ્રજ્ઞા–હીનપણાથી દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ કરે તો પણ પાપકર્મથી લેપાય છે. પ્રજ્ઞાહીનપણું એટલે દેવદ્રવ્ય કોઈક અંગ–ઉધાર આપે, થોડા મૂલ્યવાળા દાગીના રાખી વધારે દેવદ્રવ્ય આપે, આ પુરૂષ પાસેથી દેવદ્રવ્ય પાછું અમુક કારણથી વસુલ કરાવી શકીશું એવો વિચાર કર્યા વિનાજ આપે. આ કારણથી દેવદ્રવ્યનો છેવટ વિનાશ થાય, તે

પ્રજ્ઞાહીનપણું ગણાય છે. આવો વિચાર કીધા વિના આપે છેવટે દેવદ્રવ્યનો વિનાશ કરે છે.

જે શ્રાવક દેરાસરની આવકને ભાંગે, દેવદ્રવ્યમાં આપવું કબૂલ કરીને પછી આપેજ નહીં, દેવદ્રવ્યનો નાશ થતો ઉવેખે તે પણ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

જિન-પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરાવનારૂં, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર વિગેરે ગુણોની વૃદ્ધિ કરાવનારૂં એવું જે દેવદ્રવ્ય છે તેનું જે પ્રાણી ભક્ષણ કરે છે તે અનંત સંસારી થાય છે. દેવદ્રવ્ય હોય તો મન્દિરનું સમારકામ તથા મહાપૂજા, સત્કાર આદિ થવાનો સંભવ છે. ત્યાં મુનિરાજનો પણ યોગ મલી આવે છે. વ્યાખ્યાન સાંભલવા આદિ જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ થાય છે. એવી રીતે જ્ઞાન-દર્શન ગુણની પ્રભાવના થાય છે. જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ કરાવનારૂં, જ્ઞાન-દર્શન ગુણને દીપાવનારૂ એવું જે દેવદ્રવ્ય છે તેનું જે પ્રાણી રક્ષણ કરે છે તે અલ્પભવમાં મોક્ષપદ પામનાર થાય છે.

જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરાવનારૂં, જ્ઞાનદર્શનગુણને દીપાવનારૂં એવું જે દેવદ્રવ્ય છે, તેની જે પ્રાણી વૃદ્ધિ કરે છે તે તીર્થંકરપદને પામે છે. વૃદ્ધિ કરવી એટલે જૂનાનું રક્ષણ અને નવું પ્રાપ્ત કરવું. **દર્શનશુદ્ધિ** પ્રકરણમાં એ પદની વૃત્તિમાં લખેલ છે કે, દેવદ્રવ્યના વધારનારને અર્હંત ઉપર ઘણી જ ભક્તિ હોય છે તેથી તેને તીર્થંકર ગોત્ર બંધાય છે.

દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કેવી રીતે કરવી ?

પંદર કર્માદાન કુ-વ્યાપાર છે, તેમાં દેવદ્રવ્યની ધીરધાર

કરવી નહીં, પણ ખરા માલની લેવડદેવડ કરનારા સદ્વ્યાપારીઓના દાગીના રાખી તે ઉપર દેવદ્રવ્ય વ્યાજે આપીને વૃદ્ધિ વિધિપૂર્વક કરવી. જેમ તેમ અથવા વગર દાગીના રાખે કે પંદર કર્માદાનના વ્યાપારના કરનારને આપી દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી નહીં. શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે–

જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનું ખંડન જેમાં થાય એવી રીતે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનારા પણ કેટલાક મૂર્ખ મોહમાં મુંઝાએલા અજ્ઞાની જીવો ભવસમુદ્રમાં ડૂબે છે.

કેટલાક આચાર્ય તો એમ કહે છે કે, શ્રાવક વગર બીજા કોઈને દેવદ્રવ્ય ધીરવું હોય તો સમાન અથવા અધિક મૂલ્યવાળા દાગીના રાખીને જ દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી ઉચિત છે. વળી **સમ્યક્ત્વ** પચીસીની વૃત્તિમાં આવેલી **શંકાસશેઠની** કથામાં પણ દાગીના ઉપર દેવદ્રવ્ય વૃદ્ધિ કરવાનું લખે છે.

દેવદ્રવ્યના ભક્ષણરક્ષણ ઉપર સાગરશ્રેષ્ઠીનું દષ્ટાંત

દ. ૨૬ સાકેતપુર નામના નગરમાં અરિહંતનો ભક્ત એવો સાગરશ્રેષ્ઠી નામે સુશ્રાવક રહેતો હતો. સર્વ શ્રાવકોએ સાગરશ્રેષ્ઠીને સુશ્રાવક જાણી સર્વ દેવદ્રવ્ય સોંપ્યું, અને કહ્યું કે 'મંદિરનું કામ કરનારા સૂતાર આદિને આ દ્રવ્ય આપતા રહેજો' પછી સાગરશ્રેષ્ઠીએ લોભથી દેવદ્રવ્ય વાપરી ધાન્ય, ગોળ, ઘી, તેલ, કપડાં આદિ ઘણી ચીજો વેચાતી લઈ મૂકી, અને તે સૂતાર વગેરેને રોકડનાણું ન આપતાં તેના બદલામાં ધાન્ય, ગોળ, ઘી આદિ વસ્તુ મોંઘે ભાવે આપે, અને લાભ મળે તે પોતે રાખે. એમ કરતાં તેણે

રૂપિયાના એંશીમાં ભાગરૂપ એક હજાર કાંકિણીનો લાભ લીધો, અને તેથી મહાઘોર પાપ ઉપાર્જ્યું. તેની આલોચના ન કરતાં મરણ પામી સમુદ્રમાં જળમાનવ થયો. ત્યાં જાત્ય-રત્નના ગ્રાહકોએ જળના અને જલચર જીવોના ઉપદ્રવને ટાળનાર અંડગોલિકાને ગ્રહણ કરવાને અર્થે તેને વજ્રઘરટ્ટમાં પીલ્યો તે મહાવ્યથાથી મરણ પામી. ત્રીજી નરકે ગયો. **વેદાંતમાં** કહ્યું છે કે–દેવદ્રવ્યથી તથા ગુરૂદ્રવ્યથી થયેલી દ્રવ્યની વૃદ્ધિ પરિણામે સારી નથી, કેમકે, તેથી ઈહલોકે કુલનાશ, પરલોકે નરકગતિ થાય છે. નરકમાંથી નીકળીને પાંચસે ધનુષ્ય લાંબો મહામત્સ્ય થયો. તે ભવે કોઈ મ્લેચ્છે તેનો સર્વાંગે છેદ કરી મહા–કદર્થના કરી, મરીને ચોથીનરકે ગયો. પછી તે સાગરશ્રેષ્ઠીના જીવે એક હજાર કાંકણી જેટલા દેવદ્રવ્યનો ઉપભોગ કર્યો હતો. તેથી લાગટ તથા આંતરાથી શ્વાન, ભૂંડ, ભેંસ, બોકડો, ઘેટો, હરિણ, સસલો. સાબર, શિયાળિઓ બિલાડી, ઉંદર, નોળિયો, કોલ, ગિરોલી, સર્પ, વીંછી, વિષ્ટાનાકૃમિ, પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, શંખ, છીપ, જળો, કીડી, કીડા, પતંગ, માખી, ભમરો, મચ્છર, કાચબો, ગર્દભ, પાડો, બળદ, ઉંટ, ખચ્ચર, ઘોડો, હાથી વગેરે પ્રત્યેક જીવયોનિએ એકેક હજાર વાર ઉત્પન્ન થઈ સર્વ મળી લાખો ભવ સંસારમાં ભમતાં પૂરા કર્યા. પ્રાયે સર્વ ભવે *શસ્ત્રઘાત આદિ* **મહાવ્યથા** સહીને મરણ પામ્યો. પછી ઘણું પાપ ક્ષીણ થયું ત્યારે વસંતપુર નગરમાં ક્રોડપતિ વસુદત્ત શ્રેષ્ઠીથી તેની સ્ત્રી વસુમતિની કુખે પુત્રપણે ઉત્પન્ન

થયો. તે ગર્ભમાં છતાં જ વસુદત્તશ્રેષ્ઠીનું સર્વ દ્રવ્ય નાશ પામ્યું. પુત્ર જન્મ્યો તે જ દિવસે વસુદત્તશ્રેષ્ઠી મરણ પામ્યો, પાંચ વર્ષનો થયો વસુમતી પણ દેવગત થઈ. તેથી લોકોએ તેનું 'નિષ્પુણ્યક' એવું નામ પાડયું. કોઈ રાંકની પેઠે જેમ તેમ નિર્વાહ કરી તે વૃદ્ધિ પામ્યો.

એક દિવસે તેનો મામો તેને સ્નેહથી પોતાને ઘેર લઈ ગયો. દૈવયોગે તે જ રાત્રિએ મામાનું ઘર પણ ચોરોએ લૂંટયું. એમ જેને ઘેર તે એક દિવસ પણ રહ્યો, તે સર્વને ત્યાં ચોર, ધાડ, અગ્નિ વગેરે ઉપદ્રવ થયા. કોઈ ઠેકાણે ઘરધણી જ મરણ પામ્યો. 'આ પારેવાનું બચ્ચું છે? કે બળતી ગાડરી છે? અથવા મૂર્તિમાન્ ઉત્પાત છે?' એવી રીતે લોકો તેની નિંદા કરવા લાગ્યા. તેથી ઉદ્વેગ પામી તે નિષ્પુણ્યક (સાગરશ્રેષ્ઠીનો જીવ) બહુ દેશાંતરે ભમતાં તામ્રલિપ્તિ નગરીએ ગયો. ત્યાં વિનયધર શ્રેષ્ઠીને ત્યાં ચાકરપણે રહ્યો. તે જ દિવસે વિનયધર શ્રેષ્ઠીનું ઘર સળગ્યું. તેથી તેણે પોતાના ઘરમાંથી હડકાયા શ્વાનની પેઠે તેને કાઢી મૂકયો. પછી શું કરવું? તે ન સૂઝવાથી પૂર્વભવે ઉપાર્જેલા દુષ્કર્મની નિંદા કરવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે–સર્વે જીવ સ્વવશપણે કર્મ કરે છે, પણ તે ભોગવવાનો અવસર આવે ત્યારે પરવશ થઈને ભોગવે છે, નિષ્પુણ્યક 'યોગ્ય સ્થાનનો લાભ ન થવાથી ભાગ્યના ઉદયને હરકત આવે છે.' એમ વિચારી સમુદ્રતીરે ગયો.

ત્યાં ધનાવહ શ્રેષ્ઠીની ચાકરી કરવી કબૂલ કરી તે દિવસે વહાણ ઉપર ચડયો. શ્રેષ્ઠીની સાથે ક્ષેમ-કુશળથી

પરદ્વીપે ગયો, અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, મ્હારૂં ભાગ્ય ઉઘડ્યું. કારણ કે, હું અંદર બેઠા પછી પણ વહાણ ભાંગ્યું નહીં. અથવા મ્હારૂં દુર્દૈવ આ વખતે પોતાનું કામ ભૂલી ગયું. પાછા વળતાં તે વહાણના કકડા થયા. દૈવયોગથી નિષ્પુણ્યકને હાથે પાટિયું આવી ગયું તેની મદદથી તે સમુદ્રકાંઠાના એક ગામે આવ્યો, અને ત્યાંના ઠાકોરને ત્યાં રહ્યો. એક દિવસે ચોરોએ ઠાકોરના ઘરે ધાડ પાડી અને નિષ્પુણ્યકને ઠાકોરનો પુત્ર જાણી પકડી બાંધીને પલ્લીમાં લઈ ગયા. તે જ દિવસે બીજા કોઈ પલ્લીપતિએ ધાડ પાડી તે પલ્લીનો મૂળથી નાશ કર્યો. પછી તે ચોરોએ પણ તે નિષ્પુણ્યકને કમનશીબ જાણીને કાઢી મૂક્યો. જેમ માથે ટાલવાળો પુરૂષ માથે તડકો લાગવાથી ઘણો જ તપી ગયો, અને શીતળ છાયાની ઈચ્છાથી દૈવયોગે બિલીના ઝાડ નીચે જઈ પહોંચ્યો. ત્યારે ત્યાં પણ ઉપરથી પડતા એક મ્હોટા બિલીના ફળથી તેનું માથું ભાંગ્યું. મતલબ કે, કમનશીબ પુરૂષ જ્યાં જાય ત્યાં આપદા પણ તેની સાથે જ આવે છે. આ રીતે જૂદા જૂદા નવસો નવાણું સ્થળોના વિષે ચોર, જળ, અગ્નિ સ્વચક્ર, પરચક્ર, મરકી આદિ અનેક રોગ થવાથી તે નિષ્પુણ્યકને લોકોએ કાઢી મૂક્યો. ત્યારે તે મહા દુઃખી થઈ એક મ્હોટી અટવીમાં આરાધક જનોને પ્રત્યક્ષ ફળ આપનારા **સેલક** નામા યક્ષને મંદિરે આવ્યો. પોતાનું સર્વ દુઃખ યક્ષ આગળ કહી એકચિત્તથી તેની આરાધના કરવા લાગ્યો. એકવીસ ઉપવાસ કરવાથી પ્રસન્ન થએલા યક્ષે તેને કહ્યું કે. 'દરરોજ સંધ્યા

સમયે મ્હારી આગળ સુવર્ણમય એક હજાર ચંદ્રકને ધારણ કરનારો મોર નૃત્ય કરશે. તેનાં દરરોજ પડી ગએલાં પિચ્છાં તારે લેવાં." યક્ષના આવા વચનથી ખુશી થયેલા નિષ્પુણ્યકે કેટલાંક પિચ્છાં સંધ્યા સમયે પડી ગયાં, તે એકઠાં કર્યાં. એમ દરરોજ એકઠાં કરતાં નવસો પિચ્છાં ભેગા થયાં. એકસો બાકી રહ્યાં. પછી નિષ્પુણ્યકે દુર્દૈવની પ્રેરણાથી મનમાં વિચાર્યું કે, "બાકી રહેલાં પિચ્છાં લેવાને માટે હવે કેટલા દિવસ આ જંગલમાં રહેવું? માટે બધાં પિચ્છાં સામટાં એક મૂઠીથી પકડીને ઉખેડી લેવાં એ ઠીક" એમ વિચારી તે દિવસે મોર નાચવા આવ્યો, ત્યારે એક મૂઠીથી તેનાં પિચ્છાં પકડવા ગયો. એટલામાં મોર કાગડાનું રૂપ કરીને ઉડી ગયો, અને પૂર્વે એકઠાં કરેલાં નવસો પિચ્છાં પણ જતાં રહ્યાં! દેવની મર્યાદા ઉલ્લંઘીને જે કાર્ય કરવા જઈએ, તે સફળ થાય નહીં. જુઓ, ચાતકે ગ્રહણ કરેલું સરોવરનું જળ પેટમાં ન ઉતરતાં ગળામાં રહેલા છિદ્રથી બહાર જતું રહે છે. માટે "ધિક્કાર થાઓ મને! કેમકે મેં ફોગટ એટલી ઉતાવળ કરી." એમ દીલગીરી કરતા નિષ્પુણ્યકે આમ તેમ ભમતાં એક જ્ઞાની ગુરૂને દીઠા. તેમની પાસે જઈ વંદના કરી. તેણે તેમને પોતાના પૂર્વકર્મનું સ્વરૂપ પૂછ્યું.

જ્ઞાનીએ પણ તેના પૂર્વભવનું સ્વરૂપ જેવું હતું તેવું પ્રકટપણે કહી દીધું. તે સાંભળી પૂર્વે દેવદ્રવ્ય ઉપર પોતાની આજીવિકા કરી તેનું પ્રાયશ્ચિત મુનિરાજ પાસે માગ્યું. મુનિ મહારાજે કહ્યું કે, "જેટલું દેવદ્રવ્ય તેં પૂર્વભવે

વાપર્યું", તે કરતાં વધારે દ્રવ્ય દેવદ્રવ્ય ખાતામાં આપ. અને દેવદ્રવ્યની રક્ષા તથા તેની વૃદ્ધિ વગેરે યથાશક્તિ કર. એટલે ત્હારૂં દુષ્કર્મ ટળશે. તથા પરિપૂર્ણ ભોગ, ઋદ્ધિ અને સુખનો લાભ થશે." તે સાંભળી નિષ્પુણ્યકે જ્ઞાની ગુરૂ પાસે નિયમ લીધો કે, "મેં પૂર્વભવે જેટલું દેવદ્રવ્ય વાપર્યું હોય. તે કરતાં હજારગણું દ્રવ્ય દેવદ્રવ્ય ખાતે મ્હારાથી ન અપાય, ત્યાં સુધી અન્ન-વસ્ત્ર ચાલે, તે કરતાં વધારે દ્રવ્યનો સંગ્રહ ન કરવો." એવા નિયમની સાથે શુદ્ધ શ્રાવક ધર્મ પણ તેણે ગુરૂની સાખે આદર્યો. તે દિવસથી માંડી તેણે જે જે વેપાર કર્યો, તે સર્વમાં તેને બહુ દ્રવ્યનો લાભ થયો જેમ જેમ લાભ થયો, તેમ તેમ તે માથે રહેલું દેવદ્રવ્ય ઉતારતો ગયો. પૂર્વભવે વાપરેલી એક હજાર કાંકિણીના બદલામાં દસલાખ કાંકિણી તેણે થોડા દિવસમાં દેવદ્રવ્ય ખાતે આપી. દેવદ્રવ્યના ઋણમાંથી છૂટયા પછી ઘણું દ્રવ્ય ઉપાર્જીને તે પોતાને નગરે આવ્યો. સર્વે મ્હોટા શેઠોમાં શેઠ થવાથી *તે નિષ્પુણ્યક રાજાને પણ માન્ય* થયો. પછી તે પોતે કરાવેલા તથા બીજા પણ સર્વ જિન-મંદિરોની સારસંભાળ દરરોજ પોતાની સર્વ શક્તિથી કરે, દરરોજ મ્હોટી પૂજા પ્રભાવના કરાવે, અને દેવદ્રવ્યનું ઉત્તમ પ્રકારે રક્ષણ કરી તેની યુક્તિથી વૃદ્ધિ કરે. એવા સત્કૃત્યથી ચિરકાલ પુણ્ય ઉપાર્જીને છેવટ તેણે **જિનનામકર્મ** બાંધ્યું. પછી તે નિષ્પુણ્યકે અવસરે દીક્ષા લઈ ગીતાર્થ થઈ, યથાયોગ્ય ઘણી ધર્મદેશના આદિ દેવાથી જિનભક્તિરૂપ પ્રથમ સ્થાનકની આરાધના કરી અને તેથી જિનનામકર્મ

નિકાચિત કર્યું. સર્વાર્થસિદ્ધે દેવ થઈ અનુક્રમે મહાવિદેહે તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે. **સાગરશેઠની કથા પૂર્ણ.**

દ. ૨૭ જ્ઞાન અને સાધારણ દ્રવ્ય ઉપર કર્મસાર અને પુણ્યસારનું દૃષ્ટાંત–

ભોગપુર નગરમાં ચોવીસક્રોડ સોનૈયાનો ધણી ધનાવહ શેઠ હતો, તથા ધનવતી તેની સ્ત્રી હતી. તે દંપતીને પુણ્યસાર અને કર્મસાર નામે બે સુંદર પુત્ર એક સાથે જન્મ્યા હતા, એક દિવસે ધનાવહ શ્રેષ્ઠીએ કોઈ નિમિત્તિયાને પૂછ્યું કે, "મ્હારા બન્ને પુત્રો–આગળ જતાં કેવા થશે?" નિમિત્તિયાએ કહ્યું. કર્મસાર જડ સ્વભાવનો અને ઘણો જ મંદમતિ હોવાથી આડું અવળું ડહાપણ વાપરીને ઘણા ઉદ્યમ કરશે, પણ પિતાનું સર્વ દ્રવ્ય ખોઈ દેવાથી અને નવું ન મેળવવાથી તે ઘણા કાળ સુધી દુઃખી અને દરિદ્રિ રહેશે. પુણ્યસાર પણ પિતાનું તથા પોતે નવું કમાએલું સર્વ દ્રવ્ય વારંવાર જતું રહેવાથી કર્મસાર જેવોજ દુઃખી થશે, તથાપિ પુણ્યસાર વેપાર વગેરે કળામાં બહુ ડાહ્યો થશે. બન્ને પુત્રોને પાછલી અવસ્થામાં ધન, સુખ, સંતતિ વગેરેની ઘણી સમૃદ્ધિ થશે.'

શેઠે બન્ને પુત્રોને એક પછી એક સર્વ વિદ્યા તથા કળામાં નિપુણ એવા ઉપાધ્યાય પાસે ભણવાને મૂકયા. પુણ્યસાર સર્વ વિદ્યાઓ ભણ્યો. કર્મસારને તો ઘણો પરિશ્રમ કરે, પણ વાંચતાં એક અક્ષર આવડે નહીં. લખતાં વાંચતાં પણ ન આવડે. ત્યારે વિદ્યાગુરુએ પણ મૂઢ સમજી તેને ભણાવવાનું મૂકી દીધું, પછી બન્ને પુત્ર યુવા-

વસ્થામાં આવ્યા ત્યારે મા-બાપે ધન ઘણું હોવાથી સુખે મળેલી એ શેઠની પુત્રીઓની સાથે બંને જણને વાજતે ગાજતે પરણાવ્યા. માંહોમાંહે કલહ ન થવો જોઈએ એમ વિચારી ધનાવહ શેઠે એકેક પુત્રને બાર બાર ક્રોડ સોનૈયા જેટલો ભાગ વહેંચી આપી બન્ને પુત્રોને જુદા રાખ્યા, અને ધનાવહ શેઠ પોતાની પત્ની સાથે સ્વર્ગે ગયો. હવે કર્મસાર પોતાના સગાનું વચન ન માનતાં પોતાની કુબુદ્ધિથી એવા વ્યાપાર કરવા લાગ્યો કે, જેમાં તેને પૈસે ટકે નુકશાન જ થયું. થોડા દિવસમાં પિતાએ આપેલા બાર ક્રોડ સોનૈયા તો ચોરોએ ખાતર પાડીને લૂંટી લીધા. બન્ને ભાઈ દરિદ્રી થયા. સ્વજન સંબંધી આદિ લોકોએ તેમનું નામ પણ મૂકી દીધું. બન્ને જણાની સ્ત્રીઓ અન્ન-વસ્ત્ર પણ ન મળવાથી પોતાને પિયર ગઈ. કહ્યું છે કે-લોકો ધનવંતની સાથે પોતાનું ખોટું પણ સગપણ જગતમાં દેખાડે છે, અને કોઈ નિર્ધન સાથે ખરેખર અને નજીકનું સગપણ હોય તે કહેતાં પણ શરમાય છે, ધન જતું રહે છે, ત્યારે ગુણવાન પુરુષને પણ તેના પરિવારના લોકો તજી દે છે અને ધનવાન પુરુષોનાં ગીત ગાય છે. " તમે બુદ્ધિહીન તથા ભાગ્યહીન છો. " એમ લોકો ઘણી નિંદા કરવા લાગ્યા. ત્યારે લજ્જા પામીને તે બન્ને ભાઈ દેશાંતર ગયા.

બીજો કાંઈ ઉપાય ન હોવાથી બન્ને જણા કોઈ મ્હોટા શેઠને ઘેર જુદા જુદા ચાકરી કરવા રહ્યા. જેને ઘેર કર્મસાર રહ્યો હતો, તે શેઠ કપટી અને અતિ કૃપણ હતો, ઠરાવેલો પગાર પણ આપે નહીં. " ફલાણે દિવસે આપીશ. " એમ

વારંવાર ઠગ્યા કરે. આમ હોવાથી કર્મસારે ઘણા વખત થયા છતાં કાંઈ પણ પૈસા એકઠા કર્યા નહીં. પુણ્યસારે તો થોડા ઘણા પૈસા ભેગા કર્યા અને તેનું પ્રયત્નથી રક્ષણ પણ કર્યું હતું, છતાં ધૂર્ત લોકો તે સર્વ હરણ કરી ગયા. પછી કર્મસાર જુદા જુદા ઘણા શેઠીઆની પાસે ચાકરીએ રહ્યો, તથા ક્રિમિયા-ભૂમિમાંથી દ્રવ્ય કાઢવાની વિદ્યા, સિદ્ધ રસાયન, રોહણાચલે ગમન કરવાને અર્થે મંત્રસાધન, રૂદંતી આદિ ઔષધીની શોધખોળ વગેરે કૃત્યો તેણે મ્હોટા આરંભથી અગીઆર વાર કર્યાં, તો પણ પોતાની કુબુદ્ધિથી તથા વિધિવિધાનમાં વિપરીતપણું હોવાથી તે કિંચિત્માત્ર પણ ધન સંપાદન કરી શક્યો નહીં. ઊલટું ઉપર કહેલાં કામ કરતાં તેને નાનાવિધ દુઃખો ભોગવવાં પડયાં. પુણ્યસારે તો અગિઆર વાર ધન મેળવ્યું અને તેટલી જ વાર પ્રમાદાદિકથી ખોયું. છેવટે બન્ને જણા બહુ ખેદ પામ્યા અને એક વહાણ ઉપર ચઢી રત્નદ્વીપે ગયા. ત્યાંની ભક્ત જનોને સાક્ષાત્ ફળ દેખાડનારી એક દેવી આગળ મૃત્યુ અંગીકાર કરી બન્ને જણા બેઠા. એમ કરતાં સાત ઉપવાસ થયા, ત્યારે આઠમે દિવસે દેવીએ કહ્યું કે, "તમે બન્ને ભાગ્યશાલી નથી." દેવીનું વચન સાંભળી કર્મસાર ઊઠયો. એકવીસ ઉપવાસ થયા ત્યારે દેવીએ પુણ્યસારને તો ચિંતામણિ રત્ન આપ્યું. કર્મસાર પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો ત્યારે પુણ્યસારે કહ્યું "ભાઇ ખેદ કરીશ નહીં. આ ચિંતામણિ રત્નથી તારી કાર્યસિદ્ધિ થશે." પછી બન્ને ભાઈ આનંદ પામી પાછા વળ્યા અને એક વહાણ ઉપર ચઢયા. રાત્રે

પૂર્ણ ચંદ્રમાનો ઉદય થયો ત્યારે મ્હોટાભાઈએ કહ્યું, "ભાઈ! ચિંતામણિરત્ન કાઢ આપણે જોઈએ કે, રત્નનું તેજ વધારે છે કે, ચંદ્રમાનું તેજ વધારે છે?" પછી વહાણના કાંઠા ઉપર બેઠેલા ન્હાનાભાઈએ દુર્દૈવની પ્રેરણાથી ચિંતામણિરત્ન હાથમાં લીધું, અને ક્ષણમાત્ર રત્ન ઉપર તથા ક્ષણમાત્ર ચંદ્રમા ઉપર એમ આમતેમ દૃષ્ટિ ફેરવતાં તે રત્ન સાગરમા પડયું. તેથી પુણ્યસારના સર્વ મનોરથનો ભંગ થયો. પછી એક સરખા દુઃખી થએલા બન્ને ભાઈ પોતાને ગામે પાછા આવ્યા.

એક સમયે તેમણે બન્ને જણાએ જ્ઞાની મુનિરાજને પોતાનો પૂર્વભવ પુછયો ત્યારે જ્ઞાનીએ કહ્યું "ચંદ્રપુર નગરમાં જિનદત્ત અને જિનદાસ નામે પરમ શ્રાવક શેઠ રહેતા હતા. એક સમયે શ્રાવકોએ ઘણું એકઠું થએલું જ્ઞાનદ્રવ્ય જિનદત્ત શેઠને અને સાધારણ દ્રવ્ય જિનદાસ શેઠને રાખવા માટે સોંપ્યું. તે બન્ને શેઠો સોંપેલા દ્રવ્યની ઉત્તમ પ્રકારે રક્ષા કરતા હતા. એક દિવસે જિનદત્ત શેઠે પોતાને માટે કોઈ લખનાર પાસે પુસ્તક લખાવ્યું અને પાસે બીજું દ્રવ્ય ન હોવાથી 'એ પણ જ્ઞાનનું જ કામ છે' એમ વિચારી જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી બાર દ્રમ્મ લખનારને આપ્યા. જિનદાસ શેઠે તો એક દિવસ વિચાર કર્યો કે, "સાધારણ દ્રવ્ય તો સાતે ક્ષેત્રે વપરાય છે. તેથી શ્રાવકથી પણ એ વાપરી શકાય એમ છે, અને હું પણ શ્રાવક છું. માટે હું મારા કામને અર્થે વાપરૂં તો શી હરકત છે?" એમ વિચારી કાંઈ ઘણું જરૂરનું કામ પડવાથી અને પાસે

બીજું નાણું ન હોવાથી તેણે સાધારણ દ્રવ્યમાંના બાર દ્રમ્મ ઘરકામમાં વાપર્યા. પછી તે બન્ને જણા કાળક્રમે મરણ પામી તે પાપથી પહેલી નરકે ગયા.

વેદાંતમાં–પ્રાણ કંઠગત થાય, તો પણ સાધારણ દ્રવ્યનો અભિલાષ ન કરવો. અગ્નિથી બળી ગયેલ ભાગ રૂઝે છે, પણ સાધારણ દ્રવ્યના ભક્ષણથી જે દઝાણો તે પાછો રૂઝાતો નથી. સાધારણ દ્રવ્ય, દરિદ્રીનું ધન, ગુરુની સ્ત્રી અને દેવદ્રવ્ય એટલી વસ્તુ ભોગવનારને તથા બ્રહ્મહત્યા કરનારને સ્વર્ગમાંથી પણ નીચે ઉતારે છે.

નરકમાંથી નીકળીને તે બન્ને જણા સર્પ થયા. ત્યાંથી બીજી નરકે ગયા. ત્યાંથી નીકળી ગીધ થયા. પછી ત્રીજી નરકમાં ગયા. એ રીતે એક અથવા બે ભવ આંતરામાં કરીને સાતે નરકમાં ગયા. પછી એકેંદ્રિય, બેઈંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચૌરેંદ્રિય અને પંચેંદ્રિય તથા તિર્યગ્યોનિમાં બાર હજાર ભવ કરી તેમાં ઘણું જ અશાતાવેદનીય કર્મ ભોગવી ઘણું પાપ ક્ષીણ થયું, ત્યારે જિનદત્તનો જીવ કર્મસાર અને જિનદાસનો જીવ પુણ્યસાર એવા નામથી તમે ઉત્પન્ન થયા. બાર ×દ્રમ્મ દ્રવ્ય વાપર્યું હતું, તેથી તમારે બન્ને જણાને બાર હજાર ભવમાં ઘણું દુઃખ ભોગવવું પડ્યું. આ ભવમાં પણ બાર ક્રોડ સોનૈયા જતા રહ્યા, બાર વાર ઘણો ઉદ્યમ કર્યો, તોપણ એકને બિલકુલ ધનલાભની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં, અને બીજાને જે દ્રવ્ય મળ્યું હતું, તે પણ

× વીસ કોડીએ એક કાંકિણી, ચાર કાંકિણીએ એક પણ, અને તેવા સોળ પણે એક દ્રમ્મ થાય.

જતું રહ્યું, તેમજ પારકે ઘેર દાસપણું તથા ઘણું દુઃખ ભોગવવું પડ્યું. કર્મસારને તો પૂર્વભવે જ્ઞાનદ્રવ્ય વાપરવાથી બુદ્ધિની ઘણીજ મંદતા વગેરે માઠું ફળ થયું.”

મુનિરાજનું એવું વચન સાંભળી બન્ને જણાએ શ્રાવકધર્મને અંગીકાર કર્યો અને જ્ઞાનદ્રવ્ય તથા સાધારણ દ્રવ્ય લીધાના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે કર્મસારે બાર હજાર દ્રમ્મ જ્ઞાનખાતે તથા પુણ્યસારે બાર હજાર દ્રમ્મ સાધારણખાતે જેમ ઉત્પન્ન થતા જાય, તેમ આપવા એવો નિયમ લીધો. પછી પૂર્વભવના પાપનો ક્ષય થવાથી તે બન્ને જણાને પુષ્કળ નાણું મળ્યું, તેમણે જ્ઞાનદ્રવ્ય તથા સાધારણ દ્રવ્ય કબૂલ કર્યું હતું એટલું આપ્યું. તે ઉપરાંત બન્ને ભાઈની પાસે થોડા વખતમાં બાર ક્રોડ સોનૈયા જેટલું ધન થયું તેથી તે મોટા શેઠ સુશ્રાવક થયા. તેમને જ્ઞાનદ્રવ્ય–સાધારણ દ્રવ્યની સારી રક્ષા તથા વૃદ્ધિ વગેરે કરી. આ રીતે ઉત્તમ પ્રકારે શ્રાવકધર્મની આરાધના કરી અંતે દીક્ષા લઈ તે બન્ને જણા સિદ્ધ થયા.

જ્ઞાનદ્રવ્ય, દેવદ્રવ્યની પેઠે શ્રાવકને ન જ કલ્પે. સાધારણદ્રવ્ય પણ સંઘે આપ્યું હોય તો જ વાપરવું કલ્પે, નહિ તો નહીં, સંઘે પણ સાધારણદ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રોને વિષેજ વાપરવું, પણ યાચકાદિકને આપવું નહીં. હાલના વ્યવહારથી તો જે દ્રવ્ય ગુરુના ન્યુંછનાદિકથી સાધારણ ખાતે એકઠું કરેલું હોય, તે શ્રાવક–શ્રાવિકાને અપાય નહીં. ધર્મશાળાદિકના કાર્યમાં તો તે શ્રાવકથી વપરાય. એવી રીતે જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી સાધુને આપેલા કાગળ–પત્રાદિક

શ્રાવકે પોતાના કામમાં ન વાપરવા તેમજ અધિક નકરો આપ્યા વિના પોતાને માટે પણ પુસ્તક ન લખાવવું, સાધુ સંબંધી મુહપત્તિ વગેરેનું વાપરવું પણ યોગ્ય નથી. કારણ કે તે ગુરુદ્રવ્ય છે માટે. સ્થાપનાચાર્ય અને નોકારવાળી આદિ તો પ્રાયે શ્રાવકોને આપવા માટે જ ગુરુએ વહોરી હોય છે, અને તે ગુરુએ આપી હોય તો તે વાપરવાનો વ્યવહાર દેખાય છે. ગુરુની આજ્ઞા વિના સાધુ સાધ્વીને લેખક પાસે લખાવવું અથવા વસ્ત્ર-સૂત્રાદિકનું વહોરવું પણ ન કલ્પે.

આ રીતે દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય આદ થોડું પણ જો પોતાની આજીવિકાને અર્થે ઉપયોગમાં લે તો, તેનું પરિણામ દ્રવ્યના અંક પ્રમાણ કરતાં ઘણું જ મ્હોટું અને ભયંકર થાય છે. તે જાણીને વિવેકી લોકોએ થોડા પણ દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્યનો ઉપભોગ સર્વ પ્રકારે વર્જવો. માટે જ માળ પહેરાવવી, પહેરામણી, ન્યુંછન ઈત્યાદિકનું કબૂલ કરેલું દ્રવ્ય તેજ વખતે આપવું. કદાચિત તેમ ન થઇ શકે તો જેમ શીઘ્ર અપાય તેમ અધિક ગુણ છે. વિલંબ કરે તો વખતે દુર્દૈવથી સર્વ દ્રવ્યની હાનિ અથવા મરણ વગેરે થવાનો સંભવ છે, તેમ થાય તો સુશ્રાવકને પણ અવશ્ય નરકાદિ દુર્ગતિએ જવું પડે.

દેવું રાખવાથી થતા દોષ અંગે ઋષભદત્તની કથા.

દ. ૨૮ મહાપુરનામે નગરમાં અરિહંતનો ભક્ત એવો ઋષભદત્ત નામે મ્હોટો શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે કોઈ પર્વ આવતાં મંદિરે ગયો. પાસે દ્રવ્ય ન હોવાથી ઉધાર ખાતે પહેરા-

મણીનું દ્રવ્ય આપવાનું કબૂલ કર્યું. જુદા જુદા કામમાં લાગી જવાથી તેનાથી કબૂલ કરેલું દેવદ્રવ્ય શીઘ્ર અપાયું નહીં. એક સમયે દુર્દૈવથી તેના ઘર ઉપર ધાડ પાડી શસ્ત્રધારી ચોરોએ ઘરમાં હતું તેટલું સર્વ દ્રવ્ય લૂંટી લીધું, અને "શેઠ આગળ જતાં આપણને રાજદંડ વગેરે કરાવશે." એવો મનમાં ભય ઉત્પન્ન થવાથી તેમણે શસ્ત્ર-પ્રહારથી રૂષભદત્ત શ્રેષ્ઠીનો પ્રાણ લીધો. રૂષભદત્તનો જીવ મરણ પામી તેજ મહાપુર નગરમાં નિર્દય, દરિદ્રી અને કૃપણ એવા એક પખાલીના ઘરે પાડો થયો. તે નિત્ય જળાદિક ભાર ઘેર-ઘેર ઉપાડે છે. તે નગર ઊંચું હતું. અને નદી ઘણી ઊંડાણમાં હતી. તેથી ઊંચી ભૂમિ ચઢવાની, અહોરાત્ર ભાર ઉપાડવાનો અને આકરી ક્ષુધા તથા પીઠ ઉપર માર સહવાનો. એવા એવા કારણથી તે પાડાએ ઘણા કાળ સુધી મહાવેદના સહન કરી. એક દિવસે નવા બનાવેલા જિનમંદિરનો કોટ બંધાતો હતો, તેને માટે પાણી ઉપાડતાં જિનમંદિર તથા જિનપ્રતિમા આદિ જોઈ તે પાડાને જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તે કોઈ પણ રીતે જિન-મંદિર છોડીને જાય નહીં. પછી પૂર્વભવનાં પુત્રોએ જ્ઞાની ગુરુના વચન ઉપરથી ભીસ્તીને દ્રવ્ય આપીને પાડાને છોડાવ્યો, અને તેણે પૂર્વભવે જેટલું દેવદ્રવ્ય આપવા કબૂલ કર્યું હતું, તે કરતાં હજારગણું દ્રવ્ય આપી પૂર્વભવના પોતાના પિતાને ઋણમાંથી મુક્ત કર્યો, પછી તે પાડો અનશન કરી સ્વર્ગે ગયો અને અનુક્રમે મુક્તિ પામ્યો.

દેવદ્રવ્યાદિ આપવામાં વિલંબ કરવા ઉપર રૂષભદત્તની કથા.

આમ કબૂલ કરેલું દેવાદિદ્રવ્ય ક્ષણમાત્ર પણ ઘરમાં ન રાખવું. વિવેકી પુરુષો બીજા કોઈનું દેવું હોય. તો પણ વ્યવહાર સાચવવાને અર્થે આપવાને વિલંબ નથી લગાડતા; તો પછી દેવાદિદ્રવ્ય આપવાને વિલંબ શી રીતે લગાડાય ? તે કારણ માટે દેવ, જ્ઞાન, સાધારણ આદિ ખાતામાં, માલ, પહેરામણી વગેરેનું જેટલું દ્રવ્ય જે ખાતે આપવા કબૂલ કર્યું હોય, તેટલું દ્રવ્ય તે ખાતાનું થયું. માટે તે શી રીતે ભોગવાય ? અથવા તે રકમથી ઉત્પન્ન થયેલું વ્યાજ આદિ પણ શી રીતે લેવાય ? કારણ કે, તેમ કરે તો ઉપર કહેલો દેવાદિ દ્રવ્યોપભોગનો દોષ લાગે.

માટે દેવાદિકનું દ્રવ્ય તત્કાળ આપવાનું ન બની શકે, તેણે પ્રથમથીજ પખવાડીયાની અઠવાડિયાની મુદત બાંધવી, અને મુદતની અંદર ઉઘરાણીની વાટ ન જોતાં પોતેજ આપી દેવું. મુદત વીતી જાય તો દેવાદિદ્રવ્યોપભોગનો દોષ લાગે. દેવદ્રવ્યાદિકની ઉઘરાણી પણ તે કામ કરનાર લોકોએ પોતાના પૈસાની ઉઘરાણીની માફક તાબડતોબ અને બરાબર મન દઈ કરવી તેમ ન કરે અને આળસ કરે તો વખતે દુર્દૈવના યોગથી દુર્ભિક્ષ, દેશનો નાશ, દારિદ્રય-પ્રાપ્તિ ઈત્યાદિક થાય, તોપછી ગમે તેટલું કરે તોપણ ઉઘરાણી ન થાય અને તેથી મ્હોટો દોષ લાગે આ અંગે દ્રષ્ટાંત છે.

દ. ૨૯ દેવદ્રવ્યસંભાલનારને પ્રમાદથી થતાં દોષ

મહેંદ્ર નામના નગરમાં એક સુંદર જિનમંદિર હતું. તેમાં ચંદન, બરાસ, ફૂલ, ચોખા, ફળ, નૈવેદ્ય, દીવો, તેલ, ભંડાર, પૂજાની સામગ્રી, પૂજાની રચના મંદિરનું સમારવું,

દેવદ્રવ્યની ઉઘરાણી, તેનું નામું લખવું, સારી યતનાથી દેવદ્રવ્ય રાખવું, તેના જમે ખરચનો વિચાર કરવો, એટલાં કામ કરવાને અર્થે શ્રીસંઘે દરેક કામમાં ચાર ચાર માણસ રાખ્યા હતા. તે લોકો પોતપોતાનું કામ બરાબર કરતા. એક દિવસે ઉઘરાણી કરનાર પૈકીનો મુખ્ય માણસ એક ઠેકાણે ઉઘરાણી કરવા ગયો, ત્યાં ઉઘરાણી ન થતાં ઉલટું દેણદારના મુખમાંથી નીકળેલી ગાળો સાંભળવાથી તે મનમાં ઘણો ખેદ પામ્યો. અને તે દિવસથી તે ઉઘરાણીના કામમાં આલસ કરવા લાગ્યો, "જેવો ઉપરી તેવા તેના હાથ નીચેના લોકો હોય છે." એવો લોકવ્યવહાર હોવાથી તેના હાથ નીચેના લોકો પણ આળસ કરવા લાગ્યા. તેટલામાં દેશનો નાશ વગેરે થવાથી ઉધાર રહેલું ઘણું દેવદ્રવ્ય નાશ પામ્યું, પછી તે કર્મના દોષથી ઉઘરાણી કરનારનો ઉપરી અસંખ્યાતા ભવ ભમ્યો. આ રીતે દેવદ્રવ્યની ઉઘરાણી કરવાના કામમાં આલસ કરવા ઉપર દૃષ્ટાંત કહ્યું છે.

તેમજ દેવદ્રવ્ય આદિ જે આપવાનું હોય તે સારૂં આપવું, ઘસાયેલું અથવા ખોટું નાણું વગેરે ન આપવું. કારણ કે, તેમ કરવાથી કોઈ પણ રીતે દેવદ્રવ્યાદિકનો ઉપભોગ કર્યાનો દોષ માથે આવે છે. તેમજ દેવ, જ્ઞાન તથા સાધારણ દ્રવ્ય સંબંધી ઘર, દુકાન, ક્ષેત્ર, વાડી, પાષાણ, ઈંટ, કાષ્ઠ, વાંસ, નળીયાં, માટી, ખડી, સીમેન્ટ, પતરા આદિ ચીજો તથા ચંદન, કેશર, બરાસ, ફૂલ છાબડીઓ, ચંગેરીઓ, ધૂપધાણું, કળશ, વાળાકુંચી, છત્રસહિત સિંહાસન, ચામર, ચંદ્રવાઓ, ઝલ્લરી, ભેરી આદિ વાજિંત્ર, તંબુ, કોડિયાં,

પડદા, કાંબળ, સાદડી, કબાટ, પાટ, પાટલા, પાટલીઓ, કુંડી, ઘડા, ઓરસીઓ, કાજળ, જળ અને દીવા આદિ વસ્તુ તથા મંદિરની શાળામાં થઇને પરનાળાના માર્ગે આવેલું જળ વગેરે પણ પોતાના કામને માટે ન વાપરવું. કારણ કે, દેવદ્રવ્યની પેઠે તેના ઉપભોગથી પણ દોષ લાગે છે. ચામર તંબુ આદિ વસ્તુ તો વાપરવાથી કદાચિત્ મલિન થવાનો તથા તુટવા-ફાટવાનો પણ સંભવ છે, તેથી ઉપભોગ કરતાં પણ અધિક દોષ લાગે. કહ્યું છે કે ભગવાન્ આગળ દીવો કરીને તેજ દીવાથી ઘરનાં કામ ન કરવાં. તેમ કરે તો તિર્યંચ યોનિમાં જાય. એ ઉપર દષ્ટાંતછે કે:-

મન્દિરનો દીવો વાપરવા અંગે ઊંટડીનું દષ્ટાંત

૬.૩૦ ઇંદ્રપુર નગરમાં દેવસેન નામે એક વ્યવહારી હતો. અને ધનસેન નામે એક ઊંટસ્વાર તેનો સેવક હતો. ધનસેનના ઘરથી દરરોજ એક ઊંટડી દેવસેનને ઘેર આવતી. ધનસેન તેને મારી-કુટીને પાછી લઈ જાય, તો પણ તે સ્નેહને લીધે પાછી દેવસેનને ઘેર જ આવીને રહે. એમ થવા લાગ્યું. ત્યારે દેવસેને તેને વેચાતી લઇને પોતાના ઘરમાં રાખી અને પરસ્પર બંને પ્રીતિવાળાં થયાં. કોઈ સમયે જ્ઞાની મુનિરાજને ઊંટડીના સ્નેહનું કારણ પૂછતાં તેમણે કહ્યું કે, "એ ઊંટડી પૂર્વભવે તારી માતા હતી, એણે ભગવાન આગળ દીવો કરીને તેજ દીવાથી ઘરનાં કામ કર્યાં. ધૂપધાણામાં રહેલા અંગારાથી ચૂલો સળગાવ્યો. તે પાપકર્મથી એ ઊંટડી થઈ. કહ્યું છે કે-જે મૂઢ મનુષ્ય ભગવાનને અર્થે દીવો તથા ધૂપ કરીને તેનાથીજ પોતાના

ઘરનાં કામ મોહથી કરે છે, તે વારંવાર તિર્યંચપણું પામે છે. આ રીતે તમારો બન્નેનો સ્નેહ પૂર્વભવના સંબંધથી છે.

માટે દેવની આગળ કરેલા દીવાના પ્રકાશમાં કાગળ ન વંચાય, કાંઈ પણ ઘરનું કામ ન કરાય તથા નાણું ન પરખાય, દેવ આગળ કરેલા દીવાથી પોતાને અર્થે બીજો દીવો પણ કરવો નહીં, ભગવાનના ચંદનથી પોતાનાં કપાળાદિકમાં તિલક ન કરવું, ભગવાનના જળથી હાથ પણ ધોવાય નહીં. દેવની શેષ (નમણ) પણ નીચે પડેલું કે પડતું સ્વલ્પ માત્ર લેવું પરંતુ પ્રભુના શરીરથી પોતાના હાથે લેવું નહીં. ભગવાનનાં ભેરી, ઝલ્લરી વગેરે વાજિંત્ર પણ ગુરુને અથવા સંઘને કામે વગાડાય નહીં. અહીં કેટલાકનો મત એવો છે કે કાંઈ તેવું જરૂરનું કામ હોય તો દેવનાં ભેરી આદિ વાજિંત્ર વાપરવાં, પણ વાપરતાં પહેલાં તેના બદલામાં દેવદ્રવ્ય ખાતે મ્હોટો નકરો આપવો. કહ્યું છે કે-જે મૂઢ પુરુષ જિનેશ્વર મહારાજનાં ચામર, છત્ર, કળશ આદિ ઉપકરણ પોતાને કામે કિમ્મત આપ્યા વિના વાપરે, તે દુઃખી થાય. આ નકરો આપીને વાપરવા લીધેલા વાજિંત્ર કદાચિત્ ભાંગી-તુટી જાય તો પોતાના પૈસાથી તે સમારી આપવાં. ઘરકામ સારૂ કરેલો દીવો દર્શન કરવાને અર્થે જ જો જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા આગળ આણેલો હોય, તો તે તેટલા કારણથી દેવદીપ થતો નથી. પૂજાને અર્થે જ ભગવાન્ આગળ મૂક્યો હોય તો, તે દેવદીપ થાય, મુખ્યમાર્ગમાંથી તો દેવદીપને અર્થે કોડિયાં, બત્તી અથવા ઘી, તેલ પોતાને કામે ન વાપરવાં. કોઈ

માણસે પૂજા કરનાર લોકોને હાથ-પગ ધોવાને માટે મંદિરે જુદું જળ રાખ્યું હોય, તો તે જળથી હાથ-પગ ધોવાને કાંઈ હરકત નથી.

છાબડિઓ, ચંગેરી, ઓરસીયા આદિ તથા ચંદન, કેશર, કપૂર, કસ્તુરી આદિ વસ્તુ પોતાની નિશ્રાએ રાખવી. કારણ કે, દેવની નિશ્રાએ ન રાખી હોય તો પોતાના ઘરમાં કાંઈ પ્રયોજન પડે તો તે વાપરી શકાય છે. એ જ રીતે ભેરી, ઝલ્લરી આદિ વાજિંત્ર પણ સાધારણખાતે રાખ્યું હોય તો તે સર્વ ધર્મકૃત્યોમાં વાપરી શકાય છે. પોતાની નિશ્રાએ રાખેલો તંબુ, પડદા આદિ વસ્તુ દેવમંદિર વગેરેમાં વાપરવાને અર્થે કેટલાક દિવસ સુધી રાખ્યા હોય તોપણ તેટલા કારણથી તે વસ્તુ દેવદ્રવ્યમાં ગણાય નહીં. કારણ કે, મનના પરિણામ જ પ્રમાણભૂત છે. એમ ન હોય તો, પોતાના પાત્રમાં રહેલું નૈવેદ્ય ભગવાન્ આગળ મૂકે છે, તેથી તે પાત્ર પણ દેવદ્રવ્ય ગણવું જોઈએ.

શ્રાવકે દેરાસર ખાતાની અથવા જ્ઞાનખાતાની ઘર-પાટ આદિ વસ્તુ ભાડું આપીને પણ ન વાપરવી. કારણ કે, તેથી નિદ્ધંસ પરિણામ વગેરે દોષની પ્રાપ્તિ થાય છે. સાધારણ ખાતાની વસ્તુ સંઘની અનુમતિથી વાપરવી, તો પણ લોકવ્યવહારની રીતને અનુસરી ઓછું ન પડે એટલું ભાડું આપવું. અને તે પણ કહેલી મુદતની અંદર પોતેજ જઈને આપવું. તેમાં જો કદાચિત્ તે ઘરની ભીંત, કરા, આદિ પૂર્વના હોય, તે પડી જવાથી પાછા સમારવા પડે તો તેમાં જે કાંઈ ખરચ થયું હોય, તે ભાડામાં વાળી

લેવું, કારણ કે, તેવો લોકવ્યવહાર છે, પરંતુ જે પોતાન અર્થે એકાદ માળ નવો ચણાવ્યો અથવા તે ઘરમાં બીજું કાંઈ નવું કર્યું હોય તો તેમાં જે ખરચ થયું હોય, તે ભાડામાં વાળી લેવાય નહીં. કારણ કે તેથી સાધારણ દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવાનો દોષ આવે છે.

કોઈ સાધર્મીભાઈ સીદાતો હોય, તો તે સંઘની સમ્મતિથી સાધારણ ખાતાના ઘરમાં વગર ભાડે રહી શકે. તેમજ બીજું સ્થાનક ન મળવાથી તીર્થાદિકને વિષે તથા જિનમંદિરમાં જો ઘણીવાર રહેવું પડે તથા નિદ્રા આદિ લેવી પડે તો જેટલું વાપરવામાં આવે, તે કરતાં પણ વધારે નકરો આપવો, થોડો નકરો આપે તો સાક્ષાત્ દોષ છે. આ રીતે દેવ, જ્ઞાન અને સાધારણ ખાતાનાં વસ્ત્ર, નાળીયેર, સોનારૂપાની પાટી, કળશ, ફૂલ, પકવાન, સુખડી, વગેરે વસ્તુ ઉજમણામાં, નંદિમાં અને પુસ્તકપૂજા વગેરે કૃત્યોમાં સારો નકરો આપ્યા વિના ન મૂકવી. 'ઉજમણા પોતાના નામથી મ્હોટા આડંબરે માંડયા હોય તો લોકમાં ઘણી પ્રશંસા થાય' એવી ઈચ્છાથી થોડો નકરો આપીને ઘણી વસ્તુ મૂકવી એ યોગ્ય નથી. **લક્ષ્મીવતીનું દૃષ્ટાંત.**

થોડા નકરાથી ઉજમણામાં વસ્તુઓ મૂકવા અંગે

દૃ. ૩૧ લક્ષ્મીવતી નામે શ્રાવિકા ઘણી દ્રવ્યવાન, ધર્મિષ્ટ અને પોતાની મ્હોટાઈ ઈચ્છનારી હતી તે હંમેશાં થોડો નકરો આપીને ઘણા આડંબરથી વિવિધ પ્રકારના ઉજમણાં આદિ ધર્મકૃત્યો કરે અને કરાવે, તથા મનમાં એમ જાણે કે, 'હું દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ તથા પ્રભાવના કરૂં છું." એવી

રીતે શ્રાવકધર્મ પાળીને તે મરણ પામીને સ્વર્ગે ગઈ, તો પણ બુદ્ધિપૂર્વક અપરાધના દોષથી ત્યાં નીચ દેવીપણે ઉત્પન્ન થઈ. કાળ થતાં સ્વર્ગથી ચ્યવી કોઈ ધનવાન તથા પુત્ર રહિત શેઠને ત્યાં માન્ય પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ.

પણ તે ગર્ભમાં આવી ત્યારે ઓચિંતો પરચક્રનો મ્હોટો ભય આવ્યાથી તેની માતાનો સીમંતનો ઉત્સવ ન થયો, તથા જન્મોત્સવ, છઠીનો જાગરિકોત્સવ, નામ પાડવાનો ઉત્સવ આદિ ઉત્સવ પિતાએ મ્હોટા આડંબરથી તૈયારી કરી હતી, તો પણ રાજા તથા મંત્રી આદિ મ્હોટા લોકના ઘરમાં શોક ઉત્પન્ન થવાથી તે ન થયા, તેમજ શેઠે રત્નજડિત સુવર્ણના સર્વ અંગે પહેરાય એટલા અલંકાર ઘણા આદરથી કરાવ્યા હતા, તો પણ ચોરાદિકના ભયથી તે પુત્રી એક દિવસ પણ પહેરી શકી નહીં. તે માબાપને તથા બીજા લોકોને પણ ઘણી માન્ય હતી તો પણ પૂર્વકર્મના દોષથી તેને ખાવા પીવાની તથા પહેરવા—ઓઢવાની વસ્તુ ઘણે ભાગે એવી મળતી હતી કે, સામાન્ય માણસને પણ સુખે મળી શકે. કહ્યું છે કે સાગર! તું રત્નાકર કહેવાય છે, અને તેથી તું રત્નથી ભરેલો છે, છતાં મ્હારા હાથમાં દેડકો આવ્યો! એ ત્હારો દોષ નથી પણ મ્હારા પૂર્વકર્મનો દોષ છે, પછી શેઠે "એ પુત્રીનો ઉત્સવ થયો નથી માટે મ્હોટાઆડંબરથી તેનો લગ્નમહોત્સવ કરવા માંડયો. લગ્ન દિવસ નજીક આવ્યો, ત્યારે તે પુત્રીની માતા અકસ્માત્ મરણ પામી ત્યારે બિલકુલ ઉત્સવ ન થતાં વરવહુનો હસ્તમેળાપ માત્ર રૂઢી પ્રમાણે કર્યો.

મ્હોટા ધનવાન અને ઉદાર શેઠને ઘેર આપી હતી, અને સાસરા આદિ સર્વે લોકને માનીતી હતી, તો પણ પૂર્વની પેઠે નવા નવા ભય, શોક, માંદગી આદિ કારણ ઉત્પન્ન થવાથી તે પુત્રીને પોતાના મનગમતા વિષયસુખ, તથા ઉત્સવ ભોગવવાનો યોગ પ્રાયે ન જ મળ્યો. તેથી તે મનમાં ઘણી ઉદ્વિગ્ન થઈ, અને સંવેગ પામી. એક દિવસે તેણે કેવળી મહારાજને એ વાતનું કારણ પૂછવાથી તેમણે કહ્યું છે કે, "પૂર્વભવે તેં થોડો નકરો આપીને મંદિર આદિની ઘણી વસ્તુ વાપરી અને મ્હોટો આડંબર દેખાડ્યો. તેનાથી જે દુષ્કર્મ ઉપાર્જ્યું તેનું આ ફળ છે." કેવળીનાં એવાં વચન સાંભળી તે પ્રથમ આલોયણ કરી અને પછી દીક્ષા લઈ અનુક્રમે મોક્ષ પામી.

માટે ઉજમણા આદિમાં મૂકવા પાટલીઓ, નાળિએર, લાડુ, આદિ વસ્તુ જેનું મૂલ્ય હોય, તથા તે તૈયાર કરતાં, લાવતાં જે દ્રવ્ય બેઠું હોય તેથી પણ કાંઇક વધારે રકમ આપવી, એમ કરવાથી શુદ્ધ નકરો કહેવાય છે. કોઈએ પોતાના નામથી ઉજમણા વગેરે માંડ્યું હોય, પરંતુ અધિક શક્તિ આદિ ન હોવાથી માંડેલા ઉજમણાની રીત બરાબર સાચવવાને અર્થે કોઈ બીજો માણસ કાંઈ મૂકે, તો તેથી કોઈ દોષની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

ગૃહચૈત્યમાં મૂકેલ ચોખા વિગેરેની વ્યવસ્થા–

પોતાના ઘરદેરાસરોમાં ભગવાન આગળ મૂકેલા ચોખા, સોપારી, નૈવેદ્ય આદિ વસ્તુ વેચવાથી નિપજેલી રકમમાંથી પુષ્પ, ભોગ (કેસર, ચંદન) વસ્તુ પોતાના ઘરદેરાસરમાં

ન વાપરવી; અને બીજા જિનમંદિરમાં પણ પોતે ભગવાન ઉપર ન ચઢાવવી. પરંતુ ખરી વાત કહીને તે પૂજક લોકોના હાથથી ચઢાવે. જિનમંદિરે પૂજકનો યોગ ન હોય તો સર્વલોકને તે વસ્તુનું સ્વરૂપ પ્રકટ કહીને પોતેજ તે વસ્તુ ભગવાન ઉપર ચઢાવે. એમ ન કરે તો, ગાંઠનું ન ખરચતાં ફોગટ લોકો પાસેથી પોતાની પ્રશંસાકરાવ્યાનો દોષ લાગે છે. ઘરદેરાસરની નૈવેદ્ય આદિ વસ્તુ ગોઠી-માળીને આપવી, પણ તે તેના માસિક પગારની રકમમાં ન ગણવી. જો પ્રથમથી માસિક પગારને બદલે નૈવેદ્ય આદિ આપવાનો ઠરાવ કર્યો હોય તો કાંઈ દોષ નથી. મુખ્ય માર્ગે પગાર જુદો જ આપવો. ઘરદેરાસરમાં ભગવાન આગળ ધરેલા ચોખા, નૈવેદ્ય આદિ વસ્તુ મ્હોટા જિનમંદિરે મૂકવી; નહીં તો "ઘરદેરાસરની વસ્તુથી ઘર-દેરાસરની પૂજા કરી, પણ ગાંઠના દ્રવ્યથી ન કરી" એમ થાય અને અનાદર, અવજ્ઞા આદિ દોષો પણ લાગે, એમ થવું યોગ્ય નથી. પોતાના શરીર, કુટુંબ માટે ગૃહસ્થ ઘણો દ્રવ્યવ્યય કરે છે. તેમ જિનમંદિરે જિનપૂજા પણ શક્તિ પ્રમાણે પોતાના દ્રવ્યથી જ કરવી. પણ પોતાના ઘરદેરાસરમાં ભગવાન આગળ ધરેલા નૈવેદ્ય આદિ વસ્તુ વેચીને નિપજેલા દ્રવ્યથી અથવા દેવદ્રવ્ય સંબંધી ફૂલ આદિ વસ્તુથી ન કરવી. કારણ કે તેમ કરવાથી ઉપર કહેલા દોષ આવે છે તેમજ જિનમંદિરે આવેલ નૈવેદ્ય, ચોખા, સોપારી આદિ વસ્તુની સ્વવસ્તુની જેમ સંભાળ લેવી. સારૂં મૂલ્ય ઉપજે એવી રીતે વેચવી. પણ જેમ તેમ રખડતી રાખવી નહીં. તેમ કરવાથી દેવદ્રવ્યનો વિનાશકર્યાનો દોષ આવે છે.

સર્વ પ્રયત્નથી રક્ષણ કરવાં છતાં પણ જો કદાચિત્ ચોર, અગ્નિ વિ. ઉપદ્રવથી દેવદ્રવ્યાદિકનો નાશ થઈ જાય તો સારસંભાળ કરનારને માથે કાંઈ દોષ નથી કારણ કે, અવશ્ય થનારી વાત આગળ કોઈનો ઉપાય નથી.

સ્વદ્રવ્યથી ધર્માનુષ્ઠાનો કરવા : યાત્રા-તીર્થની અથવા સંઘની પૂજા સાધર્મિક વાત્સલ્ય, સ્નાત્ર, પ્રભાવના, પુસ્તક લખાવવું, વાંચન આદિ ધર્મકૃત્યોમાં જો બીજા કોઈ ગૃહસ્થના દ્રવ્યની મદદ લેવાય તો, તે ચાર-પાંચ પુરુષોને સાક્ષી રાખીને લેવી અને તે દ્રવ્ય ખરચવાને સમયે ગુરુ, સંઘ આદિ લોકોની આગળ તે દ્રવ્યનું ખરૂં સ્વરૂપ યથાસ્થિત કહી દેવું, એમ ન કરે તો દોષ લાગે. તીર્થ આદિ સ્થળને વિષે દેવપૂજા, સ્નાત્ર, ધ્વજારોપણ પહેરામણી આદિ ધર્મકૃત્યો સ્વદ્રવ્યથી જ કરવાં અને તેમા બીજા કોઈનું દ્રવ્ય ન લેવું. ઉપર કહેલાં ધર્મકૃત્યો ગાંઠના દ્રવ્યથી કરીને પછી બીજા કોઈએ ધર્મકૃત્યોમાં વાપરવા દ્રવ્ય આપ્યું હોય તો તે મહાપૂજા, ભોગ, અંગપૂજા આદિ કૃત્યોમાં સર્વની સમક્ષ જુદું વાપરવું. જ્યારે ઘણા ગૃહસ્થ ભેગા થઈને યાત્રા, સાધર્મિક વાત્સલ્ય, સંઘ પૂજા આદિ કૃત્ય કરે ત્યારે જેનો જેટલો ભાગ, હોય તેનો તેટલો ભાગ વગેરે સર્વ સમક્ષ કહી દેવો. એમ ન કરે તો પુણ્યનો નાશ, તથા ચોરી આદિનો દોષ માથે આવે.

તેમજ માતા-પિતા આદિ લોકોની અંત ઘડી આવે, ત્યારે જો તેના પુણ્યને અર્થે દ્રવ્ય ખરચવાનું હોય તો, મરનાર માણુસ શુદ્ધિમાં છતાં ગુરુ તથા સાધર્મિક વગેરે

સર્વ લોકોની સમક્ષ મરનારને કહેવું કે, "તમારા પુણ્યને અર્થે આટલા દિવસની અંદર આટલું દ્રવ્ય હું ખરચીશ. તેની તમે અનુમોદના કરો." એમ કહી તે દ્રવ્ય કહેલી મુદતમાં જાણે તેમ જલ્દી ખરચવું. જો પોતાના નામથી તે દ્રવ્યનો વ્યય કરે તો પુણ્યસ્થાને પણ ચોરીનો દોષ આવે. પુણ્ય સ્થાનકે ચોરી કરવાથી મુનિને પણ હીણતા આવે છે. **દશવૈકાલિક**માં–સાધુ તપ, વ્રત, રૂપ, આચાર અને ભાવ, એની ચોરી કરે તે કિલ્બિષીદેવ થાય છે.

સાધારણ દ્રવ્ય વાપરવામાં વિવેક–

મુખ્યવૃત્તિએ ધર્મખાતે કાઢેલું દ્રવ્ય સાધારણ રાખવું. તેમ કરવાથી ધર્મસ્થાન બરાબર જોઇને તે ઠેકાણે તે દ્રવ્યનો વ્યય કરી શકાય છે. સાતે ક્ષેત્રમાં જે ક્ષેત્ર સીદાતું હોય તેને સહાય આપવામા બહુ લાભ દેખાય છે. કોઈ શ્રાવક માઠી અવસ્થામાં હોય અને તેને જો તે દ્રવ્યથી સહાય કરાય, તો તે શ્રાવક આશ્રય મળવાથી ધનવાન થઈ સાતે ક્ષેત્રોની વૃદ્ધિ કરે એવો સંભવ રહે છે.

લૌકિકમાં પણ કહ્યું છે કે–હે રાજેંદ્ર! તું દરિદ્ર માણસનું પોષણ કર, પણ ધનવાન પુરુષનું કરીશ નહીં, કારણ કે, રોગીને જ ઔષણ આપવું હિતકારી છે પણ નીરોગી માણસને ઔષધ આપવાથી શું લાભ થવાનો?" માટે જ પ્રભાવના, સંઘની પહેરામણી, દ્રવ્ય યુક્ત મોદક (લાડુ) અને લ્હાણા આદિ વસ્તુ સાધર્મિકોને આપવી હોય, ત્યારે નિર્ધન સાધર્મિકને સારામાં સારી વસ્તુ હોય તે જ આપવી યોગ્ય છે. એમ ન કરે તો ધર્મની અવજ્ઞા

આદિ કર્યાનો દોષ આવે, [卐 જે આજે ઘણું વિપરીત જોવા મળે છે. ધનિકને આગળ સ્થાન, સન્માન અને નિર્ધનને તિરસ્કાર] યોગ હોય તો ધનવાન્ કરતાં નિર્ધન સાધર્મિકને વધારે આપવું; પણ યોગ ન હોય તો સર્વેને સમાન આપવું. સંભળાય છે કે, યમુનાપુરમાં જિનદાસ ઠક્કુરે ધનવાન્ સાધર્મિકને આપેલા સમક્તિ મોદકમાં એક એક સોનૈયો અંદર નાંખ્યો હતો, અને નિર્ધન સાધર્મિકને આપેલા મોદકમાં બે બે સોનૈયા નાંખ્યા હતા. ધર્મખાતે વાપરવા કબૂલ કરેલું સર્વ દ્રવ્ય તેજ ખાતે વાપરવું જોઈએ. [卐 અન્યખાતુ-ક્ષેત્ર કે બોલ્યા કરતાં ઓછું ન વાપરે.]

માતાપિતાદિ અંગે તો પુણ્ય જીવતાંજ કરવું-

મુખ્યમાર્ગે જોતાં તો, પિતાદિ એ પુત્રાદિની પાછળ અને પુત્રાદિએ પિતા પાછળ જે પુણ્યમાર્ગે ખરચવું હોય, તે પ્રથમથી જ સર્વની સમક્ષ જાહેર કરવું. કારણ કે, કોણ જાણે કોનું કયાં અને શી રીતે મરણ થશે? માટે પ્રથમ નક્કી કરીને જેટલું કબૂલ કર્યું હોય, તેટલું અવસરે જુદું જ વાપરવું, પણ પોતે કરેલા સાધર્મિકવાત્સલ્ય વિ.માં ન ગણવું. કારણ કે, તેથી ધર્મસ્થાનને વિષે ફોગટ દોષ લાગે છે.

તીર્થયાત્રા અંગે કાઢેલું દ્રવ્ય-

એમ છતાં કેટલાક લોકો યાત્રાને અર્થે 'આટલું દ્રવ્ય ખરચીશું' એમ કબૂલ કરીને તે માંથી જ ગાડીભાડું, ખાવું પીવું, મોકલવું આદિ સ્થાનકે લાગેલું ખરચ તે દ્રવ્યમાં ગણે છે, તે મૂઢ લોકો કોણ જાણે કે, કઈ ગતિ પામશે? યાત્રાને અર્થે જેટલું દ્રવ્ય માન્યું હોય, તેટલું દેવ-ગુરુ

આદિનું દ્રવ્ય થયું. તે દ્રવ્ય જો પોતાના ઉપભોગમાં વાપરે તો દેવાદિ દ્રવ્ય ભક્ષણ કર્યાનો દોષ કેમ ન લાગે?

એવી રીતે જાણે અજાણે કોઈ પ્રસંગે દેવાદિ દ્રવ્યનો ઉપભોગ થયો હોય તેની આલોયણા તરીકે, જેટલા દ્રવ્યનો ઉપભોગ અનુમાનથી ધ્યાનમાં આવે તેટલું સ્વ દ્રવ્ય દેવાદિ દ્રવ્યમાં નાંખે, એ **આલોયણા અંત સમયે તો અવશ્ય કરવી**, વિવેકી પુરુષે પોતાની અલ્પશક્તિ હોય તો ધર્મના સાતક્ષેત્રોને વિષે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે અલ્પદ્રવ્ય વાપરવું, પણ માથે કોઈનું દેવું ન રાખવું. તેમાં પણ દેવ, જ્ઞાન અને સાધારણ એ ત્રણ ખાતાનું દેવું તો બિલકુલ ન જ રાખવું, કહ્યું છે કે શ્રેષ્ઠ પુરુષે કોઈનું ઋણ એક ક્ષણ માત્ર પણ કોઈ કાળે ન રાખવું, તો પછી અતિ દુઃસહ દેવાદિકનું ઋણ કોણ માથે રાખે? માટે બુદ્ધિમાને ધર્મનું સ્વરૂપ જાણીને સર્વ ઠેકાણે ચોકખો વ્યવહાર રાખવો. કહ્યું છે કે જેમ ગાય પડવાનાચંદને, નોળિયો નોળિયણને, હંસ પાણીમાં રહેલા દૂધને અને પક્ષી ચિત્રાવેલને જાણે છે, તેમ બુદ્ધિમાનો સૂક્ષ્મધર્મ જાણે છે. ઈતિ પૂજા-દેવદ્રવ્યાદિ વિચાર.

પચ્ચક્ખાણની વિધિ-ગાથાના ઉત્તરાર્ધની વ્યાખ્યા આ રીતે જિનપૂજા કરીને જ્ઞાનાદિ પાંચ આચારને દૃઢપણે પાળનાર એવા ગુરુની પાસે જઈ પોતે પૂર્વે કરેલું પચ્ચક્ખાણ અથવા તેમાં કાંઈક વધારીને ગુરુ પાસે ઉચ્ચ-વું, જ્ઞાનાદિ પાંચ આચારની વ્યાખ્યા અમારા રચેલા **આચાર પ્રદીપ** ગ્રંથથી જાણવી.

પચ્ચક્ખાણ ત્રણ પ્રકારનું છે. ૧. આત્મસાક્ષિક, ૨

દેવસાક્ષિક ૩. ગુરૂસાક્ષિક. તેનો વિધિ–જિનમંદરે દેવવંદન અર્થે સ્નાન, દર્શનને અર્થે અથવા દેશના આદિ કારણથી આવેલા સદ્‌ગુરૂની પાસે વંદનાં વગેરે કરી વિધિપૂર્વક પચ્ચક્ખાણ લેવું. મંદિરે ન હોય તો ઉપાશ્રયમાં જિન-મંદિરની પેઠે ત્રણ **નિસીહિ** તથા પાંચ અભિગમ વગેરે યથાયોગ્ય વિધિથી પ્રવેશ કરી દેશનાથી પહેલાં અથવા તે થઈ રહ્યા પછી સદ્‌ગુરૂને ૨૫ આવ.થી દ્વાદશાવર્ત વંદના કરે.

ગુરુવન્દનનું ફલ: વંદનાનું ફળ બહુ મ્હોટું છે. માણસ શ્રધ્ધાથી વંદના કરે તો નીચગોત્રકર્મને ખપાવે, ઉચ્ચગોત્રકર્મ બાંધે અને કર્મની દૃઢગ્રંથિ શિથિલ કરે. કૃષ્ણે ગુરૂવંદનાથી સાતમીને બદલે ત્રીજીનરકનું આયુષ્ય અને તીર્થંકરનામકર્મ બાંધ્યું, તથા ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ પામ્યા. શીતળાચાર્યને વંદના કરવા માટે આવેલા, રાત્રીએ બહાર રહેલા અને રાત્રે કેવળજ્ઞાન પામેલા (શીતલાચાર્યના) ચાર ભાણેજોને પહેલાં ક્રોધથી દ્રવ્ય વંદના કરી અને પછી કેવલી ભાણેજોના વચનોથી ભાવવંદના કરી ત્યારે તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.

ગુરૂવંદનના પ્રકાર અને વિધિ–

ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે–ગુરુવંદન ત્રણ પ્રકારે છે. એક ફેટાવંદન, બીજું થોભવંદન અને ત્રીજું દ્વાદશાવર્તવંદન. એકલું માથું નમાવે, કે બે હાથ જોડે તે ફેટાવંદન જાણવું, બે ખમાસમણાં દે તે બીજું થોભવંદન જાણવું, અને બાર આવર્ત્ત, પચ્ચીશ આવશ્યક વગેરે વિધિ સહિત બે વાંદણા દે, તે ત્રીજું દ્વાદશાવર્ત્ત વંદન જાણવું. તેમાં પ્રથમફેટાવંદન

સર્વ સંઘે માંહોમાહે કરવું. બીજું થોભવંદન ગચ્છમાં રહેલા રૂડા મુનિરાજને અથવા કારણથી લિંગમાત્રધારી સાધુને પણ કરવું. ત્રીજું દ્વાદશાવર્ત્તવંદન તો (આચાર્ય, ઉપાધ્યાય પંન્યાસ, ગણિ) આદિ પદસ્થોને જ કરવું. જેને રાઈ પ્રતિક્રમણ કર્યું નથી, તેણે વિધિથી વંદન કરવી.

ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે–પ્રથમ ઈરિયાવહી પ્રતિક્રમીને "કુસુમિણ દુસુમિણ" ટાળવાને માટે સો ઉચ્છ્વાસનો દુઃસ્વપ્નાદિ હોય તો એકસોઆઠ ઉચ્છ્વાસનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો પછી આદેશ માંગીને ચૈત્યવંદન (જગચિંતામણીથી જયવિયરાય) કરે, પછી આદેશ માગી મુહપત્તિ પડિલેહે, પછી બે વાંદણાં દેઈ રાઈઅં આલોવે પછી ફરીથી બે વાંદણાં દે, અબ્ભુટ્ઠિઓ અબ્ભિતર રાઈઅં ખમાવે, પછી વાંદણાં દેઈ, પચ્ચક્ખાણ કરે, પછી ભગવાનહં ઈત્યાદિ ચાર ખમાસણા દેઈ, પછી સજ્ઝાય સંદિસાહુ ? અને સજ્ઝાય કરૂં ? એ આદેશ માગી સ્વાધ્યાય કરે. એ પ્રભાત વંદનવિધિ–સાંજે વંદનનો વિધિ–પ્રથમ ઈરિયાવહિપ્રતિક્રમીને આદેશ માગી ચૈત્યવંદન કરે, પછી મુહપત્તિ પડિલેહે; બે વાંદણાં દે, પછી દિવસ ચરિમ પચ્ચક્ખાણ કરે પછી બે વાંદણાં દેઈ દેવસિઅં આલોવે, પછી બે વાંદણાં દેઈ દેવસિઅ ખમાવે, બે વાંદણાં અબ્ભુટ્ઠિઓ પછી ચાર ખમાસમણા દેઈ ભગવાનહં પછી માગી દેવસિયપાયચ્છિત્ત વિસોહણને અર્થે (ચાર લોગસ્સનો) કાયોત્સર્ગ કરે, પછી ખમા. દેઈ સજ્ઝાય સંદિસાહું ? અને સજ્ઝાય કરૂં ? એ આદેશ માંગી સજ્ઝાય કરે. ગુરૂ કોઈ કામમાં વ્યગ્ર

હોવાથી જો દ્વાદશાવર્ત વંદના કરવાનો યોગ ન આવે તો, થોભવંદનથી જ ગુરૂને વંદના કરવી. પછી ગુરૂ પાસે પચ્ચક્ખાણ કરવું કહ્યું છે કે :–

પોતે જે પહેલાં પચ્ચખાણ કર્યું હોય તે જ અથવા તેથી વધારે ગુરૂસાક્ષિએ ગ્રહણ કરવું, કારણ કે ધર્મના સાક્ષી ગુરૂ છે. ધર્મકૃત્ય ગુરૂસાક્ષિએ કરવામાં ત્રણ લાભ છે. (ગુરૂ સાક્ષિએ ધર્મ હોય છે) ૧ જિનાજ્ઞાનું પાલન થાય છે. ૨. ગુરૂના વચનથી શુભપરિણામ થવાથી અધિક ક્ષયોપશમ થાય છે. ૩. પૂર્વે ધાર્યું હોય તે કરતાં પણ વધારે પચ્ચક્ખાણ લેવાય છે. **શ્રાવક પ્રજ્ઞપ્તિ**માં કહ્યું છે કે–પ્રથમથી જ પચ્ચક્ખાણ વગેરે લેવાના પરિણામ હોય તો પણ ગુરૂ પાસે જવામાં એ લાભ છે કે, પરિણામની દૃઢતા થાય છે, જિનાજ્ઞાનુ પાલન અને કર્મના ક્ષયોપશમની વૃદ્ધિ થાય છે. તથા દિવસ કે ચાતુર્માસના નિયમ આદિ પણ યોગ હોય તો ગુરૂસાક્ષિએ જ ગ્રહણ કરવા.

અહિં પાંચ નામાદિ **૨૨** મૂળદ્વાર તથા **૪૯૨** પ્રતિદ્વાર સહિત દ્વાદશાવર્ત વંદનની વિધિ તથા દશપ્રત્યાખ્યાનાદિ નવ મૂળદ્વાર અને નેવું પ્રતિદ્વાર સહિત પચ્ચક્ખાણવિધિ પણ ભાષ્ય આદિ ગ્રંથમાંથી જાણી લેવી. પચ્ચક્ખાણનું લેશમાત્ર સ્વરૂપ પૂર્વે કહ્યું છે.

પચ્ચક્ખાણનું ફળ : હવે પચ્ચક્ખાણના ફળ વિષે કહીએ છીએ. **ધમ્મિલકુમાર** છ માસ સુધી આંબિલ તપ કરી મ્હોટા શ્રેષ્ઠીઓની, રાજાઓની અને વિદ્યાધરોની બત્રીશ કન્યા પરણ્યો, તથા ઘણી ઋદ્ધિ પામ્યો. એ ઈહ-

લોકમાં ફળ જાણવું. તથા ચાર હત્યા આદિનો કરનાર **દૃઢપ્રહારી** છ માસ તપ કરીને તેજ ભવે મુક્તિ જનારો થયો. એ પરલોકનું ફળ જાણવું.

卐 દ. ૩૨. **ધમ્મિલકુમારની કથા–કુશાગ્રપુરમાં સુરેન્દ્રદત્ત–સુભદ્રાનો પુત્ર ધમ્મિલકુમાર હતો. યશોમતી સાથે લગ્ન થયા.** ધર્મિષ્ઠ હોવાથી સંસાર-સુખથી વિમુખ રહ્યો. પુત્રવધુ દ્વારા માત-પિતાએ જાણ્યું. શેઠે ધમ્મિલને જુગારીની સોબત કરાવી અંતે વેશ્યાગામી બની વસંતસેનાની પુત્રી વસંતતિલકામાં આસક્ત થયો. પિતા પાસે ધન મંગાવે, પિતા મોકલે, ઘણો લુબ્ધ થયો તેથી માતાપિતાની માંદગી વખતે સમાચાર મોકલવા છતાં ન આવ્યો અંતે "હાથના કર્યા હૈયે વાગ્યા" તેની બળતરામાં મૃત્યુ પામ્યા. હવે યશોમતિ પતિભક્ત હોઈ ધન મોકલે છે. ધન ખૂટતા બધું વેચી યશોમતિ પીયર ગઈ. અક્કાએ જાણ્યું કે ધમ્મિલ પાસે ધન નથી તેથી પુત્રીને કહે નિર્ધનને તું છોડી દે, ત્યારે વસંતતિલકા કહે છે હું નહિ છોડું તેના ત્યાગમાં મારો પ્રાણ ત્યાગ થશે. એકદા અક્કાએ બંનેને ચંદ્રહાસ દારૂ પાઈ બેભાન કર્યા અને ધમ્મિલને જંગલમાં મૂકયો. ભાનમાં આવતા ધમ્મિલ ઘેર આવ્યો. બધું સુનું. પૂછતા ખબર પડી માતાપિતાનું મૃત્યુ, પત્ની પિયરે ગઇ. હવે મૂઢ થઈ ગયો. આપઘાત કરવા જતા કોઈએ રોકયો. જંગલમાં આગળ જતાં **અગડદત્ત** મુનિ મળ્યા. વિષયવાસના છંડી ધર્મમાર્ગે આગળ વધવા ઘણું કહ્યું પણ તેમાં તે સફળ ન થયો; મુનિના

ઉપદેશથી છ માસ સુધી આયંબિલ તપ કર્યો, અંતે આકાશવાણી થઈ કે—"ધમ્મિલ તું ૩૨ રાજકન્યાનો સ્વામી થઈશ, ઘણી ઋદ્ધિ મેળવીશ, પ્રાંતે કલ્યાણ સાધીશ." તે જ રાત્રિએ વિમળા રાજકન્યા સંકેતવાળા ધમ્મિલને બદલે આ ધમ્મિલકુમારને મળી. અંતે તેના પુણ્ય વડે ૩૨ રાજકન્યા પરણ્યો. યશોમતિ અને વસંતતિલકાને મળ્યો. કુશાગ્રપુરે આવ્યો. સુખપૂર્વક રહે છે. ધર્મ આરાધે છે. પદ્મનાભ પુત્રને ગૃહભાર સોંપી યશોમતિ–વિમળા સાથે દીક્ષા લે છે. કાળ કરી બારમે દેવલોકે ગયો. આ ભવમાં તપ કરવા ઉપર ધમ્મિલકુમારની કથા છે.

卐 દ. ૩૩. દૃઢપ્રહારીની કથા—વસંતપુરે એક બ્રાહ્મણ હતો. ધન ઘણું પણ વિષયાદિકમાં ગુમાવ્યું. પછી ચોરી કરવા લાગ્યો. પકડાયો, નૃપે શિક્ષા કરી, ન અટકયો. નગર બહાર કાઢી મૂકયો. પલ્લીમાં ગયો. ચોરને પુત્ર ન હોઈ પુત્ર તરીકે રાખ્યો. શરીરે દૃઢ મજબુત ને સ્વભાવે ક્રૂર હતો. જેના પર પ્રહાર કરે તે મરી જતો તેથી લોકોએ તેનું **દૃઢપ્રહારી** નામ પાડયું. એકવાર કોઈ શહેરમાં સાથી સાથે ધાડ પાડી. ત્યાં કોઈ ગરીબ બ્રાહ્મણે હઠીલા બાળકોને ખીર ખાવા આપી ત્યાં ધાડપાડુ આવ્યા અને લૂંટતા ખીરપાત્ર સિવાય કંઈ નહિ, તે ઉપાડયું બાળકો રોકકળ કરવા લાગ્યા. બ્રાહ્મણથી સહન ન થતા અર્ગળા ઉપાડી મારવા લાગ્યો. દૃઢપ્રહારીને ખબર પડતાં તલવારથી મારી નાંખ્યો. રસ્તામાં ગાય આવી તેને મારી નાંખી. સામે ગર્ભણી બ્રાહ્મણી મળી તેને મારી નાખી. તેનો ગર્ભ ભૂમિ

ઉપર પડયો. આ બધુ જોઈ બાળકો કરુણ સ્વરે રોવા લાગ્યા. દૃઢપ્રહારી ઢીલો થઈ ગયો. નગર બહાર મુનિને જોઈ ચાર હત્યાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત માંગ્યું. મુનિએ દીક્ષા આપી. પોતે ત્યાં જ રહ્યા. લોકોએ છ માસ સુધી તિરસ્કાર કર્યો. છતાં મુનિ સમતાભાવે સહન કરી ચિત્તને સ્થિર રાખી પોતાનું કલ્યાણ કર્યું. પચ્ચક્ખાણથી લાભ જાણવો.

કહ્યું છે કે– પચ્ચક્ખાણ કરવાથી આશ્રવનો ઉચ્છેદ થાય છે. આશ્રવના ઉચ્છેદથી તૃષ્ણાનો ઉચ્છેદ થાય છે. તૃષ્ણાના ઉચ્છેદથી માણસોને ઘણો ઉપશમ થાય છે. ઘણા ઉપશમથી પચ્ચક્ખાણ શુદ્ધ થાય છે. શુદ્ધ પચ્ચક્ખાણથી ચારિત્રધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. ચારિત્રધર્મની પ્રાપ્તિથી કર્મનો ક્ષય થાય છે. કર્મના ક્ષયથી ક્ષપકશ્રેણિનો પ્રારંભ થાય છે અને તેથી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયાથી સદાય સુખનું દાતાર એવું મોક્ષ મળે છે. પચ્ચક્ખાણ કર્યા પછી ચતુર્વિધસંઘને યથાયોગ્ય વંદન કરવું.

ગુરુનું બહુમાન કરવું, ગુરુ પાસે કેમ બેસવું ?

જિનમંદિર આદિ સ્થળે ગુરૂનું આગમન થાય તો તેમનો સારી પેઠે આદરસત્કાર સાચવવો અને વળી ગુરૂને જોતાં જ ઊભા થવું. સામા આવતા હોય તો સન્મુખ જવું. બે હાથ જોડી માથે અંજલિ કરવી. પોતે આસન આપવું. ગુરુ આસને બેઠા પછી ગુરુને ભક્તિથી વંદના કરવી. ગુરુની સેવાપૂજા કરવી, અને ગુરુ જાય તેમની પાછળ જવું. એ રીતે સંક્ષેપથી ગુરુનો આદરસત્કાર જાણવો. તેમજ ગુરુની બે બાજુએ મુખ આગળ અથવા પૂંઠે પણ

ન બેસવું. ગુરુના સાથળને પોતાના સાથળ લગાડીને તેમની પાસે ન બેસવું. તેમજ શ્રાવકે ગુરુની પાસે પગ કે બાહુની પલાંઠી વાળીને અથવા પગ લાંબા કરીને પણ ન બેસવું. બીજે ઠેકાણે પણ કહ્યું છે કે–પલાંઠી વાળવી, ઓઠિંગણ દેવું, પગ લાંબાં કરવા, વિકથા કરવી, ઘણું હસવું, વિ. ગુરુ પાસે વર્જવાં.

દેશના સાંભળવાની રીતિ અને લાભો–

વળી કહ્યું છે–શ્રાવકે નિદ્રા તથા વિકથા વર્જી મન–વચન–કાયાની ગુપ્તિ રાખી હાથ જોડી બરાબર ઉપયોગ સહિત ભક્તિથી બહુમાનપૂર્વક ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળવો. વળી સિધ્ધાંતમાં કહેલી રીત પ્રમાણે ગુરુની આશાતના ટાળવાને માટે ગુરુથી સાડાત્રણહાથનું અવગ્રહ ક્ષેત્ર મૂકી તેની બહાર જીવજંતુરહિત ભૂમિએ બેસીને ધર્મ દેશના સાંભળવી. **લાભો.**– કહ્યું છે કે–શાસ્ત્રથી નિંદિત આચરણ આચરવાથી ઉત્પન્ન થયેલા તાપને નાશ કરનારું, સદ્ગુરુના મુખરૂપ મલયપર્વતથી ઉત્પન્ન થયેલું ચંદનરસ સરખું વચનરૂપી અમૃત ધન્ય પુરુષને જ મળે છે.

ધર્મદેશના સાંભળવાથી અજ્ઞાનનો અને મિથ્યાજ્ઞાનનો નાશ થાય, સમ્યક્ત્વનું જ્ઞાન થાય, સંશય ટળે, ધર્મને વિષે દૃઢપણું થાય, વ્યસનાદિ કુમાર્ગની નિવૃત્તિ, સન્માર્ગને વિષે પ્રવૃત્તિ, કષાય આદિ દોષનો ઉપશમ થાય, વિનયાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ, કુસંગતિનો ત્યાગ, સત્સંગતિનો લાભ મળે, સંસારને વિષે વૈરાગ્ય, મોક્ષની ઇચ્છા, શક્તિ માફક દેશ-વિરતિ કે સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ થાય અને અંગીકાર કરેલી

દેશવિરતિની અથવા સર્વવિરતિની સર્વપ્રકારે એકાગ્રમનથી આરાધના થાય વગેરે અનેક ગુણ છે. તે **નાસ્તિક** એવો **પ્રદેશી** રાજા, **આમ**રાજા, **કુમારપાળ**, **થાવચ્ચાપુત્ર** વગેરેના દૃષ્ટાંત ઉપરથી જાણવા. કહ્યું છે કે–

જિનેશ્વર ભગવાનનું વચન સાંભળે તો બુદ્ધિનો વ્યામોહ જતો રહે, કુપંથનો ઉચ્છેદ થાય, મોક્ષની ઈચ્છા વૃદ્ધિ પામે, શાંતિ વિસ્તાર પામે. અધિક વૈરાગ્ય ઉપજે અને અતિશય હર્ષ થાય. એવી કઈ વસ્તુ છે કે, જે જિનેશ્વર ભગવાનનું વચન સાંભળવાથી ન મળે? પોતાનું શરીર ક્ષણભંગુર છે. બાંધવ બંધન સમાન છે. લક્ષ્મી વિવિધ અનર્થને ઉત્પન્ન કરનારી છે, માટે જૈન સિદ્ધાંત સાંભળવો. તેથી સંવેગ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે સિદ્ધાંત માણસ ઉપર કોઈ ઉપકાર કરવામાં ખામી રાખતો નથી. એ ઉપર **પ્રદેશી રાજાનું સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત**–

દ. ૩૪ **શ્વેતાંબી** નગરીમાં **પ્રદેશી** નામે રાજા અને **ચિત્રસારથી** નામે તેનો મંત્રી હતો. ચિત્રસારથી મંત્રીએ ચાર જ્ઞાનના ધારક **શ્રીકેશી** ગણધર પાસે શ્રાવસ્તિ નગરીમાં શ્રેષ્ઠ શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો હતો. એક વખતે ચિત્રસારથી મંત્રીના આગ્રહથી કેશીગણધર શ્વેતાંબી નગરીએ પધાર્યા. ચિત્રસારથી મંત્રી ઘોડા ઉપર બેસી ફરવાના બ્હાને પ્રદેશી રાજાને કેશિ ગણધર પાસે લઈ ગયો. ત્યારે મુનિરાજને કહ્યું કે– "હે મુનિરાજ! તમે વૃથા કષ્ટ ન કરો. કારણ કે ધર્મ વિગેરે જગતમાં સર્વથા છે જ નહિ, મ્હારી માતા શ્રાવિકા હતી અને પિતા નાસ્તિક હતો,

મરણુ સમયે મેં એમને કહ્યું કે, "મરણુ થયા પછી સ્વર્ગમાં તમને જે સુખ અથવા નરકમાં દુઃખ થાય, તે મને જણાવજો" પણુ મરણુ પામ્યા પછી માતાએ સ્વર્ગ સુખ આદિ તથા પિતાએ નરક દુઃખ આદિ કાંઈ પણુ મને જણાવ્યું નહીં. વળી ચોરના મેં તલ જેવડા કટકા કર્યા તો પણુ કયાંય પણુ મને જીવ દેખાયો નહી. તેમજ જીવતા તથા મરણુ પામેલા માણુસને તોલતાં ભારમાં કાંઈ-પણુ ફેર જણાયો નહીં. વળી મેં છિદ્ર વિનાની કોઠી અંદર એક માણુસને પૂર્યો અને તે કોઠી ઉપર સજ્જડ ઢાંકણું ઢાંકયું. અંદર તે માણુસ મરી ગયો. તેના શરીરમાં પડેલા અસંખ્ય કીડા મેં જોયા. પણુ તે માણુસનો જીવ બહાર જવાને તથા તે કીડાના જીવોને અંદર આવવાને વાળના અગ્રભાગ જેટલો પણુ માર્ગ મારા જોવામાં આવ્યો નહીં, એવી રીતે ઘણી પરીક્ષા કરીને હું નાસ્તિક થયો છું."

શ્રીકેશિ ગણુધરે કહ્યુ "ત્હારી માતા સ્વર્ગસુખમાં નિમગ્ન હોવાથી તને કહેવા આવી નહીં, તથા ત્હારો પિતા પણુ નરકની ઘોર વેદનાથી આકુળ હોવાથી અહીં આવી શકયો નહીં. અરણીના કાષ્ઠની અંદર અગ્નિ છતાં તેના ગમે તેટલા ઝીણુા કટકાં કરીએ, તો પણુ તેમાં અગ્નિ દેખાતો નથી તેમજ શરીરના ગમે તેટલા ઝીણુા કટકા કરો, તો પણુ જીવ કયાં છે તે દેખાય નહીં. લુહા-રની ધમણુ વાયુથી ભરેલી અથવા ખાલી તોળો, તથાપિ તોલમાં રતિમાત્ર પણુ ફેર જણાશે નહીં. તેમજ શરીરની અંદર જીવ છતાં અથવા તે નીકળી ગયા પછી શરીર

તોળશો, તો તોલમાં કાંઈ ફેર જણાશે નહીં. કોઠીની અંદર પૂરેલો માણુસ અંદર શંખ આદિ વગાડે તો શબ્દ બહાર સંભળાય, પણ તે શબ્દ કયે માર્ગે બહાર આવ્યો તે જણાય નહીં તેમજ કુંભની અંદર પૂરેલા માણુસનો જીવ શી રીતે બહાર ગયો અને કુંભીની અંદર થએલા કીડાના જીવ શી રીતે અંદર આવ્યા તે પણ જણાય નહીં."

એવી રીતે શ્રીકેશિ ગણુધરે યુક્તિથી બરાબર બોધ કર્યો, ત્યારે પ્રદેશી રાજાએ કહ્યું "આપ કહો છો તે વાત ખરી છે. પણ કુળપરંપરાએ આવેલું નાસ્તિકપણું શી રીતે છોડું ?" શ્રીકેશિ ગણુધરે કહ્યું. "જેમ કુળપરંપરાથી આવેલા દારિદ્રિ, રોગ, દુઃખ આદિ મૂકાય છે, તેમ નાસ્તિકપણું પણ મૂકી દેવું જ." આ સાંભળી પ્રદેશી રાજા સુશ્રાવક થયો. તે રાજાની સૂર્યકાંતા નામે એક રાણી હતી, તેણી પરપુરુષને વિષે આસકત થઈ એક દિવસે પૌષધને પારણે પ્રદેશી રાજાને ઝેર ખવરાવ્યું. તે વાત તુરત રાજાના ધ્યાનમાં આવી, ને તેમણે ચિત્રસારથીને કહી. તે પછી તેણે ચિત્રસારથી મંત્રીના વચનથી પોતાનું મન સમાધિમાં રાખ્યું, અને આરાધનાં તથા અનશન કરી તે **સૌધર્મ** દેવલોકે **સૂર્યાભ વિમાન** ની અંદર દેવતા થયો. વિષપ્રયોગની વાત ખબર પડવાથી સૂર્યકાંતા ઘણી શરમાઈ, અને બીકથી જંગલમાં નાસી ગઈ, ત્યાં સર્પના દંશથી મરણ પામી નરકે પહોંચી.

એક વખત આમલકલ્પા નગરીમાં શ્રી વીરભગવાન્ સમવસર્યા. ત્યારે સૂર્યાભદેવતા ડાબા તથા જમણા હાથથી

૧૦૮ કુંવરને કુંવરીઓ પ્રકટકરવા વગેરે પ્રકારથી ભગવાન્ પાસે આશ્ચર્યકારી દિવ્યનાટક કરી સ્વર્ગે ગયો, ત્યારે ગૌતમસ્વામીના પૂછવાથી શ્રીવીરભગવાને સૂર્યાભદેવતાનો પૂર્વભવ તથા દેવના ભવથી ચ્યવી મહાવિદેહક્ષેત્રે સિદ્ધિ પામશે વગેરે વાત કહી. આ રીતે પ્રદેશી રાજાનું દૃષ્ટાંત છે.

卐 ૬. ૩૫ **આમરાજાની કથા**–પાંચાલ દેશમાં **કુંભ** ગામે **બપ્પ** ક્ષત્રિય હતો. **ભટ્ટી** પત્ની હતી. તેઓનો **સુરપાળ**નામે પુત્ર હતો. દિક્ષા વખતે **બપ્પભટ્ટી** નામ રાખ્યું. રોજના હજાર શ્લોક મોઢે કરતાં. ક્રમે આચાર્ય થયા. એક વખત **યશોવર્મા** રાજાનો પુત્ર **આમ**કુમાર રિસાઇને બપ્પભટ્ટી સૂરી પાસે આવ્યો. તેમની પાસે અભ્યાસ કરે છે. અવસરે પિતાનું રાજ્ય મળ્યું. રાજા થયો. બપ્પભટ્ટી સૂરીને સ્વનગરે બોલાવી– "આ રાજ્યનો સ્વીકાર કરો." સૂરી કહે અમારે રાજ્યને શું કરવું છે. ગુરુના ઉપદેશથી દેરાસર બનાવ્યું. તેમાં સોનાની વીરપ્રભુની પ્રતિમા સ્થાપન કરી. એક વખત નટનું ટોળું નાચતું હતું. તેમાં એક સ્ત્રીનું સુંદર લાવણ્ય દેખી આમરાજા મોહાંધ બન્યો. ગુરુને ખબર પડતાં પાણીની ઊક્તિવાળો શ્લોક લખાવ્યો. રાજાએ વાંચ્યો, શરમાયો, પ્રાયશ્ચિત માટે તપાવેલી પુતળીને ભેટવા તૈયાર થયો. ગુરુએ તેને સમજાવ્યો કે તે પાપનો સંકલ્પ કર્યો છે. માટે ચિત્ત શુદ્ધિ કરી ધર્મ આરાધ ફોગટ મૃત્યુ ન પામો. પછી વ્રત ગ્રહણ કર્યા અને ધર્મી બન્યો. એકદા આમરાજાને પૂર્વભવ જાણવાની ઇચ્છા થતાં ગુરુએ કહ્યું કે, તું પૂર્વભવે તાપસ હતો

એકાંતર ઉપવાસથી ૧૫૦ વર્ષ સુધી તપસ્યા કરી ત્યાંથી મરીને તું રાજા થયો છે. તેની ખાત્રી માટે કલિંજરગિરિની તળેટીમાં શાલવૃક્ષ નીચે હજુ તારી જટા પડેલી છે. સેવકો દ્વારા જટા મંગાવી. પૂર્વભવ જાણ્યો. ગુરૂ મહારાજની નિશ્રામાં સંઘ સહિત શત્રુંજયની યાત્રા કરી. પછી દિગંબરોએ પચાવીપાડેલ ગિરનારતીર્થ શ્વેતાંમ્બરોનેઅપાવ્યું.

આમરાજા બપ્પભટ્ટસૂરિના અને કુમારપાળરાજા શ્રી હેમચંદ્રસૂરિના સદુપદેશથી બોધ પામ્યા એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. હવે થાવચ્ચાપુત્રની કથા સંક્ષેપથી કહે છે.

દ. ૩૬ થાવચ્ચાપુત્રની કથા-

દ્વારિકા નગરીમાં કોઈ સાર્થવાહની થાવચ્ચા નામે સ્ત્રી ઘણી ધનવતી હતી, **થાવચ્ચાપુત્ર** એ નામે ઓળખાતો તેનો પુત્ર બત્રીશ કન્યા પરણ્યો હતો. એક સમયે શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની દેશનાથી તે પ્રતિબોધ પામ્યો. થાવચ્ચામાતાએ ઘણો વાર્યો, તો પણ તેણે દીક્ષા લેવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો નહિ ત્યારે તે થાવચ્ચા પુત્રના દીક્ષા ઉત્સવને અર્થે કેટલાંક રાજચિહ્ન કૃષ્ણ પાસે માગવાં ગઈ. કૃષ્ણ પણ થાવચ્ચાને ઘેર આવી તેના પુત્રને કહ્યું કે, " તું દીક્ષા લઈશ નહીં વિષયસુખ ભોગવ." થાવચ્ચાપુત્રે કહ્યું કે, "ભય પામેલા માણસને વિષયભોગ ગમતા નથી." કૃષ્ણે પૂછ્યું. " મારા છતાં તને ભય શાનો ?" થાવચ્ચાપુત્રે કહ્યું "મૃત્યુનો" પછી કૃષ્ણે પોતે તેનો દીક્ષા ઉત્સવ કર્યો, થાવચ્ચાપુત્રે હજાર શ્રેષ્ઠી સાથે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે તે ચૌદપૂર્વી થયા, અને સેલક રાજાને તથા તેના પાંચસો

મંત્રીઓને શ્રાવક કરી સૌગંધિકા નગરીમાં આવ્યા. તે સમયે વ્યાસનો પુત્ર શુક નામે પરિવ્રાજક ત્યાં પોતાના હજાર શિષ્ય સહિત હતો. તે ત્રિદંડ, કમંડલું, છત્ર; ત્રિકાષ્ઠી અંકુશ, પવિત્રક અને કેસરી નામા વસ્ત્ર એટલી વસ્તુ હાથમાં રાખતો હતો. તેનાં વસ્ત્ર ગેરુથી રંગેલાં હતાં. તે સાંખ્ય શાસ્ત્રના સિદ્ધાંત પ્રમાણે ચાલનારો હોવાથી પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ પાંચ વ્રત અને શૌચ, સંતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય તથા ઈશ્વરપ્રણિધાન એ પાંચ નિયમ મળીને દશ પ્રકારના શૌચમૂળ પરિવ્રાજક ધર્મની તથા દાનધર્મની પ્રરૂપણા કરતો હતો. તેણે પૂર્વે સુદર્શન નામે નગરશેઠ પાસે પોતાનો શૌચમૂળ ધર્મ લેવરાવ્યો હતો. થાવચ્ચાપુત્ર આચાર્યે તેને જ ફરી પ્રતિબોધ કરી વિનયવાળા જિનધર્મનો અંગીકાર કરાવ્યો. પછી સુદર્શન શેઠના દેખતાં શુક તથા થાવચ્ચાપુત્ર આચાર્યને એક બીજાને નીચે મુજબ પ્રશ્નોતર થયા.

શુક પરિવ્રાજકઃ–"હે ભગવન્! સરિસવય ભક્ષ્ય છે, કે અભક્ષ્ય છે?" થાવચ્ચા–પુત્ર–"હે શુક સરિસવ ભક્ષ્ય છે, અને અભક્ષ્ય પણ છે. તે આ રીતેઃ–સરિસવય બે પ્રકારે મિત્ર–સરિસવય (સરખી ઉમ્મરના) અને બીજા ધાન્ય સરિસવય (શર્ષવ). મિત્ર સરિસવય ત્રણ પ્રકારના છે, એક સાથે ઉત્પન્ન થયેલા, બીજા સાથે વૃદ્ધિ પામેલા અને ત્રીજા બાલ્યાવસ્થામાં સાથે ધૂળમાં રમેલા. એ ત્રણે પ્રકારના મિત્ર સરિસવય સાધુઓને અભક્ષ્ય છે. ધાન્ય સરિસવય બે પ્રકારના–શસ્ત્રથી પરિણમેલા શસ્ત્રથી ન પરિણમેલા શસ્ત્રથી પરિણમેલા બે પ્રકારના–પ્રાસુક અને અપ્રાસુક. પ્રાસુક

પણ બે પ્રકારના–જાત અને અજાત. જાત પણ બે પ્રકારના એષણીય અને અનેષણીય. એષણીય પણ બે પ્રકારના. લબ્ધ, અલબ્ધ. ધાન્ય સરિસવયમાં અશસ્ત્ર પરિણમેલા, અપ્રાસુક અજાત, અનેષણીય અને અલબ્ધ એટલા અભક્ષ્ય છે અને બાકી ધાન્ય સરિસવય સાધુઓને ભક્ષ્ય છે. એવી રીતે જ કુલત્થ=કલથી ને કુલસ્થ બે અર્થ અને માસ=મહિનો, અડદ, અને તોલમાપ ત્રણ અર્થ જાણવા. એવી રીતે થાવચ્ચાપુત્રઆચાર્યે બોધ કર્યો ત્યારે પોતાના હજાર શિષ્ય સહિત શુકપરિવ્રાજકે તેમની પાસે દીક્ષા લીધી. થાવચ્ચાપુત્રઆચાર્ય પોતાના હજાર શિષ્યના પરિવાર સહિત શત્રુંજય તીર્થે સિદ્ધિ પામ્યા, પછી શુકાચાર્યે શેલકપુરના શેલક નૃપ તથા તેના પાંચસો મંત્રીને પ્રતિબોધિ દીક્ષા આપી, પોતે સિદ્ધિપદ પામ્યા. શેલકમુનિ અગિયારઅંગના જાણ થઈ પોતાના પાંચસો શિષ્યોની સાથે વિચરે છે. હંમેશાં લૂખોઆહાર વાપરવાથી શેલકમુનિરાજને ખસ, પિત્ત વિ. થયા. વિહાર કરતા શેલકપુરે આવ્યા, ત્યાં સંસારી પુત્ર મંડુક રાજા હતો, પોતાની વાહનશાળામાં રાખ્યા. પ્રાસુક ઔષધનો અને પથ્યનો સારો યોગ મળવાથી શેલક મુનિરાજ રોગ રહિત થયા, પણ સ્નિગ્ધ આહારની લોલુપતાથી વિહાર ન કરતાં તે ત્યાં જ રહ્યા. પછી પંથક નામે એક સાધુને શેલક મુનિરાજની વૈયાવચ્ચ માટે રાખી બીજા સાધુઓએ વિહાર કર્યો.

એક સમયે કાર્તિક ચોમાસીના શેલકમુનિ સ્નિગ્ધ આહાર કરી સૂઈ રહ્યા. પ્રતિક્રમણ સમયે પંથકે ખમાવવાને અર્થે પગે માથું અડાડ્યું, તેથી તેમની નિદ્રા ઉડી ગઈ

ગુરુને ગુસ્સે થએલા જોઈને પંથકે કહ્યું, "ચાતુર્માસમાં થએલા અપરાધ ખમાવવાને અર્થે મેં આપ સાહેબના ચરણને સ્પર્શ કર્યો." પંથકનું એવું વચન સાંભળી શેલક મુનિરાજ વૈરાગ્ય પામ્યા, અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે, "રસવિષયમાં લોલુપ થએલા મને ધિક્કાર થાઓ!" એમ વિચારી તેમણે તુરત વિહાર કર્યો. પછી બીજા શિષ્યો પણ શેલક મુનિરાજને મળ્યા. તેઓ શત્રુંજય પર્વત ઉપર પોતાના પરિવાર સહિત સિદ્ધ થયા. જ્ઞાતાસૂત્રમાં આ કથા છે.

ક્રિયા અને જ્ઞાન વિષે-દરરોજ ગુરુપાસે ધર્મોપદેશ સાંભળે. સાંભળીને તેજ પ્રમાણે યથાશક્તિ ઉદ્યમ કરવો. કેમકે ઔષધ કે ભોજનના જ્ઞાનમાત્રથી આરોગ્ય અથવા તૃપ્તિ થતી નથી, પણ તેનો ઉપયોગ કરાય તો જ આરોગ્ય કે તૃપ્તિ થાય છે. કહેલું છે કે, ક્રિયા જ ફળદાયક છે. કેવળ જાણપણું ફળદાયક થઈ શકતું નથી. જેમકે સ્ત્રી, ભક્ષ્ય, અને ભોગને જાણવાથી તેના સુખનો ભોગી થઈ શકતો નથી પણ ભોગવવાથી થાય છે. તરવાની ક્રિયા જાણનાર હોય તો પણ નદીમાં જો હાથ હલાવે નહીં તો ડુબી જાય છે એમ જ્ઞાની પણ ક્રિયા વિના એવો બની જાય છે. દશાશ્રુતસ્કંધની ચુર્ણિમાં કહેલ છે કે જે અક્રિયાવાદી છે તે ભવી કે અભવી હોય તો પણ નિશ્ચયથી કૃષ્ણપક્ષીય ગણાય છે. ક્રિયાવાદી તો નિશ્ચયથી ભવીજ અને શુક્લપક્ષીજ હોય, ને સમ્યક્ત્વી હોય કે મિથ્યાત્વી હોય પણ એક પુદ્ગલપરાવર્તમાં જ સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ક્રિયા કરવી શ્રેયસ્કરી છે.

જ્ઞાન વિના ક્રિયા ફળદાયક નીવડતી નથી. કહ્યું છે

કે અજ્ઞાનથી કર્મક્ષય થાય તે મંડુક (દેડકા) ના ચૂર્ણ સરખો જાણવો. (જેમ કોઈ દેડકો મરણ પામ્યા પછી સુકાઇ ગયેલો છતાં તેના કલેવરનું જો ચૂર્ણ કીધું હોય તો તેમાંથી હજારો દેડકાં થઈ શકે છે. તે ચૂર્ણ પાણીમાં નાખવાથી હજારો દેડકાં તત્કાળ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એટલે અજ્ઞાનથી કર્મક્ષય થાય તેમાં ભવપરંપરા વધી જાય છે), અને સમ્યક્‌જ્ઞાન સહિત ક્રિયા તો મંડુકના ચૂર્ણની રાખ સરખી છે (એટલે ભવની પરંપરાની વૃદ્ધિ થઈ શકતી નથી)

જેટલાં કર્મ ઘણાં ક્રોડો વર્ષ તપ કરવાથી અજ્ઞાની ખપાવે છે, એટલાં (કર્મ) મન-વચન-કાયાની ગુપ્તિવાળો જ્ઞાની એક શ્વાસોચ્છવાસમાં ખપાવી દે છે. એટલા જ માટે **તામિલ, પૂરણાદિક** તાપસ વિગેરેને ઘણો તપ કરતાં છતાં પણ ઈશાનેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્રપણારૂપ અલ્પ ફળની જ પ્રાપ્તિ થઈ. તેમજ શ્રદ્ધા વિના એકલા જ્ઞાનવાળા **અંગારમર્દ-કાચાર્ય**ની પેઠે સમ્યક્‌ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ થાય નહીં. કહ્યું છે કે જ્ઞાન રહિત પુરુષની ક્રિયા કરવાની શક્તિ, ક્રિયા વિનાના પુરુષનું જ્ઞાન અને મનમાં શ્રદ્ધા નથી એવા પુરુષની ક્રિયા અને જ્ઞાન, એ સર્વ નિષ્ફલ છે. અહિં ચાલનાની શક્તિ છે. પણ માર્ગના અજાણ-આંધળાનું, માર્ગના જાણ છતાં ચાલવાની શક્તિ નહી પાંગળાનું અને ચાલવાની શક્તિ છતાં ખોટે માર્ગે ચાલનાર પુરુષનું, એમ ત્રણ દ્દષ્ટાંત એક પછી એક જાણવા; કારણ કે, દ્દષ્ટાન્તમાં કહેલ ત્રણે પુરુષો અંતરાયરહિત કોઈ ઠેકાણે જઈ શકતા નથી. તેમ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, એ ત્રણનો સંયોગ

થવોથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે; માટે એ ત્રણની આરાધના કરવા ઉદ્યમ કરવો. તામીલી તાપસ વિ.ની કથા–

卐 દ. ૩૭ તામલી તાપસની કથા – તામ્રલિપ્તિ નગરે **તામલિ** નામે શેઠ હતો. એકદા રાત્રે વિચાર્યું કે "મેં સુખવૈભવ ખૂબ ભોગાવ્યા હવે પરભવનું કલ્યાણ સાધવું જોઈએ." સવારે ઘરનો ભાર પુત્રને સોંપી તાપસી દીક્ષા લીધી. તેને ૬૦ હજાર વર્ષ સુધી ઉગ્ર તપ કર્યું. અંતે બે મહિનાની સંલેખણા કરી- મરીને **ઈશાને ઈન્દ્ર** થયો.

卐 દ. ૩૮ પૂરણતાપસની કથા – બીભેલ નામે પૂરણ નામે સુખી અને પરિવારવાળો ગૃહપતિ હતો. મધ્યરાત્રે વિચાર થયો કે "મેં વૈભવ ખુબ ભોગવ્યો હવે પરભવનું કલ્યાણ સાધવું જોઈએ." નક્કી કરી પુત્રને ઘરનો ભાર સોંપી તાપસી દીક્ષા લીધી. આતાપના લે છે. જે કંઈ ખાવાનુ મળે તેના ચાર ભાગ કરતો. જળચર જીવોને, પક્ષીઓને, મુસાફરોને અને પોતે સરખે વહેંચીભાગે ખાતો. ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરી ચમરચંચા નગરીમાં **ચમરેન્દ્ર** પણે ઉત્પન્ન થયો. માથે સૌધર્મેન્દ્રને જોઈ લડવા માટે ગયો. સૌધર્મેન્દ્રે વજ્ર મૂક્યું. ચમરેન્દ્ર ભાગ્યો અને વીરપ્રભુના ચરણમાં સંતાઈ ગયો. ઈન્દ્ર વજ્ર પાછુ લીધુ અને પ્રભુના શરણથી બચી ગયો.

卐 દ. ૩૯ અંગારમર્દકાચાર્યનું દૃષ્ટાંત – ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતનગરે વિજયસેનસૂરીના શિષ્યે સ્વપ્નમાં પાંચસો હંસયુક્ત એક કાગડો જોયો. સવારે સ્વપ્નુ ગુરુને કહ્યું. ગુરું બોલ્યા, "કોઈ અભવ્યગુરૂ પાંચસો સારા શિષ્યો સાથે આવશે." થોડા સમય બાદ રૂદ્રાચાર્ય પાંચસો શિષ્યો સાથે

પધાર્યા. વૈયાવચ્ચ ભક્તિ કરી. હવે આ આચાર્ય અભવી છે? તેની ખાત્રી માટે પ્રશ્નવણની જગ્યાએ ઝીણી કોલસી પથરાવી. શિષ્યોને ખાનગીમાં કહી રાત્રે પરીક્ષા માટે સાવધ રહેવાનું જણાવ્યું. માત્રુ કર્યા પછી શિષ્યો તરફથી જવાબ ન મળતાં રૂદ્રાચાર્ય પોતે પરઠવા જતા પગ નીચે કોલસીનો અવાજ ચમચમ થતાં બોલ્યા કે "અરિહંતનાજીવડા બુમો પાડે છે." આ શબ્દ વિજયસેનસૂરી તથા પોતાના પાંચસો શિષ્યોએ સાંભળ્યો. ખાત્રી થતાં અભવી ગુરુને છોડી દીધા.

સાધુને સુખશાતા પૂછવી તથા વહોરાવવું વિગેરે

પ્રવચન સાંભળ્યા પછી સાધુના કાર્યનો નિર્વાહ કરનાર શ્રાવક એમ પુછે છે–કે સ્વામી! આપને સંયમયાત્રા સુખે વર્તે છે? અને ગઈરાત્રિ સુખે વર્તી? શરીર નિરાબાધ છે વ્યાધિ તો નથી ને? વૈદ્ય કે ઔષધાદિકનું પ્રયોજન છે? કાંઈ આહાર પથ્યની આવશ્યકતા? એમ પૂછવાથી મહાનિર્જરા થાય છે. કહેલું છે કે ગુરુની સામા જવું, વંદન કરવું, નમસ્કાર કરવો, સુખશાતા પૂછવી, એ પ્રમાણે કરવાથી ઘણાં વર્ષનાં બાંધેલા કર્મ ક્ષણવારમાં વિખરાઈ જાય છે. ગુરુવન્દનાવસરે પૂર્વે 'ઈચ્છકાર સુહરાઈ' ઈત્યાદિ પાઠવડે સુખશાતા પૂછેલી હોવાછતાં પણ; સમ્પૂર્ણ જાણવા અને તેનો ઉપાય કરવા માટે પૂછાય છે. તેથી ગુરુને પગે લાગીને કહે.

ઇચ્છા કરી હે ભગવન્! મારા ઉપર દયા કરી, અચિત્ત અને સુઝતા આહાર, પાણી, ખાદિમ, સ્વાદિમ, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબળ, પાયપુંછણું પ્રાતિહાર્ય (તે સર્વ કામમાં વાપરવા યોગ્ય બાજોઠ), પીઠ (પાછળ મૂકવાનું પાટિયું,)

શય્યા (પગ પસારીને સુવાય તે), સંથારો (શય્યાથી કાંઈક નાનો), ઔષધ (એક વસાણાનું), ભેષજ (ઘણા વસાણાવાળું), વિ. માંથી હે ભગવન્! ખપ હોય તે સ્વિકારી મારા ઉપર અનુગ્રહ કરો. એમ પ્રગટપણે નિમંત્રણા કરવી. હાલ આવી નિમંત્રણા તો બૃહત્વંદન કીધા પછી શ્રાવકો કરે છે, પણ જેણે ગુરુની સાથે પ્રતિક્રમણ કર્યું હોય તે તો સૂર્ય ઊગ્યા પછી જ્યારે પોતાને ઘેર જાય ત્યારે નિમંત્રણા કરે. જેને ગુરુ પાસે પ્રતિક્રમણ ન કર્યું હોય તેણે ગુરુને વાંદવાના પ્રસંગે નિમંત્રણા કરવી. ઘણે ભાગે તો દેરાસરમાં જિનપુજા કરી નૈવેદ્ય ચઢાવી ઘેર ભોજન કરવા જવાના અવસરે ફરી ગુરુ પાસે આવી નિમંત્રણા કરવી; એમ શ્રાદ્ધદિનકૃત્યમાં લખેલ છે. પછી યથાવસરે વૈદ્યાદિકની પાસે ચિકિત્સા કરાવી ઔષધાદિક આપે. જેમ યોગ્ય હોય એમ પથ્યાદિક વહોરાવે. જે જે કાર્ય હોય તે કરી–કરાવી આપે.

કહ્યું છે કે સાધુના તે જ્ઞાનાદિક ગુણને સહાયભૂત આહાર, ઔષધ અને વસ્ત્ર વિગેરે જેમ યોગ્ય લાગે તેમ આપવું. જ્યારે ઘેર સાધુ વહોરવા આવે ત્યારે હંમેશાં તેમના યોગ્ય જે જે પદાર્થો તૈયાર હોય તે નામ દઈને વહોરાવે. જો એમ ન કરે તો કરેલી નિમંત્રણા નિષ્ફલ થાય છે, નામ દઈને વહોરતાં પણ જો સાધુ વહોરે નહીં તો પણ લાભ છે કહ્યું છે કે મનથી પણ પુન્ય થાય છે, વળી વચનથી (નિમંત્રણા કરવાથી) વધારે પુન્ય છે, અને કાયાએ તેની જોગવાઈ મેળવી આપવાથી પણ પુન્ય થાય છે; માટે દાન તો કલ્પવૃક્ષની જેમ ફળદાયક જ છે. ગુરુને જો

નિમંત્રણા ન કરીયે તો આપણા ઘરમાં તે પદાર્થ નજરે દેખવા છતાં પણ સાધુ તેને લોભી જાણી યાચતા નથી, માટે હાનિ થાય છે. દરરોજ સાધુને નિમંત્રણા કરતાં પણ જો આપણે ઘેર વહોરવા ન આવે તો પણ તેથી પુન્ય જ થાય છે. વળી ભાવની અધિકતાથી અધિક પુન્ય થાય છે.

દ. ૪૦ નિમત્રંણા ઉપર જીર્ણશેઠની કથા–
વૈશાલીમાં છદ્મસ્થપણામાં ચોમાસી તપકરી કાઉસગ્ગે ઉભા રહેલા વીર પ્રભુને દરરોજ પારણાની નિમંત્રણા કરનાર જીર્ણશેઠ ચોમાસીને પારણે આજે તો જરૂર જ પારણું કરશે એમ ધારી ઘણી નિમંત્રણા કરી ઘેર આવી, ઘરઆંગણે ભાવના ભાવે છે. અહો ! ધન્ય છું હું, આજે મારે ઘેર સ્વામી પધારશે, પારણું કરશે, ઈત્યાદિક ભાવના ભાવતાં જ તેણે અચ્યુતસ્વર્ગનું આયુષ્ય બાંધ્યું, અને પારણું તો પ્રભુએ મિથ્યાદષ્ટિ અભિનવશેઠને ઘેર ભિક્ષાચરણની રીતે દાસીને હાથે અપાયેલા અડદના બાકળાથી કીધું. ત્યાં પંચદિવ્ય થયાં, એટલોજ માત્ર તેને લાભ થયો. બાકી તે વખતે જો જીર્ણશેઠ દેવદુંદુભિનો શબ્દ ન સાંભળત તો તેને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાત, એમ જ્ઞાનીયે કહ્યું. માટે ભાવનાથી અધિકતર ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. આહારાદિકવહોરાવવા ઉપર **શાલીભદ્રનું**, ઔષધના દાન ઉપર મહાવીરસ્વામીને ઔષધ આપવાથી તીર્થંકરગોત્રની બાંધનારી **રેવતી**શ્રાવિકાનું દષ્ટાંત

દ. ૪૧ શાલીભદ્રની કથા–ગોભદ્ર અને ભદ્રા શેઠાણીનો પુત્ર **શાલીભદ્ર** અત્યંત રૂધ્ધિવંત હતો. રત્નકંબલો જે રાજા ન લઈ શકયો તે ભદ્રા માતાએ બધી લીધી. અને

બત્રીસ પુત્રવધુને આપી. બીજે દિવસે વાપરીને કાઢી નાંખી. આ વાત શ્રેણીકના જાણવામાં આવતા શાલીભદ્રનો વૈભવ જોવાની ઇચ્છા થઈ. ઋદ્ધિ જોઈને આશ્ચર્યમુગ્ધ બન્યો. શાલીભદ્રનાં મનમાં પહેલા તો એમ થયેલું કે "રાજા" તે કોઈ કરીયાણું હશે. પરંતુ માતાથી જાણ્યું કે આતો આપણો સ્વામી છે. "સ્વામી" શબ્દ સાંભળતાં શાલીભદ્રને સંસાર અસાર લાગ્યો અને આવી ઋદ્ધિ છોડીને સંયમ લીધો. પૂર્વભવે તે ભરવાડનો બાળક હતો જેમતેમ કરીને ખાવા માટે ખીર બનાવી અને તપસી સાધુને તે બાળકે ભાવપૂર્વક વોરાવી. અનુમોદનાં કરી કે આજ મારૂં અહોભાગ્ય કે મને આવો લાભ મળ્યો, તેવા ભાવથી ત્યાંથી મરીને શાલીભદ્ર થયો.

卐 દ. ૪૨ **રેવતી શ્રાવિકાની કથા** – શ્રાવસ્તિનગરીમાં વીર પ્રભુ ઉપર ગોશાળાએ તેજોલેશ્યા મુકી. જેથી પ્રભુને લોહીના અતિસારથી છ માસ પીડા રહી તે અવસરે સિંહ મુનિ **રેવતી શ્રાવિકાને** ત્યાંથી કોળાપાક વહોરી લાવી પ્રભુને વપરાવ્યો અને રોગ મટયો. પ્રબળભાવ વૃદ્ધિથી વહોરાવતા રેવતીએ તીર્થંકર નામકર્મ બાંધ્યું. જે ભાવી-ચોવીસીમાં **સમાધિનાથ** નામે તીર્થંકર થશે.

ગ્લાન સાધુની વૈયાવચ્ચ વિષે–માંદા સાધુની વૈયાવચ્ચ કરવામાં મહાલાભ છે. જે માટે આગમમાં કહેલું છે કે, હે ગૌતમ! જે ગ્લાન સાધુની સેવા કરે છે તે મારા દર્શનને અંગીકાર કરે છે, જે મારા દર્શનને અંગીકાર કરે છે તે ગ્લાનની સેવા જરૂર કર્યા કરે જ. અર્હતના દર્શનનો સાર એ છે કે, જિનઆણા પાળવી. ગ્લાનની સેવા કરવા

ઉપર કીડા અને કોઢથી પીડિત સાધુનો ઉપાય કરનાર ઋષભદેવના જીવ જીવાનંદ નામના વૈદ્યનું દષ્ટાંત સમજવું,

卐 દ, ૪૩ જીવાનંદ વૈદ્યની કથા – ઋષભદેવ પ્રભુનો જીવ સમકિત પામ્યા પછી નવમાં ભવે જીવાનંદ વૈદ્ય હતા. તેને કેશવ, મહિધર, સુબુદ્ધિ, પૂર્ણભદ્ર ને ગુણાકાર એ પાંચ મિત્રો હતાં. એકદા કોઢ રોગવાળા મુનિને જોયા. શરીરમાં કૃમિ ઉત્પન્ન થયા હતાં. મિત્રો ગોશીર્ષચંદન અને રત્નકંબલ લાવ્યા વૈદ્ય લક્ષપાક તેલ લાવ્યા. મુનિના શરીરે પ્રથમ તેલ ઘસ્યું પછી રત્નકંબલ ઢાંકી તેમાં કૃમિઓ ચોંટયા તે મરેલી ગાયનાં શબમાં મુકયા આમ ત્રણ વાર કરી મુનિને નીરોગી કર્યા. આ પુણ્યથી છએ મિત્રો દેવ થયા. વૈદ્યનો જીવ તે ઋષભદેવપ્રભુ થયા.

તેમજ સુસ્થાનકે સાધુને ઉતરવા માટે ઉપાશ્રય વિગેરે આપે, જે માટે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે વસતિ, શય્યા, આસન ભાત, પાણી, ઔષધ, વસ્ત્ર, પાત્રાદિક. જો અધિક ધનવાન ન હોય તોય થોડામાંથી થોડું પણ આપે. તપ નિયમના જોગથી યુકત મુનિવરોને જે ઉપાશ્રય આપે છે, તેણે વસ્ત્ર, અન્ન, પાન, શયન અને આસન વિગેરે આપ્યાં જ છે. સાધુને ઉપાશ્રય આપવાથી જયંતિશ્રાવિકા, વંકચૂલ, કોશા અવંતીસુકુમાલ, વિગેરે સંસારરુપસમુદ્ર તર્યા છે.

卐 દ. ૪૪ જયંતિ શ્રાવિકાની કથા – કૌસાંબી નગરીમાં શતાનીક નૃપની બેન જયંતી હતી. વીરપ્રભુનાં સાધુઓને પ્રથમ વસતિ આપનાર હતી. એકદા વીરપ્રભુ સમવસર્યા. જીવહિંસા વિગેરે અનેક પ્રશ્નોના ઉત્તરો મેળવ્યા. પછી ચંદનબાળા પાસે દીક્ષા લીધી. અંતે મોક્ષ પામ્યા.

卐 દ. ૪૫ વંકચૂલની કથા – વિમળયશ રાજાને પુષ્પચૂલ અને પુષ્પચૂલા નામે પુત્ર–પુત્રી હતાં. પુષ્પચૂલના ઉધ્ધતપણાથી રાજા અને પ્રજાએ વંકચૂલ કહી અંતે કંટાળી કાઢી મુકયો. બહેન અને પત્ની પણ ગયા. ભીલોએ રાજા બનાવ્યો. નિર્દયી અને પાપરસીક બન્યો. એકદા ચોમાસું બેસતા સાધુઓ ત્યાં આવ્યાં. સ્થાનની માંગણી કરી. વંકચૂલે ધર્મોપદેશ ન દેવાની શરતે રાખ્યાં. ચાતુર્માસ વિતે મુનિને વળાવવા સીમાડા સુધી ગયો. યોગ્ય જાણી ચાર શીખામણ આપી. (૧) અજાણ્યા ફળ ખાવા નહીં. (૨) ૭–૮ કદમ પાછા ફર્યા વિના ઘા કરવો નહિં. (૩) રાજાની પટ્ટરાણી ભોગવવી નહિં. (૪) કાગડાનું માંસ ખાવું નહિં. સમય જતાં ચારે નિયમોથી પોતાને અનેક લાભ થયા. પ્રાંતે નિયમોના પાલનથી બારમે દેવલોકે દેવ થયો.

卐 દ. ૪૬ કોશાવેશ્યાની કથા – પાટલીપુરમાં કોશા-વેશ્યા હતી. તેને ત્યાં સ્થૂલભદ્ર બાર વર્ષ સુધી રહ્યા. બંનેને ગાઢ સ્નેહ હતો. પિતાનાં મૃત્યુથી સ્થૂલભદ્રને મંત્રીમુદ્રા પ્રસંગે વૈરાગ થતાં દિક્ષા લીધી. ત્યાં ચાતુર્માસ રહી તેને પ્રતિબોધી ગુરુ પાસે ગયા. હવે રથકાર નામે યુવાન રૂપાળો કોશાવેશ્યાને જુદી જુદી કલા દેખાડી આંબાની લુમ તોડીને આપી. કોશાએ તેનો ગર્વ તોડવા સરસવ ઉપર સોય રાખી નાચ કરી કહ્યું કે સરસવ ઉપર નાંચવું તે કઠિન નથી પણ સ્થૂલભદ્ર મુનિ આવા આવાસમાં પ્રમદાની વચ્ચે રહી સંયમી રહ્યા તે મહા દુષ્કર છે.

卐 દ. ૪૭ અવંતીસુકુમારની કથા – ઉજ્જૈયિની

નગરીમાં ધનાશેઠની પત્ની ભદ્રાનો અવંતીસુકુમાર પુત્ર ૩૨ સ્ત્રીઓ સાથે વૈભવથી રહેતો હતો. એકદા આર્ય મહાગિરિએ ત્યાં વસતી કરી. પ્રતિક્રમણ પછી સ્વાધ્યાયમાં નલિનીગુલ્મ વિમાનના વર્ણનનો સ્વાધ્યાય આવ્યો, તે તેણે સાંભળ્યો અને જાણે પોતે અનુભવ્યું ન હોય તેમ લાગ્યું. રાત્રે મુનિ પાસે ગયો. હમણા નલિનીગુલ્મવિમાન વિશે જે કહ્યું તે તમે જોયું છે? અમે જોયું નથી. પણ જ્ઞાનથી અને જ્ઞાનીએ ભાખેલું તે કહ્યું છે. કુમારે પૂછ્યું કે પ્રભો આ સ્થાન હું કેવી રીતે પામી શકું? સંયમથી સર્વ પામી શકાય છે. માતા અને પત્નીઓને સમજાવી દિક્ષા લીધી અણસણ કર્યું એક દિવસનો સંયમ પાળી મૃત્યુ પામી તે જ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયો.

જૈન દ્વેષી તથા સાધુનિંદકને રોકવા–શ્રાવકે સર્વપ્રકારે જિનપ્રવચનના દ્વેષી તથા સાધુની નિંદા કરનારાઓને અટકાવવા. કહ્યું છે કે છતી શકિતએ આજ્ઞાભંગ કરનારને નિશ્ચયથી નહીં ઉવેખતાં મીઠા વચનથી અથવા કઠણ વચનથી પણ તેઓને શિખામણ આપવી. જેમ અભયકુમારે પોતાની બુદ્ધિથી જૈનદ્રમક મુનિની નિંદા કરનારાઓને નિવાર્યા હતા તેમ.

卐 દ. ૪૮ અભયકુમારની કથા – એકવાર સુધર્મા સ્વામી પાસે કોઈક કઠિયારાએ દીક્ષા લીધી. કેટલાક અજ્ઞાની લોકોએ "ખાવા ન મળવાથી દીક્ષા લીધી" તેમ કહી તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યા અભયકુમારે તે વાત જાણી, નગરમાં ઢંઢેરો પીટયો જેને આ રત્નોના ઢગલા જોઈએ તે લઈ જાઓ. લોકોના ટોળેટોળા આવ્યા. અભયકુમારે એક શરત રાખી હતી કે સ્ત્રી, અગ્નિ અને સચિત્તને જિંદગીભર સ્પર્શ ન

કરે તે આ ઢગલા લઈ જાઓ. એકબીજાના મોંઢા જોવા લાગ્યા. ત્યારે અભયકુમારે કહ્યું સ્ત્રી, અગ્નિ આદિને નહીં અડનાર આ કઠિયારો રત્નો લેવા ન આવ્યો, જ્યારે તમે લેવા દોડતા આવ્યા. બોલો ભિખારી કોણ? તમે કે તે? લોકો શરમાયા અને પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી.

સાધ્વીજી મહારાજ સંબંધી વિચાર-સાધુની પેઠે સાધ્વીને પણ સુખશાતા પૂછવી. વળી એટલું વિશેષ છે કે, કુશીલીયા અને નાસ્તિકોથી રક્ષણ આપવું. પોતાના ઘરની પાસે ચોતરફથી ગુપ્ત અને ગુપ્ત દરવાજાવાળા ઘરમાં વસવાને ઉપાશ્રય આપવો. સ્વ સ્ત્રીઓ પાસે સાધ્વીની ભક્તિ કરાવવી. સ્વપુત્રીઓને તેઓની પાસે અભ્યાસ માટે રાખવી તથા વ્રતની સન્મુખ થયેલી સ્ત્રી, પુત્રી, બેન વિ. ને તેઓની પાસે શિષ્યા રૂપે આપવી. વિસ્મૃત થઈ ગયેલી કરણીઓ તેઓને સ્મરણ કરાવવી. અન્યાયની પ્રવૃત્તિથી અટકાવવા. એકવાર અયોગ્ય વર્તણુંક થાય તો મધુરવાણીથી સમજાવવા. તેમ કરતાં પણ જો ન માને તો પછી કઠોર વચન કહીને પણ તર્જના કરવી. ઉચિત સેવા-ભક્તિમાં ઉચિત વસ્તુઓ આપીને તેમને સદાય પ્રસન્ન રાખવાં.

ગુરુ પાસે નિત્ય અભ્યાસ કરવો-ગુરુ પાસે નિત્ય અપૂર્વ અભ્યાસ કરવો. જે માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે- આંખમાંથી અંજન ગયું તથા રાફડાનું વધવું દેખીને (એટલે સવાર થયું જાણીને) દાનદેવામાં અને નવા અભ્યાસ કરવામાં દિવસ વાંઝિયો ન કરવો. સ્વસ્ત્રી, ભોજન અને ધન, એ ત્રણમાં સંતોષ કરવો, પણ દાન, અધ્યયન,

અને તપમાં સંતોષ કરવો જ નહીં, ધર્મસાધના કરવા વખતે એવી બુદ્ધિ રાખવી કે જાણે યમરાજે મારા મસ્તકના કેશ પકડી લીધા છે તે છોડનાર નથી માટે જેટલું જલ્દી થાય તેટલું જલ્દી કરી લઉં અને વિદ્યા તથા દ્રવ્યઉપાર્જન વખતે એવી બુદ્ધિ રાખવી કે હું તો અજરામર છું માટે જેટલું શીખાય એટલું શીખ્યે જ જવું, એવી બુદ્ધિ ન રાખે તો શીખી ન શકાય. અતિશય રસના વિસ્તારથી ભરેલા અને આગળ કોઈ દિવસ શીખેલા નહીં એવા નવીન જ્ઞાનના અભ્યાસમાં જેમ જેમ પ્રવેશ કરે છે તેમ તેમ તે નવા અભ્યાસનો કરનાર મુનિ નવા નવા સંવેગ અને શ્રદ્ધાથી આનંદિત થાય છે. જે અપૂર્વ અભ્યાસ નિરંતર કરે છે તે આવતા ભવે તીર્થંકરપદને પામે છે; અને જે શિષ્યાદિકને સમ્યક્ જ્ઞાન ભણાવે છે તેને તેથી કેટલો બધો લાભ થશે તેનું શું કહેવું! થોડી બુદ્ધિ હોય તો પણ નવો અભ્યાસ કરવામાં ઉદ્યમ રાખવાથી માષતુષાદિક મુનિની પેઠે તે જ ભવમાં કેવળજ્ઞાનાદિકનો લાભ પામે છે, માટે નવા અભ્યાસમાં નિરંતર પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખવી.

ૐ દ. ૪૯ માષતુષમુનિની કથા – મોટી ઉંમરે કોઈએ દિક્ષા લીધી. પૂર્વસંચિત કર્મોદયે ઘણી મહેનત કરવા છતાં કાંઈ આવડયું નહિ. ત્યારે ગુરુએ–મારૂષ માતુષ એટલે કોઈ ઉપર ક્રોધ ન કરવો કે પ્રેમ ન રાખવો "મારૂષ માતુષ" આટલું ગોખવાનું આપ્યું. તે પણ યાદ ન રહે એટલે "માસતુષ માસતુષ" ગોખવા લાગ્યા. છોકરાઓ

મશ્કરીમાં માસતુષ કહીને હસે છતાં મુનિ સમતાભાવમાં રહ્યા બાર વર્ષ સુધી આ પદ યાદ ન થયું. પરંતુ સંવેગ અને સમતા ભાવમાં રહેવાથી કેવલજ્ઞાન પામ્યા.

દ્રવ્ય ઉપાર્જન વિધિ–જિનપૂજા કરી ભોજન કર્યા પછી જો રાજા હોય તો રાજસભામાં, મંત્રી વિ. મ્હોટો હોદ્દેદાર હોય તો ન્યાયસભામાં, વ્યાપારી હોય તો બજારે, દુકાને કે પોતપોતાના યોગ્ય સ્થાનકે આવી ધર્મમાં વિરોધ ન પડે એ રીતે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરે. રાજાઓએ આ દરિદ્રી છે કે ધનવાન છે, આ માન્ય છે કે અમાન્ય છે, તથા ઉત્તમ મધ્યમ અધમ જાતિ–કુળ સ્વભાવનો વિચાર કરીને ન્યાય કરવો.

દ. ૫૦ ન્યાય ઉપર યશોવર્માનું દૃષ્ટાંત–કલ્યાણકટકપુર નગરે **યશોવર્મા** રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે ન્યાયી હતો. મહેલની આગળ એક ન્યાયઘંટ બાંધ્યો હતો. એકદા અધિષ્ઠાયિકા દેવીને એવો વિચાર થયો કે, “ જે ન્યાયઘંટ બાંધ્યો છે તે ખરો છે કે ખોટો છે તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ.” એમ ધારીને પોતે જ ગાયનું રૂપ ધારણ કરી તત્કાળ ઉત્પન્ન થયેલા વત્સની સાથે ક્રીડા કરતી રાજમાર્ગ વચ્ચે ઉભી રહી. એવા અવસરમાં તેજ રાજાનો પુત્ર દોડતા ઘોડાવાળી ગાડીમાં બેસી અતિશય ઉતાવળ કરતો તેજ માર્ગે આવ્યો. ઘણાજ વેગથી ચાલતી ઘોડાગાડીનું ચક્ર ફરી જવાથી તે વાછરડો તત્કાળ ત્યાં જ મરણ પામ્યો; જેથી ગાય પોકાર કરવા લાગી અને જેમ રોતી હોય એમ આમતેમ જોવા લાગી, તેને અવાજ કરતાં કોઈક પુરુષે કહ્યું કે રાજદર-

રમાં જઈ તારો ન્યાય કરાવ. ત્યારે તે ગાય ચાલતી ચાલતી દરબાર આગળ જ્યાં ન્યાયઘંટ બાંધેલો છે ત્યાં આવી, અને પોતાના શીંગડાના અગ્રભાગથી તે ઘંટને હલાવી વગાડયો.

આ વખતે રાજા ભોજન કરવા બેસતો હતો, છતાં તે ઘંટનો શબ્દ સાંભળી બોલ્યો કે અરે કોણ ઘંટ વગાડે છે? નોકરોએ તપાસ કરી કહ્યું કે સ્વામી! કોઈ નથી. સુખેથી ભોજન કરો. રાજા બોલ્યો આ વાતનો નિર્ણય થયા વિના કેમ ભોજન કરાય? એમ કહી ભોજન કરવાનો થાળ એમજ પડતો મૂકી પોતે ઊઠીને દરવાજા આગળ જુવે છે તો ત્યાં બીજા કોઈને ન દેખતાં ગાયને દેખી તેને કહેવા લાગ્યો કે શું તને કોઈ પીડા? તેણીએ માથું ધુણાવીને હા કહ્યાથી રાજા બોલ્યો. ચાલ મને દેખાડ, કોણ છે? આવું વચન સાંભળી ગાય ચાલવા લાગી. રાજા પણ તેની પાછળ ચાલવા લાગ્યો. જે જગાએ વાછરડાનું કલેવર પડેલું હતું ત્યાં આવી તે ગાયે બતાવ્યું.

ત્યારે તેના પર ચક્ર ફરી ગયેલું દેખી રાજાએ નોકરોને હુકમ કર્યો કે, જેણે આ વાછરડા ઉપર ગાડીનું ચક્કર ચલાવ્યું હોય તેને પકડી લાવો. આ હકીકત કેટલાક લોકો જાણતા હતા, પરંતુ તે રાજપુત્ર હોવાથી તેને રાજા પાસે કોણ લાવી આપે? એવું સમજી કોઈ બોલ્યું નહીં. તેથી રાજા બોલ્યો કે, જ્યારે આ વાતનો નિર્ણય અને ન્યાય થશે ત્યારેજ હું ભોજન કરનાર છું, તો પણ કોઈ બોલ્યું નહીં. જ્યારે રાજાને ત્યાં ને ત્યાં જ ઊભા એક લાંઘણ થઈ ત્યારે રાજપુત્ર પોતે જ આવી રાજાને કહેવા લાગ્યો.

કે, "પિતાજી! હું એનો ઉપર ચક્કર ચલાવનાર છું. માટે જે દંડ કરવાનો હોય તે મારો કરો." રાજાએ તેજ વખતે સ્મૃત્તિઓના જાણનારાઓને બોલાવી પૂછયું કે, આ ગુન્હાનો શો દંડ કરવો? તેઓ બોલ્યા કે સ્વામી! રાજપદને યોગ્ય એક જ આ પુત્ર હોવાથી એને શો દંડ દેવાય? રાજા બોલ્યો કે, કોનું રાજ્ય? કોનો પુત્ર! મારે તો ન્યાયની સાથે સંબંધ છે, મારે તો ન્યાય જ પ્રધાન છે, હું કંઈ પુત્રને માટે કે રાજ્યને માટે અચકાઉં એમ નથી. નીતિમાં કહ્યું છે કે, દુષ્ટનો દંડ, સજ્જનનો સત્કાર, ન્યાયમાર્ગથી ભંડારની વૃદ્ધિ, અપક્ષપાત, શત્રુઓથી પોતાના રાજ્યની રક્ષા, એ પાંચ પ્રકારના જ યજ્ઞ રાજાઓને માટે કહેલા છે. સોમનીતિમાં પણ કહેલું છે કે, "અપરાધનાજ જેવો દંડ પુત્ર ઉપર પણ કરવો." માટે આને શું દંડ આપવો યોગ્ય લાગ છે? તે કહો. તો પણ તે કાયદાના જાણ પુરુષ કાંઈ પણ બોલ્યા નહીં, અણબોલ્યા રહ્યા. રાજા બોલ્યા–આમાં કોઈનો કંઈ પણ પક્ષપાત રાખવાની જરૂર નથી, ન્યાયથી જેણે જેવો અપરાધ કીધેલો હોય તેને તેવો દંડ આપવો જોઈએ. માટે આણે આ વાછરડા ઉપર ચક્કર ફેરવ્યું છે તો એના ઉપર પણ ચક્કર ફેરવવું યોગ્ય છે. એમ કહી રાજાએ ત્યાં ઘોડાગાડી મંગાવી પુત્રને કહ્યું કે, અહિંયાં તું સુઈ જા. ત્યારે તેણે વિનીત હોવાથી તેમજ કર્યું. ઘોડાગાડી હાંકનારને કહ્યું કે આના ઉપર ગાડીનું ચક્કર ચલાવો, પણ તેણે ગાડી ચલાવી નહીં.

ત્યારે લોકો ના પાડતાં છતાં પણ રાજા પોતે તે

ગાડી ઉપર ચડીને તે ગાડીને ચલાવવા માટે ઘોડાને ચાબુક મારીને તેના ઉપર ચક્કર ચલાવવા ઉદ્યમ કરે છે, તેજ વખતે ગાય બદલાઈ ગઈ અને રાજ્યાધિષ્ઠાયિકા દેવી બની (અનેલી ગાયને બદલે બની દેવીએ) જયજય શબ્દ કરતાં તેની ઉપર પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી કહ્યું કે હે—રાજન્! ધન્ય છે તને, તેં આવો ન્યાય અધિક પ્રિયતમ ગણ્યો, માટે ધન્ય છે તને, તું ચિરંકાળ પર્યંત નિર્વિઘ્ન રાજ્ય કર, હું ગાય કે વાછરડો કંઈ નથી. પણ તારારાજ્યની અધિષ્ઠાયિકા દેવી છું. તારાન્યાયની પરીક્ષાકરવા આવીહતી. ન્યાય પર કથા.

રાજાના કારભારીએ તો જેમ રાજા અને પ્રજાનો અર્થ સાધન થઈ શકે અને ધર્મમાં પણ વિરોધ ન આવે તેમ અભયકુમાર તથા ચાણક્ય આદિની જેમ ન્યાય કરવો. કહ્યું છે કે—રાજાનું હિત કરતાં લોકોથી વિરોધ થાય, લોકોનું હિત કરતાં રાજા રજા આપી દે, એમ બન્નેને રાજી રાખવામાં મ્હોટો વિરોધ થાય, પણ રાજા અને પ્રજા એ બન્નેના હિતના કાર્યનો કરનાર મળવો મુશ્કેલ છે. એથી બન્નેના હિતકારક બની પોતાનો ધર્મ સાચવીને ન્યાય કરવો.

વ્યાપારવિધિ—વ્યાપારીઓને ધર્મનો અવિરોધ તે વ્યવહારશુદ્ધિ વિગેરેથી થાય છે વ્યાપારમાં નિર્મળતા હોય (સત્યતાથી વ્યાપાર કરવામાં આવે) તો ધર્મમાં વિરોધ થતો નથી. તેજ વાત મૂલગાથામાં કહે છે.

ववहारसुद्धि—देसाइ—विरुद्धच्चाय उचिअचरणेहिं ।
तो कुणइ अत्थचिंतं निव्वाहिंतो निअं धम्मं ॥७॥ (મૂલ)

વ્યવહારશુદ્ધિથી, દેશાદિકના વિરુદ્ધનો ત્યાગ

કરવાથી, ઉચિત આચારનું આચારણ કરવાથી, પોતાના ધર્મનો નિર્વાહ કરતાં દ્રવ્યોપાર્જનની ચિંતા કરે. વ્યવહાર-શુદ્ધિમાં ખરેખર વિચારતાં મન-વચન-કાયાની નિર્મળતા (સરળતા) છે. તે જ નિર્દોષ વ્યાપારમાં મનથી, વચનથી, અને કાયાથી કપટ રાખવું નહીં, અસત્યતા રાખવી નહીં, અદેખાઈ રાખવી નહીં આથી વ્યવહારશુદ્ધિ થાય છે. વળી દેશાદિક વિરુદ્ધનો ત્યાગ કરીને વ્યાપાર કરતાં પણ જે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરાય છે તે પણ ન્યાયોપાર્જિત વિત્ત ગણાય છે. ઉચિત આચારનું સેવન કરવાથી એટલે લેવડ-દેવડમાં જરામાત્ર કપટ ન રાખતાં જે દ્રવ્ય ઉપાર્જન થાય તે પણ ન્યાયોપાર્જિત વિત્ત ગણાય છે. ઉપર લખેલા ત્રણ કારણથી પોતાનો ધર્મ બચાવીને એટલે કે પોતે અંગીકાર કરેલ વ્રત પચ્ચક્ખાણ અભિગ્રહનો બચાવ કરતાં ધન ઉપાર્જન કરવું, પણ ધર્મને દૂર મૂકીને ધન ઉપાર્જન કરવું નહીં. લોભમાં મુંઝાઈને પોતે લીધેલાં નિયમ વ્રત-પચ્ચક્ખાણ ભૂલી જઈ ધન કમાવવાની દષ્ટિ રાખવી નહીં. કેમકે ઘણા જણને પ્રાયે વ્યાપાર વખતે એમજ વિચાર આવી જાય છે કે-"એવું જગતમાં કંઈ નથી, કે જે ધનથી સાધી શકાતું ન હોય, તેટલા જ માટે બુદ્ધિવાન્ પુરુષે ઘણા જ પ્રયત્નથી એક માત્ર દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવું."

અહીં અર્થચિન્તા કરવી એમ આગમ કહેતું નથી, કારણ કે, માણસ માત્ર અનાદિ કાલની પરિગ્રહની સંજ્ઞાથી પોતાની મેળેજ અર્થ-ચિન્તા કરે છે. કેવલિ-ભાષિત આગમ તેવા સાવદ્ય વ્યાપારમાં નિર્વાહની પ્રવૃત્તિ શા માટે કરાવે?

અનાદિ કાલની સંજ્ઞાથી સુશ્રાવકને અર્થચિન્તા કરવી પડે ત્યારે તેણે ધર્મ વિગેરેને બાધ ન આવે તેવી રીતે એ કરવી, એટલીજ આગમની આજ્ઞા છે. લોકો જેમ સાંસારિક કાર્યોનો આરંભ કરીને અહોરાત્ર ઉદ્યમ કરે છે, તેના એક લાખમા ભાગ જેટલો પણ ઉદ્યમ જો ધર્મમાં કરે તો શું મેલવવાનું બાકી રહે? અર્થાત્ બધું જ મળી રહે.

આજીવિકાના સાત ઉપાય–

માણસની આજીવિકા ૧ વ્યાપાર, ૨ વિદ્યા, ૩ ખેતી, ૪ ગાય–બકરાં આદિ પશુનું રક્ષણ, ૫ કળાકૌશલ્ય, ૬ સેવા અને ૭ ભિક્ષા એ સાત ઉપાયથી થાય છે. તેમાં વણિક્‌લોકો વ્યાપારથી, વૈદ્ય આદિ લોકો પોતાની વિદ્યાથી, કણબી લોકો ખેતીથી, ગોવાળ તથા ભરવાડ લોકો ગાય આદિના રક્ષણથી, ચિત્રકાર, સૂતાર વગેરે લોકો પોતાની કારીગરીથી, સેવક લોકો સેવાથી અને ભિખારી લોકો ભિક્ષાથી પોતાની આજીવિકા કરે છે. તેમાં ધાન્ય ઘૃત, તેલ, કપાસ, સૂતર, કાપડ, તાંબા, પિત્તળ, આદિ ધાતુ, મોતી, ઝવેરાત, નાણું વગેરે કરિયાણાના ભેદથી અનેક પ્રકારના વ્યાપાર છે. "ત્રણસો સાઠ પ્રકારનાં કરિયાણાં છે" એવી લોકોમાં પ્રસિદ્ધિ છે. પેટાના ભેદ જાણવા જઈએ, તો સંખ્યાનો પાર આવે એમ નથી. વ્યાજે ધીરવું એ પણ વ્યાપારની અંદર જ સમાય છે. ઔષધ, રસ, રસાયન, અંજન, વાસ્તુ, શુકન, નિમિત્ત, સામુદ્રિક, ધર્મ, અર્થ, કામ, જ્યોતિષ, તર્ક વગેરે ભેદથી નાના પ્રકારની વિદ્યાઓ છે. તેમાં વૈદ્યવિદ્યા અને ગાંધીપણું એ બે વિદ્યાથી પ્રાયે માઠું ધ્યાન થવાનો

સંભવ હોવાથી વિશેષ ગુણકારી નથી. કોઈ ધનવાન્ પુરુષ માંદો પડી જાય અથવા બીજા કોઈ એવાજ પ્રસંગે વૈદ્યને તથા ગાંધીને ઘણો લાભ થાય છે, ઠેકઠેકાણે બહુમાન મળે છે. કેમકે શરીરે રોગ થાય ત્યારે વૈદ્ય પિતા સરખો છે; તથા રોગીના મિત્ર વૈદ્ય, રાજાના મિત્ર હાજી હાજી કરી મીઠાં વચન બોલનારા, સંસારી દુઃખથી પીડાયેલા માણસોના મિત્ર મુનિરાજ અને લક્ષ્મી ખોઈને બેઠેલા પુરુષોના મિત્ર જોષી જાણવા. વ્યાપારમાં ગાંધીનોજ વ્યાપાર સરસ છે, કારણ કે, તે વ્યાપારમાં એક ટકે ખરીદેલી વસ્તુ સો ટકે વેચાય છે. આ વાત સાચી છે કે વૈદ્યને તથા ગાંધીને લાભ તથા માન ઘણું મળે છે, પરંતુ જેને જે કારણથી લાભ થાય છે, તે માણસ તેવું કારણ હંમેશાં બની આવવાની ઈચ્છા રાખે છે. કહ્યું છે કે–સુભટો રણસંગ્રામની, વૈદ્યો મ્હોટા મ્હોટા ધનવંત લોકોની માંદગીની, બ્રાહ્મણો ઘણા મરણોની અને નિર્ગ્રંથ મુનિઓ લોકોમાં સુભિક્ષની તથા ક્ષેમકુશળની ઈચ્છા કરે છે. મનમાં ધન ઉપાર્જવાની ઈચ્છા રાખનાર જે વૈદ્ય લોકો માંદા પડવાની ઈચ્છા કરે છે. રોગી માણસના રોગને ઔષધથી સાજા થતા અટકાવી દ્રવ્યલોભથી ઉલટી તેની હાનિ કરે છે, એવા વૈદ્યના મનમાં દયા ક્યાંથી હોય?

કેટલાક વૈદ્ય તો પોતાના સાધર્મિક દરિદ્રી, અનાથ મરણને કાંઠે આવેલા એવા લોકો પાસેથી પણ બળાત્કારે દ્રવ્ય લેવાને ઈચ્છે છે, અભક્ષ્ય વસ્તુ પણ ઔષધમાં નાંખીને રોગીને ખવરાવે; અને દ્વારિકાના અભવ્ય વૈદ્ય ધન્વંતરિની

પેઠે જાતજાતના ઔષધ આદિના કપટથી લોકોને ઠગે છે હવે થોડો લોભ રાખનારા પરોપકારી, સારી પ્રકૃત્તિના જે વૈદ્યો છે તેમની વદ્યવિદ્યા ઋષભદેવ ભગવાનના જીવ જીવાનંદ વૈદ્યની પેઠે ઈહલોકે તથા પરલોકે ગુણકારી જાણવી. હવે ખેતી, ત્રણ પ્રકારની છે. એક વરસાદના પાણીથી થનારી, બીજી કુવા આદિના પાણીથી તથા ત્રીજી બન્ને–વરસાદ તથા કુવાના પાણીથી થનારી. ગાય, ભેંસ, બકરી ઊંટ, બળદ, ઘોડા હાથી વગેરે જાનવરો પાળીને પોતાની આજીવિકા કરવી તે પશુરક્ષા વૃત્તિ કહેવાય છે. તે પાળવાનાં જાનવર જાતજાતનાં હોવાથી અનેક પ્રકારની છે. ખેતી અને પશુરક્ષાવૃત્તિ એ બન્ને વિવેકી માણસને કરવા યોગ્ય નથી. વળી કહ્યું છે કે–હાથીના દાંતને વિષે રાજાઓની લક્ષ્મી, બળદના ખંધ ઉપર પામર લોકોની, ખડ્ગની ધારાં ઉપર સુભટોની લક્ષ્મી તથા શંગારેલા સ્તન ઉપર વેશ્યાઓની લક્ષ્મી રહે છે. કદાચિત્ બીજી કાંઈ વૃત્તિ ન હોય, અને ખેતી જ કરવી પડે તો વાવવાનો સમય વગેરે બરાબર ધ્યાનમાં રાખવો. તથા પશુરક્ષાવૃત્તિ કરવી પડે તો મનમાં ઘણી દયા રાખવી. કેમકે જે ખેડુત વાવવાનો વખત ભૂમિનો ભાગ કેવો છે? તે તથા તેમાં કયો પાક આવે? તે જાણે અને માર્ગમાં આવેલું ખેતર મૂકી દે, તેને ઘણો જ લાભ થાય તેમજ જે માણસ દ્રવ્યપ્રાપ્તિને અર્થે પશુરક્ષાવૃત્તિ કરતો હોય, તેણે પોતાના મનની અંદર રહેલો દયાભાવ છોડવો નહીં. તે કામમાં સર્વ ઠેકાણે પોતે જાગૃત રહી છવિચ્છેદ વગેરે વર્જવું. હવે શિલ્પકળા સો જાતની છે, કહ્યું છે કે–કુંભાર,

લુહાર, ચિત્રકાર, સુતાર અને હજામ એ પાંચનાં પાંચ શિલ્પ જ (કારીગરી) મુખ્ય છે. પાછા એક એક શિલ્પના વીસ વીસ પેટાભેદ ગણતાં સર્વ મળી સો ભેદ થાય છે. પ્રત્યેક માણસની શિલ્પકળા એકની બીજાથી જુદી પાડનારી હોવાથી જૂદી ગણીએ તો ઘણા જ ભેદ થાય. આચાર્યના ઉપદેશથી થએલું તે શિલ્પ કહેવાય છે, ઉપર કહેલા પાંચ શિલ્પ ઋષભદેવ ભગવાનના ઉપદેશથી ચાલતાં આવેલાં છે. આચાર્યના ઉપદેશ વિના જે કેવળ લોક-પરંપરાથી ચાલતું આવેલું ખેતી-વ્યાપાર વિગેરે તે કર્મ કહેવાય છે સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે-આચાર્યના ઉપદેશથી થએલું શિલ્પ અને ઉપદેશથી ન થએલું તે કર્મ કહેવાય છે. કુંભારનું, લુહારનુ ચિત્રકારનું વિગેરે શિલ્પના ભેદ છે, અને ખેતી, વ્યાપાર અને પશુરક્ષાવૃત્તિ એ ત્રણ કર્મ અહિં પ્રત્યક્ષ કહ્યાં, બાકી રહેલા કર્મ પ્રાયે શિલ્પ વગેરેમાં સમાઈ જાય છે. પુરુષોની તથા સ્ત્રીઓની કળાઓ કેટલીક વિદ્યામાં અને કેટલીક શિલ્પમાં સમાઈ જાય છે. કર્મના સામાન્યથી ચાર પ્રકાર છે. કહ્યું છે કે-બુદ્ધિથી કર્મ કરનારા ઉત્તમ, હાથથી કર્મ કરનારા મધ્યમ, પગથી કર્મ કરનારા અધમ અને મસ્તકથી (ભાર ઉપાડીને) કર્મ કરનારા અધમમાઅધમ જાણવા. બુદ્ધિથી કર્મ કરવા ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહે છે-

દ. ૫૧ બુદ્ધિથી કમાનારનું દૃષ્ટાંત-ચંપાનગરીમાં મદન નામે એક શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર હતો. તેમણે બુદ્ધિ આપનારા લોકની દુકાને જઈ પાંચસો રૂપિયા આપી એક બુદ્ધિ લીધી કે- "બે જણા લડતાં હોય ત્યાં ઉભા રહેવું નહિં," ઘેર

આવ્યો ત્યારે મિત્રોએ પાંચસો રૂપિયે બુદ્ધિ લીધી સાંભળી તેની ઘણી મશ્કરી કરી, તથા પિતાએ પણ ઘણો ઠપકો આપ્યો. તે મદન બુધ્ધિ પાછી આપી પોતાના નાણાં લેવા દુકાનવાળા પાસે આવ્યો, ત્યારે દુકાનદારે કહ્યું કે "જ્યાં બે જણાની લડાઈ ચાલતી હોય ત્યાં અવશ્ય ઉભા રહેવું." એમ તું કબૂલ કરતો હોય તો રૂપિયા પાછા આપું. તે વાત કબુલ કરવાથી દુકાનદારે મદનને પાંચસો રૂપીયા પાછા આપ્યા. હવે એક સમયે માર્ગમાં બે સુભટોનો કાંઈ વિવાદ થતો હતો, ત્યારે મદન તેમની પાસે ઉભો રહ્યો. બન્ને સુભટોએ મદનને સાક્ષી તરીકે કબૂલ કર્યો, ન્યાય કરવાનો સમય આવ્યો ત્યારે રાજાએ મદનને સાક્ષી તરીકે બોલાવ્યો. ત્યારે બન્ને સુભટોએ મદનને કહ્યું કે "જો મ્હારી તરફેણમાં સાક્ષી નહીં પૂરે; તો ત્હારૂં આવી બન્યું એમ જાણજે." એવી ધમકીથી આકુળ-વ્યાકુળ થએલા ધન શ્રેષ્ઠીએ પોતાના પુત્રના રક્ષણ માટે ક્રોડ રૂપીયા આપીને બુધ્ધિ દેનારની પાસેથી એક બુધ્ધિ લીધી કે તું ત્હારા પુત્રને ગાંડો કર" એમ કરવાથી ધનશ્રેષ્ઠી સુખી થયો.

વ્યાપાર આદિ કરનારા લોકો હાથથી કામ કરનારા જાણવા. દૂતપણું વગેરે કામ કરનારા લોકો પગથી કામ કરનારા જાણવા. ભાર ઉપાડનારા વગેરે લોકો મસ્તકથી કામ કરનારા જાણવા. ૧ રાજાની ૨ રાજાના અમલદાર લોકની, ૩ શ્રેષ્ઠીની અને ૪ બીજા લોકોની મળી ચાર પ્રકારની સેવાથી અહોરાત્ર પરવશતા આદિ ભોગવવું પડતું હોવાથી જેવા તેવા માણસથી થાય તેમ નથી. કહ્યું છે કે

સેવક કાંઈ ન બોલે તો મૂંગો કહેવાય, જો છુટથી બોલે તો બકનારો કહેવાય, જો આઘો બેસે તો બુદ્ધિહીન કહેવાય, જો સહન કરે તો હલકા કુળનો કહેવાય માટે યોગીઓથી પણ ન જાણી શકાય એવો સેવાધર્મ બહુજ કઠણ છે.

જે પોતાનાથી ઉન્નતિ થવાને અર્થે નીચું માથું નમાવે, પોતાની આજીવિકાને અર્થે પ્રાણ આપવા પણ તૈયાર થાય અને સુખપ્રાપ્તિને અર્થે દુઃખી થાય એવા સેવક કરતાં બીજો કોણ મૂર્ખ હશે? પારકી સેવા કરવી તે શ્વાનવૃત્તિ સમાન છે, એમ કહેનારા લોકોએ બરાબર વિચાર કર્યો જણાતો નથી, કારણ કે, શ્વાન ધણીની ખુશામત માથું નમાવી નમાવીને કરે છે ત્યારે માણસને બહુ બહુ કરવું ને સહેવું પડે છે, માટે સેવકની વૃત્તિ શ્વાન કરતાં પણ નીચ છે એમ છતાં પણ બીજી કોઈ રીતે નિર્વાહ કરવો. કેમકે મ્હોટો શ્રીમાન્ હોય તેણે વ્યાપાર કરવો, અલ્પ ધનવાન હોય તેણે ખેતી કરવી અને સર્વ ઉદ્યમ જ્યારે ખૂટી પડે ત્યારે છેવટે સેવા નોકરી કરવી.

સેવા કોની કરવી–સમજુ, ઉપકારનો જાણ તથા જેનામાં બીજા એવાજ ગુણ હોય, તે ધણીની સેવા કરવી. કેમકે–જે કાનનો કાચો ન હોય, તથા શૂરવીર, કરેલા ઉપકારનો જાણ, પોતાનું સત્ત્વ રાખનારો, ગુણી, દાતા, ગુણ ઉપર પ્રીતિ રાખનારો એવો ધણી સેવકને ભાગ્યથી જ મળે છે, ક્રૂર, વ્યસની, લોભી, નીચ, ઘણા કાળનો રોગી, મૂર્ખ અને અન્યાયી એવા માણસને કદિ પણ પોતાનો અધિપતિ ન કરવો. જે માણસ અવિવેકી રાજા પાસેથી પોતે ઋદ્ધિ-

વંત થવાને ઇચ્છે છે, તે પંગુ છતાં પોતાને ઋદ્ધિપ્રાપ્ત થવાને અર્થે સો યોજન પગે જવાની ધારણા કરે છે; અર્થાત્ તે નકામી એમ સમજવું. નીતિસારમાં વળી કહ્યું છે કે વૃદ્ધ પુરુષોની સંમતિથી ચાલનારો રાજા સત્પુરુષોને માન્ય થાય છે, કારણ કે ખરાબ ચાલના લોકો કદાચિત્ તેને ખોટે માર્ગે દોરે તો પણ તે જાય નહીં. ધણીએ પણ સેવકના ગુણ પ્રમાણે તેનો આદર સત્કાર કરવો જોઈએ. કહ્યું છે કે–જ્યારે સારા તથા નરસા સર્વે સેવકોને સરખી પંક્તિમાં ગણે ત્યારે ઉદ્યમ કરવાને સમર્થ એવા સેવકોનો ઉત્સાહભાંગી જાય છે, સેવકે પણ પોતાને વિષે ભક્તિ, ચતુરતા વગેરે અવશ્ય રાખવાં જ જોઈએ કેમ કે,–સેવક ધણી ઉપર ઘણી પ્રીતિ રાખનારો હોય તો પણ તે જો બુદ્ધિહીન અને કાયર હોય તો તેથી ધણીને શું લાભ થવાનો? તથા સેવક બુદ્ધિશાલી અને પરાક્રમી હોય તો પણ તે જો ધણી ઉપર પ્રીતિ રાખનારો ન હોય તો તેથી પણ શું લાભ થવાનો?

માટે જેનામાં બુદ્ધિ, શૂરવીરપણું અને પ્રીતિ એ ત્રણ ગુણ હોય તે જ રાજાના સંપતકાળમાં તથા વિપત્તિકાળમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવા જાણવા અને જેનામાં ગુણ ન હોય તે સેવક સ્ત્રી સમાન સમજવા.

કદાચિત્ રાજા પ્રસન્ન થાય તો તે સેવકને માનપત્ર આપે છે. પણ સેવકો તો તે માનના બદલામાં વખતે પોતાના પ્રાણ આપીને પણ રાજા ઉપર ઉપકાર કરે છે. સેવકે રાજાદિકની સેવા ઘણી ચતુરાઈથી કરવી, કેમકે સેવકે સર્પ, વ્યાઘ્ર, હાથી અને સિંહ એવા ક્રૂર જીવોને પણ ઉપાયથી

વશ કરેલા જોઈને મનમાં વિચારવું કે બુદ્ધિશાળી અને ડાહ્યા પુરૂષોએ "રાજાને વશ કરવો એ વાત સહજ છે."

રાજાને વશ કરવાની રીતિ–રાજાદિકને વશકરવાના પ્રકાર નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યા છે ડાહ્યાસેવકે રાજાની બાજુએ બેસવું, તેના મુખતરફ દૃષ્ટિ રાખવી, હાથજોડવા અને રાજાનો સ્વભાવ જાણીને સર્વકાર્યો સાધવાં. સેવકે સભામાં રાજાની પાસે બહુનજીક તથા બહુદૂર પણ ન બેસવું, રાજાના આસન જેટલા કે વધારે ઉંચા આસને ન બેસવું, રાજાની આગળ કે પાછળ ન બેસવું, કારણ બહુ પાસે બેસવાથી અકળામણ થાય, બહુ દૂર બેસે તો બુદ્ધિહીન કહેવાય, આગળ બેસે તો બીજાને ખોટું લાગે, પાછળબેસે તો રાજાની દૃષ્ટિ ન પડે માટે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે બેસવું.

સ્વામી આદિને વિનંતિ ક્યારે કરવી–થાકીગએલો; ક્ષુધા–તૃષાથીપીડાયલો ક્રોધપામેલો, કોઈકાર્યમાં રોકાયેલો, સુવાનો વિચારકરનારો તથા બીજાકોઈની વિનંતી સાંભળવામાં રોકાયલો સ્વામી હોય તે સમયે સેવકે તેને કાંઈવાત કહેવાની હોય તો કહેવી નહીં. સેવકે જેમ રાજાની સાથે તેમજ રાજમાતા, પટ્ટરાણી, પાટવીકુમાર, મુખ્યમંત્રી, રાજગુરુ, અને દ્વારપાળ એટલા માણસોની સાથે પણ વર્તવું. "પૂર્વે મેં જ એ સળગાવ્યો છે જ, માટે હું એની અવહીલના કરું, તો પણ એ મને બાળશે નહીં" એવી ખોટી સમજથી જો કોઈ માણસ પોતાની આંગળી દીવા ઉપર ધરે તો તે તત્કાળ બાળી નાંખે છે. તેમ "મેં જ એને રાજપદવીએ પહોંચાડયો છે, માટે તે રુષ્ટ ન થાય એવી સમજથી જો

કોઈ માણસ રાજાને આંગલી પણ અડાડે તો તે રુષ્ટ થયા વગર રહે નહીં. માટે તે રુષ્ટ ન થાય તેમ ચાલવું. કોઈ પુરુષ રાજાને ઘણો માન્ય હોય તો પણ મનમાં તેણે તે વાતનો ગર્વ ન કરવો, "ગર્વ વિનાશનું મૂળ છે." એમ કહ્યું છે. આ ઉપર એક વાત છે કેઃ–

દ. ૫૨. દીલ્હીના બાદશાહના મ્હોટા પ્રધાનને ઘણો ગર્વ થયો. તે એમ સમજતો કે, "રાજ્ય મ્હારા ઉપરજ ટકી રહ્યું છે." એકદા મ્હોટ માણસ પાસે તેણે ગર્વની વાત પણ કહી દીધી, તે વાત બાદશાહને કાને પડતાંજ તેણે મુખ્ય પ્રધાનને પદથી ઉતારી મૂકયો, અને તેના સ્થાને હાથમાં રાંપડી રાખનારો મોચી હતો તેને રાખ્યો. તે કામકાજના કાગળ ઉપર સહીની નીશાની તરીકે રાંપડી લખતો હતો, તેનો વંશ હજી દિલ્લીમાં હયાત છે.

રાજ સેવાની શ્રેષ્ઠતા–આ રીતે રાજાદિક પ્રસન્ન થાય તો ઐશ્વર્યાદિકનો લાભ થાય છે કહ્યું છે કે–શેલડીનું ખેતર, સમુદ્ર, યોનિ પોષણ અને રાજાનો પ્રાસાદ એટલાં વાનાં તત્કાળ દરિદ્રપણું દૂર કરે છે. સુખની વાંછાકરનારા અભિમાનીલોકો રાજા આદિની સેવા કરવાની ભલે નિંદા કરો, પણ રાજસેવા વિના સ્વજનનો ઉદ્ધાર અને શત્રુનો સંહાર થાય નહિ. કુમારપાળ નાશી ગયા, ત્યારે વોસરી બ્રાહ્મણે તેમને સહાયતા આપી તેથી પ્રસન્ન થઈ અવસર આવતાં તે બ્રાહ્મણને લાટદેશનું રાજ્ય આપ્યું.

દ. ૫૩ કોઈ **દેવરાજ** નામે રાજપુત્ર જિતશત્રુ રાજાને ત્યાં પોલિયાનું કામ કરતો હતો. તેણે એક સમયે સર્પનો

ઉપદ્રવ દૂર કર્યો, તેથી પ્રસન્ન થએલા જિતશત્રુ રાજાએ તે દેવરાજને પોતાનું રાજ્ય આપી પોતે દીક્ષા લઈ સિદ્ધ થયા. મંત્રી, શ્રેષ્ઠી, સેનાપતિ આદિનાં સર્વ કામો પણ રાજસેવામાંજ સમાઈ જાય છે, મંત્રી આદિનાં કામો ઘણાં પાપમય છે અને પરિણામે કડવાં છે માટે શ્રાવકે તે વર્જવાં. કહ્યું છે કે–જે માણસને જે અધિકાર ઉપર રાખીએ, તેમાં તે ચોરી કર્યા વગર રહે નહીં. જુઓ ધોબી પોતાના પહેરવાનાં વસ્ત્ર વેચાતાં લઈને પહેરે છે કે શું? મનમાં અધિક ચિંતા ઉત્પન્ન કરનારા અધિકાર કારગૃહ સમાન છે. રાજાના અધિકારીઓને પ્રથમ નહીં પણ પરિણામે બંધન થાય છે. હવે સુશ્રાવક સર્વથા રાજાઓનું કામકાજ કરવાનું મૂકી ન શકે તો પણ ગુપ્તિપાળ, કોટવાલ, સીમાપાળ વિ. અધિકાર તો ઘણાપાપમય અને નિર્દયમાણસથી બની શકે એવા છે, માટે શ્રધ્ધાવંત શ્રાવકે તે જરૂર તજવા. કેમકે–તલાર, કોટવાળ, સીમાપાળ, પટેલ આદિ અધિકારી કોઈ સુખ દેતા નથી. બાકીના અધિકાર કદાચિત્ કોઈ શ્રાવક સ્વીકારે તો તેણે મંત્રી વસ્તુપાળ તથા પૃથ્વીધરની પેઠે શ્રાવકોના સુકૃતની કીર્તિ થાય તેવી રીતે તે અધિકાર ચલાવવા. કેમકે જે માણસોએ પાપમય એવાં રાજકાર્યો કરવા છતાં સાથે ધર્મનાં કૃત્યો કરીને પુણ્ય ઉપાર્જ્યું નહિ તે માણસોને ધનમાટે ધૂળદેનારા કરતાં પણ હું મૂઢ જાણું છું.

પોતાની ઉપર રાજાની ઘણી કૃપા હોય તો પણ તે શાશ્વતપણું ધારી રાજાના કોઈ પણ માણસને કોપાવવો નહીં, તથા રાજા આપણને કાંઈ કાર્ય સોંપે તો રાજા પાસે

તે કામ ઉપર ઉપરી માણસ માગવો. સુશ્રાવકે આ રીતે રાજસેવા કરવી. તે બનતાં સુધી શ્રાવક રાજાની જ કરવી, એ ઉચિત છે. કહ્યું છે કે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી યુક્ત એવો હું કોઈ શ્રાવકને ઘેર ભલે દાસ થાઉં પણ મિથ્યાત્વ મોહિત મતિવાલો રાજા કે ચક્રવર્તી ન થાઉં, હવે કદાચિત્ બીજું કાંઈ નિર્વાહનું સાધન ન હોય, તો સમકિતના પચ્ચખાણમાં "વિત્તીકંતારેણં" એવો આગાર રાખ્યો છે, તેથી કોઈ શ્રાવક જો મિથ્યાદષ્ટિની સેવા કરે, તો પણ તેણે પોતાની શક્તિ અને યુક્તિથી કરી શકાય તેટલી સ્વધર્મની પીડા ટાળવી. તથા બીજા કોઈ પ્રકારે થોડો પણ શ્રાવકને ઘેર નિર્વાહ થવાનો યોગ મળે, તો મિથ્યાદષ્ટિની સેવા મૂકી દેવી. એ પ્રકારે સેવાવિધિ કહ્યો છે.

સોનું વગેરે ધાતુ, ધાન્ય, વસ્ત્ર ઈત્યાદિ વસ્તુના ભેદથી ભિક્ષા અનેક પ્રકારની છે. તેમાં સર્વસંગપરિત્યાગ કરનારા મુનિરાજના ધર્મકાર્યના રક્ષણને અર્થે આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે વસ્તુની ભિક્ષા ઉચિત છે; કેમકે–હે ભગવતિ ભિક્ષે! તું પ્રતિદિન પરિશ્રમ વિના મળી શકે એવી છે, ભિક્ષુકલોકોની માતા સમાન છે, મુનિરાજની તો કલ્પવલ્લી છે, રાજાઓ પણ તને નમે છે, તથા તું નરકને ટાળનારી છે, માટે હું તને નમસ્કાર કરું છું. બાકી સર્વ પ્રકારની ભિક્ષા માણસને અતિશય લઘુતા ઉત્પન્ન કરનારી છે. કેમકે માણસ જ્યાંસુધી "આપો" એમ બોલે નહીં, એટલે માગણી કરે નહીં, ત્યાંસુધી તેનામાં રૂપ, ગુણ, લજ્જા, સત્યતા, કુલીનતા અને અહંકાર રહેલાં છે એમ જાણવું. તૃણ બીજીવસ્તુથી હલકું

છે, અને યાચક તો રૂ કરતાં પણ હલકો છે, પવન કેમ ઉડાડીને લઈ જતો નથી ? કારણ કે, પવનના મનમાં એવો ભય રહે છે કે, હું યાચકને લઈ જઉં તો મારી પાસે પણ એ કાંઈક માગશે. રોગી, ઘણાકાળ સુધી પ્રવાસ કરનાર, રોજ પરઅન્ન ખાનાર અને પારકે ઘેર સુઈ રહેનાર એટલા માણસોનું જીવિત મરણ સમાન છે. ભિક્ષાથી નિર્વાહ કરનારો નિષ્કાળજી, બહુખાનારો, આળસુ અને ઘણીનિદ્રા લેનારો હોવાથી જગત્‌માં તદ્દન નકામો થાય છે. કહ્યું છે કે–કોઈ કાપાલિકના ભિક્ષા માગવાના ઠીકરામાં એક ઘાંચીના બળદે મ્હોઢું ઘાલ્યું ત્યારે ઘણા કોલાહલ કરીને કાપાલિકે કહ્યું કે, “મને બીજી ઘણી ભિક્ષા મળશે, પણ એ બળદે ભિક્ષાના વાસણમાં મ્હોઢું ઘાલ્યું, તેથી રખેને એનામાં ભિક્ષાચરના આળસ, બહુ નિદ્રા આદિ દોષો આવવાથી આ નકામો થઈ ન પડે, માટે મને બહુ દિલગીરી થાય છે.”

ભિક્ષાનાં ત્રણભેદ–શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ પાંચમા અષ્ટકમાં ત્રણ પ્રકારની ભિક્ષા કહી છે. ૧ સર્વસંપત્કારી, ૨ પૌરૂષઘ્ની અને ૩ વૃત્તિભિક્ષા. આ ત્રણ પ્રકારની ભિક્ષા કહી છે. ૧ ગુરુની આજ્ઞામાં રહેલા, ધર્મધ્યાન આદિ શુભ ધ્યાન કરનારા અને યાવજ્જીવ સર્વ આરંભથી નિવૃત્તિ પામેલા સાધુઓની ભિક્ષા સર્વસંપત્કરી કહેવાય છે. ૨જે પુરુષ પંચમહાવ્રતને અંગીકાર કરીને યતિધર્મને વિરોધ આવે એવી રીતે ચાલે, તે ગૃહસ્થની પેઠે સાવદ્ય આરંભ કરનારા સાધુની પૌરુષઘ્ની કહેવાય છે. કારણ કે, ધર્મની લઘુતા ઉત્પન્ન કરનારો તે મૂઢસાધુ, શરીરે પુષ્ટ છતાં દીન થઈ ભિક્ષા માગીને ઉદરપોષણ

કરે તેથી તેનો કેવળ પુરુષાર્થ નાશ પામે છે. ૩દરિદ્રી, આંધળા, પાંગળા તથા બીજા પણ જેમનાથી કાંઈ ધંધો થઈ શકે એમ નથી; એ લોકો જે પોતાની આજીવિકાને અર્થે ભિક્ષા માગે છે તે વૃત્તિભિક્ષામાં બહુ દોષ નથી, કારણ કે તેના માગનારા દરિદ્રી આદિ લોકો ધર્મને લઘુતા ઉપજાવતા નથી, મનમાં દયા લાવી લોકો તેમને ભિક્ષા આપે છે. માટે ગૃહસ્થે અને વિશેષ કરીને ધર્મી શ્રાવકે ભિક્ષા માગવી વર્જવી. ભિક્ષા માગનાર પુરુષ ગમે તેટલું શ્રેષ્ઠ ધર્માનુષ્ઠાન કરે તો પણ જેમ દુર્જનની મૈત્રીથી દોષો છે તેમ તેનાથી લોકમાં અવજ્ઞા, નિંદા વગેરે થાય અને જે જીવ ધર્મની નિંદા કરાવનારો થાય, તેને સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ થવું મુશ્કેલ છે. **ઓઘનિર્યુક્તિમાં** સાધુ આશ્રયી કહ્યું છે કે, ષટ્જીવનિકાય ઉપર દયા રાખનાર સંયમી પણ, આહાર–નિહાર કરતાં તથા ગોચરીએ અન્નગ્રહણ કરતાં જો કાંઈ ધર્મની નિંદા ઉપજાવે, તો બોધિલાભ દુર્લભ થાય. ભિક્ષા માગવાથી કોઈને લક્ષ્મી અને સુખ વિગેરેની પ્રાપ્તિ થતી નથી. કહ્યું છે કે–પૂર્ણ લક્ષ્મી વ્યાપારની અંદર વસે છે, થોડી ખેતીમાં છે, સેવામાં નહીં જેવી છે અને ભિક્ષામાં તો બિલકુલ છે જ નહીં. ઉદરપોષણ તો ભિક્ષાથી પણ થાય છે. તેથી અંધ પ્રમુખને તે આજીવિકાનું સાધન થઈ પડે છે.

મનુસ્મૃતિના ચોથા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે–ૠત, અમૃત, મૃત, પ્રમૃત અને સત્યાનૃત એટલા ઉપાયથી પોતાની આજીવિકા કરવી, પરંતુ નીચ સેવા કરી પોતાનો નિર્વાહ કદી પણ ન કરવો. ચૌટામાં પડેલા દાણા વીણવા

તે રૂત કહેવાય છે. યાચના કર્યા વગર મળેલું તે અમૃત અને યાચના કરવાથી મળેલું તે મૃત કહેવાય છે. પ્રમૃત તે ખેતી અને સત્યાનૃત એટલે વેપાર જાણવો. વણિક લોકોને તો દ્રવ્ય સંપાહન કરવાનો મુખ્ય માર્ગ વ્યાપાર જ છે. કહ્યું છે કે—લક્ષ્મી વિષ્ણુના વક્ષસ્થળે કમળવનમાં રહેતી નથી, પણ પુરુષોના ઉદ્યમરૂપ સમુદ્રમાં તેનું મુખ્યસ્થાન છે.

વિવેકી પુરુષે પોતાનો અને પોતાના સહાયક ધન, બળ, ભાગ્યોદય, દેશ, કાળ આદિનો વિચાર કરીને જ વ્યાપાર કરવો; નહીં તો ખોટ વગેરેનો સંભવ રહે છે. કહ્યું છે કે—બુદ્ધિશાળી પુરુષે પોતાની શક્તિ હોય તે પ્રમાણે જ કાર્ય કરવું. તેમ ન કરે તો લોકમાં કાર્યની અસિદ્ધિ, લજ્જા, ઉપહાસ, હીલના તથા લક્ષ્મીની અને બળની હાનિ થાય. અન્ય ગ્રંથકારોએ પણ કહ્યું છે કે—દેશ કયો છે? મ્હારા સહાયકારી કેવા છે? કાળ કેવો છે? મ્હારે આવક તથા ખર્ચ કેટલું છે? હું કોણ છું અને મ્હારી શક્તિ કેટલી છે? એ વાતનો દરરોજ વારંવાર વિચાર કરવો. શીઘ્ર હાથ આવનારાં વિઘ્ન વિનાના, પોતાની સિદ્ધિને અર્થે ઘણાં સાધનો ધરાવનારાં એવાં ક:રણો પ્રથમથી જ શીઘ્ર કાર્યની સિદ્ધિ સૂચવે છે. યત્ન વગર પ્રાપ્ત થનારી અને યત્નથી પણ પ્રાપ્ત ન થનારી લક્ષ્મી પુણ્ય અને પાપમાં કેટલો ભેદ છે? તે જણાવે છે.

વ્યાપારમાં વ્યવહારશુદ્ધિ અને તેના ભેદ.

વેપારમાં વ્યવહારશુદ્ધિ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવ એ પ્રકારના ચાર ભેદથી જાણવી.

દ્રવ્યશુદ્ધિ–તેમાં દ્રવ્યશુદ્ધિ તે પંદર કર્માદાન આદિનું કારણ એવું કરિયાણું સર્વથા વર્જવું. કહ્યું છે કે–ધર્મને પીડા કરનારૂં તથા લોકમાં અપયશ ઉત્પન્ન કરનારૂં કરિયાણું ઘણો લાભ થતો હોય, તો પણ પુણ્યાર્થી લોકોએ કદિ ન લેવું કે ન રાખવું. તૈયાર થએલાં વસ્ત્ર, સૂતર, નાણું, સુવર્ણ, રૂપું વિગેરે વ્યાપારની ચીજ પ્રાયે નિર્દોષ હોય છે.

વ્યાપારમાં જેમ આરંભ ઓછો થાય, તેમ હંમેશાં ચાલવું. દુર્ભિક્ષ આવ્યે છતે બીજી કોઈ રીતે નિર્વાહ ન થતો હોય તો, ઘણા આરંભથી થાય એવો વ્યાપાર તથા ખરકર્મ વગેરે પણ કરે. તથાપિ ખરકર્મ વગેરે કરવાની ઈચ્છા મનમાં ન રાખવી. તેવો પ્રસંગ આવ્યે કરવું પડે તો પોતાના આત્માની અને ગુરુની સાખે તેની નિંદા કરવી. તથા મનમાં લજ્જા રાખીને જ તેવાં કાર્ય કરવાં. સિધ્ધાંતમાં ભાવશ્રાવકના લક્ષણમાં કહ્યું છે કે–સુશ્રાવક તીવ્ર આરંભ વર્જે અને તે વિના નિર્વાહ ન થતો હોય તો મનમાં તેવા આરંભની ઈચ્છા ન રાખતાં કેવળ નિર્વાહને અર્થે જ તીવ્ર આરંભ કરે; પણ આરંભ–પરિગ્રહ રહિત એવા ધન્યવાદને લાયક જીવોની સ્તુતિ કરવી, તથા સર્વ જીવ ઉપર દયાભાવ રાખવો. જે મનથી પણ કોઈ જીવને પીડા ઉપજાવતા નથી અને જે આરંભનાં પાપથી વિરતિ પામેલા છે એવા ધન્ય મહામુનિઓ ત્રણકોટિએ શુધ્ધ આહાર ગ્રહણ કરે છે.

કેવા માલનો વ્યાપાર ન કરવો?–નહીં દીઠેલું તથા નહીં પારખેલું કરિયાણું ગ્રહણ ન કરવું. તથા જેને વિષે લાભ થાય કે ન થાય? એવી શંકા હોય; અથવા જેમાં

બીજી ઘણી વસ્તુ ભેગી થએલી હોય એવું કરિયાણું ઘણા વ્યાપારીઓએ પાંતિથી લેવું. એટલે વખતે ખોટ આવે તો સર્વેને સરખે ભાગે આવે, કેમકે વ્યાપારી પુરુષ વ્યાપારમાં ધન મેળવવા ઇચ્છતો હોય તો, કરિયાણાં દીઠા વિના બાનું ન આપવું, આપવું હોય તો બીજા વ્યાપારીઓની સાથે આપવું.

ક્ષેત્રશુદ્ધિ. ક્ષેત્રથી તો જ્યાં સ્વચક્ર, પરચક્ર, માંદગી અને વ્યસન આદિનો ઉપદ્રવ ન હોય, તથા ધર્મની સર્વ સામગ્રી હોય, તે ક્ષેત્રમાં વ્યાપાર કરવો. બીજે બહુ લાભ થતો હોય તો પણ ન કરવો.

કાલશુદ્ધિ–કાલથી બાર માસની અંદર આવતી ત્રણ અઠ્ઠાઇઓ, પર્વતિથિ વ્યાપારમાં વર્જવી, અને વર્ષાદિ ઋતુ આશ્રયી જે જે વ્યાપારનો સિદ્ધાંતમાં નિષેધ કર્યો છે, તે તે વ્યાપાર પણ વર્જવા. કઈ ઋતુમાં કયો વ્યાપાર વર્જવો ? તે આ ગ્રંથમાં જ કહીશું.

ભાવશુદ્ધિ–ભાવથી તો વ્યાપારના ઘણા ભેદ છે. તે આ રીતેઃ– ક્ષત્રિય જાતના વ્યાપારી તથા રાજા વગેરે, એમની સાથે થોડો વ્યવહાર કર્યો હોય તો પણ પ્રાયે તેથી લાભ થતો નથી. પોતાને હાથે આપેલું દ્રવ્ય માગતાં પણ જે લોકોથી ડર રાખવો પડે, તેવા શસ્ત્રધારી આદિ લોકોની સાથે થોડો વ્યવહાર કરવાથી પણ લાભ ક્યાંથી થાય ? કહ્યું છે કે– ઉત્તમ વણિકે ક્ષત્રિય વ્યાપારી, બ્રાહ્મણ વ્યાપારી તથા શસ્ત્રધારી એમની સાથે કોઈ કાળે પણ વ્યવહાર ન રાખવો. પાછળથી આડું બોલનાર લોકોની સાથે ઉધારનો વ્યાપાર પણ ન કરવો, કેમકે–વસ્તુ ઉધાર ન આપતાં

સંગ્રહ કરી રાખે, તો પણ અવસર આવે તેના વેચવાથી મૂળ કિંમત જેટલું નાણું તો ઉપજશે, પણ આડું બોલનારા લોકોને ઉધાર આપ્યું હોય તો તેટલું દ્રવ્ય પણ ઉત્પન્ન ન થાય. તેમાં વિશેષે કરી નટ, વિટ (વેશ્યાના દલાલ) વેશ્યા તથા જુગારી એમની સાથે ઉધારનો વ્યાપાર થોડો પણ ન કરવો. કારણ કે તેથી મૂળ દ્રવ્યનો પણ નાશ થાય છે. વ્યાજ–વટાવનો વ્યાપાર પણ જેટલું દ્રવ્ય આપવું હોય, તે કરતાં અધિક મૂલ્યની વસ્તુ ગિરવી રાખીને જ કરવો ઉચિત છે. તેમ ન કરે તો, ઉઘરાણી કરતાં ઘણો ક્લેશ તથા વિરોધ થાય. વખતે ધર્મની હાનિ થાય. તથા લાંઘવા બેસવા આદિ અનેક અનર્થ પણ ઉત્પન્ન થાય. આ વિષય ઉપર **મુગ્ધશેઠનું દૃષ્ટાંત** છે.

દૃ. ૫૪. જિનદત્ત નામે એક શ્રેષ્ઠી તથા તેનો મુગ્ધ નામે એક પુત્ર હતો. મુગ્ધ પોતાના નામ પ્રમાણે ઘણો ભોળો હતો. પોતાના બાપની મહેરબાનીથી તે સુખમાં લીલાલહેર કરતો હતો. અવસર આવતાં જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીએ દસ પેઢીથી શુદ્ધ કુળમાં ઉત્પન્ન થએલી નંદિવર્ધન શ્રેષ્ઠીની કન્યાની સાથે મ્હોટા ઉત્સવથી પોતાના પુત્રને પરણાવ્યો. આગળ જતાં પુત્રની ભલમનસાઈ જેવી અગાઉ હતી તેવી જ જોવામાં આવી, ત્યારે જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીએ ગૂઢ અર્થના વચનથી તેને આ રીતે ઉપદેશ કર્યો. "હે વત્સ! ૧ સર્વ ઠેકાણે દાંતની વાડ રાખવી. ૨ કોઈને વ્યાજે દ્રવ્ય ધીર્યા પછી તેની ઉઘરાણી ન કરવી. ૩ બંધનમાં પડેલી સ્ત્રીને મારવી. ૪ મીઠું જ ભોજન કરવું. ૫ સુખે જ નિદ્રા લેવી. ૬ ગામે

ગામ ઘર કરવું. ૭ દરિદ્રાવસ્થા આવે તો ગંગાતટ ખોદવો. ૮ ઉપર કહેલી વાતમાં કાંઈ શંકા પડે તો પાટલિપુત્ર નગરે સોમદત્ત શ્રેષ્ઠી નામે મ્હારો સ્નેહી રહે છે તેને પૂછવું. મુગ્ધશ્રેષ્ઠીએ પિતાનો આ ઉપદેશ સાંભળ્યો, પણ ભાવાર્થ તેના સમજવામાં આવ્યો નહીં. આગળ જતાં તે મુગ્ધશ્રેષ્ઠી ઘણો દુઃખી થયો. ભોળપણમાં સર્વ નાણું ખોયું. સ્ત્રી આદિ લોકોને તે અપ્રિય બન્યો. "એકે કામ એનું પાર પડતું નથી. એની પાસેનું નાણું પણ ખૂટી ગયું, એ મહામૂર્ખ છે." એમ લોકમાં તેની હાંસી થવા લાગી. પછી તે (મુગ્ધશ્રેષ્ઠી) પાટલીપુત્ર નગરે ગયો. સોમદત્ત શ્રેષ્ઠીને પિતાના ઉપદેશનો ભાવાર્થ પૂછ્યો. સોમદત્તે કહ્યું ૧"સર્વ ઠેકાણે દાંતની વાડ રાખવી એટલે મુખમાંથી ખોટું વચન બોલવું નહીં. અર્થાત્ સર્વ લોકને પ્રિય લાગે એવું વચન બોલવું. ૨ કોઈને વ્યાજે પૈસા ધીર્યા પછી તેની ઉઘરાણી ન કરવી. એટલે પ્રથમથી જ અધિક મૂલ્યાવાળી વસ્તુ ગિરવી રાખીને દ્રવ્ય ધીરવું કે, જેથી દેણદાર પોતે આવીને વ્યાજ સહિત નાણું પાછું આપી જાય. ૩ બંધનમાં પડેલી સ્ત્રીને મારવી એટલે પોતાથી સ્ત્રીને જો પુત્ર અથવા પુત્રી થઈ હોય, તો જ તેની તાડના કરવી. તેમ ન હોય તો તે તાડના કરવાથી રોષ કરીને પિયર અથવા બીજે કોઈ સ્થળે જાય. અથવા કૂવામાં પડીને કિંવા બીજી કોઈ રીતે આપઘાત કરે. ૪ મીઠું જ ભોજન કરવું, એટલે જ્યાં પ્રીતિ તથા આદર દેખાય ત્યાં જ જમવું એજ ભોજનની ખરેખર મીઠાશ છે. અથવા ભૂખ લાગે ત્યારે જ ખાવું એટલે સર્વ મીઠું જ લાગે. ૫ સુખેથી

નિદ્રા કરવી એટલે જ્યાં કોઈ પ્રકારની શંકા ન હોય, ત્યાં રહેવું એટલે સુખે નિદ્રા આવે. અથવા આંખમાં નિદ્રા આવે ત્યારેજ સૂઈ રહેવું, એટલે સુખે નિદ્રા આવે. ૬ ગામે ગામ ઘર કરવું એટલે ગામેગામ એવી મૈત્રી કરવી કે જેથી પોતાના ઘરની પેઠે ત્યાં ભોજનાદિક સુખે મળી શકે. ૭ દરિદ્રાવસ્થા આવે તો ગંગાતટ ખોદવો એટલે ત્હારા ઘરમાં જ્યાં ગંગા નામે ગાય બંધાય છે, તે ભૂમિ ખોદવી, જેથી પિતાએ દાટી રાખેલું નિધાન તને ઝટ મળે." સોમદત્ત શ્રેષ્ઠીના મુખમાંથી એ ભાવાર્થ સાંભળી મુગ્ધશ્રેષ્ઠીએ તે પ્રમાણે કર્યું, તેથી તે દ્રવ્યવાન, સુખી અને લોકમાં માન્ય થયો. એ રીતે પુત્રશિક્ષાનું દૃષ્ટાંત કહ્યું છે.

માટે ઉધારનો વ્યવહાર ન જ રાખવો, કદાચિત તે વિના ન ચાલે તો સત્ય બોલનાર લોકોની સાથે જ રાખવો. વ્યાજ પણ દેશ, કાળ આદિનો વિચાર કરીને જ એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ અથવા એથી વધારે ટકા લેવું, પણ તે એવી રીતે કે, જેથી શ્રેષ્ઠ લોકોમાં આપણી હાંસી ન થાય. દેવાદારે પણ કહેલી મુદતની અંદરજ દેવું પાછું આપવું. કારણ કે, માણસની પ્રતિષ્ઠા મુખમાંથી નીકળેલું વચન પાળવા ઉપર જ આધાર રાખે છે; કેમકે જેટલાં વચનનો નિર્વાહ કરી શકો, તેટલાંજ વચન તમે મુખમાંથી બહાર કાઢો. અર્ધામાર્ગમાં ભાર મૂકવો ન પડે, તેટલો જ ભાર પ્રથમથી ઉપાડવો. કદાચિત કોઈ ઓચિંતા કારણથી ધનની હાનિ થઈ જાય, અને તેથી કરેલી કાળમર્યાદામાં ઋણ પાછું ન વાળી શકે, તો કટકે કટકે લેવાનું કબુલ કરાવી લેણદારને

સંતોષ કરવો. એમ ન કરે તો વિશ્વાસ ઉઠી જવાથી વ્યવહારમાં વાંધો પડે. વિવેકી પુરૂષે પોતાની સર્વ શક્તિથી ઋણ ઉતરવાનો પ્રયત્ન કરવો. આ ભવે અને પર ભવે દુઃખ દેનારું ઋણ ક્ષણ માત્ર પણ માથે રાખે એવો કોણ મૂઢમતિ હશે ? કહ્યું છે કે–ધર્મનો આરંભ, ઋણ ઉતારવું, કન્યાદાન, ધન મેળવવું, શત્રુનો ઉચ્છેદ અને અગ્નિનો તથા રોગનો ઉપદ્રવ મટાડવો, એટલાં વાનાં જેમ બને તેમ જલદીથી કરવાં. શરીરે તેલનું મર્દન કરવું, ઋણ ઉતારવું અને કન્યાનું (દીકરીનું) મરવું એ ત્રણ વાનાં પ્રથમ દુઃખ દઈને પાછળથી સુખ આપે છે. પોતાનું ઉદરણપોષણ કરવાને પણ અસમર્થ હોવાથી જો ઋણ પાછું આપી ન શકાય તો, પોતાની યોગ્યતા માફક શાહુકારની સેવા કરીને પણ ઋણ ઉતારવું, એમ ન કરે તો આવતે ભવે શાહુકારને ત્યાં સેવક, પાડો, બળદ, ઊંટ, ગર્દભ, ખચ્ચર, અશ્વ વિ. થવું પડે. અને તે રીતે પણ દેવું ચૂકવવું પડે છે.

ઉત્તમ લેણદાર કોણ ?–શાહુકારે પણ ઋણ પાછું વાળવા અસમર્થ હોય તેની પાસે માગવું નહીં, કારણ કે તેથી ફોગટ સંક્લેશ તથા પાપની વૃદ્ધિ માત્ર થવાનો સંભવ રહે છે. માટે એવા નાદારને શાહુકારે કહેવું કે, "તને આપવાની શક્તિ આવે ત્યારે મ્હારું ઋણ આપજે અને ન આવે તો મ્હારું એટલું દ્રવ્ય ધર્મ ખાતે થાઓ." દેવાદારે ઘણા કાળ સુધી ઋણનો સંબંધ માથે ન રાખવો; કારણ કે, તેમ કરવાથી વખતે આયુષ્ય પૂરું થઈ જાય તો, આવતે ભવે *પાછો ઋણનો સંબંધ હોઈ વૈર વગેરે વધે*

છે. ભાવડ શ્રેષ્ઠીને પૂર્વભવના ઋણના સંબંધથી જ પુત્ર થયા.

દ. ૫૫ ભાવડ શેઠનું દૃષ્ટાંત–ભાવડ નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો તેની સ્ત્રીને પેટે એક જીવ અવતર્યો, તે વખતે ખોટાં સ્વપ્ન આવ્યાં, તથા શ્રેષ્ઠીની સ્ત્રીને દોહલા પણ ઘણા જ માઠા ઉત્પન્ન થયા. બીજા પણ ઘણાં અપશુકન થયાં. સમય પૂર્ણ થયે શ્રેષ્ઠીને મૃત્યુયોગે દુષ્ટ પુત્ર થયો. તે ઘરમાં રખાય નહીં, તેથી માહુણી નદીને કાંઠે એક સૂકાયેલા વૃક્ષનીચે તેને મૂકયો.

તે બાળકે પ્રથમ રુદન કરી અને પાછળથી હસીને કહ્યું કે, "એક લાખ સોનૈયા હું તમારી પાસે માગું છું, તે આપો; નહીં તો તમારા ઉપર ઘણા અનર્થ આવી પડશે." તે સાંભળી ભાવડ શ્રેષ્ઠીએ પુત્રનો જન્મોત્સવ કરી છઠ્ઠે દિવસે એક લાખ સોનૈયા વાપર્યા ત્યારે તે બાળક મરણ પામ્યો. એ જ રીતે બીજો પુત્ર પણ ત્રણ લાખ સોનૈયા આપ્યા ત્યારે મરણ પામ્યો. ત્રીજો પુત્ર થવાને અવસરે સ્વપ્ન તથા શુકન પણ સારા થયા. પુત્ર ઉત્પન્ન થયા પછી તેણે કહ્યું કે, "મ્હારે ઓગણીશ લાખ સોનૈયા લેવાના છે." એમ કહી તેણે માબાપ પાસેથી ઓગણીસ લાખ સોનૈયા ધર્મખાતે કઢાવ્યા. પછી તે નવ લાખ સોનૈયા ખરચીને કાશ્મીર દેશમાં શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન, શ્રી પુંડરીક ગણધર અને ચક્રેશ્વરી દેવી એ ત્રણની પ્રતિમા લઈ ગયો. દસ લાખ સોનૈયા ખરચીને ત્યાં પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પછી ઉપાર્જન કરેલું અસંખ્ય સુવર્ણ અઢાર વહાણમાં ભરીને તે શત્રુંજયે ગયો. ત્યાં લેપ્યમય પ્રતિમાઓ હતી, તે કાઢીને તેને ઠેકાણે તેણે મમ્માણી રત્નની પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરી. આ રીતે ઋણ ભવાંતરે વાળવું પડે છે.

ઋણના સંબંધમાં પ્રાયઃ કલહ તથા વૈરની વૃદ્ધિ વગેરે થાય છે, તે લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે માટે ઋણનો સંબંધ ચાલતા ભવમાં જ ગમે તે ઉપાય કરીને વાળી નાંખવો. બીજું, વ્યવહાર કરતાં જો દ્રવ્ય પાછું ન આવે, તો મનમાં એમ જાણવું કે તેટલું દ્રવ્ય મેં ધર્માર્થે વાપર્યું. આપેલું દ્રવ્ય ઉઘરાણી કરતાં પણ પાછું ન મળે તો, તે ધર્માર્થે ગણવાનો માર્ગ રહે, તે માટે જ વિવેકી પુરૂષે સાધર્મિક ભાઈઓની સાથેજ મુખ્ય માર્ગે વ્યવહાર કરવો, એ યોગ્ય છે. મ્લેચ્છ આદિ અનાર્ય લોકો પાસે લેણું હોય, અને તે જો પાછું ન આવે તો તે દ્રવ્ય ધર્માર્થે છે એવું ચિંતવવાને કાંઈ પણ રસ્તો નથી, માટે તેનો કેવળ ત્યાગ કરવો અર્થાત્ તેના ઉપરથી પોતાની મમતા છોડી દેવી. કદાચિત્ ત્યાગ કર્યા પછી તે દ્રવ્ય દેણદાર આપે તો તે શ્રી સંઘને ધર્માર્થે વાપરવાને અર્થે સોંપવું. દ્રવ્ય, શસ્ત્ર આદિ આયુધ અથવા બીજી પણ કોઈ વસ્તુ ખોવાઈ જાય, અને પાછી મળવાનો સંભવ ન રહે, ત્યારે તેનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. એમ કરવાથી જો ચોર આદિ ચોરાઈ ગએલી વસ્તુનો ઉપયોગ પાપકર્મમાં કરે, તો તે દ્વારા થતા પાપના ભાગીદાર આપણે થતા નથી એટલો લાભ છે. વિવેકી પુરુષે પાપનો અનુબંધ કરનારી, અનંતા ભવ સંબંધી શરીર, ગૃહ, કુટુંબ દ્રવ્ય, શસ્ત્ર, આદિ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો. એમ ન કરે તો અનંતાભવ સુધી તેના સંબંધથી થનારાં માઠાં ફળ ભોગવવા પડે.

આ અમારું વચન સિદ્ધાંતથી વિરૂદ્ધ છે, એમ નથી. શ્રી **ભગવતીસૂત્ર**ના પાંચમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં

શિકારીએ હરિણને માર્યો, ત્યારે જે ધનુષ્યથી, બાણથી, ધનુષ્યની દોરીથી તથા લોઢાથી હરિણ હણાયો તે ધનુષ્ય, બાણ વગેરેના મૂળ જીવોને પણ હિંસાદિ પાપક્રિયા લાગે એમ કહ્યું છે. વિવેકી પુરુષે કોઈ ઠેકાણે કાંઈ ધનહાનિ આદિ થાય તો, તેથી મનમાં દિલગીર ન થવું. કારણ કે દિલગીરી ન કરવી એ જ લક્ષ્મીનું મૂળ છે કહ્યું છે કે– દૃઢ નિશ્ચયવાળો, કુશળ, ગમે તેટલા ક્લેશને ખમનારો અને અહોરાત્ર ઉદ્યમ કરનારો માણસ પાછળ લાગે તો લક્ષ્મી કેટલી દૂર જવાની ? જ્યાં ધનનું ઉપાર્જન કરાય ત્યાં થોડું ઘણું તો નાશ પામે જ. ખેડૂતને વાવેલા બીજથી ઉત્પન્ન થએલા ધાન્યના પર્વત સરખા ઢગલા મળે, તો પણ વાવેલું બીજ તેને પાછું મળતું નથી. તેમ જ્યાં ઘણો લાભ થાય, ત્યાં થોડી ખોટ પણ ખમવી પડે. સમયે દુર્દૈવથી ધનની ઘણી હાનિ થાય, તો પણ વિવેકી પુરુષે દીનતા ન કરવી; પણ ઉપર કહેલી રીત પ્રમાણે ખોટ ગએલું દ્રવ્ય ધર્માર્થે ચિંતવવું. તેમ કરવાનો માર્ગ ન હોય તો તેનો મનથી ત્યાગ કરવો, અને લેશમાત્ર પણ ઉદાસીનતા ન રાખવી. કહ્યું છે કે–કરમાએલું વૃક્ષ પાછું નવપલ્લવિત થાય છે, અને ક્ષીણ થએલો ચંદ્રમા પણ પાછો પરિપૂર્ણ દશામાં આવે છે, એમ વિચાર કરનારા સત્પુરુષો આપત્કાળ આવ્યે મનમાં ખેદ કરતા નથી. સંપત્તિ અને વિપત્તિ એ બંને મ્હોટા પુરુષોને ભોગવવી પડે છે. જુઓ ! ચંદ્રમાને વિષે જ ક્ષય અને વૃદ્ધિ દેખાય છે, પણ નક્ષત્રોને વિષે દેખાતી નથી. હે આમ્રવૃક્ષ ! "ફાગણ માસે મ્હારી સર્વ

શોભા એકદમ હરણ કરી” એમ જાણી તું શા માટે ઝાંખો પડે છે? થોડા સમયમાં વસંતઋતુ આવતાં પાછી પૂર્વે હતી તેવી જ ત્હારી શોભા તને અવશ્ય મળશે. પ્રબલ પુન્યોદય હોય તો ગયેલી લક્ષ્મી પાછી મળે છે. આ ઉપર **દ. ૫૬ આભડ શેઠનું દૃષ્ટાંત**–પાટણમાં શ્રીમાળી જ્ઞાતિનો નાગરાજ નામે એક કોટિધ્વજ શ્રેષ્ઠી હતો, અને મેલાદેવી નામે તેની સ્ત્રી હતી. એક સમયે મેલાદેવી ગર્ભવતી હતી ત્યારે નાગરાજ શ્રેષ્ઠી કોલેરાના રોગથી મરણ પામ્યો. 'શ્રેષ્ઠીને પુત્ર નથી' એમ જાણી રાજાએ તેનું સર્વ ધન પોતાના કબજામાં લઈ લીધું ત્યારે મેલાદેવી પોતાને પિયર ધોળકા ગઈ. ગર્ભના સુલક્ષણથી મેલાદેવીને અમારી પડહ વજડાવવાનો દોહલો ઉત્પન્ન થયો, તે તેના પિતાએ પૂર્ણ કર્યો. અવસર આવ્યે પુત્ર થયો તેનું અભય એવું નામ રાખ્યું. તે લોકોમાં "**આભડ**" એવા નામે પ્રખ્યાત થયો. પાંચ વર્ષનો થયો, ત્યારે તેને નિશાળે ભણવા મોકલ્યો. એક વખતે સાથે ભણનાર બીજા બાળકોએ એને ઉપહાસથી "નબાપો, નબાપો" એમ કહ્યું. તેણે ઘેર આવી ઘણા આગ્રહથી માતાને પિતાનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. માતાએ સત્ય વાત બની હતી તે આભડને કહી. પછી આભડ ઘણા આગ્રહથી અને હર્ષથી પાટણ ગયો, અને ત્યાં વ્યાપાર કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે તે આભડ લાછલદેવી નામે કન્યાને પરણ્યો. પિતાએ દાટેલું નિધાન આદિ મળવાથી તે પણ કોટિધ્વજ થયો. તેને ત્રણ પુત્ર થયા.

અનુક્રમે સમય જતાં માઠા કર્મના ઉદયથી તે આભડ

નિર્ધન થયો. પોતાના ત્રણ પુત્રો સહિત તેણે સ્રીને પિયર મોકલી દીધી અને પોતે મણિહારની દુકાન ઉપર મણિ આદિ ઘસવાના કામ ઉપર રહ્યો. તેને એક માપ જવ મળતા હતા. તેને તે પોતે દળીને રાંધીને ખાતો હતો. લક્ષ્મીની ગતિ એવી વિચિત્ર છે. કહ્યું છે કે—જે લક્ષ્મી સ્નેહથી ખોળામાં બેસાડનાર સમુદ્રના અને કૃષ્ણના રાજ-મહેલમાં સ્થિર ન રહી, તે લક્ષ્મી બીજા ઉડાઉ લોકોના ઘરમાં શી રીતે સ્થિર રહે? એક સમયે આભડ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી પાસેથી પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત લેવા ઊભો થયો. દ્રવ્ય પરિમાણનો બહુ જ સંક્ષેપ કરેલો જોઈ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ તેને તેમ કરતાં વાર્યો. ત્યારે નવલાખ દ્રમ્મનું અને તેના અનુસારથી બીજી વસ્તુનું પણ તેણે પરિમાણ રાખ્યું. પરિમાણ કરતાં ધન આદિ વૃદ્ધિ પામે તો તેણે ધર્મકાર્યમાં વાપરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આગળ જતાં પાંચ દ્રમ્મ એકઠા થયા. એક સમયે આભડે પાંચ દ્રમ્મ આપી એક બકરીના ગળામાં મણિ બાંધ્યો હતો, તેને ઓળખી ખરીદ્યો; તેના કટકા કરી એકેકનું લાખ લાખ મૂલ્ય ઉત્પન્ન થાય એવા મણિ તૈયાર કરાવ્યા, તેથી અનુ-ક્રમે તે પૂર્વે હતો તેવો દ્રવ્યવાન થયો. ત્યારે આભડના કુટુંબના સર્વ માણસો ભેગા થયા. તેના ઘરમાંથી દરરોજ સાધુ મુનિરાજને એક ઘડા જેટલું ઘૃત વહોરાવતા. પ્રતિ-દિન સાધર્મિવાત્સલ્ય, સદાવ્રત તથા મહાપૂજા આદિ આભ-ડને ઘેર થતું હતું. વર્ષે વર્ષે સર્વસંઘની પૂજા બે વાર થતી હતી. તથા નાના પ્રકારનાં પુસ્તક લખાતાં, તેમજ

જીર્ણમંદિરના જીર્ણોદ્ધાર થતા હતા, તથા ભગવાનની મનોહર પ્રતિમાઓ પણ તૈયાર થતી હતી. એવાં ધર્મકૃત્ય કરતાં આભડની ચોરાશી વર્ષની અવસ્થા થઈ. અંતસમય નજદીક આવ્યો ત્યારે આભડે ધર્મખાતાનો ચોપડો વંચાવ્યો, તેમાં ભીમરાજાના સમયના અઠાણું લાખ દ્રમ્મનો વ્યય થએલો તેના સાંભળવામાં આવ્યો. તેથી આભડે દિલગીર થઈને કહ્યું કે–"મેં કૃપણે એક ક્રોડ દ્રમ્મ પણ ધર્મકાર્યે વાપર્યા નહીં." તે સાંભળી આભડના પુત્રોએ તે જ સમયે દશલાખ દ્રમ્મ ધર્મકૃત્યમાં વાપર્યા. તેથી સર્વ મળી એક ક્રોડ અને આઠ લાખ દ્રમ્મ ધર્મખાતે થયા. વળી બીજા આઠ લાખ દ્રમ્મ ધર્મને માટે વાપરવાનો આભડના પુત્રોએ નિશ્ચય કર્યો. પછી કાળસમયે આભડ અનશન કરી સ્વર્ગે ગયો.

પૂર્વ ભવે દુષ્કૃતના ઉદયથી પૂર્વના સરખી અવસ્થા ફરીથી ન આવે, તો પણ મનમાં ધીરજ રાખવી, કારણ કે આપત્કાળરૂપ સમુદ્રમાં ડુબતા જીવને ધીરજ વહાણ સમાન છે. સર્વે દિવસ સરખા કોના રહે છે? કહ્યુ છે કે–આ જગત્‌માં સદાય સુખી કોણ છે? લક્ષ્મી કોની પાસે સ્થિર રહી? સ્થિર પ્રેમ કયાં છે? મૃત્યુના વશમાં કોણ નથી? અને વિષયાસક્ત કોણ નથી? માઠી અવસ્થા આવે ત્યારે સર્વ સુખનું મૂળ એવો સંતોષ જ નિત્ય મનમાં રાખવો. તેમ ન કરે તો ચિંતાથી આ લોકનાં તથા પરલોકનાં પણ તેનાં કાર્ય વિનાશ પામે. કહ્યું છે કે–ચિંતા નામે નદી આશારુપ પાણીથી ભરપૂર ભરેલી વહે છે. હે મૂઢ જીવ!

તે નદીમાં તું ડુબે છે, તને એમાંથી તારનાર સંતોષરૂપ જહાજનો આશ્રય લે. નાના પ્રકારના ઉપાય કર્યા પછી પણ જો એમ જણાય કે, "પોતાની ભાગ્યદશા જ હીણ છે." તો કોઈ ભાગ્યશાળી પુરુષનો સારીયુક્તિથી કોઈપણ રીતે આશ્રય કરવો. કારણ કે કાષ્ઠનો આધાર મળે તો લોઢું અને પથ્થર પણ પાણીમાં તરે છે. તે ઉપરથી કથા કહે છે–

દ. ૫૭ ભાગીદારના ભાગ્યથી થતા લાભનું દૃષ્ટાન્ત–એક ભાગ્યશાળી શેઠ હતો. તેનો વણિકપુત્ર (મુનીમ) ઘણો જ વિચક્ષણ હતો. તે પોતે ભાગ્યહીન છતાં શેઠના સંબંધથી દ્રવ્યવાન થયો. અનુક્રમે શેઠ મરણ પામ્યા, ત્યારે તે પણ નિર્ધન થયો. પછી તે શેઠના પુત્રોની પાસે રહેવાની ઈચ્છા કરતો હતો, પણ નિર્ધન જાણી તેની સાથે શેઠના પુત્રો એક અક્ષર પણ બોલતા નહોતા. ત્યારે તેણે બે ત્રણ સારા માણસોને સાક્ષી રાખીને યુક્તિથી શેઠના જૂના ચોપડામાં પોતાના હાથના અક્ષરથી લખ્યું કે, "શેઠના બે હજાર ટંક મ્હારે દેવા છે." આ કામ તેણે ઘણી જ છુપી રીતે કર્યું. એક વખતે શેઠના પુત્રોના જોવામાં તેના હાથ અક્ષર આવ્યા, ત્યારે તેમણે મુનીમ પાસે બે હજાર ટંકની માગણી કરી. તેણે કહ્યું, "વ્યાપારને અર્થે થોડું ધન મને આપો તો હું થોડા દિવસમાં તમારું દેવું આપું." પછી શેઠના પુત્રોએ તેને વ્યાપારને અર્થે દ્રવ્ય આપ્યું. અનુક્રમે મુનીમે ઘણું દ્રવ્ય સંપાદન કર્યું. શેઠના પુત્રોના આશ્રયથી મુનીમ ધનવાન્ થયો.

અહંકાર ન કરવો–નિર્દયપણું, અહંકાર, ઘણો લોભ, કઠોર ભાષણ અને નીચ વસ્તુ ઉપર પ્રીતિ રાખવી એ પાંચ

વાનાં લક્ષ્મીની સાથે નિરંતર રહે છે, એવું એક વચન પ્રસિદ્ધ છે, પણ તે સજ્જન પુરુષોને લાગુ પડતું નથી. હલકા સ્વભાવના લોકોને ઉદ્દેશીને ઉપરનું વચન પ્રવૃત્ત થયું છે માટે વિવેકી પુરુષે દ્રવ્ય આદિ ઘણું મળે તો પણ અહંકારાદિ ન કરવો. કેમકે—જે સત્પુરુષોનું ચિત્ત આપદા આવે દીન થતું નથી, સંપદા આવે અહંકાર પામતું નથી, પારકું દુઃખ જોઈને દુઃખી થાય, અને પોતે સંકટમાં આવે તો સુખી થાય, તેમને નમસ્કાર થાઓ. સામર્થ્ય છતાં પારકા ઉપદ્રવ ખમે, ધનવાન્ છતાં ગર્વ ન કરે અને વિદ્વાન છતાં પણ વિનય કરે, એ ત્રણ પુરુષો પૃથ્વીના ઉત્તમ અલંકાર છે. વિવેકી પુરુષે કોઈની સાથે સ્વલ્પમાત્ર પણ ક્લેશ ન કરવો. તેમાં પણ મ્હોટા પુરુષોની સાથે તો ક્યારે પણ ન જ કરવો. કહ્યું છે કે—જેને ખાંસીનો વિકાર હોય તેણે ચોરી ન કરવી, જેને ઘણીનિદ્રા આવતી હોય તેણે જારકર્મ ન કરવું, જેને રોગ થયો હોય તેણે મધુરાદિ રસ ઉપર આસક્તિ ન કરવી, જીભ વશમાં રાખવી. જેની પાસે ધન હોય તેણે કોઈની સાથે ક્લેશ ન કરવો, ભંડારી, રાજા, ગુરુ, અને તપસ્વી એમની સાથે તથા પક્ષપાતી, બલિષ્ટ, ક્રૂર અને નીચ એવા પુરૂષની સાથે વિવેકી પુરુષે વાદ ન કરવો. કદાચિત્ કોઈ મ્હોટા પુરુષની સાથે દ્રવ્યાદિનો વ્યવહાર થયો હોય તો વિનયથી જ પોતાનું કાર્ય સાધવું. બળાત્કાર, ક્લેશ આદિ ન કરવો. પંચોપાખ્યાનમાં પણ કહ્યું છે કે— ઉત્તમપુરુષને વિનયથી, શૂર પુરુષને ભેદનીતિથી નીચપુરુષને અલ્પ દ્રવ્યાદિકના દાનથી અને આપણી બરાબરી હોય તેને

પોતાનું પરાક્રમ દેખાડી વશ કરવો. ધનના અર્થી અને ધનવાન એ બન્ને પુરુષોએ વિશેષે કરી ક્ષમા રાખવી જોઇએ. કારણકે, ક્ષમા કરવાથી લક્ષ્મીની વૃધ્ધિ અને રક્ષણ થાય છે. કહ્યું છે કે–'બ્રાહ્મણનું બળ હોમમંત્ર, રાજાનું બળ નીતિ-શાસ્ત્ર, અનાથ પ્રજાઓનું બળ રાજા અને વણિક્પુત્રનું બળ ક્ષમા છે' મીઠું વચન અને ક્ષમા એ બે ધનનાં કારણ છે. ધન, શરીર અને યૌવન અવસ્થા એ ત્રણ કામનાં કારણ છે. દાન, દયા અને ઈન્દ્રિયનિગ્રહ એ ત્રણ ધર્મનાં કારણ છે, અને સર્વસંગનો પરિત્યાગ કરવો એ મોક્ષનું કારણ છે. વચનક્લેશ તો સર્વથા વર્જવો. શ્રી દારિદ્રસંવાદમાં કહ્યું છે કે–(લક્ષ્મી કહે છે.) હે ઈંદ્ર ! જ્યાં મ્હોટા પુરુષોની પૂજા થાય છે; ન્યાયથી ધન ઉપાર્જે છે અને લેશમાત્ર પણ વચન કલહ નથી, ત્યાં હું છું. (દરિદ્ર કહે છે.) હંમેશાં દ્યુત (જુગાર રમનાર) સ્વજનની સાથે દ્વેષ કરનાર, ધાતુવાદ (કિમિયા) કરનાર એવા પુરુષની પાસે હું હંમેશાં રહું છું.

ઉઘરાણી મીઠાસથી કરવી–વિવેકી પુરુષે પોતાના-લહેણાની ઉઘરાણી પણ કોમળતારાખી નિંદા ન થાય તેવી રીતે કરવી, એજ યોગ્ય છે. એમ ન કરે તો દેવાદારની દાક્ષિણ્યતા, લજ્જાનો લોપથાય અને તેથી પોતાના ધન, ધર્મ, પ્રતિષ્ઠા એ ત્રણેની હાનિ થવાનો સંભવ છે, માટે જ પોતે લાંઘણ કરે તો પણ બીજાને લાંઘણ ન કરાવવી પોતે ભોજન કરીને બીજાને લાંઘણ કરાવવી એ સર્વથા અયોગ્ય જ છે. ભોજનાદિ અંતરાય કરવો એ ઢંઢણકુમારાદિકની પેઠે બહુ દુઃસહ છે. સર્વ પુરુષોએ તથા ઘણુંકરી વણિકજનોએ

સર્વથા સંપ સલાહથી જ પોતાનું સર્વકામ સાધવું. કેમકે સામ, દામ, ભેદ અને દંડ એ કાર્યસાધન કરવાના ચાર ઉપાય બહુ પ્રસિદ્ધ છે, તો પણ સામથી જ સર્વત્ર કાર્ય-સિદ્ધિ થાય છે બાકીના ઉપાય તો કેવળ નામના જ છે, કોઈ તીક્ષ્ણ તથા ક્રૂર હોય તો પણ તે સામથી વશ થાય છે. જુઓ, જિભમાં ઘણીમીઠાશ હોવાથી કઠોર દાંત પણ દાસીની પેઠે તેની સેવા કરે છે લેણદેણમાં જો ભ્રાંતિથી અથવા વિસ્મરણ વિગેરે થવાથી કાંઈ વાંધો પડે તો માંહોમાંહે વિવાદ ન કરવો, પરંતુ ચતુર લોકમાં પ્રતિષ્ઠા પામેલા, હિતકારી અને ન્યાય કરી શકે એવા ચાર–પાંચ પુરુષો નિષ્પક્ષપાતથી જે કાંઇ કહે તે માન્ય કરવું, તેમ ન કરે તો ઝઘડો ન પતે. કહ્યું છે કે સગા ભાઈઓમાં વિવાદ હોય તો પારકા પુરુષો જ મટાડી શકે, કારણ કે ગુંચવાઈ ગએલાવાળ કાંચકીથી જ જુદા થઈ શકે છે, ન્યાય કરનારા પુરુષોએ પણ મધ્યસ્થ વૃત્તિ રાખીને જ ન્યાય કરવો. અને તે પણ સ્વજનનું અથવા સ્વધર્મીનું કાર્ય હોય તો જ સારીપેઠે સર્વવાતનો વિચાર કરીને કરવો, જ્યાંત્યાં ન્યાયકરવા ન બેસવું, કારણકે લોભ ન રાખતા સારી પેઠે ન્યાય કરવામાં આવે તો પણ તેથી જેમ વિવાદનો ભંગ થાય છે અને ન્યાયકરનારને મોટાઈ મળે છે તેમ તેથી એક આ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે કે વિવાદ ભાંગતાં ન્યાય કરનારાના ધ્યાનમાં વખતે ખરી બીના ન આવવાથી દેવું ન હોય તો તે માથે પડે છે અને કોઈનું ખરું દેવું હોય તો તે ભાગી જાય છે. આ ઉપર એકવાત છે–

દ. ૫૮ શેઠની પુત્રીનું દૃષ્ટાંત–એક શ્રેષ્ઠી લોકમા

બહુપ્રખ્યાત હતો, તે મ્હોટાઈના અને બહુમાનના અભિમાનથી જ્યાંત્યાં ન્યાય કરવા જાય, તેની ઘણી સમજુ એક વિધવા પુત્રી હતી, તે હંમેશા તેમ કરતાં વારે, પણ માને નહી. એક વખત પિતાને બોધ માટે પુત્રીએ ખોટો ઝઘડો માંડયો, થાપણ મૂકેલા મ્હારા બેહજાર સોનૈયા આપો તોજ હું ભોજન કરું, એમ કહીને પુત્રી લાંઘણુ કરવા લાગી, કોઈપ્રણ રીતે માને નહીં પિતાજી વૃધ્ધ થયા તો પણ મ્હારાધનનો લોભ કરે છે એમ જેવા તેવાં વચનો બોલવા લાગી. પછી શેઠે લજવાઈને ન્યાયકરનાર લોકોને બોલાવ્યા, તેમણે આવીને વિચાર કર્યો કે "આ શેઠની પુત્રી છે, બાળવિધવા છે, માટે એની ઉપર દયા રાખવી જોઈએ." એમ વિચારી ન્યાયકરનાર પંચોએ શેઠ પાસેથી બેહજાર સોનયા પુત્રીને અપાવ્યા. તેથી શેઠે પુત્રીએ ફોગટ મ્હારું ધન લીધું અને લોકમાં અપવાદ ફેલાવ્યો, એવો વિચાર કરીને મનમાં ખેદ પામ્યો. થોડીવારે પુત્રીએ પોતાનો સર્વ અભિપ્રાય પિતાને કહી સમજાવી સોનૈયા પાછા આપ્યા, તેથી પિતાને હર્ષ થયો ન્યાય કરવાના પરિણામ ધ્યાનમાં આવવાથી જ્યાંત્યાં ન્યાય કરવાનું છોડી દીધું.

કોઈની ઈર્ષ્યા ન કરવી—માટે ન્યાયકરનાર પંચોએ જ્યાંત્યાં જેવોતેવો ન્યાય ન કરવો. સાધર્મીનું, સંઘનું, મ્હોટા ઉપકારનું અથવા એવું જ યોગ્યકારણ હોય તો ન્યાય કરવો. તેમજ કોઈ જીવની સાથે મત્સર પણ ન કરવો. લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કર્માધીન છે. નકામો મત્સર કરવાથી શું લાભ? બંને ભવમાં દુ:ખપાત્ર થાય છે. કહ્યું છે કે—જેવું બીજાનું ચિંતવે, તેવું પોતે પામે. એમ જાણી કયો માણસ બીજાની લક્ષ્મીની

૩૦૬] તે નિર્ધન ગતિ વર્તે રે ॥ તુજ. (૭૬) [શ્રા. વિ.

વૃદ્ધિ જોઈને મત્સર કરે ? તેમજ ધાન્યનાવેચાણમાં લાભ-થવાને અર્થે દુર્ભિક્ષની; ઔષધીમાં લાભથવાને અર્થે રોગવૃદ્ધિની તથા વસ્ત્રમાં લાભથવાને અર્થે અગ્નિથી વસ્ત્રના ક્ષયની ઇચ્છા ન કરવી; કારણકે, જેથી લોકો સંકટમાં આવી પડે એવી ઇચ્છાકરવાથી કર્મબંધન થાય છે. દુર્દૈવના યોગથી કદાચિત્ દુકાળપડે તો પણ વિવેકી પુરુષે "ઠીક થયું" એમ પણ ન કહેવું તેથી પોતાનું મન મલિન થાય છે.

૬. ૫૯ મન મલિન અંગે બે મિત્રોનું દૃષ્ટાંત–બે મિત્ર હતા, તેમાં એક ઘીની અને બીજો ચામડાની ખરીદી કરવા જતા હતા. માર્ગમાં વૃદ્ધસ્ત્રીને ત્યાં ભોજનકરવા રહ્યા. વૃદ્ધ સ્ત્રીએ તેમનો ભાવ જાણી ઘી ખરીદનારને ઘરની અંદર અને બીજાને બહારબેસાડીને જમાડયા. બન્ને જણાખરીદી કરીને પાછા તેજ વૃદ્ધસ્ત્રીને ત્યાં આવ્યા. ત્યારે ચામડા-ખરીદનારને અંદર અને બીજાને બહારબેસાડીને જમાડયા. પછી પૂછવાથી વૃદ્ધસ્ત્રીએ કહ્યું કે, જેનું મન શુદ્ધ હતું તેને અંદર બેસાર્યો, અને જેનું મનમલિન હતું તેને બહાર.

નિંદા ન થાય તેટલો લાભ લેવો, કાળાબજાર ન કરવા–સો રૂપયે ચાર પાંચ ટકાસુધી ઉચિતવ્યાજ અથવા "વ્યાજમાં નાણું બમણું થાય." એવું વચન છે, તેથી ધીરેલા-દ્રવ્યની બમણીવૃદ્ધિ અને ધીરેલાધાન્યની ત્રમણીવૃદ્ધિ થાય તેટલો લાભ વિવેકી પુરુષે લેવો. તથા જે ગણિમ, ધરિમાદિ વસ્તુનો કાંઈ કારણથી ક્ષયથઈ ગયો હોય, અને આપણી પાસે હોય તો તેનો ચઢતે ભાવે જેટલો લાભ થાય તેટલો લેવો, વધુ નહિ. કોઇ સમયે ભાવિભાવથી કોઈ વસ્તુનો નાશ

થવાથી પોતાની પાસે સંગ્રહકરેલી તે વસ્તુ વેચતાં બમણો કે વધારે લાભ થાય, તે મનનાપરિણામ શુદ્ધરાખીને લેવો, પણ વસ્તુનો નાશ થયો એ "ઠીક થયું" એમ મનમાં ન ચિંતવે. તેમજ કોઈપણ ઠેકાણે પડેલી વસ્તુ પારકી છે. આપણી નથી, એમ જાણતાં છતાં ઉપાડવી નહીં. વ્યાજ-વટાવ કે ક્રય-વિક્રય આદિ વ્યાપારમાં દેશ, કાળ વગેરેની અપેક્ષાએ ઉચિત તથા શિષ્ટ જનોને નિંદાપાત્ર ન થાય તેવી રીતે જેટલો લાભ મળે તેટલો જ લેવો. એમ પ્રથમ પંચાશકનીવૃત્તિમાં કહ્યું છે.

ખોટાં માપ-તોલ ન રાખવાં-તેમજ ખોટાંકાટલાં અથવા ખોટાંમાપ રાખીને, ન્યૂનાધિક વ્યાપારકરીને રસની અથવા બીજીવસ્તુની ભેળસેળ કરીને, મર્યાદા કરતાં અયોગ્ય મૂલ્ય વધારીને, અયોગ્યરીતે વ્યાજવધારીને, લાંચઆપીને અથવા લઈને, કૂડ કપટ કરીને, ખોટું કે ઘસાયેલુંનાણું આપીને, કોઈના ખરીદ વેચાણનો ભંગ કરીને, પારકા ગ્રાહકોને ભરમાવી ખેંચી લેઈને, નમૂનો એક બતાવી બીજોમાલ આપીને, જ્યાં બરાબર દેખાતું ન હોય એવા સ્થાનકે વ્યાપાર કરીને, લેખમાં ફેરફાર કરીને તથા બીજા એવાજ પ્રકારથી કોઇને પણ ઠગવું નહીં. કહ્યું છે કે-જે લોકો વિવિધ પ્રકારે કપટ કરીને પરને ઠગે છે. તે લોકો મોહજાળમાં પડી પોતાના જીવને જ ઠગે છે; કારણ કે, તે લોકો કૂડ-કપટ ન કરત તો વખતે સ્વર્ગનાં તથા મોક્ષનાં સુખ પામત. આ ઉપરથી એવો કુતર્ક ન કરવો કે કૂડ-કપટ કર્યા વિના દરિદ્રી તથા ગરીબ લોકો વ્યાપાર ઉપર શી

રીતે પોતાની આજીવિકા કરે ? આજીવિકા તો કર્મને આધીન છે, તો પણ વ્યવહાર શુદ્ધ રાખે તો ઊલટા ગ્રાહકો વધારે આવે અને તેથી વિશેષ લાભ થાય.

દ. ૬૦ વ્યવહારશુદ્ધિ અંગે હેલાક શેઠની કથા એક નગરમાં હેલાક નામે શેઠ હતો. તેને ચાર પુત્ર હતા, તથા બીજો પરિવાર પણ મ્હોટો હતો. હેલાક શેઠે ત્રણશેર, પાંચશેર વિ. ખોટાંકાટલાં વગેરે રાખ્યાં હતાં. તથા ત્રિપુષ્કર, પંચપુષ્કર નામ કહી પુત્રને ગાળદેવાના બહાનાથી ખોટાં તોલ માપ વાપરીને તે લોકોને ઠગતો હતો. તેના ચોથાપુત્રનીસ્ત્રી બહુસમજુ હતી. તેણે તે વાત જાણી એકસમયે શેઠને સમજાવ્યા. શેઠે કહ્યું કે, “ શું કરીએ ! એમ ન કરીએ તો નિર્વાહ શી રીતે થાય ? કહ્યું છે કે ભૂખ્યોમાણુસ શું પાપ ન કરે ?” તે સાંભળી પુત્રની સ્ત્રીએ કહ્યું કે-“ હે તાત ? એમ ન કહો, કારણ કે, વ્યવહારશુદ્ધ રાખવામાં જ સર્વલાભ રહ્યો છે. કહ્યું છે કે-લક્ષ્મીનાઅર્થી સારામાણુસો ધર્મને તથા નીતિને અનુસરીને ચાલે તો તેમનાં સર્વકાર્ય ધર્મથી જ સિદ્ધ થાય છે, ધર્મ વિના કોઈ પણ રીતે કર્મની સિદ્ધિ થતી નથી, માટે હે તાત ! પરીક્ષા જોવાને અર્થે છમાસસુધી શુદ્ધવ્યવહાર કરો. તેથી ધનની વૃદ્ધિ થશે. અને તેટલામાં સાબિતિ થાય તો આગળ પણ તેમજ ચલાવજો.” પુત્રની સ્ત્રીનાં એવાં વચનથી શેઠે તેમ કરવા માંડ્યું. વખત જતાં ગ્રાહકઘણા આવવા લાગ્યા, આજીવિકા સુખે થઈ અને ચાર તોલા સોનું થયું. પછી “ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય ખોવાય તો પણ તે પાછું હાથ આવે

છે," એ વાતની પરીક્ષા માટે પુત્રની સ્ત્રીના વચનથી શ્રેષ્ઠીએ ચારતોલા સોના ઉપર લોઢું મઢાવીને તેનું એકકાટલું પોતાના નામનું બનાવ્યું અને છમાસ સુધી તે વાપરીને નદીમાં નાંખી દીધું, માછલી "કાંઇ ભક્ષ્ય વસ્તુ છે" એમ જાણી તે ગળી ગઈ. ધીવરે તે માછલીપકડી, તેનાપેટમાંથી પેલું કાટલું નીકળ્યું. નામ ઉપરથી ઓળખીને ધીવરે તે કાટલું શેઠને આપ્યું. તેથી શેઠને તથા તેના પરિવારના સર્વ માણસોને શુદ્ધવ્યવહાર ઉપર વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો. શેઠને બોધ થયો ત્યારે તે સમ્યક્પ્રકારે શુદ્ધવ્યવહાર કરી મ્હોટો ધનવાન થયો. રાજદ્વારમાં તેને માન મળવા લાગ્યું અને શ્રાવકોમાં અગ્રેસર અને સર્વ લોકોમાં એટલો પ્રખ્યાત થયો કે–તેનું નામ લીધાથી પણ વિઘ્ન–ઉપદ્રવ ટળવા લાગ્યાં. હાલના વખતમાં પણ વહાણ ચલાવનારા લોકો વહાણ ચલાવવાની વખતે "હેલા હેલા"થી શેઠનું નામ યાદ કરે છે.

સ્વામિદ્રોહ વિ. મોટાપાપકર્મ વર્જવા–વિવેકી પુરુષે સર્વ પાપકર્મ તજવાં, તેમાં પણ પોતાના સ્વામી, મિત્ર, વિશ્વાસ રાખનાર, દેવ, ગુરુ, વૃદ્ધ તથા બાળક એટલાની સાથે વેર કરવું કે તેમની થાપણ ઓળવવી, એ તેમની હત્યા કરવા સમાન છે; માટે એ તથા બીજાં મહાપાતકો વિવેકી પુરુષે અવશ્યવર્જવાં. કહ્યું છે કે–ખોટીસાક્ષી પૂરનાર, ઘણા કાળસુધી રોષ રાખનાર, વિશ્વાસઘાતી અને કૃતઘ્ન એ ચાર કર્મચાંડાળ અને પાંચમો જાતિચાંડાળ જાણવો. અહિં વિસેમીરાનો સંબંધ કહીએ છીએ–

દ.૬૧ વિશ્વાસઘાત ઉપર વિસેમીરાની કથા–વિશાલામાં

નંદરાજા, ભાનુમતી રાણી, વિજયપાળ નામે પુત્ર અને બહુશ્રુત નામે દિવાન હતા. નંદરાજા ભાનુમતી રાણીને વિષે ઘણો મોહિત હોવાથી તે રાજ્યસભામાં પણ રાણીને પાસે બેસાડતો હતો. જે રાજાના વૈદ્ય, ગુરુ અને દિવાન પ્રસન્નતા રાખવાને અર્થે કેવળ મધુર વચન બોલનારા જ હોય, રાજાનો કોપ થાય એવા ભયથી સત્ય વાત પણ કહે નહીં, તે રાજાના શરીરનો, ધર્મનો અને ભંડારનો વખત જતાં નાશ થાય. એવું નીતિશાસ્ત્રનું વચન હોવાથી રાજાને સત્ય વાત કહેવી એ કર્તવ્ય છે. એમ વિચારી દિવાને રાજાને કહ્યું કે, "મહારાજ! સભામાં રાણી સાહેબને પાસે રાખવાં એ ઘટિત નથી. કેમકે–રાજા, અગ્નિ, ગુરુ અને સ્ત્રીઓ એ ચાર વસ્તુ બહુ પાસે હોય તો વિનાશ કરે છે, અને બહુ દૂર હોય તો તે પોતાનું ફળ બરાબર આપી શકતી નથી; માટે ઉપર કહેલી ચારે વસ્તુ બહુ પાસે અથવા બહુ દૂર ન રાખતાં સેવવી. માટે રાણીની એક સારી છબી ચિતરાવી તે પાસે રાખો." નંદરાજાએ દીવાનની વાત સ્વીકારી. એક છબી ચિતરાવી શારદાનંદન નામે પોતાના ગુરુને દેખાડી. શારદાનંદને પોતાની વિદ્વતા બતાવવાં કહ્યું કે,–"રાણીના ડાબા સાથળ ઉપર તલ છે. તે આ ચિત્રમાં બતાવ્યો નથી." ગુરુના આ વચનથી રાજાના મનમાં રાણીના શીલને વિષે શક આવ્યો, તેથી તેણે શારદાનંદનને મારી નાંખવા દિવાનને હુકમ આપ્યો.

લાંબી નજરવાળા દિવાને વિચાર કર્યો કે "કોઈ સહસા કાર્ય ન કરવું. વિચાર ન કરવો એ મ્હોટા સંકટોનું સ્થાનક છે. સદ્‌ગુણોથી લલચાયેલી સંપદાઓ પ્રથમ

પૂર્ણ વિચાર કરીને પછી કાર્ય કરનારને પોતે આવીને વરે છે. પંડિત પુરુષોએ શુભ અથવા અશુભ કાર્ય કરતાં પહેલાં તેના પરિણામનો યત્નથી નિર્ણય કરવો; કારણ કે અતિશય ઉતાવળથી કરેલા કામનું પરિણામ શલ્યની પેઠે મરણ સુધી હૃદયમાં વેદના ઉત્પન્ન કરે છે.

એવાં નીતિશાસ્ત્રનાં વચન તેને યાદ આવ્યાં, તેથી તેણે પોતાના ઘરમાં શારદાનંદનને ગુપ્તપણે રાખ્યો. એક વખતે વિજયપાળ રાજપુત્ર શિકાર રમતાં એક સૂઅરની પછવાડે બહુ દૂર ગયો. સંધ્યા સમયે સરોવરનું પાણી પીને રાજપુત્ર વાઘના ભયથી એક ઝાડ ઉપર ચઢયો. ત્યાં વ્યંતરાધિષ્ઠિત વાનર હતો, તેના ખોળામાં પહેલાં રાજપુત્ર સૂઈ રહ્યો અને પછી રાજપુત્રના ખોળામાં વાનર સૂતો હતો; એટલામાં ભૂખથી પીડાયેલા વાઘના વચનથી રાજપુત્રે વાનરને નીચે નાંખ્યો. વાનર વાઘના મુખમાં પડયો હતો, પણ વાઘ હસ્યો; ત્યારે તે મુખમાંથી બહાર નીકળ્યો અને રુદન કરવા લાગ્યો. વાઘે રુદન કરવાનું કારણ પૂછવાથી વાનરે કહ્યું કે, "હે વાઘ! પોતાની જાતિ મૂકીને જે લોકો પરજાતિને વિષે આસક્ત થાય, તેમને ઉદ્દેશીને હું એટલા માટે રુદન કરું છું કે, તે જડ લોકોની શી ગતિ થશે? પછી એવા વચનથી તથા પોતાના કૃત્યથી શરમાયેલા રાજપુત્રને તેણે ગાંડો કર્યો. ત્યારે રાજપુત્ર **વિસેમિરા–વિસેમિરા**, એમ કહેતો જંગલમાં ભટકવા લાગ્યો. રાજપુત્રનો ઘોડો એકલો જ નગરમાં જઈ પહોંચ્યો. તે ઉપરથી નંદરાજાએ શોધખોળ કરાવી પોતાના પુત્રને ઘેર આણ્યો. ઘણા

ઉપાય કર્યા, તો પણ રાજપુત્રને લેશમાત્ર પણ ફાયદો થયો નહીં. ત્યારે નંદરાજાને શારદાનંદન યાદ આવ્યા. "જે રાજપુત્રને સાજો કરે તેને હું મ્હારું અર્ધ રાજ્ય આપીશ." એવો ઢંઢેરો પીટાવવાનો રાજાએ વિચાર કર્યો, ત્યારે દીવાને કહ્યું, "મહારાજ! મ્હારી પુત્રી થોડું ઘણું જાણે છે." તે સાંભળી નંદરાજા પુત્ર સહિત દીવાનને ઘેર આવ્યો. ત્યારે પડદાની અંદર બેસી રહેલા શારદાનંદને કહ્યું કે, "વિશ્વાસ રાખનારને ઠગવો એમાં શી ચતુરાઈ? તથા ખોળામાં સૂતેલાને મારવો એમાં પણ શું પરાક્રમ? શારદાનંદનનું એ વચન સાંભળી રાજપુત્રે "**विसेमिरा**" એ ચાર અક્ષરમાંથી વિ મૂકયો. "સેતુ (રામે બંધાવેલી સમુદ્રની પાળ) જોવાથી તથા ગંગાના અને સાગરના સંગમને વિષે સ્નાન કરવાથી બ્રહ્મહત્યા કરનાર પોતાના પાપથી છુટે છે, પણ મિત્રને હણવાની ઇચ્છા કરનાર માણસ સેતુને જોવાથી અથવા સંગમ સ્નાનથી શુદ્ધ થતો નથી." આ વચન સાંભળી રાજપુત્રે બીજો **સે** અક્ષર મૂકી દીધો. મિત્રને હણવાની ઈચ્છા કરનાર, કૃતઘ્ન, ચોર અને વિશ્વાસઘાત કરનાર એ ચારે જણા જ્યાં સુધી ચંદ્ર સૂર્ય છે ત્યાં સુધી નરકગતિમાં રહે છે." આ ત્રીજું વચન સાંભળી રાજપુત્રે ત્રીજો **મિ** અક્ષર મૂકયો. "રાજન્! તું રાજપુત્રનું કલ્યાણ ઈચ્છતો હોય તો સુપાત્રે દાન આપ. કારણ કે, ગૃહસ્થ માણસ દાન આપવાથી શુદ્ધ થાય છે." એ ચોથું વચન સાંભળી રાજપુત્રે ચોથો **રા** અક્ષર મૂકયો. પછી સ્વસ્થ થયેલા રાજપુત્રે વાઘ અને વાનર આદિનું

સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું. રાજા પડદા અંદર રહેલા રહેલા શારદા-નંદને દીવાનની પુત્રી સમજતો હતો, તેથી તેણે તેને પૂછ્યું કે, "હે બાળા! તું ગામમાં રહે છે, તેમ છતાં જંગલમાં થયેલ વાઘની, વાનરની અને માણુસની વાત શી રીતે જાણે છે?" એમ રાજાએ પૂછ્યું, ત્યારે શારદાનંદને કહ્યું કે, "હે રાજન્! દેવ-ગુરુના પ્રસાદથી મારી જીભની અણી ઉપર સરસ્વતી વસે છે, તેથી જેમ મેં ભાનુમતી રાણીનો તલ જાણ્યો, તેમ આ વાત પણ હું સમજું છું" આ સાંભળી રાજા અજાયબ થયો અને કહેવા લાગ્યો કે, "શું શારદાનંદન!" સામે 'હા' નો જવાબ મળતાં બંનેનો મેળાપ થયો, અને તેથી બંને જણાને ઘણો આનંદ થયો.

પાપના પ્રકાર—આ લોકમાં પાપ બે પ્રકારનું છે. એક ગુપ્ત અને બીજું જાહેર. ગુપ્ત પાપ પણ બે પ્રકારનું છે. એક લઘુ પાપ અને બીજું મહાપાપ. ખોટાં ત્રાજવાં તથા ખોટાં માપ વગેરે રાખવાં એ ગુપ્ત લઘુ પાપ અને વિશ્વાસ-ઘાત વગેરે કરવો એ ગુપ્ત મહાપાપ છે.

જાહેર પાપના પણ બે પ્રકાર છે. એક કુળાચારથી કરવું તે અને બીજું લોકલજ્જા મૂકીને કરવું તે. ગૃહસ્થ લોકો કુળાચારથી જ હિંસા આદિ કરે છે, તે જાહેર લઘુ પાપ જાણવું; અને સાધુનો વેષ પહેરી નિર્લજ્જપણાથી હિંસા આદિ કરે તે જાહેર મહાપાપ જાણવું. લજ્જા મૂકીને કરેલા જાહેર મહાપાપથી અનંત સંસારીપણું વગેરે થાય છે. કારણ કે, જાહેર મહાપાપથી શાસનનોઉડ્ડાહ આદિ થાય છે. કુળાચારથી જાહેર લઘુ પાપ કરે તો થોડો કર્મ-

બંધ થાય અને જો ગુપ્ત લઘુ પાપ કરે તો તીવ્ર કર્મબંધ થાય છે. કારણ કે, તેવું પાપ કરનાર માણસ અસત્ય વ્યવહાર કરે છે. મન-વચન કાયાથી અસત્ય વ્યવહાર કરવો એ ઘણું જ મ્હોટું પાપ કહેવાય છે અને અસત્ય વ્યવહાર કરનારા માણસો ગુપ્ત લઘુપાપ કરે છે. અસત્યનો ત્યાગ કરનારમાણુસ કોઈ સમયે પણ ગુપ્ત પાપ કરવાને પ્રવૃત્ત થાય નહીં. જેની પ્રવૃત્તિ અસત્ય તરફ થઈ તે માણસ નિર્લજ્જ થાય છે અને નિર્લજ્જ થએલો માણસ શેઠ, દોસ્ત, મિત્ર અને પોતાના ઉપર વિશ્વાસ રાખનારનો ઘાત કરવો આદિ ગુપ્ત મહાપાપ કરે છે. એ જ વાત યોગ-શાસ્ત્રમાં કહી છે. તે એ કે-એક બાજુએ ત્રાજવામાં અસત્ય રાખીએ અને બીજી બાજુએ સર્વ પાતક મૂકીએ તો તે બેમાં પહેલું જ તોલમાં વધારે ઉતરશે તેથી કોઈને ઠગવો એ અસત્યમય ગુપ્ત લઘુ પાપની અંદર સમાય છે માટે કોઈને ઠગવાનું સર્વથા તજવું.

ન્યાય માર્ગને જ અનુસરો-ન્યાયમાર્ગે ચાલવું એ જ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ કરાવનાર એક ગુપ્ત મહામંત્ર છે. હમણાં પણ જણાય છે કે-ન્યાયમાર્ગને અનુસરનારા કેટલાક લોકો થોડું થોડું ધન ઉપાર્જન કરે, તો પણ તેઓ ધર્મસ્થાનકે નિત્ય ખરચે છે. તેમ છતાં જેમ કૂવાનું પાણી નીકળે થોડું, પણ કોઈ વખત બંધ પડે નહિ, તેમ તેમનો પૈસો નાશ પામતો નથી. બીજા પાપકર્મ કરનારા લોકો ઘણા પૈસા પેદા કરે છે તથા બહુ ખરચ કરતા નથી, તો પણ મરુ-દેશનાં સરોવર થોડા વખતમાં સૂકાઈ જાય છે, તેમ તે

લોકો થોડા વખતમાં નિર્ધન થાય છે, કેમકે પારકાં છિદ્ર કાઢીને સ્થાર્થ સાધવાથી પોતાની ઉન્નતિ થતી નથી, પણ ઉલટો પોતાનો નાશ જ થાય છે, જુઓ, રહેંટના ઘડા છિદ્રથી પોતામાં જળ ભરી લે છે, તેથી તેમાં જળ ભરાએલું રહેતું નથી, પણ વારંવાર ખાલી થઈને જળમાં ડુબે છે.

શંકા :– ન્યાયવાન એવા પણ કેટલાક લોકો નિર્ધનતા આદિ દુઃખથી ઘણા પીડાયેલા દેખાય છે તેમજ બીજા અન્યાયથી ચાલનારા લોકો પણ અશ્વર્ય આદિ પણું હોવાથી સુખી દેખાય છે, ત્યારે ન્યાયથી સુખ થાય એમ આપ કહો છો તે પ્રમાણભૂત કેમ મનાય ?

સમાધાન : ન્યાયથી ચાલનારા લોકોને દુઃખ અને અન્યાયથી ચાલનારા લોકોને સુખ દેખાય છે, તે પૂર્વભવના કર્મનાં ફળ છે, પણ આ ભવમાં કરેલાં કર્મનાં ફળ નથી.

શ્રી ધર્મઘોષસૂરિજીએ કહ્યું છે કે–૧ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય, ૨ પાપાનુબંધી પુણ્ય ૩ પુણ્યાનુબંધી પાપ અને ૪ પાપાનુબંધી પાપ, એમ ચાર પ્રકાર છે. જિનધર્મની વિરાધના ન કરનારા જીવો ભરત ચક્રવર્તીની પેઠે સંસારમાં દુઃખ રહિત નિરુપમ સુખ પામે છે, તેમને પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય જાણવું, અજ્ઞાન કષ્ટ કરનારા જીવો કોણિક રાજાની પેઠે મ્હોટી ઋદ્ધિ તથા રોગ રહિત કાયા આદિ ધર્મસામગ્રી છતાં પણ ધર્મકૃત્ય કરે નહિ, અને પાપકર્મને વિષે રક્ત થાય, તેઓને પાપાનુબંધી પુણ્ય જાણવું. જે જીવો દ્રમક મુનિની પેઠે પાપના ઉદયથી દરિદ્રી અને દુઃખી છતાં પણ લેશમાત્ર દયા આદિ હોવાથી જિનધર્મ પાળે છે. તેમને

પુણ્યાનુબંધી પણ જાણવું. જે જીવો કાલશૌકરિકની પેઠે પાપી, ઘાતકી કર્મ કરનારા, અધર્મી, નિર્દય, કરેલા પાપનો પસ્તાવો ન કરનાર અને જેમ જેમ દુઃખી થતા જાય, તેમ તેમ અધિક અધિક પાપકર્મ કરતા જાય એવા છે, તેઓને પાપાનુબંધી પાપનું ફળ જાણવું. પુણ્યાનુબંધી પુણ્યથી બાહ્ય ઋદ્ધિ અને અંતરંગ ઋદ્ધિ પણ પમાય છે. તે બે ઋદ્ધિમાં એક પણ ઋદ્ધિ જે માણસ ન પામ્યો તેના મનુષ્યભવને ધિક્કાર થાઓ! જે જીવો પ્રથમ શુભ પરિણામથી ધર્મકૃત્યનો આરંભ કરે પણ પાછળથી શુભ પરિણામ ખંડિત થવાથી પરિપૂર્ણ ધર્મ કરે નહીં; તે જીવો પરભવે આપદા સહિત સંપદા પામે. આ રીતે કોઈ જીવને પુણ્યના ઉદયથી આ લોકમાં દુઃખ જણાતું નથી, તો પણ તેને આવતા ભવમાં પરિણામે નિશ્ચયથી પાપકર્મનું ફળ મળવાનું એમાં કાંઈ શક નથી, કેમકે—દ્રવ્ય સંપાદન કરવાની બહુ ઈચ્છાથી અંધ થયેલો માણસ પાપકર્મ કરીને જે કાંઈ દ્રવ્ય વગેરે પામે તે દ્રવ્ય આદિ વસ્તુ માંસમાં પરોવેલા લોઢાના કાંટાની પેઠે તે માણસનો નાશ કર્યા વગર પચતી નથી, માટે જેથી સ્વામિદ્રોહ થાય એવાં દાણચોરી વગેરે અકાર્ય સર્વથા તજવાં. કેમકે, તેથી આ લોકમાં તથા પરલોકમાં અનર્થ પેદા થાય છે. જેથી કોઈને સ્વલ્પ માત્ર પણ સંતાપ ઉત્પન્ન થતો હોય તે વ્યવહાર, તથા ઘર-હાટ કરાવવાં, લેવાં તથા તેમાં રહેવું વગેરે સર્વ છોડવું; કારણ કે, કોઈને સંતાપ ઉત્પન્ન કરવાથી પોતાની સુખાદિ ઋદ્ધિ વધતી નથી. કેમકે—જે લોકો મૂર્ખતાથી મિત્રને,

કપટથી ધર્મને, સુખથી વિદ્યાને અને કરપણાથી સ્ત્રીને વશ કરવા તથા પરને સંતાપ ઉપજાવી પોતે સુખી થવા ઈચ્છતા હોય, તે મૂર્ખ જાણવા. વિવેકી પુરુષે જેમ લોકો આપણા ઉપર પ્રીતિ કરે તેમ પોતે વર્તવું. કહ્યું છે કે-ઇંદ્રિયો જીતવાથી વિનય ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે, વિનયથી ઘણા સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે; ઘણા સદ્ગુણોથી લોકોના મનમાં પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે અને લોકોના અનુરાગથી સર્વ સંપત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. વિવેકી પુરુષે પોતાના ધનની હાનિ, વૃદ્ધિ અથવા કરેલો સંગ્રહ વગેરે વાત કોઈની આગળ ખુલ્લી ન કરવી. કેમકે-જાણુ પુરુષે સ્ત્રી, આહાર, પુણ્ય, ધન, ગુણ, દુરાચાર, મર્મ અને મંત્ર એ આઠ પોતાની વસ્તુ ગુપ્ત રાખવી. કોઇ અજાણ્યો માણસ ઉપર કહેલી આઠ વસ્તુનું સ્વરૂપ પૂછે તો, અસત્ય ન બોલવું, પણ એમ કહેવું કે, "એવા સવાલનું શું કારણ છે?" વગેરે જવાબ ભાષા-સમિતિથી આપવો. રાજા, ગુરુ વગેરે મ્હોટા પુરુષો ઉપર કહેલી આઠ વસ્તુ વિષે પૂછે તો, પરમાર્થથી જે વસ્તુ જેવી હોય તેવી કહી દેવી. કેમકે-મિત્રોની સાથે સત્ય વચન બોલવું, સ્ત્રીની સાથે મધુર વચન બોલવું, શત્રુની સાથે અસત્ય પણ મધુર વચન બોલવું અને પોતાના સ્વામીની સાથે તેને અનુકૂળ પડે એવું સત્ય વચન બોલવું. સત્ય વચન એ એક માણસને મ્હોટો આધાર છે. કારણ કે સત્ય વચનથી જ વિશ્વાસાદિ ઉત્પન્ન થાય છે. આ અંગે કથા.

દ. ૬૨ સત્યવચન ઉપર મહણસિંહનું દષ્ટાંત-દિલ્લી નગરીમાં મહણસિંહ નામે એક શેઠ રહેતો હતો. તેની

સત્યવાદીપણાની કીર્તિ સઘળે સ્થળે જાહેર હતી. બાદશાહે એક દિવસે મહણસિંહની પરીક્ષા કરવાને અર્થે તેને પૂછયું કે, "ત્હારી પાસે કેટલું ધન છે?" ત્યારે મહણસિંહે કહ્યું કે–"હું ચોપડામાં લેખ જોઈને પછી કહીશ." એમ કહી મહણસિંહે સર્વ લેખ સમ્યક્ પ્રકારે જોઈ બાદશાહને સાચે સાચું કહ્યું કે, "મ્હારી પાસે આશરે ચોરાશી લાખ ટંક હશે." "મેં થોડું ધન સાંભળ્યું હતું અને એણે તો બહુ કહ્યું," એમ વિચાર કરી બાદશાહ ઘણો પ્રસન્ન થયો અને તેણે મહણસિંહને પોતાનો ભંડારી બનાવ્યો.

દ. ૬૩ ભીમ સોનીનું દષ્ટાંત : આવી જ રીતે ખંભાત એવા નગરમાં વિષમ દશામાં આવે તો પણ સત્ય વચનને ન છોડે શ્રી જગચ્ચન્દ્રસૂરિનો શિષ્ય ભીમ નામે સોની રહેતો હતો. એક વખતે શસ્ત્રધારી યવનોએ શ્રી મલ્લિનાથજીના મંદિરમાંથી ભીમને પકડી બંદીખાનામાં રાખ્યો, ત્યારે ભીમના પુત્રોએ પોતાના પિતાજીને છોડાવવાને માટે ચાર હજાર ખોટા ટંકનું તે લોકોને ભેટણું કર્યું. યવનોએ તે ટંકની પરીક્ષા ભીમ પાસે કરાવી. ત્યારે ભીમે જે હતું તે કહ્યું. તેથી પ્રસન્ન થઈ તેમણે ભીમને છોડી દીધો.

મિત્ર કેવો કરવો ! વિવેકી પુરુષે આપત્તિ વખતે મદદ મળે તે સારુ એવો એક મિત્ર કરવો કે જે ધર્મથી ધનથી, પ્રતિષ્ઠાથી તથા બીજા એવા જ સદ્‌ગુણોથી આપણી બરાબરીનો, બુદ્ધિશાળી તથા નિર્લોભી હોય. રઘુકાવ્યમાં કહ્યું છે કે–રાજાનો મિત્ર તદ્દન શક્તિ વિનાનો હોય તો પ્રસંગ આવે રાજા ઉપર ઉપકાર કરી ન શકે. તથા તે મિત્ર રાજાથી

વધારે શક્તિમાન હોય તો તે રાજાની સાથે સ્પર્ધાથી વેર વગેરે કરે, માટે રાજાના મિત્ર મધ્યમ શક્તિના ધારણ કરનારા જોઈએ. બીજા એક સ્થળને વિષે પણ કહ્યું છે કે—આવેલી આપદાને દૂર કરનાર મિત્ર, માણસને એવી અવસ્થામાં સહાય કરે છે કે જે અવસ્થામાં માણસનો સગો ભાઈ, પ્રત્યક્ષ પિતા અથવા બીજા સ્વજન પણ તેની પાસે ઊભા રહી ન શકે. હે લક્ષ્મણ! આપણા કરતાં મ્હોટા—સમર્થની સાથે પ્રીતિ રાખવી એ મને ઠીક લાગતું નથી, કેમકે તેને ઘેર આપણે જઈએ, તો આપણો કાંઈ પણ આદરસત્કાર થાય નહીં, અને તે જો આપણે ઘેર આવે તો આપણે શક્તિ કરતાં વધારે ધન ખરચીને તેની પરોણાગત કરવી પડે. એવી રીતે આ વાત યુક્તિવાળી છે ખરી, તો પણ કોઈ પ્રકારે જો મ્હોટાની સાથે પ્રીતિ થાય તો તેથી બીજાથી ન સધાય એવાં આપણાં કાર્યો બની શકે છે, તથા બીજા પણ કેટલાક લાભ થાય છે. કેમકે–ભાષામાં પણ કહેલું છે કે:—પોતે જ સમર્થ થઈને રહેવું અગર કોઈ મ્હોટો પોતાને હાથ કરી રાખવો. આમ કરવાથી ધારેલું કામ પાર પાડી શકાય છે, કામ કાઢી લેવાનો આ ઉત્તમ ઉપાય છે. મ્હોટા પુરુષે હલકા માણસની સાથે પણ મૈત્રી કરવી, કારણકે મ્હોટા પુરુષ ઉપર કોઈ વખતે હલકા માણસ પણ સહાય કરી શકે છે, પંચાખ્યાનમાં કહ્યું છે કે:—બળવાન્ અને દુર્બળ એવા બન્ને પ્રકારના મિત્રો કરવા. જુઓ, અટવીની અંદર બંધનમાં પડેલા હાથીના ટોળાને ઉંદરડે છોડાવ્યું. ક્ષુદ્ર જીવથી થઈ શકે એવાં કામો સર્વે

મ્હોટા લોકો એકત્ર થાય, તો પણ તેમનાથી તે થઈ શકે નહીં, સોયનું કાર્ય સોયજ કરી શકે, પણ તે ખડ્ગ આદિ શસ્ત્રોથી થાય નહીં, તૃણનું કાર્ય તૃણ જ કરી શકે, પણ તે હાથી વગેરેથી થાય નહીં. તેમજ કહ્યું છે કે-તૃણ, ધાન્ય, મીઠું, અગ્નિ, જળ કાજળ, છાણ, માટી, પત્થર, રક્ષા, લોઢું, સોય. ઔષધીચૂર્ણ અને કૂંચી વગેરે વસ્તુઓ પોતાનું કાર્ય પોતે જ કરી શકે, પણ બીજી વસ્તુથી થાય નહીં.

દુર્જનો સાથે કેવી રીતે વર્તવું-દુર્જનની સાથે પણ વચનની સરળતા આદિ દાક્ષિણ્યતા રાખવી. કહ્યું છે કે મિત્રને શુદ્ધ મનથી, બાંધવોને સન્માનથી, સ્ત્રીઓને પ્રેમથી, સેવકોને દાનથી અને બીજા લોકોને દાક્ષિણ્યતાથી વશ કરવા. કોઈ વખતે પોતાની કાર્યસિદ્ધિને અર્થે ખળ પુરુષોને પણ અગ્રેસર કરવા. કેમકે-કોઈ સ્થળે ખળ પુરુષોને પણ અગ્રેસર કરીને જાણ પુરુષે સ્વકાર્ય સાધવું. રસને ચાખનારી જિહ્વા કલહ, કલેશ કરવામાં નિપુણ એવા દાંતોને અગ્રેસર કરી પોતાનું કાર્ય સાધે છે. કાંટાનો સંબંધ કર્યા વિના પ્રાયઃ નિર્વાહ થતો નથી. જુઓ, ક્ષેત્ર, ગ્રામ, ગૃહ, બગીચા આદિ વસ્તુની રક્ષા કાંટાવડે જ થાય.

પ્રીતિ હોય ત્યાં લેણુ દેણુ ન કરવી-જ્યાં પ્રીતિ હોય ત્યાં દ્રવ્યસંબંધ આદિ રાખવા જ નહીં. જ્યાં મૈત્રી કરવાની ઈચ્છા ન હોય ત્યાં દ્રવ્યસંબંધ કરવો અને પોતાની પ્રતિષ્ઠાનો ભંગ થાય એવા ભયથી જ્યાં ત્યાં ઊભા ન રહેવું. સોમનીતિને વિષે પણ કહ્યું છે કે-જ્યાં દ્રવ્યસંબંધ અને સહવાસ એ બે હોય ત્યાં કલહ થયા વિના રહે નહિં.

પોતાના મિત્રને ઘેર પણ કોઈ સાક્ષી વિના થાપણ મૂકવી નહી, તેમજ પોતાના મિત્રને હાથે દ્રવ્ય મોકલવું પણ નહી; કારણ કે–"અવિશ્વાસ ધનનું મૂલ છે અને વિશ્વાસ અનર્થનું મૂલ છે." કહ્યું છે કે–વિશ્વાસુ તથા અવિશ્વાસુ બન્ને માણસો ઉપર વિશ્વાસ ન રાખવો, કારણ કે વિશ્વાસથી ઉત્પન્ન થએલો ભય મૂળથી નાશ કરે છે. એવો કોણ મિત્ર છે કે જે ગુપ્ત થાપણ મૂકી હોય તો તેનો લોભ ન કરે ? કહ્યું છે કે–શેઠ પોતાના ઘરમાં કોઈની થાપણ આવી પડે ત્યારે તે પોતાના દેવતાની સ્તુતિ કરીને કહે છે કે–" જો એ થાપણનો સ્વામી શીઘ્ર મરણ પામે તો તને માનેલી વસ્તુ આપીશ." વળી એમ પણ કહ્યું છે કે–ધન અનર્થનું મૂળ છે, પણ જેમ અગ્નિ વિના, તેમ તે ધન વિના ગૃહસ્થનો નિર્વાહ કોઈ પણ રીતે થાય નહીં; માટે વિવેકી પુરુષે ધનનું અગ્નિની પેઠે રક્ષણ કરવું. આ પર કથા.

દ. ૬૪ ધનેશ્વર શેઠનું દૃષ્ટાંત–ધનેશ્વર નામે એક શેઠ હતો. તેણે પોતાના ઘરમાંની સર્વ સાર વસ્તુ એકઠી કરી તેનું રોકડું નાણું કરી એકેકના ક્રોડક્રોડ સોનૈયા દામ ઉપજે, એવાં આઠ રત્ન વેચાતાં લીધાં, અને કોઈ ન જાણે તેવી રીતે પોતાના એક મિત્રને ત્યાં અનામત મૂક્યાં. પછી પોતે ધન મેળવવા માટે પરદેશ ગયો. ત્યાં બહુ કાળ રહ્યા પછી દુર્દૈવના યોગથી ઓચિંતી શરીરે માંદગી થઈ અને મરણ પામ્યો. કહ્યું છે કે–પુરુષ મનમાં કાંઈ ચિંતવે છે અને દૈવયોગથી કાંઈ જૂદું જ થાય છે. અંતસમયે પાસે સ્વજન સંબંધી હતા. તેમણે શ્રેષ્ઠીને દ્રવ્યનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. ત્યારે

શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે–"પરદેશ ઉપાર્જન કરેલું બહુ દ્રવ્ય છે, તો પણ તે જ્યાં ત્યાં વિખરાયેલું હોવાથી મ્હારા પુત્રોથી તે લેવાય તેમ નથી; પણ મ્હારા એક મિત્રની પાસે મેં આઠ રત્ન અનામત મૂકયાં છે, તે મ્હારા સ્ત્રી–પુત્રાદિકને અપાવજો." એમ કહી થોડા સમય પછી શેઠ મરણ પામ્યો.

સ્વજનોએ આવી ધનેશ્વર શેઠના પુત્રાદિકને એ વાત કહી, ત્યારે તેમણે પોતાના પિતાના મિત્રને વિનયથી, પ્રેમથી અને બહુમાનથી ઘેર બોલાવ્યો અને અભયદાનાદિ અનેક પ્રકારની યુક્તિથી રત્નોની માગણી કરી; તો પણ લોભી મિત્રે તે વાત માની નહીં અને રત્ન પણ આપ્યા નહીં. પછી તે વિવાદ ન્યાયસભામાં ગયો. સાક્ષી, લેખ વગેરે નહીં હોવાથી રાજા, મંત્રી વગેરે ન્યાયાધીશો રત્નો અપાવી શકયા નહીં. માટે કોઈને પણ સાક્ષી રાખીને દ્રવ્ય આપવું. સાક્ષીરાખ્યો હોય તો ચોરને આપેલું દ્રવ્ય પણ પાછું મળે છે.

દ. ૬૫ ધન આપતાં સાક્ષી રાખવો–એક વણિક ધનવાન તેમજ બહુ ઠગ હતો. પરદેશ જતાં માર્ગમાં તેને ચોરીની ધાડ નડી. ચોરોએ જુહાર કરીને તેની પાસે દ્રવ્ય માંગ્યું. વણિકે કહ્યું "સાક્ષી રાખીને આ સર્વ દ્રવ્ય તમે ગ્રહણ કરો અને અવસર આવે પાછું આપજો, પણ મને મારશો નહી." પછી ચોરોએ "આ કોઈ પરદેશી મૂર્ખ માણસ છે." એમ ધારી એક જંગલી કાબરચિત્ર વર્ણના બિલાડાને સાક્ષી રાખી સર્વ દ્રવ્ય લઈ વણિકને છોડી દીધો, તે વણિક અનુક્રમે તે સ્થાન બરાબર ધ્યાનમાં રાખીને પાછો પોતાને ગામ ગયો, કેટલોક વખત જતાં એક દિવસે તે ચોરો વણિકના ગામના

કેટલાક ચોરોની સાથે ઘણી વસ્તુ લઈને આવ્યા. તે વણિકે ચોરોને ઓળખી પોતાના દ્રવ્યની માગણી કરી તેથી કલહ થયો, અને છેવટે તે વાત રાજદ્વારે ચઢી. ન્યાયાધીશોએ વણિકને પૂછયું. "દ્રવ્ય આપ્યું તે વખતે કોઈ સાક્ષી હતું?" વણિકે પાંજરામાં રાખેલા એક કાળા બિલાડાને આગળ મૂકીને કહ્યું. "આ મ્હારો સાક્ષી છે." ચોરોએ કહ્યું. "ત્હારો કેવો સાક્ષી છે તે દેખાડ" વણિકે દેખાડયો. ત્યારે ચોરોએ કહ્યું. "તે આ નથી. તે કાબરચિત્રો હતો અને આ તો કાળો છે." આ રીતે પોતાને મુખે જ ચોરોએ કબૂલ કર્યું, ત્યારે ન્યાયાધીશોએ તેમની પાસેથી વણિકને તેનું સર્વ ધન પાછું અપાવ્યું.

થાપણ કેમ રાખવી–કેમ વાપરવી–થાપણ મૂકવી કે લેવી હોય તો છાની મૂકવી નહીં; કે લેવી નહીં. પણ સ્વજનોને સાક્ષી રાખીનેજ મૂકવી તથા લેવી. ધણીની સમ્મતિ વિના થાપણ હલાવાય પણ નહીં, તો પછી વાપરવાની તો વાત જ શી? કદાચિત્ થાપણ મૂકનાર માણસ પરદેશે મરણ પામે તો તે થાપણ તેના પુત્રોને આપવી. તેને પુત્ર આદિ ન હોય તો સંઘના સમક્ષ તે ધર્મસ્થાને વાપરવી. ઉધાર થાપણ આદિની નોંધ તે જ વખતે કરવામાં લેશમાત્ર પણ આળસ ન કરવી. કહ્યું છે કે ગાંઠમાં દ્રવ્ય રાખવામાં, વસ્તુની પરીક્ષામાં, ગણવામાં, છાનું રાખવામાં, ખરચ કરવામાં અને નામું રાખવામાં જે માણસ આળસ કરે તે શીઘ્ર વિનાશ પામે છે. પાછળથી માણસના ધ્યાનમાં સર્વ વાત રહેતી નથી, બહુ ભૂલી જવાય છે. અને વૃથા કર્મબંધ

દોષ માથે આવે છે. પોતાના નિર્વાહને અર્થે ચંદ્રમા જેમ રવિને અનુસરેછે તેમ રાજા તથા મંત્રી આદિને અનુસરવું. નહીં તો વખતે વખતે પરાભવ આદિ થવાનો સંભવ છે. કહ્યું છે કે-ડાહ્યા પુરુષો પોતાના મિત્રજન ઉપર ઉપકાર કરવાને માટે તથા શત્રુજનનો નાશ કરવાને માટે રાજાનો આશ્રય માગે છે, પણ પોતાના ઉદરપોષણને અર્થે નહિ; કારણ કે રાજાના આશ્રય વિના કોણ પોતાનું ઉદરપોષણ કરતું નથી? ઘણા કરે છે. **વસ્તુપાળ** મંત્રી, **પેથડશા** લોકોએ પણ રાજાના આશ્રયથી જિનમંદિર આદિ અનેક પુણ્યકૃત્ય કર્યાં છે.

ધર્માદિના સોગન ન ખાવા–વિવેકી પુરુષે જુગાર, કિમિયાદિ વ્યસનોનો દૂરથી જ ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે-દેવનો કોપ થાય ત્યારેજ ધુત, ધાતુર્વાદ, અંજનસિદ્ધિ, રસાયન અને યક્ષિણીની ગુફામાં પ્રવેશ કરવાની બુદ્ધિ થાય છે. તેમ કોઈ કામમાં સોગન પણ ન ખાવા, વિશેષે કરીને દેવ, ગુરુ, જ્ઞાનના તો ન જ ખાવા. કહ્યું છે કે-જે મૂઢ પુરુષ દેવાદિના સાચા કે જુઠા સમ ખાય તે બોધિબીજ વમે અને અનંતસંસારી થાય. જાણુ પુરુષે કોઈના જામીન વગેરે સંકટમાં ન પડવું. કહ્યું છે કે-દરિદ્રીને બે સ્ત્રીઓ, માર્ગમાંક્ષેત્ર, બેપ્રકારની ખેતી, જામીનપણું અને સાક્ષીપણું એ પાંચ અનર્થ માણસે પોતે ઉત્પન્ન કરેલા હોય છે.

પોતાના ગામમાં કે દેશમાં વેપાર કરવો–વિવેકી પુરુષે બનતાં સુધી જે ગામમાં પોતાનું સ્થળ હોય તેજ ગામમાં વ્યાપાર આદિ કરવો, તેથી પોતાના કુટુંબના માણસોનો વિયોગ થતો નથી. ઘરનાં તથા ધર્મનાં કામો

યથાસ્થિત થાય છે. આ ગુણ પોતાના ગામમાં જ વ્યાપાર વગેરે કરવામાં છે. પોતાના ગામમાં નિર્વાહ ન થતો હોય તો પોતાના દેશમાં વ્યાપાર વગેરે કરવો, પણ પરદેશે ન જવું. પોતાના દેશમાં વ્યાપાર કરવાથી શીઘ્ર તથા વારેવારે પોતાને ગામે જવાય છે, તથા ઘરનાં કામો વગેરે પણ જોવાય છે. કોણ દરિદ્રી માણસ પોતાના ગામમાં અથવા દેશમાં નિર્વાહ થવાનો સંભવ છતાં પરદેશે જવાનો ક્લેશ માથે લે? કહ્યું છે–હે અર્જુન! દરિદ્રી, રોગી, મૂર્ખ, મુસાફર અને નિત્ય સેવા કરનારો એ પાંચ જણા જીવતા છતાં પણ મરણ પામ્યા જેવા છે.

પરદેશે શુભશુકને અને ભાગ્યશાળી સાથે જવું– હવે જો પરદેશ ગયા વિના નિર્વાહ ન ચાલતો હોય, તેથી પરદેશમાં વ્યાપાર કરવો પડે તો પોતે વ્યાપાર ન કરવો, તથા પુત્રાદિક પાસે પણ ન કરાવવો; પરંતુ સમ્યક્ પ્રકારે પરીક્ષા કરવાથી વિશ્વાસપાત્ર થએલા મુનિમો પાસે વ્યાપાર ચલાવવો. જો કોઈ સમયે પોતાને પરદેશે જવું પડે તો શુભદિને સારૂં મુહૂર્ત, સારા શુકન આદિ જોઈ તથા ગુરુને વંદન વગેરે માંગલિક કરી ભાગ્યશાળી પુરુષોની સાથે જ જવું, અને સાથે પોતાની જ્ઞાતિના કેટલાએક ઓળખીતા લોકો પણ લેવા તથા માર્ગમાં નિદ્રાદિ પ્રમાદ લેશમાત્ર પણ કરવો નહિ. પણ ઘણા યત્નથી જવું. પરદેશમાં વ્યાપાર કરવો પડે અથવા રહેવું પડે તો પણ આ રીતેજ કરવું, કારણ કે, એક ભાગ્યશાળી સાથે હોય તો સર્વ લોકોનું વિઘ્ન ટળે છે. આ ઉપર કથા**દ. ૬૬ એકવીસમાણસો ચોમાસામાં**

કોઈ ગામે જતા હતા. તેઓ સંધ્યા સમયે એક મંદિરે ઉતર્યા. ત્યાં વારંવાર વિજળી મંદિરના બારણા સુધી આવે ને જાય. તે સર્વ જણાએ મનમાં ભય થવાથી કહ્યું કે, "આપણામાં કોઈ અભાગી પુરુષ છે, માટે એકેક જણાએ મંદિરને ફરતી પ્રદક્ષિણા દઈને પાછું અહિં જ આવવું," તેમ કરતાં વીસ જણાએ એક પછી એક એમ પ્રદક્ષિણા દઈ મંદિરમાં પાછો પ્રવેશ કર્યો, એકવીસમો પુરુષ બહાર નીકળતો નહોતો. તેને વીશ જણાએ બળાત્કારથી ખેંચીને બહાર કાઢયો. ત્યારે વીસ જણા ઉપર વીજળી પડી. તેઓમાં એક જ તે ભાગ્યશાળી હતો. માટે ભાગ્યશાળી પુરુષોની સંગાથે જવું, તથા જે કાંઈ લેણદેણ હોય, અથવા નિધિ આદિ રાખ્યો હોય તો તે સર્વ પિતા, ભાઈ અથવા પુત્ર આદિને નિત્ય જણાવવું. તેમાં પણ પરગામ જતી વખતે તો અવશ્ય જણાવવું જ. તેમ ન કરે તો દુર્દૈવના યોગથી જો કદાચિત પરગામમાં અથવા માર્ગમાં પોતે મરણ પામે તો ધન છતાં પિતા, ભાઈ, પુત્ર વગેરેને વૃથા દુઃખ ભોગવવું પડે.

પરદેશમાં ધ્યાનમાં રાખવા જેવા નીતિવચનો–

વિવેકી પુરુષે પરગામ જતી વખતે ધનાદિકની યથાયોગ્ય ચિંતા કરવાને અર્થે કુટુમ્બના સર્વે લોકોને સારી શિખામણ દેવી, તથા બહુમાનથી સર્વ સ્વજનોની સાથે વાત કરી વિદાય થવું. કહ્યું છે કે–જેને જગત્‌માં જીવવાની ઇચ્છા હોય, તે માણસે પૂજ્ય પુરુષોનું અપમાન કરી, પોતાની સ્રીને કટુ વચન કહી, કોઈને તાડના કરી તથા બાળકને રોવરાવી પરગામે ગમન ન કરવું. પરગામ જવાનો વિચાર

કરતાં જો કાંઈ નજીકમાં પર્વ અથવા ઉત્સવ આદિ આવ્યો હોય તો તે કરીને જવું. કહ્યું છે કે–ઉત્સવ, ભોજન, મ્હોટું પર્વ તથા બીજાં પણ મંગળ કાર્યની ઉપેક્ષા કરીને તથા જન્મનાં અને મરણનાં મળી બે પ્રકારનાં સૂતક હોય તો અને પોતાની સ્ત્રી રજસ્વલા હોય તો પરગામે જવું નહીં એમજ બીજી વાતોનો પણ શાસ્ત્રાનુસારે વિચાર કરવો. વળી કહ્યું છે કે–દૂધનું ભક્ષણ, સ્ત્રીસંભોગ, સ્નાન, સ્વસ્ત્રીને તાડના, વમન તથા થૂંકવું એટલાં વાનાં કરીને તથા આક્રોશ વચન સાંભળીને પરગામે ન જવું. હજામત કરાવીને, નેત્ર-માંથી આંસુ ગાળીને તથા સારા શુકન થતાં ન હોય તો પરગામે ન જવું. પોતાના સ્થાનકથી કાંઈ કાર્યને અર્થે બહાર જતાં જે ભાગની નાડી વહેતી હોય, તે બાજુનો પગ આગળ મૂકવો. તેમ કરવાથી માણસના વાંછિત કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. જાણ પુરુષે માર્ગે જતાં સામા આવેલા રોગી, વૃદ્ધ, બ્રાહ્મણ, અંધ, ગાય, પૂજ્ય પુરુષ, રાજા ગર્ભિણી સ્ત્રી અને માથે ભાર હોવાથી નમી ગએલો માણસ એટલા લોકોને પ્રથમ માર્ગ આપીને પછી પોતે જવું. પક્વ અથવા અપક્વ ધાન્ય, પૂજવા યોગ્ય મિત્રનું મંડળ, નાંખી દીધેલ ઉવટણું, સ્નાનનું ઉદક, રુધિર અને મડદું એટલાં વાનાં ઉલ્લંઘીને ગમન ન કરવું. થૂંક, શ્લેષ્મ, વિષ્ટા, મૂત્ર, પ્રજ્વલિ અગ્નિ, સર્પ, માણસ અને આયુધ એટલાં વાનાં બુદ્ધિશાળી પુરુષે કોઈ કાળે પણ ઉલ્લંઘન ન કરવાં. વિવેકી માણસે નદીના કાંઠા સુધી, ગાયો બાંધ-વાના સ્થાનક સુધી, વડ આદિ વૃક્ષ, તળાવ, સરોવર; કૂવા

આરામ વગેરે આવે ત્યાં સુધી પોતાના બંધુને વળાવવા જવું. કલ્યાણના અર્થી પુરુષે રાત્રિને વખતે ઝાડની નીચે રહેવું નહીં. ઉત્સવ તથા સૂતક પુરૂં થયા પહેલા દૂર પ્રદેશે ન જવું. જાણ પુરુષે એકલા અજાણ્યા માણસોની સાથે અથવા દાસીની સાથે ગમન ન કરવું. તથા મધ્યાહ્ન સમયે અથવા મધ્ય રાત્રિએ પણ માર્ગે ગમન ન કરવું. ક્રૂર પુરુષ, રખેવાળ, ચાડીયા, ક્રૂર લોક અને અયોગ્ય મિત્ર એટલાની સાથે ઘણી વાતો ન કરવી. તથા અકાળે એમની સાથે ક્યાંય પણ ગમન ન કરવું. લક્ષ્મીની ઇચ્છા કરનાર માણસે માર્ગમાં ગમે તેટલો થાક લાગે તો પણ પાડા, ગર્દભ, અને ગાયની ઉપર બેસવું નહિ. માણસે માર્ગે જતાં હસ્તિથી એક હજાર, ગાડાથી પાંચ તથા શિંગડાવાળા પશુથી અને અશ્વથી દશ હાથને છેટે ચાલવું. બુદ્ધિશાળી પુરુષે ભાથું લીધા વિના માર્ગે ગમન ન કરવું, મુકામ કર્યો હોય, ત્યાં ઘણી નિદ્રા ન લેવી. તથા સાથે આવનાર લોકો ઉપર વિશ્વાસ ન રાખવો. સેંકડો કાર્ય હોય તો પણ ક્યાંય એકલા ન જવું. જુઓ—એકલા કાકીડા સરખા તિર્યંચ જીવે બ્રાહ્મણની રક્ષા કરી. એકલા માણસે કોઇપણ માણસને ઘેર ગમન ન કરવું. કોઈનાઘરમાં આડે માર્ગે પણ પ્રવેશ ન કરવો. બુદ્ધિમાન્ પુરુષે જીર્ણ નાવમાં ન બેસવું, એકલાએ નદીમાં પ્રવેશ ન કરવો અને સગા ભાઈની સાથે માર્ગે જવું નહીં. વિવેકી પુરુષે પોતાની પાસે સાધન ન હોય તો જળના અને સ્થળના વિષમ પ્રદેશ, ઘોર અટવી તથા ઊંડુ જળ એટલાં વાનાંનું ઉલ્લંઘન ન કરવું. જેમાં ઘણા

ખરા લોકો ક્રોધી, સુખના અભિલાષી અને કૃપણ હોય તે સમુદાય પોતાનો સ્વાર્થ ખોઇ બેસે છે. જેમાંના સર્વે લોકો નાયકપણું ધરાવે છે, સર્વે પોતાને પંડિત માને છે અને મ્હોટાઈ ઈચ્છે છે, તે સમુદાય ખરાબ અવસ્થામાં આવી પડે છે. જ્યાં બંદીવાનોને તથા ફાંસીની શિક્ષા પામેલા લોકોને રાખતા હોય, જુગાર રમાતો હોય, જ્યાં પોતાનો અનાદર થતો હોય ત્યાં તથા કોઈના ખજાનામાં અને અંતઃપુરમાં ગમન ન કરવું, જાણુ પુરુષે મનને ગમે નહીં તેવા સ્થળે, સ્મશાન, શૂન્ય સ્થાન, ચઉટું, ફોતરા તથા જ્યાં સૂકું ઘાસ ઘણું પથરાયેલું હોય, જ્યાં પ્રવેશ કરતાં ઘણું દુઃખ થાય, તથા જ્યાં કચરો નંખાતો હોય એવું સ્થાનક, ખારી ભૂમિ, વૃક્ષનો અગ્રભાગ, પર્વતની ટૂંક, નદીનો તથા કૂવાનો કાંઠો અને જ્યાં ભસ્મ કોયલા, વાળ અને માથાની ખોપરીઓ પડેલી હોય એટલી જગ્યાએ ઘણીવાર ઉભા ન રહેવું. ઘણો પરિશ્રમ થાય તો પણ જે જે કૃત્ય કરવાનું હોય તે ન મૂકવું. કલેશને વશ થએલો પુરુષ પુરુષાર્થના ફળરૂપ ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે મેળવી શકતો નથી.

સત્કાર્યોના મનોરથો કરવા જોઈએ–માણસ છેક આડંબર રહિત હોય તો તેનો જ્યાં ત્યાં અનાદર થાય છે, માટે બુદ્ધિશાળી પુરુષે કોઈ પણ સ્થળે આડંબર છોડવો નહિ વિવેકી પુરૂષોએ પરદેશ ગયા પછી પોતાની યોગ્યતા માફક સર્વાંગે વિશેષ આડંબર તથા સ્વધર્મને વિષે પરિપૂર્ણ નિષ્ઠા રાખવી, કારણ કે તેમ કરવાથી જ મ્હોટાઈ, બહુમાન તથા ધારેલા કાર્યની સિદ્ધિ આદિ

થવાનો સંભવ છે. પરદેશે બહુલાભ થાય તો પણ ઘણા કાળ સુધી ન રહેવું, કારણ કે તેમ કરવાથી ગૃહકાર્યની અવ્યવસ્થા આદિ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. **કાષ્ઠશ્રેષ્ઠિ** આદિની પેઠે લેવા-વેચવા આદિ કાર્યના આરંભમાં, વિઘ્નનો નાશ અને ઈચ્છિત લાભ વગેરે કામ સિદ્ધ થવાને અર્થે **પંચ-પરમેષ્ઠીનું** સ્મરણ કરવું, **ગૌતમાદિકનું** નામ ઉચ્ચારવું તથા કેટલીએક વસ્તુ દેવના, ગુરુના અને જ્ઞાન આદિના ઉપયોગમાં આવે એવી રીતે રાખવી. કારણ કે, **ધર્મની પ્રધાનતા રાખવાથી જ સર્વ કાર્ય સફળ થાય છે.** ધનનું ઉપાર્જન કરવાને અર્થે જેને આરંભ-સમારંભ કરવો પડે તે શ્રાવકે સાત ક્ષેત્રમાં ધન વાપરવાના તથા બીજા એવા જ ધર્મકૃત્યના નિત્ય મ્હોટા મનોરથ કરવા. કહ્યું છે કે-વિચારવાળા પુરુષે નિત્ય મ્હોટા મ્હોટા મનોરથ કરવા, કારણ કે પોતાનું ભાગ્ય જેવા મનોરથ હોય તે પ્રમાણે કાર્યસિદ્ધિ કરવામાં યત્ન કરે છે. ધન, કામ અને યશ એ ત્રણ વસ્તુની પ્રાપ્તિને અર્થે કરેલો યત્ન વખતે નિષ્ફળ થાય છે, પરંતુ ધર્મકૃત્ય કરવાનો કેવળ મનમાં કરેલો સંકલ્પ પણ નિષ્ફળ જતો નથી.

લાભ થાય ત્યારે પૂર્વે કરેલા મનોરથ લાભના અનુ-સારથી સફળ કરવા, કેમ કે-ઉદ્યમનું ફળ લક્ષ્મી છે; અને લક્ષ્મીનું ફળ સુપાત્રે દાન દેવું એ છે; માટે જો સુપાત્રે દાન ન કરે તો ઉદ્યમ અને લક્ષ્મી બન્ને દુર્ગતિનાં કારણ થાય છે. સુપાત્રે દાન દે, તો જ પોતે ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મી તે ધર્મની ઋદ્ધિ કહેવાય, નહીં તો પાપનીઋદ્ધિ

કહેવાય. કહ્યું છે કે–ઋદ્ધિ ત્રણ પ્રકારની છેઃ એક ધર્મઋદ્ધિ, બીજી ભોગઋદ્ધિ અને ત્રીજી પાપઋદ્ધિ, તેમાં જે ધર્મ-કૃત્યને વિષે વપરાય છે તે ધર્મઋદ્ધિ છે, જે શરીર સુખને અર્થે વપરાય તે ભોગઋદ્ધિ અને જે દાનના તથા ભોગના કામમાં આવતી નથી તે અનર્થ ઉત્પન્ન કરનારી પાપઋદ્ધિ કહેવાય છે. પૂર્વભવે કરેલા પાપકર્મથી કે ભાવી પાપથી પાપઋદ્ધિ પમાય છે. આ વિષય ઉપર નીચેનું દૃષ્ટાંત કહે છે–

દ. ૬૭ પાપઋદ્ધિ અંગે દૃષ્ટાંત–વસંતપુરમાં એક બ્રાહ્મણ, એક ક્ષત્રિય, એક વણિક અને એક સોની–એ ચાર જણા મિત્ર હતા. તેઓ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાને અર્થે સાથે પરદેશ જવાને નીકળ્યા. રાત્રિએ એક ઉદ્યાનમાં રહ્યા. ત્યાં વૃક્ષની શાખાએ લટકતો એક સુવર્ણપુરુષ તેમણે દીઠો, ચારમાંથી એક જણે કહ્યું. "દ્રવ્ય છે." સુવર્ણપુરુષે કહ્યું, "દ્રવ્ય અનર્થ આપનારૂં છે." તે સાંભળી સર્વે જણાએ ભયથી સુવર્ણપુરુષને તજ્યો, પણ સોનીએ સુવર્ણપુરુષને કહ્યું-"નીચે પડ" ત્યારે સુવર્ણપુરુષ નીચે પડયો. પછી સોનીએ તેની એક આંગળી કાપી લીધી અને બાકી સર્વે સુવર્ણ-પુરુષને એક ખાડામાં ફેંક્યો, તે સર્વેએ દીઠો. પછી તે ચાર જણામાંથી બે જણા ભોજનને અર્થે ગામમાં ગયા અને બે જણા બહાર રહ્યા. ગામમાં ગએલા બેજણા બહાર રહેલા માટે વિષમિશ્રિત અન્ન લાવ્યા, બહાર રહેલા બે જણાએ ગામમાંથી આવતા બેજણાને ખડ્ગપ્રહારથી મારી નાંખી 'પોતે વિષમિશ્રિત અન્ન ખાધું'. એમ ચારેજણા મરણ પામ્યા. અનીતિનું ધન તે અનર્થનું કારણ છે.

માટે શ્રાવકે દરરોજ દેવપૂજા, અન્નદાન આદિ પુણ્ય તથા સંઘપૂજા, સાધર્મિકવાત્સલ્ય વગેરે અવસરે પુણ્ય કરીને પોતાની લક્ષ્મી ધર્મકૃત્યે લગાડવી. સાધર્મિકવાત્સલ્ય વગેરે અવસરનાં પુણ્યો ઘણા દ્રવ્યનો વ્યય કરવાથી થાય છે અને તેથી તે શ્રેષ્ઠ પણ કહેવાય છે અને દરરોજ થતાં પુણ્યો ન્હાનાં કહેવાય છે, એ વાત સત્ય છે; તો પણ દરરોજનાં પુણ્યો નિત્ય કરતા રહીએ તો તેથી પણ મ્હોટું ફળ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે દરરોજના પુણ્ય કાર્ય કરીને જ અવસરનાં પુણ્ય કાર્ય કરવાં એ ઉચિત છે. ધન અલ્પ હોય તથા બીજાં એવાં જ કારણ હોય તો પણ ધર્મકૃત્ય કરવામાં વિલંબાદિક ન કરવો. કહ્યું છે કે-થોડું ધન હોય તો થોડામાંથી થોડું પણ આપવું, પણ મ્હોટા ઉદયની અપેક્ષા ન રાખવી. ઈચ્છા માફક દાન આપવાની શક્તિ ક્યારે ? કોને મળવાની ? આવતી કાલે કરવા ધારેલું ધર્મકાર્ય આજેજ કરવું. પાછલે પહોરે કરવા ધારેલું ધર્મકાર્ય બપોર પહેલાં જ કરવું; કારણ કે મૃત્યુ આવશે ત્યારે એમ નહીં વિચાર કરે કે, "એણે પોતાનું કર્તવ્ય કેટલું કર્યું છે અને બાકી રાખ્યું છે ?"

દ્રવ્યોપાર્જનનો યત્ન સદા કરવો-દ્રવ્ય ઉપાર્જન માટે યથાયોગ્ય ઉદ્યમ પ્રતિદિન કરવો, કેમકે-વણિક્, વેશ્યા, કવિ ભટ્ટ, ચોર, ઠગારા, બ્રાહ્મણ એટલા લોકો જે દિવસે કાંઈ લાભ ન થાય તે દિવસ નકામો માને છે. થોડી લક્ષ્મી મળવાથી ઉદ્યમ છોડી ન દેવો. માઘે કહ્યું છે કે-જે પુરુષ થોડા પૈસા મળવાથી પોતાને સારી સ્થિતિમાં આવેલો માને, તેનું દૈવ પણ પોતાનું કર્તવ્ય કર્યું એમ જાણી તેની

સંપત્તિ વધારતું નથી, એમ ખરેખર અમને લાગે છે.

અતિ લોભ પણ ન કરવો.–અતિલોભ ન કરવો. લોકમાં કહ્યું છે કે–અતિલોભ ન કરવો. તથા લોભનો સમૂળ ત્યાગ પણ ન કરવો. અતિલોભને વશ થએલો **સાગરશેઠ** સમુદ્રમાં બુડીને મરણ પામ્યો. હદ વિનાની ઈચ્છા જેટલું ધન કોઈને પણ મળવાનો સંભવ નથી, રંક પુરુષ ચક્રવર્તિં-પણું વગેરે ઉચ્ચ પદવીની ઈચ્છા કરે, તો પણ તે તેને કોઈ વખતે મળવાનું નથી, ભોજન, વસ્ત્ર આદિ તો ઈચ્છા પ્રમાણે મળી શકે. કહ્યું છે કે–ઈચ્છા માફક ફળ મેળવનાર પુરુષે પોતાની યોગ્યતા માફક ઈચ્છા કરવી. લોકમાં પણ પ્રમાણ-વાળી વસ્તુ માગે તો મળે છે અને પ્રમાણવિનાની માગે તો મળતી નથી, માટે પોતાના ભાગ્ય આદિના અનુસારથી જ ઈચ્છા રાખવી. જે માણસ પોતાની યોગ્યતા કરતાં અધિક જ ઈચ્છા કર્યા કરે, તેને ઈચ્છિત વસ્તુનો લાભ ન થવાથી હંમેશાં દુઃખી જ રહેવું પડે છે. નવાણું લાખ ટંકનો અધિપતિ છતાં ક્રોડપતિ થવાને અર્થે અહોનિશ ઘણી ચિંતા કરનાર **ધનશ્રેષ્ઠીનાં** તથા એવાં જ બીજાં દૃષ્ટાંત અહિં જાણવાં. વળી કહ્યું છે કે–માણસોના મનોરથ જેમ જેમ પૂર્ણ થતા જાય, તેમ તેમ તેનું મન વધુ લાભને માટે દુઃખી થતું જાય છે. જે માણસ આશાનો દાસ થયો તે ત્રણે જગતનો દાસ થયો. અને જેણે આશાને દાસી કરી તેણે ત્રણે જગતને પોતાના દાસ કર્યા.

ધર્મ, અર્થ, કામનું સેવન–ગૃહસ્થ પુરુષે ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણેનું એક બીજાને બાધ ન થાય તેવી રીતે

સેવન કરવું. કેમકે-ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થ લોકમાં મુખ્ય ગણાય છે. ડાહ્યા પુરુષો અવસર જોઈ ત્રણેનું સેવન કરે છે. તેમાં જંગલી હાથીની પેઠે ધર્મનો અને અર્થનો ત્યાગ કરીને ક્ષણિક વિષયસુખમાં આસક્ત થયેલો કયો માણસ આપદામાં નથી પડતો? જે માણસ વિષયસુખને વિષે ઘણી આસક્તિ રાખે છે, તેના ધનની, ધર્મની અને શરીરની પણ હાનિ થાય છે. ધર્મને અને કામને છોડી દઈને મળેલું ધન પારકા લોકો ભોગવે છે અને મેળવનાર પોતે હાથીને મારનાર સિંહની પેઠે માત્ર પાપનો ભાગી થાય છે. અર્થ અને કામ છોડીને એકલા ધર્મની જ સેવા કરવી-એ તો સાધુ મુનિરાજને શક્ય છે, ગૃહસ્થને નહી. ગૃહસ્થે પણ ધર્મને બાધા ઉપજાવીને અર્થનું તથા કામનું સેવન ન કરવું; કારણ કે-બીજભોજી (વાવવાને અર્થે રાખેલા દાણા ભક્ષણ કરનાર) કણબીની પેઠે અધાર્મિક પુરુષનું પરિણામે કઇ પણ કલ્યાણ થતું નથી. સોમનીતિમાં પણ કહ્યું છે કે-જે માણસ પરલોકના સુખને બાધા ન આવે તેવી રીતે આ લોકનું સુખ ભોગવે તે જ સુખી કહેવાય. તેમજ અર્થને બાધા ઉપજાવીને ધર્મનું અને અર્થનું સેવન કરનારને સંસારી સુખનો લાભ ન થાય. આ રીતે ક્ષણિક વિષયસુખને વિષે આસક્ત થએલા, મૂળભોજી (મૂળને ખાઈ જનાર) અને કૃપણ એ ત્રણે પુરુષના ધર્મ, અર્થ તથા કામને બાધા ઉત્પન્ન થાય છે, જે માણસ કાંઈ પણ એકઠું નહીં કરતાં જેટલું ધન મળે તેટલું વિષય સુખને અર્થે જ ખરચે, તે ક્ષણિક વિષયસુખને વિષે આસક્ત

કહેવાય. જે માણસ પોતાના બાપદાદાનું એકઠું કરેલું નાણું અન્યાયથી ભક્ષણ કરે તે બીજભોજી કહેવાય અને જે માણસ પોતાના જીવનને, કુટુંબને તથા સેવકવર્ગને દુઃખ દઈને દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરે, પણ યોગ્ય-જેટલું ખરચવું જોઈએ તેટલું પણ ન ખરચે તે કૃપણ કહેવાય. તેમાં ક્ષણિક, વિષય-સુખને વિષે આસક્ત થએલા અને મૂળભોજી એ બન્ને જણાનું નાણું નાશ પામે છે, તેથી તેમનાથી ધર્મ અને કામ સચવાતા નથી, માટે એ બન્ને જણાનું કલ્યાણ થતું નથી. હવે કૃપણે કરેલો દ્રવ્યનો સંગ્રહ પારકો કહેવાય છે. રાજા, ભાયાત, ભૂમિ, ચોર આદિ લોકો કૃપણના ધનના ધણી થાય છે, તેથી તેનું ધન ધર્મના અથવા કામના ઉપ-યોગમાં આવતું નથી. કેમકે-જે ધનને ભાંડુઓ ઈચ્છે, ચોર લૂંટે, *કાંઈ છળભેદ કરી રાજાઓ હરણ કરે, ક્ષણમાત્રમાં* અગ્નિ ભસ્મ કરી નાખે, જળ ડુબાવે, ભૂમિમાં દાટયું હોય તો યક્ષ હરણ કરે, પુત્રો દુરાચારી હોય તો બલાત્કારથી ખોટે માર્ગે ઉડાડે, તે ધણીના તાબામાં રહેલા ધનને ધિક્કાર થાઓ. પોતાના પુત્રને લાડ લડાવનાર પતિને જેમ દુરાચા-રિણી સ્ત્રી હસે છે. તેમ મૃત્યુ શરીરની રક્ષા કરનારને અને પૃથ્વી ધનની રક્ષા કરનારને હસે છે. કીડીઓએ સંગ્રહ કરેલું ધાન્ય, મધમાખીઓએ ભેગું કરેલું મધ અને કૃપણે મેળવેલું ધન એ ત્રણે વસ્તુ પારકાના ઉપભોગમાં આવે છે; માટે ધર્મ, અર્થ અને કામને બાધા ઉત્પન્ન કરવી એ વાત ગૃહસ્થને ઉચિત નથી. જ્યારે પૂર્વકર્મના યોગથી તેમ થાય, ત્યારે ઉત્તરોત્તર બાધા થાય તો પણ પૂર્વપૂર્વનું

રક્ષણ કરવું. કામને બાધા થાય તો પણ ધર્મનું અને અર્થનું રક્ષણકરવું, કારણ કે ધર્મ અને અર્થની સારી રીતે રક્ષા કરી હશે તો કામ–ઇચ્છા સુખેથી પૂર્ણ થઈ શકશે. વળી અર્થ અને કામ એ બન્નેને બાધા થાય તો પણ સર્વ પ્રકારે ધર્મની રક્ષા કરવી, કેમકે અર્થનું અને કામનું મૂળ ધર્મ છે. કેમકે– ભલેને કોપરીમાં ભિક્ષા માગીને પોતાની આજીવિકા ચલાવતો હોય, તો પણ માણસ જો પોતાના ધર્મને બાધા ન ઉપજાવે, તો તેણે એમ જાણવું કે, "હું મ્હોટો ધનવાન છું." કારણ કે, ધર્મ તે જ સત્પુરુષોનું ધન છે. જે માણુસ મનુષ્યભવ પામીને ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણેનું સાધન ન કરે, તેનું આયુષ્ય પશુના આયુષ્યની પેઠે વૃથા જાણવું. તે ત્રણમાં પણ ધર્મ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, કારણ કે તે વિના અર્થ અને કામ ઉત્પન્ન થતા નથી.

આવક મુજબ ખર્ચનું પ્રમાણ–દ્રવ્યની પ્રાપ્તિના પ્રમાણમાં ઉચિત ખરચ કરવું. નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે– જેટલી નાણાંની પેદાશ હોય તેના ચોથા ભાગનો સંચય કરવો; બીજો ચોથો ભાગ વ્યાપારમાં અથવા વ્યાજે લગાડવો, ત્રીજો ચોથો ભાગ ધર્મકૃત્યમાં તથા પોતાના ઉપભોગમાં લગાડવો, અને ચોથો ચતુર્થ ભાગ કુટુંબના પોષણને અર્થે ખરચવો. કેટલાક એમ કહે છે કે–પ્રાપ્તિનો અર્ધો અથવા તે કરતાં પણ અધિક ભાગ ધર્મકૃત્યમાં વાપરવો અને બાકી રહેલા દ્રવ્યમાં બાકીનાં સર્વ કાર્યો કરવાં, કારણ કે, એક ધર્મ વિના બાકીનાં કાર્યો નકામાં છે. કેટલાક લોકો કહે છે કે–ઉપર આપેલાં બે વચનોમાં પહેલું વચન ગરીબ

ગૃહસ્થને તથા બીજું ધનવાન્ ગૃહસ્થને માટે કહ્યું છે એમ સમજવું. તથા જીવિત અને લક્ષ્મી કોને વલ્લભ નથી? પણ અવસર આવે સત્પુરુષો તે બન્નેને તણખલા કરતાં પણ હલકાં ગણે છે. ૧ યશનો ફેલાવો કરવો હોય, ૨ મિત્રતા કરવી હોય, ૩ પોતાની પ્રિય સ્ત્રીને માટે કાંઈ કરવું હોય, ૪ પોતાના નિર્ધન બાંધવોને સહાય કરવી હોય, ૫ ધર્મકૃત્ય કરવું હોય, ૬ વિવાહ કરવો હોય, ૭ શત્રુનો ક્ષય કરવો હોય અને ૮ કાંઈ સંકટ આવ્યું હોય તો ડાહ્યા પુરુષો (એ આઠ કૃત્યોમાં) ધનના ખરચની ગણત્રી રાખતા નથી. જે પુરુષ એક કાંકિણી (પૈસાનો ચોથો ભાગ) પણ ખોટે માર્ગે જાય તો એક હજાર સોનૈયા ગયા એમ સમજે છે તે જ પુરુષ યોગ્ય અવસર આવે તો ક્રોડો ધનનું છુટથી ખરચકરે, તો લક્ષ્મી તેને કોઈ વખતે પણ છોડે નહીં.

દ. ૬૮ નવી વહુનું દૃષ્ટાંત–એક શેઠના પુત્રની વહુ નવી પરણેલી હતી. તેણે એક દિવસે પોતાના સસરાને દીવામાંથી નીચે પડેલા તેલના છાંટાવડે પગરખાને ચોપડતાં જોયા. તે જોઈને તે મનમાં વિચારવા લાગી કે, "મ્હારા સસરાની એ કૃપણતા છે કે ઘણી કરકસર છે?" એવો સંશય આવ્યાથી તેણે સસરાની પરીક્ષા કરવાનું ધાર્યું. એક દિવસે "મ્હારૂં માથું દુઃખે છે." એવા બહાનાથી તે સૂઈ રહી, અને ઘણી ઘણી બૂમો પાડવા લાગી. સસરાએ ઘણા ઉપાય કર્યા, ત્યારે તેણે કહ્યું. "મને પહેલાં પણ કોઈ વખતે એવો દુઃખાવો થતો હતો, ત્યારે ઊંચા મોતીના ચૂર્ણના લેપથી તે મટતો." તે સાંભળીને સસરાને ઘણો હર્ષ થયો. તેણે તુરત ઊંચામોતી

મંગાવી વાટવાની તૈયારી કરી, વહુએ સાચુ કહી અટકાવ્યા. સુશ્રાવકે ધનને ધર્મકૃત્યમાં ખરચવું એ એક લક્ષ્મીનું વશીકરણ છે. કારણ કે તેમ કરવાથીજ તે સ્થિર થાય છે. કહ્યું છે કે–દાનથી ધનનોનાશ થાય છે, એમ તું કોઈકાળે પણ સમજીશ નહીં. જુએ કુવા, બગીચા, ગાય વગેરે જેમ જેમ દેતા જાય છે, તેમ તેમ તેમની સંપદા વૃદ્ધિ પામે છે.

દ. ૬૯ વિદ્યાપતિનું દૃષ્ટાંત–વિદ્યાપતિ નામે એક શ્રેષ્ઠી ઘણો ધનવાન્ હતો. લક્ષ્મીએ સ્વપ્નમાં આવી તેને કહ્યું કે, "હું આજથી દસમે દિવસે ત્હારા ઘરમાંથી નીકળી જવાની છું." પછી શ્રેષ્ઠીએ પોતાની સ્રીના કહેવાથી સર્વે ધન તે જ દિવસે ધર્મના સાતે ક્ષેત્રોમાં વાપર્યું. અને તે ગુરુ પાસેથી પરિગ્રહનું પ્રમાણ કરીને રાત્રે સુખે સુઈ રહ્યો. પ્રભાત સમયે જોયું તો પાછું ઘરમાં પહેલાંની માફક પરિપૂર્ણ ધન તેના જોવામાં આવ્યું, ત્યારે ફરીથી તેણે સર્વ ધન ધર્મકૃત્યમાં વાપર્યું. એમ કરતાં નવ દિવસ થયા. દશમે દિવસે ફરી સ્વપ્નમાં આવી લક્ષ્મીએ કહ્યું કે, ત્હારા પુણ્યને લીધે હું ત્હારા ઘરમાંજ ટકી રહી છું." લક્ષ્મીનું આ વચન સાંભળી વિદ્યાપતિ શ્રેષ્ઠી પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રતનો કદાચ ભંગ થાય, એવા ભયથી સ્વનગર મૂકી બહાર જઈ રહ્યો. એટલામાં કોઈ એક નગરનો રાજા પુત્ર વિનાનો મરી ગયો હતા, તેની ગાદીએ યોગ્ય પુરુષને બેસાડવાને માટે પટ્ટહસ્તીની શૂંઢમાં મંત્રી વગેરે લોકોએ કળશ અભિષેક રાખ્યો હતો. તે હાથીએ આવી આ વિદ્યાપતિ શ્રેષ્ઠીને અભિષેક કર્યો. પછી આકાશવાણી થવા પ્રમાણે

વિદ્યાપતિએ રાજા તરીકે જિનપ્રતિમાની સ્થાપના કરી રાજ્ય ચલાવ્યું, અને છેવટ તે પાંચમે ભવે મોક્ષ પામ્યો.

ન્યાયથી પ્રાપ્ત કરેલા ધનથી થતા લાભ—ન્યાયથી ધનનું ઉપાર્જન કરનાર માણસ ઉપર કોઈ શક રાખતું નથી, પણ જ્યાં ત્યાં તેની પ્રશંસા થાય છે. પ્રાયે તેની કોઈ પ્રકારની હાનિ થતી નથી, અને તેની સુખસમૃદ્ધિ વગેરે દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામે છે. માટે ધનનું ઉપાર્જન કરવું તે ઉપર કહેલી રીતે આલોકમાં પરલોકમાં લાભકારી છે. કેમકે—પવિત્ર પુરુષો પોતાની શુદ્ધ ચાલચલગતના બળની મગરુરી હોવાથી સર્વ ઠેકાણે ધીરજથી વર્તે છે. પણ પાપી પુરૂષો પોતાના કુકર્મથી હણાયેલા હોવાને લીધે સર્વ ઠેકાણે મનમાં શંકા રાખીને ચાલે છે. આ પર દેવ અને યશની કથા છે.

દૃ. ૭૦ દેવ અને યશ શેઠનું દૃષ્ટાંત—દેવ અને યશ નામે શેઠ બહુ પ્રીતિથી સાથે ફરતા હતા, કોઈ નગરને વિષે માર્ગમાં પડેલું રત્નજડિત કુંડલ તેમના જોવામાં આવ્યું. દેવ શ્રેષ્ઠી સુશ્રાવક, પોતાનાં વ્રતને દૃઢ વળગી રહેલો અને પર ધનને સર્વ અનર્થ સમાન ગણનારો હોવાથી પાછો વળ્યો, યશ શ્રેષ્ઠી પણ તેની સાથે પાછો વળ્યો, પણ "પડેલી વસ્તુ લેવામાં બહુ દોષ નથી," એમ વિચારી તેણે દેવ શ્રેષ્ઠીની નજર ચૂકાવીને કુંડલ ઉપાડયું. અને પાછું મનમાં એમ વિચાર્યું કે, મ્હારા મિત્રને ધન્ય છે, કારણકે, "એનામાં એવી અલૌકિક નિર્લોભતા વસે છે. તો પણ યુક્તિથી હું એને આ કુંડલમાં ભાગીદાર કરીશ." આમ વિચારી યશ-શ્રેષ્ઠીએ કુંડલ છુપું રાખ્યું અને બીજે શહેરે જઈ તે

કુંડલના દ્રવ્યથી ઘણું કરીયાણું ખરીધું, અનુક્રમે બન્ને શ્રેષ્ઠી પોતાને ગામે આવ્યા. લાવેલા કરીયાણાની વહેંચણી કરવાના અવસરે ઘણું કરીયાણું જોઈ દેવશ્રેષ્ઠીએ આગ્રહથી તેનું કારણ પૂછયું. યશશ્રેષ્ઠીએ પણ જે વાત હતી તે કહી. દેવશ્રેષ્ઠીએ કહ્યું, "અન્યાયથી મેળવેલું એ કોઈ પણ રીતે સંઘરવા યોગ્ય નથી; કેમકે, જેમ કાંજી અંદર પડે તો દૂધ નાશ થાય છે, તેમ આવું ધન લીધાથી પોતાનું ન્યાયથી ઉપાર્જેલું ધન પણ એની સાથે અવશ્ય નાશ પામે છે. એમ કહી દેવશ્રેષ્ઠીએ તે સર્વ અધિક કરિયાણું હતું તે જુદું કરી યશશ્રેષ્ઠીને આપ્યું. "પોતાની મેળે ચાલ્યું આવેલું ધન કોણ મૂકે ?" એવા લોભથી યશશ્રેષ્ઠી સર્વ કરિયાણું પોતાની વખારે લઈ ગયો, તેજ રાત્રીએ ચોરોએ યશશ્રેષ્ઠીની વખારે ચોરી કરી સર્વ કરિયાણું લઈ ગયા. સવારે કરીયાણાના ગ્રાહક ઘણા આવ્યા, તેથી બમણું તથા તેથી પણ વધારે મૂલ્ય મળવાથી દેવશ્રેષ્ઠીને લાભ થયો. પછી યશશ્રેષ્ઠી પણ પસ્તાવો થવાથી સુશ્રાવક થયો. અને શુદ્ધ વ્યવહારથી ધન ઉપાર્જીને સુખ પામ્યો. આ રીતે ન્યાય-અન્યાયથી ધન મેળવવા પર કથા. લૌકિકશાસ્ત્રમાં પણ દૃષ્ટાંત બતાવે છે.

દ. ૭૧ સોમરાજાનું દૃષ્ટાંત–ચંપાનગરીમાં સોમ નામે રાજા હતો. "સુપર્વને વિષે દાન આપવા યોગ્ય સારૂં દ્રવ્ય કયું ? અને દાન લેવાને સુપાત્ર કોણ ?" એવું મંત્રીને પૂછયું. મંત્રીએ કહ્યું આ નગરમાં એક સુપાત્ર બ્રાહ્મણ છે, પણ ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા શુભ દ્રવ્યનો યોગ મળવો સર્વ લોકોને અને વિશેષ કરી રાજાને દુર્લભ છે. કેમ કે

–જેમ સારા બીજનો અને સારા ક્ષેત્રનો યોગ મળવો કઠણ છે, તેમ શુદ્ધ મનનો દાતા અને યોગ્ય ગુણને ધરાવનાર પાત્ર એ બન્નેનો યોગ મળવો પણ દુર્લભ છે. તે સાંભળી સોમ રાજાએ પર્વ ઉપર પાત્રે દાન દેવાના હેતુથી કોઈ ન જાણે તેવી રીતે વેષ બદલીને રાત્રિને સમયે વણિક લોકોની દુકાને જઈ સાધારણ વણિક પુરુષને કરવા યોગ્ય કામ આઠ દિવસ સુધી કરી તેના બદલામાં આઠ દ્રમ્મ ઉપાર્જન કર્યા. પર્વ આવેથી સર્વ બ્રાહ્મણોને નિમંત્રણ કરી સુપાત્ર બ્રાહ્મણને બોલાવવા સારું મંત્રીને મોકલ્યો. મંત્રીએ તે બ્રાહ્મણને બોલાવતાં તેણે કહ્યું કે– "જે બ્રાહ્મણ લોભથી રાજા પાસેથી દાન લે, તે તમિસ્રાદિક ઘોર નરકમાં પડી દુઃખી થાય. રાજાનું દાન મધમાં મિશ્ર કરેલા ઝેર સરખું છે. અવસર આવ્યે પોતાના પુત્રનું માંસ ખાવું તે સારું, પણ રાજા પાસેથી દાન ન લેવું. દસ કસાઈ સમાન કુંભાર છે, દસ કુંભાર સમાન કલાલ છે, દસ કલાલ સમાન વેશ્યા દશ વેશ્યા સમાન રાજા છે. એવાં સ્મૃતિ, પુરાણ આદિનાં વચનોથી રાજા પાસેથી દાન લેવામાં દોષ છે માટે હું રાજદાન નહીં લઉં." પછી મંત્રીએ કહ્યું, "રાજા પોતાના ભુજાબળથી ન્યાયમાર્ગે મેળવેલું સારૂં નાણું તમને આપશે, માટે તે લેવામાં કાંઈ પાપ નથી." વગેરે વચનોથી ઘણું સમજાવી મંત્રી તે સુપાત્ર બ્રાહ્મણને રાજાની પાસે લઈ ગયો. તેથી રાજાએ ઘણા હર્ષથી બ્રાહ્મણને બેસવા સારુ આસન આપ્યું. પગ ધોઈ વિનયથી તેની પૂજા કરી, અને ન્યાયથી આઠ દ્રમ્મ તેને દક્ષિણા તરીકે કોઈ ન જોઈ શકે એવી

રીતે તેની મૂઠીમાં આપ્યા. બીજા બ્રાહ્મણો તે જોઈ થોડા ગુસ્સે થયા. તેમના મનમાં એવો વહેમ આવ્યો કે, "રાજાએ કાંઈ સાર વસ્તુ છાની રીતે એને આપી." પછી રાજાએ સુવર્ણ વગેરે આપી બીજા બ્રાહ્મણોને સંતુષ્ટ કર્યા. બીજા સર્વે બ્રાહ્મણોનું રાજાએ આપેલું ધન કોઈનું છ માસમાં, તો કોઈનું તેથી થોડી મુદતમાં ખપી ગયું, પણ સુપાત્ર બ્રાહ્મણને આપેલા આઠ દ્રમ્મ, અન્ન, વસ્ત્ર આદિ કાર્યમાં વાપર્યા, તો પણ ન્યાયથી ઊપાર્જેલા તેથી ખુટયા નહીં. વળી અક્ષય નિધિની પેઠે તથા ક્ષેત્રમાં વાવેલા સારા બીજની પેઠે લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ ઘણા કાળ સુધી થતી રહી. આ રીતે ન્યાયાર્જિત ધન ઉપર સોમ રાજાની કથા છે.

દાનની ચોભંગી–૧ ન્યાયથી મેળવેલું ધન અને સુપાત્ર દાન એ પુણ્યાનુબંધિપુણ્યનું કારણ હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ દેવતાપણું યુગલિયાપણું તથા સમકિત વગેરેનો લાભ અંતે મોક્ષ પણ થોડા વખતમાં પ્રાપ્ત થાય છે. **ધનસાર્થવાહ, શાલિભદ્ર** વિ.ના દૃષ્ટાંતો જાણવાં. ૨ ન્યાયથી મેળવેલું ધન અને કુપાત્રદાન એ પાપાનુબંધિપુણ્યનું કારણ હોવાથી કોઈ કોઈ ભવમાં વિષયસુખનો દેખીતો લાભ થાય પણ અંતે તેનું પરિણામ કડવું જ નિપજે છે. લાખબ્રાહ્મણોને જમાડનાર જેમ. **દ. ૭૨** એક બ્રાહ્મણે લાખબ્રાહ્મણોને ભોજન આપ્યું. તેથી તે કેટલાક ભવોમાં વિષયભોગ આદિ સુખ ભોગવી મરીને સર્વાંગ સુંદર અને સુલક્ષણ અવયવોને ધારણ કરનારો **સેચનક** નામે ભદ્રજાતિનો હાથી થયો. તેણે લાખ બ્રાહ્મણોને જમાડયા ત્યારે બ્રાહ્મણોને જમતાં બચેલું અન્ન સુપાત્રે દાન

આપનારો બીજો એક દરિદ્રી બ્રાહ્મણ હતો. તે સુપાત્રદાનના-પ્રભાવે સૌધર્મદેવલોકે જઈ, ચ્યવી, પાંચસો રાજકન્યાઓને પરણનાર **નંદિષેણ** નામે શ્રેણીકપુત્ર થયો. તેનેજોઈ સેચનકને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, અંતે તે સેચનક ૧લી નરકે ગયો. ૩ અન્યાયથી ઉપાર્જેલું ધન અને સુપાત્રદાન. સારાક્ષેત્રમાં હલકું બીજવાવવાથી જેમ અંકુરા ઊગે છે, પણ ધાન્ય થતું નથી, તેમ આનાથી પરિણામે સુખનો સબંધ થાય છે તેથી રાજાઓ, વ્યાપારિઓ અને ઘણા આરંભથી ધન મેળવનારલોકોને તે માનવા લાયક થાય છે. કેમકે–એ લક્ષ્મી કાશયષ્ટિની પેઠે શોભાવિનાની અને રસવિનાની છતાં પણ ધન્યપુરુષોએ તેને સાતક્ષેત્રોમાં લાવીને સેલડી સમાન કરી, ગાયને ખોળ આપતાં તેનું પરિણામ દૂધ જેવું થાય છે, અને દૂધ સર્પને આપતાં તેનું ઝેરના રૂપમાં પરિણામ આવે છે. સુપાત્રે અને કુપાત્રે વસ્તુનો ઉપયોગ કરવાથી એવાં ભિન્નભિન્ન પરિણામ નિપજે છે, માટે સુપાત્રે દાન કરવું એ જ ઉત્તમ છે. સ્વાતિનક્ષત્રનું જળ સર્પનામુખમાં પડે તો ઝેર અને છીપનાસંપુટમાં પડે તો મોતી થાય છે, પાત્રના ફેરફારથી પરિણામમાં કેટલો ફેર પડે છે? આ વિષય ઉપર આબૂ પર્વત ઉપર જિનમંદિર કરાવનાર **વિમળમંત્રી** વગેરેનાં દૃષ્ટાંત લોકપ્રસિદ્ધ છે. મ્હોટા આરંભ–સમારંભ વગેરે અનુચિત કર્મ કરીને ભેગું કરેલું ધન ધર્મકૃત્યમાં ન વાપરે તો, તે ધનથી આ લોકમાં અપયશ અને પરલોકમાં નરક પ્રાપ્ત થાય. અહિં **મમ્મણશેઠ** વગેરેનાં દૃષ્ટાંત જાણવાં. ૪ અન્યાયથી મેળવેલું ધન અને કુપાત્રદાન, એથી માણસ

આ લોકમાં સત્પુરૂષોને ધિક્કારવા યોગ્ય થાય છે. પરલોકમાં નરકાદિદુર્ગતિમાં જાય છે માટે એ ચોથો ભાંગો વિવેકી પુરુષોએ અવશ્ય તજવો. કેમકે–અન્યાયથી મેળવેલા ધનનું દાન આપવામાં બહુ દોષ છે. ગાયને મારી તેના માંસથી કાગડાને તૃપ્ત કરવા જેવી આ વાત છે. અન્યાયે મેળવેલા-ધનથી લોકો જે શ્રાદ્ધકરે છે, તેથી ચંડાલ, ભિલ્લ અને હલકી જાતના લોકો ધરાઈ રહે છે. ન્યાયથી મેળવેલું થોડુંપણ ધન જો સુપાત્રે આપે તો, તેથી કલ્યાણ થાય છે. પરંતુ અન્યાયથીમેળવેલું ઘણું ધન આપે તો પણ તેથી કાંઈનીપજવાનું નથી. અન્યાયે મેળવેલા ધનથી જે માણસ સ્વકલ્યાણની ઇચ્છા રાખતો હોય તે કાલકૂટ ઝેરનું ભક્ષણ કરી જીવવાની આશા રાખે છે. અન્યાયે મેળવેલા ધન ઉપર પોતાનો નિર્વાહ ચલાવનાર ગૃહસ્થ પ્રાયે અન્યાયના માર્ગે ચાલનારો, કલેશી અહંકારી અને પાપકર્મી હોય છે. આ પર રંકશ્રેષ્ઠીની કથા

દ. ૭૩ અન્યાયનાધનથી દુઃખીથનાર રંકશેઠની કથા

મારવાડ દેશમાં પાલી ગામમાં કાકૂયાક અને પાતાક નામે બે ભાઈ હતા. તેમાં ન્હાનો ભાઈ પાતાક ધનવંત અને મ્હોટો ભાઈ કાકૂયાક બહુ દરિદ્રી હતો. મ્હોટો ભાઈ દરિદ્રી હોવાથી ન્હાનાને ઘેર ચાકરી કરી પોતાનો નિર્વાહ કરે. એક સમયે વર્ષાકાળમાં દિવસે બહુ મહેનત કરવાથી થાકી ગએલો કાકૂયાક રાત્રિએ સૂઈ રહ્યો, એટલામાં પાતાકે ઓલંભા દઈને કહ્યું કે, “ ભાઈ આપણા ખેતરોના કયારામાં પાણી ઘણું ભરાઈ ગયાથી ફાટી ગયા છતાં તને કાંઈ તેની ચિંતા નથી?” એવો ઠપકો સાંભળી તુરત પોતાની પથારી

છોડી કાકૂયાક દરિદ્રી પારકે ઘેર ચાકરી કરનાર પોતાના જીવની નિંદા કરતો છતો કોદાળા લઈ ખેતરે ગયો; અને કેટલાક લોકોને ફાટી ગએલા કયારાને ફરીથી સમા કરતા જોઈ તેણે પૂછયું કે, "તમે કોણ છો?" તેના જવાબમાં તેમણે કહ્યું કે "અમે ત્હારા ભાઈના ચાકર છીએ." પાછું કાકૂયાકે પૂછયું કે, "મ્હારા ચાકર કોઈ ઠેકાણે છે?" તેમણે કહ્યું કે, "વલભીપુરમાં છે" અનુક્રમે કેટલોક સમય ગયા પછી અવસર મળતાં જ કાકૂયાક પોતાનો પરિવાર સાથે લઈ વલભીપુરે ગયો. ત્યાં ગોપુરમાં ભરવાડ લોકો રહેતા હતા, તેમની પાસે એક ઘાસનું ઝુંપડું બાંધી તે લોકોની મદદથી જ એક ન્હાની દુકાન કાઢીને રહ્યો. કાકૂયાક શરીરે બહુ દુબળો હોવાથી ભરવાડ લોકો તેને "રંકશ્રેષ્ઠી" એવા નામથી કહેવા લાગ્યા. એક સમયે કોઈ કાર્પટિક શાસ્ત્રમાં કહેલા કલ્પ પ્રમાણે ગિરનાર પર્વત ઉપર સિદ્ધ કરેલો કલ્યાણરસ તુંબડીમાં લઈ આવતો હતો. એટલામાં વલભીપુરના નજદીકના ભાગમાં આવતાં "કાકૂ તુંબડી" એવી વાણી કલ્યાણરસમાંથી નીકળી, તે સાંભળી ડરી ગએલા કાર્પટિકે વલભીપુરના પરામાં કપટી એવા કાકૂયાકના ઘરમાં કલ્યાણરસની તુંબડી થાપણ મૂકી, પોતે સોમનાથની યાત્રાએ ગયો. એક વખતે કોઈ પર્વ આવે કાકૂયાકના ઘરમાં પાકવિશેષ વસ્તુ તૈયાર કરવાની હોવાથી ચુલા ઉપર તાવડી મૂકી તે તાવડી ઉપર પેલા તુંબડીના કાણામાંથી એક રસનું ટપકું પડી ગયું. અગ્નિનો સંયોગ થતાં જ તે તાવડી સુવર્ણમય થએલી જોઈ કાકૂયાકે નિશ્ચયથી

જાણ્યું કે, "આ તુંબડીમાં કલ્યાણરસ છે." પછી તેણે ઘરમાંની સર્વસાર વસ્તુ અને તે તુંબડી બીજે સ્થળે રાખી તે ઝુંપડું સળગાવી દીધું, અને બીજે ગોપુરે એક ઘર બંધાવીને રહ્યો. ત્યાં એકવાર એક સ્ત્રી ઘી વેચવા આવી, તેનું ઘી તોળી લેતાં કાકૂયાકની નજરમાં એમ આવ્યું કે ગમે તેટલું ઘી કાઢતાં પણ એ ઘીનું પાત્ર ખાલી થતું નથી તે ઉપરથી કાકૂયાકે નિશ્ચય કર્યો કે એ પાત્રની નીચે ઉઢાણી છે તે કાળી ચિત્રવેલીની છે." પછી તેણે કોઈ બહાનું કરીને તે કુંડલિકા લીધી. આ રીતે જ કપટ કરી તેણે ખોટા ત્રાજવાથી અને ખોટાં માપથી વ્યાપાર કર્યો. પાપાનુબંધિ પુણ્ય જોરાવર હોવાથી તેવા વ્યાપારમાં પણ રંકશ્રેષ્ઠીને ઘણા ધનનો લાભ થયો. એક સમયે કોઈ સુવર્ણસિદ્ધિ કરનાર પુરૂષ તેને મળ્યો, ત્યારે તેણે છળભેદ કરી તેને ઠગીને સુવર્ણસિદ્ધિ ગ્રહણ કરી, આ રીતે ત્રણ પ્રકારની સિદ્ધિ હાથ આવવાથી રંકશ્રેષ્ઠી કેટલાક કરોડો ધનનો માલીક થયો. પોતાનું ધન કોઈ તીર્થે, સુપાત્રે તથા અનુકંપા દાનમાં યથેચ્છ વાપરવાનું દૂર રહ્યું, પણ અન્યાયથી મેળવેલા ધન ઉપર નિર્વાહ કરવાનું તથા પૂર્વની ગરીબ સ્થિતિ અને પાછળથી મળેલી ધનસંપદાનો પાર વિનાનો અહંકાર એવા કારણોથી રંકશ્રેષ્ઠીએ સર્વ લોકોને ઊખેડી નાંખ્યા, બીજા ધનવાન લોકોની સાથે હરીફાઈ તથા મત્સર વગેરે કરવા આદિ દુષ્ટ કામો કરી પોતાની લક્ષ્મી લોકોને પ્રલયકાળની રાત્રી સરખી ભયંકર દેખાડી. એક સમયે રંકશ્રેષ્ઠીની પુત્રીની રત્નજડિત કાંસકી બહુ

સુંદર હોવાથી રાજાએ પોતાની પુત્રી માટે માગી, પણ તે શેઠે આપી નહીં. ત્યારે રાજાએ બળાત્કારથી તે કાંસકી લીધી. તેથી રાજા ઉપર રોષ કરી રંકશ્રેષ્ઠી મ્લેચ્છ લોકોના રાજ્યમાં ગયો, અને ત્યાં ક્રોડો સોનૈયા ખરચી મોગલ લોકોને વલભીપુર ઉપર ચઢાઈ કરવા લઈ આવ્યો. મોગલોએ વલભીપુરના રાજ્યના તાબાનો દેશ ભાંગી નાંખ્યો, ત્યારે રંકશ્રેષ્ઠીએ સૂર્ય મંડળથી આવેલા અશ્વના રખવાળ લોકોને છાનું દ્રવ્ય આપી તેમને ફોડી કપટક્રિયાનો પ્રપંચ કરાવ્યો. પૂર્વે વલ્લભીપુરમાં એવો નિયમ હતો કે–સંગ્રામનો પ્રવેશ આવે એટલે રાજા સૂર્યના વચનથી આવેલા ઘોડા ઉપર ચઢે અને પછી પહેલેથી જ તે કામ માટે ઠરાવી રાખેલા લોકો પંચવાજિંત્રો વગાડે, એટલે તે ઘોડો આકાશમાં ઊડી જાય. પછી ઘોડાં ઉપર સ્વાર થયેલો રાજા શત્રુઓને હણે, અને સંગ્રામની સમાપ્તિ થાય ત્યારે ઘોડો પાછો સૂર્ય મંડળે જાય. આ પ્રસંગે રંકશ્રેષ્ઠીએ પંચવાજિંત્રો વગાડનાર લોકોને ફોડયા હતા, તેથી તેમણે રાજા ઘોડા ઉપર ચઢયા પહેલાં ~ પંચવાજિંત્રો વગાડયાં. એટલે ઘોડો આકાશમાં ઊડી ગયો. શિલાદિત્ય રાજાને તે સમયે શું કરવું તે સૂઝયું નહીં. ત્યારે શત્રુઓએ શિલાદિત્યને મારી નાંખ્યો અને સુખે વલભીપુરનો ભંગ કર્યો. કહ્યું છે કે વિક્રમ સંવત્ ૩૭૫ વરસ ગયા પછી વલભીપુર ભાંગ્યુ, રંકશ્રેષ્ઠીએ મોગલોને પણ જળ વિનાના પ્રદેશમાં પાડીને મારી નાંખ્યા. એ રીતે રંકશ્રેષ્ઠીનો સંબંધ કહ્યો.

વ્યવહાર શુદ્ધિનું સ્વરૂપ : અન્યાયથી મેળવેલા ધનનું

એવું પરિણામ ધ્યાનમાં લઈ ન્યાયથી ધન મેળવવાને સારૂ ઉધમ કરવો. કેમ કે–સાધુઓના વિહાર, આહાર, વ્યવહાર અને વચન એ ચારે વાનાં શુદ્ધ છે કે નહીં તે જોવાય છે. પણ ગૃહસ્થને તો માત્ર એક વ્યવહાર જ શુદ્ધ છે કે નહિ તે જોવાય છે. વ્યવહાર શુદ્ધ હોય તો સર્વે ધર્મ કૃત્યો સફળ થાય છે. દિનકૃત્યકારે કહ્યું છે કે– વ્યવહાર શુદ્ધ રાખવો એ ધર્મનું મૂળ છે. કેમકે વ્યવહાર શુદ્ધ હોય તો તેથી મેળવેલું ધન શુદ્ધ હોય છે. ધન શુદ્ધ હોય તો આહાર શુદ્ધ હોય છે. આહાર શુદ્ધ હોય તો દેહ શુદ્ધ હોય છે, અને દેહ શુદ્ધ હોય તો માણસ ધર્મકૃત્ય કરવાને ઉચિત થાય છે; તથા તે માણસ જે જે કાંઈ કૃત્ય કરે છે, તે તે કૃત્ય તેનું સફળ થાય છે. પરંતુ વ્યવહાર શુદ્ધ ન હોય તો, માણસ જે જે કાંઈ કૃત્ય કરે તે સર્વ તેનું નકામું છે. કેમકે વ્યવહાર શુદ્ધ ન રાખનાર માણસ ધર્મની નિંદા કરાવે છે, ધર્મની નિંદા કરાવનાર માણસ પોતાને તથા પરને અતિશય દુલર્ભબોધિ કરે છે. માટે વિચક્ષણ પુરૂષ બની શકે તેટલો પ્રયત્ન કરી એવા કૃત્યો કરવા કે, જેથી મૂર્ખજનો ધર્મની નિંદા કરે નહીં. લોકમાં પણ આહાર માફક શરીર પ્રકૃતિ બંધાય છે. એ વાત પ્રકટ દેખાય છે. જેમ પોતાની બાલ્યાવસ્થામાં ભેંશનું દૂધ પીનારા ઘોડાઓ જળમાં સુખે પડયા રહે છે, અને ગાયનું દૂધ પીનારા ઘોડાઓ જળથી દૂર રહે છે. તેમ માણસ પણ નાનપણ આદિ અવસ્થામાં જેવો આહાર ભોગવે છે, તેવી તેમની પ્રકૃતિ બંધાય છે, માટે વ્યવહાર શુધ્ધ રાખવો.

દેશ વિરૂદ્ધ : વળી દેશાદિ વિરુદ્ધ વાતનો ત્યાગ કરવો, એટલે જે વાત દેશવિરુદ્ધ (દેશની રૂઢીને મળતી ન આવે એવી) અથવા સમયને અનુસરતી ન હોય એવી કિવા રાજાદિકને ન ગમે એવી હોય, તે છોડી દેવી. હિતોપદેશ-માળામાં કહ્યું છે કે, જે માણસ દેશ, કાળ, રાજા, લોક તથા ધર્મ આમાંથી કોઈને પ્રતિકૂળ આવે તેવી વાત જો વર્જે, તો તે સમકિત અને ધર્મ પામે. તેમાં સિંધ દેશમાં ખેતી અને લાટ દેશમાં દારૂ નિપજાવવો એ દેશવિરુદ્ધ છે. બીજું પણ જે દેશમાં શિષ્ટ લોકોએ જે જે વર્જ્યું હોય તે તે દેશમાં દેશવિરુદ્ધ જાણવું. અથવા જાતિ કુળ વગેરેની રીતભાતને જે અનુચિત હોય તે દેશવિરુદ્ધ કહેવાય. જેમ બ્રાહ્મણે મદ્યપાન કરવું તથા તલ, લવણ વગેરે વસ્તુનો વિક્રય કરવો એ દેશવિરુદ્ધ છે. તેમના શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે તલનો વ્યાપાર કરનારા બ્રાહ્મણો જગતમાં તલ માફક હલકા તથા કાળું કામ કરનારા હોવાથી કાળા ગણાય છે, તથા પરલોકે તલની પેઠે ઘાણીમાં પીલાય છે. કુળની રીત ભાત પ્રમાણે તો ચૌલુકય વગેરે કુળમા થએલા લોકોને મદ્યપાન કરવું તે દેશવિરુદ્ધ છે; અથવા પરદેશી લોકો આગળ તેમના દેશની નિંદા કરવી વગેરે દેશવિરુધ્ધ કહેવાય છે.

કાલવિરૂદ્ધ : હવે કાલવિરુદ્ધ આ રીતે :– શિયાળામાં હિમાલય પર્વતના આસપાસના પ્રદેશમાં જ્યાં ઘણી ટાઢ પડતી હોય ત્યાં, અથવા ગરમીની મોસમમાં મારવાડ જેવા અતિશય નિર્જળ દેશમાં, અથવા વર્ષાકાળમાં જ્યાં ઘણું પાણી, ભેજ અને ઘણો જ ચીકણો કાદવ રહે છે, એવા

પશ્ચિમ તથા દક્ષિણ સમુદ્રને કાંઠે આવેલા કોંકણ વગેરે દેશોમાં પોતાની સારી શક્તિ તથા કોઈની સારી સહાય વગેરે ન છતાં જવું; તથા ભયંકર દુકાળ પડયો હોય ત્યાં, બે રાજાઓની માંહોમાંહે તકરાર ચાલતી હોય ત્યાં, પાણીની ધાર વગેરે પડવાથી માર્ગ બંધ પડયો હોય ત્યાં, અથવા પાર ન જઈ શકાય એવા મ્હોટા જંગલમાં તથા સમીસાંજ વગેરે ભયંકર સમયમાં પોતાની તેવી શક્તિ વિના તથા કોઈની તેવી સહાય વગેરે વિના જવું, કે જેથી પ્રાણની અથવા ધનની હાનિ થાય નહી તો બીજો પણ કોઈ અનર્થ સામો આવે, તે કાલવિરુદ્ધ કહેવાય. અથવા ફાગણ માસ ઉતરી ગયા પછી તલ પિલવા, તલનો વ્યાપાર કરવો, અથવા તલ ભક્ષણ કરવા વગેરે, વર્ષાકાળમાં તાંદલજા વગેરેની ભાજી લેવી વગેરે, તથા જ્યાં ઘણી જીવાકુળ ભૂમિ હોય ત્યાં ગાડી, ગાડાં ખેડવાં વગેરે. એવો મ્હોટો દોષ ઉપજાનાર કૃત્ય કરવું તે કાલવિરુધ્ધ કહેવાય.

રાજવિરુદ્ધ : હવે રાજવિરુધ્ધ આ રીતે :—રાજા વગેરેના દોષ કાઢવા. રાજાના માનનીય મંત્રી વગેરેનું આદરમાન ન કરવું, રાજાથી વિપરીત એવા લોકોની સોબત કરવી, વૈરીના સ્થાનકમાં લોભથી જવું, વૈરીના સ્થાનકથી આવેલાની સાથે વ્યવહાર વગેરે રાખવો, રાજાની મહેરબાની છે એમ સમજી રાજાના કરેલા કામમાં પણ ફેરફાર કરવો, નગરના આગેવાન લોકોથી વિપરીત ચાલવું, પોતાના ધણીની સાથે નીમકહરામી કરવી, વિ. રાજવિરૂદ્ધ કહેવાય છે. તેનું પરિણામ ઘણું દુ:સહ છે.

દ. ૭૪ રોહિણીની કથા—જેમ ભુવનભાનુ કેવળીના—જીવ

રૂપ રોહિણીનું થયું તેમ. તે રોહિણી નિષ્ઠાવાળી તથા ભણેલી, સ્વાધ્યાય ઉપર લક્ષ રાખનારી એવી હતી, તો પણ વિકથાના રસથી વૃથા રાણીનું કુશીલપણું વગેરે દોષો બોલવાથી રાજાને તેના ઉપર રોષ ચઢયો, તેથી ઉત્તમ શ્રેષ્ઠીની પુત્રી હોવાથી માનીતી એવી રોહિણીની જીભના રાજાએ કટકે કટકા કર્યા, અને દેશ બહાર કાઢી મૂકી. તેથી દુ:ખી થએલી રોહિણીએ અનેક ભવોમાં જિહ્વાછેદ વગેરે દુ:ખો સહ્યાં.

પરનિંદા અને સ્વપ્રશંસા ન કરવી : લોકની તથા વિશેષે કરીને ગુણીજનોની નિંદા ન કરવી. કેમકે લોકોની નિંદા કરવી અને પોતાનાં વખાણ કરવાં એ બન્ને લોક વિરૂદ્ધ કહેવાય છે. કેમકે ખરા ખોટા પારકા દોષ બોલવામાં શું લાભ છે? તેથી ધનનો અથવા યશનો લાભ થતો નથી, એટલું જ નહીં પણ જેના દોષ કાઢીયે, તે એક પોતાનો નવો શત્રુ ઉત્પન્ન કર્યો એમ થાય છે. સ્વસ્તુતિ, પર નિંદા, વશ ન રાખેલી જીભ, સારાં વસ્ત્ર અને કષાય આ પાંચે સંયમપાળવાને અર્થે સારોઉદ્યમ કરનારા એવા મુનિરાજને પણ ખાલી કરે છે (પાડે છે.) જો પુરુષમાં ખરેખરા ઘણા ગુણ હોય; તો તે ગુણો, વગર કહ્યે પોતાનો ઉત્કર્ષ કરશેજ, અને જો તે (ગુણો) ન હોય તો ફોગટ પોતાનાં પોતે કરેલાં વખાણથી શું થાય? પોતાની જાતે પોતાનાં બહુ વખાણ કરનારા સારા માણસને તેના મિત્ર હસે છે, બાંધવજનો નિંદા કરે છે, મ્હોટા લોકો તેને કોરે મૂકે છે, અને તેનાં માબાપ પણ તેને બહુ માનતા નથી. બીજાનો

પરાભવ અથવા નિંદા કરવાથી તથા પોતાની મ્હોટાઈ પોતે પ્રકટ કરવાથી ભવે ભવે નીચ ગોત્ર કર્મ બંધાય છે તે કર્મ કરોડો ભવ થયે પણ છૂટવું મુશ્કેલ છે. પારકી નિંદા કરવી એ મહાપાપ છે. કારણ કે નિંદા કરવાથી બીજા પાપો વિના પણ નિંદાકરનાર ખાડામાં ઉતરે છે.

દ. ૭૫ પરનિંદાકરનાર વૃદ્ધડોશીનું દૃષ્ટાંત : સુગ્રામ નામના ગામમાં સુંદર નામનો એક શ્રેષ્ઠી હતો તે મ્હોટો ધર્મી હતો. મુસાફર વગેરે લોકોને ભોજન, વસ્ત્ર, રહેવાનું સ્થાનક વગેરે આપી તેમના ઉપર મ્હોટો ઉપકાર કરતો હતો. તેની પડોશમાં એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણી રહેતી હતી. તે શેઠની હમેશાં નિંદા કર્યા કરે અને કહે કે, "મુસાફર લોકો પરદેશમાં મરણ પામે છે તેમની થાપણ વગેરે મળવાની લાલચથી એ શ્રેષ્ઠી પોતાની સચ્ચાઈ બતાવે છે વગેરે." એક વખતે ભૂખ તરસથી પીડાએલો એક કાર્પટિક આવ્યો. તેને ઘરમાં કાંઈ ન હોવાથી ભરવાડણ પાસે છાશ મંગાવીને પાઈ, અને તેથી તે મરી ગયો. કારણ કે ભરવાડણે માથે રાખેલા છાશના વાસણમાં ઉપરથી જતી સમડીએ મોઢામાં પકડેલા સર્પના મુખમાંથી ઝેર પડ્યું હતું. કાર્પટિક મરણ પામ્યો, તેથી ઘણી ખુશી થએલી બ્રાહ્મણીએ કહ્યું કે, "જુઓ, આ કેવું ધર્મિપણું!" તે સમયે આકાશમાં ઉભી રહેલી હત્યાએ વિચાર કર્યો કે, "દાતાર નિરપરાધી છે. સર્પ અજ્ઞાની તથા સમડીના મોઢામાં સપડાયેલો હોવાથી પરવશ છે, સમડીની જાત જ સર્પને ભક્ષણ કરનારી છે, અને ભરવાડણ પણ એ વાતમાં અજાણ છે. માટે હવે હું કોને

વળગું !" એમ વિચારી છેવટે તે હત્યા વૃદ્ધ બ્રાહ્મણીને વળગી, તેથી તે કાળી કૂબડી અને કોઢ રોગવાળી થઈ. આરીતે પારકા ખોટાદોષ બોલવા ઉપર લોકપ્રસિધ્ધ દૃષ્ટાંત.

દ. ૭૬ સાચાદોષો ન બોલવા અંગે ૩ પુતળીની કથા– હવે કોઈ રાજાની આગળ કોઈ પરદેશીએ લાવેલી ત્રણ પુતળીઓની પંડિતોએ પરીક્ષા કરી. એકના કાનમાં દોરો નાંખ્યો તે તેના મુખમાંથી બહાર નીકળ્યો. તે સાંભળ્યું હોય તેટલું મોઢે બકનારી પુતળીની કિમ્મત ફુટી કોડીની કરી. બીજી પુતળીના કાનમાં નાખેલો દોરો તેના બીજા કાનમાંથી બહાર નીકળ્યો તે એક કાને સાંભળી બીજે કાને બહાર નાંખી દેનારાની કિંમત લાખ સોનૈયા કરી. ત્રીજીના કાનમાં નાખેલો દોરો તેના ગળામાં ઉતર્યો તે સાંભળેલી વાત મનમાં રાખનારીની કિંમત અમૂલ્ય કહી.

લોક વિરુદ્ધ આચરણું નહીં–સરળ લોકોની મશ્કરી કરવી, ગુણવાન લોકોની અદેખાઈ કરવી, કૃતઘ્ન થવું, ઘણા લોકની સાથે વિરોધ રાખનારની સોબત કરવી, લોકમાં પુજાએલાનું અપમાન કરવું, સદાચારી લોકો સંકટમા આવે રાજી થવું, આપણામાં શક્તિ છતાં આફતમાં સપડાયેલા સારા માણુસોને મદદ ન કરવી, દેશ વગેરેની ઉચિત રીતભાત છોડવી, ધનના પ્રમાણથી ઘણો ઉજળો અથવા ઘણો મલિન વેષ વગેરે કરવો. એ સર્વ લોકવિરુદ્ધ કહેવાય છે. એથી આ લોકમાં અપયશ વગેરે થાય છે. વાચકશિરોમણી શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકજીએ કહ્યું છે કે, સર્વ ધર્મી લોકોનો આધાર લોક છે, માટે જે વાત લોકવિરુધ્ધ

કે ધર્મ વિરુદ્ધ હોય તે છોડવી. લોક–ધર્મવિરૂદ્ધ વાત છોડવામાં લોકની આપણા ઉપર પ્રીતિ ઉપજે છે, સ્વધર્મ સચવાય અને સુખે નિર્વાહ થાય વગેરે ગુણ રહેલા છે. કહ્યું છે કે લોકવિરુદ્ધ છોડનારા માણસ સર્વ લોકને પ્રિય થાય છે અને લોકપ્રિય થવું એ સમકિત વૃક્ષનું મૂળ છે.

ધર્મવિરુદ્ધ–હવે ધર્મવિરુદ્ધ કહીએ છીએ. મિથ્યાત્વ કૃત્ય કરવું, મનમાં દયા ન રાખતાં બળદ વગેરેને મારવા, બાંધવા વગેરે. જુ તથા માંકડ વગેરે તડકે નાંખવા, માથાના વાળ મ્હોટી કાંશકીથી સમારવા, લીખો વગેરે ફોડવી, ઉષ્ણકાળમાં ત્રણ વાર અને બાકીના કાળમાં બે વાર મજબૂત મ્હોટા જાડા ગળણાથી સંખારો વગેરે સાચવવાની યુક્તિ, પાણી ગાળવામા તથા ધાન્ય, છાણાં શાક, ખાવાનાં પાન, ફળ વગેરે તપાસવામાં સમ્યક્ પ્રકારે ઉપયોગ ન રાખવો. આખી સોપારી, ખારેક, વાલોળ, ફળી વગેરે મોઢામાં એમની એમ નાંખવી, નાળવાનું અથવા ધારાનું જળ વગેરે પીવું, ચાલતાં, બેસતાં, સૂતાં, ન્હાતાં, કાંઈ વસ્તુ મૂકતાં અથવા લેતાં. રાંધતાં, ખાંડતાં, દળતાં અને મળમૂત્ર, બળખો, કોગળો વગેરેનું પાણી તથા તાંબુલ, વગેરે નાંખતા બરાબર યતના ન રાખવી. ધર્મમાં આદર ન રાખવો. દેવ, ગુરુ તથા સાધર્મિક એમની સાથે દ્વેષ કરવો, દેવદ્રવ્ય વગેરેની તથા સારા લોકોની મશ્કરી કરવી, કષાયનો ઉદય બહુ રાખવો, બહુ દોષથી ભરેલું ખરીદ–વેચાણ કરવું, ખરકર્મ તથા પાપમય અધિકાર આદિ કાર્ય વિષે પ્રવર્ત્તવું. એ સર્વ ધર્મ વિરુદ્ધ કહેવાય છે.

ઉપર આવેલાં મિથ્યાત્વ વગેરે ઘણાં ખરાં પદોની વ્યાખ્યા **અર્થદીપિકામાં** કરી છે. ધર્મી લોકો દેશવિરુધ્ધ કાળવિરુધ્ધ, રાજવિરુધ્ધ અથવા લોકવિરુધ્ધ આચરણ કરે તો તેથી ધર્મની નિંદા થાય છે, માટે તે સર્વ ધર્મવિરુધ્ધ સમજવું. ઉપર કહેલું પાંચ પ્રકારનું વિરુધ્ધકર્મ શ્રાવકે છોડવું. આ રીતે દેશાદિ પાંચ વિરુધ્ધકર્મનો ત્યાગ કરવો.

ઉચિત આચારો અને તેના નવ ભેદ—હવે ઉચિત કર્મ કહીએ છીએ. ઉચિતાચરણના પિતા સંબંધી, માતા સંબંધી વગેરે નવ પ્રકાર છે. ઉચિતાચરણથી આ લોકમાં પણ સ્નેહની વૃધ્ધિ તથા યશ વગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે **હિતોપદેશમાળામાં** જે ગાથાઓ વડે દેખાડયું છે, તે અહીં લખીએ છીએ. માણસ માત્રનું માણસપણું સરખું છતાં કેટલાક માણસો જ આ લોકમાં યશ પામે છે, તે ઉચિત આચરણનો મહિમા છે એમ નક્કી જાણવું. તેનાં નવ પ્રકાર છે, તે એ કે :— [૧]પોતાના પિતા સંબંધી, [૨]માતા સંબંધી, [૩]સગા ભાઈ સંબંધી, [૪]સ્ત્રી સંબંધી, [૫]પુત્ર-પુત્રી સંબંધી [૬]સગાંવહાલાં સંબંધી, [૭]વડીલ લોકો સંબંધી, [૮]શહેરના રહીશ લોકો સંબંધી તથા [૯]અન્યદર્શની સંબંધી. એ નવ પ્રકારનું ઉચિત આચરણ દરેકે કરવું.

પિતાનું ઉચિત : પિતાની શરીર—સેવા ચાકરની પેઠે પોતે વિનયથી કરવી, તે એમ કે — તેમના પગ ધોવા તથા દાબવા, વૃધ્ધાઅવસ્થામાં તેમને ઉઠાડવા તથા બેસાડવા, દેશના અને કાળના અનુસારથી તેમને પચે એવું ભોજન, બિછાનું વસ્ત્રો, ઉવટણું વગેરે ચીજો આપવી. એ તથા એવાં બીજા

પિતાજીનાં કામ સુપુત્રે વિનયથી કરવાં, પણ કોઈના કહેવાથી પરાણે અથવા કચાવાતા મને તિરસ્કાર વગેરેથી ન કરવાં. અને તે પોતે કરવાં, પણ ચાકર વગેરે પાસે ન કરાવવાં. કહ્યું છે કે—પુત્ર પિતા આગળ બેઠો હોય ત્યારે તેની જે શોભા દેખાય છે, તે શોભાનો સોમો ભાગ પણ તે ઉંચા સિંહાસન ઉપર બેસે તો પણ કયાંથી આવે? તથા મુખમાંથી બહાર પડયું ન પડયું એટલામાં પિતાનું વચન ઊઠાવી લેવું. એટલે પિતાનું વચન સત્ય કરવાને અર્થે રાજ્યાભિષેકને અવસરે જ વનવાસને અર્થે નીકળેલા રામચંદ્રજીની પેઠે સુપુત્રે પિતાના મુખમાંથી વચન નીકળતાં જ "હાજી, આપની આજ્ઞા પ્રમાણ છે. આજ્ઞા માફક હમણાં જ કરું છું" એમ કહી ઘણા માનથી તે વચન સ્વીકારવું, પણ સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી માથું ધુણાવી, કહ્યા માફક કરતાં ઘણીવાર લગાડવી અથવા કહેલું કામ અધુરું મૂકીને પિતાના વચનની અવજ્ઞા કરવી નહીં. સુપુત્રે દરેક કામમાં દરેક રીતે પિતાના મનને પસંદ પડે તેમ કરવું, કેમકે પોતાની બુદ્ધિથી કાંઈ ખાસ કરવા જેવું કામ ધાર્યું હોય તો પણ તે પિતાને મનગમતું હોય તો જ કરવું. તથા સેવા ગ્રહણ આદિ તથા લૌકિક અને અલૌકિક સર્વ વ્યવહારમાં આવનાર બીજા સર્વ જે બુદ્ધિના ગુણો તેમનો અભ્યાસ કરવો. બુદ્ધિનો પહેલો ગુણ માબાપ વગેરેની સારી સેવા કરી હોય તો, તેઓ દરેક કાર્યનાં રહસ્ય અવશ્ય પ્રકટ કરે છે. કહ્યું છે કે જ્ઞાનવૃદ્ધ લોકોની સેવા ન કરનારા અને પુરાણ તથા આગમ વિના પોતાની બુદ્ધિથી જુદી

જુદી કલ્પના કરનારા લોકોની બુધ્ધિ ઘણી પ્રસન્ન થતી નથી. એક અનુભવી જે જાણે છે, કરોડો તરૂણ લોકો પણ તે જાણી શકતા નથી. **卐 દ. ૭૭ લાત મારનારને શું કરવું?** – એવા રાજાના પ્રશ્નમાં યુવાન મંત્રીઓએ ફાંસી વિ. શિક્ષા કહી. જ્યારે વૃધ્ધ મંત્રીઓએ વિચારી કહ્યું કે સન્માન દાન કરવું. યુવાન મંત્રીઓ કહે કેમ? રાજાને લાત મારનારમાં પ્રેમપાત્ર રાણી અથવા ખોળામાં રહેલ રાજકુમાર હોય. તે સાંભળી નૃપે ઈનામ દીધું. વૃદ્ધ પુરૂષો અનુભવી હોય છે. વૃધ્ધ પુરૂષોનું વચન સાંભળવું તથા કામ પડે બહુશ્રુત એવા વૃધ્ધનેજ પૂછવું. પોતાનો મનમાંનો અભિપ્રાય પિતાની આગળ જાહેર રીતે કહેવો પિતાને પૂછીને જ દરેક કામને વિષે પ્રવર્તે. જો કદાચ પિતા કોઈ કામ કરવાની ના કહે તો તે ન કરે; કોઈ ગુન્હો થયે પિતાજી કઠણ શબ્દ બોલે તો પણ પોતાનું વિનીતપણું ન મૂકે, અર્થાત્ મર્યાદા મૂકીને ગમે તેમ દુરૂત્તર ન બોલે. જેમ અભયકુમારે શ્રેણિક રાજાના તથા ચિલ્લણા માતાના મનોરથ પૂર્ણ કર્યા, તેમ સુપુત્રે પિતાના સાધારણ લૌકિક મનોરથ પણ પૂર્ણ કરવા. દેવપૂજાકરવી, સદ્ગુરુની સેવા કરવી, ધર્મ સાંભળવો, વ્રત પચ્ચક્ખાણ કરવું, ષડાવશ્યક વિશે પ્રવર્ત્તવું, સાત ક્ષેત્રમાં ધન વાપરવું, તીર્થયાત્રા કરવી, અને દીન તથા અનાથ લોકોનો ઉધ્ધાર કરવો, વગેરે જે ઈચ્છા થાય તે પિતાના ધર્મ મનોરથ ઘણા જ આદરથી પૂર્ણ કરવા, કેમકે, આ લોકમાં મોટા એવા માબાપના સંબંધમાં સુપુત્રોનું કર્તવ્ય જ છે. કોઈ પણ રીતે જેમના ઉપકારનો માથે રહેલો

ભાર ઊતારી શકાય નહીં એવા માબાપ વગેરે ગુરુજનોને કેવલિભાષિત સદ્ધર્મને વિશે જોડવાથી ઉપકારનો બદલો વાળી શકાય છે. શ્રી **સ્થાનાંગ સૂત્ર**માં કહ્યું છે કે, ત્રણ-જણના ઉપકારનો બદલોવાળી શકાતો નથી. માબાપનો, સ્વામિનો અને ધર્માચાર્યનો.

માતા-પિતાદિના ઉપકારનો બદલો-

કોઈ પુત્ર જાવજ્જીવ સુધી પ્રભાત કાળમાં પોતાનાં માબાપને શતપાક તથા સહસ્રપાક તેલવડે અભ્યંગન કરે સુગંધી પીઠી ચોળે, ગંધોદક, ઉષ્ણોદક અને શીતોદક એ ત્રણજાતના પાણીથી ન્હવરાવે, સર્વે વસ્ત્ર પહેરાવી સુશોભિત કરે, પાક શાસ્ત્રમાં કહેલી રીત પ્રમાણે બરાબર રાંધેલું, અઢાર જાતિનાં શાક સહિત મનગમતું અન્ન જમાડે અને જાવજ્જીવ પોતાના ખભા ઉપર ધારણ કરે તો પણ તેનાથી પોતાના માબાપના ઉપકારનો બદલો વાળી ન શકાય, પરંતુ જો તે પુરુષ પોતાના મા-બાપને કેવલિ-ભાષિત ધર્મ સંભળાવી, મનમાં બરાબર ઉતારી તથા ધર્મના મૂળ ભેદની અને ઉત્તરભેદની પ્રરૂપણા કરી તે ધર્મને વિશે સ્થાપન કરનારો થાય તો જ પુત્રથી પોતાનાં માબાપના ઉપકારનો બદલો વાળી શકાય.

સ્વામીના ઉપકારનો બદલો-કોઈ મહાન ધનવાન પુરુષ એકાદ દરિદ્રી માણસને ધન વગેરે આપીને સારી અવસ્થામાં લાવ્યો અને તે ઘણો સુખી થઈને રહ્યો. પછી તે માણસને સારી સ્થિતિમાં લાવનાર ધનવાન પુરુષ કોઈ વખતે પોતે દરિદ્રી ગરીબ થઈ પૂર્વે જે દરિદ્રી હતો તે માણસ પાસે

શીઘ્ર આવે ત્યારે તે માણુસ પોતાના તે ધણીને સર્વસ્વ આપે તો પણ તેના ઉપકારનો બદલો વાળી શકાય નહીં, પરંતુ જો કેવલિભાષિત ધર્મ કહી સમજાવી અને અંતર્ભેદ સહિત પ્રરૂપીને તે ધર્મને વિશે સ્થાપન કરનારો થાય તો જ તેનાથી ધણીના ઉપકારનો બદલો વાળી શકાય.

ધર્માચાર્યના ઉપકારનો બદલો-

કોઈ પુરૂષ સિદ્ધાંતમાં કહેલા લક્ષણુવાળા એવા શ્રમણ ધર્માચાર્યની પાસે જો ધર્મ-સંબંધી ઉત્તમ એકજ વચન સાંભળી મનમાં તેનો બરાબર વિચાર કરી મરણનો સમય આવે મરણ પામી કોઇ દેવલોકને વિશે દેવતાપણે ઉત્પન્ન થાય. પછી તે દેવતા પોતાના તે ધર્માચાર્યને જો દુર્ભિક્ષ-વાળા દેશમાંથી સુભિક્ષ દેશમાં લાવી મૂકે, વિકરાળ જંગલ-માંથી પાર ઊતારે, અથવાં કોઈ દીર્ઘકાળના રોગથી પીડાતા તે ધર્માચાર્યને તેમાંથી મૂકાવે, તો પણ તેનાથી તે ધર્માચાર્યના ઉપકારનો બદલો વાળી ન શકાય. પણ તે પુરૂષ કેવલિભાષિત ધર્મથી ભ્રષ્ટ થયેલા તે ધર્માચાર્યને કેવલિભાષિત ધર્મ કહી સમજાવી. અંતર્ભેદ સહિત પ્રરૂપી ફરી વાર તે ધર્મને વિશે સ્થાપન કરનારો થાય તોજ તે પુરૂષથી તે ધર્માચાર્યના ઉપકારનો બદલો વાળી શકાય." માતાપિતાની સેવા કરવા ઉપર, પોતાનાં આંધળાં માબાપને કાવડમાં બેસારી કાવડ પોતે ઉંચકી તેમને તીર્થયાત્રા કરાવનાર **શ્રવણનું** દૃષ્ટાંત જાણવું. માબાપને કેવળીભાષિત ધર્મને વિષે સ્થાપન કરવા ઉપર પિતાજીને દીક્ષા દેનાર શ્રી **આર્યરક્ષિતસૂરિનું** અથવા કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયે છતે

પણ માબાપને પ્રતિબોધ થાય ત્યાં સુધી નિરવદ્ય વૃત્તિએ ઘરમાં રહેલા **કૂર્માપુત્રનું** દૃષ્ટાંત જાણવું. પોતાના શેઠને ધર્મને વિષે સ્થાપન કરવા ઉપર પ્રથમ કોઈ મિથ્યાત્વી શ્રેષ્ઠીના મુનિમપણાથી પોતે મ્હોટો થએલો, અને વખત જતાં દુર્ભાગ્યથી દરિદ્રી થએલો મિથ્યાત્વી શેઠને પૈસા વગેરે આપીને ફરીથી તેને મ્હોટો શેઠ બનાવનાર અને શ્રાવક ધર્મને વિષે સ્થાપન કરનાર **જિનદાસ શેઠનું** દૃષ્ટાંત જાણવું. પોતાના ધર્માચાર્યને ફરીથી ધર્મને વિશે સ્થાપન કરવા ઉપર નિદ્રા વગેરે પ્રમાદમાં પડેલા સેલકાચાર્યને બોધ કરનાર **પંથક** શિષ્યનું દૃષ્ટાંત જાણવું. આ વગેરે પિતા સંબંધી ઉચિત આચરણ છે.

માતા સંબંધી ઉચિત આચરણ–

માતા સંબંધી ઉચિત આચરણ પિતા સરખું છે છતાં પણ તેમાં એટલું વિશેષ છે કે, માતા જાતે સ્ત્રી હોય છે અને સ્ત્રીનો સ્વભાવ એવો હોય છે કે, નજીવી બાબતમાં તે પોતાનું અપમાન થયું હોય એમ માની લે છે. માટે માતા પોતાના મનમાં સ્ત્રી સ્વભાવથી કાંઈ પણ અપમાન ન લાવે એવી રીતે સુપુત્રે પિતા કરતાં પણ તેમને વધારે સાચવવું. કારણ કે, માતા, પિતાજી કરતાં અધિક પૂજ્ય છે. મનુએ કહ્યું છે કે ઉપાધ્યાયથી દસગણા શ્રેષ્ઠ આચાર્ય છે, આચાર્યથી સોગણા શ્રેષ્ઠ પિતા છે, અને પિતાથી હજારગણી શ્રેષ્ઠ માતા છે. બીજાઓએ પણ કહ્યું છે કે પશુઓ દૂધપાન કરવું હોય ત્યાં સુધી માતાને માને છે, અધમ પુરુષો સ્ત્રી મળે ત્યાં સુધી માને છે, મધ્યમ પુરુષો

ઘરનું કામકાજ કરી શકે ત્યાં સુધી માને છે અને ઉત્તમ પુરુષો તો જાવજ્જીવ તીર્થની પેઠે માને છે. પશુની માતા પુત્રને જીવતો જોઈને ફક્ત સંતોષ માને છે. મધ્યમ પુરુષોની માતા પુત્રની કમાઈથી રાજી થાય છે, ઉત્તમ પુરુષોની માતા પુત્રના શૂરવીરપણાનાં કૃત્યોથી સંતોષપામે છે અને લોકોત્તર પુરૂષોની માતા પુત્રના પવિત્ર આચરણથી ખુશી થાય છે.

ભાઈઓનું ઉચિત : પોતાના સગા ભાઈના સંબંધમાં યોગ્ય આચરણ એ છે કે–તેને પોતાની માફક જાણવો, ન્હાના ભાઈને પણ મ્હોટા ભાઈ માફક સર્વ કાર્યમાં બહુ માનવો. "મ્હોટા ભાઈ માફક" એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે, "**જ્યેષ્ઠો ભ્રાતા પિતુઃ સમઃ**" એટલે મ્હોટા ભાઈ પિતા સમાન છે–એમ કહ્યું છે, જેમ લક્ષ્મણ શ્રી રામને પ્રસન્ન રાખતા હતા તેમ સાવકા ન્હાના ભાઈએ પણ મ્હોટા ભાઈની મરજી માફક ચાલવું. એ રીતે જ ન્હાના–મ્હોટા ભાઈઓનાં સ્ત્રી, પુત્ર વગેરે લોકોએ પણ ઉચિત આચરણ ધ્યાનમાં રાખવું. ભાઈ પોતાના ભાઈને જુદો ભાવ કદિ ન દેખાડે, મનમાંનો સારો અભિપ્રાય પૂછે, તેને વ્યાપારમાં પ્રવૃત્તાવે. તથા થોડું પણ ધન છાનું ન રાખે. **વ્યપારમાં પ્રવર્તાવે** એટલે જેથી તે વ્યાપારમાં હોંશિયાર થાય, તથા ઠગ લોકોથી ઠગાય નહીં. **ધન છાનું ન રાખે** એટલે કે મનમાં દગો રાખીને ધન ન છુપાવે; પણ ભવિષ્યમાં કાંઈ દુઃખ પડશે ત્યારે ઉપયોગી થશે તે ખ્યાલથી કાંઈ ધનનો સંગ્રહ કરવો જોઈએ, એમધારી જો કાંઈ છુપું રાખે તો એમા દોષ નથી.

ભાઈને શિખામણ : હવે નઠારી સોબતથી પોતાનો ભાઈ

ખરાબ રસ્તે ચડે તો તેના દોસ્તો પાસે સમજાવે, પછી પોતે એકાંતમાં તેને તેના કાકા, મામા, સાસરો, સાળા વગેરે લોકો પાસે શીખામણ દેવરાવે, પણ પોતે તો તેનો તિરસ્કાર કરે નહીં. કારણ કે તેમ કરવાથી તે કદાચ બેશરમ થાય અને મર્યાદા મૂકી દે. હૃદયમાં સારો ભાવ હોય તો પણ બહારથી તેને પોતાનું સ્વરૂપ ક્રોધી જેવું દેખાડે, અને જ્યારે તે ભાઈ વિનય માર્ગ સ્વીકારે ત્યારે તેની સાથે ખરા પ્રેમથી વાત કરે. ઉપર કહેલા ઉપાય કર્યા પછી પણ જો તે ભાઈ ઠેકાણે ન આવે તો "તેનો એ સ્વભાવ જ છે." એવું તત્ત્વ સમજી તેની ઉપેક્ષા કરે. ભાઈની સ્ત્રી, પુત્ર વગેરેને વિષે દાન, આદર વગેરે બાબતમાં સમાન દૃષ્ટિ રાખવી, એટલે પોતાનાં સ્ત્રી, પુત્ર વગેરેની માફક તેમની પણ સારસંભાળ કરવી. તથા સાવકા ભાઈનાં સ્ત્રી–પુત્ર વગેરેના જ્ઞાન વગેરે સર્વ ઉપચાર તો પોતાના સ્ત્રી–પુત્ર કરતાં પણ વધુ કરવા. કારણ કે, સાવકા ભાઈના સંબંધમાં થોડો પણ ભેદ રાખવામાં આવે તો તેમનાં મન બગડે છે, અને લોકમાં પણ અપવાદ થાય છે. એ રીતે પોતાના પિતા સમાન, માતા સમાન તથા ભાઈ સમાન લોકોના સંબંધમાં પણ ઉચિત આચરણ તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે ધ્યાનમાં લેવું. કેમકે– [૧]ઉત્પન્ન કરનાર, [૨]ઉછેરનાર, [૩]વિદ્યાઆપનાર, [૪]અન્ન–વસ્ત્રદેનાર અને [૫]જીવ બચાવનાર, પાંચે પિતા કહેવાય છે. [૧]રાજાની સ્ત્રી, [૨]ગુરુની સ્ત્રી, [૩]પોતાનીસ્ત્રીની માતા, [૪]પોતાનીમાતા [૫]પોતાની ધાવમાતા પાંચે માતા કહેવાય છે. [૧]સગોભાઈ [૨]સાથે ભણનાર, [૩]મિત્ર

[૪]માંદગીમાં સાચવનાર અને [૫]માર્ગમાં વાતચીત કરી મૈત્રી કરનાર પાંચે ભાઇ કહેવાય છે. ભાઇઓએ માંહોમાંહે ધર્મ-કરણીની એક-બીજાને સારી પેઠે યાદ કરાવવી. કેમ કે-જે પુરુષ, પ્રમાદ રૂપ અગ્નિથી સળગેલા સંસારરૂપ ઘરમાં મોહનિદ્રાથી સૂતેલા માણસને જગાડે તે તેનો પરમ બંધુ કહેવાય. ભાઈઓની માંહોમાંહે પ્રીતિ ઉપર ભરતનો દૂત આવે શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનને સાથે પૂછવા ગયેલા અઠાણું ભાઈઓનું દૃષ્ટાંત જાણવું. ભાઈ માફક દોસ્તની સાથે ચાલવું.

સ્ત્રીનું ઉચિત : હવે સ્ત્રીની બાબતમાં પણ કાંઈક કહીએ છીએ. પુરુષે પ્રીતી વચન કહી, સારૂં માનરાખી પોતાની સ્ત્રીને સ્વકાર્યમાં ઉત્સાહવંત રાખવી. પતિનું પ્રીતિવચન તે એકસંજીવની વિદ્યા છે. તેથી બાકીની સર્વ પ્રીતિઓ સજીવ થાય છે. યોગ્યઅવસરે પ્રીતિ-વચનનો ઉપયોગ કર્યો હોય તો તે દાનાદિકથી પણ ઘણું જ વધારે ગૌરવ પેદા કરે છે. કેમકે-પ્રીતિવચનજેવું બીજું કોઈ વશીકરણ નથી, કળા-કૌશલ જેવું બીજું ધન નથી, અહિંસા જેવો બીજો ધર્મ નથી અને સંતોષસમાન બીજું સુખ નથી. પુરુષે પોતાની સ્ત્રીને ન્હવરાવવું, પગ દબાવવા વગેરે પોતાની કાયસેવામાં પ્રવર્તાવે. દેશ, કાળ, પોતાનું કુટુંબ ધન વગેરેનો વિચારકરી ઉચિત એવા વસ્ત્ર, આભૂષણ આદિ તેને આપે, તથા જ્યાં નાટક, નૃત્ય જોવાય છે, એવા ઘણાલોકોના મેળાવડામાં તેને જતાં અટકાવે. પોતાની કાય-સેવામાં સ્ત્રીને જોડવાનું કારણ એ છે કે તેમ કરવાથી તેણીનો પતિ ઉપર સારો વિશ્વાસ રહે છે, તેના મનમાં સ્વાભાવિક રીતે

પ્રેમ ઉપજે છે; અને તેથી તે કોઈ સમયે પણ પતિને અણગમતું કામ કરે નહીં. આભૂષણ આપવા કારણ એ કે સ્ત્રીઓ આભૂષણ વગેરેથી શોભતી હોય તો તેથી ગૃહસ્થની લક્ષ્મી વધે છે. કેમકે-લક્ષ્મી સારાં કાર્યકરવાથી પેદા થાય છે, ધીરજથી વધે છે, દક્ષતાથી પોતાનું જડમૂળ કરીને રહે છે; અને ઈન્દ્રિયો વશરાખવાથી સ્થિર રહે છે. નાટક, સીનેમા, મેળામાં સ્ત્રીઓને જતાં અટકાવવા. કારણ કે ત્યાં લોકોના અટકચાળા, મર્યાદા વગરનાં હલકાં વચન તથા બીજી ખરાબ ચેષ્ટાઓ જોવાથી નિર્મળ એવું સ્ત્રીઓનું મન વરસાદના પવનથી શુધ્ધ આરિસાની પેઠે પ્રાયે બગડે છે, માટે નાટક જોવા નહિ. પુરૂષ પોતાની સ્ત્રીને રાત્રિએ બહાર રાજમાર્ગે અથવા કોઈને ઘેર જતાં અટકાવે, અને કુશીલીની, પાખંડીની સોબતથી દૂર રાખે, દેવું, લેવું, સગાં વહાલાનું આદરમાન કરવું, રસોઇ કરવી વગેરે ગૃહકાર્યમાં તેને અવશ્ય જોડે, તથા આપણાથી છૂટી-એકલીને જુદી ન રાખે, સ્ત્રીને રાત્રિએ બહાર જતાં અટકાવવાનું કારણ એ છે કે, મુનિરાજની પેઠે કુલીન સ્ત્રીઓને પણ રાત્રિએ હરવું-ફરવું ઘણું નુકશાનકારી છે. ધર્મ સંબંધી આવશ્યક વગેરે કામને અર્થે મોકલવી હોય તો મા, બહેન વગેરે સુશીલ સ્ત્રીઓના સમુદાયની સાથે જ જવાની આજ્ઞા આપવી. સ્ત્રીઓએ ઘરમાં કરવાના કામ-પથારી ઉપાડવી, ઘર સાફ કરવું, પાણી ગાળવું, ચૂલો તૈયાર કરવો, થાળી તપેલા આદિ વાસણ ધોવાં, ધાન્ય દળવાં તથા ખાંડવાં, ગાયો દોહવી, દહીં વલોવવું, પાક કરવો, જમનારાઓને ઉચિતપણે અન્ન

પીરસવું, વાસણ વગેરે ચોખ્ખાં કરવાં, તથા સાસુ, ભરથાર નણંદ, દીઅર વગેરેનો વિનય સાચવવો. એ રીતે કુલવધૂનાં ગૃહકૃત્યો જાણવાં. સ્ત્રીને ગૃહકૃત્યોમાં અવશ્ય જોડવાનું કારણ એ છે કે, તેમ ન કરે તો સ્ત્રી સર્વદા ઉદાસ રહે. સ્ત્રી ઉદાસીન હોય તો ગૃહકૃત્યો બગડે છે. સ્ત્રીને કાંઈ ઉદ્યમ ન હોય તો તે ચપળ સ્વભાવથી બગડે છે. ગૃહકૃત્યોમાં સ્ત્રીઓનું મન રાખવાથી જ તેમનું રક્ષણ થાય છે. શ્રી ઉમાસ્વાતિજીએ પ્રશમરતિગ્રંથમાં કહ્યું છે કે—પુરૂષે પિશાચનું આખ્યાન સાંભળીને કુળસ્ત્રીનું હંમેશાં રક્ષણ કરવું, આત્માને સંયમમાં રાખવો. સ્ત્રીને આપણાથી છુટી ન રાખવી—એમ કહ્યું એનું કારણ એ છે કે પ્રાયે માંહોમાંહે જોવા ઉપર જ પ્રેમ રહ્યો છે. કહ્યું છે કે જોવાથી, વાર્તાલાપ કરવાથી, ગુણનાં વખાણ કરવાથી, સારીવસ્તુ આપવાથી, અને મન માફક કામકરવાથી, પુરૂષને વિશે સ્ત્રીનો દૃઢપ્રેમ થાય છે. ન જોવાથી, અતિશય જોવાથી, ભેગા થયે ન બોલવાથી, અહંકારથી અને અપમાનથી એ પાંચકારણથી પ્રેમ ઘટે છે. પુરૂષ સદા મુસાફરી કરતો રહે તો સ્ત્રીનું મન તેના ઉપરથી ઉતરી જાય, અને તેથી કદાચ વિપરીતકામ પણ કરે, માટે સ્ત્રીને આપણાથી બહુ છુટી ન રાખવી. કાંઈક અપરાધ થયો હોય તો તેને એકાંતમાં એવી શીખામણ દે કે પાછો તે એવો અપરાધ ન કરે. ઘણી ક્રોધે ભરાણી હોય તો તેને સમજાવે, ધનના લાભની અથવા નુકશાનની વાત તથા ઘરમાંની ગુપ્તમસલતો તેની આગળ કહે નહીં. "ત્હારા ઉપર બીજી પરણી લાવીશ." એમ ન બોલવું.

કારણ કે કોણ એવો મૂર્ખ છે કે, જે સ્ત્રીઉપર ક્રોધ વગેરે આવ્યાથી બીજીસ્ત્રી પરણવાના સંકટમાં પડે! કેમકે બે સ્ત્રીના વશમાં પડેલો પુરુષ ઘરમાંથી ભૂખ્યો બહાર જાય, પાણીનો છાંટો પણ ન પામે અને પગધોયા વિના જ સુઈ રહે. પુરુષ જેલમાં નંખાય, દેશાંતરમાં ભટકે કે નરકાવાસ ભોગવે તે કાંઇક ઠીક, પણ તેણે બેસ્ત્રીઓનો ભર્તાર થવું, એ ઠીક નથી. કદાચ કોઈ કારણે બેસ્ત્રીઓ પરણવી પડે, તો બન્નેને વિષે તથા બન્નેના પુત્રાદિકને વિષે સમ દૃષ્ટિ રાખવી; પરંતુ એમાંથી કોઈનો વારોખંડિત ન કરવો કારણ કે શોકયનોવારો તોડાવીને પોતાના પતિની સાથે કામસંભોગકરનાર સ્ત્રીને ચોથાવ્રતનો બીજો અતિચાર લાગે છે એમ કહ્યું છે. ઘણી ક્રોધે ભરાણી હોય તો તેને સમજાવવાનું કારણ એ છે કે, તેમ ન કરે તો તે કદાચ સોમભદ્રની સ્ત્રીની પેઠે સહસાત્કારથી કૂવામાં પડે, અથવા બીજું એવું જ કાંઈ અકૃત્ય કરે, માટે સ્ત્રીઓની સાથે હંમેશાં નરમાશથી વર્તવું. કોઈ કાળે પણ કઠોરપણું ન બતાવવુ કેમકે **પાંચાલ સ્ત્રીષુ માદર્વમ્** પાંચાલ ઋષિ કહે છે કે, સ્ત્રીઓને વિશે નરમાશ રાખવી, નરમાશથી જ સ્ત્રીઓ વશ થાય છે, અને તે રીતે જ તેમનાથી સર્વત્ર સર્વ કામ સિદ્ધ થએલા દેખાય છે. અને નરમાશ ન હોય તો કાર્યસિદ્ધિને બદલે કાર્ય નાંબગાડ થએલો પણ અનુભવમાં આવે છે. નગુણી સ્ત્રી હોય તો બહુ જ નરમાશથી કામ લેવાની કાળજી રાખવી જોઈએ. દેહમાં જીવ છે ત્યાં સુધી મજબૂત બેડી સરખી વળગેલી તે નગુણી સ્ત્રીથી જ કોઇ

પણ રીતે પોતાનું ગૃહસૂત્ર ચલાવવું. અને સર્વ પ્રકારનો નિર્વાહ કરી લેવો. કારણ કે "ગૃહિણી તે ઘર" એવું શાસ્ત્રનું વચન છે. "ધનનાલાભની અથવા નુકશાનની વાત ન કરવી." એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે, પુરુષ ધનનો લાભ સ્ત્રી આગળ કરે તો તે તુચ્છપણાથી જ્યાં ત્યાં તે વાત કરે અને ભર્તારની ઘણા કાળથી મેળવેલી મ્હોટાઈ ગુમાવે, ઘરમાંની છાની વાતો તેના આગળ નહીં કહેવાનું કારણ એ છે કે, સ્ત્રી સ્વભાવથી જ કોમળ હૃદયની હોવાથી તેના મુખમાં છાની વાત ટકે નહીં. તે પોતાની બહેનપણીઓ વગેરેની આગળ તે વાત જાહેર કરે, અને તેથી આગળથી ધારેલાં કાર્યો નિષ્ફળ કરી નાંખે. કદાચ કોઈ છાની વાત તેને મુખે જાહેર થવાથી રાજદ્રોહનો વાંક પણ ઉભો થાય, માટે જ ઘરમાં સ્ત્રીનું મુખ્ય ચલણ ન રાખવું કહ્યું છે કે જે ઘરમાં સ્ત્રીનું ચલણ વધે તે ઘરનાશ પામે છે.

દ. ૭૮ મંથરકોળીનું દૃષ્ટાંત : કોઈ નગરમાં મંથર નામનો કોળી હતો. તે વણવાનો દાંડો વગેરે કરવાને અર્થે લાકડાં લાવવા જંગલમાં ગયો. ત્યાં એક સીસમના ઝાડને કાપતાં તેના અધિષ્ઠાયક વ્યંતરે ના પાડી, તો પણ તે સાહસથી તોડવા લાગ્યો. ત્યારે પ્રસન્ન થયેલા વ્યંતરે કોળીને કહ્યું "વરદાન માગ" તેના ઘરમાં તેની સ્ત્રીનું જોરહોવાથી સ્ત્રીને પૂછવા ગયો. માર્ગમાં દોસ્ત મળ્યો, તેણે કહ્યું, "તું રાજ્ય માગ." તો પણ તેણે સ્ત્રીને પૂછયું. સ્ત્રી તુચ્છ સ્વભાવની હતી, વિચાર્યું કે "પુરુષ લક્ષ્મીના લાભથી ઘણો વધી જાય ત્યારે પોતાના જૂના દોસ્ત, સ્ત્રી અને ઘર એ ત્રણ

વસ્તુને છોડી દે છે.” એમ વિચારી તેણે ભર્તારને કહ્યું કે “ઘણાં દુઃખદાયી રાજ્યને લઈને શું કરવું છે? બીજા બેહાથ અને એકમસ્તક માગ એટલે ત્હારાથી બે વસ્ત્ર સાથે વણાશે.” પછી કોળીએ સ્ત્રીના કહ્યા પ્રમાણે માગ્યું અને વ્યંતરે આપ્યું. પણ લોકોએ તેવા વિચિત્ર સ્વરૂપે ગામમાં પેસનારા તે કોળીને રાક્ષસ સમજી લાકડાથી અને પથ્થરથી મારી નાંખ્યો. જેને પોતાને અક્કલ નથી, મિત્રનું કહેલું પણ માને નહિ અને સ્ત્રીના વશમાં રહે, તે મંથરકોળીની પેઠે નાશ પામે. ઉપર કહેલો પ્રકાર ક્વચિત્ બને છે, માટે સુશિક્ષિત અને બુદ્ધિશાળી સ્ત્રી હોય તો તેની સલાહ લેવાથી ઘણો ફાયદો જ થાય છે. આ વાતમાં **અનુપમાદેવી** અને **વસ્તુપાલ-તેજપાલનુ** દૃષ્ટાંત જાણવું. સારા કુળમાં પેદા જન્મેલી, પાકી વયની, કપટ વિનાની, ધર્મકરણી કરવામાં તત્પર, પોતાના સાધર્મિક અને સગા-વહાલાની સ્ત્રીઓની સાથે પોતાની સ્ત્રીની પ્રીતિ કરાવવી. ખરાબ કુળમાં પેદા થયેલી સ્ત્રીની સાથે સોબત કરવી એ કુળવાન સ્ત્રીઓને અપવાદનું મૂળ છે. સ્ત્રીને રોગાદિક થાય તો તેની ઉપેક્ષા પુરુષ ન કરે. તપસ્યા, ઉજમણું, દાન, દેવપૂજા, તીર્થયાત્રા વિ. ધર્મકૃત્યોમાં સ્ત્રીને તેનો ઉત્સાહ વધારી ધન વગેરે આપીને સહાય કરે, પણ અંતરાય ન કરે. કારણ કે પુરુષ સ્ત્રીના પુણ્યનો ભાગ લેનારો અર્થાત્ ધર્મકૃત્ય કરાવવું એ જ પરમ ઉપકાર છે. સ્ત્રીસંબંધમાં આ ઉચિતાચરણ છે.

પુત્રનું ઉચિત : હવે પુત્રના સંબંધમાં પિતાનું ઉચિત આચરણ કહીએ છીએ. પિતા બાલ્યાવસ્થામાં પૌષ્ટિક અન્ન,

સ્વેચ્છાથી હરવું-ફરવું, ભાતભાતનાં રમકડાં વગેરે ઉપાયથી પુત્રનું લાલન-પાલન કરે, અને તેના બુદ્ધિનાગુણ ખીલી નીકળે ત્યારે તેને કળામાં કુશળ કરે. બાલ્યાવસ્થામાં પુત્રનું લાલનપાલન કરવાનું કારણ એ છે કે, તે અવસ્થામાં તેનું શરીર જો સંકડાએલું અને દુર્બળ રહે તો તે કોઈ પણ કાળે પુષ્ટ ન થાય. માટે જ કહ્યું છે કે, પુત્ર પાંચવર્ષનો થાય ત્યાં સુધી તેનું લાલનપાલન કરવું. તે પછી દશ વર્ષ સુધી અર્થાત્ પંદર વર્ષનો થાય ત્યાં સુધી તાડના કરવી, અને સોળમું વર્ષ બેઠા પછી પિતાએ પુત્રની સાથે મિત્રની પેઠે વર્તવું. પિતાએ પુત્રને દેવ ગુરુ, ધર્મ, મિત્ર તથા સ્વજન એમનો હંમેશાં પરિચય કરાવવો. તથા સારા માણસોની સાથે તેને મૈત્રી કરાવવી. ગુરુ આદિકનો પરિચય બાલ્યાવસ્થાથી જ હોય તો **વલ્કલચીરિ**ની પેઠે હમેશાં મનમાં સારી વાસના જ રહે છે. ઉત્તમ જાતના, કુલીન તથા સુશીલ લોકોની સાથે મૈત્રી કરી હોય તો કદાચ નશીબનાવાંકથી ધન ન મળે તો પણ આવનારા અનર્થ તો ટળી જાય જ, એમાં શક નથી. અનાર્યદેશમાં થએલા એવા પણ આર્દ્રકુમારની અને અભયકુમારની મૈત્રી તે જ ભવમાં સિદ્ધિને અર્થે થઈ. પિતાએ પુત્રને કુળથી, જન્મથી અને રૂપથી બરાબર હોય એવી કન્યા પરણાવવી. તેને ઘરના કાર્યભારમાં જોડવો, તથા અનુક્રમે તેને ઘરની માલિકી સોંપવી. "કુળથી, જન્મથી અને રૂપથી બરાબર હોય એવી કન્યા પરણાવવી" એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે-કજોડાવાળી સ્ત્રી સાથે ભર્તારનો યોગ થાય તો તેમનો ગૃહવાસ નથી, પણ માત્ર વિટંબણા

છે; તથા એક–બીજા ઉપરનો રાગ ઉતરી જાય તો કદાચ બન્ને જણા અનુચિત કૃત્ય કરે. આ ઉપર એક વાત કહે છે.

કુજોડાનું દૃષ્ટાંત : ભોજરાજાની ધારાનગરીની અંદર એક ઘરમાં ઘણો કુરૂપ અને નિર્ગુણી એવો પુરુષ તથા અતિ રૂપવતી અને ગુણવાન એવી સ્ત્રી હતી. બીજા ઘરમાં તેથી ઉલટું એટલે પુરૂષ સારો અને સ્ત્રી બેશીકલ હતી. એક સમયે બન્ને જણાના ઘરમાં ચોરે ખાતર પાડયું, અને બન્ને કજોડાને જોઈ કાંઈ ન બોલતાં સુરૂપ સ્ત્રી સુરૂપ પુરૂષ પાસે, અને કુરૂપ સ્ત્રી કુરૂપ પુરૂષ પાસે ફેરવી નાંખી.

જ્યાં સુરૂપનો યોગ થયો, તે બન્ને સ્ત્રી–પુરૂષ પ્રથમ ઘણા ઉદ્વિગ્ન રહેતા હતા. તે હર્ષ પામ્યા; પણ જેને કુરૂપ સ્ત્રીનો યોગ થયો, તેણે રાજસભામાં વિવાદ ચલાવ્યો. રાજાએ ઢંઢેરો પીટાવ્યો ત્યારે ચોરોએ આવીને કહ્યું કે, "હે મહારાજ ! રાત્રે ચોરી કરનારા અમે વિધાતાની ભૂલ સુધારી, એક રત્નનો બીજા રત્નની સાથે યોગ કર્યો. તે ચોરની વાત સાંભળી હસીને રાજાએ તેજ વાત પ્રમાણ કરી. વિવાહના ભેદ વગેરે આગળ કહેવાશે. "તેને ઘરના કાર્યભારમાં જોડવો." એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે, ઘરના કારભારમાં જોડાયેલો પુત્ર હમેશાં ઘરની ચિંતામાં રહેવાથી સ્વચ્છંદી અથવા મદોન્મત્ત ન થાય તેમજ ઘણાં દુઃખ સહન કરી ધન કમાવવું પડે છે, એ વાતની જાણ થતા અનુચિતવ્યય કરવાનું મનમાં ન લાવે. "ઘરની માલિકી સોંપવી" એમ કહ્યું, તેનું કારણ એ છે કે મ્હોટા લોકોએ યોગ્યકાર્ય ન્હાનાને માથે નાંખવાથી ન્હાનાની પ્રતિષ્ઠા થાય

છે. ઘરનો કાર્યભાર સારીપરીક્ષા કરીને ન્હાનો પુત્ર યોગ્ય હોય તો તેને માથે જ નાંખવો. કારણ કે-તેમ કરવાથી જ નિર્વાહ થવાનો, તથા તેથી શોભા વગેરે વધવાનો પણ સંભવ છે. પ્રસેનજિત રાજાએ પહેલાં સર્વે પુત્રોની પરીક્ષા કરી સોમો પુત્ર જે **શ્રેણિક** તેને માથે જ રાજ્ય સોંપ્યું. પુત્રની પેઠેજ પુત્રી, ભત્રીજા વગેરેના સંબંધમાં પણ યોગ્યતા માફક ઉચિત આચરણ કરવાનું જાણવું. તેમજ પુત્રની વહૂના સંબંધમાં પણ સમજવું. જેમ **ધનશ્રેષ્ઠી**એ ચોખાના પાંચ દાણા આપી પરીક્ષા કરી. ચોથી વહૂ **રોહિણી**ને જ ઘરની સ્વામિની કરી, તથા ઉજ્ઝિતા, ભોગવતી અને રક્ષિતા એ ત્રણે ગ્હોટી વહૂઓને અનુક્રમે કચરા વગેરે કાઢવાનું, રાંધવાનું તથા ભંડારનું કામ સોંપ્યું. પિતા પુત્રની તેના દેખતાં પ્રશંસા ન કરે, કદાચ પુત્ર વ્યસનમાં સપડાય એમ હોય તો તેને ધૃતાદિ વ્યસનથી થતો ધનનો નાશ, લોકમાં અપમાન, તર્જના, તાડના આદિ દુર્દશા સંભળાવે, તેથી તે વ્યસનમાં સપડાતો અટકે છે. તથા લાભ, ખરચ અને શિલક એ ત્રણે પુત્ર પાસેથી તપાસી લે. તેથી તે સ્વચ્છંદી થતો નથી, તથા પોતાની મ્હોટાઈ રહે છે. પુત્રની પ્રશંસા જ ન કરવી. કહ્યું છે કે-ગુરુની તેમના મુખ આગળ, મિત્રોની તથા બાંધવોની પછવાડે, દાસની તથા ચાકરની તેમનું કામ સારૂં નીવડે ત્યારે તથા સ્ત્રીઓની તેઓ મરી ગયા પછી પ્રશંસા કરવી. પણ પુત્રની તો નહીં જ. કદાચ પ્રશંસા કરવી પડે તો પણ પ્રત્યક્ષ ન કરવી. કારણ કે, તેથી તેના ગુણ આગળ વધતા અટકે છે

અને વૃથા અહંકાર વગેરે આવે છે. પિતાએ પુત્રને રાજસભા દેખાડવી, તથા પરદેશના આચાર અને વ્યવહાર પણ પ્રકટપણે દેખાડવા, રાજસભા દેખાડવાનું કારણ એ છે કે–રાજસભાનો પરિચય ન હોય તો કોઈ વખતે દુર્દૈવથી ઓચિંતુ કાંઇ દુઃખ આવી પડે ત્યારે તે કાયર થાય, તથા પારકી લક્ષ્મી જોઈ અદેખાઈ કરનારા શત્રુઓ તેને નુકશાનમાં નાંખે. કેમકે–રાજદરબારમાં જવું, રાજાના માનીતા લોકો જોવા, તેથી કાંઈ અર્થલાભ ન થાય તો પણ અનર્થનો નાશ તો થાય જ, માટે રાજસભાનો અવશ્ય પરિચય કરાવવો. પરદેશના આચાર તથા વ્યવહાર દેખાડવાનું કારણ એ છે કે, પરદેશના આચાર–વ્યવહારનું જ્ઞાન ન હોય, અને કારણ પડેથી ત્યાં જવું પડે તો ત્યાંના લોકો એને પરદેશી જાણીને સહજવારમાં દુઃખમાં નાંખી દે, માટે પરદેશના આચાર–વ્યવહાર દેખાડવા. પિતાની પેઠે માતાએ પણ પુત્રના સંબંધમાં તથા પુત્રની વહૂના સંબંધમાં સંભવ માફક ઉચિત આચરણ સાચવવું. માતાએ ઓરમાન પુત્રના સંબંધમાં વિશેષ ઉચિત આચરણ સાચવવું, કારણ કે, તે પ્રાયે સહજમાં પોતાને કાંઇ ઓછું પડયું એમ માનનારો હોય છે. આ વિષયમાં સાવકી માએ આપેલી અડદની રાબડી ઓકનાર પુત્રનો દાખલો જાણવો.

સગાં સંબંધિઓનું ઉચિત : પિતાના, માતાના તથા સ્રીના પક્ષના લોકો સ્વજન કહેવાય છે. તેમનાં સંબંધમાં પુરૂષનું ઉચિત આચરણ આ રીતે છે. પોતાના ઘરમાં પુત્રજન્મ તથા વિવાહ–સગાઈ આદિ મંગળ કાર્ય હોય ત્યારે

તેમનો હંમેશાં આદરસત્કાર કરવો. તેમજ તેમને માથે કાંઈ નુકસાન આવી પડે તો પોતાની પાસે રાખવા. સ્વજનોને માથે કાંઈ સંકટ આવે, અથવા તેમને ત્યાં કાંઈ ઉત્સવ હોય તો પોતે પણ હંમેશાં ત્યાં જવું તથા તેઓ નિર્ધન અથવા રોગાતુર થાય તો તેમનો તે સંકટમાંથી ઉદ્ધાર કરવો. કેમકે-રોગ-આપદા-દુકાળ તથા શત્રુનું સંકટ માથે આવે છતે તથા રાજદ્વારે અને સ્મશાને જવાને અવસરે જે સાથે રહે તે બાંધવ કહેવાય. સ્વજનનો ઉદ્ધાર કરવો તે ખરેખર જોતાં પોતાનો ઉધ્ધાર કરવા બરાબર છે, કેમકે રહેંટના ઘડા જેમ ભરાય છે અને ખાલી થાય છે તેમ માણસ પણ પૈસાદાર અને દરિદ્રી થાય છે. કોઈની દરિદ્રી અથવા કે પૈસાવાળી અવસ્થા ચિરકાળ ટકતી નથી. માટે કદાચ દુર્દૈવથી આપણે માથે માઠી અવસ્થા આવી પડે તો પૂર્વે આપણે જેમના ઉપર ઉપકાર કર્યા હોય તેઓ જ આપણો અત્પદાથી ઉધ્ધાર કરે. માટે અવસર આવે સ્વજનોનો સંકટમાંથી ઉદ્ધાર કરવોજ. પુરૂષે સ્વજનોની પૂંઠે નિંદા ન કરવી; તેમની સાથે મશ્કરી વગેરેમાં પણ વગર કારણે શુષ્કવાદ ન કરવો, કારણ કે તેથી ઘણાકાળની પ્રીતિ તુટી જાય છે. તેમના શત્રુની સાથે દોસ્તી ન કરે, તથા તેમના મિત્રની સાથે મૈત્રી કરે. પુરૂષે સ્વજન ઘરમાં ન હોય અને તેના કુટુંબની એકલી સ્ત્રીઓજ ઘરમાં હોય તો તેના ઘરમાં પ્રવેશ ન કરવો, તેમની સાથે પૈસાનો વ્યવહાર ન કરવો, તથા દેવનું, ગુરૂનું અથવા ધર્મનું કાર્ય હોય તેમની સાથે એકદીલ થવું. સ્વજનોની સાથે પૈસાનો વ્ય-

વહાર ન કરવાનું કારણ એ છે કે તેમની સાથે વ્યવહાર કરતાં પ્રથમ જરાક એમ લાગે છે કે એથી પ્રીતિ વધે છે; પણ પરિણામે તેથી પ્રીતિને બદલે શત્રુપણું વધે છે. કહ્યું છે કે–જ્યાં ઘણી પ્રીતિ રાખવાની ઈચ્છા હોય ત્યાં ત્રણ વાનાં ન કરવાં, એક વાદવિવાદ, બીજો પૈસાનો વ્યવહાર અને ત્રીજું તેની પછવાડે તેની સ્ત્રી–સાથે ભાષણ. ધર્માદિક કાર્યમાં એકદિલ થવાનું કારણ એ છે કે સંસારી કામમાં પણ સ્વજનોની સાથે એકદીલપણું રાખવાથી જ પરિણામ સારું આવે છે, તો પછી જિનમંદિર આદિ દેવાદિકના કાર્યમાં તો જરૂર એકદિલપણું હોવું જ જોઈએ. કેમકે, તેવાં કાર્યોનો આધાર સર્વ સંઘના ઉપર છે. અને તે સર્વ સંઘનાં કાર્યો એકદિલથી થાય તેમાંજ નિર્વાહ તથા શોભા વગેરેનો સંભવ છે, માટે તે કાર્યો સર્વની સંમતિથી કરવાં. સ્વજનોની સાથે એકદિલ રાખવા ઉપર દૃષ્ટાંત.

દ. ૭૯ સંપ ઉપર પાંચ આંગળીઓનું દૃષ્ટાંત–પ્રથમ તર્જની (અંગુઠાની જોડેની) આંગળી લખવામાં તથા ચિત્રકલા વગેરે સર્વ કાર્યોમાં પ્રથમ હોવાથી તથા વસ્તુ દેખાડવામાં, ઉત્તમ વસ્તુનાં વખાણ કરવામાં, વાળવામાં અને ચપટી ભવરવામાં ડાહી હોવાથી અહંકાર પામી મધ્યમા (વચલી) આંગળીને કહે છે, "તારામાં શા ગુણ છે ?" મધ્યમાએ કહ્યું. "હું સર્વે આંગળીઓમાં મુખ્ય મ્હોટી અને મધ્ય ભાગમાં રહેનારી છું. તંત્રી, ગીત, તાલ, વગેરે કળામાં કુશળ છું. કાર્યની ઉતાવળ જણાવવા માટે અથવા દોષ, છળ વગેરેનો નાશ કરવાને માટે ચપટી

વગાડું છું અને ટચકારાથી શિક્ષા કરનારી છું." એમજ ત્રીજી આંગળીને પૂછયું ત્યારે તેણે કહ્યું, "દેવ, ગુરુ, સ્થાપનાચાર્ય, સાધર્મિક વગેરેની નવાંગ ચંદનપૂજા, મંગલિક, સ્વસ્તિક, નંદ્યાવર્ત વગેરે કરવાનું; તથા જળ, ચંદન, વાસક્ષેપ, ચૂર્ણ વગેરેનું અભિમંત્રણ કરવું મ્હારા તાબામાં છે." પછી ચોથી આંગળીને પૂછયું ત્યારે તેણે કહ્યું કે, "હું પાતળી હોવાથી કાનની અંદર ખણવા આદિ ઝીણાં કામો કરી કરી શકું છું. દુઃખ આવે છેદાદિ પીડા સહું છું. શાકિની વગેરેના ઉપદ્રવ દૂર કરું છું, જપ સંખ્યા વગેરે કરવામાં પણ અગ્રેસર છું." તે સાંભળી ચારે આંગળીઓએ માંહેમાંહે મિત્રતા કરી અંગૂઠાને પૂછયું કે, ત્હારામાં શા ગુણ છે?" અંગૂઠે કહ્યું, "અરે ઓ! હું તો તમારો ધણી છું! જુઓ લખવું, ચિત્રામણ કરવું, કોળીયો વાળવો, ચપટી વગાડવી, ટચકારો, કરવો, મૂઠી વાળવી, ગાંઠ વાળવી, હથિયાર વગેરે વાપરવાં, દાઢી મૂછ સમારવી, તથા કાતરવી, કાતરવું, લોચ કરવો, પીંજવું, વણવું, ધોવું, ખાંડવું, દળવું, પિરસવું, કાંટો કાઢવો, ગાયો વગેરે દોહવી, જપની સંખ્યા કરવી, વાળ અથવા ફૂલ ગૂંથવાં, પુષ્પપૂજા કરવી, વગેરે કાર્યો મ્હારા વિના થતાં નથી. તેમજ વૈરીનું ગળું પકડવું, તિલક કરવું, શ્રી જિનામૃતનું પાન કરવું, અંગૂઠ પ્રશ્ન કરવો વગેરે કાર્યો એકલા મ્હારાથી જ થાય છે." તે સાંભળી ચારે આંગળીઓ અંગૂઠાનો આશ્રય કરી સર્વ કાર્યો કરવા લાગી.

ગુરુનું ઉચિત – સ્વજનના સંબંધમાં ઉપર કહ્યું વગેરે

ઉચિત આચરણ જાણવું. હવે ધર્માચાર્યના સંબંધમાં ઉચિત આચરણ કહીએ છીએ. પુરૂષે દરરોજ ત્રણ ટંક ભક્તિ તથા શરીરવડે અને વચનવડે બહુમાનથી ધર્માચાર્યને વંદના કરવી. ધર્માચાર્યે દેખાડેલી રીત પ્રમાણે આવશ્યક વગેરે કામો કરવાં, તથા તેમની પાસે શ્રદ્ધાથી ધર્મોપદેશ સાંભળવો ધર્માચાર્યના આદેશનું બહુમાન કરે, એમની મનથી પણ અવજ્ઞા ન કરે. અધર્મી લોકોએ કરેલા ધર્માચાર્યના અવર્ણવાદને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે રોકે; પણ ઉપેક્ષા ન કરે. કહ્યું છે કે–મ્હોટાઓની નિંદા કરનારજ કેવળ પાપી નથી, પણ તે નિંદા સાંભળનાર પણ પાપી છે. તથા ધર્માચાર્યનો સ્તુતિવાદ હંમેશાં કરે, કારણ કે, સમક્ષ અથવા પાછળ ધર્માચાર્યની પ્રશંસા કરવાથી પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બંધાય છે. ધર્માચાર્યનાં છિદ્ર ન જોવાં, સુખમાં તથા દુઃખમાં મિત્રની પેઠે તેમને અનુવર્તવું, તથા પ્રત્યનીક લોકોએ કરેલા ઉપદ્રવોને પોતામાં જેટલી શક્તિ હોય તેવી શક્તિથી વારવા. પ્રશ્ન :– "પ્રમાદથી રહિત એવા ધર્માચાર્યમાં છિદ્રો જ ન હોય, ત્યારે તે ન જોવાં એમ કહેવું વ્યર્થ છે. તથા મમતા રહિત ધર્માચાર્યની સાથે મિત્રની પેઠે શી રીતે વર્તવું ?"
ઉત્તર : ખરી વાત છે, ધર્માચાર્ય તો પ્રમાદથી અને મમતાથી રહિત જ છે, પણ જુદી જુદી પ્રકૃતિના શ્રાવકોને પોતાની પ્રકૃતિના અનુસારથી ધર્માચાર્યને વિષે પણ જુદો જુદો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. સ્થાનાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે–"હે ગૌતમ! ચાર પ્રકારના શ્રાવક કહ્યા છે, એક માતા–પિતા સમાન, બીજા ભાઈ સમાન, ત્રીજા મિત્ર સમાન, ચોથા શોકય

સમાન.” વગેરે આ ગ્રંથમાં પૂર્વે કહી ગયા છીએ. પ્રત્યનીક લોકોએ કરેલો ઉપદ્રવ દૂર કરવાના સંબંધમાં કહ્યું છે કે, સાધુઓનો, જિનમંદિરનો તથા વિશેષે કરી જિનશાસનનો કોઈ વિરોધી હોય, અથવા કોઈ અવર્ણવાદ બોલતો હોય, તો તેને સર્વ શક્તિથી વારવો.” આ વિષય ઉપર ભગીરથ નામના સગર ચક્રવર્તીના પૌત્ર જયકુમાર, જેણે પ્રાંત ગામના રહીશ સાઠ હજાર લોકોએ કરેલા ઉપદ્રવથી પીડાયેલા યાત્રાએ જનાર સંઘનો ઉપદ્રવ ટાળ્યો હતો, તેનો દાખલો જાણવો. પુરુષે પોતાનો કંઈ અપરાધ થએ છતે ધર્માચાર્ય શિખામણ દે ત્યારે “આપ કહો તે યોગ્ય છે” એમ કહી સર્વ કબૂલ કરવું. કદાચ ધર્માચાર્યની કંઈક ભૂલ જણાય તો તેમને એકાંતમાં “મહારાજ, આપ જેવા ચારિત્રવંતને આ વાત ઉચિત છે કે” એમ કહે. શિષ્યે સામું આવવું, ગુરુ આવે ત્યારે ઉઠવું, આસન આપવું, પગચંપી કરવી, તથા શુદ્ધ એવાં વસ્ત્ર, પાત્ર, આહાર આદિનું દાન વગેરે સમયને ઉચિત એવો સર્વ વિનય સંબંધી ઉપચાર ભક્તિથી કરવો. અને પોતાના હૃદયમાં ધર્માચાર્યને વિષે દૃઢ તથા કપટ રહિત અનુસંગ ધારણ કરવો, પુરૂષ પરદેશમાં હોય તો પણ ધર્માચાર્યે કરેલા સમ્યક્ત્વ આદિ ઉપકારને નિરંતર સંભારે. ઈત્યાદિ ધર્માચાર્યના સબંધમાં ઉચિત આચરણ જાણવું.

સ્વ-નગર-નિવાસીઓનું ઉચિત-પુરુષ જે નગરમાં પોતે રહેતો હોય, તે જ નગરમાં બીજા જે વણિકવૃત્તિએ આજીવિકા કરનારા લોકો રહેતા હોય, તે “નાગર” એવા નામથી કહેવાય છે. નાગર લોકોના સંબંધમાં યોગ્ય આચરણ આ રીતે

જાણવું. નગરમાં રહેનાર લોકોને દુઃખ આવે પોતે દુઃખી થવું, તથા સુખ આવે પોતે સુખી થવું તેમજ તેઓ સંકટમાં હોય તો પોતે પણ સંકટમાં પડયા હોય એમ વર્તવું. તથા તેઓ ઉત્સવમાં હોય તો પોતે પણ ઉત્સવમાં રહેવું. એમ ન કરતાં એક નગરમાં રહેલા સરખા ધંધાના લોકો જો કુસંપમાં રહે, તો રાજાના અધિકારીઓ તેમને, શીકારીઓ જેમ મૃગલાઓને જાળમાં ફસાવે છે, તેમ સંકટમાં ઉતારે. મ્હોટું કાર્ય હોય તો પણ પોતાની મ્હોટાઈ વધારવા સારૂ સર્વે નાગરોએ રાજાની ભેટ લેવા જુદા જુદા ન જવું. કાંઈ કામની છાની મસલત કરી હોય તો તે ઉઘાડી ન પાડવી. તથા કોઈએ કોઈની ચાડી ન કરવી. એકેક જણ જુદો જુદો રાજાને મળવા જાય તો તેથી બીજાના મનમાં વૈર વગેરે પેદા થાય છે, માટે સર્વેએ ભેગા થઈને જવું તથા સર્વેની યોગ્યતા સરખી હોય તો પણ યવનની પેઠે કોઈને પણ મુખ્ય કરી સર્વેએ તેની પછવાડે રહેવું; પણ રાજાના હુકમથી મંત્રીએ પરીક્ષા કરવાને અર્થે આપેલી એક શય્યા ઉપર સર્વે સુવાને માટે વિવાદ કરનારા પાંચસો મૂર્ખની પેઠે કુસંપથી રાજાની ભેટ લેવા અથવા તેને વિનંતી વગેરે કરવા ન જવું. કેમકે ગમે એવી અસાર વસ્તુ હોય તો પણ તે જો ઘણી ભેગી થાય, તો તેથી જય થાય છે. જુઓ તૃણના સમુદાયથી બનેલું દોરડું હાથીને પણ બાંધે છે. મસલત બહાર પાડવાથી કાર્ય ભાંગી પડે છે, તથા વખતે રાજાનો કોપ વગેરે પણ થાય છે, માટે ગુપ્ત મસલત બહાર ન પાડવી. માંહોમાંહે ચાડી કરવાથી રાજા આદિ

અપમાન તથા વખતે દંડ વગેરે પણ કરે. તથા સરખા ધંધાવાળા લોકોનું કુસંપમાં રહેવું નાશનું કારણ છે કે–એક પેટવાળા અને જુદાં જુદાં ફળની ઈચ્છા કરનારા ભારંડ પક્ષીની પેઠે કુસંપમાં રહેનારા લોકોનો નાશ થાય છે. જે લોકો એક બીજાનાં મર્મોનું રક્ષણ કરતા નથી. તે રાફડમાં રહેવા સર્પની પેઠે મરણ પર્યંત દુઃખ પામે છે. કાંઈ વિવાદ ઉત્પન્ન થાય તો ત્રાજુઆ સમાન રહેવું; પણ સ્વજન સંબંધી તથા પોતાની જ્ઞાતિના લોકો ઉપર ઉપકાર કરવાની અથવા લાંચ ખાવાની ઈચ્છાએ ન્યાયમાર્ગનું ઉલ્લંઘન ન કરવું. પ્રબળ લોકોએ દુર્બલ લોકોને ઘણા દાણ, કર, રાજદંડ વગેરેથી સતાવવા નહીં. તથા થોડો અપરાધ હોય તો એકદમ તેનો દંડ ન કરવો. દાણ, કર વગેરેથી પીડાયેલા લોકો માંહોમાંહે પ્રીતિ ન હોવાથી સંપ મૂકી દે છે. સંપ ન હોય તો ઘણા બલિષ્ઠ લોકો પણ વગડામાંથી જુદા પડેલા સિંહની પેઠે જ્યાં ત્યાં પરાભવ જ પામે છે. માટે માંહોમાંહે સંપ રાખવો એજ સારૂં છે. કેમકે—માણસોનો સંપ સુખકારી છે, તેમાં પણ પોતપોતાના પક્ષમાં તો અવશ્ય સંપ હોવો જ જોઈએ. જુઓ ફોતરાથી પણ જુદા પડેલા ચોખા ઊગતા નથી. જે પર્વતોને ફોડી નાંખે છે તથા ભૂમિને પણ વિદારે છે, તે જળના પ્રવાહને તૃણનો સમુદાય રોકે છે. એ સંપનો મહિમા છે. પોતાનું હિત ઈચ્છનારા લોકોએ ધનનો વ્યય કરનારા રાજાના દેવસ્થાનના અથવા ધર્મખાતાના અધિકારી તથા તેમના હાથ નીચેના લોકોની સાથે લેણદેણના વ્યવહાર ન કરવો, અને જ્યારે આમ છે તો રાજાની સાથે વ્યવહાર ન જ કરવો એમાં

તો કહેવું શું ? રાજાના અધિકારીઓ વગેરેની સાથે વ્યવહાર ન કરવાનું કારણ એ છે કે, તે લોકો ધન લેવું હોય તે વખતે માત્ર પ્રાયે પ્રસન્ન મુખથી વાર્તાલાપ કરી તથા તેમને ત્યાં ગએ બેસવા આસન, પાન–બીડાં આદિ આપી ખોટો–દેખાડવાનો ભભકો દેખાડે છે, અને ભલાઈ ઉઘાડી કરે છે. પણ અવસર આવે ખરૂં લહેણું માગીએ, ત્યારે "અમે ફલાણું તમારૂં કામ નહોતું કર્યું ?" એમ કહી પોતે કરેલો તલના ફોતરા સરખો યત્કિંચિત્ માત્ર ઉપકાર પ્રકટ કરે છે, અને પૂર્વના દાક્ષિણ્યને તેજ વખતે મૂકી દે છે એવો તેમનો સ્વભાવ છે. કહ્યું છે કે–૧ બ્રાહ્મણમાં ક્ષમા, ૨ માતામાં દ્વેષ, ૩ ગણિકામાં પ્રેમ અને ૪ અધિકારીઓમાં દાક્ષિણ્યપણું એ ચારે અનિષ્ઠ જાણવાં, એટલું જ નહીં, પણ તે ઉલટા લેણદારને ખોટા તહોમતમાં લાવી રાજા પાસે શિક્ષા કરાવે છે કહ્યું છે કે–લોકો પૈસાદાર માણસ ઉપર ખોટાં તહોમત મૂકી તેને હેરાન કરે છે; પણ નિર્ધન માણસ અપરાધી હોય તો પણ તેને કોઈ ઠેકાણે નુકસાન થતું નથી. રાજાના સાથે ધનનો વ્યવહાર ન રાખવાનું કારણ એ કે, કોઈ સામાન્ય ક્ષત્રિય પાસે પણ લહેણું માગીએ તો તલવાર દેખાડે છે. તો પછી સ્વભાવથી ક્રોધી એવા રાજાઓની શી વાત કહેવી ? આ રીતે સરખો ધંધો કરનારા નાગર લોકના સંબંધમાં ઉચિત આચરણ કહ્યું સરખો ધંધો ન કરનારા અગર નાગર લોકોની સાથે પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ યથાયોગ્ય રીતે વર્તવું.

અન્ય ધર્મીઓનું ઉચિત : અન્યદર્શની ભિક્ષુકો આપણે

ઘેર ભિક્ષાને અર્થે આવે તો તેમને યથાયોગ્ય દાન આદિ આપવું. તેમાં પણ રાજાના માનનીય એવા અન્યદર્શની ભિક્ષાને અર્થે આવે તો તેને વિશેષે કરી દાન અવશ્ય આપવું. જો કે શ્રાવકના મનમાં અન્યદર્શનીને વિષે ભક્તિ નથી, તેના ગુણને વિષે પક્ષપાત નથી, તો પણ આવેલાનું યોગ્ય આદરમાન કરવું એ ગૃહસ્થનો ધર્મ છે.

આચાર : ઘેર આવેલાની સાથે ઉચિત આચરણ કરવું, એટલે જેને જેવી યોગ્યતા હોય તે પ્રમાણે તેની સાથે મધુર ભાષણ કરવું, તેને બેસવા આસન આપવું. આસનાદિકના માટે નિમંત્રણ કરવું, કયા કારણથી આવવું થયું ? તે પૂછવું તથા તેનું કામ કરવું, વગેરે યોગ્ય આચરણ જાણવું. તથા સંકટમાં પડેલા લોકોને તેમાંથી કાઢવા. અને દીન, અનાથ, આંધળા, બહેરા, રોગી વગેરે દુ:ખી લોકો ઉપર દયા કરવી, તથા તેમને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે મદદ કરી તે દુ:ખમાંથી કાઢવા એ ધર્મ સર્વદર્શનીઓને સમ્મત છે. લૌકિક આચરણ કરવાનું કારણ એ છે કે—જે માણસો ઉપર કહેલું લૌકિક ઉચિત આચરણ કરવામાં પણ કુશળ નથી, તેઓ લોકોત્તર પુરૂષની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી ગ્રહણ કરાય એવા જૈનધર્મને વિષે શી રીતે કુશળ થાય ? માટે ધર્માર્થી લોકોએ અવશ્ય ઉચિત આચરણ કરવામાં નિપુણ થવું. બીજે સ્થળે પણ કહ્યું છે સર્વ ઠેકાણે ઉચિત આચરણ કરવું. ગુણ ઉપર અનુરાગ રાખવો, દોષને વિષે મધ્યસ્થપણું રાખવું અને જિનવચનને વિષે રૂચિ રાખવી, એ સમ્યગ્દૃષ્ટિનાં લક્ષણ છે. સમુદ્રો પોતાની મર્યાદા મૂકતા નથી, પર્વતો

ચલાયમાન થતા નથી, તેમ ઉત્તમ પુરૂષો ઉચિત આચરણો છોડતા નથી, જગતના ગુરૂ એવા તીર્થંકરો પણ ગૃહસ્થ-પણામાં માતાપિતાના સંબંધમાં અભ્યુત્થાન (મ્હોટા પુરૂષ આવે ત્યારે આદરથી ઉભું રહેવું) વગેરે કરે છે. આ રીતે નવ પ્રકારનું ઉચિત આચરણ કહ્યું.

અવસરોચિત વચનથી થતો લાભ : અવસરે કહેલા યોગ્ય વચનથી ઘણો લાભ થાય છે. જેમ આંબડ મંત્રીએ મલ્લિકાર્જુનને જીતીને ચૌદ કરોડ મૂલ્યના મોતીના ભરેલા છ મૂડા, એકેક તોલમાં ચૌદ ભાર જેટલો એવા ધનના બત્રીશ કુંભ, શૃંગારના રત્નજડિત કોડ વસ્ત્ર, તથા વિષને હરણ કરનાર શુક્તિ (છીપ) વગેરે વસ્તુ કુમારપાળના ભંડારમાં ઉમેરી, તેથી તેણે (રાજાએ) સંતુષ્ટ થઈ આંબડ મંત્રીને **રાજ–પિતામહ** એ બિરૂદ, ક્રોડ દ્રવ્ય, ચોવીશ સારા જાતિવંત અશ્વ વગેરે ઋદ્ધિ આપી. ત્યારે આબંડ મંત્રીએ પોતાના ઘર સુધી પહોંચતાં પહેલાં જ માર્ગમાં તે સર્વ ઋદ્ધિ યાચકજનોને આપી. એ વાતની રાજા પાસે કોઈએ ચાડી ખાધી, ત્યારે મનમાં માઠા અધ્યવસાય આવ્યાથી કુમારપાળ રાજાએ ક્રોધથી આંબડ મંત્રીને કહ્યું કે, "કેમ તું મ્હારા કરતાં પણ વધારે દાન આપે છે?" આંબડે કહ્યું "મહારાજ! આપના પિતાજી દશ ગામડાના ધણી હતા અને આપ તો અઢાર દેશના ધણી છો, એમાં આપ તરફથી પિતાજીનો કાંઈ અવિનય થએલો ગણાય?" વગેરે ઉચિત વચનથી રાજાએ રાજી થઈને આંબડને રાજ-પુત્ર એવો કિતાબ અને પૂર્વે આપી હતી તે કરતાં બમણી

ઋદ્ધિ આપી. ગ્રંથાંતરમાં કહ્યું છે કે,–દાન દેતાં, ગમન કરતાં, સૂતાં, બેસતાં, ભોજન–પાન કરતાં, બોલતાં તથા બીજે સર્વ સ્થાનકે અવસર ઉચિત હોય તોજ તે મનોહર લાગે છે માટે સમયને જાણ પુરૂષ સર્વ ઠેકાણે ઉચિત આચરણ કરે છે. કેમકે એક તરફ એક ઉચિત આચરણ અને બીજી તરફ બીજા ક્રોડો ગુણો છે. એક ઉચિત આચરણ ન હોય તો સર્વ ગુણોનો સમુદાય ઝેર માફક છે, માટે પુરૂષે સર્વ અનુચિતઆચરણ છોડી દેવું. તેમજ જે આચરવાથી પોતાની મૂર્ખમાં ગણતરી થાય તે સર્વે અનુચિત આચરણમાં સમાય છે. લૌકિકશાસ્ત્રમાં છે. તે અહિં ઉપકારી હોઈ બતાવે છે. **મૂર્ખનાં સો લક્ષણ** : "રાજા ! સો મૂર્ખ કયા ? તે સાંભળ, અને તે તે મૂર્ખપણાનાં કારણ મૂક. તેમ કરવાથી તું આ જગતમાં નિર્દોષ રત્નની પેઠે શોભા પામીશ."

[૧]છતી શક્તિએ ઉદ્યમ ન કરે, [૨] પંડિતોની સભામાં પોતાનાં વખાણ કરે, [૩] ગણિકાના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખે, [૪] દંભ, તથા આડંબર ઉપર ભરોસો રાખે, [૫] જુગાર, કિમિયા વગેરેથી ધન મેળવવાની આશા રાખે, [૬] ખેતી આદિ લાભનાં સાધનોથી લાભ થશે કે નહી ? એવો શક રાખે, [૭] બુધ્ધિ નહીં છતાં મ્હોટું કામ કરવા ધારે. [૮] વણિક થઈ એકાંતવાસ કરવામાં રૂચિ રાખે. [૯] માથે દેવું કરી ઘરબાર વગેરે ખરીદે, [૧૦] પોતે વૃધ્ધ થઈ કન્યા પરણે, [૧૧] ગુરૂ પાસે ન ધારેલા ગ્રંથની વ્યાખ્યા કરે, [૧૨] ખુલ્લી વાત ઢાંકવાનો પ્રયત્ન કરે, [૧૩] ચંચળ સ્ત્રીનો ભર્તાર થઈ ઈર્ષ્યા રાખે, [૧૪] શત્રુ સમર્થ છતાં મનમાં તેની શંકા

ન રાખે, ૧૫ પ્રથમ ધન આપીને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરે. ૧૬ અભણ છતાં મ્હોટા સ્વરથી કવિતા બોલે, ૧૭ અવસર આવે નહીં છતાં બોલવાની ચતુરતા દેખાડે, ૧૮ બોલવાનો અવસર આવે મૌન રાખે, ૧૯ લાભને અવસરે કલહ કલેશ કરે, ૨૦ ભોજનને સમયે ક્રોધ કરે, ૨૧ મ્હોટા લાભની આશાથી ધન વિખેરે, ૨૨ સાધારણ બોલવામાં કિલષ્ટ એવા સંસ્કૃત શબ્દ વાપરે, ૨૩ પુત્રના હાથમાં સર્વ ધન આપી પોતે દીન થાય, ૨૪ સ્ત્રી પક્ષના લોકો પાસે યાચના કરે, ૨૫ સ્ત્રીની સાથે ટંટો થવાથી બીજી સ્ત્રી પરણે, ૨૬ પુત્ર ઉપર ક્રોધ કરી તેનું નુકશાન કરે, ૨૭ કામી પુરૂષોની સાથે હરીફાઈ કરી ધન ઉડાવે, ૨૮ યાચકોએ કરેલી સ્તુતિથી મનમાં અહંકાર લાવે, ૨૯ પોતાની બુધ્ધિના અહંકારથી બીજાનાંહિત વચન ન સાંભળે; ૩૦ અમારું મ્હોટું કુળ એવા અહંકારથી કોઈની ચાકરી ન કરે, ૩૧ દુર્લભ એવું દ્રવ્ય આપીને કામભોગ સેવે, ૩૨ મૂલ્ય આપીને ખરાબ-માર્ગે જાય, ૩૩ રાજા લોભી છતાં તેની પાસેથી લાભ થવાની આશા રાખે, ૩૪ અધિકારી દુષ્ટ છતાં ન્યાયની આશા રાખે, ૩૫ કાયસ્થને વિષે સ્નેહની આશા રાખે, ૩૬ મંત્રી ક્રૂર છતાં ભય ન રાખે, ૩૭ કૃતઘ્ન પાસે ઉપ-કારનાબદલાની આશા રાખે, ૩૮ અરસિક પુરૂષ આગળ સ્વ-ગુણ જાહેર કરે, ૩૯ શરીર નિરોગી છતાં વહેમથી દવા ખાય, ૪૦ રોગી છતાં પરેજી ન પાળે, ૪૧ લોભથી સ્વ-જનને છોડી દે, ૪૨ મિત્રનામનમાં રાગ ઉતરી જાય એવાં વચન બોલે, ૪૩ લાભનો અવસર આવે આળસ કરે, ૪૪

મ્હોટો ઋધ્ધિવંત છતાં કલહ કરે, ૪૫ જોષીના વચન ઉપર ભરોસો રાખી રાજ્યની ઈચ્છા કરે, ૪૬ મૂર્ખની સાથે મસલત કરવામાં આદર રાખે, ૪૭ દુર્બળ લોકોને ઉપદ્રવ કરવામાં શૂરવીરપણું બતાવે, ૪૮ જેના દોષ જાહેર દેખાય છે, એવી સ્ત્રીઉપર પ્રીતિરાખે, ૪૯ ગુણનો અભ્યાસ કરવામાં ક્ષણ માત્ર રૂચિ ન રાખે, ૫૦ બીજાએ સંચય કરેલું ધન ઉડાવે, ૫૧ માન રાખી રાજા જેવા ડોળ ઘાલે, ૫૨ લોકમાં રાજાદિકની જાહેર નિંદા કરે, ૫૩ દુઃખઆવે દીનતા બતાવે, ૫૪ સુખ આવે ભાવિ કાળે થનારી દુર્ગતિ ભૂલી જાય, ૫૫ થોડા બચાવવાને અર્થે ઘણો વ્યય કરે, ૫૬ પરીક્ષાને અર્થે ઝેર ખાય, ૫૭ કિમિયામાં ધન હોમે, ૫૮ ક્ષય રોગ છતાં રસાયન ખાય, ૫૯ પોતે પોતાની મ્હોટાઈનો અહંકાર રાખે, ૬૦ ક્રોધથી આત્મઘાત કરવા તૈયાર થાય, ૬૧ નિરંતર વગર કારણે ભટકતો રહે, ૬૨ બાણના પ્રહાર થયા હોય તો પણ યુધ્ધ જુએ, ૬૩ મ્હોટાનીસાથે વિરોધ કરી નુકશાનમાં ઉતરે, ૬૪ થોડું ધન છતાં આડંબર મ્હોટો રાખે, ૬૫ હું પંડિત છું એમ સમજી બહુ બકબકાટ કરે, ૬૬ પોતાને શૂરવીર સમજી કોઈની બીક ન રાખે, ૬૭ ઘણાં વખાણ કરી સામા માણસને ત્રાસ ઉપજાવે, ૬૮ હાંસી કરતાં મર્મ વચન બોલે, ૬૯ દરિદ્રીનાહાથમાં પોતાનું ધન આપે, ૭૦ લાભ નક્કી નહીં છતાં ખરચ કરે, ૭૧ પોતાના ખરચનો હિસાબ રાખવાનો પોતે કંટાળો કરે, ૭૨ નશીબ ઉપર ભરોસો રાખી ઉદ્યમ ન કરે. ૭૩ પોતે દરિદ્રી થઈ વાતો કરવામાં વખત ગુમાવે, ૭૪ વ્યસનાસક્ત થઈ ભોજન

કરવાનું પણ ભૂલીજાય, ૭૫ પોતે નિર્ગુણી છતાં પોતાના કુળની ઘણીપ્રશંસા કરે, ૭૬ કઠોરસ્વર છતાં ગીતગાય, ૭૭ સ્રીનાભયથી યાચકને દાન આપે નહીં, ૭૮ કૃપણતાકરવાથી માઠી અવસ્થા પામે, ૭૯ જેના દોષ ખુલ્લા દેખાતા હોય તેનાં વખાણ કરે, ૮૦ સભાનું કામ પુરું થયા વિના ઉઠીજાય, ૮૧ દૂત થઈ સંદેશો ભૂલી જાય, ૮૨ ખાંસીનો રોગ છતાં ચોરી કરવા જાય, ૮૩ યશને અર્થે ભોજનનું ખર્ચ મ્હોટું રાખે; ૮૪ લોક વખાણ કરે એવી આશાથી થોડો આહાર કરે, ૮૫ જે વસ્તુ થોડી હોય તે ઘણી ભક્ષણ કરવાની મરજી રાખે, ૮૬ કપટી અને મીઠા બોલા લોકોના પાસમાં સપડાય, ૮૭ વેશ્યાના યારની સાથે કલહ કરે, ૮૮ બે જણા કાંઈ મસલત કરતા હોય તો વચ્ચે જાય, ૮૯આપણા ઉપર રાજાની મહેરબાની હંમેશાં રહેશે એવી ખાત્રી રાખે, ૯૦ અન્યાયથી સારી અવસ્થામાં આવવાની ઈચ્છા કરે; ૯૧ધન પાસે નહીં છતાં ધનથી થનારાં કામો કરવા જાય, ૯૨લોકમાં ગુપ્તવાત જાહેર કરે, ૯૩ યશને અર્થે અજાણ માણસનો જામીન થાય, ૯૪ હિતનાં વચન કહેનારની સાથે વેર કરે, ૯૫ બધે ભરોસો રાખે, ૯૬ લોકવ્યવહાર ન જાણે, ૯૭ યાચક થઈ ઉષ્ણભોજન જમવાની ટેવરાખે, ૯૮ મુનિરાજ થઈ ક્રિયાપાળવામાં શિથિલતા રાખે. ૯૯ કુકર્મકરતાં શરમાય નહીં, અને ૧૦૦ બોલતાં બહુહસે. તે મૂર્ખ જાણવો.” આ રીતે સો પ્રકારના મૂર્ખ કહ્યા છે.

અન્ય હિતવચનો : વળી જેથી અપયશ થાય તે છોડવું. વિવેકવિલાસ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે–વિવેકી પુરૂષે સભામાં

બગાસુ, ઓડકાર, હાસ્ય વિગેરે કરવાં પડે તો મેં આગળ લુગડું ઢાંકીને કરવાં, તથા સભામાં નાક ખોતરવું નહીં અને હાથ મરડવા નહી, પલાંઠી ન વાળવી, પગ લાંબા ન કરવા, તથા નિદ્રા, વિકથા અને કુચેષ્ટા ન કરવી, અવસરે કુલીન પુરૂષોનું હસવું માત્ર હોઠ પહોળા થાય એટલું જ હોય છે, પણ ખડખડ હસવું અથવા ઘણું હસવું સર્વથા અનુચિત છે. બગલમાં સીસોટી વગાડવા આદિ અંગવાદ્ય, વગર પ્રયોજને તૃણના કટકા કરવા, પગે અથવા કે હાથે જમીન ખોતરવી, નખથી નખ કે દાંત ઘસવા વિવેકી પુરૂષે ભાટ, ચારણ અને બ્રાહ્મણ વગેર લોકોએ કરેલા પોતાની પ્રશંસા સાંભળી મનમાં અહંકાર ન લાવવો. તથા સમજુ લોકો વખાણ કરે તો તે ઉપરથી આપણામાં ગુણ છે એટલો નિશ્ચય ફક્ત કરવો, પણ અહંકાર ન કરવો. વિચક્ષણ પુરૂષોએ પારકા વચનનો અભિપ્રાય બરાબર ધારવો. નીચ માણસ હલકા વચન બોલે તો તેનો બદલો વાળવા તેવાં વચન મુખમાંથી કાઢવાં નહીં. ડાહ્યા પુરૂષે જે વાત અતીત, અનાગત તથા વર્તમાન કાળમાં ભરોસો રાખવા યોગ્ય ન હોય, તે વાતમાં એ એમ જ છે એવો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય ન જણાવવો. વિવકી પુરૂષોએ પારકા માણસ પાસેથી શરૂ કરાવવા ધારેલું કામ તે માણસ આગળ પહેલેથીજ કાંઈ દાખલા-દલીલથી અથવા વિશેષ વચનથી જણાવવું. આપણા ધારેલા કાર્યને અનુકૂળ વચન હોય તો તે આપણા કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે અવશ્ય કબૂલ કરવું. જેનું કાર્ય આપણાથી ન બની શકે એમ હોય તેને પહેલે-

થીજ તેમ કહી દેવું, પણ મિથ્યાવચન કહીને ખાલી કોઈને ધક્કા ન ખવરાવવા. સમજુ લોકોએ કોઈને કડવાં વચન ન સંભળાવવાં. પોતાના શત્રુઓને તેવાં વચન સંભળાવવાં પડે તો તે પણ અન્યોક્તિથી અથવા બીજા કોઈ બહાનાથી સંભળાવવાં. જે પુરૂષ માતા, પિતા, રોગી, આચાર્ય, પરોણા, ભાઈ, તપસ્વી, વૃધ્ધ, બાળક, દુર્બળ માણસ, વૈદ્ય, પોતાની સંતતિ, ભાઈયાત, ચાકર, બ્હેન, આશ્રિત લોકો, સગાં-સંબંધી અને મિત્ર એટલાની સાથે જે કલહ ન કરે તે ત્રણે જગતને વશ કરે છે. એક સરખું સૂર્ય તરફ ન જોવું તેમજ ચંદ્ર-સૂર્યનું ગ્રહણ, ઊંડા કૂવાનું પાણી અને સંધ્યા સમયે આકાશ ન જોવું. સ્ત્રી-પુરૂષનો સંભોગ, મૃગયા, તરૂણ અવસ્થામાં નગ્ન સ્ત્રી, જાનવરોની ક્રીડા અને કન્યાની યોનિ એટલા વાનાં ન જોવાં. વિદ્વાન પુરૂષ પોતાના મુખનો પડછાયો તેલમાં, જળમાં, હથિયારમાં, મૂત્રમાં તથા લોહીમાં ન જુએ. કારણ કે, એમ કરવાથી આયુષ્ય ઘટે છે. સારા માણસે કબૂલ કરેલ વચનનો ભંગ, ગઈ વસ્તુનો શોક તથા કોઈનો નિદ્રાભંગ કોઈ કાળે પણ ન કરવો. ઘણાની સાથે વૈર ન કરતાં ઘણા મતમાં પોતાનો મત આપવો. જેમાં સ્વાદ નથી એવાં કાર્યો પણ સમુદાયની સાથે કરવાં. સુજ્ઞ પુરૂષોએ સર્વે સારા કાર્યમાં અગ્રેસર થવું. માણસો કપટથી પણ નિઃસ્પૃહપણું દેખાડે તો પણ તેથી ફળ નીપજે છે. પુરૂષોએ જે કૃત્ય કરવાથી કોઈનું નુકસાન નીપજે એવું કામ કરવા તત્પર ન થવું. તથા સુપાત્ર માણસોની કોઈ કાળે અદેખાઈ કરવી નહીં.

પોતાની જાતિ ઉપર આવેલાસંકટની ઉપેક્ષા ન કરવી, પણ ઘણાઆદરથી જાતિનો સંપ થાય તેમ કરવું, કારણ કે એમ ન કરે તો માન્યપુરુષોની માનખંડના અને અપયશ થાય. પોતાનીજાતિ છોડીને પરજાતિને વિષે આસક્ત થએલા લોકો કુકર્મમાં રાજાની પેઠે મરણપર્યંત દુઃખ પામે છે. જ્ઞાતિયો માંહોમાંહે કલહકરવાથી પ્રાયે નાશ પામે છે, અને સંપમાં રહે તો, જેમ જળમાં કમળિની વધે છે તેમ વૃધ્ધિપામે. સમજુ માણસે દરિદ્રી અવસ્થામાં આવેલો પોતાનો મિત્ર, સાધર્મી, જ્ઞાતિનોઆગેવાન, મ્હોટા ગુણી તથા પુત્ર વિનાની બહેન એટલા લોકોનું અવશ્ય પોષણ કરવું. જેને મ્હોટાઈ ગમતી હોય, એવા પુરુષે સારથિનું કામ, પારકી વસ્તુનું ખરીદ–વેચાણ તથા પોતાના કુળને અનુચિત કાર્ય કરવા તૈયાર ન થવું. **મહાભારત** ગ્રંથોમાં પણ કહ્યું છે કે પુરુષે બ્રાહ્મ મુહૂર્ત્તને વિષે ઉઠવું અને ધર્મનો તથા અર્થનો વિચાર કરવો. સૂર્યને ઊગતાં તથા આથમતાં કોઈવિખતે પણ ન જોવો. પુરૂષે ઉત્તર દિશાએ તથા રાત્રિએ દક્ષિણ દિશાએ અને કાંઈ હરકત હોય તો ગમે તે દિશાએ મુખકરીને મળ–મૂત્રનો ત્યાગ કરવો. આચમન કરીને દેવની પૂજા વગેરે કરવી, ગુરુને વંદનાકરવી, તેમજ ભોજનકરવું. હે રાજા! જાણ પુરુષે ધન પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન અવશ્ય કરવો કારણ કે તે હોય તોજ ધર્માદિ વગેરે થાય છે. જેટલો ધનનો લાભ હોય તેનો ચોથોભાગ ધર્મકૃત્યમાં, ચોથોભાગ સંગ્રહમાં અને બાકી રહેલા બેચોથા ભાગમાં પોતાનું પોષણ ચલાવવું અને નિત્ય નૈમિત્તિક ક્રિયાઓ કરવી.

વાળસમારવા, આરિસામાં મુખ જોવું, તથા દાતણ અને તીર્થંકર દેવની પૂજા કરવી એટલાવાનાં બપોર પહેલાં જ કરવાં. પોતાના હિતની વાંછા કરનાર પુરુષે હંમેશાં ઘરની આઘે જઈ મળ–મૂત્ર કરવું, પગધોવા, તથા એઠવાડનાંખવો. જે પુરુષ માટીના ગાંગડા ભાગે, તૃણુનાકટકા કરે, દાંતવડે નખઉતારે, તથા મળ–મૂત્ર કર્યા પછી બરાબર શુદ્ધિ ન કરે, તે આ લોકમાં લાંબુ આયુષ્ય ન પામે, ભાંગેલા આસન ઉપર ન બેસવું. ભાંગેલું કાંસાનું પાત્ર રાખવું નહીં. વાળ છુટા મૂકી ભોજન ન કરવું તથા નગ્ન થઈને ન ન્હાવું, નગ્નપણે સુવું ન રહેવું, ઘણીવાર એંઠાહાથ વગેરે ન રાખવા, મસ્તકના આશ્રયતળે સર્વ પ્રાણ રહે છે, માટે એંઠાહાથ મસ્તકે ન લગાડવા, માથાના વાળ ન પકડવા, તથા મસ્તકને વિષે પ્રહાર પણ ન કરવો. પુત્ર તથા શિષ્ય વિના સીખામણને અર્થે કોઈને તાડના પણ ન કરવી. પુરુષોએ કોઈ કાળે પણ બે હાથે મસ્તક ન ખણુવું, તથા વગર કારણે વારવાર માથે ન્હાવું નહીં. ગ્રહણવિના રાત્રિએ ન્હાવું સારૂંનથી. તથા ભોજનકરી રહ્યા પછી અને ઊંડાઘરમાં પણ ન ન્હાવું. ગુરુનો દોષ ન કહેવો, ગુરુ ક્રોધ કરે તો તેમને પ્રસન્ન કરવા. તથા બીજાલોકો આપણા ગુરુની નિંદાકરતા હોય તો તે સાંભળવી પણ નહીં. હે ભારત! ગુરુ, સતી સ્ત્રીઓ, ધર્મી પુરુષો તથા તપસ્વીઓ, એમની મશ્કરીમાં પણ નિન્દા ન કરવી. કોઈપણ પારકી વસ્તુ ચોરવી નહીં, કિંચિત્માત્ર પણ કડવું વચન ન બોલવું, મધુરવચન પણ વગરકારણે બોલવું નહીં. પારકાદોષ ન કહેવા. મહાપાપ કરવાથી પતિત

થયેલા લોકોની સાથે વાર્તાલાપ પણ ન કરવો, તેમના હાથનું અન્ન ન લેવું, તથા તેમની સાથે કાંઈ પણ કામ કરવું નહીં. એકઆસન ઉપર ન બેસવું, ડાહ્યા માણસે લોકમાં નિંદા પામેલા, પતિત, ઉન્મત્ત, ઘણાલોકોની સાથે વૈરકરનારા, અને મૂર્ખ એટલાની દોસ્તી કરવી નહીં. તથા એકલા મુસાફરી કરવી નહીં. હે રાજા! દુષ્ટ વાહનમાં ન ચઢવું, કિનારા ઉપર આવેલી છાયામાં ન બેસવું, તથા આગળ પડી જળના પ્રવાહની સામા જવું નહીં. સળગેલા ઘરમાં દાખલ થવું નહીં, પર્વતની ટુંક ઉપર ન ચડવું, મુખ ઢાંક્યા વિના બગાસું, ઉધરસ તથા શ્વાસ ખાવાં નહીં. ડાહ્યા માણસે ચાલતાં ઊંચી, આડીઅવળી અથવા દૂરદષ્ટિ ન રાખવી, પણ આગળ ચારહાથ જેટલી ભૂમિ ઉપર નજર રાખીને ચાલવું. ડાહ્યા માણસે ખડખડ હસવું નહીં, સીસોટી ન વગાડવી, દાંત તથા નખ ન છેદવા, પગ ઉપર પગ ચઢાવીને બેસવું નહીં. દાઢીમૂછના વાળ ચાવવા નહીં. હોઠ દાંતમાં વારંવાર ન પકડવા, એઠું હોય તે ભક્ષણ ન કરવું, તથા કોઈ પણ ઠેકાણે દ્વાર ન હોય તો ચોરમાર્ગે જવું નહીં. ઉનાળાની તથા ચોમાસાની ઋતુમાં છત્રલઈને તથા રાત્રિએ અથવા વગડામાં જવું હોય તો લાકડી લઈને જવું. પગરખાં, વસ્ત્ર અને માળા એ ત્રણવાનાં કોઈએ પહેરેલાં હોય તો પહેરવા નહીં. સ્ત્રીઓને વિષે ઈર્ષ્યા કરવી નહીં. તથા પોતાની સ્ત્રીનું પ્રયત્નથી રક્ષણકરવું. ઈર્ષ્યાકરવાથી આયુષ્ય ઘટે છે. હે મહારાજ! રાત્રીએ જળનો વ્યાપાર, દહીં અને સાથવો તેમજ મધ્યરાત્રિએ ભોજન કરવું નહીં.

ડાહ્યા માણસે ઘણીવાર સુધી ઢીંચણુ ઊંચાકરીને ન સૂવું. ગોદોહિકા આસને ન બેસવું, તથા પગે આસન ખેંચી પણ ન બેસવું. પુરુષે તદ્દન પ્રાતઃકાળમાં, તદ્દન સંધ્યાને વિષે તથા તદ્દન બપોરમાં તથા એકાકીપણે અથવા ઘણા અજાણ માણસોની સાથે જવું નહીં. હે મહારાજ! બુદ્ધિશાળી પુરુષોએ મલિન દર્પણમાં પોતાનું મુખ વગેરે ન જોવું. તથા દીર્ઘાયુષ્યની વાંચ્છાકરનાર પુરુષે રાત્રિએ પણ દર્પણમાં પોતાનું મોં જોવું નહીં. હે રાજા! પંડિતપુરુષે એક કમળ અને લાલકમળ વર્જીને લાલ માળા ધારણ કરવી નહીં, પણ સફેદ ધારણકરવી. હે રાજન! સૂતાં, દેવપૂજા કરતાં તથા સભામાં જતાં પહેરવાનાં વસ્ત્ર જુદાંજુદાં રાખવાં. બોલવાની તથા હાથપગની ચપળતા, અતિશય ભોજન, શય્યાઉપર દીવો, તથા અધમપુરુષોની અને થાંભલાની છાયા એટલાં વાનાં અવશ્ય તજવાં, નાક ખોતરવું નહીં, પોતે પોતાનાં પગરખાં ન ઉપાડવાં, માથે ભાર ન ઉપાડવો, તથા વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે દોડવું નહીં. પાત્રભાંગે તો પ્રાયે કલહ થાય છે અને ખાટભાંગે તો વાહનનો ક્ષયથાય. જ્યાં શ્વાન અને કૂકડો વસતા હોય ત્યાં પિતરાઈઓ પોતાનો પિંડ લેતા નથી. ગૃહસ્થે તૈયાર કરેલા અન્નથી પહેલાં સુવાસિનીસ્ત્રી, ગર્ભિણી, વૃદ્ધ, બાળક અને રોગી એમને જમાડવા અને પછી જમવું. હે પાંડવ! શ્રેષ્ઠ ગાય, બળદ આદિ ઘરમાં બંધનમાં રાખી તથા જોનારા માણસોને કાંઇ ભાગ ન આપી પોતે જ એકલો જે માણસ ભોજન કરે, તે કેવળ પાપભક્ષણ કરે છે. ગૃહની વૃદ્ધિ વાંછનાર ગૃહસ્થે પોતાની જ્ઞાતિનો

વૃદ્ધ પુરુષ અને પોતાનો દરિદ્રીથયેલો મિત્ર એમને ઘરમાં રાખવા. ડાહ્યા માણસે અપમાન આગળ કરી તથા માન પાછળ રાખી સ્વાર્થ સાધવો. કારણ કે, સ્વાર્થી માણસે ભ્રષ્ટ થવું એ મૂર્ખતા છે. થોડા લાભને અર્થે ઘણું નુકશાન ખમવું નહીં. થોડું ખરચી ઘણાનો બચાવ કરવો એમાં જ ડહાપણ છે. લેણું-દેણું તથા બીજા કર્તવ્ય જે સમયે કરવાં જોઇએ તે સમયે શીઘ્ર ન કરાય તો તેની અંદર રહેલો રસ કાળ ચુસી લે છે. જ્યાં જતાં આદર સત્કાર ન મળે, મધુર વાર્તાલાપ ન થાય, ગુણ-દોષની પણ વાત ન થાય તેને ઘેર જવું નહીં. હે અર્જુન! વગર બોલાવે ઘરમાં પ્રવેશ કરે, વગર પૂછે બહુબોલે તથા ન આપેલા આસને પોતે જ બેસે તે પુરુષ અધમ જાણવો. અંગમાં કોપ નહીં છતાં કોપકરે. નિર્ધન છતાં ધનને વાંછે, અને પોતે નિર્ગુણી છતાં ગુણીનો દ્વેષકરે એ ત્રણે પુરુષ જગતમાં લાકડી સમાન સમજવા. માતાપિતાનું પોષણ ન કરનારો, ક્રિયાને ઉદ્દેશીને યાચના કરનારો અને મૃત પુરુષનું શય્યા-દાન લેનારો એ ત્રણે જણાને ફરીથી મનુષ્યનો અવતાર દુર્લભ છે. કોઈ કાળે પાછી ન જાય એવી લક્ષ્મીની ઈચ્છા કરનાર પુરુષે પોતે બલિષ્ઠ પુરુષના સપાટામાં આવતાં નેતરની પેઠે નમ્ર થવું, પણ સર્પનીપેઠે કદાપિ ધસી ન જવું. નેતર માફક નમ્ર રહેનારો પુરૂષ અવસરે ફરીથી મ્હોટી લક્ષ્મી પેદા કરે છે, પણ સર્પની પેઠે ધસી જનાર માણસ કેવળ વધ માત્ર પામવા યોગ્ય થાય છે. બુદ્ધિશાળી પુરુષે અવસર આવે કાચબાની પેઠે અંગોપાંગનો સંકોચ-

કરી તાડનાઓ સહન કરવી, અને તેવો અવસર આવે તો કાળાસાપની માફક ખસી જવું. સંપમાં રહેલા ગમે તેવા તુચ્છ લોકોને પણ બલિષ્ઠ લોકો ઉપદ્રવ કરી શકતા નથી. સામો પવન હોય તો પણ એકજથ્થામાં રહેલી વેલડીઓને તે કાંઈ પણ બાધા ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી. વિદ્વાન પુરુષો શત્રુને એકવાર વધારીને તેનો તદ્દન નાશ કરે છે, કારણ કે, પ્રથમ ગોળખાઈને સારી પેઠે વધારેલો કફ, સુખે બહાર કાઢી શકાય છે. જેમ સમુદ્ર વડવાનળને દરરોજ નિયમિત જળ આપે છે તેમ બુદ્ધિશાળી પુરુષો સર્વસ્વ હરણ કરવા સમર્થ એવા શત્રુને અલ્પ-અલ્પ દાન કરીને પ્રસન્ન કરે છે. લોકો પગમાં ભાંગેલા કાંટાને હાથમાના કાંટાથી કાઢી નાંખે છે, તેમ ડાહ્યો પુરુષ એક તીક્ષ્ણ શત્રુને જીતી શકે છે. જેમ અષ્ટાપદ પક્ષી મેઘનો શબ્દ સાંભળી તેની તરફ કૂદકા મારી પોતાનું અંગ ભાંગી નાખે છે, તેમ પોતાની તથા શત્રુની શક્તિનો વિચાર ન કરતાં જે મનુષ્ય શત્રુઉપર દોડે છે તે નાશ પામે છે. જેમ કાગડીએ સુવર્ણસૂત્રથી કૃષ્ણ સર્પને નીચે પાડ્યો, તેમ ડાહ્યા પુરુષે બળથી નહી થઈ શકે એવું કાર્ય યુક્તિથી કરવું. નખવાળા અને શીંગડાવાળા જાનવરો, નદીઓ, શસ્ત્રધારીપુરુષો, સ્ત્રીઓ રાજાઓ-એમનો વિશ્વાસ કરવો નહીં.

પશુ અને પંખીથી લેવાના ગુણો-સિંહથી એક, બગલાથી એક, કુકડાથી ચાર, કાગડાથી પાંચ, કૂતરાથી છ અને ગધેડાથી ત્રણ શિખામણો લેવી. સિંહ જેમ સર્વ શક્તિવડે એક ફાળ મારી પોતાનું કામ સાધે છે તેમ ડાહ્યા પુરુષે થોડું અથવા ઘણું જે કામ કરવું હોય તે સર્વ શક્તિથી કરવું.

બગલાની પેઠે અર્થનો વિચાર કરવો. સિંહની પેઠે પરાક્રમ કરવું વરુની માફક લૂંટવું અને સસલાની પેઠે નાસી જવું. ૧સૌના પહેલાં ઉઠવુ, ૨લઢવું, ૩બંધુવર્ગમાં ખાવાની વસ્તુ વહેંચવી અને ૪ સ્ત્રીને પ્રથમ તાબામાં લઈ પછી ભોગવવી, એ ચારશિખામણો કૂકડાથી લેવી. ૧એકાંતમાં સ્ત્રીસંભોગ કરવો, ૨ધિઠાઈ રાખવી, ૩અવસર આવે ઘરબાંધવું, ૪પ્રમાદ ન કરવો ૫કોઇ ઉપર વિશ્વાસ ન રાખવો, એ પાંચ શિખામણો કાગડાથી લેવી. ૧મરજી માફક ભોજન, ૨અવસરે અલ્પમાત્રમાં સંતોષ રાખવો, ૩સુખે નિદ્રા લેવી, ૪સહજમાં જાગૃત થવું. ૫સ્વામી ઉપર ભક્તિ રાખવી અને ૬શૂરવીર રહેવું એ છ શીખામણો કૂતરાપાસેથી લેવી. ૧ઉપાડેલો ભાર વહેવો, ૨ટાઢની પરવા રાખવી નહી અને ૩હંમેશાં સંતુષ્ટ રહેવું, એ ત્રણશિખામણો ગધેડા પાસેથી લેવી.” આ વગેરે નીતિશાસ્ત્રમાં કહેલા સર્વ ઉચિત આચરણનો સુશ્રાવકે સમ્યક્ પ્રકારે વિચાર કરવો. કહ્યું છે કે–જે માણસ હિત કયું ? અહિત કયું ? ઉચિત વાત કઈ ? અનુચિત કઇ ? વસ્તુ કઈ ? અવસ્તુ કઈ ? એ પોતે જાણી શકતો નથી, તે શિંગડાવિનાનો પશુ, સંસારરૂપી વનમાં ભટકે છે. જે માણસ બોલવામાં, જોવામાં રમવામાં, પ્રેરણા કરવામાં, રહેવામાં, પરીક્ષા કરવામાં, વ્યવહારકરવામાં, શોભવામાં, પૈસા મેળવવામાં, દાનદેવામાં, હાલચાલ કરવામાં, અભ્યાસ કરવામાં, ખુશીથવામાં અને વૃદ્ધિપામવામાં કાંઈ જાણતો નથી, તે બેશરમ–શિરોમણિ દુનિયામાં શા માટે જીવતો હશે ? જે માણસ પોતાને અને પારકે ઠેકાણે બેસવું, સૂવું, ભોગવવું,

પહેરવું, બોલવું એ સર્વ બરાબર જાણે તે ઉત્તમ વિદ્વાન્ જાણવો. આ સંબંધી વિસ્તારથી લખતા નથી.

દ. ૮૦ વ્યવહારશુદ્ધિ ઉપર ધનમિત્રની કથા–

વ્યવહારશુદ્ધિ વગેરે ત્રણ શુદ્ધિથી પૈસા મેળવવા સંબંધી આ પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છેઃ– વિનયપુર નગરમાં ધનવાન એવો વસુભદ્રનો ધનમિત્ર નામનો પુત્ર હતો. નાનપણમાં તેના માતા–પિતા મરણ પામવાથી તે ઘણો દુઃખી તથા ધનની હાનિ થવાથી ઘણો દરિદ્રી થયો. તરૂણ વયમાં પણ તેને કન્યા મળી નહીં. ત્યારે તે શરમાઈને ધન મેળવવા પરદેશ ગયો. જમીનમાં દાટેલું ધન કાઢવાના ઉપાય, કિમિયા, સિદ્ધરસ, મંત્ર, જળની તથા સ્થળની મુસાફરી, જાતજાતના વ્યાપાર. રાજાદિકની સેવા વગેરે ઘણા ઉપાય કર્યા, તો પણ તે ધનમિત્રને ધન મળ્યું નહીં. તેથી તેણે અતિશય ઉદ્વિગ્ન થઇ, ગજપુર નગરમાં કેવળી ભગવાનને પોતાનો પૂર્વભવ પૂછયો. કેવળી ભગવાને કહ્યું, "વિજયપુર નગરમાં ઘણો કૃપણ એવો ગંગદત્ત નામનો ગૃહપતિ રહેતો હતો. તે મત્સરી હતો તથા બીજાને દાન મળતું હોય અથવા બીજા કોઇને લાભ થતો હોય તો તેમાં પણ અંતરાય કરતો હતો. એક વખતે સુંદર નામનો શ્રાવક તેને મુનિરાજ પાસે લઈ ગયો. કાંઇક ભાવથી તથા કાંઇક દાક્ષિણ્યથી તેણે દરરોજ ચૈત્યવંદન કરવાનો અભિગ્રહ બરાબર પાળ્યો. તે પુણ્યથી હે ધનમિત્ર ! તું ધનવાન વણિકનો પુત્ર થયો અને અમને મળ્યો. તથા પૂર્વભવે કરેલા પાપથી ઘણો દરિદ્રી અનેદુઃખી થયો. જે જે રીતે કર્મ કરાય છે, તે જ રીતે

તેના કરતાં હજારગણું ભોગવવું પડે છે, એમ જાણીને ઉચિત હોય તે આચરવું. કેવળાના એવા વચનથી પ્રતિબોધ પામેલા ધનમિત્રે શ્રાવકપણું સ્વીકાર્યું, તથા રાત્રિના અને દિવસના પહેલા પહોરમાં ધર્મ જ આચરવો, એવો અભિગ્રહ પણ ગ્રહણ કર્યો. પછી એક શ્રાવકને ઘેર તે ઉતર્યો. પ્રભાતકાળમાં માળીની સાથે બાગમાં ફૂલ ભેગાં કરીને તે ઘરદેરાસરમાં ભગવાનની પરમ-ભક્તિથી પૂજા કરતો હતો. તથા બીજા, ત્રીજા વગેરે પહોરમાં દેશવિરુદ્ધ, રાજવિરુદ્ધ વગેરેને છોડી દઈને વ્યવહારશુદ્ધિથી તથા ઉચિત આચરણથી શાસ્ત્રોક્ત રીતિ પ્રમાણે તે ધનમિત્ર વ્યાપાર કરતો હતો, તેથી તેને નિર્વાહ જેટલું સુખે મળવા લાગ્યું. જેમ તેની ધર્મને વિષે દઢતા થઈ તેમ તેને વધુ ધન મળવા લાગ્યું, અને ધર્મકરણીમાં વધુ ને વધુ વ્યય કરવા લાગ્યો. આગળ જતાં ધનમિત્ર જુદા ઘરમાં રહ્યો અને ધર્મિષ્ઠ અને ઉત્તમ જાણીને કોઈ શેઠે તેને પોતાની કન્યા પણ આપી. એક વખતે ગાયોનો સમુદાય વગડામાં જવા નીકળ્યો ત્યારે ગોળ, તેલ આદિ વસ્તુ વેચવા તે જતો હતો. ગાયોના સમુદાયનો ધણી ગોવાળિયો 'આ અંગારા છે', એમ સમજીને સોનાનો નિધિ નાંખી દેતો હતો, તેને જોઈ ધનમિત્રે કહ્યું. "આ સોનું છે કેમ નાંખી દ્યો છો?" ગોકુળના ધણીએ કહ્યું, "પૂર્વે પણ અમારા પિતાજીએ 'આ સોનું છે' એમ કહી અમને ઠગ્યા, તેમ તું પણ અમને ઠગવા આવ્યો છે." ધનમિત્રે કહ્યું. "હું ખોટું કહેતો નથી" ગોકુળના ધણીએ કહ્યું. "એમ હોય તો અમને ગોળ વગેરે આપીને તું જ આ સોનું લે." પછી ધનમિત્રે તે પ્રમાણે કર્યું

અને તેથી તેને ત્રીશ હજાર સૌનૈયા મળ્યા. તથા બીજું પણ તેણે ઘણું ધન મેળવ્યું, તેથી તે મ્હોટો શેઠ થયો. તે જ ભવમાં ધર્મનું માહાત્મ્ય કેટલું સાક્ષાત્ દેખાય છે? એક દિવસે ધનમિત્ર કર્મને વશ થઈ સુમિત્ર શેઠને ઘેર એકલો જ ગયો. ત્યારે સુમિત્ર શેઠ ક્રોડ મૂલ્યનો રત્નનો હાર બહાર મૂકીને કાંઇ કાર્યને અંગે ઘરમાં ગયો અને તુરત પાછો આવ્યો. એટલામાં રત્નનો હાર ક્યાંયે જતો રહ્યો. ત્યારે "અહિં બીજો કોઇ આવ્યો નથી માટે તેં જ લીધો." એમ કહી સુમિત્ર ધનમિત્રને રાજસભામાં લઈ ગયો. ધનમિત્રે જિનપ્રતિમાના અધિષ્ઠાયક સમકિતી દેવતાનો કાઉસ્સગ્ગ કરી પ્રતિજ્ઞા કરવા માંડી. એટલામાં સુમિત્રની ઓટીમાંથી જ રત્નનો હાર નીકળ્યો. તેથી સર્વ લોકોને અજાયબી થઈ. આ વાત જ્ઞાનીને પૂછતાં તેમણે યથાયોગ્ય રીતે કહ્યું, "ગંગદત્ત નામનો ગૃહપતિ અને મગધા નામની તેની સ્ત્રી હતી. ગંગદત્તે પોતાના શેઠની સ્ત્રીનું એક લાખ રૂપિયાની કિમ્મતનું રત્ન કોઈ ન જાણે એવી ગુપ્ત રીતે મેળવ્યું, શેઠની સ્ત્રીએ ઘણી માગણી કરી, તો પણ પોતાની સ્ત્રીને વિષે મોહ હોવાથી ગંગદત્તે તેને "ત્હારા સગાવ્હાલાઓએ જ તે ચોર્યું છે." એમ કહી ખોટું આળ દીધું, પછી શેઠની સ્ત્રી બહુ દિલગીર થઇ. તાપસી થઇ અને મરણ પામી વ્યંતર થઇ. મગધા મરણ પામી સુમિત્ર થઈ, અને ગંગદત્ત મરણ પામીને ધનમિત્ર થયો. તે વ્યંતરે ક્રોધથી સુમિત્રના આઠ પુત્ર મારી નાખ્યા. હમણાં રત્નનો હાર હરણ કર્યો. હજી પણ સર્વસ્વ હરણ કરશે અને ઘણા ભવ સુધી વેરનો બદલો વાળશે.

"અરે રે ! વેરનું પરિણામ કેવું પાર વિનાનું અને અસહ્ય આવે છે? આળ દીધાથી ધનમિત્રને માથે આળ આવ્યું. ધનમિત્રના પુણ્યથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવતાએ વ્યંતર પાસેથી રત્નાવળી હાર બળાત્કારથી છોડાવ્યો." જ્ઞાનીનાં એવાં વચન સાંભળી સંવેગપામેલ રાજા તથા ધનમિત્ર મ્હોટા પુત્રને પોતાની ગાદીએ બેસાડી દીક્ષાલઈ મોક્ષે ગયા. આ રીતે વ્યવહારશુદ્ધિ આદિ ઉપર ધનમિત્રની કથા છે.

मज्झण्हे जिणपूआ, सुपत्तदाणाइजुत्ति भुंजित्ता ।
पच्चक्खाइ अ गीअत्थअंतिए कुणइ सज्झायं ॥८॥ (મૂલ)

મધ્યાન્હે પૂર્વોક્ત વિધિએ વળી વિશેષથી ઉત્તમ ભાત પાણી વગેરે જેટલા પદાર્થ ભોજન માટે નીપજાવેલા હોય તે સંપૂર્ણ પ્રભુની આગળ ચઢાવવાની યુક્તિનો અનુક્રમ ઉલ્લંઘન નહીં કરતાં પછી ભોજન કરવું. અહિં ભોજન કરવું એ અનુવાદ છે. મધ્યાન્હની પૂજા અને ભોજનના કાળનો કંઈ નિયમ નથી, કેમકે ખરેખરી ક્ષુધા લાગે એ જ ભોજનનો કાળ છે. એ જ રૂઢી છે. મધ્યાન્હ થયા પહેલાં પણ જો પ્રત્યાખ્યાન પાળીને દેવપુજાપૂર્વક ભોજન કરે તો તેમાં કંઈ બાધ આવતો નથી.

આયુર્વેદમાં તો વળી આવી રીતે બતાવેલું છે કે–પહેલા પહોરમાં ભોજન કરવું નહીં, બે પહોર ઉલ્લંઘન

કરવા નહીં (ત્રીજો પહોર થયા પહેલાં ભોજન કરી લેવું); પહેલા પહોરમાં ભોજન કરે તો રસની ઉત્પત્તિ થાય છે અને બે પહોર ઉલ્લંઘન કરે તો બળની હાનિ થાય છે.

સુપાત્ર દાન આદિ કરવાની રીત–શ્રાવકે ભોજનને અવસરે પરમભક્તિથી મુનિરાજને નિમંત્રી તેમને પોતાને ઘેર લાવવા. અથવા શ્રાવકે પોતાની ઈચ્છાએ આવતા મુનિરાજને જોઈ તેમની આગળ જવું. પછી ક્ષેત્ર સંવેગીનું ભાવિત છે કે અભાવિત છે? કાળ સુભિક્ષનો છે કે દુર્ભિક્ષનો છે? આપવાનીવસ્તુ સુલભ છે કે દુર્લભ છે? તથા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગીતાર્થ, તપસ્વી, બાળ, વૃધ્ધ, રોગી, સમર્થ–કિંવા અસમર્થ છે? ઈત્યાદિ વિચાર મનમાં કરવો અને હરીફાઈ, મ્હોટાઈ, અદેખાઈ, પ્રીતિ, લજ્જા, દાક્ષિણ્ય, "બીજા લોકો દાન આપે છે માટે મ્હારે પણ તે પ્રમાણે કરવું જોઈએ." એવી ઈચ્છા, ઉપકારનો બદલો વાળવાની ઈચ્છા, કપટ, વિલંબ, અનાદર, કડવું ભાષણ, પશ્ચાતાપ વગેરે દાનના દોષ તજવા. પછી કેવળ પોતાના જીવ ઉપર અનુગ્રહ કરવાની બુદ્ધિથી, ૪૨ દોષથી રહિત એવી પોતાની સંપૂર્ણ અન્ન, પાન, વસ્ત્રાદિ વસ્તુ, પ્રથમ ભોજન, પછી બીજી વસ્તુ એવા અનુક્રમથી પોતે મુનિરાજને વિનયથી આપવી, અથવા પોતે પોતાના હાથમાં પાત્ર વગેરે ધારણ કરી પાસે ઊભો રહી પોતાની સ્ત્રી વગેરે પાસેથી અપાવવું. આહારના ૪૨ દોષ **પિંડવિશુદ્ધિ** નામના ગ્રંથમાં જોઈ લેવા. દાન દીધા પછી મુનિરાજને વંદના કરી તેમને પોતાના ઘરના બારણા સુધી પહોંચાડી પાછું વળવું. મુનિરાજનો યોગ ન હોય તો, "મેઘ વિનાની વૃષ્ટિમાફક જો કદાચ

મુનિરાજ ક્યાંયથી પધારે તો હું કૃતાર્થ થાઉં" એવી ભાવના કરી મુનિરાજની આવવાનીદિશા તરફ જોવું. કેમકે જે વસ્તુ મુનિરાજને ન અપાઈ, તે વસ્તુ કોઈપણ રીતે સુશ્રાવકો ભક્ષણ કરતા નથી; માટે ભોજનનો અવસર આવે દ્વારતરફ નજર રાખવી. મુનિરાજનો નિર્વાહ બીજી રીતે થતો હોય તો **અશુદ્ધઆહાર** આપનાર ગૃહસ્થ તથા લેનાર મુનિરાજને હિતકારી નથી; પરંતુ દુર્ભિક્ષ આદિ હોવાથી જો નિર્વાહ ન થતો હોય તો આતુરના દૃષ્ટાંતથી તે જ આહાર બંનેને હિતકારી છે. તેમજ વિહારથી થાકી ગએલા, ગ્લાન થએલા, લોચ કરેલા એવા આગમ શુદ્ધ વસ્તુને ગ્રહણ કરનાર મુનિરાજને ઉત્તરપારણાને વિષે દાન આપ્યું હોય, તો તે દાનથી બહુફળ મળે છે. આ રીતે શ્રાવક દેશ તથા ક્ષેત્ર જાણીને પ્રાસુક અને એષણીય એવો આહાર જેને જે યોગ્ય હોય તે તેને આપે. અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ, ઔષધ અને ભૈષજ્ય એ સર્વે વસ્તુ પ્રાસુક અને એષણીય હોય તે મુનિરાજને આપે. મુનિરાજને શી રીતે નિમંત્રણા કરવી? તથા ગોચરી શી રીતે વહોરાવવી? ઈત્યાદિ વિધિ મેં બનાવેલ **શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણ-વૃત્તિ**થી જાણી લેવી. એ સુપાત્રદાન જ અતિથિસંવિભાગ વ્રત કહેવાય છે.

કહ્યું છે કે ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા તથા કલ્પનીય એવા અન્ન-પાન આદિ વસ્તુનું દેશકાળ, શ્રદ્ધા, સત્કાર અને ક્રમ સાચવીને પરમભક્તિએ પોતાના આત્મા ઉપર અનુગ્રહ કરવાની બુદ્ધિએ મુનિરાજને દાન આપવું, તેજ અતિથિસંવિભાગ કહેવાય છે. સુપાત્રદાનથી દિવ્ય તથા ઔદારિક વગેરે વાંછિત ભોગની પ્રાપ્તિ થાય છે, સર્વ સુખની

સમૃદ્ધિ થાય છે, તથા ચક્રવર્ત્તિ વગેરેની પદવી અને અંતે થોડા સમયમાં જ મોક્ષ સુખનો લાભ થાય છે. કહ્યું છે કે, [૧]અભયદાન. [૨]સુપાત્રદાન, [૩]અનુકંપાદાન, [૪]ઉચિતદાન અને[૫] કીર્તિદાન. એમ દાનના પાંચ પ્રકાર છે. તેમાં પહેલા બે પ્રકારના દાનથી ભોગ અને પરંપરાએ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને છેલ્લા ત્રણ પ્રકારના દાનથી માત્ર ભોગ—સુખાદિક મળે છે. સુપાત્રનું લક્ષણ આ રીતે કહ્યું છે, ઉત્તમપાત્ર સાધુ, મધ્યમ પાત્ર શ્રાવકો અને જઘન્યપાત્ર અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવા. તેમજ કહ્યું છે કે—હજારો મિથ્યાદષ્ટિ કરતાં એક બારવ્રતધારી શ્રાવક ઉત્તમ છે, અને હજારો બારવ્રતધારી શ્રાવકો કરતાં એક પંચ મહાવ્રતધારી મુનિરાજ ઉત્તમ છે. હજારો મુનિરાજ કરતાં એક તત્વજ્ઞાની ઉત્તમ છે. તત્ત્વજ્ઞાની જેવું પાત્ર થયું નથી અને થશે પણ નહીં. સત્પાત્ર, મ્હોટી શ્રદ્ધા, યોગ્ય કાળ, ઉચિત એવી આપવાની વસ્તુ, એવી ધર્મસાધનની સામગ્રી ઘણા પુણ્યથી મેળવાય છે.

[૧]અનાદર, [૨]વિલંબ [૩]પરાંઙ્‌મુખપણું, [૪]કડવું વચન અને [૫]પશ્ચાત્તાપ એ પાંચવાનાં શુદ્ધદાનને પણ દૂષિત કરે છે. [૧]ભ્રમર ઊંચી ચઢાવવી, [૨]દૃષ્ટિ ઊંચી કરવી, [૩]અંતર્વૃત્તિરાખવી,[૪]પરાંઙ્‌મુખ થવું,[૫]મૌનકરવું અને [૬]કાળવિલંબ કરવો, એ છ પ્રકારનો નાકારો કહેવાય છે. [૧]આંખમાં આનંદનાંઆંસુ, [૨]શરીરનાં રૂંવાટાં ઊંચાં થવાં, [૩]બહુમાન, [૪]પ્રિય વચન અને [૫]અનુમોદના એ પાંચ પાત્રદાનનાં ભૂષણ કહેવાય છે. સુપાત્રદાન ઉપર અને પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત પાળવા ઉપર નીચે પ્રમાણે રત્નસારકુમારની કથા છે :—

દ.૮૧ સુપાત્રદાન, પરિગ્રહપરિમાણ પર રત્નસારનું દ.

સંપત્તિના મ્હોટા નિવાસસ્થાનરૂપ **રત્નવિશાળા** નામની નગરી હતી, તેમાં **સમરસિંહ** એવું યથાર્થ નામ ધારણ કરનારો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. માઠી અવસ્થામાં આવી પડેલા લોકોનાં દુઃખોને હરણ કરનારો **વસુસાર** નામનો એક મ્હોટો ધનાઢ્ય વ્યાપારી ત્યાં રહેતો હતો. તેની **વસુંધરા** નામે સ્ત્રી હતી. તેમને રત્ન સરખા ઉત્કૃષ્ટ ગુણોને ધારણ કરનાર **રત્નસાર** નામે પુત્ર હતો. તે એક વખતે પોતાના દોસ્તો સાથે વનમાં ગયો. વિચક્ષણ રત્નસારે ત્યાં **વિનયંધર** આચાર્યને જોઈ વંદન કરી તેમને પૂછ્યું કે, "હે મહારાજ! આલોકમાં પણ સુખ શી રીતે મળે છે?"

આચાર્યશ્રીએ કહ્યું, "હે દક્ષ! જીવ સંતોષની વૃદ્ધિ રાખવાથી આ લોકમાં સુખી થાય છે; પરંતુ બીજી કોઈરીતે નથી થતો. સંતોષ 'દેશથી' અને સર્વથી એવા બે પ્રકારનો છે. તેમાં દેશ સંતોષથી ગૃહસ્થ પુરુષોને સુખ મળે છે. પરિગ્રહપરિણામ વ્રતના અંગીકારથી ગૃહસ્થ પુરુષોને દેશથી સંતોષ વૃદ્ધિ પામે છે; કારણ કે, પરિગ્રહ પારમાણ કરવાથી પાર વિનાની આશા મર્યાદામાં આવી રહે છે. સર્વથી સંતોષની વૃદ્ધિ તો મુનિરાજથી જ કરી શકાય છે, તેથી અનુત્તર વિમાનવાસી દેવતા કરતા પણ સારૂં સુખ આલોકમાં જ મળે છે. ભગવતીમાં કહ્યું છે—"એકમાસના દીક્ષાપર્યાયવાળા સાધુ આદરેલા ચારિત્રના વિશુદ્ધપરિણામથી વાણુવ્યંતરની, બેમાસના દીક્ષાપર્યાયવાળા ભવનપતિની, ત્રણ માસના દીક્ષાપર્યાયવાળા અસુરકુમારની, ચારમાસના પર્યાયવાળા જ્યોતિષી-

ની, પાંચ માસના પર્યાયવાળા ચંદ્ર–સૂર્યની, છમાસના પર્યાયવાળા સૌધર્મ તથા ઈશાન દેવતાની, સાત માસના પર્યાયવાળા સનત્કુમાર તથા માહેન્દ્ર દેવતાની, આઠમાસ સુધી પાળનારા બ્રહ્મવાસી તથા લાંતકવાસી દેવતાની, નવમાસસુધી પાળનારા શુક્રવાસી તથા સહસ્રારવાસી દેવતાની, દશમાસસુધી પાળનારા આનત આદિ ચારદેવલોકમાં રહેનાર દેવતાની, અગીઆર-માસસુધી પાળનારા ગ્રૈવેયકવાસી દેવતાની તથા બારમાસસુધી સંયમ પાળનારા અનુત્તરોપપાતિક દેવતાના સુખને અતિક્રમે છે.

જે માણસ સંતોષી નથી તેને ઘણાં ચક્રવર્તિ રાજ્યોથી, અખૂટ ધનથી, તથા સર્વે ભોગોપભોગનાં સાધનોથી પણ સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. **સુભૂમ** ચક્રવર્તી, **કોણિક** રાજા, **મમ્મણ** શેઠ, **હાસા–પ્રહાસા**નો પતિ વગેરે મનુષ્યો સંતોષ ન રાખવાથી જ દુઃખી થયા. કેમકે—**અભયકુમારની** પેઠે સંતોષ રાખનારને જે કાંઈ સુખ મળે છે, તે સુખ અસંતોષી એવા ચક્રવર્તીને તથા ઇંદ્રને પણ મળી શકતું નથી. ઉપર ઉપર જોનારા સર્વે દરિદ્ર થાય છે; પણ નીચે નીચે જોનારા કયા માણસની મ્હોટાઈ વૃદ્ધિ ન પામી? માટે સુખને પુષ્ટિ આપનાર એવા સંતોષને સાધવાને અર્થે તું પોતાની ઇચ્છામાફક ધન–ધાન્ય આદિ પરિગ્રહનું પરિમાણ કર. નિયમપૂર્વક લેશમાત્ર ધર્મ આચર્યો હોય, તો પણ તેથી પારવિનાનું ફળમળે છે; પરંતુ નિયમ લીધા વિના ઘણો ધર્મ આચર્યો હોય તો પણ તેથી સ્વલ્પમાત્ર ફળ મળે છે; જુઓ! કૂવામાં સ્વલ્પમાત્ર ઝરણું હોય છે, તો પણ તે નિયમિત હોવાથી તેનું જળ કોઈકાળે ખૂટતું નથી, અને

સરોવરનું જળ કાંઠાસુધી ભર્યું હોય તો પણ તે નિયમ વિનાનું હોવાથી ખૂટે છે, માણસે નિયમ લીધો હોય તો સંકટ સમય આવે પણ તે ન મૂકાય અને નિયમનું બંધન ન હોય તો સારીઅવસ્થામાં હોય છતાં પણ કદાચ ધર્મ-કૃત્ય મૂકાય છે. તેમજ નિયમ લીધો હોય તો જ માણસની ધર્મને વિષે દૃઢતા થાય છે. જુઓ ! દોરડું બાંધવાથી જ જાનવરો પણ ઉભારહે છે. ધર્મનું જીવિત દૃઢતા, વૃક્ષનું જીવિત ફળ, નદીનું જીવિત જળ, સુભટનું જીવિત બળ, ઠગમાણસનું જીવિત જુઠ, જળનું જીવિત શીતળપણું અને ભક્ષ્યનું જીવિત ઘૃત છે, માટે ડાહ્યા પુરૂષોએ ધર્મકરણીનો નિયમ લેવામાં તથા લીધેલા નિયમને વિષે દૃઢતા રાખવામાં ઘણોજ મજબૂત પ્રયત્ન કરવો, કારણ કે, તેમ કરવાથી વાંછિત સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.''

રત્નસારકુમારે સદ્ગુરૂની એવીવાણી સાંભળીને સમ્યક્ત્વ સહિત પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત લીધું. તે આ રીતે—''મ્હારીમાલિ-કીમાં એકલાખ રત્ન, દસલાખ સુવર્ણ, મોતી અને પરવાળાના દરેકના મૂડા, નાણાબંધ આઠક્રોડ સોનૈયા, દસહજાર ભાર રૂપું વગેરે ધાતુઓ, સોમૂડા ધાન્ય, એકલાખભાર બાકીનાં કરીયાણાં, ૬૦૦૦૦ ગાયો, ૫૦૦ ઘર તથા દૂકાનો, ૪૦૦ વાહન, ૧૦૦૦ ઘોડા અને હાથી રાખવા. એથી વધારે સંગ્રહ ન કરવો. તથા મ્હારે રાજ્ય અને રાજ્યનો વ્યાપાર પણ ન સ્વીકારવો. શ્રદ્ધાવંત તે રત્નસારકુમાર આ રીતે પાંચ અતિચારથી રહિત એવા પાંચમાઅણુવ્રતનો અંગીકાર કરી શ્રાવકધર્મ પાળવા લાગ્યો. એકદા તે પાછો પોતાના શુદ્ધ

મનવાળા દોસ્તોની સાથે ફરતાં ફરતાં "રોલંબલોલ" નામના બગીચામાં આવ્યો. બગીચાની શોભા જોતો તે ક્રીડાપર્વત ઉપર ગયો. ત્યાં કુમારે દિવ્યરૂપ અને દિવ્યવેષ ધારણ કરનારૂં તથા દિવ્ય ગાયન કરી રહેલું એક કિન્નર જોડલું જોયું. તે બન્નેનું મુખ ઘોડા જેવું અને બાકીના શરીરનો તમામ ભાગ માણસ સરખો, એવું કોઈ દિવસે ન જોએલું સ્વરૂપ જોઈ ચમત્કાર પામેલા કુમારે હાસ્ય કરીને કહ્યું કે, "જો એ માણસ અથવા દેવતા હોય તો એનું મુખ ઘોડા જેવું કેમ હોય? માટે એ માણસ નથી,અને દેવતા પણ નથી. પરંતુ કોઈ બીજા દ્વીપમાં ઉત્પન્ન થએલ કોઈ દેવતાનું વાહન હશે" તે કુમારનું કાનને કડવું લાગે એવું વચન સાંભળી દુઃખ પામેલા કિન્નરે કહ્યું. "હે કુમાર! તું કુકલ્પના કરીને મ્હારી ફોગટ વિડંબના શું કરવા કરે છે? જગતમાં પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે કામવિલાસ કરનારો હું વ્યંતરદેવ છું પણ તું માત્ર તિર્યંચ સરખો છે, કારણ કે, ત્હારા પિતાએ તને દેવતાઓને પણ ન મળી શકે એવી એક દિવ્યવસ્તુથી નોકરની માફક દૂર રાખ્યો છે. અરે કુમાર! સમરાંધકાર નામનો નીલવર્ણ ધારણકરનારો ઉત્તમ ઘોડો ત્હારા પિતાને કોઈ દૂર દ્વીપમાં પૂર્વે મળ્યો. જેમ ખરાબ રાજા કૃશ અને વક્ર મુખને ધારણ કરનારો, હલકા કાનનો, ઠેકાણાવગરનો, પગેપગે દંડ કરનારો અને ક્રોધી હોય છે, તેમ તે અશ્વ પણ કૃશ અને વાંકામુખને ટૂંકાકાનને ધારણકરનારો, બહુજચપળ, સ્કંધને વિષે બેડીરૂપ ચિહ્ન ધારણકરનારો અને પ્રહાર ન ખમી શકે એવો છે. આ રીતે ખરાબ રાજા

સરખો તે અશ્વ છે ખરો, તો પણ એ આશ્ચર્ય છે કે– તે સર્વ લોકોના મનને ખેંચનારો તથા પોતાની અને પોતાના ધણીની સર્વ પ્રકારે ઋદ્ધિને વધારનારો છે. કેમકે–કૃશમુખવાળા, નહીં બહુ જાડા નહીં બહુ પાતળા એવા, મધ્યભાગને ધારણ કરનારા ટુંકા કાનવાળા, ઉંચા ખંધને અને પહોળી છાતીને ધારણકરનારા, સ્નિગ્ધ રોમરાજીવાળા પુષ્ટ એવા પાછલા બેપાસાને ધારણકરનારા, પૃષ્ઠભાગે ઘણા જ વિશાળ અને ઘણા વેગવાળા એવા સર્વ ઉત્તમગુણોને ધારણ કરનાર ઘોડા ઉપર રાજાએ બેસવું." પવન કરતા પણ ચપળ એવો તે ઘોડો "અસવારનું મન વધારે આગળ દોડે છે કે, હું દોડું છું" એવી હરિફાઈથી જ કે શું ? એક દિવસમાં સો ગાઉ જાય છે. જાણે લક્ષ્મીનો અંકુર જ હોય નહિ ! એવા બેસવા લાયક ઘોડા ઉપર જે પુરુષ અસવાર થાય, તે સાતદિવસમાં જગત્‌માં શ્રેષ્ઠ એવી વસ્તુ મેળવે છે, એ ઘણી આશ્ચર્યની વાત છે ! અરે કુમાર ! તું પોતાના ઘરમાંની છાની વાત જાણતો નથી, અને પોતે પંડિતાઈનો મ્હોટો અહંકારધારણ કરી માત્ર અજ્ઞાનથી મ્હારી વગર કારણે નિંદા કરે છે ! જો તુ તે ઘોડો મેળવીશ, તો ત્હારૂં ધૈર્ય, શૂરવીરપણું અને ડહાપણ જણાશે." એમ કહી કિન્નર, કિન્નરીની સાથે આકાશમાં ઉડી ગયો. રત્નસારકુમાર ઘણી અપૂર્વ વાત સાંભળી ઘેર આવ્યો અને પોતાને ઘણો જ ઠગાયેલો માની આમણો દૂમણો થઈ શોક કરવા લાગ્યો, પછી ઘરના મધ્યભાગમાં જઈ બારણાં દઈ પલંગ ઉપર બેઠો. ત્યારે દીલગીર થયેલા પિતાએ આવી તેને કહ્યું કે, "હે

૪૦૮] નારદ આવ્યે નવિ થઈજી,ઊભી તેહ સુજાણ; [શ્રા. વિ.
વત્સ! તને શું દુઃખ થયું? કાંઈ મનને અથવા શરીરને પીડા થઈ નથી ને? જો કાંઈ તેવું હોય તો હું તેનો ઉપાય કરૂં" જે હોય તે વાત મને કહે, કેમકે મોતીની પણ કિંમત વિંધ્યા વિના થતી નથી." પિતાનાં એવાં વચનથી સંતોષ પામેલા રત્નાસારે શીઘ્ર બારણાં ઉઘાડ્યાં, અને જે વાત બની હતી અને જે મનમાં હતી, તે સર્વ પિતાજીને કહી.

પિતાએ ઘણું આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું કે, 'હે વત્સ! એ અમારો પુત્ર આ સર્વોત્તમ અશ્વ ઉપર બેસી ભૂતળને વિષે ચિરકાલ ફરતાં રખે અમને પોતાના વિયોગથી દુઃખી કરે" એવી કલ્પનાથી મેં આજસુધી તે ઘોડો ઘણી મહેનતે ગુપ્ત રાખ્યો, પણ તે હવે તારા હાથમાં જ સોંપવોજ પડશે, પરંતુ તને યોગ્ય લાગે તે જ કર. એમ કહી પિતાએ હર્ષથી રત્નસારકુમારને તે ઘોડો આપ્યો. માગ્યા પછી પણ ન આપવું એ પ્રીતિ ઉપર અગ્નિ મૂકવા સરખું છે. જેમ નિધાન મળવાથી નિર્ધનને આનંદ થાય છે, તેમ રત્નસારકુમારને ઘોડો મળવાથી ઘણો આનંદ થયો, શ્રેષ્ઠ વાંછિત વસ્તુ મળે ત્યારે કોને આનંદ ન થાય? પછી ઘણો બુદ્ધિશાળી કુમાર, સૂર્ય જેમ ઉદયાચલ ઉપર આવે છે, તેમ રત્નજડિત સુવર્ણનું પલાણચડાવેલા તે ઘોડા ઉપર ચઢયો અને વયથી તથા શીલથી સરખા એવા શોભતા ઘોડા ઉપર બેઠેલા શ્રેષ્ઠમિત્રોની સાથે નગરની બહાર નીકળ્યો. ઈંદ્ર જેમ પોતાના ઉચ્ચૈઃશ્રવા અશ્વને ચલાવે છે, તેમ તે કુમાર, મેદાનમાં જેની બરાબરીનો અથવા ચઢિયાતા લક્ષણવાળો ઘોડો જગતમાં પણ નથી, એવા અશ્વને ફેરવવા લાગ્યો. ડાહ્યા એવા કુમારે તે

ઘોડાને આક્ષેપથી અનુક્રમે થોરિત, વલ્ગિત, લુત, અને ઉત્તેજિત ચાર પ્રકારની ચાલમાં ચલાવ્યો. પછી શુકલધ્યાન જીવને પાંચમી ગતિએ પહોંચાડે છે ત્યારે તે જીવ જેમ બીજા સર્વ જીવને પાછળ મૂકે છે, તેમ કુમારે તે ઘોડાને આસ્કંદિત નામની ગતિએ પહોંચાડયો, ત્યારે તે ઘોડાએ બીજા સર્વે ઘોડાને પાછળ મૂકયા. એટલામાં શેઠના ઘરને વિષે પાંજરામાં રાખેલો એક બુદ્ધિશાળી પોપટ હતો, તેણે કાર્યનો પાર ધ્યાનમાં લઈ વસુસાર શેઠને કહ્યું કે, "હે તાત ! આ મ્હારો ભાઈ રત્નસારકુમાર હાલમાં અશ્વરત્ન ઉપર બેસીને ઘણા વેગથી જાય છે. કૌતુકનો ઘણો રસિક એવો કુમાર ચાલાક મનનો છે; ઘોડો હરિણ સરખો ઘણો ચાલાક અને ચાલતાં જબરા ફલકા મારનારો છે, અને દૈવની ગતિ વીજળીનાચમકારા કરતાં પણ ઘણી વિચિત્ર છે, તેથી અમે જાણી શકતા નથી કે, આ કામનું પરિણામ કેવું આવશે ? સારા ભાગ્યનો જાણે એક સમુદ્ર જ હોયની ! એવા મ્હારા ભાઈનું અશુભ તો કોઈ ઠેકાણે થાય જ નહીં, તથાપિ સ્નેહવાળા લોકોના મનમાં પોતાની જેના ઉપર પ્રીતિ હોય તેવી બાબતમાં અશુભકલ્પનાઓ આવ્યા વિના રહેતી નથી. સિંહ જયાં જાય ત્યાં પોતાની પ્રભુતા જ ચલાવે છે, તથાપિ તેની માતા સિંહણનું મન પોતાના પુત્રના સંબંધમાં અશુભ કલ્પના કરી અવશ્ય દુઃખી થાય છે. એમ છતાં પણ પહેલાંથી જ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે યત્ના રાખવી એ બહુ સારી વાત છે. તળાવ મજબૂત હોય તેવામાં જ પાળ બાંધવી, એ યુક્તિથી બહુ સારૂં

દેખાય છે, માટે હે સ્વામિન્! આપની આજ્ઞા થાય તો હું કુમારની ખોળ માટે એક પાળાની માફક તુરત જઉં. દૈવ ન કરે, અને કદાચ કુમાર ઉપર કાંઈ આપદા આવી પડે તો, હું હર્ષ ઉત્પન્ન કરનારાં વચનો વગેરે સંભળાવી તેને સહાય પણ કરૂં. પછી શેઠના મનમાં જે અભિપ્રાય હતો તેને મળતી વાત કરનાર પોપટને શેઠે કહ્યું કે "હે ભલા પોપટ! તેં બહુસારું કહ્યું. ત્હારુ મન શુદ્ધ છે, માટે એ વત્સ! હવે તું શીઘ્ર જા. અને ઘણા વેગથી ગમન કરનારા એવા રત્નસારકુમારને વિકટ માર્ગમાં સહાય કર. લક્ષ્મણ સાથે હોવાથી રામ જેમ સુખે પાછા આવ્યા તેમ ત્હારા જેવો પ્રિય મિત્ર સાથે હોવાથી તે કુમાર પોતાની વાંછા પૂર્ણ કરીને સુખે નિશ્ચયથી પાછો પોતાને સ્થાનકે આવશે." શેઠના એવાં વચન સાંભળી પોતાને કૃતાર્થ માનનારો તે માનવંત પોપટ શેઠની આજ્ઞા મળતાં જ, સંસારમાંથી જેમ સદ્બુદ્ધિ માણસ બહાર નીકળે છે, તેમ શીઘ્ર પાંજરામાંથી બહાર નીકળ્યો. બાણની પેઠે ગમન કરનાર તે પોપટ તુરત જ કુમારને આવી મળ્યો. કુમારે પોતાના ન્હાનાભાઈની પેઠે પ્રેમથી બોલાવી ખોળામાં બેસાર્યો. જાણે રત્નસારની પ્રાપ્તિ હોવાથી પ્રમાણ વિનાના અહંકારમાં આવ્યો હોય નહિ! એવા તે અશ્વરત્ને વેગથી ગમન કરતાં રત્નસારના મિત્રના અશ્વોને નગરની પાછળ ભાગોળમાં જ મૂકયા. બુદ્ધિશાળીપુરુષ મતિમંદપુરુષોને જેમ પાછળ મૂકે છે, તેમ કુમારના અશ્વરત્ને પાછળ મૂકેલા બાકીના ઘોડા પ્રથમથી જ નિરુત્સાહ હતા, તે થાકી ત્યાં જ ઊભા રહ્યા.

હવે અતિશય કૂદકા મારનારો, શરીરથી પ્રાયે અધ્ધરચાલનારો કુમારનો ઘોડો જાણે શરીરે રજ લાગવાની બીકથી જ કે શું ભૂમિનેસ્પર્શ પણ કરતો નહોતો. તે સમયે નદીઓ, પર્વતો, જંગલની ભૂમિઓ વગેરે સર્વ વસ્તુ જાણે કુમારના અશ્વની સાથે હરીફાઈથી જ કે શું! વેગથી ચાલતી હોય એવી ચારેતરફ દેખાતી હતી! ઝડપથી ભૂમિનું ઉલ્લંઘન કરનાર તે શ્રેષ્ઠ ઘોડો કૌતુકથી ઉત્સુક થએલા કુમારના મનની પ્રેરણાથી જ કે શું! પોતાને થતા શ્રમતરફ કોઈ સ્થળે બિલકુલ ધ્યાન નહીં પહોંચાડયું. એમ કરતા તે ઘોડો અનુક્રમે વારંવાર ફરતી ભીલની સેનાથી ઘણી ભયંકર એવી **શબરસેના** નામની મ્હોટી અટવીમાં આવ્યો. તે મ્હોટી અટવી સાંભળનારને ભય અને ઘેલછા ઉત્પન્ન કરનાર, તથા જંગલી ક્રૂર જાનવરોની ગર્જનાઓના બહાનાથી જાણે "હું સર્વ અટવીઓમાં અગ્રેસર છું" એવા અહંકાર વડે ગર્જના જ કરતી ન હોય! એમ લાગતું હતું. ગજ, સિંહ, વાઘ, સૂઅર, પાડા વગેરે જાનવરો કુમારને કૌતુક દેખાડવાને અર્થે જ કે શું! ચારે તરફ પરસ્પર લડતા હતા. તે મહાઅટવી શિયાળીઓના શબ્દના બહાનાથી "અપૂર્વ વસ્તુના લાભની તથા કૌતુક જોવાની ઈચ્છા હોય તો શીઘ્ર આમ આવ." એમ કહીને કુમારને બોલાવતી જ ન હોય? એવીદેખાતી હતી. તે મ્હોટી અટવીના વૃક્ષ ધ્રુજતી શાખાઓના બહાનાથી જાણે તે અશ્વરત્નનો વેગ જોઈ, ચમત્કાર પામી પોતાનાં મસ્તક ધુણાવતાં ન હોય? એવા દેખાતાં હતાં. તે મહા અટવીમાં ભીલની સ્ત્રીઓ જાણે કુમારનું

મનોરંજન કરવાને અર્થે જ શું! કિન્નરીની પેઠે મધુર સ્વરથી ઉદ્‌ભટ ગીતો ગાતી હતી. આગળ જતા રત્નસાર કુમારે હિંડોળા ઉપર હિંચકા ખાતા એક તાપસકુમારને સ્નેહવાળી નજરથી જોયો, તે તાપસકુમાર મર્ત્યલોકમાં આવેલા નાગકુમાર જેવો સુંદર હતો; પ્રિય બાંધવ સરખી તેની દૃષ્ટિ જોતાંવેંત જ સ્નેહવાળી દેખાતી હતી; અને તેને જોતાંજ એમ જણાતું હતું કે, હવે જોવા જેવું કાંઈ રહ્યું નથી, તે તાપસકુમાર પણ કામદેવ સરખા સુંદર રત્નસાર-કુમારને જોઈને, જેમ વરને જોવાથી કન્યાના મનમાં લજ્જા વગેરે પેદા થાય છે, તેમ તે તાપસ કુમારના મનમાં લજ્જા, ઉત્સુકતા, હર્ષ વગેરે મનોવિકાર ઉત્પન્ન થયા. ઘણા મનોવિકારથી ઉત્તમ એવો તાપસકુમાર મનમાં શૂન્ય જેવો થયો, તથાપિ કોઈપણ રીતે ધૈર્ય પકડીને તેણે હિંડોળા ઉપરથી ઉતરી રત્નસાર કુમારને આ રીતે સવાલ કર્યો. "હે જગત્‌વલ્લભ! હે સૌભાગ્યનિધે! અમારા ઉપર કૃપાદૃષ્ટિ રાખ, સ્થિરતા ધારણ કર, અને અમારી સાથે વાતચીત કર. ત્હારા નિવાસથી કયો દેશ અને કયું નગર જગત્‌માં ઉત્તમ અને પ્રશંસા યોગ્ય થયું? ત્હારા જન્મથી કયું કુળ ઉત્સવથી પરિપૂર્ણ થયું? ત્હારા સંબંધથી કઈ જાતિ જાઈના પુષ્પ પેઠે સુગંધીવાળી થઈ? કે જેની અમે પ્રશંસા કરીએ? એવો ત્રૈલોક્યને આનંદ પમાડનારો ત્હારો પિતા કયો? તને પણ પૂજવા યોગ્ય એવી ત્હારી માન્ય માતા કોણ? સમગ્ર સુંદર વસ્તુમાં શ્રેષ્ઠ એવો તું જેમની સાથે સંબંધ રાખે છે, તે સજ્જનની પેઠે જગતને

આનંદ પમાડનારાં ત્હારાં સ્વજન ક્યાં? જે વડે જગત્માં તું ઓળખાય છે, તે મ્હોટાઇનું સ્થાનક એવું ત્હારું નામ કયું? તારે પોતાના ઇષ્ટ માણસને દૂર રાખવાનું શું કારણ બન્યું? કેમકે, તું કોઈ પણ મિત્ર વિના એકલો જ દેખાય છે. બીજાનો તિરસ્કાર કરનારી એવી આ અતિશય ઉતાવળ કરવાનું પ્રયોજન શું? અને મ્હારી સાથે તું પ્રીતિ કરવા ઇચ્છે છે, તેનું પણ કારણ શું?" તાપસ કુમારનું એવું મનોહર ભાષણ પૂર્ણપણે સાંભળતાં એકલો રત્નસાર જ નહી, પરંતુ ઘોડો પણ ઉત્સુક થયો, તેથી કુમારનું મન જેમ ત્યાં સ્થિર થયું, તેમ તે અશ્વ પણ ત્યાં સ્થિર ઉભો રહ્યો. ઉત્તમ અશ્વોનું વર્તન અસવારની મરજી માફક જ હોય છે. રત્નસાર તાપસકુમારના સૌન્દર્યથી અને બોલવાની ચતુરાઈથી મોહિત થવાથી તથા ઉત્તર આપવા જેવી બાબત ન હોવાથી કાંઈ ઉત્તર આપી શકયો નહીં એટલામાં તે ભલો પોપટ વાચાળ માણસની માફક ઉચ્ચ સ્વરે બોલવા લાગ્યો. જે સર્વ અવસરનો જાણ હોય, તે અવસર મળે કાંઈ વિલંબ કરે? પોપટ કહે છે. "હે તાપસકુમાર! કુમારનું કુળ વગેરે પૂછવાનું પ્રયોજન શું છે? હાલમાં તે અહિં કાંઈ વિવાહ માંડયો નથી ઉચિત આચરણ આચરવામાં તું ચતુર જ છે, તથાપિ તે તને કહું છું. સર્વ વ્રતધારીઓને ઘેર આવેલો અતિથિ સર્વ પ્રકારે પૂજવા લાયક છે. લૌકિક શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે કે-ચારે વર્ણોનો ગુરુ બ્રાહ્મણ છે અને બ્રાહ્મણનો ગુરુ અગ્નિ છે, સ્ત્રીઓનો ભરથાર એ જ એક ગુરુ છે, અને સર્વે લોકોનો

ગુરુ ઘેર આવેલો અતિથિ છે; માટે હે તાપસકુમાર ! જો ત્હારું ચિત્ત આ કુમાર ઉપર હોય તો, એની ઘણી પરોણાગત કર. બીજા સર્વ વિચાર મૂકી દે." પોપટની એવી ચતુર ઉક્તિથી રાજી થએલા તાપસકુમારે રત્નના હાર સરખી પોતાની કમળમાળા ઝટ પોપટના ગળામાં પહેરાવી. અને રત્નસારને કહ્યું કે–"હે શ્રેષ્ઠ કુમાર ! તુંજ જગત્માં વખાણવા લાયક છે, કારણકે, ત્હારો પોપટ વચનચાતુરીમાં ઘણોજ નિપુણ છે. ત્હારૂં સૌભાગ્ય સર્વે કરતાં ઉત્તમ છે; માટે હે કુમાર ! હવે ઘોડા ઉપરથી ઉતર, મ્હારો ભાવ ધ્યાનમાં લઈ મ્હારો (પરોણો) મહેમાન થા, અને અમને કૃતાર્થ કર. વિકાસ પામેલાં કમળોથી શોભતું અને નિર્મળ જળને ધારણ કરનારૂં એવું આ ન્હાનું સરખું એક તળાવ છે. આ સઘળો સુંદર વનનો સમુદાય છે, અને અમે ત્હારા તાબેદાર છીએ. મ્હારા જેવા તાપસથી ત્હારી પરોણાગત તે શી થવાની ? તપસ્વીના મઠમાં રાજાની આસના-વાસના તે શી થાય ? તથાપિ હું મ્હારી શક્તિ પ્રમાણે તને કાંઈક ભક્તિ દેખાડું. કોઈ સ્થળે વરખડાનું ઝાડ પોતાની છાયાથી નીચે બેસનારને વિશ્રાંતિ સુખ નથી આપતું ? માટે શીઘ્ર મહેરબાની કરી આજ મ્હારી વિનંતિ કબૂલ કર. મુસાફરી કરનારા સત્પુરુષો કોઈની વિનંતિ કોઈ પણ વખતે ફોગટ જવા દેતા નથી." રત્નસારના મનમાં ઘોડા ઉપરથી ઉતરવાનો વિચાર પહેલેથી જ આવ્યો હતો. પાછળથી જાણે સારા શકુનો જ ન હોય એવાં તાપસકુમારનાં વચનથી તે નીચે ઉતર્યો. પછી તે બન્ને કુમારો જાણે જન્મથી માંડીને જ

મિત્ર ન હોય ! તે રીતે પ્રથમ મનથી મળ્યા હતા; તે હમણાં પ્રીતિથી એક બીજાને સુખ ઉત્પન્ન કરનાર શરીરવડે પણ માંહોમાંહે આલિંગન કરીને મળ્યાં. પછી માંહોમાંહે દઢ થયેલી પ્રીતિ તેવી જ રાખવાને અર્થે તે બન્ને જણા એક-બીજાનો હાથ પકડી થોડી વાર ત્યાં આમતેમ ફરવા લાગ્યા. પ્રીતિથી માંહોમાંહે હસ્તમેલાપ કરનારા બન્ને કુમાર જંગલની અંદર ક્રીડા કરનાર બે હાથીના બચ્ચાંની પેઠે શોભવા લાગ્યા. તાપસકુમારે જેમ પોતાનું સર્વસ્વ દેખાડયું, તેમ તે અટવીમાં પર્વત, નદીઓ, તળાવો, ક્રીડા કરવાનાં સ્થાનકો વગેરે સર્વ રત્નસારને દેખાડયાં. ફળોની તથા ફૂલોની ઘણી સમૃદ્ધિ થવાથી નમી ગએલાં એવાં, પૂર્વે કોઈ સમયે જોવામાં ન આવેલાં, કેટલાંક વૃક્ષો નામ દઈને તાપસકુમારે રત્નસારને પોતાના ગુરુ માફક ઓળખાવ્યાં, પછી રત્નસાર, તાપસકુમારના કહેવાથી થાક દૂર કરવાને માટે અને કૌતુકને અર્થે હાથીની પેઠે એક ન્હાના સરોવરમાં ન્હાયો. તાપસકુમારે રત્નસારને સારી પેઠે ન્હાયાની વાત પૂછીને તેની આગળ ફૂલ-ફળાદિ લાવી મૂકયાં. જાણે પ્રત્યક્ષ અમૃત જ ન હોય, એવી પાકી તથા કાંઈક કાચી દ્રાક્ષ, વ્રતધારી લોકોનાં મન પણ જેમને નજરે જોતાં જ ભક્ષણ કરવાને અર્થે અધીરા થઈ જાય એવાં પાકેલાં સુંદર આમ્રફળો, ઘણાં નાળિયેર, કેળાં, પાકાં ક્ષુધાકરીનાં ફળો, ખજૂરનાં ફળો, મીઠાશનું માપ જ ન હોય ! એવાં ઘણાં રાયણનાં ફળો, પાકાં ક્ષીરામલકીનાં ફળો, જેની અંદર સ્નિગ્ધબીજ છે એવા હારબંધ ચારોળીનાં ફળ, સારાં બીજવાળાં સુંદર બીજ ફળો, સારાં મધુર

બીજોરાં સુંદર નારંગીઓ, સર્વોત્કૃષ્ટ દાડમો, પાકાં સાકર નિંબૂ, જાબૂડા, બોર, ગુંદાં, પીલુ, ફણસ, શીંગોડાં, સકરટેટી ચીભડાં, પાકાં તથા કાચાં એવા જુદાં જુદાં વાલુક વગેરે ફળો, કમળપત્રના દડાથી પીવાય એવાં દ્રાખ વગેરેનાં ક્ષારસ શરબતો, નાળિયેરનું તથા સ્વચ્છ સરોવરનું જળ, શાકને ઠેકાણે કાચાં આમ્લવેતસ, આમલી, નિંબૂ વિગેરે; સ્વાદિમને ઠેકાણે કાંઈક લીલી તથા કાંઈક સૂકી હારબંધ સોપારીઓ, પહોળા અને નિર્મળ પાન, એલચી, લવિંગ, લવલીફળ, જાયફળ વગેરે, તથા ભોગ સુખને અર્થે શતપત્ર બકુલ, ચંપક, કેતકી, માલતી, મોગરા, કુંદ, મચકુંદ, ઘણા જ સુગંધી જાતજાતના કમળો, હર્ષ ઉત્પન્ન કરનાર ડમરો આદિ પુષ્પો તથા પત્રો; તેમજ કપૂરવૃક્ષથી ઉત્પન્ન થએલાં કપૂરનાં રજકણ અને જેટલી મળી તેટલી કસ્તુરી, વગેરે તાપસકુમારે ઉપર કહેલી સર્વ ઉત્તમ વસ્તુઓ બરોબર ગોઠવીને રત્નસારકુમારની આગળ મૂકી. એટલી બધી વસ્તુઓ મૂકવાનું કારણ એમ છે કે, તે અટવીમાં સર્વ ઋતુના ફળ-ફૂલ હંમેશાં સુખે મળતાં હતાં. તથા પ્રત્યેક માણસના મનની રુચિ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે, માટે વિસ્તારથી સર્વે વસ્તુ તાપસકુમારે મૂકી. પછી મ્હોટા મનને ધારણ કરનારા રત્નસાર કુમારે કરેલી ભક્તિની રચના અંગીકાર કરવાને માટે તે સર્વે વસ્તુઓ ઉપર ઘણા આદરથી એક વાર નજર ફેરવી, અને જાણે પૂર્વે કોઈ વખતે ભક્ષણ કરી જ ન હોય! એવી તે સર્વ વસ્તુઓ ઉપયોગમાં આવી તે રીતે થોડી થોડી ભક્ષણ કરી. દાતાર પુરુષની

એવી જ મહેરબાની હોય છે! પછી તાપસકુમારે, રાજા ભોજન કરી રહ્યા પછી જેમ તેના સેવકને જમાડે તેમ તે પોપટને તેની જાતને ઉચિત એવા ફળોથી તૃપ્ત કર્યો. ઘોડાને પણ તેની જાતને લાયક આસના વાસના કરી, તથા યોગ્ય વસ્તુ ખવરાવી તાપસકુમારે થાક વિનાનો તથા તૃપ્ત કર્યો, ઠીક જ છે. મોટા મનવાળો પોપટ રત્નસાર કુમારનો અભિપ્રાય સમ્યક્ પ્રકારે જાણી પ્રીતિથી તાપસકુમારને પૂછવા લાગ્યો કે હે તાપસ કુમાર! જેને જોતાં જ રોમરાજી વિકસ્વર થાય એવા આ નવયૌવનમાં કલ્પના પણ ન કરી શકાય એવું આ વ્રત તેં કેમ આદર્યું? સર્વે સંપદાઓનો જાણે એક સુરક્ષિત કોટ જ ન હોય! એવું આ ત્હારૂં સ્વરૂપ ક્યાં? અને સંસાર ઉપર તિરસ્કાર ઉત્પન્ન કરનારૂં એવું આ તાપસ વ્રત તે ક્યાં? જેમ અરણ્યમાં માલતીનું પુષ્પ કોઈના ભોગમાં ન આવતાં વ્યર્થ સૂકાઇ જાય છે, તેમ તેં ત્હારૂં આ ચાતુર્ય અને સૌંદર્ય પ્રથમથી જ આ તાપસ વ્રત લઈ નિષ્ફળ કેમ કરી નાંખ્યું? દિવ્ય અલંકાર અને દિવ્ય વેષ પહેરવા લાયક એવું આ કમળ કરતાં પણ કોમળ શરીર અતિશય કઠોર એવાં વલ્કલોને શી રીતે સહન કરી શકે? જોનારની નજરે મૃગજળ પેઠે બંધનમાં નાંખનાર એવો આ ત્હારો કેશપાશ ક્રૂર એવા જટાબંધનો સંબંધ સહેવા લાયક નથી. આ ત્હારૂં સુંદર તારૂણ્ય અને પવિત્ર લાવણ્ય તેને યોગ્ય એવા નવનવા ભોગોપભોગે શૂન્ય હોવાથી હાલમાં અમને ઘણી દયા ઉત્પન્ન કરે છે, માટે હે તાપસકુમાર! વૈરાગ્યથી, કપટ કરવામાં ડહાપણ હોવાથી

ભાગ્યયોગથી, માઠા કર્મથી, કોઈના બલાત્કારથી, કોઈ મહા-તપસ્વીનો શાપ હોવાથી અથવા બીજા કયા કારણથી આ કઠણ તપસ્યાનો સ્વીકાર કર્યો? તે કહે." પોપટે આ રીતે પ્રશ્ન કરી રહ્યા પછી તાપસ કુમાર એક સરખી નેત્રમાંથી ઝરતી આંસુધારાના બહાનાથી અંદર રહેલા દુઃખને વમતો ન હોય! તેવી રીતે ગદ્‌ગદ સ્વરથી કહેવા લાગ્યો.—" હે ભલા પોપટ! હે ઉત્તમકુમાર! તમારી બરાબરી કરી શકે એવો જગતમાં કોણ છે? કારણ કે અનુકંપાપાત્ર એવા મ્હારે વિષે તમારી દયા સાક્ષાત્ દેખાય છે. પોતાને અથવા પોતાના કુટુંબીઓને દુઃખી જોઈ દુઃખી થયેલા કોણ દેખાતા નથી? પણ પારકા દુઃખથી દુઃખી થનારા પુરુષો ત્રણે જગત્‌માં હશે તો માત્ર બે–ત્રણજ હશે. કહ્યું છે કે–શૂર-વીર, પંડિત તથા પોતાની લક્ષ્મીથી કુબેરને પણ ખરીદ કરે એવા ધનાઢ્ય લોકો, પૃથ્વી ઉપર પગલે પગલે હજારો જોવામાં આવશે, પણ જે પુરુષનું મન પારકા દુઃખી માણ-સને પ્રત્યક્ષ જોઈ અથવા કાને સાંભળી તેના દુઃખથી દુઃખી થાય એવા સતપુરુષો જગત્‌માં પાંચ કે છ હશે, સ્ત્રીઓ, અનાથ, દીન, દુઃખી અને ભયથી પરાભવ પામેલા એમને સત્પુરુષ સિવાય બીજો કોણ રક્ષણ કરનારો છે? માટે હે કુમાર! મ્હારી જે હકીકત છે તે હું ત્હારી આગળ કહું છું. મનથી ખરેખર પ્રેમ રાખનાર માણસ આગળ છાનું રખાય એવું તે શું હોય? તાપસકુમાર આમ બોલે છે, એટલામાં મદોન્મત્ત હાથીની પેઠે વનને વેગથી સમૂળ ઉખેડી નાંખનારો, એક સરખી ઉછળતી ધૂળના ઢગલાથી

ત્રણે જગત્‌ને કોઈ વખતે જોવામાં ન આવેલા ઘનઘોર ધૂમાડામાં અતિશય ગર્ક કરનારો, ન સંભળાય એવા મહાભયંકર ઘુત્કાર શબ્દથી દિશાઓમાં રહેનારા માણસોના કાનને પણ જર્જર કરનારો, તાપસ કુમારના પોતાના વૃત્તાંત કહેવાના મનોરથરૂપ રથને બળાત્કારથી ભાંગી નાંખી પોતાના પ્રભંજન એવા નામને યથાર્થ કરનારો, અકસ્માત્ ચઢી આવેલા મહાનદીના પૂરની પેઠે સમગ્ર વસ્તુને ડુબાડનારો તથા તોફાની દુષ્ટ ઉત્પાત પવનની પેઠે ખમી ન શકાય એવો પવન સખત વેગથી વાવા લાગ્યો. પછી કાબેલ ચોરની માફક મંત્રથી જ કે શું! રત્નસારની અને પોપટની આંખ ધૂળવડે બંધ કરીને તે પવને તાપસ કુમારને હરણ કર્યો. ત્યારે પોપટે અને રત્નસાર કુમારે કાને ન સંભળાય એવો તાપસ કુમારનો વિલાપ માત્ર સાંભળ્યો કે "હાય હાય! ઘણી વિપત્તી આવી પડી! સકળ લોકોના આધાર, અતિશય સુંદર, સંપૂર્ણ લોકોના મનનું વિશ્રાંત સ્થાનક, મ્હોટા પરાક્રમી, જગત્‌ના રક્ષા કરવામાં દક્ષ એવા હે કુમાર! આ દુઃખમાંથી મને બચાવ! બચાવ!" ક્રોધથી યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયેલો રત્નસાર "અરે પાપી! મ્હારા જીવિતના જીવન એવા તાપસકુમારને હરણ કરીને ક્યાં જાય છે?" એમ ઉચ્ચ સ્વરે કહ્યું તથા દૃષ્ટિવિષ સર્પ સરખી વિકરાળ તલવાર મ્યાનમાંથી કાઢીને હાથમ લઈ વેગથી તેની પછવાડે દોડ્યો. ભલે, પોતાને શૂરવીર સમજનાર લોકોની રીતિ એવી જ છે. વિજળીની પેઠે અતિશય વેગથી રત્નસાર થોડોક દૂર ગયો, એટલામા રત્નસારના અદ્‌ભુત ચરિત્રથી અજા-

યબ થયેલા પોપટે કહ્યું કે, "હે રત્નસાર કુમાર! તું ચતુર છતાં મુગ્ધ માણસની પેઠે કેમ પાછળ દોડે છે? તાપસ કુમાર કયાં અને આ તોફાની પવન કયાં? યમ જેમ જીવિત લઈ જાય એમ આને પવન કેવી રીતે લઈ ગયો? હે કુમાર! એટલી વારમાં તે પવન તાપસકુમારને અસંખ્ય લક્ષ યોજન દૂર લઈ જઈને કયાંય સંતાઈ ગયો, માટે તું હવે શીઘ્ર પાછો ફર." ઘણા વેગથી કરવા માંડેલું કામ નિષ્ફળ જવાથી શરમાયેલો રત્નસાર પોપટના વચનથી પાછો આવ્યો અને ઘણો ખિન્ન થઈ વિલાપ કરવા લાગ્યો કે:– 'હે પવન! મ્હારા પ્રેમનું સર્વસ્વ એવા તાપસકુમારને હરણ કરી તેં દાવાગ્નિ સરખુ વર્ત્તન કેમ કર્યું? હાય હાય! તાપસકુમારનો મુખચંદ્રમા જોઈ મ્હારા નેત્રરૂપ નીલકમળો કયારે વિકસ્વર થશે? અમૃતની લહેરી સરખા સ્નિગ્ધ, મુગ્ધ અને મધુર એવા તે મનને પ્રસન્ન કરનારા દૃષ્ટિ–વિલાસ ફરીથી મને શી રીતે મળશે? રાંક સરખો હું તેનાં કલ્પવૃક્ષના પુષ્પ સરખાં, અમૃતને પણ તુચ્છ કરનારાં વારંવાર મોંમાંથી નીકળતાં મધુર વચન હવે શી રીતે સાંભળીશ?" સ્ત્રીના વિયોગથી દુ:ખી થયેલા પુરુષની માફક એવા નાનાવિધ વિલાપ કરનાર રત્નસાર કુમારને પોપટે યથાર્થ જે વાત હતી, તે કહી. "હે રત્નસાર! જેને માટે તું શોક કરે છે, તે નક્કી તાપસકુમાર નથી. પણ કોઈ પુરુષે પોતાની શક્તિથી રૂપાંતર કરી ફેરવી નાંખેલી એ કાંઈક વસ્તુ છે, એવું મ્હારી ધારણામાં આવે છે. તેના દેખાયેલા જુદા જુદા મનોવિકારથી, મનોહર વચન બોલ-

વાના પ્રકારથી, કટાક્ષવાળી ખેંચાયેલી નજરથી અને બીજાં એવાં જ લક્ષણોથી હું તો નક્કી એમ અનુમાન કરું છું કે તે એક કન્યા છે. એમ ન હોત તો તેં પૂછ્યું ત્યારે તેનાં નેત્ર આંસુથી કેમ પૂરેપૂરાં ભરાઈ ગયાં? એ સ્ત્રી-જાતિનું લક્ષણ છે. ઉત્તમ પુરુષને એવા લક્ષણનો સંભવ જ નથી. તે ઘનઘોર પવન નહોતો, પણ તે કાંઈક દિવ્ય સ્વરૂપ હતું. એમ ન હોત તો તે પવને પેલા તાપસકુમારને જ હરણ કર્યો, અને આપણા બે જણાને કેમ છોડી દીધા? હું તો નક્કી કહી શકું છું કે, તે કોઈક બિચારી ભલી કન્યા છે, અને તેને કોઈ પાપી દેવતા, પિશાચ વગેરે હેરાન કરે છે. ખરેખર એમ જ છે. દુષ્ટ દેવ આગળ કોનું ચાલે એમ છે? તે કન્યા દુષ્ટ પિશાચના હાથમાંથી છૂટશે, ત્યારે જરુર તને જ વરશે. કેમકે, કલ્પવૃક્ષ જોયું છે, તેની બીજા ઝાડ ઉપર પ્રીતિ શી રીતે રહે? જેમ સૂર્યનો ઉદય થએ રાત્રિરૂપ પિશાચિકાના હાથમાંથી કમ-લિની છૂટે છે, તેમ તે કન્યા પણ ત્હારા શુભ કર્મનો ઉદય થએ દુષ્ટ પિશાચના હાથમાંથી છૂટશે. એમ હું ધારું છું. પછી સારા ભાગ્યના વશથી તે કન્યા તને ક્યાંય શીઘ્ર મળશે. કેમકે, ભાગ્યશાળી પુરુષોને જોઈતી ચીજની પ્રાપ્તિ જરૂર થાય છે. હે કુમાર! હું જો કલ્પના કરીને કહું છું તો ત્હારે તે કબૂલ રાખવી. એ તો સત્યપણું અથવા અસત્યપણું થોડા કાળમાં જણાઈ જશે, માટે હે કુમાર! તું ઉત્તમ વિચારવાળો છતાં મુખમાંથી ન ઉચ્ચારાય એવો આ વિલાપ કેમ કરે છે? આ વાત વીર પુરુષને શોભતી

નથી. કર્તવ્યના જાણ એવા રત્નસાર કુમારે એવી યુક્તિથી પરિપૂર્ણ ભરેલી પોપટની વાણી મનમાં ધારીને શોક કરવો મૂકી દીધો. જાણ પુરુષનું વચન શું ન કરી શકે ? પછી રત્નસાર કુમાર અને પોપટ તાપસ કુમારને ઈષ્ટદેવની પેઠે સંભારતા છતાં અશ્વરત્ન ઉપર બેસી પૂર્વની પેઠે માર્ગે ચાલવા લાગ્યા. તે બંને જણાએ એક સરખું પ્રયાણ કરતાં અનુક્રમે હજારો મ્હોટાં વનો, પર્વતો, ખીણો, નગરો, સરોવરો અને નદીઓ ઉલ્લંઘી આગળ આવેલું એક અતિશય મનોહર ઝાડોથી શોભતું ઉદ્યાન જોયું. તે ઉદ્યાન, બીજે સ્થળે ન મળી શકે એવા સુગંધી પુષ્પોને વિષે ભમતા ભ્રમરોના ઝંકાર શબ્દવડે જાણે રત્નસાર કુમારને ઘણા આદરથી માન ન આપતું હોય! એવું દેખાતું હતું. પછી બંને જણા તે ઉદ્યાનમાં જતાં ઘણો હર્ષ પામ્યા. એટલામાં નવનવાં રત્નોથી શોભતું શ્રીઆદિનાથ પ્રભુનું મંદિર તેમણે જોયું. એ મંદિર પોતાની ફરકતી ધ્વજાથી 'હે કુમાર! આ ઠેકાણે તને આ ભવની તથા પરભવની ઈષ્ટ વસ્તુનો લાભ થશે." એમ કહી રત્નસાર કુમારને જાણે દૂરથી બોલાવતું જ ન હોય! એવું લાગતું હતું. કુમાર અશ્વ ઉપરથી ઉતરી, તેને તિલકવૃક્ષને થડે બાંધી, તથા કેટલાંક સુગંધી પુષ્પ ભેગાં કરી પોપટની સાથે મંદિરમાં ગયો. પૂજાવિધિના જાણ એવા રત્નસાર કુમારે શ્રી આદિનાથ ભગવાનની જાતજાતના ફૂલોવડે યથાવિધિ પૂજા કરીને જાગૃત બુદ્ધિથી આ રીતે સ્તુતિ કરવા માંડી.

"સંપૂર્ણ જગતને જાણનારા અને દેવતાઓ પણ જેમની

સેવા કરવા ઘણા તત્પર થઈ રહે છે, એવા શ્રી દેવાધિદેવ શ્રી આદિનાથ ભગવાનને મ્હારો નમસ્કાર થાઓ. પરમ આનંદકંદ સરખા, પરમાર્થનો ઉપદેશ કરનારા, પરબ્રહ્મ સ્વરૂપવાન, અને પરમયોગી વીતરાગ એવા શ્રી આદિનાથ ભગવાનને નમસ્કાર થાઓ. પરમાત્મસ્વરૂપ, પરમ આનંદના દાતાર, ત્રણે જગતના સ્વામિ અને ભવ્ય જીવના રક્ષક એવા શ્રી યુગાદિ દેવને મારો નમસ્કાર થાઓ, મહાત્માઓને વંદન કરવા યોગ્ય, લક્ષ્મીનું અને મંગિલનું સ્થાનક તથા યોગીપુરુષોને પણ જેમના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી એવા શ્રી આદિનાથ ભગવાનને મ્હારો નમસ્કાર થાઓ." ઉલ્લાસથી જેના શરીર ઉપર ફણસના ફળ માફક રોમરાજી વિકસ્વર થઈ છે, એવા રત્નસાર કુમારે જિનેશ્વર ભગવાનની આ રીતે સ્તુતિ કરી, તત્ત્વાર્થની પ્રાપ્તિ થવાથી એમ માન્યું કે "મને મુસાફરીનું પૂરેપૂરું ફળ આજે મળ્યું."

પછી રત્નસારકુમારે તૃષાથી મંદિરના આગલાભાગમાં રહેલી શોભારૂપ, પીડાયેલ માણસની પેઠે ઉત્તમ અમૃતનું વારંવાર પાન કરીને તૃપ્તિ સુખ ભોગવ્યું. તે ઉપરાંત, શ્રેષ્ઠ શોભાનું સ્થાનક એવા મંદિરના ઓટલા ઉપર બેઠેલો રત્નસાર, મદોન્મત્ત અરાવત હાથી ઉપર બેઠેલા ઈન્દ્રની પેઠે શોભવા લાગ્યો. પછી રત્નસાર કુમારે પોપટને કહ્યું કે, "તાપસ કુમારની હર્ષ ઉત્પન્ન કરનાર કાંઈ પણ શુદ્ધિ હજી કેમ નથી મળતી?" પોપટે કહ્યું કે, "હે મિત્ર! વિષાદ ન કર, હર્ષ ધારણ કર. આગલા ભાગમાં શુભ શુકન દેખાય છે, તેથી નિશ્ચે આજ તને તે તાપસકુમાર મળશે."

એટલામાં, સર્વ અંગે પહેરેલાં સુશોભિત આભૂષણોથી સર્વે દિશાઓને પ્રકાશિત કરતી એક સુંદર સ્ત્રી સામી આવી. મસ્તકે રત્ન સરખી શિખા ધારણ કરનાર, જોનાર લોકોને ઘણો આનંદ પેદા કરનાર, મનોહર, પિચ્છના સમુદાયથી શોભાને ધારણ કરનાર, મુખે મધુર કેકારવ કરનાર, બીજા મયૂરોને પોતાની અલૌકિક શોભાથી હરાવનાર અને ઈંદ્રના અશ્વને પણ પોતાના વેગથી તુચ્છ ગણનાર એવા એક દિવ્ય મયૂરપક્ષી ઉપર દિવ્ય કાંતીવાળી તે સ્ત્રી બેઠી હતી. શ્રીધર્મની આરાધના કરવામાં નિપુણ એવી તે સ્ત્રી પ્રજ્ઞપ્તિ દેવી માફક દેખાતી હતી. કમલિનીની પેઠે પોતાના સર્વ શરીરમાંથી તે કમળ પુષ્પ જેવી સુગંધીની વૃષ્ટિ કરતી હતી તેની સુંદર તરુણ અવસ્થા દીપતી હતી, અને તેનું લાવણ્ય અમૃતની નીક સરખું જણાતું હતું. જાણે રંભા જ પૃથ્વી ઉપર આવેલી ન હોય ! એવી તે સ્ત્રીએ શ્રીઆદિનાથ ભગવાનને ભિકતથી વંદના કરી, મયૂર ઉપર બેસીને જ નૃત્ય કરવા લાગી. એકાદ નિપુણ નર્તકી માફક તેણે મનને આકર્ષણ કરનારા હસ્ત–પલ્લવના કંપાવવાથી, અનેક પ્રકારના અંગ–વિક્ષેપથી, મનનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરનારી અનેક ચેષ્ટાથી તથા બીજા પણ નૃત્યના જુદા જુદા પ્રકારથી મનોહર નૃત્ય કર્યું. જાણે સર્વ વાત ભૂલી જઇ તન્મય જ થઈ ગયાં ન હોય ! એવી રીતે કુમારનું અને પોપટનું ચિત્ત તે નૃત્યથી ચકિત થયું. હરણી જેવાં ચાલાક નેત્રને ધારણ કરનારી તે સ્ત્રી પણ આ સુંદર કુમારને જોઇને ઉલ્લાસથી વિલાસ કરતી અને ઘણા કાળ સુધી ચમત્કાર પામેલી હોય તેવી

દેખાઈ, પછી રત્નસાર કુમારે તે સ્ત્રીને કહ્યું, "હે સુંદર સ્ત્રી ! જો ત્હારા મનને કાંઈ પણ ખેદ ન થતો હોય તો હું કાંઈક પૂછું છું." તે સ્ત્રીએ "પૂછો; કાંઈ હરકત નથી." એમ કહ્યું, ત્યારે કુમારે તેની સર્વ હકીકત પૂછી, બોલવામાં ચતુર એવી તે સ્ત્રીએ મૂળથી છેડા સુધી પોતાનો મનોવેધક વૃત્તાંત કહ્યો. "ઘણા સુવર્ણની શોભાથી અલૌકિક શોભાને ધારણ કરનારી કનકપુરી નગરીમાં પોતાના કુળને દીપાવનાર સુવર્ણની ધ્વજા જેવો **કનકધ્વજ** નામે રાજા હતો. તે રાજાએ પોતાની અમી નજરથી તણખલાંને પણ અમૃત સમાન કર્યાં. એમ ન હોત તો તેના શત્રુઓ દાંતમાં તણખલાં પકડી તેનો સ્વાદ લેવાથી શી રીતે મરણ ટાળીને જીવતા રહેત ? પ્રશંસા કરવા જેવા ગુણોને ધારણ કરનારી અને સ્વરૂપથી ઇંદ્રાણી જેવી સુંદર એવી **કુસુમસુંદરી** નામે ઉત્તમ રાણી કનકધ્વજના અંતઃપુરમાં હતી. તે સુંદર સ્ત્રી એક વખતે સુખનિદ્રામાં સૂતી હતી, એટલામાં કન્યાની પ્રાપ્તિ કરાવનારૂં સ્વપ્ન તેના જોવામાં આવ્યું. મનમાં રતિ અને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારૂં, રતિ અને પ્રીતિ એ બન્નેનું જોડું કામદેવના ખોળામાંથી ઉઠીને પ્રીતિથી મ્હારા ખોળામાં આવીને બેઠું. તેના સ્વપ્નમાં એવો સંબંધ હતો. શીઘ્ર જાગૃત થયેલી કુસુમસુંદરીએ વિકસ્વર કમળ સરખાં પોતાનાં નેત્ર ઉઘાડ્યાં. જેમ મ્હોટા પૂરથી નદી ભરાય છે તેમ કહી ન શકાય એવા આનંદપૂરથી તે પરિપૂર્ણ ભરાઈ ગઈ. પછી તેણે કનકધ્વજ રાજા પાસે જઈને જેવું જોયું હતું, તેવું સ્વપ્ન કહ્યું. સ્વપ્નવિચારના જાણ એવા રાજાએ પણ સ્વપ્નનું ફળ કહ્યું. તે નીચે પ્રમાણે–

"હે સુંદરી! વિધાતાની સૃષ્ટિને શ્રેષ્ઠ પંક્તિએ ચઢાવનારૂં અને જગતમાં સારભૂત એવું એક કન્યાનું જોડું તને થશે." એવું વચન સાંભળી કન્યાનો લાભ થવાનો છતાં પણ કુસુમસુંદરીને ઘણો જ હર્ષ થયો. ઠીકજ છે, પુત્ર અથવા પુત્રી ગમે તે બીજા સર્વ કરતાં ઉત્તમ હોય તો કોને ન ગમે? પછી કુસુમસુંદરી ગર્ભવતી થઈ. વખત જતાં ગર્ભના પ્રભાવથી તેનું શરીર ફીકું થઈ ગયું. જાણે ગર્ભ પવિત્ર હોવાને લીધે પાંડુવર્ણના મિષથી તે નિર્મળ થઈ ન હોય! ગર્ભમાં જડને (પાણીને) રાખનારી કાદંબિની (મેઘની પંક્તિ) જો કૃષ્ણવર્ણ થાય છે, તો ગર્ભમાં મૂઢને ન રાખનારી કુસુમસુંદરી પાંડુવર્ણવાળી થઈ તે ઠીક જ છે.

સારી નીતિ જેમ કીર્તિ અને લક્ષ્મીરૂપ જોડાને પ્રસવે છે, તેમ અવસર આવે કુસુમસુંદરીએ બે પુત્રીને જન્મ આપ્યો અશોકમંજરી અને બીજીનું તિલકમંજરી એવું નામ રાખ્યું. જેમ મેરૂપર્વત ઉપર કલ્પલતાઓ વૃદ્ધિ પામે છે, તેમ પાંચ ધાવમાતાઓ વડે લાલનપાલન કરાતી બન્ને કન્યાઓ ત્યાં મોટી થવા લાગી, તે બન્ને થોડા દિવસમાં સર્વે કળાઓમાં નિપુણ થઈ. બુદ્ધિશાળી મનુષ્યોને બુદ્ધિથી બની શકે એવું કાર્ય કરતાં શી વાર? પહેલેથી તે કન્યાઓની રૂપસંપદામાં કાંઈ ખામી નહોતી, તથાપિ સ્વભાવથી જ સુંદર વનશ્રી જેમ વસંતઋતુ આવે ત્યારે વિશેષ શોભે છે, તેમ તે નવી યૌવનદશા આવ્યે વધારે શોભવા લાગી. કામદેવે જગતને જીતવા માટે બે હાથમાં પકડવાનાં બે ખડ્ગ જ ઉજ્જવળ કરી રાખ્યાં ન હોય! એવી તે કન્યાઓની શોભા દેખાતી

હતી. સર્પની બે જિહ્વા માફક અથવા ક્રૂર ગ્રહનાં બે નેત્ર માફક જગતને કામવિકાર કરનારી તે કન્યાઓની આગળ પોતાનું મન વશ રાખવામાં કોઈનું ધૈર્ય ટકી શકયું નહિ. સુખમાં, દુઃખમાં, આનંદમાં અથવા વિષાદમાં એક બીજીથી જુદી ન પડનાર, સર્વ કાર્યોમાં અને સર્વ વ્યાપારોમાં સાથે રહેતી, રૂપ તથા શીલથી માંહોમાંહે સરખી એવી તે કન્યાઓની જન્મથી બંધાયેલી પરસ્પર પ્રીતિને જો કદાચ ઉપમા આપી શકાય તો બે આંખની જ આપી શકાય. કહ્યું છે કે–" સાથે જાગનારી, સાથે સૂઈ રહેનારી, સાથે હર્ષ પામનારી અને સાથે શોક કરનારી બે આંખોની પેઠે જન્મથી માંડીને નિશ્ચળ પ્રેમને ધારણ કરનારાઓને ધન્ય છે."

કન્યાઓ યૌવનદશામાં આવી, ત્યારે કનકધ્વજ રાજા મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે–" એમને એમના જેવો વર કોણ મળશે ? રતિ તથા પ્રીતિનો જેમ એક કામદેવ વર છે, તેમ એ બન્નેનો એક જ વર શોધી કાઢવો જોઈએ. જો કદાચ એમને જુદા વર થશે, તો માંહોમાંહે બન્નેનો વિરહ થવાથી મરણાંત કષ્ટ થશે. એમને આ જગતમાં કયો ભાગ્યશાળી તરૂણ વર ઉચિત છે? એક કલ્પલતાને ધારણ કરી શકે એવું એક પણ કલ્પવૃક્ષ નથી, તો બન્નેને ધારણ કરનારો કયાંથી મળી શકે? જગતમાં એમાંથી એકને પણ પરણવા જેવો વર નથી, હાય ! હાય ! હે કનકધ્વજ ! તું એ કન્યાઓનો પિતા થઈને હવે શું કરીશ ? યોગ્ય વરનો લાભ ન થવાથી આધાર વિનાની કલ્પલતા જેવી થએલી આ કન્યાઓની શી ગતિ થશે?" એવી રીતે અતિશય ચિંતાના

તાપથી તપી ગયેલો કનકધ્વજ રાજા મહિનાઓને વર્ષ માફક અને વર્ષોને યુગ માફક પસાર કરવા લાગ્યો. શંકરની દૃષ્ટિ સામા પુરુષને જેમ દુઃખદાયક થાય છે, તેમ કન્યા કેટલીય સારી હોય, તો પણ તે પોતાના પિતાને દુઃખ આપનારી તો ખરીજ ! કહ્યું છે કે–પિતાને કન્યા ઉત્પન્ન થતાં જ કન્યા થઈ એવી મ્હોટી ચિંતા મનમાં રહે છે. પછી હવે તે કોને આપવી ? એવી ચિંતા મનમાં રહે છે. લગ્ન કર્યા પછી પણ "ભર્ત્તારને ઘેર સુખે રહેશે કે નહીં." એવી ચિંતા રહે છે, માટે કન્યાના પિતા થવું એ ઘણું કષ્ટકારી છે, એમાં સંશય નથી. હવે કામદેવ રાજાનો મહિમા જગતમાં અતિશય પ્રસિદ્ધ કરવાને અર્થે પોતાની પરિપૂર્ણ ઋદ્ધિ સાથે લઈ વસંતઋતુ વનની અંદર ઊતરી. તે વસંતઋતુ જેનો અહંકાર સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યો છે, એવા કામદેવ રાજાનો ત્રણ જગતને જિતવાથી ઉત્પન્ન થએલો જશ મનોહર ત્રણ ગીતો વડે ગાતી જ ન હોય ! એમ લાગતી હતી. ત્રણ ગીતોમાં મલયપર્વત ઉપરથી આવતા પવનનો સત્કાર શબ્દ એ પહેલું ગીત, ભ્રમરોના ઝંકાર શબ્દ એ બીજું ગીત અને કોકિલ પક્ષીઓના મધુર શબ્દ એ ત્રીજું ગીત જાણવું. તે સમયે ક્રીડા કરવાના રસવડે ઘણી ઉત્સુક થએલી તે બન્ને રાજકન્યાઓ મનનું આકર્ષણ થવાથી હર્ષ પામી વનમાં ગઈ. કોઈ હાથીના બચ્ચા ઉપર તો કોઈ ઘોડા ઉપર, કોઈ ખચ્ચર જાતિના ઘોડા ઉપર, તો કોઈ પાલખી અથવા રથ વગેરેમાં એવી રીતે જાતજાતના વાહનમાં બેસી ઘણી સખીઓનો પરિવાર તેમની સાથે

નીકળ્યો. પાલખીમાં સુખે બેઠેલી સખીઓના પરિવારથી બન્ને રાજકન્યાઓ, વિમાનમાં બેઠેલી અને દેવીઓના પરિવારથી શોભતી એવી લક્ષ્મી અને સરસ્વતી માફક શોભવા લાગી. શોકનો સમૂળ નાશ કરનારાં ઘણાં અશોક-વૃક્ષો જેમાં સર્વત્ર વ્યાપી રહ્યાં છે, એવા અશોકવન નામના ઉદ્યાનમાં તે રાજકન્યાઓ આવી પહોંચી. અંદર કીકી સરખા ભ્રમર હોવાથી નેત્ર સમાન દેખાતાં પુષ્પોની સાથે જાણે પ્રીતિથી જ કે શું! પોતાનાં નેત્રોનો મેળાપ કરનારી રાજકન્યાઓ ઉદ્યાનમાં જવા લાગી. યૌવનદશામાં આવેલી અશોકમંજરી ક્રીડા કરનાર સ્ત્રીના ચિત્તને ઉત્સુક કરનારી, રક્ત અશોકવૃક્ષની શાખાએ મજબૂત બાંધેલા હિંડોળા ઉપર ચઢી. અશોકમંજરી ઉપર દૃઢ પ્રેમ રાખનારી સુંદર તિલક-મંજરીએ પ્રથમ હિંડોળાને હિંચકા નાખ્યા. સ્ત્રીના વશમાં પડેલો ભર્તાર જેમ સ્ત્રીના પાદપ્રહારથી હર્ષ પામી શરીરે વિકસ્વર થયેલા રોમાંચ ધારણ કરે છે, તેમ અશોકમંજરીના પાદપ્રહારથી સંતુષ્ટ થએલો અશોકવૃક્ષ વિકસ્વર પુષ્પોના મિષથી પોતાની રોમરાજી વિકસ્વર કરવા લાગ્યો કે શું! એમ લાગ્યું. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે—હિંડોળા ઉપર બેસી હીંચકા ખાનારી અશોકમંજરી તરુણ પુરુષોના મનમાં નાનાવિધ વિકાર ઉત્પન્ન કરી તેમનાં મનને અને નેત્રોને પણ હિંડોળે ચઢયાં હોય તેમ હીંચકા ખવરાવવા લાગી. તે વખતે રણઝણ શબ્દ કરનારાં અશોકમંજરીનાં રત્નજડિત મેખલા આદિ આભૂષણો જાણે પોતે તુટી જશે એવા ભયથી જાણે રુદન કરવા લાગ્યાં કે શું! એમ લાગ્યું. ક્રીડારસમાં

નિમગ્ન થયેલી અશોકમંજરી તરફ તરુણ પુરુષો વિકસ્વર રોમરાજીવાળા થઈ અને તરુણ સ્ત્રીઓ મનમાં ઈર્ષ્યા આણી ક્ષણમાત્ર જોતાં હતાં, તેટલામાં દુર્ભાગ્યથી પ્રચંડ પવનના વેગવડે હિંડોળો ત્રટ ત્રટ શબ્દ કરી અકસ્માત્ ત્રુટી ગયો, અને તેની સાથે લોકોના મનમાંનો ક્રીડારસ પણ જતો રહ્યો. શરીરમાંની નાડી તૂટતાં જેમ લોકો આકુળ-વ્યાકુળ થાય છે, તેમ હિંડોળો તૂટતાં જ સર્વે લોકો "આનું હવે શું થશે ?" એમ કહી આકુળ-વ્યાકુળ થઈ હાહાકાર કરવા લાગ્યા. એટલામાં જાણે કૌતુકથી આકાશમાં ગમન કરતી ન હોય ! એવી તે અશોકમંજરી હિંડોળા સહિત આકાશમાં વેગથી જતી વ્યાકુળ થએલા સર્વે લોકોના જોવામાં આવી. તે વખતે લોકોએ "હાય હાય ! કોઈ યમ સરખો અદૃશ્ય પુરુષ એને હરણ કરી જાય છે ! !" એવો ઉચ્ચ સ્વરે ઘણો કોલાહલ કર્યો. પ્રચંડ ધનુષ્યો અને બાણના સમુદાયોને ધારણ કરનારા શત્રુને આગળ ટકવા ન દેનારા એવા શૂરવીર પુરુષો ઝડપથી ત્યાં આવી પાસે ઉભા રહી અશોકમંજરીનું હરણ ઊંચી દૃષ્ટિએ જોતા હતા; પરંતુ તેઓ કાંઈ પણ કરી શક્યા નહીં. ઠીક જ છે, અદૃશ્ય અપરાધીને કોણ શિક્ષા કરી શકે ? કનકધ્વજ રાજા કાનમાં શૂળ પેદા કરે એવું કન્યાનું હરણ સાંભળીને ક્ષણમાત્ર વજ્રપ્રહાર થયાની માફક ઘણો દુઃખી થયો. "હે વત્સે ! તું ક્યાં ગઈ ! તું મને કેમ પોતાનું દર્શન દેતી નથી ? હે શુદ્ધ મનવાળી ! પૂર્વનો અતિશય પ્રેમ તેં છોડી દીધો કે શું ? હાય હાય !" કનકધ્વજ રાજા વિરહાતુર થઈ આ રીતે

શોક કરતો હતો, એટલામાં એક સેવકે આવીને કહ્યું કે, "હાય હાય! હે સ્વામિન્! અશોકમંજરીના શોકથી જર્જર મનવાળી થએલી તિલકમંજરી જેમ વૃક્ષની મંજરી પ્રચંડ પવનથી પડે છે, તેમ જબરી મૂર્છા ખાઈને પડી, તે જાણે કંઠમાં પ્રાણ રાખી શરણ વિનાની થઇ ગઈ ન હોય! એવી જણાય છે." કનકધ્વજ રાજા ઘા ઉપર ખાર નાંખ્યા જેવું અથવા શરીરના બળી ગયેલા ભાગ ઉપર ફોલ્લો થાય તેવું આ વચન સાંભળી કેટલાક માણસોની સાથે શીઘ્ર તિલકમંજરી પાસે આવ્યો. પછી તિલકમંજરી ચંદનનો રસ છાંટવા આદિ ઠંડા ઉપચારો કરવાથી મહા-મહેનતે સચેતન થઇ, અને વિલાપ કરવા લાગી. "મદો-ન્મત્ત હસ્તિ પેઠે ગમન કરનારી મ્હારી સ્વામિની! તું ક્યાં છે? તું મ્હારા ઉપર ઘણો પ્રેમ રાખનારી છતાં મને અહીં મૂકીને ક્યાં ગઈ? હાય હાય! ભાગ્ય વિનાની મ્હારા પ્રાણ ત્હારા વિયોગથી શરણ વિનાના અને ચારે બાજુથી બાણવડે વીંધાયેલા જેવા થયેલા હવે શી રીતે ટકી શકશે? હે તાત! હું જીવતી રહી એ કરતાં બીજી શી ખરાબ વાત છે? સહન કરી ન શકાય એવો મ્હારી બ્હે-નનો વિયોગ હવે હું કેવી રીતે સહન કરું?" એવો વિલાપ કરનારી તિલકમંજરી ઘેલી થયાની માફક ધૂળમાં આળોટવા અને જળમાં માછલીની માફક ઉછળવા લાગી. જેમ દવના સ્પર્શથી વેલડી સૂકાઇ જાય છે. તેમ તે ઉભી ઉભી જ એટલી સૂકાઈ ગઈ, કે, કોઈને પણ તેના જીવ-વાની આશા ન રહી. એટલામાં તેની માતા પણ ત્યાં આવીને

આ રીતે વિલાપ કરવા લાગી. "હે દુર્દૈવ! તેં નિર્દય થઈ એવું દુઃખ મને શા સારૂ આપ્યું? તું એક મારી પુત્રીને હરણ કરી ગયો અને બીજી પુત્રી તેના વિરહથી દુઃખી થઈ મારા દેખાતાં મરણ પામશે? હાય! હાય! નિર્ભાગી એવી હું હણાણી!!! હે ગોત્રદેવીઓ? વનદેવીઓ! આકાશદેવીઓ! તમે હવે તુરતજ પાસે આવો, અને એ મારી પુત્રીને જીવતી રાખો. રાણીની સખીઓ, દાસીઓ અને નગરની સતી સ્ત્રીઓ ત્યાં આવી રાણીના દુઃખથી પોતે દુઃખી થઈ ઉચ્ચસ્વરે, અતિશય વિલાપ કરવા લાગી. તે વખતે ત્યાંના સર્વ લોકોને શોક થયો, એમાં શું કહેવું? અશોક એવું નામ ધરાવનારા ઝાડો પણ ચારે તરફથી (વિલાપ) શોક કરતાં હોય એમ લાગ્યું. તે વખતે લોકોના દુઃખથી જાણે અતિશય દુઃખી થઇ ત્યાં રહી શકતો ન હોય? તેની જેમ સૂર્ય પણ પશ્ચિમ સમુદ્રમાં ડૂબી ગયો. પૂર્વ દિશા તરફથી ફેલાતા અંધકારને અશોકમંજરીના વિરહથી થયેલા શોકે માર્ગ દેખાડયો તેથી તે સુખે ઝડપથી ત્યાં સર્વ ઠેકાણે પ્રસરી રહ્યો. મનની અંદર શોક હોવાથી પ્રથમથી જ ઘણા આકુળ-વ્યાકુળ થયેલા સર્વ લોકો, બહાર અંધકાર થઈ ગયો ત્યારે ઘણા જ અકળાયા. મલિન વસ્તુનાં કૃત્ય એવાં જ હોય છે. પછી અમૃત સરખા સુખદાયી છે કિરણ જેનાં એવો ચંદ્રમા ત્રૈલોકયને મલિન કરનારા અંધકારને દૂર કરતો (છતો જાહેર થયો) ઉગ્યો. જેમ સજળ મેઘ વેલડીને તૃપ્ત કરે છે, તેમ ચંદ્રમાએ મનમાં દયા લાવીને જ કે શું? પોતાની ચંદ્રિકારૂપ અમૃતરસની વૃદ્ધિથી

તિલકમંજરીને પ્રસન્ન કરી. પછી રાત્રિને પાછલે પહોરે જેમ માર્ગની જાણ પથિક મુસાફર આો ઉઠે છે. તેમ જાણમાં ઉત્તમ એવી તિલકમંજરી મનમાં કાંઈક વિચાર કરીને ઊઠી. અને મનમાં કપટ ન રાખતાં સખીઓનો પરિવાર સાથે લઇ ઉદ્યાનની અંદર આવેલા ગોત્રદેવી ચક્રેશ્વરીદેવીના મંદિરમાં શીઘ્ર ગઈ. મહિમાનું સ્થાનક એવી શ્રીચક્રેશ્વરી દેવીની પરમ ભક્તિવડે સારા કમળોની માળાઓથી પૂજા કરીને તિલકમંજરીએ તેને નીચે પ્રમાણે વિનંતી કરી:-"હે સ્વામિનિ! મેં જો મનમાં કપટ રહિત ભક્તિ રાખીને સર્વ કાળ ત્હારી પૂજા, વંદના અને સ્તુતિ કરી હોય, તો આજ મ્હારા ઉપર પ્રસાદ કરી પોતાની પવિત્ર વાણીથી હીન મ્હારી બ્હેનની શુદ્ધિ કહો. હે માતાજી! આ વાત ત્હારાથી ન બની શકે તો, "મેં ભોજનનો આ જન્મ છે ત્યાં સુધી ત્યાગ કર્યો એમ માનજે. કેમકે નીતિનો જાણ માણસ પોતાના ઇષ્ટ માણસના અનિષ્ટની કલ્પના મનમાં આવે તો શું ભોજન કરે ખરો?" તિલકમંજરીની ભક્તિ, શક્તિ અને બોલવાની યુક્તિ જોઈ ચક્રેશ્વરી દેવી પ્રસન્ન થઈ શીઘ્ર પ્રગટ થઈ. માણસ મનની એકાગ્રતાથી કરે તો શું ન થાય? ચક્રેશ્વરીએ હર્ષથી કહ્યું કે, "હે તિલકમંજરી! ત્હારી બહેન સારી પેઠે છે. હે વત્સે! તું મનમાં ખેદ કરે છે તે છોડી દે, અને ભોજન કર. અશોકમંજરીની શુદ્ધિ એક માસમાં તને એની મેળે મળશે, અને તેજ વખતે દૈવયોગે તેનો અને ત્હારો મેળાપ પણ થશે. "મ્હારો મ્હારી બ્હેનની સાથે મેળાપ ક્યાં, ક્યારે કેવી રીતે થશે?" એમ જો તું પૂછતી હોય તો

સાંભળ. વૃક્ષોની બહુભીડ હોવાને લીધે કાયર માણસથી ઉલ્લંઘન ન કરી શકાય એવી એક મ્હોટી અટવી આ નગરીની પશ્ચિમ દિશાએ દૂર આવેલી છે તે સમૃધ્ધ અટવીમાં કોઈ ઠેકાણે પણ રાજાનો હાથ પેસી શકતો નથી. તથા સૂર્યના કિરણ પણ પ્રવેશ કરી શકાતા નથી. ત્યાંના શિયાળીઆ પણ અંતઃપુરમાં રહેલી રાણીઓની પેઠે સૂર્યને કોઇ કાળે જોઈ શકતાં નથી.

ત્યાં જાણે સૂર્યનું વિમાન જ પૃથ્વી ઉપર ઉતર્યું ન હોય! એવું શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનનું શોભીતું એક રત્નજડિત મ્હોટું મંદિર છે. આકાશમાં જેમ પૂર્ણ ચંદ્રમા શોભતો રહે છે, તેમ તે મંદિરમાં શ્રેષ્ઠ ચંદ્રકાંત મણિની જિનપ્રતિમા શોભે છે વિધાતાએ કલ્પવૃક્ષ, કામધેનું, કામકુંભ વગેરે વસ્તુથી મહિમાનો સાર લઇને પ્રતિમા ઘડી હોય કે શું? કોણ જાણે! હે તિલકમંજરી તું તે પ્રશસ્ત અને અતિશય જાગતી પ્રતિમાની પૂજા ભકિત કર. તેથી ત્હારી બ્હેનનો પત્તો મળશે અને મેળાપ થશે, તેમજ તારૂં બીજું પણ સર્વ સારૂં જ થશે. દેવાધિદેવ શ્રીજિનેશ્વર ભગવાનની સેવાથી શું ન થાય? જો તું એમ કહીશ કે "તે દૂર મંદિરે પૂજા કરવા દરરોજ હું શી રીતે જાઉં અને પાછી શી રીતે આવું તો હે સુંદરી! હું તેનો પણ ઉપાય કહું છું તે સાંભળ. કાર્યનો ઉપાય ગરબડમાં પૂરેપૂરો ન કહ્યો હોય તો કાર્ય સફળ થતું નથી. શંકરની પેઠે ગમે તે કાર્ય કરવા સમર્થ અને કહેલું ગમે તે કાર્ય કરવા તૈયાર એવો એક મ્હારો ચંદ્રચૂડ નામે સેવક દેવતા છે. જેમ બ્રહ્માના આદેશથી

હંસ સરસ્વતીને લઈને જાય છે. તેમ મ્હારા આદેશથી તે દેવ મયૂરપક્ષીનું રૂપ કરીને તને વાંછિત જગ્યાએ લઈ જશે.” ચક્રેશ્વરી દેવીએ એમ કહેતાંની સાથે જ જાણે આકાશમાંથીજ પડયો કે શું? કોણ જાણે એવો મધુર કેકારવ શબ્દ કરનારો એક સુંદર પિંછાવાળો મયૂરપક્ષી ક્યાંકથી પ્રગટ થયો. જેની ગતિની કોઇ બરોબરી ન કરી શકે એવા તે દિવ્ય મયૂરપક્ષી ઉપર બેસી તિલકમંજરી દેવીની પેઠે શ્રીજિનેશ્વરદેવની પૂજા કરવા ક્ષણમાત્રમાં આવે અને પાછી જાય છે. જ્યાં તિલકમંજરી આવે છે, તે આ મનને આનંદ ઉત્પન્ન કરનારી અટવી, તે જ આ મંદિર! તે જ હું તિલકમંજરી અને તે જ એ મ્હારો વિવેકી મયૂરપક્ષી છે. હે કુમાર! મ્હારો વૃત્તાંત મેં તમને કહ્યો. હે ભાગ્યશાળી! હવે હું શુદ્ધ મનથી તમને કાંઈક પૂછું છું. આજ એક માસ પૂરો થયો. હું હરરોજ અહિં આવું છું. મારવાડ દેશમાં જેમ ગંગા નદીનું નામ પણ ન મળે, તેમ મેં મ્હારી બ્હેનનું આજ દિન સુધી નામ પણ સાંભળ્યું નહીં. હે જગતમાં શ્રેષ્ઠ! કુમાર! રૂપ વગેરેથી મ્હારા સરખી એવી કોઈ કન્યા જગતની અંદર ભ્રમણ કરતાં કોઈ પણ સ્થળે ત્હારા જોવામાં આવી?” તિલકમંજરીએ એવો પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે રત્નસાર કુમારે વશ થયાની પેઠે મધુર સ્વરથી કહ્યું કે, “બીક પામેલી હરણીની પેઠે ચંચળ નેત્રવાળી ત્રૈલોક્યની અંદર રહેલી સર્વ સ્ત્રીઓમાં શિરોમણી એવી હે તિલકમંજરી! જગતમાં ભ્રમણ કરતાં મેં તદ્દન ત્હારા જેવી તો ક્યાંથી? પરંતુ એક અંશથી પણ ત્હારા જેવી કન્યા જોઈ નહિ, અને જોવામાં

આવશે પણ નહીં. કેમકે જગતમાં જે વસ્તુ હોય, તે જ જોવામાં આવે, ન હોય તે ક્યાંથી આવે? તો પણ દિવ્યકાંતિવાળો, હિંડોળે બેઠેલો, અને લક્ષ્મી જેવો મનોહર તાપસકુમાર શબરસેના અટવીમાં જોયો હતો જે રૂપ, આકાર, વચનની મધુરતાથી તારા જેવો. મ્હોટા મનવાળી હે તિલકમંજરી! તે તાપસ કુમારે સ્વાભાવિક પ્રેમથી જે મ્હારો આદરસત્કાર કર્યો, તે સર્વ વાતનો સ્વપ્ન માફક વિરહ થયો. એવાત જ્યારે જ્યારે યાદ આવે છે ત્યારે મ્હારૂ મન હજી પણ કટકેકટકા થતું હોય, અથવા બળતુ હોય એમ લાગે છે. તે તાપસકુમાર જ તું છે. અથવા તો તમારી બ્હેન હશે, એમ લાગે છે; કેમ કે, દૈવની ગતિ મુખથી કહી ન શકાય એવી હોય છે.” કુમાર એમ કહે છે એટલામાં બોલવામાં ચતુર એવો પોપટ કલકલ શબ્દ કરી કહેવા લાગ્યો કે, “હે કુમાર! એ વાત પહેલેથી જ મેં જાણી હતી. અને તને કહી પણ હતી હું નિશ્ચયથી કહું છું કે તે તાપસકુમાર ખરેખર કન્યા જ છે અને તે પણ એની બ્હેન જ છે. મ્હારી સમજ પ્રમાણે માસ પૂર્ણ થયો છે, તેથી આજ કોઇપણ રીતે તેનો મેળાપ થશે.” તિલકમંજરીએ પોપટનાં એવાં વચન સાંભળી કહ્યું કે “હે શુક!! જગતમાં સારભૂત એવી મ્હારી બ્હેનને જો હું આજે જોઇશ, તો હું નિમિત્તના જાણ એવા ત્હારી કમળવડે પૂજા કરીશ” આ રીતે તિલકમંજરીએ અને કુમારે પણ આદરથી “હે ચતુર! તે બહુ સારૂં વચન કહ્યું” આ પ્રમાણે તે પોપટના વખાણ કર્યા. એટલામાં મધુર શબ્દ કરનારા નુપૂરથી શોભતી, જાણે

આકાશમાંથી ચંદ્રમંડળી જ પડતી ન હોય! એવી ભ્રાંતિ ઉત્પન્ન કરનારી, અતિશય લાંબો આકાશપંથ કાપવાથી થાકી ગયેલી તથા બીજી હંસીઓ અદેખાઈથી, હંસો અનુરાગદૃષ્ટિથી અને કુમાર વગેરે લોકો આશ્ચર્યથી તથા પ્રીતિથી જેની તરફ જોતા રહ્યા છે, એવી એક દિવ્ય હંસી રત્નસાર કુમારના ખોળામાં પડી આળોટવા લાગી, અને પ્રીતિથી જ કે શું? કુમારના મુખ તરફ જ જોતી તથા ભયથી ધ્રુજતી છતાં મનુષ્ય ભાષાએ બોલવા લાગી. સત્વશાલી લોકોની પંક્તિમાં માણિક્યરત્ન સમાન, શરણે આવેલા જીવો ઉપર દયા અને રક્ષા કરનાર એવા હે કુમાર! તું મારી રક્ષા કર, શરણની અર્થી એવી હું શરણે જવા યોગ્ય એવા ત્હારા શરણે આવી છું. કેમકે, મ્હોટા પુરુષો શરણે આવેલા લોકોને વજ્રના પાંજરા સમાન છે. કોઈ વખતે અથવા કોઈ સ્થળે પવન સ્થિર થાય, પર્વત ચાલે, જળ તપાવ્યા વગર સ્વાભાવિક રીતે અગ્નિની માફક બળવા લાગે, અગ્નિ બરફસરખો શીતળ થાય, પરમાણુંનો મેરૂ મેરૂનો પરમાણું થાય, આકાશમાં અધ્ધર કમળ ઊગે, તથા ગર્દભને શીંગડાં આવે તથાપિ ધીર પુરુષો શરણે આવેલા જીવને કલ્પાંત થયે પણ છોડતા નથી. ધીર પુરુષો શરણે આવેલા જીવોની રક્ષા કરવાના માટે વિશાળ રાજ્યને રજકણ જેવા ગણે છે, ધનનો નાશ કરે છે, અને પ્રાણને પણ તણખલા જેવો ગણે છે." રત્નસાર કુમાર કમળ સરખા કોમળ એવાં તે હંસીના પિચ્છ ઉપર હાથ ફેરવી કહેવા લાગ્યો. "હે હંસિ! બીકણની માફક મનમાં બીક ન રાખ! કોઈ મનુષ્યોનો

રાજા, વિદ્યાધરોનો રાજા, વૈમાનિક દેવતાનો અથવા ભવનપતિનો ઈન્દ્ર પણ મારી પાસેથી હરવા સમર્થ નથી મ્હારા ખોળામાં બેઠી છતાં ધ્રુજનારી તું શેષનાગની કાંચળી જેવા પોતાના પિચ્છના સમૂહને કેમ ધ્રુજાવે છે? એમ કહી દયાળુ રત્નસાર કુમારે આકુળ-વ્યાકુળ થયેલી હંસીને સરોવરમાંથી નિર્મળ જળ અને સરસ કમળતંતુ મંગાવી આપીને સંતુષ્ટ કરી.

આ કોણ છે? ક્યાંથી આવી? કોનાથી ભય પામી? અને મનુષ્ય વાણીથી શી રીતે બોલે છે? એવો સંશય કુમાર વગેરે લોકોના મનમાં આવે છે, એટલામાં શત્રુના ક્રોડો સુભટોનાં ભયંકર વચન તેમને કાને પડયાં. તે એવી રીતે કે-"કોણ ત્રૈલોક્યનો અંત કરનારા યમને કોપાવે? કોણ પોતાના જીવિતની દરકાર ન રાખતાં શેષનાગના મસ્તકે રહેલા મણિને સ્પર્શ કરે? તથા કોણ પ્રલયકાળના અગ્નિની જવાળાઓમાં વગર વિચારે પ્રવેશ કરે?" એવાં વચન સાંભળતાં જ ચતુર પોપટના મનનાં શંકા આવી, અને તે શીઘ્ર મંદિરનાં દ્વારમાં આવી શું બનાવ બને છે, તે જોવા લાગ્યો. એટલામાં ગંગા નદીના પૂરની માફક આકાશમાર્ગે આવતી વિદ્યાધર રાજાની ઘણી શૂરવીર સેના તેના જોવામાં આવી. તીર્થના પ્રભાવથી, કાંઈક દૈવિક પ્રભાવથી, ભાગ્યશાળી રત્નસારના આશ્ચર્યકારી ભાગ્યથી અથવા રત્નસારના પરિચયથી કોણ જાણે કયા કારણથી પોપટ શૂરવીર પુરુષોનું વ્રત પાળવામાં અગ્રેસર થયો. તેણે ગંભીર અને ઉચ્ચ સ્વરથી શત્રુઓની સેનાને હોંકારો કરીને કહ્યું કે, "અરે વિદ્યાધર સુભટો! દુષ્ટ બુદ્ધિથી કયાં દોડો છો? દેવતાથી

પણ ન જીતાય એવો કુમાર આગળ બેઠો છે તેને નથી જોતા? સુવર્ણ સરખી તેજસ્વી કાયાને ધારણ કરનાર એ કુમાર જેમ ગરૂડ ચારે તરફ દોડનારા સર્પનો મદ ઉતારે છે, તેમ મદોન્મત્ત એવા તમારો અહંકાર ક્ષણમાત્રમાં ઉતારશે. આ કુમારને જો ક્રોધ ચઢશે તો યુદ્ધની વાર્ત્તા તો દૂર રહી! પણ તમને નાસતાં પણ ભૂમિનો છેડો નહીં આવે." વિદ્યાધરના સુભટો વીરપુરુષ સરખો પોપટનો એવો હોંકારો સાંભળીને વિલખા થયા, આશ્ચર્ય પામ્યા, ડરી ગયા, અને મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે 'એ કોઈ દેવતા અથવા ભવનપતિ પોપટના રૂપે બેઠો છે. એમ ન હોય તો એ આ રીતે વિદ્યાધરોને પણ હોંકારથી શી રીતે બોલાવે? આગળ રહેલો કુમાર કેવો ભયંકર છે? કોણ જાણે આજ સુધી વિદ્યાધરોના ઘણા સિંહનાદ પણ અમે સહન કર્યા છે, એમ છતાં આજ આ એક પોપટનો તુચ્છ હોંકારો અમારાથી કેમ સહન કરાતો નથી? વિદ્યાધરોને પણ ભય ઉત્પન્ન કરે એવો જેનો પોપટ પણ શૂરવીર છે, તો આગળ રહેલો કુમાર કોણ જાણે કેવો હશે? યુદ્ધ કરવામાં નિપુણ હોય તો પણ અજાણ્યાની સાથે કોણ યુદ્ધ કરે! કોઈ તરવાનો અહંકાર રાખતો હોય તો પણ તે પાર વિનાના સમુદ્રને કેમ તરી શકે?"

બીક પામેલા, આકુળવ્યાકુળ થએલા અને પરાક્રમથી ભ્રષ્ટ થએલા સર્વે વિદ્યાધરના સુભટો પોપટનો હોંકારો સાભળતાં જ ઉપર પ્રમાણે વિચારી શિયાળિયાની માફક એકદમ ભાગી ગયા! જેમ બાળકો પિતા પાસે જઈને કહે,

તેમ તે સુભટોએ પોતાના રાજા પાસે જઈ યથાર્થ વાત હતી તે કહી. ઠીક જ છે, પોતાના સ્વામી આગળ કાંઈ ગુપ્ત રખાય ? સુભટોનું વચન સાંભળતાં જ વિદ્યાધરરાજાનાં નેત્ર રોષથી રક્તવર્ણ થયાં, અને વીજળી પેઠે ચમકવા લાગ્યા. તેનું મુખ લલાટ ઉપર ચઢાવેલ ભ્રમરથી ભયંકર દેખાવા લાગ્યું. પછી સિંહ સરખા બલિષ્ઠ રાજાએ કહ્યું કે– "અરે સુભટો ! શૂરવીરતાનો અહંકાર ધારણ કરનારા પણ ખરેખર જોતાં કાયર અને વગર કારણે ડર રાખનારા તમને ધિક્કાર થાઓ ! પોપટ, કુમાર અથવા બીજો કોઈ દેવતા કે ભવનપતિ તે શું ? અરે રાંક સુભટો ! તમે હવે મ્હારૂં પરાક્રમ જોતા રહો." આ રીતે ઉચ્ચ સ્વરથી ધિક્કારયુક્ત વચન કહી વિદ્યાધર રાજાએ દશ મુખવાળું અને વીશ હાથવાળું રૂપ પ્રગટ કર્યું. એક જમણા હાથમાં શત્રુના બખતરને સહજમાં કાપી નાખનાર ખડ્ગ, અને એક ડાબા હાથમાં ઢાલ, એક હાથમાં મણિધર સર્પ સરખો બાણનો સમુદાય અને બીજા હાથમાં યમના બાહુદંડની માફક ભય ઉત્પન્ન કરનારૂં ધનુષ્ય, એક હાથમાં જાણે પોતાનો મૂર્તિમંત યશ જ ન હોય! એવો ગંભીર સ્વરવાળો શંખ અને બીજા હાથમાં શત્રુના યશરૂપ નામને બંધનમાં નાંખનારો નાગ પાશ. એક હાથમાં યમરૂપ હાથીના દંત સરખો શત્રુનો નાશ કરનાર ભાલો અને બીજા હાથમાં શત્રુથી દેખી ન શકાય એવી ફરસી, એક હાથમાં પર્વત સરખો મ્હોટો મુદ્ગર અને બીજા હાથમાં ભયંકર પત્રપાળ, એક હાથમાં બળતી કાંતિવાળો ભિંદિપાળ, અને બીજા હાથમાં

તીક્ષ્ણપણાથી જેની કોઈ બરોબરી ન કરી શકે એવું શલ્ય, એક હાથમાં મ્હોટું ભયંકર તોમર અને બીજા હાથમાં શત્રુને શૂળ ઉત્પન્ન કરનારૂં ત્રિશૂળ, એક હાથમાં પ્રચંડ લોહદંડ અને બીજા હાથમાં મૂર્તિમંત પોતાની શક્તિ જ ન હોય ! એવી શક્તિ, એક હાથમાં શત્રુનો નાશ કરવામાં ઘણો નિપુણ એવો પટ્ટીશ અને બીજા હાથમાં કોઈ પણ રીતે ફુટી ન શકે એવો દુસ્ફોટ, એક હાથમાં વૈરી લોકોને વિઘ્ન કરનારી શતઘ્ની અને બીજા હાથમાં પરચક્રને કાળચક્ર સમાન ચક્ર, આ રીતે વીસ હાથમાં અનુક્રમે વીસ આયુધો ધારણ કરી તે વિદ્યાધરરાજા જગત્‌ને ભય ઉત્પન્ન કરનારો થયો. વળી એક મુખથી સાંઢ જેમ ત્રાટ્કાર શબ્દ કરે તેમ હોંકારો કરતો, બીજા મુખથી તોફાની સમુદ્રની પેઠે ગર્જના કરતો, ત્રીજા મુખથી સિંહ સરખો સિંહનાદ કરતો, ચોથા મુખથી અટ્ટહાસ્ય કરનાર પુરુષની માફક શત્રુને ભય પેદા કરનારું અટ્ટહાસ્ય કરતો, પાંચમા મુખથી વાસુદેવની માફક મ્હોટો શંખ વગાડતો, છઠ્ઠા મુખથી મંત્રસાધક પુરુષની પેઠે દિવ્ય મંત્રોનો જાપ કરતો, સાતમા મુખથી મ્હોટો વાનર જેમ બુક્કારવ કરે છે, તેમ બુક્કારવ કરતો, આઠમા મુખથી પિશાચની પેઠે ઉચ્ચ સ્વરે ભયંકર કિલકિલ શબ્દ કરતો, નવમા મુખથી ગુરુ જેમ કુશિષ્યોને ઘણી તર્જના કરે છે, તેમ પોતાની સેનાને તર્જના કરતો, તથા દશમા મુખથી વાદી જેમ પ્રતિવાદીનો તિરસ્કાર કરે, તેમ રત્નસાર કુમારનો તિરસ્કાર કરતો એવો તે વિદ્યાધર રાજા જુદી જુદી ચેષ્ટા કરનારાં દશ મુખથી જાણે દશે દિશાઓને

સમકાળે ભક્ષણ કરવા જ તૈયાર ન થયો હોય! એવો દેખાતો હતો. એક જમણી અને એક ડાબી એવી બે આંખોવડે પોતાની સેના તરફ અવજ્ઞાથી–ધિક્કારથી જોતો, બે આંખવડે પોતાની વીસ ભુજાઓને અહંકારથી અને ઉત્સાહથી જોતો, બે આંખવડે પોતાના આયુધોને હર્ષથી અને ઉત્કર્ષથી જોતો, બે આંખ વડે પોપટને આક્ષેપથી અને દયાથી જોતો, બે આંખવડે હંસી તરફ પ્રેમથી અને સમજાવટથી જોતો, બે આંખવડે તિલકમંજરી તરફ અભિલાષથી અને ઉત્સુકતાથી જોતો; બે આંખવડે મયૂરપક્ષી તરફ ઈચ્છાથી અને કૌતુકથી જોતો, બે આંખવડે જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા તરફ ઉલ્લાસથી અને ભક્તિથી જોતો, બે આંખવડે કુમારને અદેખાઈથી અને રોષથી જોતો, બે આંખવડે કુમારના તેજ તરફ ભયથી અને આશ્ચર્યથી જોતો, એવો તે વિદ્યાધર રાજા પોતાની વીસ ભુજાની હરિફાઈથી જ કે શું! પોતાની વીસ આંખવડે ઉપર કહ્યા મુજબ જુદા જુદા વીસ મનોવિકાર પેદા કરતો હતો. પછી તે વિદ્યાધર રાજા યમની માફક કોઈને વશ ન થાય એવો, પ્રલય અને ઉત્પાતની પેઠે જગત્‌ને ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરનાર એવો થઈ આકાશમાં ઉછળ્યો. વાનર સરખો પોપટ ભયંકર અને જોઈ ન શકાય એવા સાક્ષાત્ રાવણ સરખા વિદ્યાધર રાજાને જોઈને શીઘ્ર બીક પામ્યો. ઠીક જ છે, તેવા ક્રૂર સ્વરૂપ આગલ કોણ સામો ઊભો રહે? કોણ પુરુષ દાવાગ્નિની બળતી જ્વાલાને પીવા ઈચ્છે? હશે, બીક પામેલો પોપટ શ્રીરામ સરખા રત્નસાર કુમારને શરણે ગયો. તેવો ભય

આવે બીજો કોણ શરણ લેવા યોગ્ય છે? પછી વિદ્યાધર રાજાએ આ રીતે હોંકારો કરી બોલાવ્યો. "અરે કુમાર! દૂર ચાલ્યો જા, નહિ તો હમણાં નાશ પામીશ. અરે દુષ્ટ! નિર્લજ્જ! અમર્યાદ! નિરંકુશ! તું મારા જીવિતનું સર્વસ્વ એવી હંસીને ખોળામાં લઈને બેઠો છે? અરે! તને બિલકુલ કોઈની બીક કે શંકા નથી? જેથી તું મ્હારા આગળ હજી ઊભો છે. હે મૂર્ખ! હંમેશાં દુઃખી જીવની માફક તું તરત મરણને શરણ થઈશ"

આ પ્રમાણે વિદ્યાધર રાજા તિરસ્કાર વચન બોલી રહ્યો,ત્યારે પોપટ શંકાથી, મયૂરપક્ષી કૌતુકથી, કમળ સમા નેત્ર ધારણ કરનારી તિલકમંજરી ત્રાસથી અને હંસી સંશયથી કુમારના મુખ તરફ નીહાળતી હતી. એટલામાં કુમારે કિંચિત્ હાસ્ય કરીને કહ્યું. "અરે! તું વગર પ્રયોજને કેમ બ્હીવરાવે છે? એ બ્હીવરાવવું કોઈ બાળક આગળ ચાલશે, પણ શૂરવીર આગળ નહિ ચાલે. બીજાઓ તાળી વગાડવાથી ડરે છે. પરંતુ પડહ વાગે તો પણ ધીઠાઈ રાખનારો મઠમાંનો કપોતપક્ષી બિલકુલ નહીં બીએ. એ શરણે આવેલી હંસીને કલ્પાંત થાય તો પણ હું નહીં મૂકું, એમ છતાં સાપના માથામાં રહેલા મણિની પેઠે તું એની ઈચ્છા કરે છે માટે તને ધિક્કાર થાઓ. અરે! એની આશા છોડીને તું શીઘ્ર અહિંથી દૂર થા. નહીં તો હું ત્હારા દશ મસ્તકથી દશ દિક્પાળોને બળી આપીશ."

એટલામાં રત્નસારકુમારને પોતે સહાય કરવાની ઈચ્છા કરનારા ચંદ્રચૂડ દેવતાએ મયૂરપક્ષીનું રૂપ મૂકી શીઘ્ર

પોતાનું દેવતાઈ રૂપ લીધું, અને હાથમાં જાતજાતનાં આયુધ ધારણ કરીને જાણે કુમારે બોલાવ્યો જ ન હોય! તેમ કુમારની પાસે આવ્યો. પૂર્વભવે કરેલાં પુણ્યોની બલિહારી છે! પછી ચંદ્રચૂડે કુમારને કહ્યું કે, "હે કુમાર! તું ત્હારી મરજી પ્રમાણે લડાઈ કર, હું તને હથિયાર પૂરાં, પાડું, અને ત્હારા શત્રુના ચૂરેચૂરા કરી નાંખું." ચંદ્રચૂડનું એવું વચન સાંભળી લોઢાનું કવચ તથા કુબેરના પક્ષ મળવાથી તક્ષકાદિકની માફક બમણો ઊત્સાહ પામ્યો, અને તિલકમંજરીના હાથમાં હંસીને આપી પોતે તૈયાર થઈ વિષ્ણુ જેમ ગરૂડ ઉપર ચડે તેમ તે સમરાંધકાર અશ્વ ઉપર ચઢયો. ત્યારે ચંદ્રચૂડે શીઘ્ર એકાદ ચાકરની માફક કુમારને ગાંડીવને તુચ્છ કરનારૂં ધનુષ્ય અને બાણનાં ભાથાં આપ્યાં. તે વખતે રત્નસાર કુમાર દેદીપ્યમાન કાળની માફક પ્રચંડ ભુજાદંડને વિષે ધારણ કરેલા ધનુષ્યનો મ્હોટો ટંકાર શબ્દ કરતો આગળ આવ્યો. પછી બન્ને મહાન યોદ્ધાઓએ ધનુષ્યના ટંકારથી દશે દિશાઓને બ્હેરી કરી નાંખે એવું બાણયુદ્ધ ચલાવ્યું. બન્ને જણા ચાલાક હસ્તવાળા હોવાથી તેમનું બાણનું ભાથામાંથી કાઢવું, ધનુષ્યે જોડવું અને છોડવું દક્ષ પુરૂષોથી પણ દેખાયું નહીં. માત્ર બાણની વૃષ્ટિ એક સરખી થતી હતી તે પોપટ વગેરે સર્વના જોવામાં આવી. ઠીક જ છે. જળથી ભરેલો નવો મેઘ વૃષ્ટિ કરે, ત્યારે વૃષ્ટિની ધારાનો પૂર્વાપર ક્રમ ક્યાંથી જણાય? બાણ ફેંકવામાં સ્વાભાવિક હસ્તચાતુર્ય ધારણ કરનારા અને કોઈ કાળે પણ આકુળ–વ્યાકુળ ન થાય એવા તે બન્ને વીરોનાં બાણ જ

માંહોમાંહે એક–બીજાને પ્રહાર કરતાં હતાં, પરંતુ તેમને શરીરે એક પણ લાગ્યું નહીં. ઘણો ક્રોધ પામેલા તે બન્ને મહાયોદ્ધાઓનું ઘણા કાળ સુધી સેલ્લ, બાવલ્લ, તીરી, તોમર, તબલ, અર્ધચંદ્ર, અર્ધનારાચ, નારાચ વગેરે જાત-જાતનાં તીક્ષ્ણ બાણોથી યુદ્ધ ચાલ્યું. સંગ્રામ કરવામાં કુશળ એવા તે બન્ને જણા ઘણો કાળ સંગ્રામ થયો તો પણ થાક્યા નહીં, સરખે સરખા બે જબ્બર જુગારી હોય તો તેમનામાં માંહોમાંહે કોણ જીતશે ? તેમ આમાં કોણ જીતશે તેનો સંશય રહ્યો. ઠીક જ છે, એક વિદ્યાના બળથી અને બીજો દેવતાના બળથી બલિષ્ઠ થએલા, વાલિ અને રાવણ સરખા તે બન્ને યોદ્ધાઓમાં કોનો જય થાય, તે શીઘ્ર શી રીતે નક્કી કરાય? સારી નીતિનું ઉપાર્જન કરેલું ધન જેમ વખત જતાં ચઢતી દશામાં આવે છે, તેમ નીતિનું અને ધર્મનું બળ ઘણું હોવાથી રત્નસાર કુમારનો અનુક્રમે જય થયો. તેથી વિલખા થએલા વિદ્યાધર રાજાએ પોતાનો પરાજય થયો એમ જાણીને સંગ્રામ કરવાની સીધી રીતિ છોડી દીધી, અને તે પોતાની સર્વ શક્તિથી કુમાર ઉપર ધસી આવ્યો. વીસ ભુજાઓમાં ધારણ કરેલાં વિવિધ પ્રકારનાં શસ્ત્રોથી કુમારને પ્રહાર કર-નારો તે વિદ્યાધર રાજા, સહસ્રાર્જુનની માફક કોઈથી ન ખમાય એવો થયો. મનમાં શુદ્ધ વિચાર રાખનારો રત્નસાર કુમાર "અન્યાયથી સંગ્રામ કરનાર કોઈપણ પુરુષની કોઈ કાળે જીત ન થાય" એમ ધારી ઘણો ઉત્સાહવંત થયો. વિદ્યાધરનૃપના બધા પ્રહારથી અશ્વરત્નની ચાલાકીથી બચાવ કરનાર કુમારે ક્ષુરપ્રબાણ હાથમાં લીધું. શસ્ત્રો કેમ તોડવા તેનો

મર્મ જાણનાર કુમારે, અસ્રાવડે જેમ વાળ કાપે તેમ તેનાં સર્વ શસ્રો તોડી નાંખ્યાં. પછી કુમારે સંગ્રામમાં એક બારીક અર્ધચન્દ્ર બાણવડે વિદ્યાધરનું ધનુષ્ય તોડયું ને બીજા અર્ધચંદ્ર બાણથી કોઈથી ન ભેદાય એવો વિદ્યાધર રાજાની છાતીમાં પ્રહાર કર્યો. ઘણું અજાયબ છે કે, એક વણિકકુમારમાં પણ એવું અલૌકિક પરાક્રમ હતું. લાખના રસ સરખો લોહીનો ઝરનારો અને છાતીમાં થએલા પ્રહારથી દુઃખી થયેલો વિદ્યાધર રાજા હથિયાર વિનાનો હોવાથી પાનખર ઋતુમાં પાંદડાં વિનાના થએલા પીપળાના ઝાડ જેવો થયો. વિદ્યાધર રાજા તેવી સ્થિતિમાં હતો, તો પણ ક્રોધાંધ થઈ તેણે વેગ બહુ હોવાને લીધે કોઈથી પકડાય નહીં એવાં અનેક જાતનાં રૂપ બહુરૂપિણી વિદ્યાવડે કર્યાં. વિદ્યાધર રાજાએ આકાશમાં પ્રકટ કરેલાં તે લાખો રૂપો પવનના તોફાનની માફક સંપૂર્ણ જગતને ભયકારી થયાં, તે સમયે પ્રલયકાળના ભયંકર વાદળાં સરખાં તે રૂપોથી સર્વ પ્રદેશ રોકાયેલો હોવાથી આકાશ ન જોવાય એવું ભયંકર થયું. રત્નસાર કુમારે જ્યાં જ્યાં પોતાની નજર ફેરવી ત્યાં ત્યાં ભંયકર ભુજાના સમુયદાયથી ન જોવાય એવો વિદ્યાધર રાજા જ તેના જોવામાં આવ્યો. એટલું થયું તો પણ કુમારને અજાયબ ન લાગ્યું, અને કિંચિત્માત્ર પણ ભય ન લાગ્યો. ધીર પુરુષો કલ્પાંતકાળ આવી પડે તો પણ કાયર થતા નથી, પછી કુમારે નિશાન કર્યા વિના ચારે તરફ બાણની વૃષ્ટિ શરૂ કરી. ઠીક જ છે, સંકટનો વખત આવે ધીર પુરુષો અધિક પરાક્રમ પ્રગટ કરે છે.

કુમારને ભયંકર સંકટમાં સપડાયેલા જોઈને ચંદ્રચૂડ દેવતા હાથમાં મ્હોટો મુદ્‌ગર લઈ વિદ્યાધર રાજાને પ્રહાર કરવા ઊઠયો. હાથમાં ગદા ધારણ કરનાર ભીમસેનની માફક ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરીને આવતા ચંદ્રચૂડને જોઈ દુઃશાસન સરખો વિદ્યાધર રાજા શીઘ્ર ક્ષોભ પામ્યો. તથાપિ ઘણું ધૈર્ય પકડી પોતાના સર્વ ભુજાઓથી, સર્વ શકિતથી અને બધી તરફથી દેવતાને પ્રહાર કરવા લાગ્યો. દેવતાની શકિત અચિંત્ય અને કુમારનું ભાગ્ય અદ્‌ભુત હોવાથી ચંદ્રચૂડ ઉપર થયેલા શત્રુના સર્વે પ્રહાર, કૃતઘ્ન માણસ ઉપર ઉપકારની માફક નિષ્ફળ ગયા.

જેમ ઇંદ્ર વજ્રવડે પર્વતને તોડી પાડે, તેમ ક્રોધથી દુર્ધર થયેલા ચંદ્રચૂડે મુદ્‌ગરવડે પોતાની સર્વ શકિતથી વિદ્યાધર રાજા ઉપર પ્રહાર કર્યો ત્યારે કાયર માણસના પ્રાણ નીકળી જાય એવો ભયંકર અવાજ થયો. વિદ્યાબળથી અહંકારી થયેલા, ત્રૈલોકયને જીતવાની સત્તા રાખનાર એવા વાસુદેવ જેવા વિદ્યાધર રાજાનું વજ્ર સરખું મજબુત માથું તે પ્રહારથી છેદાયું નહિ. તથાપિ તેની બહુરૂપ ધારણ કરનારી મહાવિદ્યા ભય પામીને જ કે શું! કાગડાની પેઠે શીઘ્ર નાસી ગઈ. દેવતાની સહાય આશ્ચર્યકારી હોય એમાં શક નથી. “આ કુમાર સ્વભાવથી જ શત્રુઓને રાક્ષસ સરખો ભયંકર લાગતો હતો. અને તેમાં અગ્નિને સહાયકારી જેમ વાયુ મળે, તેમ તેને જેનો પરાભવ ન કરાય એવો દેવતા સહાયકારી મળ્યો.” એમ વિચારી બીકણની માફક વિદ્યાધર રાજા નાસી ગયો, કહ્યું છે કે—જે ભાગે તે જીવે.

પાયદળનો સ્વામી તે વિદ્યાધર રાજા જાણે પોતાની ભાગી જએલી ઈષ્ટ વિદ્યાને જોવાને અર્થે તેની પાછળ શીઘ્ર વેગથી દોડતો ગયો. સંનિયોગ શિષ્ટ (પરસ્પર સંયોગથી બની ગએલાં) બે કાર્યોમાં જેમ એકનો નાશ થવાથી પણ બીજાનો નાશ થાય છે, તેમ વિદ્યાનો લોપ થતાં જ વિદ્યાધર રાજાનો પણ લોપ થયો. સુકુમાર કુમાર ક્યાં? અને કઠોર વિદ્યાધર ક્યાં? તથાપિ કુમારે વિદ્યાધરને જીત્યો. એનું કારણ કે, જ્યાં ધર્મ હોય, ત્યાં જય છે. વિદ્યાધર રાજાના સેવક જે વિદ્યાધર હતા, તે પણ તેની સાથે જ નાસી ગયા! ઠીક જ છે, દીવો બુઝાઈ ગયા પછી તેનો પ્રકાશ પાછળ શું રહે? જેમ રાજા સેવકની સાથે મહેલમાં આવે, તેમ કુમાર દુર્જય શત્રુને જીતવાથી ઉત્કર્ષ પામેલા દેવતાની સાથે મહેલમાં આવ્યો. અતિશય ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરનારું કુમારનું એવું ચરિત્ર જોઈને તિલકમંજરી હર્ષથી વિકસ્વર થએલી રોમરાજીને ધારણ કરતી છતી મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે, "ત્રણે લોકમાં શ્રેષ્ઠ એવો એ તરૂણ કુમાર પુરુષમાં એક રત્ન છે, માટે ભાગ્યથી જો મ્હારી બ્હેન હમણાં મળે તો આવા ભર્તારનો લાભ થાય" એમ વિચારી મનમાં ઉત્સુકતા, લજ્જા અને ચિંતા ધારણ કરનારી તિલકમંજરી પાસેથી કુમારે બાળકની માફક હંસીને ઉપાડી લીધી, અને તેથી હંસી કહે છે કે:

"ધીર પુરુષોમાં અગ્રેસર, કાર્યભાર ચલાવવા સમર્થ, વીર પુરુષોની ગણતરીમાં મુખ્ય એવા હે કુમારરાજ! તું ચિરકાળ જીવતો અને જયવંતો રહે. હે ક્ષમાશીલ કુમાર!

દીન, રાંક, અતિશય બીકણુ અને અકાર્ય એવી મેં મ્હારે માટે તને ઘણો ખેદ આપ્યો, તેની ક્ષમા કર. ખરેખર જોતાં વિદ્યાધર રાજા જેવો મ્હારા ઉપર ઉપકાર કરનારો બીજો કોઈ નથી. કેમકે, જેની બીકથી હું અનંત પુણ્યોથી પણ ન મળી શકે એવા ત્હારા ખોળામાં આવીને બેઠી. ધનવાન પુરુષના પ્રસાદથી જેમ નિર્ધન પુરુષ સુખી થાય છે, તેમ અમારા જેવા પરાધીન અને દુઃખી જીવ ત્હારા યોગથી ચિરકાળ સુખી થાઓ." કુમારે કહ્યું. "મીઠું બોલનારી હે હંસી! તું કોણ છે? વિદ્યાધરે તને શી રીતે હરણ કરી? અને આ મનુષ્યની વાણી તું શી રીતે બોલે છે તે કહે" પછી તે ઉત્તમ હંસી કહેવા લાગી :–

"મ્હોટા જિનમંદિરથી શોભતા વૈતાઢ્ય પર્વતના શિખરના અલંકારભૂત એવા રથનૂપુરચક્રવાળ નામે નગરની રક્ષા કરનારો અને સ્ત્રીઓને વિષે આસક્ત એવો તરૂણીમૃગાંક નામે વિદ્યાધર રાજા છે. એકદા તેણે આકાશમાર્ગે જતાં કનકપુરીમાં મનોવેધક અંગચેષ્ટા કરનારી અશોકમંજરી નામે રાજકન્યા જોઈ. સમુદ્ર ચંદ્રમાને જોતાં જ જેમ ખળભળે છે, તેમ હિંડોળા ઉપર ક્રીડા કરનારી સાક્ષાત્ દેવાંગના સરખી તે કન્યાને જોઈ વિદ્યાધર રાજા ક્ષોભ પામ્યો પછી તેણે તોફાની પવન વિકુર્વીને હિંડોળા સાથે રાજકન્યાને હરણ કરી. પોતાની મતલબ સાધવા યથાશકિત કોણ પ્રયત્ન ન કરે."

વિદ્યાધર રાજાએ રાજકન્યાને હરણ કરી શબરસેના નામે મ્હોટી અટવીમાં મૂકી. ત્યાં તે હરિણીની પેઠે બીક પામવા

લાગી. અને ટીટોડીની માફક આક્રંદ કરવા લાગી. વિદ્યાધર રાજાએ તેને કહ્યું "હે સુંદર સ્ત્રી! તું કેમ બીકથી ધ્રુજે છે? દિશાઓને વિષે નજર કેમ ફેંકે છે? અને હે સુંદરી! આક્રંદ પણ કેમ કરે છે? હું કોઈ બંદીખાનામાં રાખનારો કે પરસ્ત્રીલંપટ નથી, પણ ત્હારો દાસ થઈ ત્હારી પ્રાર્થના કરૂં છું. માટે મ્હારી સાથે પાણિગ્રહણ કર અને તમામ વિદ્યાધરોની તું સ્વામિની થા." "અગ્નિની માફક બીજાને ઉપદ્રવ કરનારા કામાંધ લોકો દુષ્ટ અને અનિષ્ટ ચેષ્ટા કરીને પાણિગ્રહણ કરવા ઈચ્છે છે, એમને અતિશય ધિક્કાર થાઓ!!" મનમાં એવો વિચાર કરનારી અશોકમંજરીએ વિદ્યાધર રાજાને કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં. અનિષ્ટ ચેષ્ટા પ્રકટ દેખાતી હોય તે પુરુષને કયો સત્પુરુષ મોઢે ના–હા નો જવાબ સરખો આપે! "માતા–પિતા તથા સ્વજનના વિરહથી હાલમાં એને નવું દુઃખ થયું છે, તથાપિ અનુક્રમે સુખેથી એ મ્હારી ઈચ્છા ફળીભૂત કરશે,"મનમાં એવી આશા રાખીને વિદ્યાધર રાજાએ શાસ્ત્રી જેમ પોતાના શાસ્ત્રનું સ્મરણ કરે છે, તેમ પોતાનું સર્વ કામ પરિપૂર્ણ કરનારી સુંદર વિદ્યાને સંભારી તેનું સ્મરણ કર્યું. કન્યાનું સ્વરૂપ ગુપ્ત રાખવા માટે વિદ્યાના પ્રભાવથી તે વિદ્યાધર રાજાએ રાજકન્યાને નટની માફક એક તાપસ કુમારના સ્વરૂપમાં પ્રગટ કરી. જેનામાં બિલકુલ સત્ત્વ નથી, તથા બાળક જેવી બુદ્ધિવાળો એવો વિદ્યાધર રાજા કેટલીયવાર અશોકમંજરીને મનાવતો હતો. મનાવતાં તેણે જે આદર સત્કારના વચન કહ્યાં, તે અશોકમંજરીને તિરસ્કારરૂપ લાગ્યાં. બીજા સારા ઉપચાર

કર્યા તે આપદાની પ્રાપ્તિ જેવા લાગ્યા અને પ્રેમપૂર્વક આલાપ કર્યા તે પાપની વાણી સરખા લાગ્યા, રાખમાં હોમ કરવો, જળના પ્રવાહમાં પેશાબ કરવો અથવા ખારી ભૂમિમાં વાવવું, સીંચવું, વગેરે જેમ નકામું છે, તેમ વિદ્યાધર રાજાના સર્વ મનાવવાના પ્રકાર અશોકમંજરીને વિષે નકામા થયા, તો પણ વિદ્યાધર રાજાએ મનાવવાના નિષ્ફળ પ્રકાર બંધ કર્યા નહીં. ચિત્તભ્રમ રોગવાળા પુરુષની માફક કામી પુરુષોનો દુરાગ્રહ કહી ન શકાય એવો હોય છે. તે પાપી વિદ્યાધર રાજા એક વખતે કાંઈ કાર્યને બહાને પોતાને શહેર ગયો, ત્યારે વેષધારી તાપસ કુમારે હિંડોળાના ક્રીડા કરતા તને જોયો, તાપસકુમાર ત્હારા ઉપર ભરૂંસો રાખી, પોતાની હકીકત કહે છે, એટલામાં વિદ્યાધર રાજા ત્યાં આવી પવન જેમ આકડાના કપાસને હરણ કરે છે, તેમ તેને હરણ કરી ગયો, અને મણિરત્નોથી દેદીપ્યમાન પોતાના દિવ્ય મંદિરમાં લઈ જઈ તેણે ક્રોધથી તેને કહ્યું કે "અરે દેખાતી ભોળી! ખરેખર ચતુર! અને બોલાવામાં ડાહી! એવી હે સ્ત્રી! તું કુમારની તથા બીજા કોઈની સાથે પ્રેમથી વાર્તાલાપ કરે છે, અને ત્હારા વશમાં પડેલા મને ઉત્તર સરખો પણ આપતી નથી! હજી મ્હારી વાત કબૂલ કર, દુરાગ્રહ મૂકી દે, નહીં તો દુઃખદાયી યમ સરખો હું ત્હારા ઉપર રુષ્ટ થયો એમ સમજ." એવું વચન સાંભળી, મનમાં ધૈર્ય પકડી અશોકમંજરીએ કહ્યું, "અરે વિદ્યાધર રાજા! છળબળથી શું લાભ થાય! છળવંત તથા બળવંત લોકોથી કદાચ રાજ્યઋદ્ધિ આદિ સધાય, પરંતુ કોઈ કાળે પણ

છળ– બળથી પ્રેમ ન સધાય. બન્ને જણાના ચિત્ત પ્રસન્ન હોય તોજ ચિત્તરૂપ ભૂમિમાં પ્રેમરૂપ અંકુર ઉત્પન્ન થાય છે, જેમ ઘી વિના લાડવા બાંધવા, તેમ સ્નેહ વિનાનો સ્ત્રી –પુરુષોને પ્રેમ શા કામનો? એવો સ્નેહ વિનાનો સંબંધ તો જંગલમાં બે લાકડાઓનો પણ માંહોમાંહે થાય છે, માટે મૂર્ખ વિના બીજો કયો પુરુષ સ્નેહ રહિત બીજા માણસની મનવાર કરે? સ્નેહનું સ્થાનક જોયા વિના દુરાગ્રહ પકડનારા મતિમંદ માણસને ધિક્કાર થાઓ." અંકુશ વિનાનો વિદ્યાધર રાજા અશોકમંજરીનાં એવાં વચન સાંભળી ઘણો રોષ પામ્યો અને મ્યાનમાંથી શીઘ્ર ખડ્ગ બહાર કાઢી કહેવા લાગ્યો કે અરેરે! હમણાં હું તને મારી નાખું! મ્હારી પણ નિંદા કરે છે!" અશોક મંજરીએ કહ્યું "અનિષ્ટ માણસની સાથે સંબંધ કરવા કરતાં મરવું એ મને વધુ પસંદ છે. જો મને છોડવાની ત્હારી ઈચ્છા ન હોય તો તું બીજો કાંઈ પણ વિચાર ન કરતાં અત્યારે જ મને મારી નાંખ." પછી અશોકમંજરીના પુણ્યના ઉદયથી વિદ્યાધર રાજારા મનમાં વિચાર આવ્યો કે, "હાય હાય! ધિક્કાર થાઓ! આ શું મેં દુષ્ટ બુદ્ધિનું કામ માંડયું? પોતાનું જીવિત જેના હાથમાં હોવાથી જે જીવિતની માલિક કહેવાય છે, તે પ્રિય સ્ત્રીને માટે કયો પુરુષ ક્રોધથી એવું ઘાતકીપણાનું આચરણ કરે? શામોપચારથી જ સર્વ ઠેકાણે પ્રેમ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે. તેમાં પણ સ્ત્રીને વિષે એ નિયમ વિશેષે કરી લાગુ પડે છે, પાંચાલ નામે નીતિ શાસ્ત્રના કર્તાએ કહ્યું છે કે–" સ્ત્રીઓની સાથે ઘણી સરળતાથી

કામ લેવું.” કૃપણનો સરદાર જેમ પોતાનું ધન ભંડારમાં રાખે છે, તેમ વિદ્યાધર રાજાએ એમ વિચારી મનમાં ઉલ્લાસ લાવી પોતાનું ખડ્ગ પાછું શીઘ્ર મ્યાનમાં રાખ્યું; અને નવી સૃષ્ટિકર્તા જેવો થઈ કામકરી વિદ્યાથી અશોકમંજરીને મનુષ્યની ભાષા બોલનારી હંસી બનાવી. પછી માણિક્ય-રત્નમય મજબૂત પાંજરામાં હંસીને રાખી તે પૂર્વની માફક આદરથી તેને સારી રીતે પ્રસન્ન કરતો રહ્યો. વિદ્યાધર રાજાની કમળા નામે સ્ત્રી હતી, તેના મનમાં કંઇક શંકા આવી. તેથી તેણે સાવચેત રહી એક વખતે પોતાના ભર્તારને હંસીની સાથે ડહાપણથી ભરેલાં ચાટુ વચન બોલતાં પ્રકટ-પણે દીઠો. તે કમળા, મનમાં અદેખાઈ ઉત્પન્ન થવાથી સામું જોવાય નહીં એવી તથા મત્સર ઉત્પન્ન થવાથી કોઈથી મનાવી શકાય નહીં એવી થઈ, એમાં કાંઈ નવાઈ નથી, સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ એવો જ હોય છે.

કમળાએ પોતાની સખી જેવી વિદ્યાની મદદથી હંસીનું વૃત્તાંત મૂળથી જાણ્યું, અને હૃદયમાં ખૂંચેલું શલ્ય જેમ કાઢે તેમ તે હંસીને પાંજરામાંથી કાઢી મૂકી. શોકયભાવે પણ તેને ભાગ્યયોગથી અનુકૂળ પડયું, જાણે નરકમાંથી બહાર ન નીકળતી હોય તેમ વિદ્યાધર રાજાના ઘરમાંથી બહાર પડેલી હંસી શબરસેના અટવી તરફ ચાલી. ‘પાછળ વિદ્યાધર આવશે’ એવી બ્હીકથી ઘણી આકૂળ–વ્યાકૂળ થએલી હંસી ધનુષ્યથી છુટેલા બાણની માફક વેગથી ગમન કરતી થાકી ગઈ, અને પોતાના ભાગ્યોદયથી વિશ્રાંતિ લેવા અહિં ઉતરી. તેમજ કમળમાં જેમ સંતાઈ જાય તેમ તમને જોઈ તમારા

ખોળામાં સંતાઈ ગઈ. હે કુમારરાજ ! તે હંસી હું જ છું. જે મ્હારી પાછળ આવ્યો, તમે જીત્યો, તે વિદ્યાધર છે." તિલકમંજરી પોતાની બ્હેનની એવી હકીકત જાણી બ્હેનના દુઃખથી દુઃખી થઈ ઘણો જ વિલાપ કરવા લાગી. સ્ત્રીઓની રીતિ એવી જ હોય છે, તિલકમંજરીએ કહ્યું "હાય હાય! હે સ્વામિનિ ! ભયની જાણે રાજધાનીજ ન હોય ! એવી અટવીમાં એકલી તાપસપણામાં શી રીતે રહી ? દૈવની વિચિત્ર ગતિને ધિક્કાર હોજો. બ્હેન ! આજ સુધી સુખમાં રહેલી તેં દેવાંગનાને તિર્યંચના ગર્ભમાં રહેવા સમાન કોઈથી સહન ન કરાય એવો ઘણો દુઃખદાયક પિંજરવાસ શી રીતે સહન કર્યો ! હાય હાય ! વડીલ બ્હેન ! આ ભવમાં જ તને તિર્યંચપણું પ્રાપ્ત થયું ! દૈવ નટની માફક સુપાત્રની પણ વિડંબના કરે છે માટે તેને ધિક્કાર થાઓ ! બ્હેન ! પૂર્વભવે તેં કૌતુકથી કોઈને વિયોગ પડાવ્યો હશે અને મેં તેની ઉપેક્ષા કરી હશે, તેથી આ અકથ્ય એવું માઠું ફળ મળ્યું. હાય ! હાય ! દુર્દૈવથી ઉત્પન્ન થએલું અથવા જાણે મૂર્તિમંત દુર્ભાગ્ય જ ન હોય ! એવું ત્હારૂં તિર્યંચપણું હવે શી રીતે દૂર થશે !" તિલકમંજરી એવો વિલાપ કરે છે એટલામાં સન્મિત્રની માફક ખેદ દૂર કરનાર ચંદ્રચૂડ દેવતાએ તે હંસી ઉપર જળ છાંટીને પોતાની શક્તિથી તેને પૂર્વ પ્રમાણે કન્યા બનાવી. જાણે નવી સરસ્વતી જ ઉત્પન્ન થઈ કે શું ! અથવા લક્ષ્મી જ સમુદ્રમાંથી નીકળી કે શું ! એવી કુમાર વગેરેને ઘણો હર્ષ ઉત્પન્ન કરનારી કન્યા તે વખતે બહુ શોભવા લાગી. વિકસ્વર રોમ-

રાજીના બહાનાથી જેમના શરીર ઉપર હર્ષના અંકુરો જ ઉત્પન્ન થયા ન હોય એવી તે બન્ને બ્હેનો ઉતાવળથી એક-બીજીને આલિંગન કરી રહી. પ્રેમનો મહિમા એવો જ છે. પછી રત્નસાર કુમારે કૌતુકથી કહ્યું. "તિલકમંજરી! અમને આ કામમાં ઈનામ અવશ્ય મળવું જોઇએ. હે ચંદ્રમુખી! કહે, શું આપવા યોગ્ય છે? જે આપવા યોગ્ય હોય તે તુરત જ આપ. ધર્મની માફક ઔચિત્ય દાન વગેરે લેવામાં વિલંબ કોણ કરે? ઔચિત્યાદિ દાન, ઋણ ઉતારવું, ઠરાવેલો પગાર લેવો, ધર્મ કરવો અને રોગ તથા શત્રુનો ઉચ્છેદ કરવો હોય તો વિલંબ ન કરવો. ક્રોધનો જુસ્સો આવ્યો હોય, નદીના પુરમાં પ્રવેશ કરવો હોય, કાંઈ પાપકર્મ કરવું હોય, અજીર્ણ ઉપર ભોજન કરવું હોય, તથા ભયવાળી જગ્યાએ જવું હોય તો વખત ગાળવો એ જ ઉત્તમ છે. એટલે આ બધાં વાનાં કરવાં હોય તો આજનું કાલ ઉપર મુલત્વી રાખવું" કુમારનાં વિનોદવચન સાંભળી તિલકમંજરીના મનમાં લજ્જા ઉત્પન્ન થઇ, શરીરે કંપ છૂટયો, પરસેવો વળ્યો અને રોમરાજિ વિકસ્વર થઈ, સ્ત્રીઓની લીલા અને વિલાસ તેણે પ્રગટ કર્યા, તથા કામવિકારથી ઘણી પીડાઈ, તો પણ તેણે ધૈર્ય પકડીને કહ્યું કે, "અમારા ઉપર સર્વ પ્રકારે ઉપકાર કરનારને હું સર્વસ્વ આપવા યોગ્ય છું એમ માનું છું, માટે હે સ્વામિન્! હું આપને દાનનું એક આ બાનું આપું છું. એમ નક્કી જાણજો." એમ કહી ખુશી થયેલી તિલકમંજરીએ જાણે પોતાનું મૂર્તિમંત મન જ ન હોય! એવો મોતિનો

મનોહર હાર કુમારના ગળામાં પહેરાવ્યો, ઈચ્છા વિનાના એવા કુમારે પણ તે હાર ઘણા જ માનથી સ્વીકાર્યો. પોતાના ઈષ્ટ માણસે આપેલી વસ્તુ સ્વીકારવા પ્રેરણા કરનારી પ્રીતિ જ હોય છે. હવે, તિલકમંજરીએ શીઘ્ર પોપટની પણ પૂજા કરી, ઉત્તમ પુરુષોનુ સાધારણ વચન પણ કોઈ જગ્યાએ મિથ્યા ન થાય. ઉચિત આચરણ કરવામાં નિપુણ એવા ચંદ્રચૂડે તે વખતે કહ્યું કે, "હે કુમાર! પહેલેથી જ તને ત્હારા ભાગ્યે આપેલી બે કન્યાઓ હું હમણાં તને આપું છું. સારા કાર્યોમાં વિઘ્ન ઘણાં આવે છે. માટે તું પ્રથમથીજ મનમાં સ્વીકારેલી એ બન્ને કન્યાઓનું તુરત જ પાણિગ્રહણ કર." ચંદ્રચૂડ દેવતા એમ કહી વર અને કન્યાઓને જાણે શોભાનો સમુદાય જ ન હોય! એવા તિલકવૃક્ષના કુંજમાં પરણવાને માટે હર્ષથી લઈ ગયો. ચક્રેશ્વરી દેવીએ રૂપ ફેરવી શીઘ્ર ત્યાં જઈ મૂળથી છેડા સુધી એ સર્વ ઉત્તમ વૃત્તાંત પ્રથમથી જ જાણ્યું હતું; માટે વેગથી પવનને પણ જીતે એવું અતિશય મ્હોટું વિમાન બનાવ્યું. જે વિમાન રત્નોની પહોળી ઘંટાઓથી ટંકાર શબ્દ કરતું હતું, રત્નમય શોભતી ઘુઘરીઓવડે શબ્દ કરનારી સેંકડો ધ્વજાઓ તે વિમાનને વિષે ફરકતી હતી. મનોહર માણિક્ય રત્નોવડે જડેલા તોરણથી તેને ઘણી શોભાઆવી હતી. નૃત્યના, ગીતના અને વાજિંત્રના શબ્દથી તે વિમાનની પૂતળીઓ જાણે બોલતી ન હોય! એવો ભાસ થતો હતો. પાર વિનાની પારિજાત વગેરે પુષ્પોની માળાઓ તેમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ગોઠવેલી હતી. હાર, અર્ધહાર વગેરેથી અનુપમ શોભા તેને આવી હતી, સુંદર ચામરો તેને વિષે ઉછળતાં હતાં, તેની રચનામાં

બધી જાતનાં મણિરત્નો આવેલાં હોવાથી તે પોતાના પ્રકાશથી સાક્ષાત્ સૂર્યમંડળની માફક ગાઢ અંધકારને પણ કાપી નાંખતું હતું. એવા વિમાનમાં ચક્રેશ્વરી દેવી બેઠી, ત્યારે બીજી તેની બરાબરીની ઘણી દેવીઓ પોતપોતાના વિવિધ પ્રકારના વિમાનમાં બેસી તેની સાથે ચાલવા લાગી, અને બીજા ઘણા દેવતાઓ તેની સેવામાં તત્પર રહ્યા. આ રીતે ચક્રેશ્વરી દેવી તિલકવૃક્ષના કુંજમાં આવી પહોંચી. વર તથા કન્યાઓ ગોત્રદેવીની માફક તેને નમ્યાં. ત્યારે ચક્રેશ્વરીએ પતિ-પુત્રવાળી વૃદ્ધ સ્ત્રી જેમ આશિષ આપે છે, તેમ વરને તથા કન્યાઓને આશિષ આપી કે :-"હે વધૂવર ! તમે હંમેશાં પ્રીતિથી સાથે રહો અને ચિરકાળ સુખ ભોગવો. પુત્ર-પૌત્રાદિસંતતિવડે જગત્‌નાં ઉત્કર્ષ થાઓ."

ઉચિત આચરણ કરવામાં ચતુર એવી ચક્રેશ્વરી દેવીએ પોતે અગ્રેસર થઇ ચોરી આદિ સર્વ વિવાહની સામગ્રી તૈયાર કરી, અને દેવાંગનાઓનાં ધવલ મંગલ ગીતો પૂર્વક યથાવિધિ તેમનો વિવાહમહોત્સવ મ્હોટા આડંબરથી પૂર્ણ થયો. તે વખતે દેવાંગનાઓએ પોપટને વરના ન્હાનાભાઈ તરીકે માનીને તેના નામથી ધવલ ગીતો ગાયાં, મ્હોટા પુરુષોની સોબતનું ફળ એવું આશ્ચર્યકારી થાય છે. જેમનું વિવાહમંગળ સાક્ષાત્ ચક્રેશ્વરીદેવીએ કર્યું, તે કન્યાઓનો અને કુમારનો પુણ્યનો ઉદય અદ્‌ભુત છે. પછી ચક્રેશ્વરી દેવીએ બીજું સૌધર્માવતંસક વિમાન જ ન હોય ! એવો સર્વ રત્નમય મહેલ ત્યાં બનાવીને તેમને રહેવાને અર્થે આપ્યો. વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરવાનાં સારાં સ્થાનક જુદાં જુદાં

કરેલાં હોવાથી મનોહર દેખાતો. સાત માળ હોવાથી સાત દ્વીપોની સાત લક્ષ્મીઓનું નિવાસસ્થાન જ ન હોય! એવો જોવામાં આવતો, હજારો ઉત્કૃષ્ટ ગોખથી હજાર નેત્રવાળા ઇંદ્રજ ન હોય! એવી શોભા ધારણ કરતો, મનનું આકર્ષણ કરનાર એવા ગોખથી વિંધ્યપર્વત સરખો દેખાતો, કોઈ સ્થળે કર્કેતન રત્નોના સમુદાય જડેલા હતા તેથી વિશાળ ગંગા નદી સરખો દેખાતો, કોઈ સ્થળે ઊંચી જાતનાં વૈડૂર્ય રત્નો જડેલાં હોવાથી યમુના નદીના જળ જેવો દેખાતો, કોઈ ભાગમાં પદ્મરાગ રત્નો જડેલાં હોવાથી સંધ્યાકાળના જેવો રક્તવર્ણ દેખાતો, કોઈ ઠેકાણે હરિત રત્ન જડેલાં હોવાથી લીલા ઘાસવાળી ભૂમિ સરખી મનોવેધક શોભા ધારણ કરતો, કોઈ સ્થળે આકાશ જેવા પારદર્શક સ્ફટિક રત્ન જડેલાં હોવાથી સ્થળ છતાં આકાશ છે એવી ભ્રાંતિ ઉત્પન્ન કરનારો, કોઈ સ્થળે સૂર્યકાંત મણિ જડેલાં હોવાથી સૂર્યકિરણના સ્પર્શવડે અમૃતવૃષ્ટિ કરનારો એવો તે મહેલ હતો. પુણ્યનો ઘણો ઉદય હોવાથી ચક્રેશ્વરી દેવીએ જેનું વાંછિત પૂર્ણ કર્યું છે એવો રત્નસાર કુમાર, બે સ્ત્રીઓની સાથે મહેલમાં એવું સર્વોત્કૃષ્ટ અને સર્વ પ્રકારનું વિષયસુખ ભોગવવા લાગ્યો કે, કેટલાક તપસ્વીઓ પણ પોતાની તપસ્યા વેચીને તે સુખની વાંછા કરતા રહ્યા. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનનું સુખ મનુષ્યભવમાં પામવું દુર્લભ છે, તથાપિ રત્નસાર કુમારે તે તીર્થની ભક્તિથી, દિવ્ય ઋદ્ધિના ભોગવવાથી અને બે સુંદર સ્ત્રીઓના લાભથી ચાલતા ભવમાં જ સર્વાર્થસિદ્ધિપણું મેળવ્યું. ગોભદ્ર

દેવતાએ શાલિભદ્રને પિતાના સંબંધથી સંપૂર્ણ ભોગ આપ્યા એમાં શું નવાઈ! પણ એ ઘણી અજાયબ વાત છે કે, ચક્રેશ્વરીની સાથે કુમારનો માતા, પુત્ર વગેરે કોઈ જાતનો સંબંધ નહીં છતાં દેવીએ કુમારને વાંછિત ભોગ પરિપૂર્ણ આપ્યા. અથવા પૂર્વ ભવના પ્રબળ પુણ્યનો ઉદય હોય ત્યાં આશ્ચર્ય શું છે! ભરત ચક્રવર્તીએ મનુષ્ય ભવમાં જ ગંગાદેવીની સાથે ચિરકાળ કામભોગ શું નથી ભોગવ્યા? એક વખતે ચંદ્રચૂડ દેવતાએ ચક્રેશ્વરીની આજ્ઞાથી કનકધ્વજ રાજાને વધૂ-વરની શુભ વાર્તાની વધામણી આપી. ઘણા હર્ષવાળો કનકધ્વજ રાજા પુત્રીઓને જોવાની ઘણા કાળની ઉત્કંઠાએ તથા પુત્રીઓ ઉપર રહેલી ઘણી પ્રીતિએ શીઘ્ર પ્રેરણા કરવાને લીધે સાથે સેનાનો પરિવાર લઈ નીકળ્યો. થોડા દિવસમાં કનકધ્વજ રાજા, અંતઃપુર, માંડલિક રાજાઓ, મંત્રીઓ શ્રેષ્ઠીઓ, વગેરે પરિવાર સહિત તથા સેના સહિત ત્યાં આવી પહોંચ્યો. શ્રેષ્ઠ શિષ્યો જેમ ગુરુને નમસ્કાર કરે છે, તેમ કુમાર, પોપટ, કન્યાઓ વગેરે લોકોએ શીઘ્ર સન્મુખ આવી ઉતાવળથી રાજાને પ્રણામ કર્યા. ઘણા કાળથી માતાને જોવા ઉત્સુક થએલી બન્ને કન્યાઓ, વાછરડીઓ પોતાની માતાને જેવા પ્રેમથી આવી મળે છે, તેવા કહી ન શકાય એવા અતિ પ્રેમથી આવી મળી. જગત્માં ઉત્તમ એવા કુમારને તથા તે દિવ્ય-ઋદ્ધિને જોઈ પરિવાર સહિત કનકધ્વજ રાજાએ તે દિવસ ઘણો કિંમતી માન્યો. રત્નસાર કુમારે કામધેનુ સરખી ચક્રેશ્વરી દેવીના પ્રસાદથી પરિવાર સહિત કનકધ્વજ રાજાની સારી રીતે પરોણાગત કરી.

કનકધ્વજ રાજા પાછો પોતાની નગરીએ જવા પહેલાં ઉત્સુક હતો તો પણ કુમારે કરેલી પરોણાગત જોઈ તેની ઉત્સુકતા જતી રહી. ઠીક જ છે, દિવ્ય ઋદ્ધિ જોઈ કોનું મન ઠંડું ન થાય? કનકધ્વજ રાજાને તથા તેના પરિવારને કુમારે કરેલી નવાનવા પ્રકારની પરોણાગતનો લાભ મળવાથી તથા તીર્થની સેવા પણ થતી હોવાથી પોતાના દિવસ લેખે લાગે છે, એમ જણાયું. એક વખતે સ્વાર્થના જાણ એવા કનકધ્વજ રાજાએ કુમારને પ્રાર્થના કરી કે, "હે સત્પુરુષ! ધન્ય એવા તેં જેમ મ્હારી આ બે કન્યાને કૃતાર્થ કરી, તેમ જાતે આવીને અમારી નગરીને પણ કૃતાર્થ કર." એવી ઘણી વિનતિ કરી ત્યારે કુમારે કબૂલ કરી. પછી રત્નસાર કુમાર, કન્યાઓ તથા બીજા પરિવાર સાથે રાજા પોતાની નગરી તરફ ચાલ્યો. તે વખતે વિમાનમાં બેસી સાથે ચાલનાર ચક્રેશ્વરી, ચંદ્રચૂડ વગેરે દેવતાઓએ ભૂમિને વ્યાપનારી સેનાની સ્પર્ધાથી જ ન હોય તેમ પોતે આકાશ વ્યાપી નાખ્યું. સૂર્યનાં કિરણ જ્યાં પ્રવેશ કરી શકતાં નથી એવી ભૂમિ જેમ તાપ પામતી નથી, તેમ ઉપર વિમાન ચાલતાં હોવાથી એ સર્વેએ જાણે માથે એક છત્ર જ ધારણ કર્યું ન હોય! તેમ કોઇને પણ તાપ લાગ્યો નહીં. કનકધ્વજ રાજા કુમારની સાથે અનુક્રમે નગરીના નજીક ભાગમાં આવ્યો ત્યારે વધૂ-વરને જોવા માટે ઉત્સુક થએલા શહેરી લોકોને ઘણો હર્ષ થયો. પછી કનકધ્વજ રાજાએ શક્તિથી અને નીતિએ જેમ ઉત્સાહ શોભે છે, તેમ બે પ્રિય સ્ત્રીથી શોભતા રત્નસાર કુમારનો ઘણા ઉત્સવથી પોતાની નગરીમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

તે નગરી જ્યાંત્યાં કેસરના છંટકાવ કરેલા હોવાથી તરૂણ સ્ત્રી સરખી શોભતી, ઢીંચણ સુધી ફૂલ પાથરેલાં હોવાથી તીર્થંકરની સમવસરણ ભૂમિ સરખી દેખાતી, ઉછળતી ધ્વજારૂપ ભુજાથી જાણે હર્ષવડે નાચતી ન હોય! એવી દેખાતી, ધ્વજાની ઘુઘરીઓના મધુર સ્વરથી જાણે ગીત ગાતી ન હોય! એવી દેખાતી હતી. તથા તે નગરીની દેદીપ્યમાન તોરણની પંક્તિ જગતની લક્ષ્મીનું ક્રીડાસ્થાનજ હોય એવી હતી. ત્યાંના માણસો ઊંચા ખાટલા ઉપર બેસી સુંદર ગીતો ગાતાં હતાં. પતિ-પુત્રવાળી સ્ત્રીઓનાં હસતાં મુખોથી પદ્મસરોવરની શોભા તે નગરીને આવી હતી. તથા સ્ત્રીઓનાં કમળપત્ર સરખાં નેત્રોથી નીલકમળના વન સરખી તે નગરી દેખાતી હતી, એવી નગરીમાં પ્રવેશ થયા પછી રાજાએ માનનીય પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ એવા કુમારને હર્ષથી અનેક જાતના ઘોડા, દાસ-દાસીઓ, ધન વગેરે ઘણી વસ્તુ આપી. રીતભાતના જાણે પુરુષોની એવીજ રીત હોય છે. પછી જેને વિલાસ પ્રિય છે એવો રત્નસારકુમાર પુણ્યના ઉદયથી સસરાએ આપેલા મહેલમાં બીજા રાજાની માફક બે સ્ત્રીઓની સાથે કામવિલાસ ભોગવવા લાગ્યો. સોનાનાં પાંજરામાં રહેલો પોપટ ઘણો કૌતુકી હોવાથી વ્યાસની માફક કુમારની સાથે હંમેશાં સમસ્યાપૂર્તિ, આખ્યાયિકા, પ્રહેલિકા વગેરે વિનોદના પ્રકાર કરતો હતો. ત્યાં રહેલા કુમારે દેદીપ્યમાન શ્રેષ્ઠ લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ હોવાથી જાણે માણસ કાયાથીજ સ્વર્ગે ગયો ન હોય! તેમ પૂર્વની કોઈ પણ વાત સંભારી નહીં. એવા સુખમાં કુમારે એક વર્ષ એક ક્ષણની માફક ગાળ્યું. તેવામાં દૈવયોગથી જે વાત થઈ તે કહું છું.

એક વખત હલકા લોકોને હર્ષ આપનારી રાત્રિના વખતે કુમાર પોપટની સાથે ઘણી વાર સુધી વાર્તાલાપરૂપ અમૃત-પાન કરી રત્નજડિત ઉત્તમ શય્યાગૃહમાં બિછાના ઉપર સૂતો હતો, અને નિદ્રાવશ થઈ ગયો. અંધકારથી સર્વ લોકોની દૃષ્ટિને દુઃખ દેનારો મધ્યરાત્રિનો વખત થયો. ત્યારે સર્વે પહેરેગીર લોકો પણ નિદ્રાવશ થયા. એટલામાં દિવ્ય આકાર ધારણ કરનારો, દેદીપ્યમાન અને મૂલ્યવાન શૃંગારથી શોભતો, ચોર ગતિએ ચાલનારો અને મ્યાનમાંથી બહાર કાઢેલી તરવાર હાથમાં ધારણ કરનારો એવો કોઈક ક્રોધી પુરુષ લોકોનાં નેત્રોની માફક મહેલનાં સર્વે દ્વાર ચારે તરફથી બંધ થયા છતાં પણ કોણ જાણે ક્યાંથી ત્યાં આવી પહોંચ્યો! તે પુરુષ છુપી રીતે શય્યાગૃહમાં પેઠો, તો પણ દૈવ અનુકૂળ હોવાથી કુમાર શીઘ્ર જાગ્યો.

કહ્યું છે કે સત્પુરુષોની નિદ્રા થોડા સમયમાં તુરત જ જાગૃત થાય એવી હોય છે. "આ કોણ છે? શા માટે અને શી રીતે શય્યાગૃહમાં પેઠો?" એવો વિચાર કુમારના મનમાં આવે છે, એટલામાં ક્રોધથી કોઈને ન ગણે એવા તે પુરુષે ઉચ્ચ સ્વરે કહ્યું કે "અરે કુમાર! જો તું શૂરો હોય તો સંગ્રામ કરવા તૈયાર થા, સિંહ જેમ ધૂતારા શિયાળિયાના ખોટા પરાક્રમને સહન ન કરે, તેમ હું ત્હારા જેવા એક વણિકના ખોટા ફેલાયેલા પરાક્રમને સહન કરૂં કે શું?" એમ બોલતાં બોલતા જ તે પુરુષ પોપટનું સુંદર પાંજરૂં ઉપાડી ઉતાવળથી ચાલવા લાગ્યો. કપટી લોકોના કપટ આગળ અક્કલ કામ કરતી નથી. હશે, કુમાર

પણ મનમાં રોષનો આવેશ આવ્યાથી, બિલમાંથી જેમ સર્પ બહાર નીકળે તેમ મ્યાનમાંથી ખડ્ગ બહાર કાઢીને તે પુરુષ પાછળ દોડ્યો. તે પુરુષ આગળ અને કુમાર પાછળ એ રીતે ઉતાવળા ચાલતા અને એક બીજાને જોતાં એવા તે બન્ને જણા વચ્ચે આવેલા કઠણ પ્રદેશ, ઘર વગેરે વસ્તુને સહજ ઉલ્લંઘન કરતા ચાલ્યા.

દુષ્ટ ભોમિયો જેમ મુસાફરને આડે માર્ગે લઈ જાય છે, તેમ તે દિવ્ય પુરુષના તેજના અનુસારથી તેની પાછળ જનારા કુમારને તે પુરુષ ઘણેજ દૂર કયાંય લઈ ગયો. પછી કોઈ પણ રીતે તે દાવાગ્નિ સરખો પુરુષ કુમારને મળ્યો, કુમાર શીઘ્ર ચોરની માફક તેને જીવતો પકડવા લાગ્યો, એટલામાં તે ચોર પુરુષ, કુમારના જોતાં જ ગરૂડ પક્ષીની માફક આકાશમાં ઊડી ગયો! કુમારે આકાશમાં ગમન કરનાર તે પુરુષને કેટલેક દૂર સુધી જોયો. પણ પછી તે અદૃશ્ય થયો. કુમારના ભયથી નાસી ગયો કે શું ? કોણ જાણે ! પછી કુમાર આશ્ચર્યથી મનમાં વિચારે છે કે, "એ કોઈ નક્કી મ્હારો વૈરી છે. કોણ જાણે વિદ્યાધર, દેવ કે દાનવ હશે ! જે કોઈ હશે. એ શું મારૂં નુકશાન કરનારો હતો ? એ આજ સુધી મ્હારો શત્રુ હતો, પણ મ્હારૂં પોપટરૂપી રત્ન લઈ જવાથી તે હવે ચોર પણ થયો. હાય ! હાય ! જાણ પુરુષોની પંક્તિમાં અગ્રેસર, ધીર, શૂર, એવા હે પોપટ ! વ્હાલા દોસ્ત ! ત્હારા વિના મને હવે સુભાષિત સંભળાવી કાનને સુખ કોણ આપશે ! અને હે ધીરશિરોમણિ ! મને માઠી અવસ્થામાં ત્હારા વિના બીજા કોણ મદદ આપશે !

એવો ક્ષણમાત્ર મનમાં ખેદ કરીને પાછો કુમાર વિચાર કરવા લાગ્યો કે, "વિષભક્ષણ કરવા જેવો આ ખેદ કરવાથી શું સારૂં પરિણામ નીપજવાનું ? નાશ પામેલી વસ્તુની પ્રાપ્તિ કદાચ થાય તો તે યોગ્ય ઉપાયની યોજનાથી જ થાય. ઉપાયની યોજના પણ ચિત્તની સ્થિરતા હોય તો જ સફળ થાય છે. નહીં તો થતી નથી. મંત્ર વગેરે પણ ચિત્તની સ્થિરતા વિના કોઈ કાળે પણ સિદ્ધ થતા નથી, માટે હું હવે એવો નિર્ધાર કરૂં છું કે, "મ્હારો પોપટ મને મળ્યા વિના હું પાછો વળું નહીં." પોતાના કર્તવ્યનો જાણ રત્નસાર કુમાર એવો નિશ્ચય કરી પોપટની શોધમાં ભમવા લાગ્યો. ચોર જે દિશાએ આકાશમાં ગયો, તે દિશાએ થાક વિના ઘણે દૂર સુધી કુમાર ગયો, પરંતુ ચોરનો કાંઈ પણ પત્તો લાગ્યો નહીં. ઠીકજ છે, આકાશમાર્ગે ગએલાનો પત્તો જમીન ઉપર ક્યાંથી લાગે ? હશે, તથાપિ "કોઈપણ ઠેકાણે કોઈ રીતે પોપટનો પત્તો લાગશે" મનમાં એવી આશા રાખી કુમારે તપાસ કરવામાં કંટાળો નહીં કર્યો. સત્પુરુષોની પોતાના આશ્રિતને વિષે કેવી લાગણી હોય છે ? પોપટે મુસાફરીમાં સાથે રહી અવસરને ઉચિત મધુર સુભાષિત કહી કુમારને માથે જે ઋણ ચઢાવ્યું હતું, તે ઋણ પોપટની તપાસ કરતાં કલેશ સહન કરનાર કુમારે ઉતારી નાંખ્યું. કુમારે આ રીતે પોપટની શોધમાં ભમતાં એક આખો દિવસ ગાળ્યો. બીજે દિવસે આગળ સ્વર્ગ સમાન એક નગર તેના જોવામાં આવ્યું, તે નગર આકાશ સુધી ઊંચા સ્ફટિકમય દેદીપ્યમાન કોટવડે ચારે તરફથી

વીંટાયેલું હતું, તેની દરેક પોળને વિષે માણિક્ય રત્નના દરવાજા હતા, રત્નજડિત મ્હોટા મહેલોના સમુદાયોથી તે નગર રોહણ પર્વતની બરોબરી કરતું હતું, મહેલ ઉપર હજારો સફેદ ધ્વજાઓ ફરકતી હતી, તેથી તે સહસ્રમુખી ગંગા નદી જેવું દેખાતું હતું. ભ્રમર જેમ કમળની સુગંધથી ખેંચાય તેમ નગરની વિશેષ શોભાથી ખેંચાયેલો રત્નસાર કુમાર તેની પાસે આવ્યો. બાવના ચંદનનાં બારણાં હોવાથી જેની સુગંધી આસપાસ ફેલાઈ રહી છે એવા તથા જગતની લક્ષ્મીનું જાણે સુખ જ ન હોય! એવા ગોપુરદ્વારમાં કુમાર દાખલ થવા લાગ્યો. દ્વારપાલિકાની માફક કોટ ઉપર બેઠેલી એક સુંદર મેનાએ કુમારને અંદર જતાં અટકાવ્યો. કુમારને એથી ઘણું અજાયબ લાગ્યું. તેણે ઉચ્ચ સ્વરથી પૂછયું કે, "હે સુંદર સારિકે! તું શા માટે મને વારે છે?" મેનાએ કહ્યું "હે મહાપંડિત! ત્હારા ભલાને માટે રોકું છું. જો ત્હારે જીવવાની મરજી હોય તો આ નગરની અંદર ન જા. તું એમ ન સમજ કે, આ મેના વૃથા મને વારે છે. અમે જાતનાં તો પક્ષી છીએ, તો પણ પક્ષિજાતિમાં ઉત્તમપણું હોતું જ નથી એમ નથી. ઉત્તમ જીવો હેતુ વિના એક વચન પણ બોલતા નથી. હવે તને હું રોકું છું, તેનો હેતુ જાણવાની ઇચ્છા હોય તો સાંભળ–

આ **રત્નપુર** નગરમાં પરાક્રમ અને પ્રભુતાથી બીજો ઇન્દ્ર ન જ હોય એવો **પુરંદર** નામે રાજા પૂર્વે થયો; કોઈથી ન પકડાય એવો હોવાથી જાણે નગરનું એક મૂર્તિમંત દુર્ભાગ્ય જ ન હોય! એવો કોઈક ચોર જાતજાતના

વેષ કરીને આખા શહેરમાં ચોરીઓ કરતો હતો. તે મન-માનતા વિચિત્ર પ્રકારનાં ખાતર પાડતો હતો, અને ધનનાં ભરેલાં પાર વિનાનાં પાત્રો ઉપાડી જતો હતો. કાંઠાનાં વૃક્ષો જેમ નદીના મહાપુરને રોકી ન શકે. તેમ તલવાર તથા બીજા રખવાળ વગેરે મ્હોટા સુભટો તેને અટકાવી શક્યા નહિ. એક દિવસે રાજા સભામાં બેઠો હતો એટલામાં નગરવાસી લોકોએ પ્રણામ કરી ચોરના ઉપદ્રવ સંબંધી હકીકત રાજાને સંભળાવી, તેથી રાજાને રોષ ચઢયો, તેનાં નેત્ર રાતાં થયાં, અને તે જ વખતે તેણે મુખ્ય તલવારને બોલાવી ઘણો ઠપકો દીધો. તલવારે કહ્યું. "હે સ્વામિન્! અસાધ્ય રોગ આગળ જેમ કોઈ ઈલાજ ચાલતો નથી, તેમ મ્હારો અથવા મ્હારા હાથ નીચેના અમલદારોનો તે ચોર આગળ કોઈ પણ ઉપાય ચાલતો નથી; માટે આપને ઉચિત લાગે તેમ કરો." પછી મ્હોટો પરાક્રમી અને યશસ્વી પુરંદર રાજા પોતે રાત્રિએ છુપી રીતે ચોરની શોધ ખોળ કરવા લાગ્યો. એક વખતે રાજાએ કોઈ ઠેકાણે ખાતર પાડી પાછા જતા તે ચોરને ચોરીના માલ સાથે જોયો. ઠીક જ છે, પ્રમાદ મૂકીને પ્રયત્ન કરનારા પુરુષો શું ન કરી શકે? ધૂતારો બગલો જેમ માછલી પાછળ છાનોમાનો જાય છે, તેમ રાજા છુપી રીતે તે વાતનો બરાબર નિર્ણય કરવાને સારુ તથા તેનું સ્થાનક પણ જાણવાને માટે તેની પાછળ જવા લાગ્યો. ધૂર્ત ચોરે પાછળ પડેલા રાજાને કોઈ પણ રીતે તુરતજ ઓળખ્યો. દૈવ અનુકૂળ હોય તો શું ન થાય? ધીઠો અને તુરતબુદ્ધિ એવો તે ચોર ક્ષણમાત્રમાં રાજાની નજર

ચૂકવીને એક મઠમાં ગયો તે મઠમાં રૂડી તપસ્યા કરનાર કુમુદ નામે એક શ્રેષ્ઠ તાપસ નિદ્રામાં હતો. તે મહાશઠ ચોર તાપસ નિદ્રામાં હતો તેનો લાભ લઈ પોતાના જીવને ભારભૂત થએલો ચોરીનો માલ ત્યાં મૂકી કયાંક નાશી ગયો. ચોરની શોધખોળ કરતો રાજા આમતેમ તેને ખોળતો મઠમાં ગયો. એટલે ત્યાં ચોરીના માલ સહિત તાપસ તેના જોવામાં આવ્યો રાજાએ ક્રોધથી તાપસને કહ્યું, "દુષ્ટ અને ચોર એવા હે દંડચર્મધારી તાપસ ! ચોરી કરી હમણાં જ તું કપટથી સૂઈ રહ્યો છે ! ખોટી નિદ્રા લેનાર તને હું હમણાં જ મરણને શરણ કરીશ એટલે કે મહાનિદ્રા લાવીશ." રાજાના વજ્રપાત સરખાં આવાં કઠીણ વચનથી તાપસ ભયભીત થયો, ગભરાયો અને જાગૃત થયો હતો, તો પણ ઉત્તર દઈ શકયો નહિ. નિર્દય રાજાએ સુભટો પાસે બંધાવીને તેને સવારમાં શૂળીએ ચઢાવવાનો હુકમ કર્યો. અરે રે ! અવિચારી કૃત્યને ધિક્કાર થાઓ !!! તાપસે કહ્યું "હાય હાય ! હે આર્ય પુરુષો ! હું ચોરી કર્યા વિના તપાસ ન કરવાને લીધે માર્યો જાઉં છું" તાપસનું કહેવું સાચું હતું, તો પણ તે વખતે અધિક ધિક્કારને પાત્ર થયું. જ્યારે દૈવ પ્રતિકૂળ થાય ત્યારે અનુકૂળ કોણ રહે ? જુઓ રાહુ ચંદ્રમાને એકલો જોઈ ગ્રાસ કરે છે ત્યારે તેની મદદમાં કોઈ આવતું નથી, યમના વિકરાળ દૂત સરખા તે સુભટોએ તે તાપસને મુંડાવી. ગર્દભ ઉપર ચઢાવી તથા બીજી ઘણી વિટંબણા કરી પ્રાણઘાતક શૂળી ઉપર ચઢાવ્યો, અરેરે ! પૂર્વે ભવે કરેલાં ખોટાં કર્મોનું પરિણામ કેવું

ભયંકર આવે છે!! તાપસ સ્વભાવથી શાંત હતો, તો પણ તેને ઘણો ક્રોધ આવ્યો. જળ સ્વભાવથી શીતળ છે, તો પણ તેને તપાવીએ તો તે ઘણું ગરમ શું ન થાય? તાપસ તત્કાળ મરણ પામીને રાક્ષસ યોનિમાં ગયો. મરણ વખતે તેવી અવસ્થામાં (રૌદ્રધ્યાનમાં) રહેનારા જીવોને વ્યંતરની ગતિ મળે છે. હીન યોનિમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે દુષ્ટ રાક્ષસે રોષથી ક્ષણ માત્રમાં એકલા રાજાને મારી નાખ્યો. અરેરે! અણવિચાર્યું કાર્ય કરવાથી કેવું માઠું પરિણામ આવે છે! પછી રાક્ષસે નગરવાસી બધા લોકોને બહાર કાઢી મૂકયા. રાજાના અવિચારી કૃત્યથી પ્રજાઓ પણ પીડાય છે. તે રાક્ષસ હજી પણ જે કોઈ નગરીની અંદર પ્રવેશ કરે છે, તેને ક્ષણમાત્રમાં હણે છે. અથવા અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરનારને કોણ ક્ષમા કરે? માટે હે વીરપુરુષ! ત્હારૂં શુભ ઇચ્છનારી હું તને યમના મુખ સરખી એ નગરીમાં પ્રવેશ કરતાં અટકાવું છું." રત્નસાર કુમારને મેનાનું એવું હિતકારી વચન સાંભળી તેનું વાક્ચાતુર્ય જોઈ આશ્ચર્ય લાગ્યું તો પણ રાક્ષસથી લેશ માત્ર ડર્યો નહિ! વિવેકી પુરુષે કોઈ, પણ કાર્ય કરતાં ઉત્સુક કાયર તથા આળસુ ન થવું એમ છતાં કુમાર તે નગરની અંદર પ્રવેશ કરવા ઘણો ઉત્સુક થયો. પછી કોઈનો ડર ન રાખનાર શૂરવીર કુમાર રાક્ષસનું પરાક્રમ જોવાના કૌતુકથી જેમ સંગ્રામભૂમિમાં ઉતરે તેમ શીઘ્ર તે નગરીમાં ગયો. આગળ જતાં કુમારે જોયું તો કોઈ ઠેકાણે મલય પર્વત સરખા ચંદન કાષ્ઠના ઢગલા પડયા હતા. યુગલિયાને જોઈએ તેવાં પાત્ર આભ-

નાર ભૂગાં કલ્પવૃક્ષની પેઠે, કોઈ ઠેકાણે સુવર્ણના રૂપાના તથા બીજા પાત્રનાં ઢગલા પડયા હતા, ખેતરના ખળામાં જેમ અનાજના ઢગલા પડેલા હોય છે, તેમ ત્યાં કોઈ ઠેકાણે કપૂર સાલ આદિ ધાન્યના ઢગલા પડેલા હતા. કોઈ ઠેકાણે સાર્થના નિવાસસ્થળની માફક સોપારી વગેરે પાર વિનાનાં કરિયાણાં પડયાં હતાં. સરોવર જેમ સરસ જળવાળું હોય છે, તેમ કોઈ ઠેકાણે સરસ લાડવાવાળી એવી કંદોઈની દુકાનોની શ્રેણિ હતી; કોઈ ઠેકાણે સફેદ કિરણવાળા ચંદ્રમાની માફક સફેદ કપડાંવાળી કાપડિયાની દુકાનો હતી; કોઈ ઠેકાણે સોના, રૂપા આદિ ઉત્તમ વસ્તુવાળા નિધિની માફક કપૂર આદિ સુગંધી વસ્તુવાળી સુગંધીની દુકાનો હતી. કોઈ ઠેકાણે હિમવંત પર્વતની માફક જાતજાતની ઔષધિનો સંગ્રહ રાખનારી ગાંધીની દુકાનો હતી. અભવ્ય જીવોની ધર્મક્રિયા જેમ ભાવ વિનાની હોય છે, તેમ કોઈ ઠેકાણે ભાવ વિનાની અક્કલની દુકાનો હતી; સિદ્ધાંતનાં પુસ્તક જેમ સુ-વર્ણથી (અક્ષરથી) ભરેલાં હોય છે, તેમ કોઈ ઠેકાણે સુવર્ણથી (સોનાથી) ભરેલી શરાફોની દુકાનો હતી, મુક્તિપદ જેમ અનંત મુક્તાઢય (પાર વિનાના મોતીથી શોભતી) એવી મોતીની દુકાનો હતી; વનો જેમ વિદ્રુમ-પૂર્ણ (સારા વૃક્ષથી વ્યાપ્ત) હોય છે, તેમ કોઈ ઠેકાણે વિદ્રુમપૂર્ણ (પરવાળાથી વ્યાપ્ત) એવી પરવાળાની દુકાનો હતી; કોઈ ઠેકાણે રોહણ પર્વતની માફક ઉત્તમ રત્નવાળી ઝવેરાતની દુકાનો હતી; કોઈ ઠેકાણે આકાશની માફક દેવતાધિષ્ઠિત એવા કુત્રિકાપણ હતા;

સુતેલા અથવા પ્રમાદી પુરુષનું ચિત્ત જેમ શૂન્ય દેખાય છે તેમ તે નગરીમાં સર્વ ઠેકાણે શુન્યતા દેખાતી હતી; પણ વિષ્ણુ જ્યાં જાય ત્યાં જેમ તેની સાથે લક્ષ્મી હોય છે, તેમ ત્યાં સર્વ ઠેકાણે ઘણી લક્ષ્મી દેખાતી હતી. બુદ્ધિશાળી રત્નસાર કુમાર સર્વ રત્નમય નગરીને અનુક્રમે જોતો જોતો ઈંદ્ર જેમ પોતાના વિમાનમાં જાય તેમ રાજ-મહેલમાં ગયો, એક પછી એક ગજશાળા, અશ્વશાળા, શસ્ત્રશાળા વગેરેને ઉલ્લંઘન કરતો કુમાર ચક્રવર્તીની માફક ચંદ્રશાળાએ (છેલ્લે મજલે) ગયો. તેણે ત્યાં એક ઈંદ્રની શય્યા સરખી ઘણી જ મનોહર રત્નજડિત શય્યા દીઠી. ઈંદ્ર સરખો સાહસી અને ભય રહિત એવો કુમાર ઘણી નિદ્રા આવતી હોવાથી તથા થાક દૂર કરવાને માટે શય્યા ઉપર પોતાના ઘર માફક હર્ષવડે સૂઈ રહ્યો. એટલામાં રાક્ષસ માણસના પગની હાલચાલ જાણી ક્રોધ પામ્યો, અને મ્હોટો શિકારી જેમ સિંહની પાછળ જાય, તેમ કુમા-રની પાસે આવ્યો. અને કુમારને સુખે સૂતો જોઈ તેણે મનમાં વિચાર્યું કે, “ જે વાત બીજો કોઈ મનમાં ન આણી શકે, તે વાત તેણે સહજ લીલાથી કરી. ધિઠાઇનાં કામ કાંઈ વિચિત્ર પ્રકારનાં હોય છે. આ મ્હારા વૈરીને કયા મારથી મારું ? જેમ નખથી ફળ તોડે છે, તેમ એનું મસ્તક નખથી તોડું કે કેમ ? અથવા એને ગદાવડે મારી એકદમ ચૂરેચૂરા કરી નાખું ? અથવા બળતા નેત્રથી નીકળેલા અગ્નિથી શંકરે જેમ કામદેવને બાળી નાંખ્યો, તેમ તેને બાળી નાંખું ? કિંવા આકાશમાં જેમ દડો ફેંકે છે, તેમ

એને ઊંચો ફેંકી દઉં ? અથવા મહેલમાં સૂતાં છતાં જ એને ઉપાડી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં નાંખી દઉં ? અથવા એને સૂતેલાને જ અજગરની માફક ગળી જાઉં ? અથવા આહં આવીને સૂતેલા પુરુષને હું શી રીતે મારૂં ? શત્રુ પણ ઘેર આવે તો તેની પરોણાગત કરવી યોગ્ય છે; કેમકે સત્પુરુષો આપણે ઘેર આવેલા શત્રુની પણ પરોણાગત કરે છે. શુક્ર ગુરુનો શત્રુ છે, અને મીનરાશિ એ ગુરુનું સ્વ-ગૃહ કહેવાય છે, એમ છતાં પણ શુક્ર જ્યારે મીનરાશીએ આવે ત્યારે ગુરુ તેને ઉચ્ચ સ્થાન આપે છે, માટે એ પુરુષ જાગૃત થાય ત્યાં સુધી પોતાના ભૂતોનાં ટોળાને બોલાવું. પછી જે ઉચિત લાગશે તે કરીશ. રાક્ષસ એમ વિચાર કરીને ગયો, અને પાયદળનો ઉપરી જેમ તેને લઈ આવે, તેમ ઘણાં ભૂતોનાં ટોળાંને તેડી લાવ્યો, તો પણ કન્યાનો પિતા જેમ કન્યાદાન કરી વગર ધાસ્તીએ સૂઈ રહે છે, તેમ તે પુરુષ પહેલાંની માફક જ સૂતો હતો. તેને જોઈ રાક્ષસે તિરસ્કારથી કહ્યું. “ અરે અમર્યાદ ! મૂઢ ! બેશરમ ! નિડર ! તું મારા મહેલમાંથી ઝટ નીકળ ! નહીં તો મ્હારી સાથે લડાઈ કર. ” રાક્ષસનાં એવાં તિરસ્કાર ભરેલાં વચનથી અને ભૂતોના કિલકિલ ધ્વનિથી કુમારની ઊંઘ ઊડી ગઈ. પછી કુમારે સુસ્તીમાં છતાં જ કહ્યું કે, “અરે રાક્ષસ! જેમ ભોજન કરતા માણસના ભોજનમાં અંતરાય કરવો, તેમ સુખે સુતેલા મ્હારા જેવા એક પર-દેશી માણસની નિદ્રાનો તેં કેમ ભંગ કર્યો ? [1] ધર્મની નિંદા કરનારો, [2]પંક્તિનો ભેદ કરનારો, [3]વગર કારણે

નિદ્રાનો છેદ કરનારો, ૪ચાલતી કથામાં અંતરાય કરનારો અને ૫વગર કારણે રસોઈ કરનારો એ પાંચે પુરુષો અતિશય પાતકી છે, માટે મને ફરી ઝટ નિદ્રા આવે તે માટે મ્હારા પગના તળિયાં તાજા ઘીના મિશ્રણવાળા ઠંડા પાણીથી મસળ." કુમારનાં એવાં વચન સાંભળી રાક્ષસે મનમાં વિચાર્યું કે, "આ પુરુષનું ચરિત્ર જગત કરતાં કાંઈ જુદા પ્રકારનું દેખાય છે! એના ચરિત્રથી ઇંદ્રનું હૃદય થરથર ધ્રુજે, તો પછી બીજા સાધારણ જીવોની શી વાત! ઘણી આશ્ચર્યની વાત છે કે, એ મ્હારી પાસેથી પોતાનાં તળિયાં મસળવાની ધારણા રાખે છે! એ વાત સિંહ ઉપર સવારી કરીને જવા જેવી છે. એનું નિડરપણું કાંઈ અજબ પ્રકારનું છે એમાં કાંઈ શક નથી. એનું કેવું જબરૂં સાહસિકપણું! કેવું જબરૂં પરાક્રમ! કેવી ધીઠાઈ! અને કેવું નિડરપણું? અથવા ઘણો વિચાર કરવામાં શું લાભ છે? સંપૂર્ણ જગતને શિરોમણિ સમાન એવો સત્પુરુષ આજ મ્હારો અતિથિ થયો છે, માટે એના કહ્યા પ્રમાણે એક વાર કરું." એમ ચિંતવી રાક્ષસે કુમારના પગનાં તળિયાં કોમળ પોતાના હાથે ઘી સહિત ઠંડા પાણીવડે થોડી વાર મસળ્યાં. કોઈ કાળે જોવાય, સંભળાય કે કલ્પના પણ કરાય નહીં, તેજ પુણ્યશાળી પુરુષોને સહજમાં મળી આવે છે. પુણ્યની લીલા કાંઈ જુદા પ્રકારની છે! "રાક્ષસ ચાકરની માફક પોતાનાં પગનાં તળિયાં થાક વિના મસળે છે." એમ જોઈ કુમારે તુરત જ ઊઠીને પ્રીતિથી રાક્ષસને કહ્યું કે, "હે રાક્ષસરાજ! તું મ્હોટો સહનશીલ છે, માટે

જે કાંઈ મનુષ્યમાત્ર અને અજાણ એવા મેં કરેલ અપમાનથી મને માંફી આપ. હે રાક્ષસ રાજ! ત્હારી ભક્તિ જોઈ હું મનમાં ઘણો ખુશી થયો, માટે તું વર માગ. ત્હારું કાંઈ કષ્ટ-સાધ્ય કાર્ય હશે, તે પણ હું ક્ષણમાત્રમાં કરીશ-એમાં શક નથી." કુમારનાં એવાં વચનથી અજાયબ પામેલો રાક્ષસ મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, "અરે! આ તો વિપરીત વાત થઈ! હું દેવતા છતાં મ્હારા ઉપર એ મનુષ્ય પ્રાણી પ્રસન્ન થયો! મ્હારાથી ન બની શકે એવું કષ્ટસાધ્ય એ સહજમાં સાધવા ઇચ્છે છે! ઘણી આશ્ચર્યની વાત છે. નવાણનું જળ કૂવામાં પ્રવેશ કરવા ઇચ્છે! આજ કલ્પવૃક્ષ પોતાની સેવા કરનાર પાસે પોતાનું વાંછિત મેળવવા ઇચ્છે! આજ સૂર્ય પણ પ્રકાશને અર્થે બીજા કોઈની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો! હું શ્રેષ્ઠ દેવતા છું. મને આ જે માનવી છે તે શું આપવાનો હતો? તથા મ્હારા જેવા દેવતાને માનવી પાસે માગવા જેવું તે શું હોય? તો પણ કાંઈક માગું. મનમાં એમ વિચારી રાક્ષસે ઉચ્ચ સ્વરે કહ્યું કે—"જે બીજાનું વાંછિત આપે, એવો પુરુષ ત્રૈલોક્યમાં પણ દુર્લભ છે, તેથી હું માગવાની ઈચ્છા છતાં પણ શી રીતે માગું?" "માગું" એવો વિચાર મનમાં આવતા જ મનમાંના સર્વે સદ્ગુણો અને "મને આપો" એવું વચન મુખમાંથી કાઢતાં જ શરીરમાંના સર્વ સદ્ગુણો જાણે ભયથી જ ન જતા હોય તેમ જતા રહે છે, બન્ને પ્રકારના માર્ગણો (બાણ અને યાચક) બીજાને પીડા કરનારા તો ખરા જ; પણ તેમાં અજાયબી એ છે કે, પહેલો શરીરમાં પેસે ત્યારે જ પીડા કરે છે, અને

બીજો તો જોતાં વાર જ પીડા ઉપજાવે છે. બીજી વસ્તુ કરતાં ધૂળ હલકી, ધૂળ કરતાં તૃણ હલકું, તૃણ કરતાં કપાસ (રૂ) હલકું, કપાસ કરતાં પવન હલકો, પવન કરતાં યાચક હલકો અને યાચક કરતાં યાચકને ઠગનારો હલકો છે. કેમકે–હે માતા! બીજા પાસે માગવા જાય એવા પુત્રને તું જણીશ નહીં, તથા કોઈ માગવા આવે તેની આશાનો ભંગ કરનાર એવા પુત્રને તો તું ગર્ભમાં પણ ધારણ ન કરીશ. લોકના આધાર, ઉદાર એવા હે રત્નસાર કુમાર! તેટલા સારૂ મ્હારી માગણી જો ફોગટ ન જાય તો હું કાંઈક ત્હારી પાસે માગું." રત્નસારે કહ્યું, "અરે રાક્ષસરાજ! મનથી, વચનથી, કાયાથી, ધનથી, પરાક્રમથી, ઉદ્યમથી, અથવા જીવનો ભોગ આપવાથી, પણ ત્હારૂં કાર્ય સધાય એવું હોય તે હું જરૂર કરીશ." તે સાંભળી રાક્ષસે આદરથી કહ્યું, "હે ભાગ્યશાળી શ્રેષ્ઠિપુત્ર! એમ હોય તો તું આ નગરીનો રાજા થા. હે કુમાર! ત્હારામાં સર્વે સદ્ગુણો ઉત્કર્ષથી રહ્યા છે–એમ જોઈ હું તને હર્ષથી આ સમૃદ્ધ રાજ્ય આપું છું. તે તું પોતાની મરજી પ્રમાણે ભોગવ. હું ત્હારે વશ થયેલો છું, માટે હંમેશાં ત્હારી પાસે ચાકર જેવો થઈને રહીશ, અને દ્રવ્ય–ઋદ્ધિ, દિવ્ય ભોગ, સેનાનો પરિવાર તથા બીજી જે વસ્તુ જોઈએ તે આપીશ. મનમાં શત્રુતા રાખનારા સર્વે રાજાઓને મેં જડમૂળથી ઉખેડી નાંખ્યા છે, માટે બીજા અગ્નિ તો જળથી ઓલવાય છે, પણ ત્હારો પ્રતાપ રૂપ નવો અગ્નિ શત્રુની સ્ત્રીના આંસુના જળથી વૃદ્ધિ પામો. હે કુમારરાજ! મ્હારા તથા બીજા

દેવતાની સહાયથી સંપૂર્ણ જગત્‌ને વિષે ત્હારૂં ઇંદ્રની માફક એક છત્ર રાજ્ય થાઓ, લક્ષ્મીથી ઈંદ્રની બરાબરી કરનારો તું આ લોકમાં સામ્રાજ્ય ભોગવવાં છતાં, દેવાંગનાઓ પણ સ્વર્ગમાં ત્હારી કીર્તિનાં ગીત ગાતી રહો." હવે રત્નસાર કુમાર મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, "એ રાક્ષસ મ્હારા પુણ્યના ઉદયથી મને રાજ્ય આપે છે. પૂર્વે મે તો સાધુ મુનિરાજની આગળ પરિગ્રહ પરિમાણ નામે પાંચમું અણુવ્રત લીધું, ત્યારે રાજ્ય ન ગ્રહણ કરવાનો નિયમ કર્યો છે; અને હમણાં મેં એ રાક્ષસની આગળ પોતે કબૂલ કર્યું છે. "જે તું કહીશ, તે હું કરીશ." આ મ્હોટું સંકટ આવી પડયું! એક તરફ ખાડો અને બીજી તરફ ધાડ, એક તરફ વાઘ અને બીજી તરફ નદી, એક તરફ પારધી અને બીજી તરફ ફાંસો, એવી કહેવતો પ્રમાણે હાલ મ્હારી સ્થિતિ થઈ છે. પોતાના વ્રતને વળગી રહીશ તો રાક્ષસની માગણી ફોગટ જશે, અને રાક્ષસની માંગણી સ્વીકારીશ તો સ્વીકારેલા વ્રતનો ભંગ થશે. હાય! હાય! અરે રત્નસાર! તું ઘણા સંકટમાં પડયો!! અથવા બીજો ગમે તેવી માગણી કરે તો કોઈ પણ ઉત્તમ પુરુષ, જેથી પોતાના વ્રતનો ભંગ ન થાય તે જ વાત કબૂલ કરશે. કારણ કે પોતાના વ્રતનો ભંગ થાય, ત્યારે બાકી શું રહ્યું! જેથી ધર્મને બાધ આવે એવી સરળતા શા કામની? જેનાથી કાન તૂટી જાય એવું સોનું પેહેરવું શા કામનું? વિચક્ષણ પુરુષોએ સરલતા, શરમ લોભ વગેરે ગુણો શરીર માફક બાહ્ય જાણવા; અને સ્વીકારેલું વ્રત પોતાના જીવ સરખું જાણવું. તું બનો નાશ

થએ આશાનું શું પ્રયોજન? રાજાનો નાશ થએ સુભટોનું શું પ્રયોજન? મૂળ બળી ગયે શાખાનું શું પ્રયોજન? પુણ્યનો ક્ષય થયે ઓષધનું શું પ્રયોજન? ચિત્ત શુન્ય થએ શાસ્ત્રોનું શું પ્રયોજન? એમ પોતાનું સ્વીકારેલું વ્રત ખંડિત થએ દિવ્ય ઐશ્વર્ય, સુખ વગેરેનું શું પ્રયોજન? રત્નસાર કુમારે એવો વિચાર કરી રાક્ષસને પરમ આદરથી તેજદાર અને સારભૂત વચન આ રીતે કહ્યું. "હે રાક્ષસરાજ! તેં કહ્યું તે ઉચિત છે, પણ પૂર્વે ગુરુ પાસે મે નિયમ સ્વીકાર્યો છે કે, ઘણા પાપોનું સ્થાનક એવું રાજ્ય મ્હારે ન સ્વીકારવું. યમ અને નિયમ એ બન્ને વિરાધ્યા હોય તો તીવ્ર દુઃખ દે છે. યમ તો આયુષ્યને અંતે દુઃખદાયી છે પણ નિયમ જન્મથી માંડીને હંમેશાં દુઃખદાયી છે, માટે હે સત્પુરુષ! મ્હારા નિયમને બિલકુલ ભંગ ન લાગે એવું ગમે તે દુઃખમય કાર્ય મને કહે, હું તે શીઘ્ર કરૂં" પછી રાક્ષસે ક્રોધથી કહ્યું. અરે! ફોકટ કેમ બકબક કરે છે? પહેલી માગણી નિષ્ફળ ગુમાવી હવે મ્હારી પાસે બીજી માગણી કરાવે? અરે પાપી! જેને માટે સંગ્રામ આદિ પાપકર્મ કરવું પડે તે રાજ્યનો ત્યાગ કરવો ઉચિત છે, પણ દેવોએ આપેલા રાજ્યમાં પાપ તે ક્યાંથી હોય? અરે મૂઢ! હું સમૃદ્ધ રાજ્ય દેવા છતાં તું લેવા આળસ કરે છે? અરે! સુગંધી ઘૃત પીવા છતાં ખાલી 'છી' છી' એવો શબ્દ કરે છે. અરે મૂઢ! તું ઘણા મિજાસથી મ્હારા મહેલમાં સુખે ગાઢ નિદ્રામાં સૂતો રહ્યો! અને મ્હારી પાસે પોતાના પગનાં તળિયાં પણ મસળાવ્યાં! હે મરણને

કાંઠે આવેલા! મ્હારૂં કહ્યું વચન હિતકારી છતાં તું માનતો નથી, તો હવે મ્હારા ફળદાયી ક્રોધનાં કેવાં કડવાં ફળ છે? તે જો." એમ કહી રાક્ષસ, ગીધપક્ષી જેમ નિર્ભયપણે માંસનો કટકો ઉપાડીને જાય, તેમ કુમારને ઝટ અપહરીને આકાશમાં ઉડી ગયો. પછી ક્રોધથી કોઈને ન ગણે એવા તે રાક્ષસે પોતાના હોઠ ધ્રુજવતાં શીઘ્ર પોતાને સંસાર સમુદ્રમાં નાંખવાની પેઠે કુમારને ઘોર સમુદ્રમાં નાંખ્યો. તે વખતે કુમાર, આકાશમાંથી શીઘ્ર અપાર સમુદ્રમાં જંગમ મૈનાક પર્વતની પેઠે પડયો. ત્યારે વજ્રપાત જેવો ભયંકર અવાજ થયો. જાણે કૌતુકથી જ કે શું! પાતાળમાં જઈ પાછો તે જળ ઉપર આવ્યો. જળનો સ્વભાવ જ એવો છે. પછી "જડમય સમુદ્રમાં અજડ (જાણ) કુમાર શી રીતે રહી શકે? એમ વિચારીને જ કે શું? રાક્ષસે પોતાને હાથે કુમારને સમુદ્રમાંથી કાઢયો, અને કહ્યું કે, "દુરાગ્રહનું ઘર અને વિવેકશૂન્ય એવા હે કુમાર! તું કેમ ફોકટ મરી જાય છે! રાજ્યલક્ષ્મીને કેમ અંગીકાર નથી કરતો? નિંધ! હું દેવતા છતાં મેં ત્હારૂં નિંધ કબૂલ કર્યું અને તું જે કાંઈ માનવી છતાં મ્હારૂં હિતકારી વચન પણ માનતો નથી! અરે! તું મ્હારૂં વચન હજી જલ્દી કબૂલ કર, નહીં તો ધોબી જેમ વસ્ત્રને પછાડે તેમ તને પત્થર ઉપર વારંવાર પછાડી પછાડીને યમને ઘેર મોકલી દઈશ, એમાં લેશ માત્ર શંકા રાખીશ નહીં. દેવતાનો કોપ ફોકટ જતો નથી અને તેમાં પણ રાક્ષસનો તો ન જ જાય". એમ કહી ક્રોધી રાક્ષસ કુમારને પગે પકડી અને તેનું મુખ નીચું કરી તેને પછાડવા

માટે શિલા પાસે લઈ ગયો ત્યારે સાહસી કુમારે કહ્યું "અરે રાક્ષસ ! તું મનમાં વિકલ્પ ન રાખતાં પોતાનું ધાર્યું કર. એ વાતમાં વારંવાર તું મને શું પૂછે છે? સત્પુરુષોનું વચન તે એક જ હોય છે." પછી કુમારને પોતાના સત્વનો ઉત્કર્ષ થવાથી આનંદ થયો. તેના શરીર ઉપરની રોમરાજિ વિકસ્વર થઈ, અને તેજ તો કોઈથી ખમાય નહીં એવું દેખાવા લાગ્યું. એટલામાં રાક્ષસે જાદુગરની માફક પોતાનું રાક્ષસનું રૂપ સંહર્યું. તુરત જ દિવ્ય આભુષણોથી દેદીપ્યમાન એવું પોતાનું વૈમાનિક દેવતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું અને મેઘ જેમ જળની વૃષ્ટિ કરે, તેમ તેણે કુમાર ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી, પછી ભાટ--ચારણની માફક કુમારની આગળ ઊભો રહી તે દેવતા જય-જયકાર બોલ્યો અને આશ્ચર્યથી ચકિત થયેલા કુમારને કહેવા લાગ્યો કે, " હે કુમાર ! જેમ મનુષ્યમાં શ્રેષ્ઠ ચક્રવતીં, તેમ તું સત્વશાળી પુરુષોમાં ઉત્તમ છે. તું પુરુષરત્ન અને અપ્રતિમ શૂરવીર હોવાથી પૃથ્વી આજ ત્હ્ રાવડે ખરેખર રત્નગર્ભા(રત્નવાળી)અને વીરવતી થઇ. જેનું મન મેરુપર્વતની ચૂલાની માફક નિશ્ચળ, એવા તેં ગુરુ પાસે ધર્મ સ્વીકાર્યો એ બહુ જ સારી વાત કરી. ઇંદ્રનો સેનાધિપતિ હરિણે-ગમેષી નામે ઉત્તમ દેવતા બીજા દેવતા પાસે ત્હારી પ્રશંસા કરે છે, તે બરોબર છે." દેવતાનું એવું વચન સાંભળી રત્નસાર કુમારે આશ્ચર્યથી ચકિત થઈ પૂછયું કે હરિણેગમેષી નામે શ્રેષ્ઠ દેવતા જેમાં કાંઈ વખાણવા જેવું નથી એવો હું છું તો મ્હારી કેમ પ્રશંસા કરે છે?" દેવતાએ કહ્યું. સાંભળ. હું એક વખતે જેમ ઘરધણીની ઘરની બાબતમાં

તકરાર ચાલે છે તેમ નવા ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી સૌધર્મેન્દ્ર અને ઈશાનેન્દ્ર એ બન્નેમાં વિમાનના બાબતમાં વિવાદ પડયો. સૌધર્મેન્દ્રનાં વિમાન બત્રીશ લાખ અને ઈશાનેંદ્રનાં અઠ્ઠાવીસ લાખ છતાં તેઓ માંહોમાંહે વિવાદ કરવા લાગ્યાં. ખરેખર આ સંસારને ધિક્કાર થાઓ!

વિમાનનીઋદ્ધિના લોભિયા એવા તે બંનેજણાના બે રાજાઓની પેઠે બાહુયુદ્ધ તથા બીજા પણ ઘણા સંગ્રામ અનેક વાર થયા. તિર્યંચોમાં કલહ થાય તો મનુષ્યો શીઘ્ર તેમને શાંત પાડે છે. મનુષ્યમાં કલહ થાય તો રાજાઓ વચ્ચે પડીને સમજાવે છે; રાજાઓમાં કોઈ સ્થળે કલહ થાય તો દેવતા વચ્ચે પડીને સમાધાન કરે છે; દેવતાઓમાં કલહ થાય તો તેમના ઈંદ્ર મટાડે છે; પણ ઈંદ્રો જ જો માંહોમાંહે કલહ કરે તો તેને વજ્રના અગ્નિ માફક શાંત પાડવો અશક્ય છે. કોણ અને શી રીતે તેમને રોકી શકે ? પછી મહત્તર દેવતાઓએ કેટલોક વખત ગએ છતે માણવક સ્તંભ ઉપરની અરિહંત પ્રતિમાનું આધિ, વ્યાધિ, મહાદોષ અને મહાવૈરને મટાડનારૂં ન્હવણજળ તેમના ઉપર છાંટયું. એ તુરત જ તે બંને જણા શાંત થયા. ન્હવણ જળનો મહિમા છે કે, તેથી શું ન થાય ? પછી બન્ને ઇંદ્રોએ માંહો માંહેનું વર મૂકી દીધું. ત્યારે તેમના મંત્રીએ "પૂર્વની વ્યવસ્થા આ રીતે છે." એમ કહ્યું. ઠીક જ છે. બુદ્ધિશાળી પુરુષો અવસર જોઈને જ વાત કરે છે. મંત્રીઓએ વ્યવસ્થા કહી તે આ રીતે :—"દક્ષિણ દિશાએ જેટલાં વિમાન છે. તેટલાં સૌધર્મ ઇંદ્રનાં છે,

અને ઉત્તર દિશાએ જેટલાં આવ્યાં તે સર્વે ઉપર ઈશાન ઇંદ્રની સત્તા છે. પૂર્વ દિશાએ તથા પશ્ચિમ દિશાએ સર્વે મળી તેર ગોળ આકારનાં ઇંદ્રક વિમાન છે, તે સૌધર્મ ઇંદ્રનાં છે. તે જ બન્ને દિશાઓમાં ત્રિકોણ અને ચતુષ્કોણ જેટલાં વિમાન છે, તેમાંના અર્ધાં સૌધર્મ ઇંદ્રનાં અને અર્ધાં ઈશાન ઇંદ્રનાં છે. સનત્કુમાર તથા માહેન્દ્ર દેવલોકમાં પણ એજ વ્યવસ્થા છે. સર્વે સ્થળે ઈંદ્રક વિમાન તો ગોળ આકારનાં જ હોય છે." મંત્રીઓના વચન પ્રમાણે આ રીતે વ્યવસ્થા કરી બંને ઇંદ્રો ચિત્તમાં સ્થિરતા રાખી, પરસ્પર વૈર મૂકી માંહોમાંહે પ્રીતિ કરવા લાગ્યા.

એટલામાં ચંદ્રશેખર દેવતાએ હરિણૈગમેષી દેવતાને સહજ કૌતુકથી પૂછ્યું કે, "સંપૂર્ણ જગતમાં લોભના સપાટામાં ન આવે એવો કોઈ જીવ છે ? અથવા ઇંદ્રાદિક પણ લોભાવશ થાય છે. તો પછી બીજાની વાત શી ? જેણે ઇંદ્રાદિકને પણ સહજમાં ઘરનાં દાસ જેવા વશ કરી લીધા, તે લોભનું ત્રણે જગતમાં ખરેખર અદ્‌ભુત એકચક્ર સામ્રાજ્ય છે. પછી હરિનૈગમેષી દેવતાએ કહ્યું. "હે ચંદ્રશેખર તું ! કહે છે તે વાત ખરી છે, તો પણ એવી કોઈ પણ ચીજ નથી, કે જેની પૃથ્વીને વિષે બિલકુલ સત્તા જ ન હોય. હાલમાં શ્રેષ્ઠિવર્ય શ્રી વસુસારનો પુત્ર રત્નસાર નામે પૃથ્વી ઉપર છે, તે કોઈ પણ રીતે લોભને વશ થાય તેમ નથી. એ વાત બિલકુલ નિઃસંશય છે. તે રત્નસાર કુમારે ગુરુ પાસે પરિગ્રહપરિમાણ વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે. તે પોતાના વ્રતને એટલો દૃઢ વળગી રહ્યો છે કે, જેને સર્વ દેવતા અથવા

ઈંદ્ર પણ ચલાવી ન શકે, દૂર સુધી પ્રસરી રહેલા અપાર લોભરૂપ જળના મહાપુરમાં બીજા સર્વ તૃણ માફક વહેતા જાય એવા છે; પરંતુ તે કુમાર માત્ર કાળી ચિત્રાવેલીની માફક પલળે નહીં એવો છે." જેમ સિંહ બીજાનો હોકારો સહન કરી શકતો નથી તેમ હરિણૈગમેષી દેવતાનું વચન સહન કરનારો ચંદ્રશેખર દેવતા ત્હારી પરીક્ષા કરવા માટે આવ્યો. પાંજરા સહિત પોપટને તે હરી ગયો. નવી એક મેના તેણે તૈયાર કરી. એક શૂન્ય નગર પ્રગટ કર્યું, અને એક ભયંકર રાક્ષસરૂપ ધારણ કર્યું. તેણે જ તને સમુદ્રમાં ફેંક્યો, અને બીજી પણ ધાસ્તી ઉપજાવી. પૃથ્વીને વિષે રત્ન સમાન એવા હે કુમાર! તે જ ચંદ્રશેખર દેવતા હું છું. માટે હે સત્પુરૂષ! મ્હારા આ સર્વે દુષ્ટ કૃત્યોની માફી આપ. અને દેવતાનું દર્શન નિષ્ફળ જતું નથી, માટે મને કાંઈક આદેશ કર." કુમારે દેવતાને કહ્યું. "શ્રીધર્મના સમ્યક્ પ્રસાદથી મ્હારાં સર્વે કાર્યો સિદ્ધ થયાં છે, માટે મ્હારે ત્હારી પાસે માગવા જેવું કાંઈ નથી, પરંતુ હે શ્રેષ્ઠ દેવતા! તું નંદીશ્વર આદિ તીર્થોને વિષે યાત્રાઓ કર, એટલે ત્હારા દેવતાના ભવની સફળતા થશે." ચંદ્રશેખર દેવતાએ તે વાત કબૂલ કરી, પોપટનું પાંજરૂં કુમારના હાથમાં આપ્યું. અને કુમારને ઉપાડી ઝટ કનકપુરીમાં મૂક્યો. પછી રાજા આદિ લોકોની આગળ કુમારનો મહિમા પ્રગટ કહી ચંદ્રશેખર દેવતા તુરંત પોતાની જગ્યાએ ગયો. પછી રત્નસારે કોઈ પણ રીતે રાજાની પરવાનગી લીધી, અને બન્ને સ્ત્રીઓને સાથે લઈ પોતાના નગર તરફ પ્રયાણ કર્યું.

સામંત, મંત્રી વગેરે રાજાના લોકો કુમારની સાથે આવ્યા. તેથી માર્ગમાં જાણે પુરુષો પણ રત્નસારને રાજપુત્ર સમજવા લાગ્યા. માર્ગમાં આવેલા રાજાઓએ ઠેકાણે ઠેકાણે રત્નસારનો સત્કાર કર્યો. વખત જતાં કુમાર કેટલેક દિવસે રત્નવિશાળા-પુરીમાં આવી પહોંચ્યો. સમરસિંહ રાજા પણ રત્નસારની સારી ઋદ્ધિનો વિસ્તાર જોઈ ઘણા શેઠોની સાથે સામો આવ્યો. પછી રાજાએ તથા વસુસાર આદિ મ્હોટા શેઠી-આઓએ ઘણી ઋદ્ધિની સાથે કુમારનો નગરીમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. પૂર્વ પુણ્યની પટુતા કેવી અદ્ભુત છે! પરસ્પર આદર–સત્કાર આદિ ઉચિત કૃત્યો થઈ રહ્યા પછી ઉચિત કૃત્ય કરવામાં ચતુર એવા પોપટે રત્નસાર કુમારનો સમગ્ર વૃત્તાંત રાજા વગેરે લોકોની આગળ કહ્યો. કુમારનું આશ્ચર્યકારી સત્ત્વ સાંભળી રાજા વગેરે સર્વે લોકો ચકિત થયા, અને કુમારનાં વખાણ કરવા લાગ્યા. એક વખતે **વિદ્યાનંદ** નામે ગુરુરાજ ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. રત્નસારકુમાર, રાજા વગેરે લોકો તેમને વંદના કરવા માટે હર્ષથી ગયા. આચાર્ય મહારાજે ઉચિત દેશના આપી. પછી રાજાએ આશ્ચર્ય પામી રત્નસાર કુમારનો પૂર્વભવ ગુરુ મહારાજને પૂછ્યો. ત્યારે ચાર જ્ઞાનના ધણી એવા વિદ્યાનંદ આચાર્ય નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા: "હે રાજા! **રાજપુર** નગરમાં ધનથી સંપૂર્ણ અને સુંદર એવો **શ્રીસાર** નામે રાજપુત્ર હતો. એક શ્રેષ્ઠીપુત્ર, બીજો મંત્રીપુત્ર અને ત્રીજો ક્ષત્રિય-પુત્ર, એવા ત્રણ રાજપુત્રના દોસ્ત હતા. ધર્મ અર્થ અને કામથી જેમ ઉત્સાહ શોભે છે, તેમ એ ત્રણે મિત્રોથી રાજ-

કુમાર પણ મૂર્તિમંત ઉત્સાહ સરખો શોભતો હતો. ચારમાં ક્ષત્રિયપુત્ર જે હતો તે પોતાના ત્રણ મિત્રોનું કલા–કૌશલ્ય જોઈ જડમૂઢ એવા પોતાની નિંદા કરતો હતો, અને જ્ઞાનને માન આપતો હતો. એક વખતે રાણીના મહેલમાં કોઈ ચોરે ખાતર પાડયું. સુભટોએ તે ચોરને ચોરીના માલ સહિત પકડયો. ક્રોધ પામેલા રાજાએ ચોરને શુળી ઉપર ચઢાવવાનો આદેશ કર્યો. શુળી ઉપર ચઢાવનાર લોકો તે ચોરને વધ કરવા લઈ જવા લાગ્યા, એટલામાં દયાળુ શ્રીસારકુમારે હરિણની માફક ભયભીત આંખથી આમ-તેમ જોતા તે ચોરને જોયો. "મ્હારી માતાનું દ્રવ્ય હરણ કરનારો એ ચોર છે, માટે હું એનો પોતે વધ કરીશ." એમ કહી તે વધ કરનાર લોકોની પાસેથી ચોરને પોતાના તાબામાં લઈને કુમાર નગર બહાર ગયો. દિલના ઉદાર અને દયાળુ એવા શ્રીસારકુમારે "ફરીથી ચોરી કરીશ નહીં." એમ કહી કોઈ ન જાણે એવી રીતે ચોરને છોડી દીધો. સત્પુરુષોની અપરાધી પુરુષને વિષે પણ અદ્ભુત દયા હોય છે. સર્વ મનુષ્યોને બધા ઠેકાણે પાંચમિત્ર હોય છે. અને પાંચ શત્રુ પણ હોય છે. તેમ કુમારને પણ હોવાથી કોઈએ ચોરને છોડાવવાની વાત રાજાને કાને નાંખી. "આજ્ઞા ભંગ કરવો એ રાજાનો શસ્ત્ર વિનાનો વધ કહેવાય છે." એમ હોવાથી રોષ પામેલા રાજાએ શ્રીસારનો ઘણો તિરસ્કાર કર્યો, તેથી ઘણો દુઃખી થયેલો અને રોષ પામેલો શ્રીસારકુમાર ઝટ નગરથી બહાર નીકળી ગયો. માની પુરુષ પોતાની માનહાનિને મરણ કરતાં વધારે અનિષ્ટ ગણે છે

જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની જેમ ભવ્ય જીવને આવી મળે તેમ હંમેશાં મિત્રતા રાખનારા ત્રણે મિત્રો શ્રીસારને આવી મળ્યા કેમકે–સંદેશો મોકલવો પડે ત્યારે દૂતની, સંકટ આવે બાંધવોની, માથે આપદા પડે ત્યારે મિત્રોની અને ધન જતું રહે ત્યારે સ્રીની પરીક્ષા કરાય છે. માર્ગમાં જંગલ આવ્યું ત્યારે તે ચારે જણા એક સાર્થની સાથે ચાલતા હતા, પણ કર્મગતિ વિચિત્ર હોવાથી સાર્થથી ભૂલા પડયા. ક્ષુધા–તૃષાથી પીડાયેલા એવા તે ચારે જણા ત્રણ દિવસ સુધી ભમી ભમીને છેવટે એક ગામમાં આવ્યા, અને ભોજનની તૈયારી કરવા લાગ્યા, એટલામાં જેનો ભવ થોડો બાકી રહ્યો છે એવા કોઇ જિનકલ્પી મુનિરાજ તેમની પાસે ભીક્ષા લેવાને તથા તેમને ઉત્કૃષ્ટ વૈભવ આપવાને સારૂ આવ્યા. રાજકુમાર સ્વભાવે ભદ્રક હોવાથી તેણે ચઢતે ભાવે મુનિરાજને ભિક્ષા આપી. અને મહાન્ ભોગફળ કર્મ ઉપાર્જ્યું. મુનિરાજને ભિક્ષા આપવાથી બે મિત્રોને આનંદ થયો. તેમણે મન–વચન–કાયાથી દાનને અનુમોદના આપી. અથવા ઠીક જ છે, સરખા મિત્રોએ સરખું પુણ્ય ઉપાર્જન કરવું ઉચિત છે. "સર્વ આપો. એવો યોગ ફરીવાર અમને કયાંથી મળવાનો ?" આ પ્રમાણે તે બન્ને મિત્રોએ પોતાની અધિક શ્રદ્ધા જણાવવાને સારૂં કપટ વચન કહ્યું. ક્ષત્રિયપુત્રનો સ્વભાવ તુચ્છ હતો. તેથી દાનને વખતે બોલ્યો કે, "હે કુમાર ! અમને ઘણી ભૂખ લાગી છે, માટે અમારે સારું કાંઇક રાખો." ખોટી બુદ્ધિથી ક્ષત્રિયપુત્રે ફોગટ દાનમાં અંતરાય કરીને ભોગાંતરાય કર્મ બાંધ્યું.

પછી રાજાએ બોલાવ્યાથી તે પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા, અને ખુશી થયા. મધ્યમ ગુણવાળા તે ચારે જણામાં રાજકુમારને રાજ્ય, શ્રેષ્ઠિપુત્રને શ્રેષ્ઠિપદ, મંત્રીપુત્રને મંત્રીપદ, અને ક્ષત્રિયપુત્રને સુભટોનું અગ્રેસરપણું મળ્યું. અનુક્રમે તેઓ પોતપોતાનું પદ ભોગવી મરણ પામ્યા. **સુપાત્રદાનના પ્રભાવથી શ્રીસારકુમાર રત્નસાર થયો, શ્રેષ્ઠીપુત્ર અને મંત્રીપુત્ર રત્નસારની સ્ત્રીઓ થઈ, કેમકે, કપટ કરવાથી સ્ત્રીભવ પ્રાપ્ત થાય છે. ક્ષત્રિયપુત્ર પોપટ થયો, કારણ કે દાનમાં અંતરાય કરવાથી તિર્યંચપણું મળે છે.** પોપટમાં જે ઘણી ચતુરતા દેખાય છે, તે પૂર્વભવે જ્ઞાનને ઘણું માન દીધું હતું તેનું ફળ છે. શ્રીસારે છોડાવેલો ચોર તાપસ વ્રત પાળી રત્નસારને સહાય કરનારો ચંદ્રચૂડ દેવતા થયો.” રાજા આદિ લોકો મુનિરાજનાં એવાં વચન સાંભળી સુપાત્રદાનને વિષે ઘણા આદરવંત થયા અને સમ્યક્ પ્રકારે જૈનધર્મ પાળવા લાગ્યા. ઠીક જ છે, તત્વનું જ્ઞાન થાય ત્યારે કોણ આળસ કરે? સત્પુરુષોનો સ્વભાવ સૂર્ય સરખો જગતમાં શોભે છે. કેમકે, સૂર્ય જેમ અંધકાર દૂર કરીને લોકોને સન્માર્ગે લગાડે છે, તેમ સત્પુરુષો પણ અંધકાર દૂર કરી લોકોને સન્માર્ગે લગાડે છે. ઘણા પુણ્યશાળી રત્નસાર કુમારે પોતાની બે સ્ત્રીઓની સાથે ચિરકાળ સુધી ઉત્કૃષ્ટ ભોગ ભોગવ્યા. પોતાના ભાગ્યથી જ ધન જોઈએ તેટલું મળી ગયાથી શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા રત્નસારે ધર્મ અને કામ એ બે પુરુષાર્થને જ માંહોમાંહે બાધા ન આવે

તેવી રીતે સમ્યક્ પ્રકારે સાધ્યા. કુમારે રથયાત્રાઓ, તીર્થયાત્રાઓ, અરિહંતની રૂપાની, સોનાની તથા રત્નની પ્રતિમાઓ, તેમની પ્રતિષ્ઠાઓ, જિનમંદિરો, ચતુર્વિધ સંઘનું વાત્સલ્ય, બીજા દીનજનો ઉપર ઉપકાર વગેરે સારાં કૃત્યો ચિરકાળ સુધી કર્યાં. એવાં સુકૃત્યો કરવાં એ જ લક્ષ્મીનું ફળ છે. કુમારના સહવાસથી તેની બે સ્ત્રીઓ પણ કુમાર સરખી જ ધર્મનિષ્ઠ થઈ. સત્પુરુષોની સાથે સહવાસ કરવાથી શું ન થાય? પછી રત્નસાર કુમાર આયુષ્ય પૂરું થયું ત્યારે બે સ્ત્રીઓની સાથે પંડિતમરણવડે દેહ છોડીને અચ્યુત દેવલોકે ગયો. શ્રાવકને એ ગતિ ઉત્કૃષ્ટ કહી છે. રત્નસારનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં અવતરશે. અને જૈનધર્મની સમ્યક્ પ્રકારે આરાધના કરી શીઘ્ર મોક્ષસુખ પામશે. ભવ્ય જીવોએ આ રીતે કહેલું આશ્ચર્યકારી રત્નસારકુમારનું ચરિત્ર બરોબર ધ્યાનમાં લેવું, અને પાત્રદાનને વિષે તથા પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત આદરવાને વિષે ઘણો જ યત્ન કરવો. સુપાત્રદાન ઉપર રત્નસારની કથા.

ભોજનાવસરે સુપાત્રદાન વગેરે–વિવેકી પુરુષ સાધુ આદિનો યોગ હોય તો ઉપર કહેલી રીતે દરરોજ વિધિ પ્રમાણે અવશ્ય પાત્રદાન કરે. તેમજ ભોજનને વખતે અથવા પહેલાં આવેલા સાધર્મીઓને પણ શક્તિ પ્રમાણે પોતાની સાથે જમાડે, કારણ કે, સાધર્મીક પણ પાત્ર જ કહેવાય છે. સાધર્મી વાત્સલ્યની વિધિ વગેરે આગળ આવશે. તેમજ બીજા પણ ભીખારી વગેરે લોકોને ઉચિત અનુકંપા દાન આપવું. તેમને નિરાશ કરી પાછા કાઢવા નહીં. કર્મબંધ કરાવવો

નહીં, ધર્મની હીલના પણ ન કરાવવી, પોતાનું મન નિર્દય ન રાખવું. ભોજનને અવસરે દ્વાર બંધ કરવું વગેરે એ મ્હોટા અથવા દયાળુ પુરુષનું લક્ષણ નથી. સાંભળ્યું છે કે ચિત્રકૂટને વિષે ચિત્રાંગદ રાજા હતો. તેના ઉપર ચઢાઈ કરનાર શત્રુની સેનાએ ચિત્રકૂટ ગઢને ઘેરી નાંખ્યો. શત્રુઓની અંદર પેસવાની ઘણી ધાસ્તી હોવા છતાં પણ ચિત્રાંગદ રાજા દરરોજ ભોજનને વખતે પોળનો દરવાજો ઉઘડાવતો હતો. તે મર્મની વાત ગણિકાએ જાહેર કરવાથી શત્રુઓએ ગઢ તાબામાં લીધો. શત્રુનો ભય છતાં રાજાએ નિયમ ન છોડયો—એવી રીત છે, માટે શ્રાવકે અને તેમાં પણ **ઋદ્ધિવંત શ્રાવકે ભોજનને વખતે દ્વાર બંધ કરવા નહીં**, કેમકે કોણ પોતાનું ઉદર–પોષણ કરતો નથી? પરંતુ ઘણા જીવોનો નિર્વાહ ચલાવે તેની જ પુરુષમાં ગણત્રી છે. માટે ભોજન વખતે આવેલા પોતાના બાંધવ આદિને જરૂર જમાડવા. ભોજનને વખતે આવેલા મુનિરાજને ભક્તિથી, યાચકોને શક્તિના અનુસારે અને દુઃખી જીવોને અનુકંપાથી યથાયોગ્ય સંતુષ્ટ કર્યા પછી જ મ્હોટા પુરુષોને ભોજન કરવું ઉચિત છે. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે–સુશ્રાવક ભોજન કરતાં દ્વાર બંધ કરે નહીં. કેમકે જિનેંદ્રોએ શ્રાવકોને અનુકંપાદાનની મનાઈ કરી નથી. શ્રાવકે ભયંકર ભવસમુદ્રમાં જીવોનો સમુદાય દુઃખથી હેરાન થએલો જોઈ નાતજાતનો અથવા ધર્મનો મનમાં તફાવત ન રાખતાં દ્રવ્ય, અન્નાદિક દઈને તથા ભાવથી સન્માર્ગે લગાડીને યથાશક્તિ અનુકંપા કરવી. એવું શ્રી **ભગવતી** આદિ સૂત્રોમાં

શ્રાવકના વર્ણનને પ્રસંગે "**અભંગુઅદુઆરા**" એવું વિશેષણ દઈ "શ્રાવકે સાધુ આદિ લોકોને પ્રવેશ કરવા માટે હંમેશાં દ્વાર ઉઘાડાં રાખવાં" એમ કહ્યું છે. **તીર્થંકરોએ** પણ સાંવત્સરિક દાન દઈ દીન લોકોનો ઉદ્ધાર કર્યો. **વિક્રમરાજાએ** પણ પોતાના રાજ્યમાંના સર્વે લોકોને અનૃણી કર્યા, તેથી તેમના નામનો સંવત ચાલ્યો. દુકાળ આદિ આપદા આવી પડે ત્યારે અનાથ લોકોને સહાય આપવાથી ઘણી ફળપ્રાપ્તિ થાય છે. કેમ કે–શિષ્યની વિનય ઉપરથી, સુભટની સંગ્રામનો સમય આવવાથી, મિત્રની આપદાનો પ્રસંગ આવવાથી અને દાનની દુર્ભિક્ષ પડવાથી પરીક્ષા થાય છે. વિ. સંવત ૧૩૧૫ માં વર્ષે દુકાળ પડ્યો, ત્યારે ભદ્રેશ્વર નગરના રહીશ શ્રીમાલજ્ઞાતિના **જગડુશાહે** એકસો બાર સદાવ્રતો રાખી દાન આપ્યું. કહ્યું છે કે–દુકાળ પડે છતે હમ્મીરે બાર, વીસળદેવે આઠ, બાદશાહે એકવીસ અને જગડુશાહે હજાર મૂડા ધાન્યના આપ્યા. અણહિલપુર પાટણમાં **સિંધાક** નામે મ્હોટો શરાફ થયો. તેણે અશ્વ, ગજ, મ્હોટા મહેલ આદિ ઘણી ઋદ્ધિ ઉપાર્જન કરી. સંવત ૧૪૨૯ મે વર્ષે તેણે આઠ મંદિરો બંધાવ્યા અને મહાયાત્રાઓ કરી. એક વખતે તેણે જ્યોતિષીના કહેવા ઉપરથી આવતા કાળમાં દુકાળ પડવાનો હતો તેમ જાણ્યું. અને બે લાખ મણ ધાન્ય એકઠું કરી રાખ્યું. તેથી દુર્ભિક્ષ પડે ભાવની તેજીથી તેને ઘણો લાભ થયો. ત્યારે ચોવીશ હજાર મણ ધાન્ય તેણે અનાથ લોકોને આપ્યું. હજાર બંદીવાન છોડાવ્યા. છપ્પન રાજાઓને છોડાવ્યા. જિન-

મંદિરો ઉઘડાવ્યાં, શ્રીજયાનંદસૂરિ તથા શ્રી દેવસુંદરસૂરિનાં પગલાં સ્થાપન કર્યાં–આદિ અનેક તેનાં ધર્મકૃત્યો જાહેર છે. માટે શ્રાવકે વિશેષે કરી ભોજન વખતે અવશ્ય અનુકંપાદાન કરવું. દરિદ્રી ગૃહસ્થે પણ ઘરમાં અન્ન વગેરે એકઠું કરવું કે જેથી કોઈ ગરીબ આવે તો તેની યથાશક્તિ આસનાવાસના કરાય. એમ કરતાં તેને કાંઈ બહુ ખરચમાં ઉતરવું પડતું નથી. કારણ કે ગરીબ લોકોને થોડામાં પણ સંતોષ થાય છે. કેમકે—કોળિયામાંથી એક દાણો નીચે ખરી પડે તો તેથી હાથીના આહારમાં શું ઓછું પડવાનું હતું? પણ તે એક દાણા ઉપર કીડીનું તો આખું કુટુંબ પોતાનો નિર્વાહ કરી લે છે. બીજું એવો નિરવદ્ય આહાર ઉપર કહેલી રીતે કિંચિત્ અધિક તૈયાર કર્યો હોય તો તેથી સુપાત્રને યોગ મળી આવે શુદ્ધ દાન પણ અપાય છે. તેમજ માતા, પિતા, બાંધવ, બ્હેન, પુત્ર–પુત્રીઓ, પુત્રની સ્ત્રીઓ, સેવક, ગ્લાન, બંધનમાં રાખેલા લોકો તથા ગાય જાનવરો આદિને ઉચિત ભોજન આપીને, પંચપરમેષ્ઠીનું ધ્યાન કરીને તથા પચ્ચક્ખાણને અને નિયમનો બરાબર ઉપયોગ રાખીને પોતાને સદતું હોય તેવું ભોજન કરવું. કહ્યું છે કે—ઉત્તમ પુરુષોએ પહેલાં પિતા, માતા, બાળક, ગર્ભિણી સ્ત્રી, વૃદ્ધ અને રોગી એમને ભોજન કરાવીને પછી પોતે ભોજન કરવું. ધર્મના જાણ પુરુષે સર્વે જાનવરોની, તથા બંધનમાં રાખેલા લોકોની સારસંભાળ કરીને પછી પોતે ભોજન કરવું, તે વિના ન કરવું.

પ્રકૃતિને યોગ્ય પરિમિત ભોજન કરવું–

હવે જે વસ્તુનું સાત્મ્ય હોય તે વસ્તુ વાપરવી. આહાર, પાણી, વગેરે વસ્તુ સ્વભાવથી વિરુદ્ધ હોય તો પણ કોઇને તે માફક આવે છે, તેને સાત્મ્ય કહે છે. જન્મથી માંડીને પ્રમાણસર વિષભક્ષણ કરવાની ટેવ પાડી હોય તો તે વિષજ અમૃત સમાન થાય છે. અને ખરેખર અમૃત હોય તો પણ કોઈ વખતે ન વાપરવાથી પ્રકૃતિને માફક ન આવતું હોય તો તે વિષ માફક થાય છે. એવો નિયમ છે, તથાપિ પથ્ય વસ્તુનું સાત્મ્ય હોય તો પણ તે જ ઉપયોગમાં લેવી, અને અપથ્ય વસ્તુનું સાત્મ્ય ન હોય તે ન વાપરવી "બલિષ્ઠ પુરુષને સર્વ વસ્તુ હિતકારી છે." એમ સમજી કાળફૂટ વિષનું ભક્ષણ ન કરવું. વિષશાસ્ત્રનો જાણ પુરુષ સુશિક્ષિત હોય તો પણ કોઈ વખતે વિષ ખાવાથી મરણ પામે છે. તેમજ કહ્યું છે કે—જે ગળાની નીચે ઉતર્યું તે સર્વ અશન કહેવાય છે, માટે ડાહ્યા લોકો ગળાની નીચે ઉતરે ત્યાં સુધી ક્ષણ માત્ર સુખને અર્થે જિહ્વાની લોલુપતા રાખતા નથી એવું વચન છે. માટે જિહ્વાની લોલુપતા પણ મૂકવી. તથા અભક્ષ્ય, અનંતકાય અને બહુ વસ્તુ પણ વર્જવી. પોતાના અગ્નિબળ માફક પરિમિત ભોજન કરવું. જે પરિમિત ભોજન કરે છે, તે બહુ ભોજન કર્યા જેવું છે. અતિશય ભોજન કરવાથી અજીર્ણ, બકારી, જુલાબ તથા મરણ વગેરે પણ થોડી વારમાં થાય છે. કેમ કે—હે જીભ! તું ભક્ષણ કરવાનું અને બોલવાનું માપ રાખ, કારણ કે, અતિશય ભક્ષણ

કરવાનું અને અતિશય બોલવાનું પરિણામ ભયંકર નીપજે છે. હે જીભ! જો તું દોષ વિનાનું તથા પરિમિત ભોજન કરે અને જો દોષ વિનાનું તથા પરિમિત બોલે, તો કર્મરૂપ વીરોની સાથે લડતા એવા જીવ થકી તને જ જયપત્રિકા મળશે એમ નક્કી જાણ. હિતકારી, પરિમિત અને પરિપક્વાન્ન ભક્ષણ કરનારો, ડાબે પાસે-શયન કરનારો, હંમેશાં ફરવા-હરવાની મહેનત કરનારો, વિલંબ ન લગાડતાં મળ-મૂત્રનો ત્યાગ કરનારો અને સ્ત્રીઓની બાબતમાં પોતાનું મન વશમાં રાખનારો પુરુષ રોગોને જીતે છે.

ભોજનનીવિધિ-અતિશય પ્રભાતકાળમાં, તદ્દન સંધ્યાને વખતે અથવા રાત્રિએ તથા ગમન કરતાં ભોજન ન કરવું. ભોજન કરતી વખતે અન્નની નિંદા ન કરવી. ડાબા પગ ઉપર હાથ પણ ન રાખવો. તથા એક હાથમાં ખાવાની વસ્તુ લઈ બીજા હાથે ભોજન ન કરવું. ઉઘાડી જગ્યામાં, તડકામાં, અંધકારમાં અથવા વૃક્ષને તળે કોઈ કાળે ભોજન કરવું નહીં; તથા ભોજન કરતી વખતે અંગૂઠા પાસેની આંગળી ઊભી ન રાખવી. મોં, કપડાં અને પગ ધોયા વિના, નગ્નપણે, મેલાં કપડાં પહેરીને તથા ડાબો હાથ થાળીને લગાડ્યા વિના ભોજન કરવું નહીં. એક જ વસ્ત્ર પહેરીને, મસ્તકે ભીનું વસ્ત્ર વીંટીને, અપવિત્ર શરીરે તથા અતિશય જીભની લોલુપતા રાખીને વિચક્ષણ પુરુષે ભોજન કરવું નહીં. પગમાં પગરખાં પહેરીને, ચિત્ત ઠેકાણે રાખ્યા વિના કેવળ જમીન ઉપર જ અથવા પલંગ ઉપર બેસીને, ખૂણાઓમાં અગર દક્ષિણ દિશામાં મુખ કરીને તેમજ પાતળા આસન

ઉપર બેસીને ભોજન કરવું નહીં. આસન ઉપર પગ રાખીને, તથા શ્વાન, ચંડાળ અને પતિત લોકોની નજર પડતી હોય તેવી જગ્યાએ ભોજન કરવું નહીં. તેમજ ભાંગેલા અથવા મલિન વાસણમાં ભોજન કરવું નહી. અપવિત્ર વસ્તુથી ઉત્પન્ન થએલું, ગર્ભહત્યા વગેરે કરનાર લોકોએ જોએલું, રજસ્વળા સ્ત્રીએ સ્પર્શ કરેલું, તથા ગાય, શ્વાન, પક્ષી વગેરે જીવોએ સુંઘેલું એવું અન્ન ખાવું નહીં. જે ભક્ષ્ય વસ્તુ ક્યાંથી આવી તેની ખબર ન હોય, તથા જે વસ્તુ અજાણી હોય તે ખાવી નહીં, એક વાર રાંધેલું અન્ન ફરી વાર ઉનું કર્યું હોય તો તે પણ ન ખાવું. તથા ભોજન કરતી વેળાએ "બચબચ' એવો શબ્દ, વાંકુચુંકું મોં કરવું નહીં.

કેવું **ભોજન કરવું**—ભોજન કરતી વખતે આસપાસ રહેલા લોકોને ભોજન કરવા બોલાવીને પ્રીતિ ઉપજાવવી. પોતાના ઈષ્ટ દેવનું નામ સ્મરણ કરવું. તથા સરખું, પહોળું અને ઘણું નીચું-ઊંચું નહીં એવા સ્થિર આસન ઉપર બેસીને પોતાની માસી, માતા, બ્હેન અથવા સ્ત્રી વગેરે લોકોએ રાંધેલું તથા પવિત્ર અને ભોજન કરેલા લોકોએ આદરથી પીરસેલું અન્ન એકાંતમાં જમણો સ્વર વહેતો હોય ત્યારે ખાવું, ભોજન કરતી વેળાએ મૌન કરવું, તથા શરીર વાંકુચુંકું ન રાખવું; અને પ્રત્યેક ખાવા યોગ્ય વસ્તુ સૂંઘવી; કેમકે, તેથી દૃષ્ટિદોષ ટળે છે. ઘણું ખારૂં, ખાટું, ઘણું ઉન્હું તથા ઘણું ઠંડું અન્ન ખાવું નહીં. શાક ઘણું ન ખાવું. અતિશય મીઠી વસ્તુ ન ખાવી. તથા રુચિકર વસ્તુ પણ ઘણી ન ખાવી. અતિશય ઉનું અન્ન રસનો નાશ કરે, અતિશય ખાટું

ઇંદ્રિયોની શક્તિ ઓછી કરે, અતિશય ખારૂં અન્ન નેત્રોને વિકાર કરે; અને અતિશય ચીકણું અન્ન ગ્રહણીને (કોઠામાંની છઠી કોથળીને) બગાડે. કડવા અને તીખા આહારથી કફનો, તૂરા અને મીઠા આહારથી પિત્તનો, સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ આહારથી વાયુનો અને ઉપવાસથી બાકીના રોગોનો નાશ કરવો. જે પુરુષ શાકભાજી બહુ ખાય, ઘીની સાથે અન્ન ખાય, દૂધ આદિ ચીકણી વસ્તુ સેવે, બહુ પાણી ન પીએ, અજીર્ણ વખતે ભોજન ન કરે, લઘુ નીતિ કે વડીનીતિની શંકા ન હોય ત્યારે, ચાલતાં ખાય નહીં, અને ખાધેલું પચ્યા પછી અવસરે ભોજન કરે, તેને શરીરે રોગ થાય તો બહુ જ ઓછો થાય. નીતિના જાણ પુરુષો પ્રથમ મધુર, વચ્ચે તીખું અને છેડે કડવું એવું દુર્જનની મૈત્રી સરખું ભોજન ઇચ્છે છે. ઉતાવળ ન કરતાં પ્રથમ મધુર અને સ્નિગ્ધ રસ ભક્ષણ કરવા; મધ્યે પાતળા, ખાટા અને ખારા રસ ભક્ષણ કરવા તથા અંતે કડવા અને તીખારસ ભક્ષણ કરવા. પુરુષે પહેલાં પાતળા રસ મધ્યે કડવા રસ, અને અંતે પાછા પાતળા રસનો આહાર કરવો તેથી બળ અને આરોગ્ય જળવાય છે.

પાણી કેમ અને ક્યારે પીવું–ભોજનની શરૂઆતમાં જળ પીએ તો અગ્નિ મંદ થાય, મધ્યભાગમાં પીએ તો રસાયન માફક પુષ્ટિ આપે, અને અંતે પીએ તો વિષ માફક નુકશાન કરે. માણસે ભોજન કરી રહ્યા પછી સર્વ રસથી ખરડાયેલા હાથે એક પાણીનો કોગળો દરરોજ પીવો. પાણી પશુની માફક ગમે તેટલું ન પીવું. એઠું રહેલું પણ ન પીવું, તથા ખોબેથી પણ ન પીવું. કેમકે, પાણી

પરિમિત પીવું તે જ હિતકારી છે. ભોજન કરી રહ્યા પછી ભીને હાથે બે ગાલને, ડાબા હાથને અથવા નેત્રોને સ્પર્શ ન કરવો. પરંતુ કલ્યાણને માટે બે ઢીંચણને હાથ લગાડવા.

ભોજન પછીના કૃત્યાકૃત્ય-બુદ્ધિશાળી પુરુષે ભોજન કરી રહ્યા પછી કેટલીકવાર સુધી શરીરનું મર્દન, મળમૂત્રનો ત્યાગ, ભાર ઉપાડવો, બેસી રહેવું, ન્હાવું વગેરે કરવું નહીં. ભોજન કર્યા પછી તુરત બેસી રહે તો પેટ મેદથી જાડું થાય, ચતો સૂઈ રહે તો બળની વૃદ્ધિ થાય; ડાબે પાસે સુઈ રહે તો આયુષ્ય વધે, અને દોડે તો મૃત્યુ સામું આવે. ભોજન કરી રહ્યા પછી તુરત બે ઘડી ડાબે પાસે સૂઈ રહેવું; પણ ઉંઘવું નહીં અથવા સો પગલાં ચાલવું. આ રીતે ભોજનનો લૌકિકવિધિ કહ્યો છે. **સિદ્ધાંતમાં** કહેલો વિધિ નીચે પ્રમાણે જાણવો–

સુશ્રાવકો નિરવદ્ય, નિર્જીવ અને પરિમિત એવા આહારવડે આત્માનો નિર્વાહ કરનારા હોય છે. એ આહાર કરતાં 'સર સર' 'ચબ ચબ' શબ્દો ન થાય એવી રીતે તથા નીચે ખાતાં ખાતાં દાણા કે છાંટા ન પડે તેમ; મન, વચન અને કાયાની ગુપ્તિપૂર્વક સાધુની જેમ ઉપયોગપૂર્વક સાદડીના પ્રતર ખોલે તેમ ધીમે અથવા સિંહની જેમ ઉતાવળથી નહીં. આ પ્રમાણે એકલો અથવા અનેકની સાથે ધૂમ્ર અને ઈંગાલ દોષો ન લાગે તેમ આહાર કરે.

જેમ ગાડી ખેડવાનાકામમાં ઉંજવાથી લેપની યુક્તિ હોય છે. તે પ્રમાણે સંયમરૂપ રથ ચલાવવાને માટે સાધુઓને આહાર કહ્યો છે. અન્ય ગૃહસ્થોએ પોતાને અર્થે કરેલું

તીખું, કડવું, તૂરૂં, ખાટું, મીઠું અથવા ખારું એવું જેવું અન્ન મળે તેવું સાધુઓએ મીઠા ઘીની માફક ભક્ષણ કરવું. તેમજ રોગ, મોહનો ઉદય, સ્વજનનો ઉપસર્ગ થએ છતે, જીવદયાનું રક્ષણ કરવાને માટે, તપસ્યાને માટે, તથા આયુષ્યનો અંત આવે શરીરનો ત્યાગ કરવાને અર્થે આહારનો ત્યાગ કરવો. એ વિધિ સાધુ આશ્રયી કહ્યો. શ્રાવક આશ્રયી વિધિ પણ યથાયોગ્ય જાણવો. બીજે સ્થળે પણ કહ્યું છે કે– વિવેકી પુરુષે શક્તિ હોય તો દેવ, સાધુ, નગરનો સ્વામી, તથા સ્વજન સંકટમાં પડ્યા હોય, અથવા સૂર્ય–ચંદ્રને ગ્રહણ લાગ્યું હોય ત્યારે ભોજન કરવું નહીં. તેમજ અજીર્ણથી રોગો ઉત્પન્ન થાય છે માટે અજીર્ણ, નેત્રવિકાર વગેરે રોગ થયા હોય તો ભોજન કરવું નહીં. કહ્યુ છે કે—તાવની શરૂઆતમાં શક્તિ ઓછી ન થાય એટલી લાંઘણ કરવી, પણ વાયુથી, થાકથી, ક્રોધથી, શોકથી, કામવિકારથી અને પ્રહાર થવાથી ઉત્પન્ન થએલ તાવમા લાંઘણ કરવી નહીં. તથા દેવ, ગુરુને વંદનાદિકનો યોગ ન હોય; તીર્થને અથવા ગુરુને વંદના કરવી હોય, વિશેષ વ્રત પચ્ચક્ખાણ લેવા હોય, મ્હોટું પુણ્યકાર્ય આરંભવું હોય તે દિવસે, તેમજ અષ્ટમી, ચતુર્દશી વગેરે મ્હોટા પર્વના દિવસે પણ ભોજન કરવું નહીં. માસખમણ વગેરે તપસ્યાથી આ લોકમાં તથા પરલોકમાં ઘણા ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે. કહ્યું છે કે—તપસ્યાથી અસ્થિર કાર્ય હોય તે સ્થિર, વાંકુ હોય તે સરળ, દુર્લભ તથા અસાધ્ય હોય તે સુસાધ્ય થાય છે. વાસુદેવ, ચક્રવર્તી વગેરે લોકોનાં તે તે દેવતાને પોતાનો સેવક બનાવવા વગેરે ઈહલોકનાં કાર્યો પણ

અઠ્ઠમ વગેરે તપસ્યાથી જ સિદ્ધ થાય છે, પણ તપ વિના સિદ્ધ થતાં નથી. આ રીતે ભોજન વિધિ કહ્યો છે. સુશ્રાવક ભોજન કરી રહ્યા પછી શ્રી નવકાર સ્મરણ કરીને ઊઠે અને ચૈત્યવંદન વિધિવડે દેવને તથા ગુરુને યોગ હોય તે પ્રમાણે વાંદે. ચાલતીગાથામાં **सुपत्तदाणाइ जुत्तिए** પદમાં આદિ શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે, તેથી એ સર્વ વિધિ કહ્યો છે.

સ્વાધ્યાયના ભેદ–હવે ગાથાના ઉત્તરાર્ધની વ્યાખ્યા કરીએ છીએ–ભોજન કરી રહ્યા પછી દિવસચરિમ અથવા ગ્રંથિ સહિત પ્રમુખ પચ્ચક્ખાણ ગુરુ પ્રમુખને બે વાંદણાં દઈને અથવા તે વિના ગ્રહણ કરવું. અને ગીતાર્થ મુનિરાજ પાસે, ગીતાર્થ એવા શ્રાવક, સિદ્ધપુત્ર વગેરેની પાસે યોગ હોય તેમ પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરવો. ૧ વાછના, ૨ પૃચ્છના, ૩ પરાવર્તના, ૪ ધર્મકથા અને ૫ અનુપ્રેક્ષા એ સ્વાધ્યાયના પાંચ પ્રકાર છે. જેમાં નિર્જરાને માટે યથાયોગ્ય સૂત્ર વગેરેનું દાન કરવું અથવા ગ્રહણ કરવું તે **વાચના** કહેવાય છે. વાચનામાં કંઈ સંશય રહ્યા હોય તે ગુરુને પૂછવા તે **પૃચ્છના** કહેવાય છે. પૂર્વે ભણેલા સૂત્રાદિકને ભૂલી ન જવાય તે માટે વારંવાર ફેરવવું તે **પરાવર્તના** કહેવાય છે. જંબૂસ્વામી વગેરે સ્થવિરોની કથા સાંભળવી અથવા કહેવી તે **ધર્મકથા** કહેવાય છે. મનમાં જ સૂત્રાદિકનું વારંવાર સ્મરણ કરવું તે **અનુપ્રેક્ષા** કહેવાય છે. અહિં ગુરુમુખથી સાંભળેલા શાસ્ત્રાર્થના જાણ પુરુષો પાસે વિચાર કરવા રૂપ સજ્ઝાય વિશેષ કૃત્ય તરીકે જાણવી. કારણ કે, “તે તે વિષયના જાણ પુરુષોની સાથે શાસ્ત્રાર્થના રહસ્યની વાતોનો વિચાર કરવો” એવું

શ્રી **યોગશાસ્ત્રનું** વચન છે. એ સજ્ઝાય ઘણી ગુણકારી છે. કહ્યું છે કે— સજ્ઝાયથી શ્રેષ્ઠ ધ્યાન થાય છે. સર્વે પરમાર્થનું જ્ઞાન થાય છે, તથા સજ્ઝાયમાં રહેલો પુરુષ ક્ષણે ક્ષણે વૈરાગ્ય દશા મેળવે છે. પાંચ પ્રકારની સજ્ઝાય ઉપર દૃષ્ટાંત વગેરેનું વિવરણ **આચારપ્રદીપ** ગ્રંથમાં કર્યું છે, તેથી અત્રે તે કહેલ નથી, આ રીતે આઠમી ગાથાનો અર્થ પૂરો થયો. (૮)

संझाइ जिणं पुणरवि, पूयइ पडिक्कमइ तह विहिणा ।
विस्समणं सज्झायं, गिहं गओ तो कहइ धम्मं ॥९॥ (મૂલ)

સંધ્યા વખતે ફરીથી અનુક્રમે જિનપૂજા, પ્રતિક્રમણ, તેમજ વિધિપૂર્વક મુનિરાજની સેવા–ભક્તિ અને સજ્ઝાય કરવી, પછી ઘેર જઈ સ્વજનોને ધર્મોપદેશ કરવો. (૯)

શ્રાવકે હંમેશા એકાસણાં કરવાં એવો ઉત્સર્ગ માર્ગ છે. કહ્યું છે કે– શ્રાવકે ઉત્સર્ગ માર્ગે સચિત્ત વસ્તુને વર્જનારો, હંમેશા એકાસણા કરનારો તેમજ બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળનારો હોય છે. પરંતુ જેનાથી દરરોજ એકાસણું થઈ ન શકે એમ હોય, તેણે દિવસના આઠમા ચોઘડીઆમાં પહેલી બે ઘડીએ અર્થાત્ બે ઘડી દિવસ બાકી રહે છતે ભોજન કરવું. છેલ્લી બે ઘડી દિવસ બાકી રહે ત્યારે ભોજન કરે તો રાત્રિભોજનનો મહાદોષ લાગવાનો પ્રસંગ આવે છે. સૂર્ય અસ્ત થયા પછી રાત્રિએ મોડું ભોજન કરે તો ઘણા દોષ લાગે છે. તેનું દૃષ્ટાંત સહિત સ્વરૂપ મેં કરેલી **અર્થદીપિકા** ઉપરથી જાણવું. ભોજન કરી રહ્યા પછી પાછો સૂર્યનો ઉદય થાય, ત્યાં સુધીનું ચઉવિહાર, તિવિહાર અથવા દુવિહાર દિવસચરિમ પચ્ચક્-

ખાણુ કરે. એ પચ્ચક્ખાણુ મુખ્ય ભાગે દિવસ છતાં જ કરવું જોઈએ. પણ બીજે ભાંગે રાત્રિએ કરે તો પણ ચાલે એમ છે.

રાત્રિ ભોજન અને રાત્રિ ભોજનનું ફળ (પરભવ)

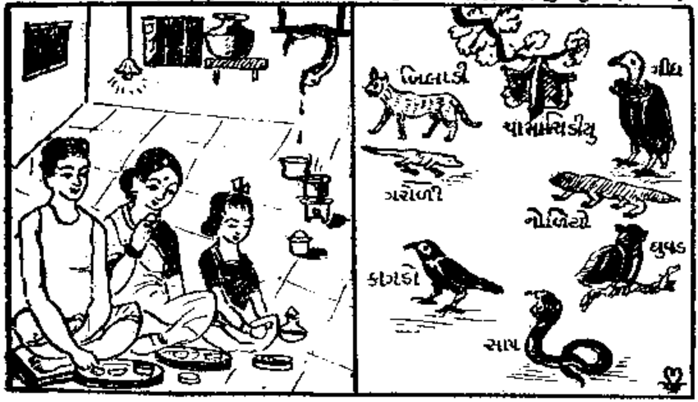

શંકા:—દિવસચરિમ પચ્ચક્ખાણુ નિષ્ફળ છે, કારણકે એકાશન વગેરે પચ્ચક્ખાણોમાં તે સમાઇ જાય છે? **સમાધાન:**—એમ નહીં. એકાશન વગેરે પચ્ચક્ખાણુના આઠ ઈત્યાદિક આગાર છે. અને દિવસચરિમના ચાર આગાર છે, તે માટે આગારનો સંક્ષેપ એજ દિવસચરિમમાં મુખ્ય છે. તેથી તે સફળ છે, દિવસ બાકી છતાં કરવાનું છે, તથા રાત્રિભોજનના પચ્ચક્ખાણુને યાદ કરવાનારૂં છે. રાત્રિભોજનના પચ્ચક્ખાણુવાળાને પણ તે ફળદાયી છે. એમ આવશ્યક લઘુવૃત્તિમાં કહ્યું છે. એ પચ્ચક્ખાણુ સુખે કરાય એવું તથા બહુ ફળદાયી છે. એના ઉપર કથા છે : **દ. ૮૨** દશાર્ણ નગરમાં એક શ્રાવિકા સાંજે ભોજન કરીને પ્રતિદિન દિવસચરિમ પચ્ચક્ખાણુ કરતી હતી. તેનો ભર્તાર મિથ્યાદષ્ટિ હતો. તે "સંધ્યાએ જમ્યા પછી રાત્રિએ

કોઈ કાંઈ ભક્ષણ કરતું નથી જ, માટે એ (દિવસચરિમ) મ્હોટું પચ્ચક્ખાણ કરે છે.” એવી રીતે શ્રાવિકાની હંમેશાં હાંસી કરતો હતો. એક દિવસ શ્રાવિકાએ “તું ભાંગીશ” એમ કહીને ઘણી ના પાડી, તો પણ તેણે દિવસચરિમ પચ્ચક્ખાણ કર્યું. રાત્રિએ સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવી પરીક્ષા કરવા માટે તથા શિખામણ દેવાને માટે તેની બ્હેનનું રૂપ ધારણ કરી તેને ઘેબર વગેરે આપવા લાગી. શ્રાવિકાએ ઘણો વાર્યો, તો પણ જીભની લોલુપતાથી તેણે તે ખાવા માંડયું, એટલામાં દેવીએ પ્રહાર કર્યો કે જેથી તેના ડોળા બહાર નીકળી ભૂમિ ઉપર પડયા. “મ્હારો અપયશ થશે” એમ ધારી શ્રાવિકાએ કાઉસ્સગ્ગ કર્યો. પછી શ્રાવિકાના કહેવાથી દેવીએ તત્કાળ કોઈ એક મરતા બોકડાનાં નેત્ર લાવી તે પુરુષને લગાડયાં, તેથી તેનું **એડકાક્ષ** એવું નામ પડયું. પછી પ્રત્યક્ષ ખાત્રી થવાથી તે પુરુષ શ્રાવક થયો. લોકો કૌતુકથી તેને જોવા માટે આવવા લાગ્યા, તેમને જોવાથી ઘણા લોકો શ્રાવક થયા. આ રીતે દિવસ ચરિમ ઉપર એડકાક્ષનું દૃષ્ટાંત કહ્યું. પછી સંધ્યાવખતે છેલ્લી બે ઘડી દિવસ રહે ત્યારે સૂર્યબિંબ અર્ધો અસ્ત થતાં પહેલાં ફરીથી ત્રીજી વાર યથાવિધિ આરતી-દીવાસ્વરૂપ જિનપૂજા કરવી.

તપાગચ્છીય શ્રી રત્નશેખરસૂરિ-વિરચિત શ્રાદ્ધ-વિધિપ્રકરણની ‘શ્રાદ્ધવિધિકૌમુદી’ ટીકામાં પ્રથમ દિનકૃત્યવિધિનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ આગમોદ્ધારક આચાર્ય આનન્દસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના પ્રશિષ્ય આચાર્ય શ્રી દર્શનસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના શિષ્ય રત્ન પ્રવચન પ્રભાવક ગણિવર્યશ્રી મહાયશસાગરજી મ. સા. દ્વારા સંપૂર્ણ થયો.

ૐ હ્રીં અર્હં
મુળીનગર મંડન
શ્રી પાર્શ્વનાથાય નમઃ

રાત્રિકૃત્ય

શ્રાવક ત્રીજીવાર જિનપૂજા કર્યા પછી શ્રીમુનિરાજશ્રી પાસે અથવા પૌષધશાળા–ઉપાશ્રયમાં જઈ યતનાથી પૂંજી સામાયિક વગેરે વિધિસહિત ષડાવશ્યકરૂપ **પ્રતિક્રમણ** કરે. તેમાં સ્થાપનાચાર્યની સ્થાપના, મુહપત્તિ, ચરવળો વિ. ધર્મોપકરણ લેવા તથા સામાયિક કરવું. આ સંબંધી બીજી કેટલીક વિધિ **શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણસૂત્રવૃત્તિમાં** કહી છે, માટે અહિં કહેતા નથી. શ્રાવકે સમ્યક્ત્વાદિકના સર્વે અતિચારની શુદ્ધિને માટે તથા ભદ્રકપુરુષે અભ્યાસાદિકને માટે હરરોજ બે વખત જરૂર પ્રતિક્રમણ કરવું. વૈદ્યના ત્રીજા રસાયનઔષધ સરખું પ્રતિક્રમણ છે, માટે અતિચાર લાગ્યા ન હોય, તો પણ શ્રાવકે તે ખાસ કરવું. સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે–પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનમાં બંને ટંકનું પ્રતિક્રમણ હરરોજ કરવું જરૂરનું છે, અને બાવીસતીર્થંકરના શાસનમાં કારણે પ્રતિક્રમણ કહ્યું છે. કારણ એટલે કે અતિચાર લાગ્યો હોય તો. [૧]ઔષધ વ્યાધિ હોય તો મટાડે અને ન હોય તો નવો ઉત્પન્ન કરે. [૨]ઔષધ વ્યાધિ હોય તો મટાડે

અને ન હોય તો નવા રોગ ઉત્પન્ન ન કરે. [૩]ઔષધ વ્યાધિ હોય તો મટાડે, ન હોય તો સર્વાંગને પુષ્ટિ આપે, સુખની અને બળની વૃદ્ધિ કરે; તેમજ ભાવિકાળે થવા ન દે. પ્રતિક્રમણ ત્રીજા રસાયન ઔષધ સમાન છે. તેથી અતિચાર લાગ્યા હોય તો તેની શુદ્ધિ કરે છે અને ન લાગ્યા હોય તો ચારિત્રધર્મની પુષ્ટિ કરે છે.

સામાયિક અને પ્રતિક્રમણની ભિન્નતા વિષે શંકાઃ-

આવશ્યકચૂર્ણિમાં કહેલો સામાયિક વિધિ તે જ શ્રાવકોનું પ્રતિક્રમણ છે. કેમકે, પ્રતિમણના છ પ્રકાર છે તથા બે વખત જરૂર કરવું -એ સર્વ એમાં જ (સામાયિક વિધિમાં જ) ઘટાવાય તેમ છે. તે એ રીતે કેઃ પ્રથમ [૧] સામાયિક કરી પછી એક પછી એક એમ [૨] ઇરિયાવહી, [૩] કાયોત્સર્ગ, [૪] ચઉવીસત્થો, [૫] વાંદણાં અને [૬] પચ્ચક્ખાણ કરવાથી છ આવશ્યક પૂરાં થાય છે. તેમજ "સામાઇયમુભયસંઝ" એવું વચન છે, તેથી પ્રભાતે અને સંધ્યાએ કરવાનું નક્કી થાય છે.

સમાધાનઃ- ઉપર કહ્યું તે બરોબર નથી, કેમકે, સામાયિક વિધિમાં છ આવશ્યક અને કાળ નિયમસિદ્ધ થતા નથી. તે એમ કેઃ-(શંકાકારના) અભિપ્રાય મુજબ પણ ચૂર્ણિકારે સામાયિક, ઈરિયાવહી અને વાંદણાં એ ત્રણ જ ખાસ દેખાડયાં છે, બાકીનાં દેખાડયાં નથી. તેમાં પણ ઈરિયાવહી પ્રતિક્રમણ કહ્યું છે તે ગમનાગમન સંબંધી છે, પણ આવશ્યકના ચોથા અધ્યયનરૂપ નથી. કારણ કે, ગમનાગમન તથા વિહાર કરે છતે, રાત્રિએ નિદ્રાના અંતે તથા સ્વપ્ન જોયા પછી, તેમજ નાવમાં

બેસવું પડે તો, નદી ઉતરવી પડે તો ઈરિયાવહી કરવી, એવું વચન છે. બીજું શ્રાવકને સાધુની માફક ઇરિયાવહીમાં કાઉસ્સગ્ગ અને ચઉવીસત્થો જેમ કહ્યાં છે, તેમ સાધુની માફક પ્રતિક્રમણ પણ કેમ ન કહેવાય? વળી શ્રાવકે સાધુનો જોગ ન હોય તો ચૈત્ય સંબંધી પૌષધશાળામાં અથવા પોતાના ઘરમાં સામાયિક તથા પ્રતિક્રમણ કરવું. એ રીતે આવશ્યકચૂર્ણિમાં પણ સામાયિકથી પ્રતિક્રમણ જુદું કહ્યું છે. તેમજ સામાયિકનો કાળ પણ નિયમિત નથી. કારણ કે "જ્યાં વિશ્રાંતિ લે, અથવા નિર્વ્યાપારપણે બેસે, ત્યાં સર્વત્ર સામાયિક કરવું." તેમજ "જ્યારે અવસર મળે ત્યારે સામાયિક કરવું." તેથી કાંઈ પણ ભંગ ન લાગે એવાં ચૂર્ણિનાં પ્રમાણભૂત વચન છે. હવે '**સામાઈયમુભયસંઝ**' એવું જે વચન છે તે સામાયિક પ્રતિમાની અપેક્ષાથી કહ્યું છે, કેમકે, ત્યાં જ સામાયિકનો નિયમિત કાળ સંભળાય છે. **અનુયોગદ્વાર** સૂત્રમાં તો ખાસ શ્રાવકને પ્રતિક્રમણ કહ્યું છે. તે એમ કેઃ–સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક તથા શ્રાવિકા એ સર્વ જણ પોતાના ચિત્ત–મન, લેશ્યા–સામાન્ય કે તીવ્ર અધ્યવસાય તથા ઇન્દ્રિયો પણ આવશ્યકને વિષે જ તલ્લીન કરી તથા અર્થ ઉપર બરોબર ઉપયોગ રાખી આવશ્યકની જ ભાવના ભાવતાં પ્રભાતકાળે તથા સંધ્યાએ પ્રતિક્રમણ કરે. તે જ સૂત્રમાં કહ્યું છે જે માટે સાધુને અને શ્રાવકને રાત્રિના તથા દિવસના અંત ભાગે પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. માટે પ્રતિક્રમણને આવશ્યક કહે છે. માટે સાધુની પેઠે શ્રાવકે પણ શ્રી **સુધર્માસ્વામી** આદિ આચાર્યની પરંપરાથી ચાલતી આવેલી સામાચારી મુજબ પ્રતિક્રમણ મુખ્યમાર્ગે

ઉભયકાળ કરવું કેમકે તેથી દિવસે તથા રાત્રિએ કરેલાં પાપોની શુદ્ધિ થતી હોવાથી ઘણી ફળપ્રાપ્તિ થાય છે. વળી કહ્યું કે પાપને જીવપ્રદેશમાંથી કાઢી નાખનારું, કષાયરૂપ ભાવશત્રુને જીતનારું, પુણ્યને ઉત્પન્ન કરનારૂં અને મુક્તિનું કારણ એવું પ્રતિક્રમણ દરરોજ બેવાર કરવું. પ્રતિક્રમણ ઉપર એક કથા છે. દૃ.૮૩ દિલ્લીમાં દેવસીરાઈ પ્રતિક્રમણ કરનારો શ્રાવક હતો. રાજવ્યાપારમાં કંઈ તહોમતમાં આવવાથી બાદશાહે તેને સર્વાંગે બેડીઓ જડીને બંદીખાને નાંખ્યો, તે દિવસે લાંઘણ થઈ હતી, તો પણ તેણે સંધ્યા વખતે પ્રતિક્રમણ કરવાને સારૂં રખેવાળોને સોનૈયો એક આપવાનું કબૂલ કરી બે ઘડી સુધી હાથ છોડાવ્યા અને પ્રતિક્રમણ કર્યું. એ રીતે એકમહિનામાં સાઠ સોનૈયા પ્રતિક્રમણ માટે આપ્યા. પોતાનો નિયમ પાળવામાં તેની એવી દૃઢતા જાણીને બાદશાહ સંતુષ્ટ થયો, અને શેઠને મુક્ત કરી પહેરામણી આપી, અને તેનું વધુ સન્માન કર્યું. આ રીતે પ્રતિક્રમણ કરવામાં યતના અને દૃઢતા રાખવી જરૂરની છે.

પ્રતિક્રમણ ભેદ અને સમય–પ્રતિક્રમણના દેવસી, રાઈ પક્ખિ, ચોમાસી અને સંવત્સરી એવા પાંચ પ્રકાર છે. એમનો સમય ઉત્સર્ગમાર્ગે ગીતાર્થ પુરુષો સૂર્યનો અર્ધભાગ અસ્ત થાય ત્યારે પ્રતિક્રમણ સૂત્ર કહે છે. એ વચન પ્રમાણભૂત છે તેથી દેવસી પ્રતિક્રમણનો સમય સૂર્યનો અર્ધો અસ્ત એ જ જાણવો. રાઈ પ્રતિક્રમણનો કાળ--આચાર્યો પ્રતિક્રમણ કરવાનો વખત થાય છે ત્યારે ઊંઘ તજી દે છે, અને આવશ્યક એ રીતે કરે છે કે, જેથી દશ પડિલેહણા કરતાં સૂર્યોદય થાય, અપવાદમાર્ગથી તો દેવસી પ્રતિક્રમણ દિવસના ત્રીજા પહોરથી

અર્ધી રાત્રિ સુધી કરાય છે. યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિમાં તો દેવસી પ્રતિક્રમણ બપોરથી માંડી અર્ધી રાત્રિ સુધી તેમજ રાઈ પ્રતિક્રમણ મધ્ય રાત્રિથી માંડી બપોર સુધી કરાય–એમ કહ્યું છે વળી કહ્યું છે. કે–"રાઈ પ્રતિક્રમણ આવશ્યક ચૂર્ણિના અભિપ્રાય પ્રમાણે ઉગ્ઘાડપોરિસિ સુધી કરાય છે. અને વ્યવહાર સૂત્રના અભિપ્રાય પ્રમાણે બપોર સુધી કરાય." પાક્ષિક પખવાડીયે ચાતુર્માસિક ચોમાસાને અંતે સાંવત્સરિક વર્ષને અંતે કરાય છે.

શંકા:– પક્ખિ પ્રતિક્રમણ ચૌદેશે કરાય કે અમાસ–પૂનમે?

ઉત્તર:–ચૌદશે જ કરાય, એમ અમારું કહેવું છે જો અમાસે તથા પૂનમે પક્ખિ પ્રતિક્રમણ કરાય, તો ચૌદશે તથા પક્ખિને દિવસે પણ ઉપવાસ કરવાનો કહ્યો છે, તેથી પક્ખિ આલોયણા પણ છઠ્ઠવડે થાય અને તેમ કરવાથી આગમવચનનો વિરોધ આવે છે કહ્યું છે કે–સંવત્સરીએ અઠ્ઠમ, ચોમાસીએ છઠ્ઠ અને પક્ખિએ ઉપવાસ કરવો. આગમમાં જ્યાં પાક્ષિક શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે ત્યાં ચતુર્દશી શબ્દજુદો લીધો નથી. તે આ રીતે:– 'અટ્ઠમિ ચઉદસીસુ ઉપવાસકરણં' એ વચન પાક્ષિકચૂર્ણિમાં છે. 'સો અટ્ઠમિ ચઉદ્દસીસુ ઉપવાસં કરેઈ' એવચન આવશ્યકચૂર્ણિમાં છે. "ચઉત્થછટ્ઠટ્ઠમકરણે અટ્ઠમિપક્ખિચઉમાસવરિસે અ ત્તિ" એ વચન વ્યવહારભાષ્ય પીઠિકામાં છે. 'અટ્ઠમિચઉદ્દસીણાણપં-ચમીચઉમાસ'–વગેરે વચન મહાનિશીથનાં છે. વ્યવહાર સૂત્રના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં 'પક્ખસ્સ અટ્ઠમી ખલુ, માસસ્સ ચ પક્ખિઅં મુણેઅવ્વં' એ વચનની વ્યાખ્યા કરતાં ચૂર્ણિકારે અને વૃત્તિકારે પાક્ષિક શબ્દનો અર્થ ચતુર્દશી એમ જ કર્યો છે. જો પક્ખિ અને ચતુર્દશી જુદાં હોય તો આગમમાં એ શબ્દ જુદા આવત, પણ તેમ નથી. તેથી પક્ખિ ચતુર્દશીને દિવસે જ થાય.

ચોમાસી પૂનમે અને સંવત્સરી પાંચમે પૂર્વે કરતા હતા, પણ હાલના વખતમાં શ્રી **કાલિકાચાર્ય**ની આચરણાથી ચોમાસી ચૌદશે અને સંવત્સરી ચોથે કરાય છે, એ વાત સર્વ-સંમત હોવાથી પ્રામાણિક છે. શ્રી કલ્પભાષ્ય આદિ ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે–કોઈ પણ ગીતાર્થ આચાર્યે કોઇ પણ વખતે મનમાં શઠતાં ન રાખતાં જે કાંઇ નિરવદ્ય આચરણ કર્યું હોય અને અન્ય આચાર્યોએ તેનો જો પ્રતિષેધ ન કર્યો હોય તો બહુમત આચરિત જ સમજવું. તીર્થોદ્ગાર નામના ગ્રંથમાં પણ કહ્યું છે કે– શાલિવાહન રાજાએ સંઘના આદેશથી શ્રીકાલિકાચાર્ય પાસે ચૌદશને દિવસે ચોમાસી અને ચોથને દિવસે સંવત્સરી કરી. વીર સંવત નવસો ત્રાણુંમા વર્ષે ચતુર્વિધ શ્રી સંઘે ચૌદશને દિવસે ચોમાસી પ્રતિક્રમણ કર્યું. તે આચરણ પ્રમાણભૂત છે. આ વિષયમાં અધિક ચર્ચા જોવી હોય તો પૂજ્ય શ્રી **કુલમંડનસૂરિ**એ કરેલો **વિચારામૃત સંગ્રહ** નામનો ગ્રંથ જોવો.

[卐 ચૌદસ–પૂનમ, ચૌદસ–અમાસ અને ભાદરવા સુદ ૪ અને ૫ આ જોડયા પર્વો છે. આમાં બને દિવસોની આરાધના કરવાની હોય. હાલમાં અમુકવર્ગ બંનેતિથિનો સમાવેશ એક જ વાર અને તારીખમાં કરી દે છે એટલે કે સવારે તિથિ જુદી અને સાંજે તિથિ જુદી. ક્યારેક સવારે કા.સુ. ૧૫ કરે, પટે દર્શન કરવા જાય. બપોરે ચૌમાસીદેવ વાંદે અને સાંજે ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ કરે. ભા. સુ. ૪ અને ૫ માં પણ આવી હાલત કરી. જેના પરિણામે સંવત્સરી જેવા મહાપર્વની આરાધના કોઈ વર્ષે આગળ તો કોઈ વર્ષે પાછળ. કર્મગ્રંથમાં બતાવ્યું

૫૦૬] એ તુજ ઉચિત વિવેક રે. સ્વામી (૧૨૧) [શ્રા. વિ. છે કે અપ્રત્યાખ્યાની કષાયની સ્થિતિ વર્ષની કહી છે જો એક રાત્રિ વધી જાય તો આત્મા અનંતાનુબંધી કષાયમાં ચાલ્યો જાય માટે જ પૂ. કાલકસૂરિએ પાંચમની ચોથે સંવત્સરી કરી. અનંતાનુબંધી કષાયમાં આયુષ્યનો બંધ કરે તો નરકગતિનો બંધ કરે. ચોથ તે વાર્ષિકપર્વ છે અને પાંચમ તે જ્ઞાનનું પર્વ છે. બંને આરાધનીય છે છતાં તેઓ ભા. સુ. ૪+૫ લખે, ઉપર ૪નો ક્ષય લખે. વળી જિતકલ્પની આચરણામાં પણ ફેરફાર કર્યો–પક્ખિ વિ. પ્રતિક્રમણમાં મોટી શાંતિ બોલી, લોગસ્સ બાદ 'સંતિકર'' બોલવું જોઈએ તે પણ બંધ કર્યું. એકાસણાદિથી ઉપવાસ સુધીના પચ્ચ. પણ જે પોરિસિ વિના ન પાળી શકાય તે નવકારસીથી પાળવા લાગ્યા. કોઈ એમ કહે કે સંતિકર બોલવું એવું કયાં લખ્યું છે? તો તેનો ઉત્તર–સ્તવન બોલ્યા પછી સજ્ઝાય સંદિસાહુ અને સજ્ઝાયકરૂ આ બે આદેશ માગી નવકાર, ઉવસગ્ગહરંને સંસારદાવાનલ થોય, બોલીયે છીએ. આમાં એક સ્તવન અને સંસારદાવા થોય છે તો પછી સજ્ઝાય માની બોલો છો કેવી રીતે? તે જેમ મનાય છે તેમ 'સંતિકર'' બોલવું તે પણ માનવું જોઈએ.

જન્મ–મરણના સૂતકોનો અપલાપ કર્યો. ત્રણ દિવસ અંતરાયવાળી બાઈનું મોઢું પણ ન જોવાય તો પછી જેને જન્મ આપેલ છે તેવી સુવાવડી બાઈના હાથે–તેના ઘેરથી સુતક મર્યાદાકાળ પૂર્ણ થયા પહેલા ગોચરી કેવી રીતે લેવાય: દર વર્ષે શ્રી કલ્પસૂત્ર વાંચે અને સાંભળે છે કે પ્રભુના જન્મસંબંધી સુતકના દિવસો વીત્યા બાદ પ્રભુના માતપિતાએ

બારમે દિવસે સગા-સ્વજનોને બોલાવી, જમાડી, પહેરામણી કરી પછી પ્રભુનું નામ પાડયું. આ પૂર્વમાંથી કલ્પસૂત્રની સંકલના શ્રુતકેવલી **ભદ્રબાહુ સ્વામીએ** કરેલી છે જે સર્વને માન્ય છે. જો પ્રભુના સંબંધમાં પણ આ વાત હોય તો પછી પ્રાકૃત લોકોના જન્મ સંબંધી સૂતક કેમ ન હોય?

"જેને કાયમની પૂજાનો નિયમ છે તેવા શ્મસાનમાં જઈને આવ્યા પછી નાહીને પૂજા કરી શકે છે, ન કરે તો નિયમ ભંગ થાય." બ્હેનો ઋતુધર્મ વખતે, પુરૂષો માંદગી પ્રસંગે, ગડગુમડા-પરૂ-લોહી નીકળતું હોય ત્યારે પૂજા ન કરે તો તેનો નિયમ ભંગ થયો સમજવો? વળી ૬૪ પ્રહરી પૌષધ લેનાર કે સંયમ લેનારને પણ પૂર્વે નિયમ હોય તો ભંગ થયો ગણાય? નવકારસી પછી પોરિસિનું પચ્ચ. કરે તો નવકારસીનો ભંગ થયો કહેવાય? બિયાસણું પછી એકાસણાનું પચ્ચ. લે તો બિયાસણાનો ભંગ કર્યો ગણાય? વિચારવા જેવું લાગે છે. આમ સુતક પણ ઉડાડયું.]

દેવસિ પ્રતિક્રમણનો વિધિ-યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિમાં ચિરંતનાચાર્યકૃત ગાથાઓ કહેલી છે, તે નીચે પ્રમાણે છેઃ- મનુષ્યભવમાં સાધુએ તથા શ્રાવકે પણ પંચવિધઆચારની શુદ્ધિ કરનારૂં પ્રતિક્રમણ ગુરુની સાથે અથવા ગુરુનો યોગ ન હોય તો એકલાએ અવશ્ય કરવું. (૧) ચૈત્યવંદન કરી ચાર ભગવાનહં૦ પ્રમુખ ખમાસમણ દઈ ભૂમિને વિષે મસ્તક રાખી સર્વ અતિચારનો મિચ્છા મિ દુક્કડં દેવો. (૨) પ્રથમ સામાયિક **ઈચ્છામિ ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં** ઈત્યાદિ સૂત્ર બોલવું. અને પછી ભૂજાઓ તથા કોણી લાંબી કરી, રજોહરણ

અથવા ચરવળો તથા મુહપત્તિ હાથમાં રાખી ઘોડગ વગેરે દોષ ટાળી કાઉસ્સગ્ગ કરે. તે વખતે પહેરેલો ચોળપટ્ટો નાભિથી નીચે અને ઢીંચણથી ચાર આંગળ ઊંચો હોવો જોઈએ (૩-૪) કાઉસ્સગ્ગ કરતાં મનમાં દિવસે કરેલા અતિચાર અનુક્રમે ચિંતવવા. પછી કાઉસ્સગ્ગ પારી લોગસ્સ કહેવો. (૫) સંડાસક પૂંજી નીચે બેસી પરસ્પર ન લાગે તેમ લાંબી બે ભૂજાઓ કરી મુહપત્તિની તથા કાયાની ૨૫-૨૫ પડિલેહણા કરવી. ઉઠી, ઉભા રહી વિનયથી વિધિપૂર્વક ગુરુને વંદના કરવી. તેમાં ૩૨ દોષ ટાળવા અને ૨૫ આવશ્યકની વિશુદ્ધિ સાચવવી. પછી સમ્યક્ પ્રકારે શરીર નમાવી, બે હાથમાં યથાવિધિ મુહપત્તિ અને રજોહણ અથવા ચરવળો લઈ ગુરુ આગળ અનુક્રમે પ્રકટપણે અતિચાર ચિંતવવા. (૬-૭-૮) પછી નીચે બેસી સામાયિક વગેરે સૂત્ર યતનાથી કહે. તે પછી ઉઠીને અબ્ભુટ્ઠિઓમ્હિ વગેરે પાઠ વિધિ પૂર્વક કહે. (૯) પછી વાંદણાં દઈ પાંચ આદિ સાધુઓ હોય તો ત્રણ સાધુને ખમાવે પછી વાંદણા દઈ આયરિઅ પાઠ કહે. (૧૦) આ રીતે સામાયિકસૂત્ર તથા કાયોત્સર્ગ સૂત્રનો પાઠ કહી, પછી ચારિત્રાચારની શુદ્ધિને અર્થે કાઉસ્સગ્ગ કરી બે લોગસ્સ ચિંતવવા. (૧૧) પછી યથાવિધિ કાઉસ્સગ્ગ પારીને સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિને અર્થે પ્રગટ લોગ્ગસ્સ કહે તેમજ સર્વલોકને વિષે રહેલાં અરિહંત ચૈત્યોની આરાધનાને માટે કાઉસ્સગ્ગ કરી તેમાં એક લોગસ્સ ચિંતવે, અને તેથી શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી થઈને કાઉસ્સગ્ગ પારે તે પછી શ્રુતશુદ્ધિને માટે પુક્ખરવરદી કહે. (૧૨-૧૩) પછી પચીશ ઉચ્છ્વાસનો કાઉસ્સગ્ગ કરે અને

યથાવિધિ પારે. તે પછી સકળ શુભ ક્રિયાનાં ફળ પામેલા એવા સિદ્ધ પરમાત્માનો સ્તવ કહે. (૧૪) પછી શ્રુતસમૃદ્ધિને અર્થે શ્રુતદેવીનો કાઉસ્સગ્ગ કરે, અને તેમાં નવકાર ચિંતવે. તે પછી શ્રુતદેવીની થુઈ સાંભળે અથવા પોતે કહે. (૧૫) એજ રીતે ક્ષેત્રદેવતાનો કાઉસ્સગ્ગ કરી તેની થુઈ સાંભળે અથવા પોતે કહે, પછી પંચમંગળ કહી સંડાસા પ્રમાર્જીને નીચે બેસે. (૧૬) પછી પૂર્વોક્ત વિધિએ જ મુહપત્તિ પડિલેહી ગુરુને વાંદણા દેવાં. પછી **"ઈચ્છામો અણુસટ્ઠિ** કહી ઢીંચણ ઉપર બેસવું. ગુરુ સ્તુતિ કહી **"નમોઽસ્તુ વર્દ્ધમાનાય"** ઉચ્ચ સ્વરે કહે પછી નમોત્થુણં કહી પ્રાયશ્ચિત્તને માટે કાઉસ્સગ્ગ કરવો (૧૭–૧૮)

રાઈય પ્રતિક્રમણનો વિધિ–એ પ્રમાણે જ પણ એટલો જ વિશેષ છે કે– પ્રથમ મિચ્છા મિ દુક્કડં દઈને પછી શક્રસ્તવ કહેવુ. (૧૯) ઉઠીને યથાવિધિ કાઉસ્સગ્ગ કરે અને તેમાં લોગસ્સ ચિંતવે તથા દર્શનશુદ્ધિને માટે બીજો કાઉસ્સગ્ગ કરી તેમાં પણ લોગસ્સ જ ચિંતવે (૨૦) ત્રીજા કાઉસ્સગ્ગમાં રાત્રિએ થએલા અતિચાર અનુક્રમે ચિંતવે અને પછી પારે. તે પછી સિદ્ધસ્તવ કહી સંડાસા પ્રમાર્જીને બેસે. (૨૧) પૂર્વની જેમ મુહપત્તિની પડિલેહણા, વંદના તથા લોગસ્સ સૂત્રના પાઠ સુધી કરવું તે પછી વંદના, ખામણાં, પછી વંદના કરી આયરિય કહી કાઉસ્સગ્ગ કરવો. (૨૨) તેમાં ચિંતવે કે–"જેથી મ્હારા સંયમયોગની હાનિ ન થાય તે તપસ્યાને હું અંગીકાર કરૂં. પહેલાં છમાસી તપ કરવાની તો મ્હારામાં શક્તિ નથી. (૨૩) છમાસીમાં એક દિવસ

ઓછો, બે દિવસ ઓછા એમ કરતાં ઓગણત્રીશ દિવસ ઓછા કરીએ તોપણુ તેટલી તપસ્યા કરવાની મ્હારામાં શક્તિ નથી. તેમજ પંચમાસી, ચોમાસી, ત્રિમાસી, બેમાસી તથા માસખમણુ પણુકરવાની મ્હારાંમાં શક્તિ નથી. (૨૪) માસખમણુમાં તેર ઊણા કરીએ ત્યાં સુધી તથા સોળ ઉપવાસથી માંડી એકેક ઉપવાસ ઓછો કરતાં ઠેઠ ચોથભક્ત (એક ઉપવાસ) સુધી તપસ્યા કરવાની પણ મ્હારામાં શકિત નથી. તેમ જ આંબિલ આદિ, પોરિસિ છેવટ નવકારસી સુધી ચિંતવવું. (૨૫) જે તપસ્યા કરવાની શક્તિ હોય તે હૃદયમાં ધારવી અને કાઉસ્સગ્ગ પારી મુહપત્તિ પડિલેહવી. પછી સરળ ભાવથી વાંદણાં દઈ જે તપસ્યા મનમાં ધારી હોય તેનું યથાવિધિ પચ્ચક્ખાણુ લેવું. (૨૬) પછી **ઈચ્છામો અણુસહિં** કહી નીચે બેસી ધીમા સ્વરથી વિશાલલોચન કહે તે પછી નમોત્થુણું વગેરે કહી ચૈત્યવંદન કરવુ. (૨૭)

પક્ખિ, ચોમાસી, સંવત્સરી પ્રતિક્રમણુનો વિધિ– હવે ચૌદશના કરવાનું પક્ખિ પ્રતિક્રમણુ કહીએ છીએ તેમા અગાઉ કહ્યા પ્રમાણે દેવસી પ્રતિક્રમણુ સૂત્રના પાઠ સુધી વિધિ કહી, પ્રતિક્રમણુ કરી, પછી આગળ કહેવાશે તે અનુક્રમ પ્રમાણે સારી પેઠે કરવું. (૨૮) પ્રથમ મુહપત્તિ પડિલેહવી તથા વંદના કરવી, પછી સંબુદ્ધા ખામણાં તથા અતિચારની આલોચના કરી, પછી વાંદણા તથા પ્રત્યેક ખામણાં કરવાં પછી વાંદણાં પછી પક્ખિસૂત્ર કહેવું. (૨૯) પ્રતિક્રમણુ સૂત્ર કરી ઊભા થઇ કાઉસ્સગ્ગ કરવો પછી મુહપત્તિ પડિલેહી, વાંદણા દઈ પર્યંતક ખામણાં કરે અને ચાર થોભવંદના

કરે. (૩૦) પછી અગાઉ કહેલી વિધિ પ્રમાણે દેવસી વંદનાદિક કરવું. તેમાં ભવનદેવતાનો કાઉસ્સગ્ગ કરે અને અજિતશાંતિ કહે (૩૧) એ રીતે જ ચોમાસી પ્રતિક્રમણનો તથા સંવત્સરી પ્રતિક્રમણનો વિધિ જાણવો. તેમાં એટલો વિશેષ કે—પક્ખિ, ચોમાસી અને સંવત્સરી જે હોય એવાં જુદાં જુદાં નામ બોલવાં. (૩૨) તેમજ પક્ખિના કાઉસ્સગ્ગમાં બાર, ચોમાસીમાં વીસ અને સંવત્સરીના કાઉસ્સગ્ગમાં નવકાર સહિત ચાલીશ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ ચિંતવવો. તથા સંબુદ્ધાખામણાં પક્ખી, ચોમાસી અને સંવત્સરીએ અનુક્રમે ત્રણ, પાંચ તથા સાત સાધુનાં અવશ્ય કરવાં. (૩૩) આ રીતે ચિરંતનાચાર્યોક્ત પ્રતિક્રમણ ગાથા કહી. વર્તમાનવિધિ જીતકલ્પ મુજબ છે.

હરિભદ્રસૂરિકૃત આવશ્યક વૃત્તિમાં વંદનકનિર્યુક્તિની અંદર આવેલી ચત્તારિ પડિક્કમણે એ ગાથાની વ્યાખ્યાને અવસરે સંબુદ્ધા ખામણાના વિષયમાં કહ્યું છે કે—દેવસી પ્રતિક્રમણમાં જઘન્ય ત્રણ, પક્ખિ તથા ચોમાસીમાં પાંચ અને સંવત્સરીમાં સાત સાધુઓને જરૂર ખમાવવા. પાક્ષિકસૂત્રવૃત્તિ અને પ્રવચન સારોદ્ધારનીવૃત્તિમાં આવેલી વૃદ્ધસામાચારીમાંપણ એ પ્રમાણે કહ્યું છે. પ્રતિક્રમણના અનુક્રમનો વિચાર પૂજ્ય શ્રી જયચંદ્રસૂરિકૃત પ્રતિક્રમણ ગર્ભહેતુ ગ્રંથમાંથી જાણવો.

ગુરૂની વિશ્રામણા—તેમજ આશાતના ટાળવા વગેરે વિધિથી મુનિરાજની અથવા ગુણવંત તથા અતિશય ધર્મિષ્ઠ શ્રાવક આદિની સેવા કરે. વિશ્રામણા એક ઉપલક્ષણ છે, માટે સુખ—સંયમયાત્રાની પૃચ્છા વગેરે પણ કરે. પૂર્વ ભવે પાંચસો સાધુઓની સેવા કરવાથી ચક્રવર્તી કરતાં અધિક

બળવાન થએલા **બાહુબળી** વગેરેના દૃષ્ટાંતથી સેવાનું ફળ વિચારવું. ઉત્સર્ગ માર્ગે સાધુઓએ કોઈ પાસે પણ સેવા ન કરાવવી, કારણ કે, "**સંવાહણદંતપહોઅણા ય**" એ આગમવચનમાં નિષેધ કર્યો છે. અપવાદે–સેવા કરાવવી હોય તો સાધુ પાસે જ કરાવવી તથા કારણ પડે સાધુને અભાવે લાયક શ્રાવક પાસે કરાવવી. જો કે મ્હોટા મુનિરાજ સેવા કરાવતા નથી તથાપિ મનના પરિણામ શુદ્ધ રાખી સેવાને બદલે મુનિરાજને ખમાસમણ દેવાથી પણ નિર્જરાનો લાભ થાય છે, અને વિનય પણ સચવાય છે.

સ્વાધ્યાય કરવો–તે પછી પૂર્વે કહેલા દિનકૃત્ય આદિ શ્રાવકનો વિધિ દેખાડનારા ગ્રંથોની અથવા ઉપદેશમાળા, કર્મગ્રંથ વગેરે ગ્રંથોને ફેરવવારૂપ, શીલાંગરથની ગાથા ગણવારૂપ અથવા નવકારની વલયાકારે આવૃત્તિ વગેરે સ્વાધ્યાય પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે મનની એકાગ્રતાને માટે કરવો.

૧૮ હજાર શીલાંગ રથનું સ્વરૂપ

[૩]કરણે [૩]જોએ [૪]સન્ના [૫]ઇંદિઅ [૧૦]ભૂમાઈ [૧૦]સમણધમ્મો અ,
સિલંગ સહ સહસ્સાણું, અઠ્ઠારસગસ્સ ણિપ્ફત્તી.

કરણ, કરાવણ, અનુમોદન એ ત્રણ કરણ, એ ત્રણેને મન, વચન અને કાયાના ત્રણ યોગથી ગુણતાં ૯ થયા. તે તે નવને આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ એ ચાર સંજ્ઞાથી ગુણતાં ૩૬ થયા. તેને ચક્ષુ, સ્પર્શ, શ્રોત્ર, રસ અને ઘ્રાણ એ પાંચઇંદ્રિયોથી ગુણતાં ૧૮૦ થયા. તેને પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય, બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચઉરિંદ્રિય, પંચેંદ્રિય અને અજીવકાય એ દસે ગુણતાં ૧૮૦૦

થયા. તેને ક્ષાંતિ, માર્દવ, આર્જવ, મુક્તિ (નિર્લોભતા) તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ (પવિત્રતા), અકિંચનતા (પરિગ્રહત્યાગ) અને બ્રહ્મચર્ય એ દશપ્રકારના સાધુધર્મ સાથે ગુણતાં ૧૮૦૦૦ થાય. એ શીલાંગરથના ૧૮૦૦૦ અંગની ઉત્પત્તિ જાણવી. હવે શીલાંગરથની ભાવના આ રીતે છે :-

"જે નો કરંતિ મણુસા, નિજ્જિઅ આહાર સણ્ણ સોઈંદી,
પુઢવિકાયારંભં, ખંતિજુઆ તે મુણી વંદે." આહાર આદિ સંજ્ઞા અને શ્રોત્ર વગેરે ઈંદ્રિયોને જિતનાર જે મુનિઓ પૃથ્વીકાય વગેરેનો આરંભ મનથી પણ નથી કરતા, તે ક્ષાંતિ વગેરે દશવિધ ધર્મના પાળનાર મુનિઓને હું વંદન કરું છું.

"ન હણેઈ સયં સાહૂ મણુસા આહાર સન્ન સંવુડઓ,
સોઈંદિઅ સંવરણો, પુઢવિજીએ ખંતિસંપન્નો."

આહાર વગેરે સંજ્ઞાઓનો અને શ્રોત્ર આદિ ઈંદ્રિયોનો સંવર કરનાર, પૃથ્વીકાય વગેરે આરંભને વર્જનાર તથા ક્ષાંતિ આદિ દશવિધ ધર્મને પાળનાર એવા સાધુ તે મન વડે પણ હિંસા ન કરે.

શીલાંગરથ, સામાચારીરથ, ક્ષમણારથ; શ્રમણધર્મરથ, નિયમરથ, આલોચનારથ, તપોરથ, સંસારરથ, ધર્મરથ, સંયમરથ, શુભલેશ્યાત્રિકરથ, અશુભલેશ્યાત્રિકરથ, પ્રકરરથ, ઈર્યાપથિકીરથ, રાગત્રિકરથ, રત્નત્રિકરથ, પચ્ચક્ખાણરથ, ધર્માંગરથ, કામાવસ્થારથ, નિંદારથ અને ચક્રવાલસમાચારીરથ વગેરેના પાઠ પણ આ રીતે જ જાણવા.

નવકાર આદિની અનાનુપૂર્વી અને તેનું ફલ–નવકારની વલક ગણનામાં તો પાંચ પદ આશ્રયી એક પૂર્વાનુ-

પૂર્વી, એક પશ્ચાનુપૂર્વી અને બાકી ૧૧૮ અનાનુપૂર્વીઓ આવે છે. નવપદ આશ્રયી અનાનુપૂર્વી ૩૬૨૮૭૮. અનાનુપૂર્વી વગેરે ગણવાનો વિચાર તથા તેનું સ્વરૂપ પૂજ્યશ્રી જિનકીર્તિસૂરિકૃત સટીક પરમેષ્ટિ સ્તવથી જાણવું. આ રીતે નવકાર ગણવાથી દુષ્ટ એવા શાકિની, વ્યંતર, વૈરી, ગ્રહ, મહારોગ વગેરેનો શીઘ્ર નાશ થાય છે. એનું આલોકમાં પ્રત્યક્ષ ફળ છે. પરલોકમાં એનું ફળ તો અનંત કર્મક્ષય છે. જે પાપકર્મની નિર્જરા છમાસની અથવા એક વર્ષની તીવ્ર તપસ્યાથી થાય છે, તેજ પાપની નિર્જરા નવકારની અનાનુપૂર્વી ગુણવાથી અર્ધ ક્ષણમાં થાય છે, શીલાંગરથ વગેરેના ગણવાથી પણ મન-વચન-કાયાની એકાગ્રતા થાય છે, અને તેથી ત્રિવિધ ધ્યાન થાય છે. સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે–ભંગિક શ્રૂત ગણનારો પુરુષ ત્રિવિધ ધ્યાનમાં વર્તે છે. આ રીતે સ્વાધ્યાય કરવાથી ધર્મદાસની જેમ પોતાને કર્મક્ષયાદિ તથા બીજાને પ્રતિબોધાદિક ઘણા ગુણો થાય છે.

૬.૮૪ ધર્મદાસનું દૃષ્ટાંત ધર્મદાસ દરરોજ સાંજે દેવસી-પ્રતિક્રમણ કરીને સ્વાધ્યાય કરતો હતો. તેનો પિતા સુશ્રાવક હોવા છતાં સ્વભાવથી જ ઘણો ક્રોધી હતો. એકદા ધર્મદાસે પોતાના પિતાને ક્રોધનો ત્યાગ કરવા માટે ઉપદેશ કર્યો. તેથી તે ઘણો ગુસ્સે થયો અને લાકડી લઈ દોડતા રાત્રે થાંભલા સાથે અથડાઈને મરણ પામ્યો અને દુષ્ટસર્પની યોનિમાં ગયો. એકદા તે દુષ્ટસર્પ અંધકારમાં ધર્મદાસને કરડવા આવતો હતો, ત્યારે સ્વાધ્યાય કરતાં ધર્મદાસના મુખમાંથી ગાથા સાંભળી કે :–

"તિવ્વં પિ પુવ્વકોડીકયંપિ સુકયં મુહુત્તમિત્તણ,
કોહગ્ગહિઓ હણિઉં, હ હા! હવઈભવદુગે વિ દુહી."

અર્થ—ક્રોધી પ્રાણી પૂર્વક્રોડ વર્ષ સુધી કરેલા ઘણા સુકૃતને હણીને બંને ભવમાં મહાદુઃખી થાય છે."

તે સાંભળતાં જ સર્પને જાતિસ્મરણજ્ઞાન થયું. પછી અનશન કરી સૌધર્મ દેવલોકે દેવ થયો, અને પુત્રને સર્વે કામોમાં મદદ આપવા લાગ્યો. એકદા સ્વાધ્યાયમાં તલ્લીન ધર્મદત્તને ત્યાંજ કેવળજ્ઞાન થયું. માટે જરૂર સ્વાધ્યાય કરવો.

ઘરના માણસોને હંમેશા ધર્મોપદેશ આપવો—પછી શ્રાવકે સામાયિક પારીને પોતાને ઘેર જવું, અને પોતાની સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ભાઈ, સેવક, બ્હેન, પુત્રની વહુ, પુત્રી, પૌત્રો, પૌત્રી, કાકો, ભત્રીજો અને વાણોતર તેમજ બીજા સ્વજનોને પણ જેની જેવી યોગ્યતા હોય તે પ્રમાણે ધર્મનો ઉપદેશ કરવો. ઉપદેશમાં સમ્યક્ત્વ મૂળ બારવ્રત સ્વીકારવાં, સર્વે ધર્મકૃત્યોમાં પોતાની સર્વ શક્તિ વડે યતના કરવી. જ્યાં જિનમંદિર તથા સાધર્મિક ન હોય એવા સ્થાનકમાં ન રહેવું. કુસંગતિ તજવી, નવકાર ગણવા, ત્રિકાળ ચૈત્ય-વંદન તથા જિનપૂજા કરવી અને પચ્ચક્ખાણ વગેરે અભિગ્રહ લેવા, શક્તિ પ્રમાણે ધર્મના સાતે ક્ષેત્રોને વિષે ધન વાપરવું, વગેરે કહેવું. **દિનકૃત્ય**માં કહ્યું છે કે—જો ગૃહસ્થ પોતાની, સ્ત્રી, પુત્ર વગેરેને સર્વજ્ઞ—પ્રણીત ધર્મને વિષે ન લગાડે, તો તે ગૃહસ્થ આલોકમાં તથા પરલોકમાં તેમના કરેલાં કુકર્મોથી લેપાય. કારણકે એવો લોકમાં રિવાજ છે. જેમ ચોરને અન્ન—પાન વગેરે સહાય આપનાર માણસ

પણ ચોરીના અપરાધમાં સપડાય છે, તેમ ધર્મની બાબતમાં પણ જાણવું, માટે તત્ત્વના જાણ શ્રાવકે દરરોજ સ્ત્રી, પુત્ર, વગેરેને દ્રવ્યથી યથાયોગ્ય વસ્ત્ર વગેરે આપીને તથા ભાવથી ધર્મોપદેશ કરીને તેમની સારી અથવા માઠી સ્થિતિની ખબર લેવી. "પોષ્ય-પોષક" એવું વચન છે માટે શ્રાવકે સ્ત્રી-પુત્રાદિકને વસ્ત્રાદિ દાન અવશ્ય કરવું. અન્ય સ્થળે પણ કહ્યું છે કે-દેશનું કરેલું પાપ રાજાને માથે, રાજાનું કરેલું પાપ પુરોહિતને માથે, સ્ત્રીનું કરેલું પાપ પતિને માથે; અને શિષ્યનું કરેલું પાપ ગુરુને માથે છે. સ્ત્રી-પુત્ર વગેરે કુંટુંબના લોકો ઘરના-દુકાનના કામમાં વળગી રહેલા હોવાથી તથા પ્રમાદી વગેરે હોવાને લીધે તેમનાથી ગુરુ પાસે જઈ ધર્મ સંભાળતો નથી, માટે ગૃહસ્થ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ધર્મોપદેશ કરવાથી તે ધર્મને વિષે પ્રવર્તે છે. અહિં ધન્યશ્રેષ્ઠીના કુટુંબનું દૃષ્ટાંત જાણવું.

૬.૮૫ ધન્યશેઠનું દૃષ્ટાંત-ધન્યપુર નગરમાં રહેનાર ધન્યશેઠ ગુરુના ઉપદેશથી સુશ્રાવક થયો. તે દરરોજ સંધ્યા વખતે પોતાની સ્ત્રીને અને ચાર પુત્રોને ધર્મોપદેશ કરતો હતો. એક પછી એક એમ સ્ત્રી અને ત્રણ પુત્ર પ્રતિબોધ પામ્યા; પણ ચોથો પુત્ર નાસ્તિકની માફક પુણ્ય-પાપનું ફળ ક્યાં છે ? એમ કહેતો હોવાથી પ્રતિબોધ ન પામ્યો. ધન્યશ્રેષ્ઠીના મનમાં ઘણો ખેદ થતો હતો. એક વખત પાડોશમાં રહેનારી એક વૃદ્ધ સુશ્રાવિકાને મરણ વખતે તેને ધર્મ સંભળાવ્યો અને નિશ્ચય કરાવ્યો કે દેવતા થઈને મારા પુત્રને પ્રતિબોધ કરવો. તે વૃદ્ધ સ્ત્રી મરણપામી સૌધર્મ દેવલોકે દેવી થઈ.

પછી તેણે પોતાની દિવ્ય ઋદ્ધિ વગેરેને દેખાડીને ધન્ય-શ્રેષ્ઠીના પુત્રને પ્રતિબોધ કર્યો.

આ રીતે ઘરના સ્વામીએ પોતાના સ્ત્રી પુત્ર વગેરેને રોજ પ્રતિબોધ કરવો. એમ કરતાં પણ જો તેઓ પ્રતિબોધ ન પામે, તો પછી ઘરના માલિકને માથે દોષ નથી. કેમકે—સર્વે શ્રોતાજનોને હિતવચન સાંભળવાથી ધર્મ જ મળે છે, એવો નિયમ નથી; પરંતુ ભવ્ય જીવો ઉપર અનુગ્રહ કરવાની ઈચ્છાથી ધર્મોપદેશ કરનારને તો જરૂર ધર્મપ્રાપ્તિ થાય છે. આ રીતે નવમી ગાથાનો અર્થ પૂર્ણ થયો.

पायं अबंभविरओ, समए अप्पं करेइ तो निद्दं ॥
निद्दोवरमे थीतणु-असुइत्ताई विचिंतिज्जा ॥१०॥

તે પછી સુશ્રાવકે ઘણું કરીને સ્ત્રીસંભોગથી છૂટા રહીને મનમાં થોડો વખત ઊંઘ લેવી. અને ઊંઘ ઉડી જાય, ત્યારે સ્ત્રીના શરીરનું અશુચિપણું ચિંતવવું. (૧૦)

સુશ્રાવક સ્વજનોને ધર્મોપદેશ કરી રહ્યા પછી એક પહોર રાત્રિ ગયા પછી અને મધ્યરાત્રિ થયા પહેલાં પોતાની શરીરપ્રકૃતિને અનુકૂળ આવે તે વખતે સૂવાના સ્થળે જઈને શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે થોડી ઊંઘ લે. ઊંઘવા જતી વખતે શ્રાવકે કેવું રહેવું જોઈએ? તે વિષે કહે છે. અબ્રહ્મ તે સ્ત્રીસંભોગ, તેથી નીરાળા રહેવું; કારણ કે યાવજ્જીવ ચતુર્થવ્રત પાળવાને અસમર્થ એવા તરૂણ શ્રાવકે પણ પર્વ-તિથિ આદિ ઘણા દિવસોને વિષે બ્રહ્મચારીપણે જ રહેવું જોઈએ. કેમકે, બ્રહ્મચર્યનું ફળ બહુ જ મ્હોટું છે. મહાભારતમાં

પણ કહ્યું છે કે–હે ધર્મરાજ! એક રાત્રિ સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળનાર બ્રહ્મચારીને જે શુભગતિ થાય છે, તે શુભગતિ હજારો યજ્ઞ કરવાથી પણ થાય કે નહીં? તે માટે શંકા રહે છે. ગાથામાં 'નિદ્દ" એ વિશેષ્ય છે, અને 'અપ્પ' એ નિદ્રાનું વિશેષણ છે. તથા એવો ન્યાય છે કે, કોઈપણ વિધિ અથવા નિષેધ વિશેષણ સહિતના હોય તો તે વિધિ અથવા નિષેધ પોતાનો સંબંધ વિશેષણની સાથે રાખે છે." તેથી ઊંઘ લેવી હોય તો થોડી લેવી" એમ કહેવાનો ઉદ્દેશ છે, પણ ઊંઘ લેવી એમ કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી- કારણ કે દર્શનાવરણીય-કર્મનો ઉદયથવાથી ઊંઘ એની મેળે આવે છે માટે ઊંઘલેવાની વિધિ શાસ્ત્ર શું કરવા કહે? જે વસ્તુ બીજે કોઇ પ્રકારે મળતી નથી, તેનો વિધિ શાસ્ત્ર કહે છે. એવો નિયમ છે. બહુ નિદ્રા લેનાર માણસ આ ભવથી તથા પરભવથી પણ ભ્રષ્ટ થાય છે. ચોર, વૈરી, ધૂતારા, દુર્જન વગેરે લોકો પણ સહજમાં તેની ઉપર હુમલો કરી શકે છે. થોડી ઊંઘ લેવી એ મહાપુરુષોનું લક્ષણ છે. આગમમાં કહ્યું છે કે– જે પુરુષ અલ્પાહારી, અલ્પ વચની, અલ્પનિદ્રા લેનારો તથા ઉપધિ અને ઉપકરણ પણ અલ્પરાખનારો હોય છે, તેને દેવતા પણ પ્રણામ કરે છે. નીતિશાસ્ત્રાદિકમાં નિદ્રાવિધિ નીચે પ્રમાણે કહી છેઃ

નિદ્રાની વિધિ–જીવોથી ભરેલો, ટૂંકો, ભાંગેલો, મેલો, પડપાયાવાળો, તથા બળેલા બાળવાનાલાકડાથી બનાવેલો એવો ખાટલો સૂવાના કામમાં વાપરવો નહીં. સૂવાના તથા બેસવાના કામમાં ચાર સુધી જોડેલાં લાકડાં હોય તે સારાં. પાંચ આદિ લાકડાનો યોગ સુનાર ધણીનો તથા તેના કુળનો નાશ કરે

છે. પોતાના પૂજનિક પુરુષથી ઊંચે સ્થાનકે ન સૂવું, તથા પગ ભીના રાખીને, ઉત્તર-પશ્ચિમ દિશાએ મસ્તક કરીને વાંસની પેઠે લાંબો થઈને, પગ મૂકવાને ઠેકાણે મસ્તક કરીને ન સૂવું; પરંતુ હસ્તિના દંતની માફક સૂવું. દેવમંદિરમાં, રાફડા ઉપર, વૃક્ષની નીચે, સ્મશાનમાં તથા વિદિશાએ મસ્તક કરીને ન સૂવું. કલ્યાણની ઇચ્છા કરનાર પુરુષે સૂવાને વખતે મળમૂત્રની શંકા હોય તો તે દૂર કરવી, મળ-મૂત્ર કરવાનું સ્થાનક ક્યાં છે તે બરોબર જાણવું. પાણીપાસે છે કે નહીં તે જોવું અને બારણું બરોબર બંધ કરવું. ઈષ્ટદેવને નમસ્કાર કરીને અપમૃત્યુનો ભય ટાળવો, પવિત્ર થવું, પછી વસ્ત્ર બરોબર પહેરીને રક્ષામંત્રથી પવિત્ર કરેલી પહોળી પથારીને વિષે સર્વ આહારનો પરિત્યાગ કરીને ડાબે પડખે સૂઈ રહેવું. ક્રોધથી ભયથી, શોકથી, મદ્યપાનથી, સ્ત્રીસંભોગથી, ભાર ઉપાડવાથી વાહનમાં બેસવાથી તથા માર્ગે ચાલવાથી ગ્લાનિ પામેલા; અતિસાર, શ્વાસ, હેડકી, શૂળ, ક્ષત (ઘા), અજીર્ણ વગેરે રોગથી પીડાયેલા, વૃદ્ધ, બાળ, દુર્બળ, ક્ષીણ થએલા અને તૃષાતુર થએલા એટલા પુરુષોએ કોઈ વખતે દિવસે સૂઈ રહેવું. ગ્રીષ્મ ઋતુમાં વાયુનો સંચય, હવામાં રૂક્ષતા તથા ટૂંકી રાત્રિ હોય છે. માટે તે ઋતુમાં દિવસે ઊંઘ લેવી લાભકારી છે, પણ બીજી ઋતુમાં દિવસે નિદ્રા લે તો તેથી કફ, પિત્ત થાય. ઘણી આસક્તિથી અથવા અવસર વિના ઉંઘ લેવી સારી નથી, કેમકે તેવી ઊંઘનો વખત રાત્રિની માફક સુખનો તથા આયુષ્યનો નાશ કરે છે. સૂતી વખતે પૂર્વ દિશાએ મસ્તક કરે તો વિદ્યાનો અને દક્ષિણ

દિશાએ કરે તો ધનનો લાભ થાય. પશ્ચિમ દિશાએ મસ્તક કરે તો ચિંતા ઉપજે, તથા ઉત્તર દિશાએ મસ્તક કરે તો મૃત્યુ અથવા નુકશાન થાય. આ રીતે નીતિશાસ્ત્રાદિકમાં કહ્યું છે. આગમમાં કહેલો શયન વિધિ–સૂતી વખતે ચૈત્યવંદન કરીને દેવને તથા ગુરુને વંદના કરવી, ચઉવિહાર વગેરે પચ્ચક્ખાણ ગંથિસહિત ઉચ્ચરવું, તથા પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા વ્રતમાં રાખેલા પરિમાણનો સંક્ષેપ કરવારૂપ દેશાવકાશિકવ્રત સ્વીકારવું દિનકૃત્યમાં કહ્યું છે કે પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને દિનલાભ. (પ્રભાતસમયે વિદ્યમાન પરિગ્રહ) એ સર્વે પૂર્વે નિયમિત નહુતા તેનો નિયમ કરૂં છું. તે એ કે–એકેંદ્રિયને તથા મશક, જુ વગેરે ત્રસ જીવોને મૂકીને સમગ્ર આરંભથી અને સાપરાધ ત્રસજીવ સંબંધી તથા બીજી સર્વ હિંસા, મનને રોકવું અશકય છે, માટે વચનથી તથા કાયાથી ગાંઠ ન છોડું ત્યાંસુધી ન કરૂં અને ન કરાવવું. એ રીતેજ મૃષાવાદ, અદત્તાદાન અને મૈથુનનો પણ નિયમ જાણવો, તથા દિનલાભનો પણ નિયમ નહોતો, તેનો સંક્ષેપ નિયમ કરૂં છું. અનર્થદંડનો પણ નિયમ કરું છું, શયન, આચ્છાદન વગેરે મૂકીને બાકીના સર્વ ઉપભોગ–પરિભોગને, ઘરનો મધ્ય ભાગ મૂકી બાકી સર્વ દિશિગમનને ગાંઠ ન છોડું ત્યાં સુધી વચનથી તથા કાયાથી ન કરુ અને ન કરાવવુ.

આ રીતે દેશાવકાશિક સ્વીકારવાથી મ્હોટું ફળ મળે છે, અને એથી મુનિરાજની માફક નિઃસંગપણું પેદા થાય છે. આ વ્રત વૈદ્યના જીવ વાનરે જેમ પ્રાણાંત સુધી પાળ્યું, અને તેથી તે જેમ આવતે ભવે સર્વોત્કૃષ્ટ ફળ પામ્યો, તેમ

બીજા વિશેષ ફળના અર્થી મનુષ્યે પણ મુખ્ય માર્ગે પાળવું. સંપૂર્ણ પાળવાની શક્તિ ન હોય તો અનાભોગાદિ ચાર આગારોમાં ચોથા આગારવડે અગ્નિ સળગે દેશાવકાશિક વ્રત ત્યારે મૂકે, તો પણ વ્રતભંગ ન થાય. વૈદ્યના જીવ વાનરનું દૃષ્ટાંત અમારા આચારપ્રદીપ ગ્રંથમાંથી જોઈ લેવું.

ફ્દ. ૮૬ દેશાવકાશિક ઉપર વાનરનું દૃષ્ટાંત–કાંતિમતી નગરીમાં **સિદ્ધ** નામે વૈદ્ય રહેતો હતો. તે લોભી હતો અને પાપવાળી ઔષધીઓ વાપરતો હતો. એક વખત લોકોની સાથે તે મુનિરાજની દેશના સાંભળવા ગયો. દેશના સાંભળી વૈદ્યનું હૃદય કુણું પડયું. પરંતુ પૂર્વના મહાલોભથી પોતાનો ધંધો કરવા માંડયો. અંતે મૃત્યુ પામી વાનર થયો. પોતાના ટોળાનો અગ્રણી બની વાનરીઓ સાથે ક્રીડા કરે.

એક વખત સમેતશીખર જતા મુનિઓના સમુદાયમાંના એક મુનિને પગે કાંટો વાગ્યો. તે મુનિ ત્યાંજ રોકાયા. થોડીવારે ત્યાં વાનરોનું ટોળું આવ્યું જેમાં વૈદ્યનો જીવ જે વાનર થયો હતો અને નાયક પણ હતો. તેણે પોતાના પૂર્વભવના અભ્યાસથી મુનિના પગમાંથી કાંટો ખેંચી કાઢયો અને સંરોહીણી ઔષધિ લગાવી મુનિના પગને સારો બનાવ્યો. મુનિએ વાંદરાને ઉદ્દેશીને કહ્યું. "હે વાનર! તું તિર્યંચ છે છતાં તું પ્રયત્ન કરે તો તારૂં કલ્યાણ સાધી શકે છે." મુનિએ વાનરને બોધ આપ્યો અને દેશાવકાશિક વ્રત સમજાવ્યું. વાનરનું ચિત્ત દેશાવકાશિક ઉપર ચોંટયું. વાનરને સંપૂર્ણ ફળની ઇચ્છા થઈ તેથી તેણે તેજ રાત્રિએ એક પર્વત ઉપર દેશાવકાશિક વ્રત સ્વીકાર્યું.

રાત્રે એક સિંહે વાનર ઉપર હુમલો કર્યો. વાનર વ્રતને સંભાળી ડગલું પણ ખસ્યો નહીં. સિંહે વાનરને ફાડી નાંખ્યો. વાનરે મન સ્થિર રાખ્યું અને ધર્મધ્યાનમાં મૃત્યુ પામી ભવનપતિમાં હજારો વર્ષના આયુષ્યવાળો દેવ થયો.

દેવલોકનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી વાનરનો જીવ **માણુમંદિર** નામે નગરમાં **મણિશેખર** રાજાની પટરાણી **મણીમાલા**ની કુખે જન્મ્યો. તેનું નામ **અરૂણદેવ** રાખ્યું. તેણે પ્રજ્ઞપ્તિ વિગેરે હજારો વિદ્યાઓ મેળવી અને સમય જતાં ચક્રવર્તિ રાજા થયો. એક વખત રથયાત્રાના ઉત્સવમાં સાધુસમુદાય મણિમંદિરનગરમાં પધાર્યો. આ સાધુસમુદાયમાં અગ્રેસર શ્રી પ્રભસૂરિની પાસે એક વૃદ્ધ સાધુ ઉભા હતા. આ સાધુને જોતાં ચક્કર આવ્યા અને મૂર્છા ખાઇને જમીન ઉપર ઢળી પડયો. શુદ્ધિ આવતાં તેમણે સૌ પ્રથમ તે વૃદ્ધ મુનિને વાંદ્યા. આચાર્યને બદલે વૃદ્ધ સાધુને વાંદતા લોકોને નવાઈ લાગી તેથી રાજાએ પોતાનો પૂર્વભવ વાનરપણાનો કહી બતાવ્યો અને જણાવ્યું કે 'આ મારા પરમ ઉપકારી છે.' આચાર્યે કહ્યું, રાજન્! તિર્યંચપણામાં પણ તમે ધર્મ કરી આવી રાજ્યઋદ્ધિ પામ્યાં તો માનવ ધર્મમાં શુદ્ધ રીતે ધર્મ કરો તો જગતની કોઈપણ વસ્તુ મેળવી શકાય. રાજા પ્રતિબોધ પામ્યો. તેમણે આચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી અને ઉગ્રતપશ્ચર્યા આરંભી. અરૂણદેવરાજર્ષિ લક્ષ્મીદેવી દ્વારા અનુકૂળ તેમજ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો સહન કર્યા. તે ભવમાં ઉગ્રતપશ્ચર્યા કરી. નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. આયુષ્ય પૂર્ણ કરી દસમાં દેવલોકે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી મહાવિદેહે તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે.

તેમજ ચાર શરણાં અંગીકાર કરવાં. સર્વે જીવરાશિને ખમાવવા, અઢારે પાપસ્થાનકનો ત્યાગ કરવો. પાપની નિંદા કરવી. પુણ્યની અનુમોદના કરવી. પહેલાં નવકાર ગણી—

જઈ મે હુજ્જ પમાઓ,ઈમસ્સ દેહસ્સ ઈમાઈરયણીએ,
આહાર મુવહિ દેહં સવ્વં તિવિહેણ વો સરિઅં

આ ગાથાવડે ત્રણ વાર સાગારી અનશન કરવું અને સૂતી વખતે નવકાર ચિંતવવો. એકાંત શય્યાને વિષેજ સુવું, પણ જ્યાં સ્ત્રી વગેરેનો સંસર્ગ હોય ત્યાં ન સૂવું. કેમકે, વિષયસેવનનો અભ્યાસ અનાદિકાળનો છે, અને વેદનો ઉદય ખમવો બહુમુશ્કેલ છે, તેથી કદાચ કામવાસનાથી જીવ પીડાય; કેમ કે-જેમ લાખની વસ્તુ અગ્નિની પાસે મૂકતાં તુરત પીગળી જાય છે, તેમ ધીર અને દુર્બળ શરીરવાળા પુરુષ સ્ત્રી પાસે હોય તો પીગળી જાય છે. પુરુષ મનમાં જે વાસના રાખીને સૂઈજાય છે. તેજ વાસનામાં તે પાછો જાગૃત થાય ત્યાં સુધી રહે છે-એવું ડાહ્યા પુરુષોનું કહેવું છે,

માટે મોહનો સર્વથા ત્યાગ કરીને વૈરાગ્ય વગેરેની ભાવના ભાવતાં ઊંઘ લેવી. તેમ કરવાથી ખોટું સ્વપ્ન અથવા દુઃસ્વપ્ન આવતું નથી ધર્મની બાબતનાં જ સારાં સ્વપ્ન આવે છે. બીજું સૂતી વખતે શુભ ભાવના ભાવે તો, સૂતો માણસ પરાધીન હોવાથી, આપદા ઘણીહોવાથી, આયુષ્ય સોપક્રમી હોવાથી તથા કર્મગતિ વિચિત્ર હોવાથી કદાચ મરણ પામે તો પણ તેની શુભગતિ જ થાય. કેમકે “ છેવટે જેવી મતિ, તેવી ગતિ થાય ” એવું શાસ્ત્રવચન છે. અહિં વિનયરત્ન અને પોસાતી ઉદાયન રાજાનું દૃષ્ટાંત જાણવું.

કામરાગનો વિજય કેવી રીતે કરવો? પાછલી રાત્રિએ ઊંઘ ઊડી જાય ત્યારે અનાદિકાળના ભવના અભ્યાસના રસથી ઉદય પામતા એવા દુર્જય કામરાગને જીતવાને માટે સ્ત્રીના શરીરનું અશુચિપણું વગેરે મનમાં ચિંતવવું. માટે **જંબૂસ્વામી, સ્થૂલભદ્ર** સ્વામી આદિ મ્હોટા ઋષિઓએ તથા **સુદર્શન** વગેરે સુશ્રાવકોએ દુઃખથી પળાય એવું શીળ પાળવાને માટે જે મનની એકાગ્રતા કરી તે, કષાય વગેરેનો જય કરવાને માટે જે ઉપાય કર્યા તે, સંસારની અતિશય વિષમ સ્થિતિ, અને ધર્મના મનોરથ મનમાં ચિંતવવા.

તેમાં સ્ત્રીના શરીરનું અપવિત્રપણું, નિંદ્યપણું, વગેરે સર્વ પ્રસિદ્ધ છે પૂજ્ય શ્રી **મુનિસુંદરસૂરિજી** મ. સા. એ **અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમમાં** કહ્યું છે કે—અરે જીવ! ચામડી, હાડકાં, મજ્જા, આંતરડાં, ચરબી, લોહી, માંસ, વિષ્ટા વગેરે અશુચિ અને અસ્થિર એવા પુદ્ગલોના સ્કંધ સ્ત્રીના શરીરના આકારે પરિણમ્યા છે, તેમાં તને રમણીય શું લાગે છે? અરે જીવ! થોડી વિષ્ટા વગેરે અપવિત્ર વસ્તુ દૂર પડેલી જોવામાં આવે, તો તું થું થું કરે છે, અને નાક મરડે છે, એમ છતાં હે મૂર્ખ! તે જ અશુચિ વસ્તુથી ભરેલા સ્ત્રીના શરીરની શા સારૂ અભિલાષા કરે છે? વિષ્ટાની જાણે કોથળી જ ન હોય! એવી, શરીરના છિદ્રમાંથી નીકળતા ઘણા મળથી મલિન થએલા કૃમિના જાળાથી ભરેલી, તથા ચપળતાથી, કપટથી અને અસત્યથી પુરુષને ઠગનારી એવી સ્ત્રીને તેની બહારની સફાઈથી મોહમાં પડી જે ભોગવે છે, તેથી તેને નરક મળે છે.

કામવિકાર ત્રણે લોકને વિટંબણા કરનારો છે, તથાપિ મનમાં વિષય–સંકલ્પ કરવાનું વર્જે તો કામવિકારને સહજમાં જીતાય.

કહ્યું છે કે–હે કામદેવ ! હું ત્હારૂં મૂળ જાણું. છું. તું *વિષય સંકલ્પથી ઉત્પન્ન થાય છે, માટે હું વિષયસંકલ્પ* જ ન કરૂં કે, જેથી તું મ્હારા ચિત્તમાં ઉત્પન્ન થાય. આ રીતે વિષય ઉપર પોતે નવી પરણેલી આઠ શ્રેષ્ઠકન્યાઓને પ્રતિબોધ પમાડનાર અને નવાણું ક્રોડ સોનૈયા જેટલા ધનનો ત્યાગ કરનાર **શ્રી જંબૂસ્વામીનું**, કોશા વેશ્યાને વિષે આશકત થઈ, સાડી બાર ક્રોડ સોનૈયા ખરચી કામ-વિલાસ કરનાર તત્કાળ દીક્ષા લઈ કોશાના મહેલમાં જ ચોમાસું રહેનાર **શ્રી સ્થૂલભદ્રસ્વામીનું**, તથા અભયા રાણીએ કરેલા અનેક અનુકૂળ તથા પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગથી મનમાં પણ જરાય વિકાર ન પામનાર **સુદર્શન** શેઠ વગેરેનું દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે, માટે અહિં તે કહેવાની જરૂર નથી.

卐 દ. ૮૭ જંબુસ્વામીની કથા–રાજગૃહમાં **ઋષભદત્ત** નામે શેઠ અને તેની ભાર્યા **ધારીણી** રહેતા હતા. તેમના પુત્રનું નામ **જંબુકુમાર** હતું. એકવખત સુધર્માસ્વામીની દેશના સાંભળવા જંબુકુમાર ગયો. સુધર્માસ્વામીની દેશના જંબુકુમારને અસર કરી ગઈ. અને દિક્ષા લેવા તૈયાર થયા. જે આઠ કન્યા સાથે વિવાહ કર્યો છે તેની સાથે લગ્ન કર્યા પછી દીક્ષા લેવાની માતાપિતાએ રજા આપી. કન્યાઓએ પણ કહ્યું, "તેઓ દીક્ષા લેશે તો અમે પણ તેમની સાથે દીક્ષા લઈશું." કન્યાના દાયજામાં કન્યાના મોસાળ તરફથી પોતાના મોસાળ તરફથી અને પોતાના પિતાની મિલકત

મેળવીને નવ્વાણું ક્રોડ સોનામહોરનો માલિક જંબુકુમાર થયો. પ્રથમ રાત્રિએ સ્ત્રીઓએ ઘણા હાવભાવ કર્યા પણ જંબુકુમાર સ્થિર રહ્યા. આ વખતે પ્રભવ નામનો ચોર પોતાના પાંચસો સાથીઓ સાથે ચોરી કરવા આવ્યો ત્યારે જંબુકુમારે ગણેલ નવકાર માહાત્મ્યથી કોઈ દેવતાએ તેમને સ્તબ્ધ કર્યા. તેણે કહ્યું. 'ભાગ્યશાળી! હું તમારી ચોરી કરવા માંગતો નથી પરંતુ તમારી પાસે જે સ્તબ્ધ કરનારી વિદ્યા છે તે મને આપો અને હું અવસ્વાપિની અને તાલોદ્ઘાટિની બે વિદ્યાઓ આપું.' જવાબમાં જંબુકુમારે કહ્યું, હું તો પ્રાતઃકાળે દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો છુ. કારણકે આ ભોગો તો મધુબિંદુ જેવા છે. અને જંબુકુમારે તેને મધુબિંદુનું દૃષ્ટાંત આપી પ્રતિબોધ કર્યો. તથા સમુદ્રશ્રી, પદ્મશ્રી, પદ્મસેના, કનકસેના, નભસેના, કનકશ્રી, રૂપશ્રી અને જયશ્રી એ અનુક્રમે ખેડુતનું, વાનરનું, નુપૂરપંડિતાનું, કણબીનું, સિદ્ધિબુદ્ધિનું, વિપ્રપુત્રનું, માસાહસ પક્ષીનું અને બ્રાહ્મણ પુત્રીના દૃષ્ટાંતો કહ્યાં આનો પ્રત્યુત્તર જંબુ-સ્વામીએ અનુક્રમે કાગડાનું, કઠીઆરાનું, , વિદ્યુન્માલીનું, વાનરનું, ઘોટકનું, વિપ્રકથા, ત્રણમિત્રનું અને લલિતાંગ કુમારનું દૃષ્ટાંત આપ્યો આ પછી આઠસ્ત્રીઓ પ્રતિબોધ પામી.

પ્રાતઃકાળે જંબુકુમારે પ્રભવચોર તેના પાંચસો સાથી-દારો, આઠ સ્ત્રીઓ, સાસુ-સસરા અને માતાપિતા સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરી. દીક્ષા બાદ જંબુસ્વામી નિરતિચાર શુદ્ધ ચારિત્રપાળી ચૌદપૂર્વી થયા અને અનુક્રમે ચારઘાતિ કર્મ ખપાવી કેવળજ્ઞાન મેળવી મુક્તિ પદને વર્યા.

કષાયાદિને જીતવાની પદ્ધતિ-

હવે કષાય વગેરે દોષનો જય, તે તે દોષોની મનમાં

વિરૂદ્ધ ભાવના કરવાથી થાય છે. જેમ ક્રોધનો જય ક્ષમાથી, માનનો નિરભિમાનપણાથી, માયાનો સરળતાથી, લોભનો સંતોષથી, રાગનો વૈરાગ્યથી, દ્વેષનો મૈત્રીથી, મોહનો વિવેકથી, કામનો સ્ત્રીના શરીર ઉપરની અશુચિ ભાવના ભાવવાથી, મત્સરનો બીજાની વધી ગએલી સંપદા જોવા છતાં મનમાં અદેખાઇ ન રાખવાથી, વિષયનો ઇંદ્રિયદમનથી, મન–વચન–કાયાના અશુભ યોગનો ત્રણ ગુપ્તિથી, પ્રમાદનો સાવધાનતાથી અને અવિરતિનો જય વિરતિથી સુખે થાય છે.

તક્ષક નાગના માથે રહેલો મણિ મેળવવો, અથવા અમૃતપાન કરવું. એવા ઉપદેશ માફક આ વાત બનવી મુશ્કેલ છે; એવી પણ મનમાં કલ્પના ન કરવી. સાધુ મુનિરાજ વગેરે તે તે દોષનો ત્યાગ કરીને સદ્‌ગુણી થએલા સ્પષ્ટ રીતે દેખાય છે, તથા **દૃઢપ્રહારી, ચિલાતીપુત્ર, રૌહિણેય** ચોર વગેરે પુરુષોના દાખલા પણ આ વિષય ઉપર જાહેર છે. કહ્યું છે કે–હે લોકો! જે જગત્‌માં પૂજ્ય થયા તે પહેલાં આપણા જેવા જ સાધારણ માણસ હતા, એમ સમજી તમે દોષનો ત્યાગ કરવામાં ઘણા ઉત્સાહવંત થાઓ. કાંઈ કોઈ એવું ખેતર નથી કે, જેમાં સત્પુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે, અને શરીર, ઇંદ્રિયો વગેરે વસ્તુ જેમ માણસને સ્વાભાવિક હોય છે તેમ માણસને સાધુપણુ સ્વભાવિક નથી મળતું; પરંતુ જે પુરુષ ગુણોને ધારણ કરે છે તે જ સાધુ કહેવાય છે. માટે ગુણોનું ઉપાર્જન કરો.

અહો! હે પ્રિયમિત્ર વિવેક! તું ઘણા પુણ્યથી મને મળ્યો. તારે ક્યારે પણ અમારી પાસેથી ક્યાંય પણ ન જવું. હું ત્હારી સ્હાયથી જલ્દી જન્મ–મરણનો ઉચ્છેદ

કરૂં છું. કોણ જાણે ફરીથી ત્હારો અને મ્હારો મેળાપ થાય કે ન થાય. ઉદ્યમ કરવાથી ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને પ્રયત્ન કરવો આપણા હાથમાં છે, એમ છતાં "ફલાણો મ્હોટો ગુણી છે." એ વાત કોણ જીવતો પુરુષ સહન કરી શકે?

ગુણથી જ સન્માન મળે છે, જ્ઞાતિ-જાતિના આંડબરથી કાંઈ ન થાય. વનમાં ઉત્પન્ન થએલું પુષ્પ લેવાય છે, અને પ્રત્યક્ષ પોતાના શરીરથી ઉત્પન્ન થએલો મળ નાંખી દેવાય છે. ગુણથી જ જગત્માં મહિમા વધે છે; પણ મ્હોટા શરીરથી અથવા પાકટ-મોટી વયથી વધતો નથી. જુઓ, કેવડાનાં મ્હોટા અને જૂનાં પાદડાં કોરે રહે છે, અને વચ્ચે આવેલાં ન્હાનાં પાંદડાં સુગંધી હોવાથી તેને સર્વે સ્વીકારે છે.

વળી જેનાથી કષાયાદિકની ઉત્પત્તિ થતી હોય તે વસ્તુનો અથવા પ્રદેશનો ત્યાગ કરવાથી તે તે દોષનો નાશ થાય છે. કેમકે જે વસ્તુથી કષાયરૂપ અગ્નિની ઉત્પત્તિ થાય તે વસ્તુ છોડવી, અને જે વસ્તુથી કષાયનો ઉપશમ થાય તે વસ્તુ અવશ્ય લેવી એમ સંભળાય છે કે, સ્વભાવે ક્રોધી એવા **ચંડરૂદ્ર** આચાર્ય ક્રોધની ઉત્પત્તિ ન થવાને માટે શિષ્યોથી જુદા રહ્યા હતા.

ચારે ગતિમાં દુઃખોનો વિચાર–સંસારની અતિશય વિષમ સ્થિતિ, પ્રાયે ચારે-ગતિમાં દુઃખ ઘણું ભોગવાય છે તે ઉપરથી વિચારવી. તેમાં નારકી અને તિર્યંચ એ બન્નેમાં બહુ દુઃખ છે. તે તો પ્રસિદ્ધજ છે. કેમકે–સાતે નરકભૂમિમાં ક્ષેત્રવેદના અને શસ્ત્ર વિના એક બીજાને ઉપજાવેલી વેદના પણ છે. પાંચ નરકભૂમિમાં શસ્ત્રજન્ય વેદના છે અને ત્રણમાં પરમાધામી દેવતાની કરેલી વેદના પણ છે. નરકમાં અહોનિશ પચીરહેલા નારકીજીવોને આંખમીંચાય એટલા કાલસુધી પણ સુખ નથી. એક સરખું ભયંકર દશ પ્રકારે દુઃખ જ છે. હે ગૌતમ ! નારકી જીવો નરકમાં જે તીવ્ર દુઃખ પામે છે, તેના કરતાં અનંતગણું દુઃખ નિગોદમાં જાણવું. તિર્યંચ પણ ચાબુક, અંકુશ, પરોણા આદિનો માર સહે છે વગેરે.

મનુષ્યભવમાં પણ ગર્ભવાસ, જન્મ, જરા, મરણ, નાનાવિધ પીડા, વ્યાધિ, દરિદ્રતા વગેરે ઉપદ્રવ હોવાથી દુઃખ જ છે. કહ્યું છે કે–હે ગૌતમ! અગ્નિમાં તપાવી લાલચોળ કરેલી સોયો એક સરખી શરીરમાં ઘોંચવાથી જેટલી વેદના થાય છે, તે કરતાં આઠગણી વેદના ગર્ભવાસમાં છે. જીવ ગર્ભમાંથી બહાર નીકળતાં યોનિયંત્રમાં પીલાય

છે. ત્યારે તેને ઉપર કહેલી વેદનાથી લક્ષગણી અથવા ક્રોડાક્રોડગણી વેદના થાય છે. બંદીખાનામાં અટકાવ, વધ, બંધન, રોગ, ધનનો નાશ, મરણ, આપદા, મનમાં સંતાપ, અપયશ, નિંદા એવાં દુઃખ મનુષ્ય ભવમાં ઘણા છે. કેટલાક જીવો મનુષ્ય ભવ પામીને પણ માઠી ચિંતા, સંતાપ, દારિદ્ર અને રોગ એથી ઘણો ઉદ્વેગ પામીને મરી જાય છે.

દેવ ભવમાં પણ ચ્યવન, પરાભવ, અદેખાઈ વગેરે છે જ. વળી કહ્યું છે કે—અદેખાઈ, ખેદ, મદ, અહંકાર, ક્રોધ; માયા, લોભ વગેરે દોષથી દેવતાઓ પણ લપટાણા છે; તેથી તેમને સુખ કયાંથી હોય ?

ધર્મના મનોરથો આ રીતે ભાવવા :—શ્રાવકના ઘરમાં જ્ઞાન–દર્શનધારી દાસ થવું સારું, પણ મિથ્યાત્વથી ભરેલી બુદ્ધિવાળા ચક્રવર્તી થવું સારૂ નથી. હું સ્વજનાદિકનો સંગ મૂકી કયારે ગીતાર્થ અને સંવેગી એવા ગુરુમહારાજના ચરણ-કમળ પાસે દીક્ષા લઈશ ? હું તપસ્યાથી દુર્બળ શરીરવાળો થઈ કયારે ભયથી અથવા ઘોરઉપસર્ગથી ન ડરતાં સ્મશાન વગેરેને વિષે કાઉસ્સગ્ગ કરી ઉત્તમપુરુષોની કરણી કરીશ ?

તપાગચ્છીય શ્રીરત્નશેખરસૂરિ–વિરચિત 'શ્રાદ્ધ-વિધિપ્રકરણ'ની 'શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી' ટીકામાં દ્વિતીય રાત્રિકૃત્ય વિધિનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ આગમો-દ્ધારક આચાર્યશ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના પ્રશિષ્ય આચાર્ય શ્રી દર્શનસાગર સૂરીશ્વરજી મ. સા. ના શિષ્યરત્ન પ્રવચન પ્રભાવક ગણિવર્ય શ્રી મહાશયસાગરજી મ. સા. દ્વારા પૂર્ણ થયો.

અનંત લબ્ધિનિધાન
શ્રી ગૌતમસ્વામિને નમઃ

તૃતીય પ્રકાશ

પર્વ કૃત્ય

पव्वेसु पोसहाई बंभअणारंभतवविसेसाइ ।
आसोअचित्तअठ्ठाहिअपमुहेसु विसेसेणं ॥ ११ ॥ (મૂલ)

સુશ્રાવકે પર્વોને વિષે તથા આસો તથા ચૈત્રની અઠ્ઠાઈ વિષે પૌષધ વગેરે કરવું, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, આરંભ વર્જવો અને વિશિષ્ટ તપશ્ચર્યા વગેરે કરવી. (૧૧)

પોષ=ધર્મની પુષ્ટિને, **ધ**=ધારણ કરે તે **પૌષધ** કહેવાય છે. શ્રાવકે સિદ્ધાંતમાં કહેલા આઠમ, ચૌદશ વગેરે પર્વોને વિષે પૌષધ આદિ વ્રત જરૂર કરવું. આગમમાં કહ્યું છે કે–જિનમતમાં સર્વે કાળ પર્વોને વિષે પ્રશસ્ત યોગ છે જ. તેમાં પણ શ્રાવકે આઠમ તથા ચૌદશને વિષે અવશ્ય પૌષધ કરવો. ઉપર પૌષધ વગેરે કહ્યું છે માટે વગેરે શબ્દવડે શરીરે સારૂ ન હોય કે બીજા કોઈ યોગ્ય કારણે પૌષધ ન કરી શકે, તો બેવાર પ્રતિક્રમણ, ઘણાં સામાયિક દિશા વગેરેના અતિશય સંક્ષેપવાળું દેશાવકાશિકવ્રત વગેરે જરૂર કરવાં. તેમજ પર્વોને વિષે બ્રહ્મચર્ય પાળવું, આરંભ ત્યજવો, ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યા શક્તિ માફક પહેલાં કરતાં

વધારે કરવી. ગાથામાં આદિ શબ્દ છે તેથી સ્નાત્ર, ચૈત્ય-પરિપાટી, સર્વસાધુઓને વંદના, સુપાત્રદાન વગેરે કરીને, હંમેશાં જેટલું દેવ-ગુરુપૂજન, દાન વગેરે કરાય છે તેના કરતાં પર્વને દિવસે તે વિશેષ કરવું. કેમકે-જો દરરોજ ધર્મની ક્રિયા સમ્યક્ પ્રકારે પાળો, તો ઘણો લાભ છે; પણ જો તેમ કરી શકાતું ન હોય, તો પર્વને દિવસે અવશ્ય પાળો, દશેરા, દીવાળી, અખાત્રીજ વગેરે લૌકિકપર્વોને વિષે જેમ મિષ્ટાન્નનું, ભોજન તથા વસ્ત્ર, આભૂષણ પહેરવાની વિશેષ યતના રખાય છે, તેમ ધર્મના પર્વ આવે ધર્મને વિષે પણ વિશેષ યતના રાખવી. જૈનેતરો પણ અગિયારશ, અમાસ વગેરે પર્વોને વિષે કેટલીક આરંભ વર્જે છે, ઉપવાસ વગેરે કરે છે; તથા સંક્રાંતિ, ગ્રહણ વગેરે પર્વોને વિષે પણ પોતાની સર્વ શક્તિથી દાનાદિક આપે છે, માટે શ્રાવકે તો સર્વે પર્વદિવસો અવશ્ય પાળવા જોઈએ.

પર્વદિન આ રીતે કહ્યા છે-બે આઠમ, બે ચોદશ, પૂનમ અને અમાસ એ છ પર્વ દરેક માસમાં આવે છે, પખવાડિયામાં ત્રણ પર્વ આવે છે. તેમજ "ગણધર શ્રી ગૌતમસ્વામીએ બીજ, પાંચમ, આઠમ, અગિયારસ અને ચૌદશ" એ પાંચ પર્વતિથિ કહી છે. બીજ બે પ્રકારનો ધર્મ આરાધવાને અર્થે, પાંચમ પાંચ જ્ઞાન આરાધવાને અર્થે, આઠમ આઠે કર્મ ખપાવવાને અર્થે, અગિયારસ અગિયાર અંગની સેવાને અર્થે તથા ચૌદશ ચૌદપૂર્વોની આરાધનાને માટે જાણવી. તેમાં પૂનમ અથવા અમાસ ઉમેરીએ તો પખવાડિયામાં ઉત્કૃષ્ટ છ પર્વ થાય છે,

આખા વર્ષમાં તો અઠ્ઠાઈ, ચોમાસી વગેરે ઘણાં પર્વો છે.
આરંભ અને સચિત્તાહારનો ત્યાગ–પર્વને દિવસે આરંભ સર્વથા વર્જી ન શકાય તો પણ થોડામાં થોડો તો વર્જવો અથવા થોડા આરંભમાં રહેવું. સચિત્ત આહાર જીવહિંસામય હોવાથી તે કરવામાં ઘણો આરંભ થાય છે. ગાથામાં આરંભ વર્જવાનું કહ્યું છે, પર્વને દિવસે સર્વ સચિત્ત આહાર અવશ્ય વર્જવો એમ સમજવું. માછલાઓ સચિત્તઆહારના નિમિત્તથી સાતમી નરકભૂમિએ જાય છે. માટે સચિત્તઆહાર મનથી પણ ઈચ્છવા યોગ્ય નથી એવું વચન છે. માટે મુખ્ય માર્ગે તો શ્રાવકે હંમેશા સચિત્ત-આહાર વર્જવો જ જોઈએ, પણ તેમ ન કરી શકે તો પર્વને દિવસે જરૂર વર્જવો જ જોઈએ. પર્વને દિવસે સ્નાન, માથાના વાળ સમારવા, માથું ગુંથવું, વસ્ત્રાદિ ધોવાં કે રંગવાં, ગાડાં, હળ ચલાવવા, ધાન્ય વગેરેના પુરા બાંધવા, ચરખા વગેરે યંત્ર–કારખાના ચલાવવાં, દળવું, ખાંડવું, પીસવું, પાન ફૂલ–ફળ વગેરે તોડવાં, સચિત્ત ખડી, રમચી આદિ વાટવી, ધાન્ય આદિ લણવાં, લીંપવું, માટી વગેરે ખોદવી, ઘર વગેરે બનાવવું ઈત્યાદિ સર્વ આરંભ યથાશક્તિ વર્જવા. પોતાના કુંટુંબનો નિર્વાહ આરંભ વિના કરી ન શકે તો કેટલોક આરંભ તો ગૃહસ્થે કરવો પડે, પણ સચિત્ત ત્યાગ કરવો પોતાના હાથમાં હોવાથી અને સહજમાં કરી શકાય તેમ હોવાથી તે અવશ્ય કરવો. ઘણી માંદગી વગેરે કારણથી સર્વ સચિત્ત આહારનો ત્યાગ કરી ન શકાય, તો એક બે આદિ સચિત્ત વસ્તુ નામ લઈને છૂટ રાખી બાકીની સર્વ સચિત્ત વસ્તુનો નિયમ કરવો.

અઠ્ઠાઈઓની વિચારણા–આસોની, ચૈત્રની, સંવત્સરીની, (અષાઢ, કાર્તિક અને ફાગણ એ) ત્રણ ચોમાસીની અઠ્ઠાઈ પર્વોને વિષે ઉપર કહેલા વિધિ મુજબ વિશેષ ધર્માનુષ્ઠાન કરવું. કહ્યું છે કે–સુશ્રાવકે છ અઠ્ઠાઈ વિષે પરમ આદરથી પ્રભુપૂજા, તપસ્યા તથા બ્રહ્મચર્યાદિક ગુણોને વિષે તત્પર રહેવું. ચૈત્રની અને આસોની અઠ્ઠાઈઓ શાશ્વતી છે; કારણ કે, તે બંને અઠ્ઠાઈઓ વિષે સર્વે દેવતાઓ તથા વિદ્યાધરો નંદીશ્વરદ્વીપને વિષે તીર્થયાત્રા–ઉત્સવ કરે છે. તથા મનુષ્યો પોતપોતાનાં સ્થાનકોને વિષે કરે છે. વળી ત્રણ ચોમાસી, સંવત્સરી, છ પર્વતિથિઓ, તથા તીર્થંકરદેવના જન્માદિ કલ્યાણક વગેરેને વિષે યાત્રાઓ કરે છે, તે અશાશ્વતી જાણવી. **જીવાભિગમ** સૂત્રમાં કહ્યું છે કે–ઘણા ભવનપતિ વ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક દેવતાઓ તે નંદીશ્વરદ્વીપને વિષે ત્રણ ચોમાસીએ તથા સંવત્સરીએ ઘણા મહિમાથી અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરે છે.

ઉદયતિથિનું પ્રામાણ્ય પ્રભાત વખતે પચ્ચક્ખાણ વખતે જે તિથિ હોય તે પ્રમાણભૂત ગણાય છે. સૂર્યોદયને અનુસરીને જ લોકમાં પણ દિવસ વગેરે સર્વ વ્યવહાર ચાલે છે. કહ્યું છે કે–પક્ખિ ચોમાસી, સંવત્સરી, પંચમી, અષ્ટમીમાં તે તિથિઓ જાણવી કે જેમાં સૂર્યોદય હોય પણ બીજી નહિ. પૂજા, પચ્ચક્ખાણ, પ્રતિક્રમણ, નિયમો તે તિથિએ કરવા કે જે તિથિમાં સૂર્યનો ઉદય હોય. ઉદયમાં જે તિથિ હોય તે પ્રમાણ કરવી બીજી તિથિ કરવામાં આવે તો આજ્ઞાભંગ અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ અને વિરાધના થાય છે. પારાશરસ્મૃતિ

નામના ગ્રંથમાં પણ કહ્યું છે કે જે તિથિ સૂર્યોદયની વેળાએ થોડી પણ હોય, તેજ તિથિ સંપૂર્ણ જાણવી, પરંતુ ઉદય વખતે નહિ છતાં તે પછી ઘણો કાળ સુધી હોય તો પણ તે સંપૂર્ણ ન જાણવી. શ્રી **ઉમાસ્વાતિ** વાચકનું વચન પણ એમ સંભળાય છે કે-પર્વતિથિનો ક્ષય હોય તો તેની પૂર્વની તિથિક્ષય કરવી, તથા પર્વ તિથિની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે બીજીને આઠમ, ચૌદસ પર્વતિથિપણે કરવી, (એટલે સાતમ, તેરસની વૃદ્ધિ કરવી.) અને શ્રીવીર પ્રભુનાં જ્ઞાન તથા નિર્વાણકલ્યાણક લોકોને અનુસરીને કરવાં, અરિહંતના જન્માદિ પાંચકલ્યાણક પણ પર્વતિથિરૂપ જ જાણવાં. બે-ત્રણ કલ્યાણક જે દિવસે હોય તે તો વિશેષ પર્વતિથિ જાણવી.

સંભળાય છે કે-સર્વે પર્વતિથિઓની આરાધના કરવાને અસમર્થ એવા કૃષ્ણ મહારાજે શ્રી **નેમિનાથ** ભગવાનને પૂછ્યું કે, "હે સ્વામિન્! આખા વર્ષમાં આરાધવા યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ પર્વ કયું?" ભગવાને કહ્યું-"હે મહાભાગ! જિનરાજના પાંચ કલ્યાણકોથી પવિત્ર થએલી માગશર શુદિ ૧૧ આરાધવા યોગ્ય છે. આ તિથિને વિષે પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરવત મળી દશ ક્ષેત્રમાં એકેકમાં પાંચ પાંચ પ્રમાણે સર્વ મળી પચાશ કલ્યાણક થયા." પછી કૃષ્ણે મૌન, પૌષધોપવાસ વગેરે કરીને તે દિવસની આરાધના કરી. તે પછી "જેવો રાજા તેવી પ્રજા" એવો ન્યાય હોવાથી સર્વ લોકોમાં "એ એકાદશીપર્વ આરાધવા યોગ્ય છે" એવી પ્રસિદ્ધિ થઈ. પર્વતિથિએ વ્રત પચ્ચક્ખાણ વગેરે કરવાથી મોટું ફળ મળે છે, કેમકે, તેથી શુભ ગતિનું આયુષ્ય બંધાય છે. આગમમાં કહ્યું છે કે-

પ્રશ્ન:- હે ભગવન્! બીજ વગેરે પર્વ તિથિઓને વિષે કરેલું ધર્માનુષ્ઠાન શું ફળ આપે છે?

ઉત્તર:-હે ગૌતમ! બહુ ફળ થાય છે. કેમકે, પ્રાયે આ પર્વતિથિઓને વિષે પરભવનું આયુષ્ય બંધાય છે, માટે એ પર્વને વિષે જાતજાતની તપસ્યા તથા ધર્માનુષ્ઠાન કરવાં કે જેથી શુભ આયુષ્ય ઉપાર્જન કરાય. પ્રથમથીજ આયુષ્ય બંધાએલું હોય તો પાછળથી ઘણુંએ ધર્માનુષ્ઠાન કરવાથી પણ ટળતું નથી. જેમ પૂર્વે શ્રેણિક રાજાએ ગર્ભવતી હરણીને હણી, તેનો ગર્ભ જુદો પાડી પોતાના ખભા તરફ દષ્ટિ કરતાં નરક ગતિનું આયુષ્ય ઉપાર્જ્યું, પાછળથી તેને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ થયું, તો પણ તે આયુષ્ય ટળ્યું નહીં.

અન્યદર્શનમાં પણ પર્વતિથિએ તેલ ચોપડીને ન્હાવું, મૈથુન વગેરે કરવાની ના કહી છે. વિષ્ણુપુરાણમાં કહ્યું છે કે-હે રાજેન્દ્ર! ચૌદશ, આઠમ, અમાસ, પુનમ અને સૂર્યની સંક્રાંતિ એટલાં પર્વ કહેવાય છે. જે પુરુષ આ પર્વોને વિષે અભ્યંગ કરે, સ્ત્રી ભોગવે અને માંસ ખાય તે પુરુષ મરણ પામીને વિણ્મુત્રભોજન નામે નરકે જાય. મનુસ્મૃતિમાં પણ કહ્યું છે કે-ઋતુને વિષેજ સ્ત્રીસંભોગ કરનારો અને અમાવાસ્યા, અષ્ટમી, પૂર્ણિમા અને ચતુર્દશી એ તિથિઓને વિષે સંભોગ ન કરનારો બ્રાહ્મણ હંમેશા બ્રહ્મચારી કહેવાય છે, માટે પર્વ આવે તે વખતે પોતાની સર્વ શક્તિ વડે ધર્માચરણને સારું યત્ન કરવો. અવસરે થોડું પણ પાન-ભોજન કરવાથી જેમ વિશેષ ગુણ થાય છે, તેમ અવસરે થોડું પણ ધર્માનુષ્ઠાન કરવાથી ઘણું ફળ મળે છે. વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે

કે શરદઋતુમાં જે કાંઈ જળ પીધું હોય, પોષ તથા મહા માસમાં જે કાંઈ ભક્ષણ કર્યું હોય અને જ્યેષ્ઠ તથા અષાઢ માસમાં જે કાંઈ ઊંઘ લીધી હોય, તે ઉપર માણસો જીવે છે.

વર્ષાઋતુમાં મીઠું, શરદ ઋતુમાં પાણી, હેમંત (માગશર–પોષ) ઋતુમાં ગાયનું દૂધ. શિશિર (મહા તથા ફાગણ) ઋતુમાં આમળાનો રસ, વસંત (ચૈત્ર તથા વૈશાખ) ઋતુમાં ઘી અને ગ્રીષ્મ (જયેષ્ઠ તથા અષાડ) ઋતુમાં ગોળ અમૃત સમાન છે. પર્વનો મહિમા એવો છે કે–તેથી પ્રાયે અધર્મીને ધર્મ કરવાની, નિર્દયને દયા કરવાની, અવિરતિ લોકોને વિરતિનો અંગીકાર કરવાની કૃપણ લોકોને ધન વાપરવાની, કુશીલ પુરુષોને શીલ પાળવાની અને કોઇ કાળે તપસ્યા ન કરનારને પણ તપસ્યા કરવાની બુદ્ધિ થાય છે. આ વાત હાલમાં સર્વે દર્શનોને વિષે દેખાય છે. કેમકે–જે પર્વોના પ્રભાવથી નિર્દય અને અધર્મી પુરુષોને પણ ધર્મ કરવાની બુદ્ધિ થાય છે, એવા સંવત્સરી અને ચોમાસી પર્વો જેણે યથાવિધિ આરાધ્યા, તે પુરુષ જયવંત રહો; માટે પર્વને વિષે પૌષધ વગેરે ધર્માનુષ્ઠાન જરૂર કરવું. તેમાં પૌષધના ચાર પ્રકાર વગેરે અર્થદીપિકામાં કહ્યા છે. તેને વિસ્તારને લીધે અત્રે કહ્યા નથી.

પૌષધવ્રતના ભેદો અને તેની વિધિ–

૧ અહોરાત્રિ પૌષધ, ૨ દિવસપૌષધ અને ૩ રાત્રિ પૌષધ એવા ત્રણ પ્રકારના પૌષધ છે, તેમાં અહોરાત્રિ પૌષધનો એ વિધિ છે કે :–શ્રાવકે જે દિવસે પૌષધ લેવો હોય તે દિવસે સર્વે ગૃહ–વ્યાપાર તજવા અને પૌષધના

સર્વે ઉપકરણ લઈ પૌષધશાળાએ અથવા સાધુની પાસે જવું. પછી અંગનું પડિલેહણ કરીને વડી નીતિની તથા લઘુનીતિની ભૂમિ પડિલેહવી. તે પછી ગુરુની પાસે અથવા નવકાર ગણી સ્થાપનાચાર્યની સ્થાપનાકરી ઈરિયાવહી પડિક્કમે પછી એક ખમાસમણે વંદના કરી પૌષધ મુહપત્તિ પડિલેહે.

પછી એક ખમાસણુ દઈ ઊભો રહીને કહે કે, इच्छाकारेण संदिसह भगवन् ! पोसहं संदेसावेमि ફરી વાર એક ખમાસણુ દઈ કે, पोसहं ठावेमि એમ કહી નવકાર ગણી આ મુજબ પૌષધ પાઠ ગુરુ પાસે ઉચ્ચરાવે. करेमि भंते ! पोसहं आहार पोसहं सव्वओ देसओ वा, सरीरसक्कारपोसहं सव्वओ, बंभचेरपोसहं सव्वओ, अव्वावारपोसहं सव्वओ चउव्विहे पोसहे ठामि, जाव अहोरत्तं पज्जुवासामि, दुविहं तिविहेणं मणेणं वायाए कायेण, न करेमि न कारवेमि तस्स भंते पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि, अप्पाणं वोसिरामि (એવી રીતે ગુરુ ન હોય તો પોતે ઉચ્ચરી) મુહપત્તિ પડિલેહી બે ખમાસમણાં દઈ સામાયિક કરે, ફરી બે ખમાસમણાં દઈ જો ચોમાસું હોય તો કાષ્ઠાસનનો અને બાકીના આઠ માસ હોય તો પાઉંછણગનો बेसणे संदिसावेमि એમ કહી આદેશ માગવો. તે પછી ખમાસમણ દઈ સજ્ઝાય કરે પછી પડિક્કમણ કરી બે ખમાસમણ દઈ बहुवेलं संदिसावेमि એમ કહે, તે પછી એક ખમાસમણ દઈ पडिलेहणं करेमि એમ કહે તથા મુહપત્તિ, પુંછણું અને પહેરવાનું વસ્ત્ર પડિલેહે. શ્રાવિકા હોય તો મુહપત્તિ, પુંછણું, ઓઢેલું કપડું, કાંચળી

અને ચણિયો પડિલેહે. ખમાસમણ દઈ **इच्छकारि भगवन् पडिलेहणा पडिलेहावो** એમ કહે, તે પછી **इच्छं** કહી સ્થાપનાચાર્યને પડિલેહી સ્થાપીને એક ખમાસમણ દેવું. ઉપધિ મુહપત્તિની પડિલેહણા કરી **उपधि संदिसावो** એમ કહે. પછી વસ્ત્ર, કંબળ વગેરે પડિલેહી પૌષધશાળા પ્રમાર્જી કાજો ઉપાડીને પરઠવે તે પછી **इरियावही पडिक्कमी गमणागमण आलोई** એક ખમાસમણ દઈ માંડલામાં બેસે અને સાધુની માફક સજ્ઝાય કરે, પછી પોણી પોરિસિ થાય ત્યાં સુધી ભણે, ગણે અથવા પુસ્તક વાંચે. એક ખમાસમણ દઈ મુહપત્તિ પડિલેહી કાળ વેળા થાય ત્યાં સુધી પૂર્વની માફક સજ્ઝાય કરે. જો દેવ વાંદવા હોય તો **आवस्सइ** કહી જિનમંદિર જઈ દેવ વાંદે.

જો આહાર કરવો હોય તો પચ્ચક્ખાણ પૂર્ણ થયે એક ખમાસમણ દઈ મુહપત્તિ પડિલેહી, પાછું એક ખમાસમણ દઈ કહે કે, **पारावह पोरिसी पुरिमड्ढ वा चउहार कओ तिविहार कओ वा आसि निव्विगं आयंबिलेणं एगासणेणं पाणाहारेणं वा जा काइ वेला तीए** આ રીતે કહી; દેવવાંદી, સજ્ઝાય કરી, ઘેર જઈ, જો ઘર સો ડગલા કરતાં વધારે દૂર હોય તો **इरियावही पडिक्कमी गमणागमणं** આલોઈ સંભવ હોય તે પ્રમાણે અતિથિસંવિભાગ વ્રત સાચવે. પછી સ્થિર આસને બેસી, હાથ, પગ તથા મુખ પડિલેહી એક નવકાર ગણી પ્રાસુક અન્ન રાગ–દ્વેષ ન રાખતાં જમે અથવા પૂર્વે કહી રાખેલા સ્વજને પૌષધશાલામાં લાવેલું અન્ન ખાય; પરંતુ ભિક્ષા ન માગે. પછી પૌષધશાળાએ

જઈ ઇરિયાવહી પડિક્કમી દેવ વાંદી વાંદણા દઈ તિવિહારનું અથવા ચઉવિહારનું પચ્ચક્‌ખાણ કરે.

જો શરીરચિંતા કરવી હોય તો **आवस्सइ** કહી સાધુની માફક ઉપયોગ રાખવો. જીવ રહિત શુદ્ધ ભૂમિએ જઈ વિધિ માફક મળમૂત્રનો ત્યાગ કરી, શુદ્ધતા કરી પૌષધશાળાએ આવે. પછી ઇરિયાવહી પડિક્કમી એક ખમાસમણ દઈ કહે કે, **इच्छा कारेण संदिसह भगवन् गमणागमणं आलोउं"** પછી 'इच्छं' પછી **आवस्सइ"** કરી વસતિ થકી પશ્ચિમ તથા દક્ષિણ દિશાએ જઈ દિશાઓ જોઈને **अणुजाणह जस्सुग्गहो** એમ કહી સંડાસગ અને સ્થંડિલ પ્રમાર્જીને વડીનીતિ તથા લઘુનીતિ વોસિરાવે. તે પછી **नीसीहि** કહીને પૌષધશાળામાં જાય અને **आवंतजं तेहिं जं खंडिअं जं विराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं** એમ કહે. પછી પાછલો પહોર થાય ત્યાં સુધી સજ્ઝાય કરે. ખમાસમણ દઈ પડિલેહણનો આદેશ માગે, બીજું ખમાસમણ દઈ પૌષધશાળા પ્રમાર્જવાનો આદેશ માગે. પછી શ્રાવકે મુહપત્તિ, પુંછણું, પહેરવાનું વસ્ત્ર પડિલેહવું અને શ્રાવિકાએ મુહપત્તિ, પુંછણું, ચણિયો, કાંચળી અને ઓઢેલું વસ્ત્ર પડિલેહવું. પછી સ્થાપનાચાર્યની પડિલેહણા કરી પૌષધશાળા પ્રમાર્જીને એક ખમાસમણ દઈ ઉપધિ મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરી એક ખમાસમણ દઈ મંડળીમાં ઢીંચણ ઉપર બેસી સજ્ઝાય કરે. પછી વાંદણા દઈને પચ્ચક્ખાણ કરે. બે ખમાસમણ દઈ ઉપધિ પડિલેહવા આદેશ માગી વસ્ત્ર, કાંબળી વગરે પડિલેહીને જો ઉપવાસ કર્યો હોય તો સર્વ ઉપધિને છેડે પહેરવાનું વસ્ત્ર પડિલેહે. શ્રાવિકા તો પ્રભાતની માફક ઉપધિનું પડિ-

લેહણુ કરે. સાંજનો સમય થાય, ત્યારે પથારીને વિષે અંદર તથા બાહિર બાર બાર માત્રાની તથા સ્થંડિલની ભૂમિ પડિલેહે.

પછી દેવસી પડિક્કમણુ કરીને યોગ હોય તો સાધુની સેવા કરી એક ખમાસમણુ દઈ પોરસી થાય ત્યાં સુધી સજ્ઝાય કરે, પોરસી પૂરી થાય ત્યારે એક ખમાસમણુ દઈ **इच्छाकारेण संदिसह भगवन् बहु पडिपुन्ना पोरिसि राई संथरएठामि** એમ કહે. પછી દેવવાંદી શરીરે મળમૂત્રની શંકા હોય તો તપાસી સર્વે બહારની ઉપધિ પડિલેહે, ઢીંચણુ ઉપર સંથારાનો ઉત્તરપટ મૂકીને જ્યાં પગ મૂકવા હોય ત્યાં ભૂમિ પ્રમાર્જીને ધીરે ધીરે પાથરે, ત્યારબાદ ડાબા પગવડે સંથારાને સ્પર્શીને મુહપત્તિ પડિલેહી, "**निसीहि** એ પદ ત્રણવાર બોલી **नमो खमासमणाणं अणुजाणह जिज्जिा** એમ કહેતો સંથારા ઉપર બેસી નવકારને આંતરે ત્રણવાર **करेमि भंते सामाइअं** કહે, પછી આ ચાર ગાથા કહે.

અણુજાણહ પરમગુરુ, ગુરુગુણરયણેહિં ભૂસિઅસરીરા,
બહુ પડિપુન્ના પોરિસિ, રાઈ સંથારએ ઠામિ ॥૧॥
અણુજાણહ સંથારં, બાહુવહાણેણ વામપાસેણ,
કુક્કુડિપાયપસારણ–અતરંત પમજ્જએ ભૂમિં ॥૨॥
સંકોઈય સંડાસં, ઉવટ્ટંતે અ કાયપડિલેહા,
દવ્વાઈઉવઓગં, ઊસાસનિરુંભણાલોએ ॥૩॥
જઈ મે હુજ્જ પમાઓ, ઈમસ્સ દેહસ્સ ઈમાઈ રયણીએ,
આહારમુવહિદેહં, સવ્વં તિવિહેણ વોસિરિઅં ॥૪॥

એ ચાર ગાથા કહી "**चत्तारि मंगलं**" વગેરે ભાવના ભાવીને નવકારનું સમરણુ કરતો ચરવળા વગેરેથી શરીરને

સંથારા ઉપર પ્રમાર્જીને ડાબે પાસે બાહુ ઓશિકે લઈને સુવે, જો શરીરચિંતાએ જવું પડે તો સંથારો બીજાને સંઘટ્ટાવીને **आवस्सइ** કરી પહેલાં જોઈ રાખેલ શુદ્ધ ભૂમિમાં કાયચિંતા કરે. પછી ઇરિયાવહિયા કરી ગમણાગમણ આલોઈ જઘન્યથી પણ ત્રણ ગાથાઓની સજ્ઝાય કરીને નવકારનું સ્મરણ કરતો પૂર્વની માફક સુઈ રહે.

રાત્રિને પાછલે પહોરે જાગૃત થાય, ત્યારે ઇરિયાવહી પડિક્કમીને કુસુમિણ દુસુમિણનો કાઉસ્સગ્ગ કરે, પછી ચૈત્યવંદન કરી આચાર્ય વગેરેને વાંદી પ્રતિક્રમણની વેળા થાય ત્યાં સુધી સજ્ઝાય કરે. તે પછી પૂર્વની માફક પ્રતિક્રમણથી માંડી મંડળીમાં સજ્ઝાય કરવા સુધી કરે.

જો પોસહ કરવાની ઈચ્છા ન હોય તો એક ખમાસમણ દઈ **इच्छाकारेण संदिसह भगवन् मुहपत्तिअं पडिलेहेमि** એમ કહે. ગુરુ કહે **पडिलेहह** પછી મુહપત્તિ પડિલેહી એક ખમાસમણ દઈ **इच्छाकारेण संदिसह भगवन् पोसहं पारुं ?** ગુરુ કહે **पुणो वि कायव्वं** પછી કહેવું કે **पोसहं पारिअं** ગુરુ કહે **आयारो न मुत्तव्वो** પછી નવકાર ગણી ઢીંચણે તથા ભૂમિએ મસ્તક લગાડી આ ગાથાઓ કહેવી :–

સાગરચંદો કામો, ચંદવડિંસો સુદંસણો ધન્નો,
જેસિં પોસહપડિમા, અખંડિઆ જીવિઅંતે વિ ॥૧॥
ધન્ના સલાહણિજ્જા સુલસા આણંદકામદેવા અ,
જેસિં પસંસઇ ભયવં, દઢવ્વયત્તં મહાવીરો ॥ ૨ ॥

પછી પોસહ વિધિએ લીધું, વિધિએ પાર્યું, વિધિ, કરતાં જે કાંઈ અવિધિ, ખંડના તથા વિરાધના મન વચન

કાયાએ થઈ હોય તો "તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં" એમ કહેવું. સામાયિકનો વિધિ પણ આ રીતે જ જાણવો, તેમાં

સામાઈયવયજુત્તો, જાવ મણે હોઈ નિઅમ સંજુત્તો,
છિન્નઈ અસુહં કમ્મં, સામાઇઅ જત્તિઆ વારા ॥૧॥
છઉમત્થો મૂઢમણો, કિત્તિઅમિત્તં ચ સંભરઇ જીવો,
જં ચ ન સુમરામિ અહં, મિચ્છામિ દુક્કડં તસ્સ ॥૨॥
સામાઈઅપોસહ-સંઠિઅસ્સ જીવસ્સ જાઈ જો કાલો,
સો સફલો બોધવ્વો, સેસો સંસાર ફલ હેઊ ॥૩॥

પછી સામાયિક વિધિએ લીધું ઇત્યાદિ કહે. દિવસે પોસહ પણ આ રીતે જ જાણવો, વિશેષ એટલો જ કે, પૌષધ દંડમાં "जाव दिवसं पज्जुवासामि" એમ કહેવું. દેવસી પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા પછી દિવસ પોસહ પારી શકાય છે. રાત્રિ પોસહ પણ આ રીતે જ જાણવો. તેમાં એટલો જ ફેર છે કે-પોસહદંડકમાં "जाव दिवसंसेसरत्ति पज्जुवासामि એમ કહેવું. બપોર પછી બે ઘડી દિવસ રહે ત્યાં સુધી રાત્રિ પોસહ લેવાય છે. પોસહના પારણાને દિવસે સાધુનો જોગ હોય તો જરૂર અતિથિસંવિભાગ વ્રત કરીને પારણું કરવું, આ રીતે પૌષધ વિધિ કહ્યો છે. પૌષધ આદિ કરીને પર્વદિનની આરાધના કરવી. એની નીચે પ્રમાણે કથા છે :-

દ. ૮૮ પૌષધ વ્રત ઉપરધનેશ્વર શેઠનું દૃષ્ટાંત-

ધન્યપુરમાં **ધનેશ્વર** નામે શેઠ; **ધનશ્રી** નામે તેની સ્ત્રી અને **ધનસાર** નામે તેનો પુત્ર એવું એક કુટુંબ રહેતું હતું. ધનેશ્વર શેઠ પરમ શ્રાવક હતો. તે કુટુંબ સહિત દર પખવાડિયે વિશેષ આરંભ વર્જવા વગેરે નિયમ પાળતો

હતો, અને "ચતુર્દશી, અષ્ટમી, અમાવાસ્યા તથા પૂર્ણિમા એ તિથિઓને વિષે પરિપૂર્ણ પૌષધ કરનારો હતો" આ રીતે **ભગવતીસૂત્રમાં** તુંગિકા નગરીના શ્રાવકના વર્ણનને પ્રસંગે કહ્યું છે, તે પ્રમાણે દર માસે છ પર્વતિથિઓને વિષે પૌષધ વગેરે યથાવિધિ કરતો હતો. એક વખતે ધનેશ્વરશ્રેષ્ઠી અષ્ટમીનો પૌષધ કરેલો હોવાથી રાત્રિએ શૂન્ય ઘરમાં પ્રતિમા અંગીકાર કરીને રહ્યા, ત્યારે સૌધર્મેન્દ્રે તેની ધર્મની દઢતાની ઘણી પ્રશંસા કરી. તે સાંભળી કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ દેવતા તેની પરીક્ષા કરવા આવ્યો, પહેલાં તેણે શેઠના દોસ્તનું રૂપ પ્રકટ કરી "ક્રોડો સોનૈયાનો નિધિ છે, તમે આજ્ઞા કરો તો તે હું લઉં." એમ ઘણી વિનંતિ કરી.

પછી તે દેવતાએ શેઠની સ્ત્રીનું રૂપ પ્રકટ કર્યું અને આલિંગન વગેરે કરીને તેની (શેઠની) ઘણી કદર્થના કરી. તે પછી મધ્ય રાત્રિ હોવા છતાં પ્રભાતકાળનો સૂર્યનો ઉદય તથા સૂર્યનાં કિરણ વિકુર્વીને તે દેવતાએ શેઠનાં સ્ત્રી, પુત્ર વગેરેનાં રૂપ પ્રકટ કરી શેઠને પૌષધનું પારણું કરવાને માટે ઘણી વાર પ્રાર્થના કરી. એવા ઘણા અનુકૂળ ઉપસર્ગ કર્યા, તો પણ સજ્ઝાય ગણવાને અનુસારે મધ્યરાત્રિ છે. એમ શેઠ જાણતો હતો, તેથી તિલમાત્ર પણ ભ્રમમાં પડ્યો નહીં. તે જોઈ દેવતાએ પિશાચનું રૂપ લીધું, અને ચામડી ઉખેડવી, તાડના કરવી, ઉછાળવું, શિલા ઉપર પછાડવું, સમુદ્રમાં ફેંકી દેવું, વગેરે પ્રાણાંતિક પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ કર્યા; તો પણ શેઠ ધર્મધ્યાનથી ચલિત થયા નહીં. કહ્યું છે કે આ પૃથ્વીને દિશાઓના હસ્તી, કાચબો, કુલપર્વત

અને શેષનાગ એમણે પકડી રાખી છે, તો પણ ચલે છે, પરંતુ શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા સત્પુરુષોનું અંગીકાર કરેલું વ્રત પ્રલય થાય તો પણ ચલે નહીં.

પછી દેવતાએ પ્રસન્ન થઈ ધનેશ્વર શેઠને કહ્યું "હું સંતોષ પામ્યો છું, તું વાંછિત વર માગ." એમ કહ્યું તો પણ શેઠે પોતાનું ધર્મધ્યાન છોડયું નહીં. તેથી અતિશય પ્રસન્ન થયેલા દેવતાએ શેઠના ઘરમાં ક્રોડો સોનૈયાની અને રત્નોની વૃષ્ટિ કરી. તે મહિમા જોઈ ઘણા લોકો પર્વની આરાધનાને વિષે આદરવંત થયા. તેમાં પણ રાજાનો ધોબી, ઘાંચી, અને એક કૌટુંબિક (ખેડૂત નોકર) એ ત્રણે જણા જો કે રાજાની પ્રસન્નતા મેળવવા ઉપર એમણે ઘણું ધ્યાન આપવું પડતું હતું, તો પણ છએ પર્વોને વિષે પોતપોતાનો ધંધો તેઓ બંધ રાખતા હતા. ધનેશ્વર શેઠ પણ નવા સાધર્મી જાણી તેમને પારણાને દિવસે સાથે જમાડી, પહેરામણી આપી જોઈએ તેટલું ધન વગેરે આપી તેમનો ઘણો આદર-સત્કાર કરતો હતો. કહ્યું છે કે-સુશ્રાવક સાધર્મીનું જેવું વાત્સલ્ય કરે છે, તેવું વાત્સલ્ય માતા, પિતા અથવા બાંધવજનો પણ કોઈ કાળે કરી ન શકે.

આ રીતે શેઠનો ઘણો સહવાસ થવાથી તે ત્રણે જણા સમ્યક્ત્વધારી થયા કહ્યું છે કે-જેમ મેરૂપર્વતે વળગી રહેલું તૃણ પણ સુવર્ણ બની જાય છે, તેમ સત્પુરુષોનો સમાગમ કુશીલિયાને પણ સુશીલ કરે છે એક દિવસે કૌમુદી મહોત્સવ થવાનો હતો, તેથી રાજાના લોકોએ "આજ ધોઈને લાવ" એમ કહી ચતુર્દશીને દિવસે રાજાનાં અને રાણીનાં

વસ્ત્ર તે ધોબીને ધોવા આપ્યાં. ધોબીએ કહ્યું, "મને તથા મારા કુટુંબને નિયમ હોવાથી અમે પર્વને દિવસે વસ્ત્ર ધોવા આદિ આરંભ કરતા નથી." રાજાના લોકોએ કહ્યું કે, "રાજાની આગળ ત્હારી બાધા તે કેવી? રાજાની આજ્ઞાનો ભંગ થાય તો પ્રાણાંતિક દંડ થશે."

પછી ધોબીના સાથીઓએ તથા બીજા લોકોએ પણ વસ્ત્ર ધોવાને માટે તેને ઘણું કહ્યું, ધનેશ્વર શેઠે પણ "રાજદંડ થવાથી ધર્મની હીલના વગેરે ન થાય," એમ વિચારી रायाभिओगेणं એવો આગાર છે, ઈત્યાદિ યુક્તિ દેખાડી, તો પણ ધોબીએ "દઢતા વિનાનો ધર્મ શા કામનો? એમ કહી પોતાના નિયમની દઢતા ન મૂકી. એણે એવા દુઃખના વખતમાં પણ કોઈનું કહ્યું ન માન્યું. પોતાના માણસોના કહેવાથી રાજા પણ રૂષ્ટ થયો. અને મ્હારી "આજ્ઞા તોડશે તો સવાર થતાં તને તથા તારા કુટુંબને શિક્ષા કરીશ." એમ કહેવા લાગ્યો એટલામાં રાત્રિએ કર્મયોગથી રાજાના પેટમાં એવો શૂળરોગ થયો, કે જેથી આખા નગરમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો, એમ કરતાં ત્રણ દિવસ ચાલ્યા ગયા. ધર્મના પ્રભાવથી ધોબીએ પોતાનો નિયમ બરોબર પાળ્યો. પછી પડવાને દિવસે રાજાનાં તથા રાણીના વસ્ત્ર ધોયાં. બીજને દિવસે રાજાના માણસોએ માગ્યાં ત્યારે તે તેણે તુરંત આપ્યાં.

એવી રીતે કાંઈ ખાસ કામને સારૂ બહુ તેલનો ખપ પડવાથી રાજાએ શ્રાવક ઘાંચીને ચતુર્દશીને દિવસે ઘાણી ચલાવવાનો હૂકમ આપ્યો. ઘાંચીએ પોતાના નિયમની દઢતા

જણાવી, તેથી રાજા ગુસ્સે થયો. એટલામાં પરચક્ર આવ્યું. રાજાને પોતાની સેના સાથે શત્રુની સામે જઈ સંગ્રામમાં ઉતરવું પડ્યું. પછી રાજાનો જય થયો. પણ એ કામમાં રાજા વ્યગ્ર થઈ જવાથી તેલનો ખપ પડ્યો નહીં અને ઘાંચીનો નિયમ સચવાયો.

હવે રાજાએ એક વખતે અષ્ટમીને શુભ મુહૂર્તે તે શ્રાવક કણબીને હળ ખેડવાની આજ્ઞા કરી ત્યારે તેણે પોતાનો નિયમ કહ્યો. તેથી રાજાને ક્રોધ ચડયો, પણ એટલામાં ધારાબંધ એક સરખો વર્ષાદ પડવાથી તેનો નિયમ સુખેથી સચવાયો. આ રીતે પર્વનો નિયમ અખંડ પાળવાના પુણ્યથી તે ત્રણે જણા અનુક્રમે મરણ પામી છઠ્ઠા લાંતક દેવલોકે ચૌદ સાગરોપમ આયુષ્યવાળા દેવતા થયા. ધનેશ્વર શેઠ સમાધિએ મરણ પામી બારમા અચ્યુત દેવલોકે ગયો. પછી તે ચારે દેવતાઓની ઘણી મૈત્રી થઈ શેઠનો જીવ જે દેવતા

થયો હતો, તેની પાસે બીજા ત્રણે દેવતાઓએ પોતાના ચ્યવનને અવસરે કબૂલ કરાવ્યું હતું કે "ત્હારે પૂર્વભવની માફક આવતે ભવે પણ અમને પ્રતિબોધ કરવો."

પછી તે ત્રણુ જણા દેવલોકથી જુદા જુદા રાજકુળને વિષે અવતર્યા. અનુક્રમે યુવાન અવસ્થા પામી મ્હોટા દેશના અધિપતિ થઈ, ધીર, વીર અને હીર એવા નામે જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયા. તેમાં ધીર રાજાના નગરમાં એક શેઠને પર્વને દિવસે સદા કાળ પરિપૂર્ણ લાભ થતો હતો, પરંતુ અન્ય દિવસોએ હાનિ પણ બહુ થતી હતી. તેણે એક વખતે જ્ઞાનીને આ વાત પૂછી, જ્ઞાનીએ કહ્યું, "તેં પૂર્વભવને વિષે દરિદ્રાવસ્થામાં સ્વીકારેલા નિયમને દૃઢપણે વળગી રહી યથાશક્તિ પર્વ દિવસો સમ્યક્ પ્રકારે પાળ્યા; પરંતુ એક વખતે ધર્મ સામગ્રીનો જોગ છતાં પણ તું ધર્માનુષ્ઠાન કરવામાં આલસ્ય વગેરે દોષથી પ્રમાદી થયો. તેથી આ ભવને વિષે તને આ રીતે લાભ-હાનિ થાય છે. વળી કહ્યું છે કે **ધર્મને વિષે પ્રમાદ કરનારો માણસ જે કાંઇ પોતાનું નુકશાન કરી લે છે. તે ચોરના લુંટવાથી, અગ્નિના બાળવાથી, અથવા જુગટામાં હાર ખાવાથી પણ થતું નથી.** જ્ઞાનીનું એવું વચન સાંભળી તે શેઠ પોતાના કુટુંબ સહિત હંમેશાં ધર્મકૃત્યોને વિષે સાવધાન રહ્યો, અને પોતાની સર્વ શક્તિથી સર્વ પર્વોની આરાધના કરવા લાગ્યો, અને ઘણો જ થોડો અથવા થોડો આરંભ કરી તથા વ્યવહારશુદ્ધિ બરોબર સાચવીને વ્યાપાર વગેરે બીજ આદિ પર્વને દિવસે જ કરતો હતો, પરંતુ બીજે વખતે નહીં. તેથી

સર્વે ગ્રાહકોને વિશ્વાસ પડી ગયો. સર્વે તેની સાથે જ વ્યવહાર કરવા લાગ્યા, પણ બીજાઓની સાથે કોઈ વ્યવહાર કરે નહીં. એથી થોડા દિવસમાં તે ક્રોડો સોનૈયાનો સ્વામી થયો.

કાગડા, કાયસ્થ અને કૂકડા એ ત્રણ જણા પોતાના કુળનું પોષણ કરે છે, અને વણિક્, શ્વાન, ગજ તથા બ્રાહ્મણ એ ચારે જણ પોતાના કુળનો નાશ કરે છે. એવી કહેવત છે, તે પ્રમાણે બીજા વણિક લોકોએ અદેખાઈથી રાજાની પાસે ચાડી ખાધી કે, "એને ક્રોડો સોનૈયાનું નિધાન મળ્યું." તેથી રાજાએ શેઠને ધનની વાત પૂછી. શેઠે કહ્યું. "મેં સ્થૂલ મૃષાવાદ, સ્થૂલ અદત્તાદાન વગેરેનો ગુરુ પાસે નિયમ લીધો છે." પછી બીજા વાણિયાઓના કહેવાથી રાજાએ "એ ધર્મ ઠગ છે." એમ વિચારી તેનું સર્વ ધન પોતાના કબજામાં લઈ તેને તથા તેના પરિવારને પોતાના મહેલમાં કબજે રાખ્યો. શેઠે મનમાં વિચાર્યું કે, "આજે પંચમી પર્વ છે, તેથી આજ મને કોઈપણ રીતે અવશ્ય લાભ થવો જોઈએ." પ્રભાત વખતે રાજા પોતાના સર્વ ભંડાર ખાલી થયેલા અને શેઠનું ઘર સોનામ્હોરોથી તથા ઝવેરાતથી સંપૂર્ણ ભરાઈ ગયેલું જોઈ ઘણું આશ્ચર્ય અને ખેદ પામ્યો, પછી તેણે શેઠને ખમાવીને પૂછયું કે, "હે શેઠજી! આ ધન શી રીતે ત્હારે ઘેર ગયું?" શેઠે કહ્યું. "હે સ્વામિન્! હું કંઈ જાણતો નથી, પરંતુ પર્વને દિવસે પુણ્યના મહિમાથી મને લાભ જ થાય છે." આ રીતે સર્વ વાત શેઠે કહી, ત્યારે પર્વનો મહિમા સાંભળી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામેલા રાજાએ પણ છએ પર્વો પાળવાનો યાવજ્જીવ નિયમ લીધો.

તે જ વખતે ભંડારીએ આવી રાજાને વધામણી આપી કે "વર્ષાકાળના વરસાદથી જેમ સરોવર ભરાય છે, તેમ આપણા સર્વ ભંડાર ધનથી હમણાં જ પરિપૂર્ણ થયા છે." તે સાંભળી રાજા ઘણું અજાયબ થયો અને હર્ષ પામ્યો. એટલામાં ચંચળ એવાં કુંડળ આદિ આભૂષણોથી દેદીપ્યમાન એવો એક દેવતા પ્રકટ થઈ કહેવા લાગ્યો કે, "હે રાજન્! ત્હારો પૂર્વભવનો મિત્ર જે શેઠનો જીવ કે, જે હમણાં દેવતાનો ભવ ભોગવે છે, તેને તું ઓળખે છે? મેં તને તારા પૂર્વભવે વચન આપ્યું હતું તેથી તને પ્રતિબોધ કરવાને અર્થે તથા પર્વ દિવસની આરાધના કરનાર લોકોમાં અગ્રેસર એવા એ શેઠને સહાય કરવાને સારું આ કામ કર્યું; માટે તું ધર્મકૃત્યમાં પ્રમાદ ન કર. હવે હું ઘાંચીના અને કૌટુંબિકના જીવ જે રાજાઓ થયા છે, તેમને પ્રતિબોધ કરવા જઉં છું. કહી દેવતા ગયો. પછી તે બન્ને રાજાઓને સમકાળે સ્વપ્નમાં પૂર્વભવ દેખાડયો, તેથી તેમને પણ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તેઓ શ્રાવક ધર્મની અને વિશેષે કરી પર્વદિવસોની સમ્યક્પ્રકારે આરાધના કરવા લાગ્યા. પછી તે ત્રણે રાજાઓએ દેવતાના કહેવાથી પોતપોતાના દેશને વિષે અમારિની પ્રવૃત્તિ, સાતે વ્યસનોની નિવૃત્તિ, ઠેકાણે ઠેકાણે નવા નવા જિનમંદિરો, પૂજા, યાત્રા, સાધર્મિક વાત્સલ્ય, પર્વને પહેલે દિવસે પટહની ઉદ્ઘોષણા તથા સર્વે પર્વોને વિષે સર્વે લોકોને ધર્મકૃત્યને વિષે લગાડવા વગેરે ધર્મની ઉન્નતિ એવી રીતે કરી કે, જેથી એકછત્ર સામ્રાજ્ય જેવો જૈનધર્મ પ્રવર્તી રહ્યો.

તેના પ્રભાવથી તથા શેઠના જીવ દેવતાની મદદથી તે ત્રણે રાજાઓના દેશોમાં તીર્થંકરની વિહારભૂમિની માફક અતિવૃષ્ટિના, અનાવૃષ્ટિના, દુર્ભિક્ષના, સ્વચક્ર–પરચક્રના, વ્યાધિના, મરકીના તથા દરિદ્ર વગેરેના ઉપદ્રવ સ્વપ્નમાં પણ રહ્યા નહીં. એવી દુ:સાધ્ય વસ્તુ શી છે કે, જે ધર્મના પ્રભાવથી સુસાધ્ય ન થાય? આ રીતે સુખમય અને ધર્મ-મય રાજ્યલક્ષ્મીને ચિરકાળ ભોગવી તે ત્રણે રાજાઓએ સાથે દીક્ષા લઇ ઘણી તપસ્યાથી શીઘ્ર કેવળજ્ઞાન ઉપાર્જન કર્યું. શેઠના જીવ દેવતા, તેમનો મહિમા ઠેકાણે ઠેકાણે ઘણો જ વધારવા લાગ્યો. પછી પ્રાયે પોતાનું જ દૃષ્ટાંત કહી ઉપદેશ કરી પૃથ્વીને વિષે સર્વ પર્વરૂપ સમ્યક્ ધર્મનું સામ્રાજ્ય અતિશય વિસ્તાર્યું, અને ઘણા ભવ્ય જીવોનો ઉદ્ધાર કરી પોતે મોક્ષે ગયા. શેઠનો જીવ દેવતા પણ અચ્યુત દેવલોકથી મ્હોટો રાજા થઈ ફરી વાર પર્વનો મહિમા સાંભળવાથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામ્યો, અને દીક્ષા લઇ મોક્ષે ગયો. આ રીતે પર્વની આરાધના ઉપર કથા કહી.

તપાગચ્છીય શ્રી રત્નશેખરસૂરિવરચિત ‘શ્રાદ્ધવિધિપ્રકરણ’ની ‘શ્રાદ્ધવિધિકૌમુદી’ ટીકામાં તૃતીય ‘પર્વકૃત્ય’ નો ગુજરાતી અનુવાદ ગણિવર્ય મહાયશસાગરજી મ. સા. દ્વારા સંપૂર્ણ થયો.

ચતુર્થ પ્રકાશઃ

ચાતુર્માસિક કૃત્ય

હવે અડધી ગાથામાં ચાતુર્માસિક કૃત્ય કહેવામાં આવે છે.

पइचउमास समुचिअ–नियमगहो पाउसे विसेसेण ।।

જે શ્રાવકે પરિગ્રહપરિમાણ વ્રત લીધું હોય, તેણે દરેક ચોમાસાને વિષે પૂર્વે લીધેલા નિયમમાં કાંઈક ઓછું કરવું. જેણે પરિમાણ વ્રત પૂર્વે ન લીધું હોય, તેણે પણ દરેક ચોમાસામાં યોગ્ય એવા વિશેષ નિયમ અંગીકાર કરવા. વર્ષાકાળના ચોમાસામાં તો ઘણું કરી ઉચિત નિયમ ગ્રહણ કરવા જ. તેમાં જે નિયમ જે સમયે લીધાથી બહુ ફળ થાય, તથા જે નિયમ ન લીધાથી ઘણી વિરાધના અથવા ધર્મની નિંદા વિગેરે દોષ થાય તે નિયમ તે વખતે ઉચિત કહેવાય છે. જેમ વર્ષાકાળમાં ગાડાં ગાડી ચલાવવાની બાધા વગેરે લેવી તથા વાદળ, વર્ષાદિ થવાથી ઇયળો વગેરે પડવાને લીધે રાયણ તથા આંબા વગેરેના ફળનો ત્યાગ કરવો તે ઉચિત નિયમ જાણવા, અથવા દેશ, પુર, ગામ, જાતિ, કુળ, વય, અવસ્થા વગેરેની અપેક્ષાએ નિયમોમાં ઔચિત્ય જાણવું.

બે પ્રકારના નિયમ –તે નિયમ બે પ્રકારના છે. એક દુઃખે પળાય એવા; તથા બીજા સુખે પળાય એવા. ધનવંત વ્યાપારી અને અવિરતિ લોકોને સચિત્ત રસનો તથા શાકનો ત્યાગ અને સામાયિકનો સ્વીકાર વગેરે નિયમ દુઃખે પળાય

એવા છે, પરંતુ પૂજા, દાન વગેરે નિયમો તેમનાથી સુખે પળાય તેમ છે. દરિદ્રી પુરુષોની વાત એથી ઊલટી છે. એમ છે તો પણ ચિત્તની એકાગ્રતા હોય તો ચક્રવર્તીએ તથા શાલિભદ્ર વગેરે લોકોએ જેમ દીક્ષાદિ કષ્ટ સહન કર્યાં, તેમ સર્વે નિયમ સર્વથી સુખે પળાય તેવા છે. કહ્યું છે કે—જ્યાં સુધી ધીર પુરુષો દીક્ષા લેતા નથી, ત્યાં સુધી મેરુપર્વત ઉંચો છે, સમુદ્ર દુસ્તર છે, અને કામની ગતિ વિષમ છે. એમ છતાં પાળી ન શકાય એવા નિયમ લેવાની શક્તિ ન હોય, તો પણ સુખે પળાય એવા નિયમ તો શ્રાવકે જરૂર લેવા જ. જેમ વર્ષાકાળમાં કૃષ્ણની માફક તથા **કુમારપાળ** વગેરેની માફક સર્વ દિશાએ જવાનો ત્યાગ કરવો ઉચિત છે. તેમ કરવાની શકિત ન હોય તો જે વખતે તે દિશાઓને વિષે ગયા વિના પણ નિર્વાહ થઈ શકે એમ હોય, તે વખતે તે તરફ જવું નહીં. એમજ સર્વ સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરી ન શકે તો, જે વખતે જે વસ્તુ વિના નિર્વાહ થઈ શકે એમ હોય, તે વખતે તે વસ્તુનો નિયમ લેવો. જે માણસને જે ઠેકાણે, જે વખતે જે વસ્તુ મળવાનો સંભવ ન હોય, જેમકે, દરિદ્રી પુરુષને હાથી વગેરે, મરુદેશમાં નાગરવેલનાં પાન વગેરે, તથા આંબા વગેરે ફળની ઋતુ ન હોય તો, તે તે ફળો દુર્લભ છે, માટે તે પુરુષે તે ઠેકાણે તે વખતે તે વસ્તુનો તો નિયમ ગ્રહણ કરવો. આ રીતે અછતી વસ્તુનો નિયમ કરવાથી પણ વિરતિ વગેરે મ્હોટું ફળ થાય છે.

દ. ૮૯ અછતીવસ્તુના ત્યાગવિષે દ્રમકમુનિનું દષ્ટાંત

એમ સંભળાય છે કે રાજગૃહી નગરીમાં એક ભીખા-

રીએ દીક્ષા લીધી, તે જોઈ લોકો " એણે ઘણું ધન છોડીને દીક્ષા લીધી " એ રીતે તેની હાંસી કરવા લાગ્યા. તેથી ગુરુ મહારાજે વિહાર કરવાની વાત કરી. ત્યારે અભયકુમારે ચૌટામાં ત્રણ ક્રોડ સોનૈયાનો એક મ્હોટો ઢગલો કરી સર્વ લોકોને બોલાવીને કહ્યું કે, " જે પુરુષ કૂવા વગેરેનું પાણી, દેવતા, અને સ્ત્રીનો સ્પર્શ, એ ત્રણ વાનાં યાવજ્જીવ મૂકી દે, તેણે આ ધનનો ઢગલો ગ્રહણ કરવો." લોકોએ વિચાર કરીને કહ્યું કે, " ત્રણ ક્રોડ ધન છોડી શકાય, પરંતુ પાણી વગેરે ત્રણ વસ્તુ ન છોડાય." મંત્રીએ કહ્યું કે, " અરે મૂઢ લોકો ! તો તમે આ દ્રમક મુનિની હાંસી કેમ કરો છો ? એણે તો જળાદિ ત્રણ વસ્તુનો ત્યાગ કરેલો હોવાથી ત્રણ ક્રોડ કરતાં પણ વધુ ધનનો ત્યાગ કર્યો છે." પછી પ્રતિબોધ પામેલા લોકોએ દ્રમક મુનિને ખમાવ્યા આ રીતે અછતી વસ્તુનો ત્યાગ કરવા ઉપર દાખલો કહ્યો છે.

માટે અછતી વસ્તુના પણ નિયમ ગ્રહણ કરવા જોઈએ, તેમ ન કરે તો તે તે વસ્તુ ગ્રહણ કરવામાં પશુની માફક અવિરતિપણું રહે છે, તે નિયમ ગ્રહણ કરવાથી દૂર થાય છે, ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે કે–" અમે ક્ષમા આપી પણ અપમાન સહન ન કર્યું. સંતોષથી ઘરમાં ભોગવવા યોગ્ય સુખોનો ત્યાગ કર્યો નહી, દુઃસહ ટાઢ, વાયુ અને તાપ સહન કર્યા પણ ક્લેશ વેઠીને તપ કર્યું નહી. રાત–દિવસ ધનનું ધ્યાન કર્યું, પણ નિયમિત પ્રાણાયામ કરીને મુક્તિનું ધ્યાન ધર્યું નહીં આ રીતે મુનિઓએ કરેલાં તે તે કર્મો તો અમે કર્યાં પણ તે તે કર્મોનાં ફલ તો અમને પ્રાપ્ત ન જ થયાં."

અહોરાત્રમાં દિવસે એક વાર ભોજન કરે, તો પણ પચ્ચક્ખાણ કર્યા વિના એકાશણાનું ફળ મળતું નથી. લોકમાં પણ એવી જ રીતિ છે કે, કોઈ માણસ કોઈનું ઘણું ધન ઘણા કાળ સુધી વાપરે, તો પણ કહ્યા વિના તે ધનનું થોડું વ્યાજ પણ મળતું નથી. અછતી વસ્તુનો નિયમ ગ્રહણ કર્યો હોય તો, કદાચ કોઈ રીતે તે વસ્તુનો યોગ આવી જાય તો પણ નિયમ લેનાર માણસ તે વસ્તુ લઈ ન શકે, અને નિયમ ન લીધો હોય તો લઈ શકે. આ રીતે અછતી વસ્તુનો નિયમ ગ્રહણ કરવામાં પણ પ્રકટ ફળ દેખાય છે. જેમ પલ્લીપતિ **વંકચૂલને** ગુરુમહારાજે "અજાણ્યાં ફળ ભક્ષણ ન કરવાં" એવો નિયમ આપ્યો હતો, તેથી તેણે ભૂખ ઘણી લાગી હતી, અને લોકોએ ઘણું કહ્યું તો પણ અટવીમાં કિંપાકફળ અજાણ્યાં હોવાથી ભક્ષણ કર્યાં નહીં. પણ તેની સાથેના લોકોએ ખાધાં, તેથી તે લોકો મરણ પામ્યા. દરેક ચોમાસામાં નિયમ લેવાનું કહ્યું, તેમાં ચોમાસું એ ઉપલક્ષણથી જાણવું. તેથી પખવાડિયાના અથવા એક, બે ત્રણ માસના તથા એક, બે અથવા તેથી વધુ વર્ષના પણ નિયમ શક્તિ માફક ગ્રહણ કરવા. જે નિયમ જ્યાંસુધી અને જે રીતે આપણાથી પળાય, તે નિયમ ત્યાં સુધી અને તે રીતે લેવો. નિયમ એવી રીતે ગ્રહણ કરવા કે, જેથી નિયમ વિના એક ઘડી રહી ન શકે, કેમકે વિરતિ કરવામાં મ્હોટા ફળનો લાભ છે, અને અવિરતિપણામાં ઘણા કર્મબંધનાદિક હોય છે, એ વાત પૂર્વે કહેવામાં આવી છે. પૂર્વે જે નિત્ય નિયમ કહેવામાં આવ્યા છે, તે જ નિયમ વર્ષાકાળના ચોમાસામાં વિશેષે કરી લેવા.

તેમાં દિવસમાં બે વાર અથવા ત્રણ વાર પૂજા, અષ્ટ-કારી પૂજા, સંપૂર્ણ દેવવંદન, જિનમંદિરે સર્વે જિનબિંબની પૂજા અથવા વંદના, સ્નાત્ર મહોત્સવ, મહાપૂજા, પ્રભાવના વગેરે અભિગ્રહ લેવા. તથા ગુરુને મ્હોટી વંદના, દરેક સાધુને વંદના, ચોવીશ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ, નવા જ્ઞાનનો પાઠ, ગુરુની સેવા, બ્રહ્મચર્ય, અચિત્ત પાણી પીવું, સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ ઈત્યાદિ અભિગ્રહ લેવા. તથા વાસી, વિદળ, પુરી, પાપડ, વડી, સૂકું શાક, તાંદલજા વગેરે પાંદડાની ભાજી, ખારેક, ખજુર, દ્રાક્ષ, ખાંડ, સૂંઠ, વગેરે વસ્તુનો વર્ષાકાળના ચોમાસામાં ત્યાગ કરવો. કેમકે, એ વસ્તુમાં લીલફૂલ, કુંથુઆ, અને ઈયળો વગેરે ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ રહે છે. ઔષધ વગેરે કામમાં ઉપર કહેલી વસ્તુ લેવી હોય તો સારી પેઠે તપાસીને ઘણી જ સંભાળથી લેવી. તેમજ વર્ષાકાળના ચોમાસામાં ખાટલો, ન્હાવું, માથામાં ફૂલ વગેરે ગુંથાવવાં, લીલું દાતણ, પગરખાં વગેરે વસ્તુનો યથાશક્તિ ત્યાગ કરવો ભૂમિ ખોદવી; વસ્ત્ર વગેરે રંગવાં, ગાડી વગેરે ખેડવાં, બીજે ગામે જવું વગેરેની પણ બાધા લેવી.

ઘર, હાટ, ભીંત, થાંભલો, કપાટ, પાટ, પાટિયું, શીંકું, ઘીનાં, તેલનાં તથા પાણી વગેરેનાં તથા બીજાં વાસણ, ઈંધણ, ધાન્ય વગેરે સર્વે વસ્તુઓને નીલફૂલ વગેરે જીવની સંસક્તિ ન થાય, તે માટે જેને જેને જે યોગ્ય હોય તે પ્રમાણે કોઈને ચૂનો લગાડવો, કોઈમાં રાખ ભેળ-વવી, તથા મેલ કાઢી નાંખવો, તડકામાં મૂકવું, શરદી અથવા ભેજ ન હોય તેવા સ્થાનમાં રાખવું વગેરે સંભાળ

લેવી. પાણીને પણ બે ત્રણ વાર ગાળવા વગેરેથી સંભાળવું. ચીકણી વસ્તુ, ગોળ, છાશ, પાણી વગેરેની પણ સારી પેઠે ઢાંકણું વગેરે મૂકીને સંભાળ કરવી. ઓસામણનું તથા સ્નાનનું પાણી વગેરે લીલફૂલ વળેલી ન હોય એવી ધૂળવાળી શુદ્ધભૂમિને વિષે છૂટું છૂટું અને થોડું થોડું નાંખવું ચૂલાને અને દીવાને ઉઘાડો ન મૂકવો અને તે માટે ખાસ સંભાળ લેવી. ખાંડવું, દળવું, રાંધવું, વસ્ત્ર પાત્ર વગેરે ધોવું ઈત્યાદિ કામમાં પણ સમ્યક્ પ્રકારે જોઈ કરીને સંભાળ રાખવી. જિનમંદિરની તથા પૌષધશાળા વગેરેની પણ જોઈએ એવી રીતે સમારવાવડે ઉચિત યતના રાખવી. વળી ઉપધાન, માસાદિ પ્રતિમા, કષાયજય, ઈન્દ્રિયજય, યોગવિશુદ્ધિ, વીશ સ્થાનક, અમૃત આઠમ, અગિયાર અંગ, ચૌદ પૂર્વ વગેરે તપસ્યા તથા નમસ્કાર ફળતપ, ચતુર્વિંશતિકા તપ, અક્ષયનિધિતપ, દમયંતી તપ, ભદ્રશ્રેણી તપ, મહાભદ્રશ્રેણીતપ, સંસારતારણ તપ, અઠાઈ, પક્ષખમણ, મ સખમણ વિગેરે વિશેષ તપસ્યા પણ યથાશક્તિ કરવી. રાત્રિએ ચઉવિહાર અથવા તિવિહારનું પચ્ચક્ખાણ કરવું. પર્વને વિષે વિગઈનો ત્યાગ તથા પૌષધ ઉપવાસ વગેરે કરવું. દરરોજ અથવા પારણાને દિવસે અતિથિસંવિભાગનો અવશ્ય લાભ લેવો વગેરે.

પૂર્વાચાર્યોએ કહેલા ચાતુર્માસિક અભિગ્રહો

પૂર્વાચાર્યોએ ચોમાસાના અભિગ્રહ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, અને વીર્યાચાર. એના દ્રવ્યાદિ ભેદથી અનેક પ્રકારના ચાતુર્માસિક અભિગ્રહ હોય છે, તેનો અનુક્રમ આ પ્રમાણે—

જ્ઞાનાચારને વિષે–મૂળસૂત્ર વાંચવારૂપ સજ્ઝાય કરવી, વ્યાખ્યાન સાંભળવું, સાંભળેલા ધર્મનું ચિંતવન કરવું, અને યથાશક્તિ અજવાળી પાંચમને દિવસે જ્ઞાનની પૂજા કરવી.

દર્શનાચારને વિષે–જિનમંદિરમાં કાજો કાઢવો, લીંપવું, ગહુંલી માંડવી વગેરે જિનપૂજા, ચૈત્યવંદન અને જિન-બિંબને ઓપ કરીને નિર્મળ કરવા આદિ કાર્યો કરવાં.

ચારિત્રાચારને વિષે–જળો મૂકાવવી નહિં, જૂ તથા શરીરમાં રહેલા ગંડોળ પાડવા નહિં, કીડાવાળી વનસ્પતિને ખાર ન દેવો, લાકડામાં, અગ્નિમાં તથા ધાન્યમાં, ત્રસ જીવની રક્ષા કરવી. કોઈને આળ ન દેવું, આક્રોશ ન કરવો, કઠોર વચન ન બોલવું, દેવ-ગુરુના સોગન ન ખાવા, ચાડી ન ખાવી તથા પારકો અવર્ણવાદ ન બોલવો. પિતાની તથા માતાની દૃષ્ટિ ચૂકવીને કામ ન કરવું, નિધાન, દાન અને પડેલી વસ્તુને વિષે યતના કરવી. દિવસે બ્રહ્મચર્ય પાળવું રાત્રિને વિષે પુરુષે પરસ્ત્રીની તથા સ્ત્રીએ પરપુરુ-ષની સેવા ન કરવી, ધન, ધાન્ય વગેરે નવવિધ પરિગ્રહનું પરિમાણ જેટલું રાખ્યું હોય તેમાં પણ ઘટાડો કરવો. દિશાપરિમાણ વ્રતમાં પણ કોઈને મોકલવું, સંદેશો કહેવ-રાવવો, અધોભૂમિએ જવું વગેરે તજવું. સ્નાન, અંગરાગ ધૂપ, વિલેપન, આભુષણ, ફૂલ, તાંબૂલ, બરાસ, અગર, કેસર, અંબર અને કસ્તૂરી એ ત્રણ વસ્તુનું તથા રત્ન, હીરા, મણિ, સોનું, રૂપું, મોતી વગેરેનું પરિમાણ કરવું. ખજૂર, દ્રાક્ષ, દાડમ, ઉત્તમ, ઉત્તતિય, નાળિએર, કેળાં, મીઠાં લિંબુ, જામફળ, જાંબુ, રાયણ, નારંગી, બીજોરાં,

કાકડી, અખરોટ, વાયમફલ, કોઠ, ટિંબરૂ, બિલીફળ, આમલી, બોર, બિલ્લુક ફળ, ચીભડાં, ચીભડી, કેરાં, કરમદાં, ભોરડ, લિંબૂ, આમ્લવેતસ, એમનું અથાણું, અંકુરા જાતજાતનાં ફૂલ તથા પત્ર, સચિત્ત, બહુબીજ, અનંતકાય પણ એક પછી એક વર્જવા.

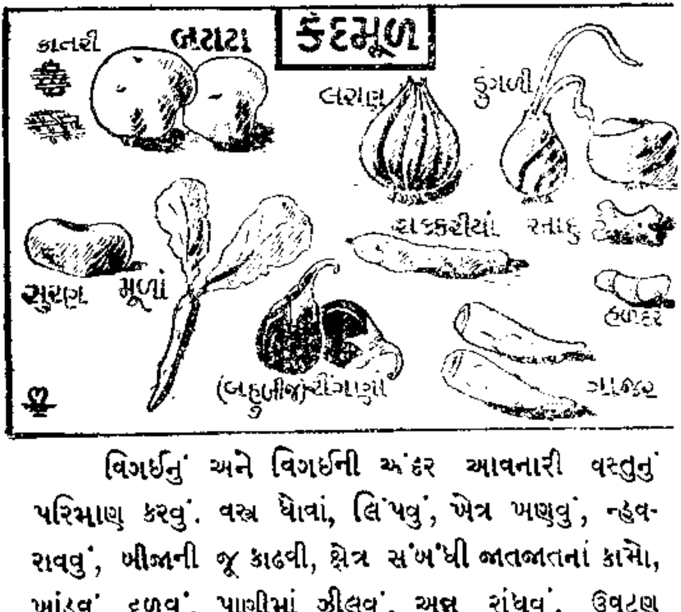

વિગઈનું અને વિગઈની અંદર આવનારી વસ્તુનું પરિમાણ કરવું. વસ્ત્ર ધોવાં, લિંપવું, ખેત્ર ખણવું, ન્હવરાવવું, બીજાની જૂ કાઢવી, ક્ષેત્ર સંબંધી જાતજાતનાં કામો, ખાંડવું, દળવું, પાણીમાં ઝીલવું, અન્ન રાંધવું, ઉવટણ લગાડવું વગેરેનો ઘટાડો કરવો. તથા ખોટી સાક્ષી પૂરવી નહીં. દેશાવકાશિક વ્રતને વિષે ભૂમિ ખોદવાનું, પાણી લાવવાનું, કપડાં ધોવાનું, ન્હાવાનું, પીવાનું, અગ્નિ સળગાવવાનું, લીલોત્રી કાપવાનું, મ્હોટા વડીલોની સાથે છુટથી બોલવાનું, અદત્તાદાનનું તથા સ્ત્રીએ પુરુષની સાથે તથા

પુરુષે સ્ત્રીની સાથે બેસવું, સૂવું, બોલવું, જોવું વગેરેનું વ્યવહારના સંબંધમાં પરિમાણ રાખવું, દિશિનું માન રાખવું તથા ભોગોપભોગનું પણ પરિમાણ રાખવું, તેમજ સર્વે અનર્થદંડનો સંક્ષેપ કરવો, સામાયિક, પૌષધ તથા અતિથિસંવિભાગમાં પણ જે છુટ રાખી હોય, તેમાં દરરોજ કંઈક ઓછું કરવું, ખાંડવું, રાંધવું, જમવું, ખણવું, વસ્ત્રાદિ રંગવું, કાંતવું, પીંજવું, લોઢવું, ઘર વગેરે ધોળાવવું, લીંપવું, ઝાટકવું, વાહન ઉપર ચઢવું, લીખ વગેરે જોવી, પગરખાં પહેરવાં, ખેતર નીંદવું, લણવું, ઓછણ કરવું

રાત્રિ ભોજન - તેનું ફળ (પરલોક)

વગેરે કાર્યોને વિષે દરરોજ બનતાં સુધી તેનો સંવર રાખવો. ભણવું, જિનમંદિરે દર્શન કરવા, વ્યાખ્યાન સાંભળવું, ગણવું, એટલાં કામોને વિષે તથા જિનમંદિરનાં સર્વે કામોને વિષે ઉદ્યમ કરવો. આઠમ, ચૌદશ, કલ્યાણક તિથિઓમાં તપ વિશેષ કરેલા હોય તેનો, લોકોને ધર્મ પમાડવા વર્ષ દિવસમાં ઉદ્યાપન મહોત્સવ કરવો, ધર્મને અર્થે મુહપત્તિ, પાણીનાં ગળણાં તથા ઔષધ વગેરે આપવાં. યથાશક્તિ સાધર્મિક-વાત્સલ્ય કરવું, અને ગુરુનો વિનય સાચવવો. દર મહિને સામાયિક તથા દર વર્ષે પૌષધ તથા અતિથિ-સંવિભાગ યથાશક્તિ કરવો." આ રીતે શ્રાવક-શ્રાવિકાના ચોમાસાસંબંધી નિયમ કહ્યા છે તે ઉપર રાજકુમારનું દ. છે.

દ. ૯૦ રાજકુમારની કથા-વિજયપુરમાં વિજયસેન રાજા હતો. તેને ઘણા પુત્રો હતા. તેમાં વિજયશ્રી રાણીનો પુત્ર રાજ્ય ચલાવવા લાયક થયો, એમ જાણી રાજાએ તેને આદર સન્માન દેવાનું મૂકી દીધું. એમ કરવામાં રાજાનો એવો અભિપ્રાય હતો કે, "બીજા પુત્રો અદેખાઈથી એને મારી નાંખે નહી" પણ તેથી રાજકુમારને ઘણું દુઃખ થયું. તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, "પગથી ઉડાયેલી ધૂળ ઉડાડનારને માથે ચઢે છે, આમ અપમાન સહન કરનાર કરતાં ઉત્તમ છે, એવું નીતિશાસ્ત્રનું વચન છે," માટે મ્હારે અહિં રહીને શું કરવું છે? હું હવે પરદેશ જઈશ. કેમકે જે પુરુષ ઘરમાંથી બહાર નીકળીને સેંકડો આશ્ચર્યથી ભરેલા સંપૂર્ણ પૃથ્વીમંડળને જોતો નથી, તે કૂવાના દેડકા જેવો છે. પૃથ્વીમંડળને વિષે ભ્રમણ કરનાર પુરુષો દેશદેશની ભાષાઓ

જાણે છે, દેશદેશના વિચિત્ર રિવાજ જાણે છે, અને વિવિધ પ્રકારના આશ્ચર્યકારી ચમત્કાર જુએ છે.”

રાજકુમાર એમ વિચારી રાત્રિએ કોઇ ન જાણે તેવી રીતે હાથમાં તલવાર લેઈ બહાર નીકળ્યો, અને પૃથ્વીને વિષે પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ફરવા લાગ્યો. કોઈ વખતે અટવીમાં ફરતાં બપોરના વખતે ભૂખ-તરસથી બહુ હેરાન થયો. એટલામાં સર્વાંગે દિવ્ય આભૂષણ પહેરેલો એક દિવ્ય પુરુષ આવ્યો. તેણે સ્નેહપૂર્વક તેની સાથે કેટલીક વાર્ત્તા કરી અને કુમારને એક સર્વ પ્રકારના ઉપદ્રવને દૂર કરનારૂં અને બીજું સર્વ ઉત્તમ વસ્તુને આપનારૂં એવાં બે રત્નો આપ્યાં. કુમારે “તું કોણ છે?” એમ તેને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, “જ્યારે તું તારા શહેરમાં જઈશ ત્યારે મુનિરાજના વચનથી મ્હારૂં ચરિત્ર જાણીશ.”

પછી રાજકુમાર તે રત્નોના મહિમાથી સર્વ ઠેકાણે યથેચ્છ વિલાસ કરતો રહ્યો. એક વખતે પડહનો ઉદ્ઘોષ સાંભળવાથી તેના જાણવામાં આવ્યું કે, “કુસુમપુરનો દેવશર્મા નામે રાજા આંખના દરદથી ઘણીજ વેદના ભોગવે છે.” પછી રાજકુમારે તુરતજ ત્યાં જઈ રત્નના પ્રભાવથી આંખની ઈજા દૂર કરી. રાજાએ પ્રસન્ન થઈ રાજકુમારને પોતાનું રાજ્ય તથા પુણ્યશ્રી નામે પુત્રી આપી પોતે દીક્ષા લીધી, પછી કુમારના પિતાએ પણ કુમારને રાજ્ય ઉપર બેસાડી પોતે દીક્ષા લીધી. આ રીતે રાજકુમાર બે રાજ્યો ચલાવવા લાગ્યો. એક વખતે ત્રણ જ્ઞાનના ધણી થએલા દેવશર્મા રાજર્ષિએ કુમારનો પૂર્વભવ આ પ્રમાણે કહ્યો કે—

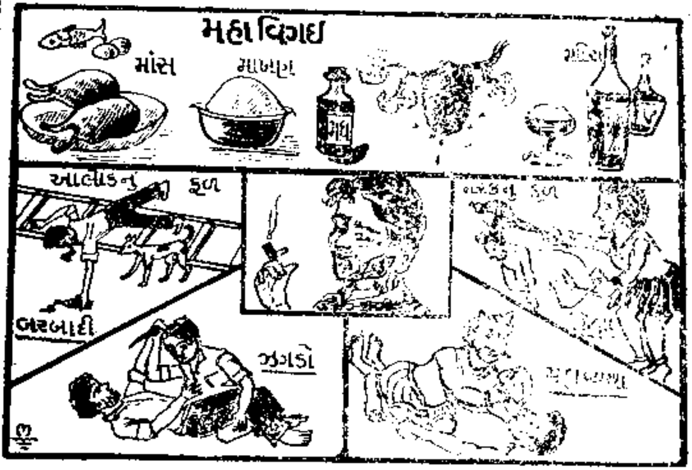

" ક્ષેમાપુરીને વિષે સુવ્રત નામે શેઠ હતો, તેણે ગુરુની પાસે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ચોમાસા સંબંધી નિયમ લીધા હતા. તેનો એક ચાકર હતો, તે પણ દરેક વર્ષાકાળના ચોમાસામાં રાત્રિભોજનનો તથા મદ્ય, મધ, માંસસેવનનો નિયમ કરતો હતો. પછી તે ચાકર મરણ પામ્યો અને તેનો જીવ તું રાજકુમાર થયો, અને સુવ્રત શેઠનો જીવ મ્હોટો ઋદ્ધિવંત દેવતા થયો. તેણે પૂર્વભવની પ્રીતિથી તને એ રત્નો આપ્યાં " આ રીતે પૂર્વભવ સાંભળી કુમાર જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામ્યો, અને ઘણા પ્રકારના નિયમ પાળીને સ્વર્ગે ગયો. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહમાં સિદ્ધ થશે. આ રીતે ચોમાસાના નિયમ ઉપર કથા કહી છે.

ચાતુર્માસિક કૃત્યો અંગે લૌકિકશાસ્રોનું સમર્થન

લૌકિક ગ્રંથોમાં પણ આ વાત કહી છે. વસિષ્ઠ ઋષિએ પૂછ્યું

કે, "હે બ્રહ્મદેવ! વિષ્ણુ ક્ષીરસમુદ્રમાં શી રીતે નિદ્રા કરે છે? અને નિદ્રા કરે ત્યારે શી શી વસ્તુ વર્જવી? અને તે વસ્તુ વર્જવાથી શું શું ફળ થાય?" બ્રહ્મદેવે કહ્યું: "હે વસિષ્ઠ! વિષ્ણુ ખરેખર નિદ્રા કરતા નથી અને જાગૃત પણ થતા નથી, પરંતુ વર્ષાકાળ આવે ત્યારે ભક્તિથી વિષ્ણુનો એ સર્વ ઉપચાર કરાય છે. હવે વિષ્ણુ યોગનિદ્રામાં રહે, ત્યારે શું શું વર્જવું? તે સાંભળ.

જે પુરુષ ચોમાસામાં મુસાફરી ન કરે, માટી ન ખણે, રિંગણા, ચોળા, વાલ, કળથી, તુવેર, કાલિંગડા, મૂળા અને તાંદળજો એટલી વસ્તુનો ત્યાગ કરે. તથા હે વસિષ્ઠ? જે પુરુષ ચોમાસામાં એક અન્ન ખાય, જે પુરુષ હંમેશાં

તથા ઘણું કરી ચોમાસામાં રાત્રિભોજન ન કરે, તે આ લોકમાં તથા પરલોકમાં સર્વ અભિષ્ટ વસ્તુ પામે. જે પુરુષ ચોમાસામાં મધ, માંસ, વર્જે છે, તે દરેક માસમાં સો વર્ષ સુધી કરેલા અશ્વમેધ યજ્ઞનું પુણ્ય પામે છે. વગેરે. માર્કંડેય ઋષિએ પણ કહ્યું છે કે :–હે રાજન્! જે પુરુષ ચોમાસામાં તલમર્દન કરતો નથી, તે ઘણા પુત્ર તથા ધન પામે છે અને નિરોગી રહે છે. જે પુરુષ પુષ્પાદિકનો ભોગ છોડી દે છે, તે સ્વર્ગલોકને વિષે પૂજાય છે. જે પુરુષ કડવો, ખાટો, તૂરો, મીઠો અને ખારો એ રસોથી ઉત્પન્ન થતા રસોને વર્જે, તે પુરુષ કુરૂપતા તથા દૌર્ભાગ્ય કોઈ ઠેકાણે પણ

પામતો નથી. તાંબૂલભક્ષણ કરવાનું વર્જે તો ભોગી થાય અને શરીરે લાવણ્ય પામે. જે ફળ, શાક અને પાંદડાંનું શાક વર્જે તે ધન તથા પુત્ર પામે.

હે રાજન્! ચોમાસામાં ગોળ ન ખાય તો મધુર સ્વરવાળો થાય. તાવડી ઉપર પાકેલું અન્ન ભક્ષણ કરવાનું તજે તો, બહુ સંતતિ પામે. ભૂમિને વિષે સંથારે સૂઈ રહે તો વિષ્ણુનો સેવક થાય. દહીં તથા દૂધ વર્જે તો ગોલોક નામે દેવલોકે જાય. બપોર સુધી પાણી પીવાનું તજે તો રોગોપદ્રવ ન થાય. જે પુરુષ ચોમાસામાં એકાંતર ઉપવાસ કરે તે બ્રહ્મલોકમાં પૂજાય. જે પુરુષ ચોમાસામાં નખ અને કેશ ન ઉતારે તે દરરોજ ગંગાસ્નાનનું ફળ પામે. જે પારકું અન્ન તજે તે અનંત પુણ્ય પામે, ચોમાસામાં ભોજન કરતી વેળાએ જે મૌન ન રહે, તે કેવળ પાપ જ ભોગવે એમ જાણવું. મૌનપણે ભોજન કરવું, ઉપવાસ સમાન છે, માટે ચોમાસામાં જરૂર મૌન ભોજન તથા બીજા નિયમ રાખવા. ઈત્યાદિ ભવિષ્યોત્તર પુરાણમાં કહ્યું છે.

તપાગચ્છીય શ્રી રત્નશેખરસૂરિ વિરચિત 'શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ'ની શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી ટીકામાં ચતુર્થ ચાતુર્માસિક કૃત્ય પ્રકાશનો ગુજરાતી અનુવાદ ગણિવર્ય શ્રીમહોદયસાગરજી મ. સા. દ્વારા સંપૂર્ણ થયો.

પંચમ પ્રકાશ : વર્ષકૃત્ય

દોઢ ગાથામાં અગિયાર દ્વાર વડે વર્ષકૃત્ય કહે છે :

पइवरिसं संघच्चणसाहम्मिअभत्तिजत्ततिगं ॥१२॥
जिणगिहि ण्हवणं जिधण-वुड्ढी महपूअधम्मजागरिआ ।
सुअपूआ उज्जवणं, तह तित्थपभावणा सोही ॥१३॥

શ્રાવકે દરવર્ષે જઘન્યથી એકવાર પણ ૧ ચતુર્વિધ શ્રી સંઘની પૂજા, ૨ સાધર્મિક વાત્સલ્ય, ૩ તીર્થયાત્રા, રથયાત્રા, અને અઠ્ઠાઈ યાત્રા એ ત્રણ યાત્રાઓ, ૪ જિન-મંદિરને વિષે સ્નાત્રમહોત્સવ, ૫ માળા પહેરવી, ઇંદ્રમાળા વગેરે પહેરી, પહેરામણી કરવી, ધોતિયાં વિગેરે આપવાં તથા દ્રવ્યની ઉછામણીપૂર્વક આરતી ઉતારવી વગેરે ધર્મ-કૃત્યો કરીને દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ, ૬ મહાપૂજા, ૭ રાત્રિને વિષે ધર્મજાગરિકા, ૮ શ્રુતજ્ઞાનની વિશેષ પૂજા, ૯ અનેક પ્રકારનાં ઉજમણાં, ૧૦ જિનશાસનની પ્રભાવના અને ૧૧ આલોયણા. એટલાં ધર્મકૃત્યો યથાશક્તિ કરવાં જોઈએ. તેમાં શ્રીસંઘની પૂજામાં પોતાના કુળને તથા ધન વગેરેને અનુસરીને ઘણા આદરથી અને બહુમાનથી સાધુ–સાધ્વીના ખપમાં આવે એવી આધાકર્મકૃત્ય આદિ દોષ રહિત વસ્તુ ગુરુ મહારાજને આપવી. તે વસ્તુ એ કે :–વસ્ત્ર, કંબળ

પોંછનક, સૂત્ર, ઉન, પાત્રાં, પાણીનાં તુંબડાં (ઘડા) વગેરે પાત્ર, દાંડો, દાંડી, સોય, કાંટાને ખેંચી કાઢનારો ચીપીયો, કાગળ, ખડીયા, લેખણીનો સંગ્રહ, પુસ્તક વગેરે. દિનકૃત્યમાં કહ્યું છે કે—વસ્ત્ર, પાત્ર આપવાદિક પાંચે પ્રકારનું પુસ્તક, કંબળ, પ્રાદપ્રોંછનક, દાંડો, સંથારો, સિજ્જા તથા બીજું પણ ઔઘિક તથા ઔપગ્રહિક મુહપત્તિ, પુંછણા વગેરે જે કાંઈ શુદ્ધ સંયમને ઉપકારી હોય, તે આપવું, પ્રવચનસારોદ્ધાર વૃત્તિમાં વળી કહ્યું છે કે– "જે વસ્તુ સંયમને ઉપકારી હોય, તે ઉપકાર કરનારી હોવાથી ઉપકરણ કહેવાય છે. તેથી અધિક વસ્તુ રાખવી તે અધિકરણ કહેવાય છે. અસંયતપણે વસ્તુનો પરિહાર એટલે પરિભોગ(સેવન)કરનારો અસંયત કહેવાય છે." અહિં પરિહાર શબ્દનો અર્થ પરિભોગ કરનારો એવો કર્યો, કારણ કે **परिहारो परिभोगो** એવું વચન છે, તેથી અસંયતપણે જે પરિભોગ કરવો એવો અર્થ થાય છે.

એમજ પ્રાતિહારિક, પીઠ, ફલક, પાટો વગેરે સંયમોપકારી સર્વ વસ્તુઓ સાધુ મુનિરાજને શ્રદ્ધાથી આપવી. સોય વગેરે વસ્તુઓ પણ સંયમનાં ઉપકરણ છે એમ **શ્રી** કલ્પમાં કહ્યું છે. તે એવી રીતે કે **असणाइ वत्थाइ सुआइ चउक्कगा तिन्नि अर्थ** :—અશનાદિક, વસ્ત્રાદિક અને સોયાદિક એ ત્રણ ચતુષ્ક મળીને બાર; જેમકે ૧ અશન, ૨ પાન, ૩ ખાદિમ અને ૪ સ્વાદિમ એ અશનાદિક ચાર, ૫ વસ્ત્ર, ૬ પાત્ર, ૭ કંબલ અને ૮ પ્રાદપ્રોંછનક એ વસ્ત્રાદિક ચાર; તથા ૯ સોય, ૧૦ વસ્ત્રો, ૧૧ નેયણી અને ૧૨ કાન ખોતરવાની સળી એ સોયાદિક ચાર; આ રીતે ત્રણ ચતુષ્ક

મળીને બાર વસ્તુ સંયમનાં ઉપકરણ છે. એમજ શ્રાવક-શ્રાવિકારૂપ સંઘનો પણ શક્તિ માફક ભક્તિથી પહેરામણી વગેરે આપીને સત્કાર કરે. દેવગુરુ વગેરેના ગુણ ગાનારા યાચકાદિકોને પણ ઉચિત લાગે તેમ તૃપ્ત કરે.

૧. **સંઘપૂજા**–ત્રણ પ્રકારની છે. એક ઉત્કૃષ્ટ, બીજી મધ્યમ અને ત્રીજી જઘન્ય. "જિનમતધારી સર્વ સંઘને પહેરામણી આપે તો ઉત્કૃષ્ટ સંઘપૂજા થાય. સર્વ સંઘને માત્ર સૂત્ર વગેરે આપે તો જઘન્ય સંઘપૂજા થાય. બાકી રહેલી સર્વે મધ્યમ સંઘપૂજા જાણવી. તેમાં જેને વધારે ધન ખરચવાની શકિત ન હોય, તેણે પણ ગુરુ મહારાજને સૂત્ર, મુહપત્તિ વગેરે તથા બે-ત્રણ શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને સોપારી વગેરે આપીને દરવર્ષે સંઘપૂજા ભકિતથી સાચવવી. દરિદ્રી પુરુષ એટલું કરે, તો પણ તેને ઘણો લાભ. કેમકે-લક્ષ્મી થોડી છતાં નિયમ આદરવો, શકિત છતાં ખમવુ, યૌવન અવસ્થામાં વ્રત લેવું, અને દરિદ્રી અવસ્થામાં થોડું પણ દાન આપવુ" એ ચારે વસ્તુથી બહુ ફળ મળે છે. વસ્તુપાળ મંત્રી વગેરે લોકો તો દરેક ચોમાસામાં સંઘપૂજા કરતા હતા અને ઘણા ધનનો વ્યય કરતા હતા, એમ સંભળાય છે.

દ. ૯૧ દિલ્લીમાં જગસી શેઠનો પુત્ર મહણસિંહ શ્રીતપાગચ્છાધિપ પૂજ્ય શ્રી દેવચંદ્રસૂરિજીનો ભકત હતો. તેણે એકજ સંઘપૂજામાં જિનમતધારી સર્વ સંઘને પહેરામણી વગેરે આપીને ચોરાશી હજાર ટંકનો વ્યય કર્યો. બીજે જ દિવસે પંડિત દેવમંગળગણિ ત્યાં પધાર્યા. પુર્વે મહણસિંહે બોલાવેલા શ્રીગુરુ મહારાજે તે ગણિજીને મોકલ્યા હતા.

તેમના પ્રવેશને વખતે મહણસિંહે ટુંકમાં સંઘપૂજા કરી, તેમાં છપ્પનહજાર ટંકનો વ્યય કર્યો. સંઘપૂજા વિધિ કહી છે.

૨. સાધર્મિક વાત્સલ્ય–સાધર્મિક વાત્સલ્ય પણ સર્વે સાધર્મિકભાઇઓનું અથવા કેટલાકનું શાકત પ્રમાણે કરવું.સાધર્મી ભાઈનો યોગ મળવો જો કે દુર્લભ છે. કેમકે–સર્વે જીવો સર્વે પ્રકારના સંબંધ માહેમાંહ પૂર્વે પામેલા છે, પરંતુ સાધર્મિક આદિ સંબંધને પામનારા જીવો તો કોઈક ઠેકાણે વિરલા જ હોય છે. સાધર્મિક ભાઇનો મેલાપ પણ ઘણો પુણ્યકારી છે, તો પછી સાધર્મિકનો શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે આદર–સત્કાર કરે તો ઘણો પુણ્યબંધ થાય એમાં શું કહેવું? કહ્યું છે કે–એકતરફ સર્વધર્મ અને બીજી તરફ સાધર્મિક વાત્સલ્ય રાખી બુદ્ધિરૂપી ત્રાજવાએ તોલિયે તો બન્ને સરખા ઊતરે છે એમ કહ્યું છે. સાધર્મિકનો આદરસત્કાર આ પ્રમાણે કરવો

પોતાના પુત્ર વગેરેનો જન્મોત્સવ, વિવાહ વગેરે હોય તો સાધર્મિક ભાઈઓને નિમંત્રણ કરવું અને ઉત્તમ ભોજન, તાંબૂલ, વસ્ત્ર આભરણ વગેરે આપવું. કદાચ તેઓ કોઈ વખતે બહુ મુશ્કેલીમાં આવી પડે તો પોતાનું ધન ખરચીને તેમને આફતમાંથી ઉગારવા. પૂર્વ કર્મના અંતરાયના દોષથી કોઈનું ધન જતું રહે તો તેને પાછો પૂર્વની અવસ્થામાં લાવવો. જે પોતાના સાધર્મિક ભાઈઓને પૈસે ટકે સુખી ન કરે, તે પુરુષની મ્હોટાઈ શા કામની? કેમકે "જેમણે દીન જીવોનો ઉદ્ધાર ન કર્યો, સાધર્મિકોનું વાત્સલ્ય ન કર્યું અને હૃદયને વિષે વીતરાગનું ધ્યાન ન કર્યું." તેમણે પોતાનો જન્મ વૃથા ગુમાવ્યો. પોતાના સાધર્મિક

ભાઈઓ જો ધર્મથી ભ્રષ્ટ થતા હોય તો, ગમે તે રીતે તેમને ધર્મને વિષે દૃઢ કરવા. જો તેઓ ધર્મકાર્ય કરવામાં પ્રમાદ કરતા હોય તો, તેમને યાદ કરાવવું અને અનાચારથી નિવારવા પ્રયત્ન કરવો. કેમકે :–પ્રમાદ કરે તો યાદ કરાવી, અનાચારને વિષે પ્રવૃત્ત થાય તો નિવારવા, ભૂલે તો પ્રેરણા કરવી, અને વારંવાર ચૂકે તો વખતોવખત પ્રેરણા કરવી. તેમજ પોતાના સાધર્મિકોને વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્ત્તના, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા વગેરેને વિષે જોગ મળે તેમ જોડવા, અને શ્રેષ્ઠ ધર્માનુષ્ઠાનને વિષે સાધારણ પૌષધશાળા વગેરે કરાવવી.

શ્રાવિકાઓનું પણ સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવું–

શ્રાવિકાઓનું વાત્સલ્ય પણ શ્રાવકની માફક કરવું. કાંઈ પણ ઓછું વધતું ન કરવું. કેમકે, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને ધારણ કરનારી, ઉત્કૃષ્ટ શીલને પાળનારી, તથા સંતોષવાળી એવી શ્રાવિકાઓ જૈનધર્મને વિષે મનમાં અનુરાગવાળી હોય છે, માટે તેમને સાધર્મિકપણે માનવી. શંકાઃ– લોકમાં તથા શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીઓ ઘણી પાપી કહેવાય છે, એઓ તો ભૂમિ વિનાની ઝેરી કેળનું ઝાડ, મેઘ વિનાની વિજળી, જેના ઉપર ઔષધ ચાલતું નથી એવી, કારણ વિનાનું મૃત્યુ, નિમિત્ત વિનાનો ઉત્પાત, ફણા વિનાની સર્પિણી અને ગુફા વિનાની વાઘણ સરખી છે. એમને તો પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી સમાનજ ગણવી. ગુરુ ઉપરનો તથા ભાઈ ઉપરનો સ્નેહ તુટવાનું કારણ એઓજ છે. કેમકે–અસત્ય વચન, સાહસિકપણું, કપટ, મૂર્ખતા, અતિલોભ, અશુચિપણું

અને નિર્દયપણું એટલા સ્ત્રીઓના દોષ સ્વાભાવિક છે. કેમકે–હે ગૌતમ ! જ્યારે અનંતી પાપની રાશિઓ ઉદયમાં આવે ત્યારે સ્ત્રીપણું પમાય છે. એમ તું સમ્યક્ પ્રકારે જાણ. આ રીતે સર્વ શાસ્ત્રોમાં સ્ત્રીઓની નિંદા પગલે પગલે જોવામાં આવે છે, માટે તેઓથી દૂર રહેવું, એમ છતાં તેમનું દાન સન્માનરૂપ વાત્સલ્ય કરવું શી રીતે ઘટે?
સમાધાન :–"સ્ત્રીઓ જ પાપી હોય છે" એવો એકાંત પક્ષ નથી. જેમ સ્ત્રીઓમાં તેમ પુરુષોમાં પણ પાપીપણું સરખું જ છે. કેમકે, પુરુષો પણ ક્રૂર મનવાળા, ઘણા દુષ્ટ, નાસ્તિક, કૃતઘ્ન, પોતાના શેઠની સાથે દુશ્મનાવટ કરનારા, વિશ્વાસઘાતી, જૂઠું બોલનારા, પારકું ધન તથા પારકી સ્ત્રી હરણ કરનારા, નિર્દય તથા ગુરુને પણ ઠગનારા એવા ઘણા જોવામાં આવે છે. પુરુષ જાતિમાં કેટલાક એવા લોકો છે. તેથી સત્પુરુષોની અવજ્ઞા કરવી જેમ ઘટિત નથી, તેમ સ્ત્રીજાતિમાં પણ કેટલીક પાપી સ્ત્રીઓ છે, તેમ ઘણી ગુણવંતી સ્ત્રીઓ પણ છે. જેમ તીર્થંકરની માતાઓ ઉત્તમ ગુણવડે યુક્ત હોય છે. માટે તેમની પૂજા દેવતાના ઇંદ્રો પણ કરે છે, અને મુનિઓ પણ સ્તુતિ કરે છે.

લૌકિક શાસ્ત્રના જાણ પણ કહે છે કે–સ્ત્રીઓ કોઈ અદ્ભુત ગર્ભ ધારણ કરે છે કે, જે ત્રણે જગતનો ગુરુ થાય છે, માટે જ પંડિત લોકો સ્ત્રીઓની ઘણી મ્હોટાઈ કબૂલ કરે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના શીળના પ્રભાવથી અગ્નિને જળ સમાન, જળને સ્થળ સમાન, ગજને શિયાળિયા સમાન, સર્પને દોરડી સમાન અને ઝેરને અમૃત

સમાન કરે છે, તેમજ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘનું ચોથું અંગ શ્રાવિકાઓ છે. શાસ્ત્રમાં જે તેમની ઘણી નિંદા સંભળાય છે, તે પુરુષોએ તેમને વિષે આસક્તિ ન કરવી માટે જ છે.

સુલસા વગેરે શ્રાવિકાઓના ગુણોની તો તીર્થંકરોએ પણ ઘણી પ્રશંસા કરી છે. તેમની ધર્મને વિષે રહેલી દ્રઢતા ઇંદ્રોએ પણ સ્વર્ગોને વિષે વખાણી છે, અને જબરા મિથ્યાત્વીઓ પણ એમને સમ્યક્ત્વથી ચલાવી શક્યા નહિ. તેમજ કેટલીક શ્રાવિકાઓ ચરમ દેહવાળી તથા કેટલીક બે ત્રણ ભવ કરીને મોક્ષે જનારી શાસ્ત્રમાં સંભળાય છે, માટે માતાની માફક, બ્હેનની માફક તથા પુત્રીની માફક એમનું વાત્સલ્ય કરવું ઉચિત જ છે, આનો વિસ્તાર નથી કરતા.

૬૯૨ દંડવીર્ય રાજાનું દ્દષ્ટાંત–સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરીને રાજાઓ પોતાનું અતિથિસંવિભાગ વ્રત સાચવે છે. કેમકે, મુનિઓને રાજપિંડ કલ્પતો નથી, આ વિષય ઉપર ભારતના વંશમાં થએલા ત્રણખંડના સ્વામિ દંડવીર્યરાજાનું દ્દષ્ટાંત છે.

દંડવીર્ય રાજા હંમેશાં સાધર્મિક ભાઈને જમાડી પછી જ પોતે ભોજન કરતો હતો એક વખતે ઈન્દ્રે મનમાં તેની પરીક્ષા કરવાનું ધાર્યું તેને જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્નોની સૂચક સુવર્ણની જનોઈ અને બાર વ્રતોના સૂચક બાર તિલકને ધારણ કરનાર તથા ભરતે રચેલા ચાર વેદનો મુખે પાઠ કરનારા એવા તીર્થયાત્રા કરીને આવેલા ક્રોડો શ્રાવક જણાવ્યા. દંડવીર્ય તેમને ભક્તિથી નિમંત્રણ કરી જમાડી રહે છે, એટલામાં સૂર્ય આથમ્યો. પછી ઈન્દ્રે એ રીતે લાગટ આઠ દિવસ શ્રાવક પ્રકટ કર્યા, તેથી રાજાને

આઠ ઉપવાસ થયા. પણ તેની સાધર્મિક-ભક્તિ તો તરૂણ પુરૂષની શક્તિની માફક દિવસે દિવસે વધતી જ રહી. તેથી ઈંદ્ર પ્રસન્ન થયો, અને તેણે તેને દિવ્ય ધનુષ્ય, રથ, હાર તથા બે કુંડળ આપી શત્રુંજયની યાત્રા કરવા તથા તીર્થોદ્ધાર માટે પ્રેરણા કરી, દંડવીર્યે પણ તે પ્રમાણે કર્યું.

દ. ૯૩ સંભવનાથ ભગવાન આદિના દૃષ્ટાંતો શ્રી સંભવનાથ ભગવાન્ પણ પૂર્વના ત્રીજાભવમાં ધાતકીખંડની અંદર આવેલા એરવતક્ષેત્રની ક્ષેમાપુરીનગરીમાં **વિમળવાહન** નામે રાજા હતા ત્યારે તેમણે મ્હોટા દુષ્કાળમાં સર્વે સાધર્મિક ભાઈઓને ભોજનાદિક આપીને જિનનામ કર્મ બાંધ્યું. પછી દીક્ષા લઈ આયુપૂર્ણ થયે આનત દેવલોકમાં દેવતાપણું ભોગવી શ્રી સંભવનાથ તીર્થંકર થયા. તેઓ ફાગણ સુદિ આઠમને દિવસે અવતર્યા, ત્યારે મ્હોટો દુષ્કાળ છતાં તે જ દિવસે ચારે તરફથી સર્વ જાતનું ધાન્ય આવી પહોંચ્યું, તેથી તેમનું **સંભવ** એવું નામ પાડયું.

બૃહદ્‌ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે **શં** શબ્દનો અર્થ સુખ કહેવાય છે. ભગવાનના દર્શનથી સર્વે ભવ્ય જીવોને સુખ થાય છે, માટે તેમને સંભવ કહે છે. આ વ્યાખ્યાનને અનુસરીને સર્વે તીર્થંકરો સંભવ નામથી ઓળખાય છે. સંભવનાથજીને સંભવ નામથી ઓળખવાનું બીજું પણ એક કારણ છે. કોઈ વખતે શ્રાવસ્તી નગરીમાં કાળદોષથી દુષ્કાળ પડયો. ત્યારે સર્વે માણસો દુઃખી થયા. પણ સેનાદેવીની કુક્ષિમાં સંભવનાથજી અવતર્યા. ત્યારે ઇંદ્રે પોતે આવીને સેનાદેવીની પૂજા કરી, અને જગતને વિષે એક સૂર્ય સમાન પુત્રની

પ્રાપ્તિ થયાની તેમને (સેનાદેવીને) વધામણી આપી. તે જ દિવસે ધાન્યથી પરિપૂર્ણ ભરેલા ઘણા સાર્થો ચારે તરફથી આવ્યા, અને તેથી ત્યાં સારો સુકાળ થયો. જે માટે તે ભગવાનના સંભવથી (જન્મથી) સર્વે ધાન્યોનો સંભવ થયો, તે માટે માતા-પિતાએ તે ભગવાનનું સંભવ નામ આપ્યું.

દેવગિરિ (વર્તમાન દોલતાબાદ)માં **જગસિંહ** નામે શેઠ પોતાના જેવા સુખી કરેલા ત્રણસોસાઠ વાણોતર પાસે હંમેશાં બહોંતેર હજાર ટંકનો વ્યય કરી પ્રતિદિવસ એકેક સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરાવતો હતો. આ રીતે દર વર્ષે તે શેઠનાં ત્રણસો સાઠ સાધર્મિક વાત્સલ્ય થતાં હતાં. થરાદમાં શ્રીમાળી **આભૂનામા** સંઘપતિએ ત્રણસો સાધર્મી ભાઈઓને પોતાના સરખા કર્યા.

કહ્યું છે કે-તે સુવર્ણ પર્વતનો તથા રૂપાના પર્વતનો શું ઉપયોગ? કારણ કે, જેનો આશ્રય કરી રહેલાં કાષ્ઠનાં વૃક્ષો કાષ્ઠમય રહે છે, પણ સોના રૂપાનાં થતાં નથી. એક મલય પર્વતને જ અમે ઘણું માન આપીએ છીએ; કેમકે, તેનો આશ્રય કરી રહેલા આંબા, લીંબડા અને કુટજ નામનાં વૃક્ષો પણ ચંદનમય થાય છે. **સારંગ** નામના શ્રેષ્ઠીએ પંચપરમેષ્ઠી મંત્રનો પાઠ કરનાર લોકોને પ્રવાહવડે દરેકને સુવર્ણના ટંક આપ્યા, એક ચારણને, બોલ એમ ફરી ફરી કહેવાથી તે નવ નવકાર બોલ્યો, ત્યારે તેણે નવ સોનૈયા આપ્યા. આ રીતે સાધર્મિક વાત્સલ્યનો વિધિ કહ્યો છે.

૩. યાત્રાઓ-શ્રાવકે દરવર્ષે જઘન્યથી એક પણ યાત્રા ખાસ કરવી. યાત્રાઓ ત્રણ પ્રકારની છે. તે એ કે—૧ અઠ્ઠાઈ

૨ રથયાત્રા યાત્રા અને ૩ તીર્થયાત્રા. આ રીતે ત્રણ પ્રકારની યાત્રા પંડિતજનો કહે છે. તેમાં અઠ્ઠાઈ યાત્રાનું સ્વરૂપ પૂર્વે કહ્યું છે. તેમાં સવિસ્તર સર્વ ચૈત્યપરિપાટી કરવા વગેરે અઠ્ઠાઈ યાત્રા તેને ચૈત્યયાત્રા પણ કહેવાય છે.

સંપ્રતિરાજાની રથયાત્રા—રથયાત્રા તો આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિવિરચિત પરિશિષ્ટપર્વમાં કહી છે, તે એ રીતે કે —પૂજ્ય શ્રીસુહસ્તિ આચાર્ય અવંતિ નગરીમાં પધાર્યા હતા, ત્યારે એક વાર સંઘે ચત્યયાત્રા ઉત્સવ કર્યો. ભગવાન્ સુહસ્તી આચાર્ય મ. પણ દરરોજ સંઘની સાથે ચૈત્યયાત્રામાં આવી મંડપને શોભાવતા હતા. ત્યારે સંપ્રતિ રાજા ન્હાનામાં ન્હાના શિષ્યની પેઠે હાથ જોડી સુહસ્તી સૂરિની આગળ બેસતો હતો. ચૈત્યયાત્રા ઉત્સવ થઈ રહ્યા પછી સંઘે રથયાત્રા શરૂકરી યાત્રાનો ઉત્સવ રથયાત્રા કરવાથી સંપૂર્ણ થાય છે.

સુવર્ણની તથા માણિક્ય રત્નોની કાંતિથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરનાર એવો સૂર્યના રથ સરખો રથ રથશાળામાંથી નીકળ્યો. વિધિના જાણ અને ધનવાન શ્રાવકોએ રથમાં પધરાવેલી જિનપ્રતિમાની સ્નાત્રપૂજા વગેરે કરી. અરિહંતનું સ્નાત્ર કર્યું, જન્મ કલ્યાણકને અવસરે જેમ મેરૂના શિખર ઉપરથી, તેમ રથમાંથી સ્નાત્રજળ નીચે પડવા લાગ્યું, જાણે

ભગવાનને કાંઈ વિનંતિ જ ન કરતા હોય? એવા મુખે મુખકોશ બાંધેલા શ્રાવકોએ સુગંધી ચંદનાદિ વસ્તુથી ભગવાનને વિલેપન કર્યું. માલતી, કમળ વગેરે ફુલોની માળાઓથી ભગવાનની પ્રતિમા પૂજાઈ, ત્યારે તે શરત્કાળના મેઘોથી વીંટાયેલી ચંદ્રકળાની માફક શોભવા લાગી. બળતા મલયાગરના ધૂપથી થએલી ધૂમાડાની રેખાઓથી વિંટાયેલી ભગવાનની પ્રતિમા નીલ વસ્રોથી પૂજાયેલી ન હોય? એવી રીતે શોભવા લાગી. જેની અંદર દીપતી દીપશિખાઓ છે એવી ભગવાનની આરતી શ્રાવકોએ કરી. તે દીપતી ઔષધીવાળા પર્વતની ટૂંક માફક શોભતી હતી. અરિહંતના પરમભક્ત એવા તે શ્રાવકોએ ભગવાનને વંદના કરી અશ્વની માફક આગળ થઈ પોતે રથ ખેંચ્યો. તે વખતે નગરવાસી જનોની સ્રીઓએ હલ્લીસકરાસ શરૂ કર્યા. શ્રાવિકાઓ ચારે તરફ ઘણાં મંગળ ગીતો ગાવા લાગી. પાર વિનાનું કેશરનું જળ રથમાંથી નીચે પડતું હોવાથી આગળના રસ્તામાં છંટકાવ થવા માંડયો. આ રીતે પ્રત્યેક ઘરની પૂજા ગ્રહણ કરતો રથ, દરરોજ સંપ્રતિ રાજાના દ્વારમાં હળવે હળવે આવતો હતો. તે જોઈ સંપ્રતિ રાજા પણ રથની પૂજા કરવાને તૈયાર થાય અને ફણસ ફળની માફક સર્વાંગે વિકસ્વર રોમરાજીવાળા થઈ ત્યાં આવે. પછી નવા આનંદ રૂપ સરોવરમાં હંસની માફક ક્રીડા કરતા સંપ્રતિ રાજા, રથમાં વિરાજમાન થયેલી પ્રતિમાની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરે. **મહાપદ્મચક્રીએ** પણ પોતાની માતાના મનોરથ પૂર્ણ કરવા ઘણા આડંબરથી રથયાત્રા કરી.

કુમારપાલે કરેલી રથયાત્રા—કુમારપાળે કરેલી

રથયાત્રા આ રીતે કહી છે—ચૈત્ર માસની આઠમને દિવસે ચોથે પહોરે જાણે ચાલતો મેરૂ પર્વત જ ન હોય! એવો અને સુવર્ણમય મ્હોટા દંડ ઉપર રહેલી ધ્વજા, છત્ર, ચામર વગેરે વસ્તુથી દીપતો એવો સુવર્ણમય રથ ઘણી ઋદ્ધિની સાથે નીકળે છે, તે વખતે હર્ષથી નગરવાસી લોકો એકઠા મળીને મંગળકારી જય જય શબ્દ કરે છે. શ્રાવકો સ્નાત્ર તથા ચંદનનું વિલેપન કરી સુગંધી પુષ્પોથી પૂજાયેલી શ્રી પાર્શ્વજિનની પ્રતિમાને કુમારપાળના બંધાવેલા મંદિર આગળ ઉભા રહેલા રથમાં ઘણી ઋદ્ધિથી સ્થાપન કરે છે. વાજિંત્રના શબ્દથી જગતને ભરી દેનાર અને હર્ષથી મંગળ ગીતો ગાનારી સુંદર સ્ત્રીઓની તથા સામંતના અને મંત્રીઓના મંડળની સાથે તે રથ કુમારપાળના રાજમહેલ આગળ જાય પછી રાજા રથની અંદર પધરાવેલી પ્રતિમાની પટ્ટવસ્ત્ર, સુવર્ણમય આભૂષણ વગેરે વસ્તુઓથી પોતે પૂજા કરે, અને વિવિધ પ્રકારના ગાયન, નાટક વગેરે કરાવે. પછી તે રથ ત્યાં એક રાત રહી સિંહદ્વારની બહાર નીકળે, અને ફરકતી ધ્વજાઓથી જાણે નૃત્ય જ કરી રહેલો ન હોય! એવા પટમંડપમાં આવીને રહે. પ્રભાતકાલે રાજા ત્યાં આવી રથમાં શોભતી જિનપ્રતિમાની પૂજા વગેરે કરે અને ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ પોતે આરતી ઉતારે. પછી હાથી જોતરેલો રથ સ્થાનકે બંધાવેલા ઘણા પટ્ટમંડપમાં રહતો નગરમાં ફરે.

તીર્થયાત્રા અને તેની વિધિ-હવે ત્રીજી તીર્થયાત્રાનું સ્વરૂપ કહું છું. તેમાં શ્રી શત્રુંજય, ગિરનાર વગેરે તીર્થો સમજવાં. તેમજ તીર્થંકરોની જન્મ, દીક્ષા, જ્ઞાન, નિર્વાણ

અને વિહારની ભૂમિઓ પણ ઘણા ભવ્ય જીવોને શુભ ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે અને ભવસમુદ્રમાંથી તારે છે, માટે તે ભૂમિઓ પણ તીર્થ જ કહેવાય છે. આ તીર્થોને વિષે સમ્યક્ત્વશુદ્ધિ માટે જવું તે તીર્થયાત્રા કહેવાય છે. તેનો વિધિ.

એકઆહાર, સચિત્તપરિહાર, ભૂમિશયન, બ્રહ્મચર્યવ્રત વગેરે કઠણ અભિગ્રહો યાત્રા કરાય ત્યાં સુધી પળાય એવા પ્રથમ ગ્રહણ કરવા. પાલખી, સારા ઘોડા, પલંગ વગેરે સમગ્ર ઋદ્ધિ હોય, તો પણ યાત્રા કરવા નીકળેલા ધનાઢ્ય શ્રાવકને પણ શક્તિ હોય તો પગે ચાલવું જ ઉચિત છે. કેમકે–યાત્રા કરનારે છ'રી પાળવી એકાહારી, સમક્તિધારી, ભૂમિશયનકારી, સચિત્તપરિહારી, પાદચારી અને બ્રહ્મચારી રહેવું. લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે–યાત્રા કરતાં વાહનમાં બેસે તો યાત્રાનું અર્ધું ફળ જાય, પગરખાં પહેરે તો ફળનો ચોથો ભાગ જાય, મુંડન ન કરે તો ત્રીજો ભાગ જાય, અને તીર્થે જઈને દાન લે તો યાત્રાનું સર્વ ફળ જતું રહે. માટે તીર્થયાત્રા કરનાર પુરુષે એક ટંક ભોજન કરવું, ભૂમિ ઉપર સૂવું અને સ્ત્રી ઋતુવંતી છતાં પણ

બ્રહ્મચારી રહેવું. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે અભિગ્રહ લીધા પછી શક્તિ પ્રમાણે રાજાને ભેટણું વગેરે આપી પ્રસન્ન કરી તેની આજ્ઞા લેવી. યાત્રામાં સાથે લેવા માટે શકિત પ્રમાણે ઉત્તમ મંદિર તૈયાર કરવાં. સ્વજનના તથા સાધર્મિક ભાઇઓના સમુદાયને યાત્રાએ આવવા માટે પ્રેમપૂર્વક નિમંત્રણ કરવું. પરમભક્તિથી સદ્ગુરુને પણ નિમંત્રણ કરવું, અમારી પ્રવર્તાવવી. જિનમંદિરોમાં મહાપૂજાદિ મહોત્સવ કરાવવા. જેની પાસે ભાતું ન હોય તેને ભાતું તથા જેને વાહન ન હોય તેને વાહન આપવું. નિરાધાર માણસોને પૈસાનો તથા સારા વચનનો આધાર આપવો. **યોગ્ય મદદ આપીશ** એવી ઉદ્ઘોષણા કરી ઉત્સાહ વિનાના યાત્રાળુ લોકોને પણ સાર્થવાહની પેઠે હિમ્મત આપવી; આડંબરથી મ્હોટા અને અંદરના ભાગમાં ઘણા સમાસવાળી કોઠીઓ, શરાવલાં, કનાતો, તંબૂઓ, મ્હોટી કઢાઈયું તથા બીજાં પણ પાણીનાં મ્હોટાં વાસણો વગેરે કરાવવાં. ગાડાં, પડદાવાળા રથ, પાલખી, પોઠિયા, ઉંટ, અશ્વ વગેરે વાહનો સજ્જ કરાવવાં. શ્રીસંઘની રક્ષાને સારૂ ઘણા શૂર અને સુભટોને સાથે લેવા, અને કવચ શિરસ્ત્રાણુ વગેરે ઉપકરણુ આપીને તેમનો સત્કાર કરવો. ગીત, નૃત્ય, વાજિંત્ર વગેરે સામગ્રી તૈયાર કરાવવી. પછી સારા શકુન; નિમિત્ત વગેરે જોઈને ઘણા ઉત્સાહવાળા થઈ સારા મુહુર્તે જવું.

માર્ગમાં યાત્રાળુના સર્વ સમુદાયને એકઠો કરવો. સારાં પક્વાન્નો જમાડી તેમને તાંબૂલ વગેરે આપવું. તેમને અંગે આભૂષણુ તથા વસ્ત્રો પહેરાવવાં. સારા પ્રતિષ્ઠિત, ધર્મિષ્ઠ, પૂજ્ય અને ઘણા ભાગ્યશાળી પુરુષો પાસે સંઘવી-

પણાનું તિલક કરાવવું. સંઘપૂજા વગેરે મ્હોટો ઉત્સવ કરવો. બીજાઓ પાસે પણ યોગ્યતા પ્રમાણે સંઘવીપણા વગેરેનું તિલક કરવાનો ઉત્સવ કરાવવો. સંઘનું જોખમ માથે લેનારા, આગળ ચાલનારા, પાછળ રહી રક્ષણ કરનારા તથા મુખ્યપણે સંઘનું કામ કરનારા વગેરે લોકોને યોગ્ય સ્થાનકે રાખવા. શ્રી સંઘના ચાલવાના તથા મુકામ વગેરેના જે ઠરાવ થયા હોય, તે સર્વ પ્રસિદ્ધ કરવા. માર્ગમાં સર્વે સાધર્મીઓની સારી પેઠે સારસંભાળ કરવી. કોઈનું ગાડાનું પૈડું ભાંગે, અથવા બીજી કાંઈ હરકત આવે તો પોતે તેમને સર્વ શક્તિએ યોગ્ય મદદ કરવી.

દરેક ગામમાં તથા નગરમાં જિનમંદિરોને વિષે સ્નાત્ર, મ્હોટી ધ્વજા ચઢાવવી. ચૈત્યપરિપાટી વગેરે મ્હોટો ઉત્સવ કરવો, જીર્ણોદ્ધાર વગેરેનો પણ વિચાર કરવો. તીર્થનાં દર્શન થયે સોનું, રત્ન, મોતી આદિ વસ્તુ વડે વધામણી કરવી. લાપશી, લાડુ આદિ વસ્તુ મુનિરાજને વહોરાવવી. સાધર્મિક–વાત્સલ્ય કરવું. ઉચિતપણે દાન વગેરે આપવું તથા મ્હોટો પ્રવેશોત્સવ કરવો. તીર્થે દાખલ થયા પછી પહેલાં હર્ષથી પૂજા, ઢૌકન વગેરે આદરથી કરવું. અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવી તથા સ્નાત્ર વિધિથી કરવું. માળ પહેરાવવી વગેરે કરવું. દુધ (ઘી)ની ધારાવડી દેવી. પહેરામણી મૂકવી. જિનેશ્વર ભગવાનની નવાંગે પૂજા કરવી તથા ફૂલઘર, કેલિઘર વગેરે મહાપૂજા રેશમી વસ્ત્રમય ધ્વજાનું દાન, કોઈને હરકત ન પડે એવું દાન (સદાવ્રત), રાત્રિજાગરણ, ગીત, નૃત્ય વગેરે નાનાવિધ ઉત્સવ, તીર્થપ્રાપ્તિ–નિમિત્ત ઉપવાસ,

છઠ્ઠ વગેરે તપસ્યા કરવી. ક્રોડ, લાખ ચોખા વગેરે વિવિધ વસ્તુ વિવિધ ઉજમણામાં મૂકવી. જાતજાતના ચોવીશ, બાવન, બોતેર અથવા એકસો આઠ ફળો અથવા બીજી જાતજાતની એટલી જ વસ્તુઓ તથા સર્વ ભક્ષ્ય અને ભોજ્ય વસ્તુથી ભરેલો થાળ ભગવાન આગળ ધરવો. તેમજ રેશમી વગેરે ઉત્તમ વસ્ત્રના છોડ (ચંદ્રુઆ.) પહેરામણી, અંગલૂછણાં, દીવાને સારું તેલ, ધોતિયા, ચંદન, કેસર, ભોગની વસ્તુ, પુષ્પ લાવવાની છાબડી, પિંગાનિંકા, કળશ, ધૂપધાણું, આરતી, આભૂષણ, દીવીઓ, ચામર, નાળીવાળા કળશ, થાળીઓ, કચોળા, ઘંટાઓ, ઝલરી, પટહ વગેરે વાજિંત્રો આપવાં. સૂતાર વગેરેનો સત્કાર કરવો. તીર્થની સેવા, વિણસતા તીર્થનો ઉદ્ધાર તથા તીર્થના રક્ષક લોકોનો સત્કાર કરવો. તીર્થને ગરાસ આપવો. સાધર્મિક વાત્સલ્ય, ગુરુની ભક્તિ તથા સંઘની પહેરામણી વગેરે કરવું. યાચક વગેરેને ઉચિત દાન આપવું. જિનમંદિર વગેરે ધર્મકૃત્યો કરવાં.

યાચકોને દાન આપવાથી કીર્તિમાત્ર થાય છે. એમ સમજી તે નિષ્ફળ છે એમ ન માનવું; કેમકે યાચકો પણ દેવના, ગુરુના તથા સંઘના ગુણો ગાય છે માટે તેમને આપેલું દાન બહુ ફળદાયી છે. ચક્રવર્ત્તી વગેરે લોકો જિનેશ્વર ભગવાનના આગમનની વધામણી આપનારને પણ સાડાબાર ક્રોડ સોનૈયા જેટલું પ્રીતિ દાન આપતા હતા. સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે-સાડાબાર ક્રોડ સોનૈયા જેટલું, ચક્રવર્તીનું પ્રીતિદાન જાણવું. આ રીતે યાત્રા કરી પાછો વળતો સંઘવી ઘણા ઉત્સવથી પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કરે.

પછી દેવાહ્વાનાદિ ઉત્સવથી કરે; અને એક વર્ષ સુધી તીર્થો-પવાસ વગેરે કરે. આ રીતે તીર્થયાત્રાનો વિધિ કહ્યો છે. [**વિક્રમરાજા આદિ સંઘનું વૃત્તાંત** શ્રીસિદ્ધસેન દિવાકરે પ્રતિબોધ પમાડેલા વિક્રમાદિત્ય રાજા **શત્રુંજયની** યાત્રાએ ગયા ત્યારે તેના સંઘમાં **૧૬૯** સોનાના અને **૫૦૦** દાંત, ચંદનાદિમય જિનમંદિર હતાં. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર વગેરે **૫૦૦૦** આચાર્ય હતા. ચૌદ મુકુટધારી રાજાઓ હતા. તથા સીત્તેરલાખ શ્રાવકનાં કુટુંબ, **૧૧૦૦૯૦૦૦** ગાડાં, અઢાર લાખ ઘોડા, ૭૬૦૦ હાથીઓ અને જ ઊંટ, બળદ વિ. ઘણા હતાં.

કુમારપાળે કાઢેલા સંઘમાં સુવર્ણરત્નાદિમય અઢારસો ચુમ્મોતેર (**૧૮૭૪**) જિનમંદિર હતા. થરાદમાં પશ્ચિમ મંડળિક નામે પ્રસિદ્ધ એવા **આભુ** સંઘવીની યાત્રામાં સાતસો (**૭૦૦**) જિનમંદિર હતાં, અને તેણે યાત્રામાં બાર ક્રોડ સોનૈયાનો વ્યય કર્યો. **પેથડ** નામા શ્રેષ્ઠીએ તીર્થનાં દર્શન કર્યાં ત્યારે અગિયાર લાખ રૂપામય ટંકનો વ્યય કર્યો, અને તેના સંઘમાં બાવન દેરાસર અને સાત લાખ માણસ હતાં. વસ્તુપાળ મંત્રીએ કરેલી સાડીબાર યાત્રાઓ પ્રસિદ્ધ છે.

૪.સ્નાત્ર મહોત્સવ તથા જિનમંદિરમાં દરરોજ ઘણા આડંબરથી સ્નાત્રોત્સવ કરવો, તેમ કરવાની શક્તિ ન હોય તો દરેક પર્વને વિષે કરવો, તેમ પણ ન કરી શકાય તો વર્ષમાં એક વાર તો અવશ્ય સ્નાત્રોત્સવ કરવો, તેમાં મેરૂની રચના કરવી. અષ્ટ માંગળિકની સ્થાપના કરવી. નૈવેદ્ય ધરવું તથા ઘણા બાવનાચંદન, કેશર, સુંગધી પુષ્પો અને ભોગ વગેરે સકળ વસ્તુનો સમુદાય એકઠો કરવો. સંગીત આદિની સામગ્રી સારી રીતે તૈયાર કરવી. રેશમી વસ્ત્રમય મહાધ્વજા આપવી, અને પ્રભાવના વગેરે કરવી. સ્નત્રોત્સવમાં પોતાની સંપત્તિ, કુળ, પ્રતિષ્ઠા વગેરેને અનુસરી સર્વ શક્તિવડે ધનનો વ્યય વગેરે કરી સર્વ આડંબરથી જિનમતની ઘણી પ્રભાવના કરવાને સારૂ પ્રયત્ન કરવો. સંભળાય છે કે–પેથડ શેઠે **શ્રી ગિરનારજી** ઉપર સ્નાત્ર–મહોત્સવને અવસરે છપ્પન ઘડી પ્રમાણ સુવર્ણ આપી ઇંદ્રમાળા પહેરી. અને તેણે શ્રી શત્રુંજય ઉપર તથા ગિરનારજી ઉપર એક જ સુવર્ણમય ધ્વજા આપી. તેના પુત્ર ઝાંઝણ શેઠે તો રેશમી વસ્ત્રમય ધ્વજા આપી. આ રીતે સ્નાત્રોત્સવનું સ્વરૂપ કહ્યું છે.

૫-૬-૭.દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ-દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિને માટે દરેક વર્ષે માળોદ્ઘાટન કરવું. તેમાં **ઈંદ્રમાળા** અથવા બીજી માળા દરવર્ષે શક્તિ પ્રમાણે ગ્રહણ કરવી. શ્રી કુમારપાળના સંઘમાં માળોદ્ઘાટન થયું ત્યારે વાગ્ભટ્ટ મંત્રી વગેરે સમર્થ લોકો ચારલાખ, આઠલાખ ઈત્યાદિ સંખ્યા બોલવા લાગ્યા.તે સમયે સોરઠ દેશનો મહુવાનો રહીશ પ્રાગ્વાટ હંસરાજ ધીરૂનો પુત્ર જગડુ, મલિનવસ્ત્ર પહેરી ત્યાં ઉભો હતો. તેણે સવાક્રોડની રકમ

કહી. આશ્ચર્યથી કુમારપાળ રાજાએ પૂછયું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે—મ્હારા પિતાએ નૌકામાં બેસી દેશ–દેશાંતર વ્યાપાર કરી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી સવા સવા ક્રોડ સોનૈયાની કિંમતનાં પાંચ માણિકય રત્ન ખરીદ્યાં, અને અંત વખતે મને કહ્યું કે– "શ્રીશત્રુંજય, ગિરનાર અને દેવપટ્ટન ભગવાનને એકેક રત્ન ચડાવવું. અને બે રત્ન પોતાને માટે રાખવાં." પછી જગડુશાએ તે ત્રણે રત્નો સુવર્ણજડિત કરી શત્રુંજય ઋષભદેવ ભગવાનને, ગિરનાર શ્રી નેમિનાથજીને તથા દેવપટ્ટણ શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામિને કંઠાભરણ તરીકે આપ્યાં.

એક વખતે શ્રી ગિરનારજી ઉપર દિગંબર તથા શ્વેતાંબર એ બંનેના સંઘ સમકાળે આવી પહોંચ્યા અને બન્ને જણાએ અમારું તીર્થ કહી વિવાદ કરવા માંડયો. ત્યારે 'જે ઇંદ્રમાળા પહેરે તેનું આ તીર્થ છે' એવા વૃદ્ધ જનોના વચનથી પેથડ શેઠે છપ્પન ધડી પ્રમાણ સુવર્ણ આપી ઇંદ્રમાળા પહેરી અને યાચકોને ચાર ધડી પ્રમાણ સુવર્ણ આપી તીર્થ પોતાનું છે એમ સિદ્ધ કર્યું. આ રીતે જ પહેરામણી, નવી ધોતીઓ, જાતજાતના ચંદરવા, અંગલૂછણાં, દીપક, તેલ, ઊંચું ચંદન, કેસર ભોગ વગેરે જિનમંદિરે ખપમાં આવતી વસ્તુઓ દરવર્ષે શક્તિ પ્રમાણે આપવી. તેમજ ઉત્તમ આંગી વેલ બુટ્ટિની રચના, સર્વાંગનાં આભૂષણ, ફૂલઘર, કેલિઘર, પૂતળીના હાથમાંના ફુવારા વગેરે રચના તથા વિવિધ પ્રકારનાં ગાયન, નૃત્ય વગેરે ઉત્સવવડે **મહાપૂજા** તથા **રાત્રિજાગરણ** કરવાં.

૬.૯૪ જેમ એક શેઠે સમુદ્રમાં મુસાફરી કરવા જતાં એક લાખ

દ્રવ્ય ખરચીને મહાપૂજા ભણાવીને મનગમતો લાભ થવાથી બાર વર્ષે પાછો આવ્યો ત્યારે હર્ષથી એક ક્રોડ રૂપિયા ખરચી જિનમંદિરે મહાપૂજા વગેરે ઉત્સવ કર્યો.

૮. **શ્રુતજ્ઞાનની આરાધના** તેમજ પુસ્તક વગેરેમાં રહેલા શ્રુતજ્ઞાનની કપૂર આદિ વસ્તુવડે, સામાન્ય પૂજા તો ગમે ત્યારે બની શકે તેમ છે. મૂલ્યવાન વસ્ત્ર વગેરે વસ્તુવડે વિશેષ પૂજા તો દરમાસે, અજવાળી પાંચમને દિવસે શ્રાવકને કરવી યોગ્ય છે. તેમ કરવાની શક્તિ ન હોય તો જઘન્યથી વર્ષમાં એક વાર તો અવશ્ય કરવી જ, આ વાત જન્મ-કૃત્યની અંદર આવેલા જ્ઞાન-ભક્તિદ્વારમાં વિસ્તારથી કહીશું. [પ્રથમ જ્ઞાનની વિરાધનાથી બચવું પછી જ્ઞાનભક્તિ કરવી.]

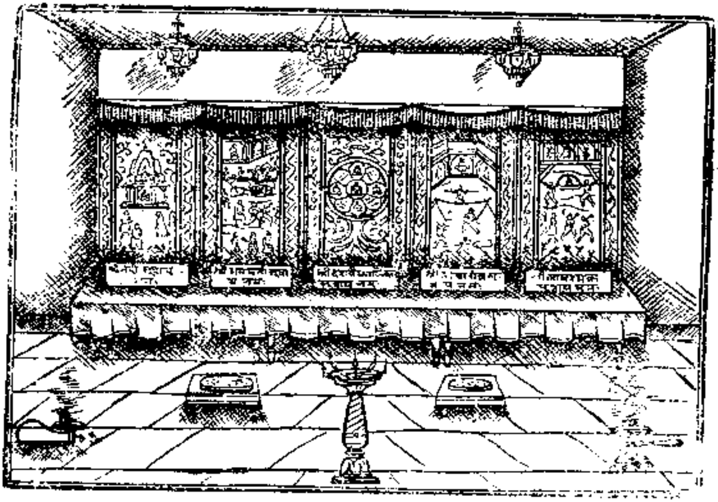

૯. **ઉદ્યાપન મહોત્સવ**-તેમ જ નવકાર, આવશ્યક સૂત્ર, ઉપદેશમાળા, ઉત્તરાધ્યયન વગેરે જ્ઞાન, દર્શન અને જુદા

જુદા પ્રકારના તપ સંબંધી ઉજમણામાં જઘન્યથી એક ઉજમણું તો દરવર્ષે યથાવિધિ જરૂર કરવું. કેમકે માણસોની ઉજમણું કરવાથી લક્ષ્મી સારે સ્થાનકે જોડાય, તપસ્યા પણ સફળ થાય, અને નિરંતર શુભ ધ્યાન, ભવ્ય જીવોને સમકિતનો લાભ, જિનેશ્વર મહારાજની ભક્તિ તથા જિનશાસનની શોભા થાય, એટલા ગુણ થાય છે. તપસ્યા પૂરી થયા પછી ઉજમણું કરવું તે નવા બનાવેલા જિનમંદિરે કળશ ચઢાવવા સમાન, ચોખાથીભરેલા પાત્ર ઉપર ફળ મૂકવા સમાન અથવા ભોજન કરી રહ્યા પછી તાંબૂલ દેવા સમાન છે.

શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિ પ્રમાણે નવકાર લાખ અથવા ક્રોડ વાર ગણી જિનમંદિરે સ્નાત્રોત્સવ, સાધર્મિક વાત્સલ્ય, સંઘપૂજા વગેરે ઘણા આડંબરથી કરવું. લાખ અથવા ક્રોડ ચોખા, અડસઠ સોનાની અથવા રૂપાની વાડકિયો, પાટિયો, લેખણો તથા રત્નો, મોતી, પરવાળાં, નાણું, તેમજ નાળિયેર વગેરે અનેક ફળો, જાતજાતનાં પક્વાન્નો, ધાન્યો તથા ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય એવી અનેક વસ્તુઓ, કપડાં વગેરે વસ્તુઓ મૂકી નવકારનું ઉજમણું કરનાર, ઉપધાન કરવા આદિવિધિ સહિત માળા પહેરી આવશ્યક સૂત્રનું ઉજમણું કરનાર, ગાથાની સંખ્યા માફક એટલે પાંચસો ચુમ્માલીશ પ્રમુખ મોદક; નાળિયેર, વાટકિયો વગેરે વિવિધ વસ્તુ મૂકીને ઉપદેશમાળાદિકનાં ઉજમણાં કરનાર, સોનૈયા વગેરે વસ્તુ નાખી લાડવા આદિ વસ્તુની પ્રભાવના કરી દર્શનાદિકનાં ઉજમણાં કરનારા ભવ્ય જીવો પણ હાલના કાળમાં દેખાય છે. માળા પહેરવી એ મ્હોટું ધર્મકૃત્ય છે, કેમકે નવકાર,

ઇરિયાવહી ઇત્યાદિ સૂત્રો શક્તિપ્રમાણે તથા વિધિ સહિત ઉપધાન વહ્યા વિના ભણવાં-ગણવાં એ અશુદ્ધ ક્રિયા ગણાય છે. શ્રુતની આરાધના માટે જેમ સાધુઓને યોગવહેવા, તેમ શ્રાવકોને ઉપધાનતપ જરૂર કરવું જોઇએ. માળા પહેરવી એજ ઉપધાનતપનું ઉજમણું છે; કોઈ જીવ ઉપધાનતપ યથાવિધિ કરી, પોતાના કંઠમાં નવકાર આદિ સૂત્રની માળા તથા ગુરુએ પહેરાવેલી સૂતરની માળા ધારણ કરે છે, તે બે પ્રકારની શિવશ્રી (નિરુપદ્રવપણું અને મોક્ષલક્ષ્મી) ઉપાર્જે છે. મુક્તિરૂપ કન્યાની વરમાળા જ ન હોય! સુકૃતરૂપ જળ ખેંચી કાઢવાની ઘડાની માળા ન હોય! તથા પ્રત્યક્ષ ગુણોની ગુંથેલી માળા જ ન હોય! એવી માળા પુણ્યવાનથી જ પહેરાય છે. આ રીતે અજવાળી પાંચમ વગેરે વિવિધ તપસ્યાઓ, ઉજમણાં પણ તે તે તપસ્યાના ઉપવાસ વગેરેની સંખ્યા પ્રમાણે નાણું, વાટકિયો, નાળિયેર, લાડુ વગેરે જુદી જુદી વસ્તુ મૂકી યથાશ્રુત સંપ્રદાયને અવલંબીને કરવાં.

૧૦. શાસનની પ્રભાવના તેમજ તીર્થની પ્રભાવનાને માટે શ્રી ગુરુ મહારાજ પધારવાના હોય ત્યારે તેમનું સામૈયું, પ્રભાવના વગેરે દરવર્ષે જઘન્યથી એકવાર તો શક્તિ પ્રમાણે જરૂર કરવી જ. તેમાં શ્રીગુરુ મહારાજનો પ્રવેશોત્સવ બધી રીતે ઘણા આડંબરથી ચતુર્વિધ સંઘ સહિત સામા જઈ તથા શ્રીગુરુ મહારાજનો તથા સંઘનો સત્કાર વગેરે કરીને શક્તિ પ્રમાણે કરવો; કેમકે-શ્રીગુરુ મહારાજને સન્મુખ ગમન, વંદન, નમસ્કાર અને સુખશાતાની પૃચ્છા કરવાથી ચિરકાળથી સંચિત કરેલું પાપ એક ઘડી વારમાં શિથિલ

બંધવાળું થાય છે. પેથડ શેઠે તપા૦ શ્રી ધર્મઘોષસૂરિજીના પ્રવેશોત્સવમાં બહોંતેર હજાર ટંકનો વ્યય કર્યો. 'સંવેગી સાધુઓનો પ્રવેશોત્સવ કરવો એ વાત અનુચિત છે' એવી ખોટી કલ્પના કરવી નહી, કેમકે સિદ્ધાંતમાં-સામું જઈ તેમનો સત્કાર કર્યાનું પ્રતિપાદન કરેલ છે, એ જ વાત સાધુની પ્રતિમાને અધિકારે શ્રી **વ્યવહારભાષ્ય**માં કહી છે.

પ્રતિમા પૂરી થાય ત્યારે પ્રતિમાવહન સાધુ જ્યાં સાધુઓનો સંચાર હોય એવા ગામમાં પોતાને પ્રકટ કરે, અને સાધુને અથવા શ્રાવકને સંદેશો કહેવરાવે. પછી ગામનો રાજા, અધિકારી અથવા તે ન હોય તો શ્રાવિકાઓનો અને સાધુ સાધ્વીઓનો સમુદાય તે પ્રતિમાવહન સાધુનો આદરસત્કાર કરે. આ ગાથાનો ભાવાર્થ એવો છે કે-"પ્રતિમા પૂરી થાય ત્યારે જે નજીકના ગામમાં ઘણા ભિક્ષાચરો તથા સાધુઓ વિચરતા હોય ત્યાં આવી પોતાને પ્રકટ કરે, અને તેમ કરતાં જે સાધુ અથવા શ્રાવક જોવામાં આવે, તેની પાસે સંદેશો કહેવરાવે કે, "મેં પ્રતિમા પૂરી કરી અને તેથી હું આવ્યો છું." પછી ત્યાં આચાર્ય હોય તે રાજાને આ વાત જાહેર કરે. "અમુક મોટા તપસ્વી સાધુએ પોતાની તપસ્યા યથાવિધિ પૂરી કરી છે, તેથી તેનો ઘણા સત્કારથી ગચ્છમાં પ્રવેશ કરાવવો છે" પછી રાજા, તે ન હોય તો ગામનો અધિકારી, તે ન હોય તો સમૃદ્ધ શ્રાવકવર્ગ અને તે પણ ન હો તો સાધુ-સાધ્વી આદિ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘ પ્રતિમાવહન સાધુનો યથાશક્તિ સત્કાર કરે. ઉપર ચંદરવો બાંધવો, મંગળ વાજિંત્રો વગાડવાં, સુગંધી વાસક્ષેપ કરવો વગેરે

સત્કાર કહેવાય છે એવો સત્કાર કરવામાં ગુણ છે, તે એવો કે પ્રવેશને વખતે સત્કાર કરવાથી જૈનશાસન ઘણું શોભે છે. બીજા સાધુઓને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે કે– 'જેથી એવી શાસનની ઉન્નતિ થાય છે, તે સત્કૃત્ય અમે પણ એવી રીતે કરીશું', તેમજ શ્રાવક–શ્રાવિકાઓની તથા બીજાઓની પણ જિનશાસન ઉપર બહુમાન બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, "જેમાં એવા મ્હોટા તપસ્વીઓ થાય, તે જિનશાસન મહાપ્રતાપી છે," તેમજ ખોટા તીર્થિકોની હીલના થાય છે, કેમકે તેમનામાં એવા મહાસત્ત્વવંત પુરુષો નથી. તેમજ પ્રતિમા પૂરી કરનાર સાધુનો સત્કાર કરવો એ આચાર છે.

વળી તીર્થની વૃદ્ધિ થાય છે, એટલે કે પ્રવચનનો અતિશય જોઈને ઘણા ભવ્ય જીવો સંસારથી વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લે છે. આ રીતે વ્યવહારભાષ્યની વૃત્તિમાં કહ્યું છે. તેમજ શક્તિ પ્રમાણે શ્રાસંઘની પ્રભાવના કરવી. એટલે બહુમાનથી શ્રીસંઘને આમંત્રણ કરવું, તિલક કરવું, ચંદન, જવાદિ, કપૂર, કસ્તુરી વગેરે સુગંધી વસ્તુનો લેપ કરવો, સુગંધી ફૂલ અર્પણ કરવાં, નાળિએર આદિ વિવિધ ફળ આપવાં તથા તાંબૂલ અર્પણ કરવું. વગેરે પ્રભાવના કરવાથી તીર્થંકરપણું વગેરે શુભ ફળ મળે છે.

કહ્યું છે કે–અપૂર્વજ્ઞાનગ્રહણ, શ્રુતની ભક્તિ, અને પ્રવચનની પ્રભાવના આ ત્રણ કારણોવડે જીવને તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત થાય છે. ભાવના શબ્દ કરતાં પ્રભાવના શબ્દમાં 'પ્ર' એક અક્ષર વધારે છે, તે યુક્તજ છે. કેમકે ભાવના તો તેના કરનારનેજ મોક્ષ આપે છે, અને પ્રભાવના તો તેના કરનારને તથા બીજાને પણ મોક્ષ આપે છે.

આલોયણા–વળી ગુરુનો યોગ હોય તો દરવર્ષે જઘન્યથી એક વાર તો ગુરુ પાસે જરૂર આલોયણા લેવી. કારણ કે પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરવાથી તે દર્પણની માફક નિર્મળ થાય છે. આગમમાં શ્રી આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કેઃ– ચોમાસી તથા સંવત્સરીને વિષે આલોયણા તથા નિયમ ગ્રહણ કરેલા અભિગ્રહ કહીને નવા અભિગ્રહ લેવા. શ્રાદ્ધજીત-કલ્પ આદિ ગ્રંથોમાં આલોયણાવિધિ કહ્યો છે. તે નીચે પ્રમાણે પક્ખિ ચોમાસી અથવા સંવત્સરીને દિવસે તેમ ન બને તો, બાર વરસ જેટલા કાળે તો અવશ્ય ગીતાર્થ ગુરુ પાસે આલોયણા લેવી. ક્ષેત્રથી સાતસો યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં તથા કાળથી બાર વરસ સુધી ગીતાર્થ ગુરુની ગવેષણા કરવી.

૧૧. આલોયણા આપનાર ગુરુનું લક્ષણ-શાસ્ત્રમાં આલોયણા આપના૨આચાર્ય ગીતાર્થ એટલે નિશીથ વગેરે સૂત્ર-અર્થના જાણ, કૃતયોગી એટલે મન વચન કાયાના શુભ યોગ રાખનારા અથવા વિવિધ તપસ્યા કરનારા, અર્થાત્ વિવિધ પ્રકારના શુભ ધ્યાનથી તથા વિશેષ તપસ્યાથી પોતાના જીવને તથા શરીરને સંસ્કાર કરનારા. નિરતિચાર ચારિત્ર પાળનારા, આલોયણા લેનાર પાસે બહુ યુક્તિથી જુદા જુદા પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત્ત તથા તપ આદિ કબૂલ કરાવવામાં કુશળ, આલોયણા તરીકે આપેલી તપસ્યા વગેરે કરવામાં કેટલો શ્રમ પડે છે? તેના જાણ, આલોયણા લેનારનો મ્હોટો દોષ સાંભળવામાં આવે, તો પણ વિષાદ ન કરનારા, આલોયણા લેનારને જુદાં જુદાં દૃષ્ટાંત કહી વૈરાગ્યના વચનથી ઉત્સાહ આપનારા કહ્યા છે. ૧. જ્ઞાનાદિ પાંચઆચારને પાલન કરનારા, ૨

આલોએલા દોષનું બરાબર મનમાં સ્મરણ રાખનારા, ૩ વ્યવહારવાન્ એટલે પાંચ પ્રકારનો વ્યવહાર જાણી પ્રાયશ્ચિત્ત આપવામાં સમ્યક્ પ્રકારે વર્તન કરનારા, તે એ કે (૧) પહેલો **આગમવ્યવહાર** તે કેવળી, મનઃ પર્યવજ્ઞાની, ચતુર્દશપૂર્વી, દશપૂર્વી અને નવપૂર્વીનો જાણવો. (૨) બીજો **શ્રુતવ્યવહાર** તે આઠથી અર્ધ પૂર્વ સુધીના પૂર્વધર, અગીઆર અંગના ધારક તથા નિશીથાદિક સૂત્રના જાણ વગેરે સર્વે શ્રુતજ્ઞાનીઓનો જાણવો. (૩) ત્રીજો **અજ્ઞાવ્યવહાર** તે ગીતાર્થ બે આચાર્યો દૂર દેશમાં રહેલા હોવાથી એક બીજાને મળી ન શકે તેમજ તેનુ કોઈ જાણી ન શકે તેવી રીતે જે માંહોમાંહે આલોયણા પ્રાયશ્ચિત આપે છે તે પ્રમાણે જાણવો. (૪) ચોથો **ધારણાવ્યવહાર** તે પોતાના ગુરુએ જે દોષોનું જે પ્રાયશ્ચિત આપ્યું હોય, તે ધ્યાનમાં રાખી તે મુજબ બીજાને આપવુ તે રૂપ જાણવો. (૫) પાંચમો **જીતવ્યવહાર** તે સિદ્ધાંતમાં જે દોષનું જેટલું પ્રાયશ્ચિત કહ્યું હોય, તે કરતાં ઓછું અથવા અધિક પ્રાયશ્ચિત પરંપરાને અનુસરીને આપવું એ રૂપ જાણવો. હાલમાં આ **જીતવ્યવહાર** મુખ્ય છે.

૪ આલોયણા લેનાર શરમથી બરાબર ન કહેતો હોય તો તેને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરનારી કથાઓ એવી રીતથી કહે કે, તે સાંભળતાં જ આલોયણા લેનાર શરમ છોડીને સારી રીતે આલોવે. ૫ આલોયણા લેનારની સમ્યક્ પ્રકારે શુદ્ધિ કરે એવા. ૬ આલોયણા આપી હોય તે બીજાને ન કહેનારા. ૭ જે જેટલું પ્રાયશ્ચિત લઈ શકે તેને તેટલું જ આપનારા. ૮ સમ્યક્ આલોયણા અને પ્રાયશ્ચિત ન કરનારને આ ભવમાં

તથા પરભવમાં કેટલું દુઃખ થાય છે. તે જાણનારા; એવા આઠ ગુણવાળા ગુરુ આલોયણા આપવાને સમર્થ છે એમ કહ્યું છે, આલોયણા લેવાના શુભ પરિણામથી ગુરુની પાસે જવા નીકળેલો ભવ્ય જીવ, જો કદાચ આલોયણા લીધા વિના વચ્ચે જ કાળ કરી જાય, તો પણ તે આરાધક થાય છે. સાધુએ અથવા શ્રાવકે પહેલાં તો પોતાના ગચ્છના જ જે આચાર્ય હોય, તેમની પાસે જરૂર આલોયણા લેવી. તેમનો જોગ ન હોય તો પોતાના જ ગચ્છના ઉપાધ્યાય, તે ન હોય તો પોતાના જ પ્રવર્તક, સ્થવિર અથવા ગણાવચ્છેદી એમની પાસે આલોયણા લેવી. પોતાના ગચ્છમાં ઉપર કહેલા પાંચેનો જોગ ન હોય તો સાંભોગિક–પોતાની સામાચારીને મળતા એવા બીજા ગચ્છમાં આચાર્ય આદિ પાંચેમાં જેનો જોગ મળે તેની પાસે આલોયણા લેવી.

સામાચારીને મળતા પરગચ્છમાં આચાર્યાદિ પાંચેનો યોગ ન હોય તો, ભિન્ન સામાચારીવાળા પરગચ્છમાં પણ સંવેગી આચાર્યાદિકમાં જેનો યોગ હોય, તેની પાસે આલોયણા લેવી. તેમ ન બને તો ગીતાર્થ પાસત્થાની પાસે આલોયણા લેવી. તેમ ન બને તો ગીતાર્થ પશ્ચાત્કૃત પાસે આલોવવું, સફેદ કપડાં પહેરનારો, મુંડી, કચ્છ વિનાનો રજોહરણ વગેરે ન રાખનારો, બ્રહ્મચર્ય પાળનારો, ભાર્યા રહિત અને ભિક્ષાવૃત્તિએ નિર્વાહ કરનારો એવો હોય તે સારૂપિક કહેવાય છે. સિદ્ધપુત્ર તો શિખા અને ભાર્યા સહિત હોય છે. ચારિત્ર તથા સાધુનો વેષ મૂકી ગૃહસ્થ થએલો તે પશ્ચાત્કૃત કહેવાય છે.

ઉપર કહેલા પાસત્થાદિકને પણ ગુરુની માફક વંદન

વગેરે યથાવિધિ કરવું. કારણ કે ધર્મનું મૂળ વિનય છે. જો પાસત્થાદિક પોતાને ગુણ રહિત માને અને તેથી જ તે વંદના ન કરાવે, તો તેને આસન ઉપર બેસાડી પ્રણામ માત્ર કરવો, અને આલોયણા લેવી.

ઉપર કહેલા પાસત્થાદિકનો યોગ ન મળે તો રાજગૃહી નગરીમાં ગુણશીલાદિક ચૈત્યને વિષે જ્યાં ઘણી વાર જે દેવતાએ અરિહંત, ગણધર વગેરે મહાપુરુષોને આલોયણા આપતાં દીઠા હોય, ત્યાં તે સમ્યગ્દષ્ટિ દેવતાને અઠ્ઠમ વગેરે તપસ્યાથી પ્રસન્ન કરી તેની પાસે આલોયણા લેવી, કદાચ તે સમયનો દેવતા ચવ્યો હોય અને બીજો ઉત્પન્ન થયો હોય તો તે મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જઈ અરિહંત ભગવાનને પુછી પ્રાયશ્ચિત્ત આપે છે. તેમ ન બને તો અરિહંતની પ્રતિમા આગળ આલોઈ પોતે જ પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરે. અરિહંતની પ્રતિમાનો પણ જોગ ન હોય તો પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશાએ મ્હોઢું રાખીને અરિહંતોની તથા સિદ્ધોની સમક્ષ આલોવે. પણ આલોયા વગર ન રહે. કેમકે, શલ્ય સહિત જીવ આરાધક કહેવાતો નથી. પોતે ગીતાર્થ નહીં હોવાથી ચરણશુદ્ધિ તથા આલોયણા આપવાથી થતું હિત ન જાણે; તો તે પુરુષ પોતાને અને આલોયણા લેનારને પણ સંસારમાં પાડે છે.

આલોચના સમયની શુદ્ધિ–જેમ બાળક બોલતું હોય ત્યારે તે કાર્ય અથવા અકાર્ય જે હોય તે સરળતાથી કહે છે, તેમ આલોયણા લેનારે માયા અથવા મદ ન રાખતાં આલોવવું; માયા મદ વગેરે દોષ ન રાખતાં વખતે વખતે

સંવેગભાવનાની વૃદ્ધિ કરી જે અકાર્યની આલોયણા કરે, તે અકાર્ય જરૂર ફરીથી ન કરે. જે પુરુષ શરમ વગેરેથી, રસાદિ ગારવમાં લપટાઈ રહ્યાથી એટલે તપસ્યા ન કરવાની ઈચ્છાથી અથવા હું બહુશ્રુત છું એવા અહંકારથી, અપમાનની બીકથી અથવા આલોયણા ઘણી આવશે એવા ડરથી ગુરુની પાસે પોતાના દોષ કહીને ન આલોવે, તે જરૂર આરાધક કહેવાતો નથી. તે તે સંવેગ ઉત્પન્ન કરનાર આગમવચનોનો વિચાર કરી તથા શલ્યનો ઉદ્ધાર ન કરવાનાં ખોટાં પરિણામ ઉપર નજર દઈ પોતાનું ચિત્ત સંવેગવાળું કરવું અને આલોયણા લેવી.

આલોયણ લેનારના દશ દોષ–

૧ ગુરુ થોડી આલોયણા આપશે, એમ ધારી તેમને વૈયાવચ્ચ વગેરેથી પ્રસન્ન કરી પછી આલોયણા લેવી. ૨ તેમજ આ ગુરુ થોડી તથા સહેલી આલોયણા આપવાનાં છે એવી કલ્પના કરી આલોવવું. ૩ જે પોતાના દોષ બીજા કોઈએ જોયા હોય, તે જ આલોવે, પણ બીજા છાના ન આલોવે. ૪ સૂક્ષ્મ (ન્હાના) દોષ ગણત્રીમાં ન ગણવા, અને બાદર (મ્હોટા) દોષની જ માત્ર આલોયણા લેવી. ૫ સૂક્ષ્મની આલોયણા લેનાર બાદર દોષ મૂકે નહિ. એમ જણાવવાને સારૂ તૃણ–ગ્રહણાદિ નાના દોષની માત્ર આલોયણા લેવી અને બાદરની ન લેવી. ૬ છન્ન એટલે પ્રકટ શબ્દથી ન આલોવવું. ૭ તેમજ શબ્દાકુળ એટલે ગુરુ સારી પેઠે ન જાણે એવા શબ્દના આડંબરથી અથવા આસપાસના લોકો સાંભળે તેવી રીતે આલોવવું. ૮ આલોવવું હોય તે ઘણા લોકોને સંભળાવે.

અથવા આલોયણા લઈ ઘણા લોકોને સંભળાવે. ૯ અવ્યક્ત એટલે છેદ ગ્રંથના જાણ નહિ એવા ગુરૂ પાસે આલોવવું. ૧૦ લોકમાં નિંદા વગેરે થશે એવા ભયથી પોતાના જેવા જ દોષને સેવન કરનાર ગુરુની પાસે આલોવવું.

આલોયણા લેવાના ફાયદા–૧ જેમ ભાર ઉપાડનારને ભાર ઉતારવાથી શરીર હલકું લાગે છે, તેમ આલોયણા લેનારને પણ શલ્ય કાઢી નાંખ્યાથી પોતાનો જીવ હલકો લાગે છે. ૨ આનંદ થાય છે. ૩ પોતાના તથા બીજાઓના પણ દોષ ટળે છે, એટલે પોતે આલોયણા લઈ દોષમાંથી છૂટો થાય છે એ જાહેર જ છે, તથા તેને જોઈને બીજાઓ પણ આલોયણા લેવા તૈયાર થાય છે તેથી તેમના દોષ પણ દૂર થાય છે. ૪ સારી રીતે આલોયણા કરવાથી સરળતા પ્રકટ થાય છે. ૫ અતિચારરૂપ મળ ધોવાઈ ગયાથી આત્માની શુદ્ધિ થાય છે. ૬ તેમજ આલોયણા લેવાથી દુષ્કર કામ કર્યું એમ થાય છે. કેમકે, દોષનું સેવન કરવું તે કાંઈ દુષ્કર નથી, અનાદિકાળથી દોષ–સેવનનો અભ્યાસ પડી ગયો છે, પણ દોષ કર્યા પછી તે આલોવવા એ દુષ્કર છે. કારણ કે મોક્ષ સુધી પહોંચે એવા પ્રબળ આત્મવીર્યના વિશેષ ઉલ્લાસથી જ એ કામ બને છે. નિશીથચૂર્ણીમાં પણ કહ્યું છે–કે જીવ જે દોષનું સેવન કરે છે તે દુષ્કર નથી; પણ સમ્યક્ પ્રકારે આલોવે તેજ દુષ્કર છે; માટે જ સમ્યક્ આલોયણાની ગણતરી પણ અભ્યંતર તપમાં ગણી છે, અને તેથી જ તે માસખમણ વગેરેથી પણ દુષ્કર છે. લક્ષ્મણાસાધ્વી વગેરેની તેવી વાત સંભળાય છે, તે નીચે આપી છે—

દ. ૯૫ લક્ષ્મણા આર્યાનું દૃષ્ટાંત-આ ચોવીશીથી અતીત કાળની એંશીમી ચોવીશીમાં એક બહુપુત્રવાન્ રાજાને સેંકડો માનતાથી એક બહુમાન્ય પુત્રી થઇ. તે સ્વયંવર મંડમાં પરણી, પણ દુર્દૈવથી ચોરીની અંદર જ પતિના મરણથી વિધવા થઈ. પછી તે સમ્યક્‌પ્રકારે શીલ પાળી સતી સ્ત્રીઓમાં પ્રતિષ્ઠા પામી, અને જૈનધર્મને વિષે ઘણી જ તત્પર રહી.

એક વખતે તે ચોવીશીના છેલ્લા અરિહંતે તેને દીક્ષા આપી. પછી તે લક્ષ્મણા એવા નામથી જાણીતી થઈ. એક વખતે ચકલા–ચકલીનો વિષયસંભોગ જોઈને તે મનમાં વિચારવા લાગી કે, "અરિહંત મહારાજે ચારિત્રિઓને વિષયસંભોગની કેમ અનુમતિ ન આપી? અથવા તે (અરિહંત) પોતે વેદ રહિત હોવાથી વેદનું દુઃખ જાણતા નથી." વગેરે મનમાં ચિંતવીને ક્ષણવારમાં લક્ષ્મણા સાધ્વી ઠેકાણે આવી અને પસ્તાવો કરવા લાગી. 'હવે હું આલોયણા શી રીતે કરીશ?" એવી તેને લજ્જા ઉત્પન્ન થઈ. પરંતુ શલ્ય રાખવાથી કોઈપણ રીતે શુદ્ધિ નથી, એ વાત ધ્યાનમાં લઈ તેણે આલોયણા કરવા પોતાને ધીરજ આપી, અને તે ત્યાંથી નીકળી. એટલામાં ઓચિંતો એક કાંટો પગમાં ભાંગ્યો તે અપશુકન થયાં એમ સમજી લક્ષ્મણા મનમાં ખીજવાઈ, અને "જે એવું માઠું ચિંતવે, તેને શું પ્રાયશ્ચિત્ત?" એમ બીજા કોઈ અપરાધીને (બ્હાને) પૂછી આલોયણા લીધી, પણ શરમને અંગે અને મ્હોટાઈનો ભંગ થશે એવી બીકથી લક્ષ્મણાએ પોતાનું નામ જાહેર કર્યું નહિ.

તે દોષના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે તેણે પચાસ વર્ષ સુધી

ઉગ્ર તપસ્યા કરી કહ્યું છે કે–વિગય રહિતપણે છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ, દશમ (ચાર ઉપવાસ) અને દુવાલસ (પાંચ ઉપવાસ) એ તપસ્યા દસ વર્ષ, તેમ ઉપવાસ સહિત બે વર્ષ, ભોજનવડે બે વર્ષ માસખમણ તપસ્યા સોળ વર્ષ, અને આંબિલ તપસ્યા વીસ વર્ષ. આ રીતે લક્ષ્મણા સાધ્વીએ પચાસ વર્ષ સુધી તપસ્યા કરી. આ તપસ્યા કરતાં તે સાધ્વીએ પ્રતિક્રમણ વગેરે આવશ્યક ક્રિયા આદિ મૂકી નહિ. તથા મનમાં દીનપણું કિંચિત્ પણ આણ્યું નહિ. આ રીતે દુષ્કર તપસ્યા કરી તો પણ લક્ષ્મણા સાધ્વી શુદ્ધ થઈ નહિ. છેવટ આર્ત્તધ્યાનમાં તેણે કાળ કર્યો. દાસી વગેરે અસંખ્યાત ભવોમાં ઘણાં આકરાં દુઃખ ભોગવી અંતે શ્રી પદ્મનાભ તીર્થંકરના તીર્થમાં તો સિદ્ધિ પામશે. કહ્યું છે કે–શલ્યવાળો જીવ ગમે તો દિવ્ય હજાર વર્ષ સુધી ઘણી ઉગ્ર તપસ્યા કરે, તો પણ શલ્ય હોવાથી તેની તે તપસ્યા તદ્દન નકામી છે, જેમ ઘણો કુશળ એવો પણ વૈદ્ય પોતાનો રોગ વૈદ્યને કહીને જ સાજો થાય, તેમ જ્ઞાની પુરૂષના પણ શલ્યનો ઉદ્ધાર બીજા જ્ઞાની પાસેથી જ થાય.

૭. તેમજ આલોચણા કરવાથી તીર્થંકરોની આજ્ઞા આરાધિત થાય છે. ૮ નિઃશલ્યપણું જાહેર થાય છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ઓગણત્રીશમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે–હે ભગવંત! જીવ આલોચણા લેવાવડે શું ઉત્પન્ન કરે છે? (જવાબ) ઋજુભાવને પામેલો જીવ અનંત સંસારને વધારનાર એવા માયાશલ્ય, નિયાણશલ્ય અને મિથ્યાદર્શન શલ્ય એ

ત્રણ પ્રકારના શલ્યથી રહિત નિષ્કપટ થઈ સ્રીવેદને તથા નપુંસકવેદને બાંધતો નથી, અને પૂર્વે બાંધ્યો હોય તો તેની નિર્જરા કરે છે. આલોયણના આઠ ગુણ છે. આ રીતે શ્રાદ્ધજીતકલ્પમાંથી તથા તેની વૃત્તિમાંથી લેશમાત્રઉદ્ધાર કરી કાઢેલો આલોયણા વિધિ પૂર્ણ થયો છે.

અતિશય તીવ્ર પરિણામથી કરેલા મ્હોટા તથા નિકાચિત્ થએલા પણ બાળહત્યા, સ્રીહત્યા, યતિહત્યા, દેવ, જ્ઞાન વગેરેના દ્રવ્યનું ભક્ષણ, રાજાની સ્રી સાથે ગમન વગેરેના મહાપાપની સમ્યક્ પ્રકારે આલોયણા કરી ગુરુએ આપેલું પ્રાયશ્ચિત્ત યથાવિધિ કરે તો તે જીવ તે જ ભવમાં શુદ્ધ થાય. એમ ન હોત તો **દૃઢપ્રહારી** વગેરેને તે જ ભવે મુક્તિ શી રીતે થાય? આલોયણા દરેક ચોમાસે અથવા દરવર્ષે જરૂર લેવી. આ રીતે વર્ષકૃત્ય ગાથાના ઉત્તરાર્ધનો અર્થ કહ્યો છે.

તપાગચ્છીય શ્રી રત્નશેખરસૂરિવિરચિત 'શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ'ની 'શ્રાદ્ધવિધિકૌમુદી' ટીકામાં પંચમ વર્ષ કૃત્ય–પ્રકાશનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ ગણિવર્ય શ્રી મહાયશસાગરજી મ. સા. દ્વારા સંપૂર્ણ થયો.

છઠ્ઠો પ્રકાશ : : જન્મકૃત્ય

जम्मंमि वासठाणं, तिवग्गसिध्धीइ कारण उचिअं ।
उचिअं विज्जागहणं, पाणिग्गहणं च मित्ताई ॥१४॥ मूल

હવે જન્મકૃત્ય ત્રણ ગાથા તથા અઢાર દ્વારવડે કહે છે.

૧. નિવાસસ્થાન કેવું અને ક્યાં રાખવું ?

જન્મરૂપ બંદીખાનામાં પહેલાં નિવાસસ્થાન ઉચિત લેવું. જેથી ત્રિવર્ગની એટલે ધર્માર્થકામની સિદ્ધિ થાય એવું. ત્યાં રહેવું, બીજે ન રહેવું, કેમકે તેમ કરવાથી આભવથી તથા પરભવથી ભ્રષ્ટ થવાનો સંભવ રહે છે. વળી કહ્યું છે કે ભિલ્લલોકોની પલ્લીમાં, ચોરના રહેઠાણમાં, પહાડી લોકો રહેતા હોય તેવી જગામાં અને હિંસક તથા પાપી લોકોનો આશ્રય કરનારા પાપી લોકોની પાસે સારા માણસે ન રહેવું. કેમકે, કુસંગત સજ્જનને દોષ લગાડનારી છે.

જ્યાં રહેવાથી મુનિરાજો પોતાને ત્યાં પધારે, પાસે જિનમંદિર હોય, તથા જેની આસપાસ શ્રાવકોની વસ્તી હોય એવા સ્થાનકમાં ગૃહસ્થે રહેવું. જ્યાં ઘણાખરા વિદ્વાન લોકો રહેતા હોય, જ્યાં શીલ, જીવતર કરતાં પણ વધારે વહાલું ગણાતું હોય અને જ્યાંના લોકો હંમેશાં સારા

ધર્મિષ્ઠ હોય ત્યાં સારા માણસે રહેવું. કેમકે સત્પુરુષોની સોબત કલ્યાણને કરે છે. જે નગરમાં જિનમંદિર, સિદ્ધાંતના જાણ સાધુ અને શ્રાવકો હોય તથા જળ અને બળતણ પણ ઘણાં હોય, ત્યાં હંમેશાં રહેવું.

ત્રણસો જિનમંદિર તથા ધર્મિષ્ઠ, સુશીલ અને જાણ એવા શ્રાવક વગેરેથી શોભતું એવું અજમેરની નજીક હર્ષપુર નામનું નગર હતું. ત્યાં રહેનાર અઢાર હજાર બ્રાહ્મણો અને તેમના શિષ્યો છત્રીશહજાર મ્હોટા શેઠીઆઓ હતા. એકદા **શ્રી પ્રિયગ્રંથસૂરિ** તે નગરમાં પધાર્યા ત્યારે પ્રતિબોધ પામ્યા. સારા સ્થળમાં રહેવાથી પૈસાવાળા, ગુણી અને ધર્મિષ્ઠ લોકોનો સમાગમ થાય છે. વળી તેથી ધન, વિવેક, વિનય, વિચાર, આચાર, ઉદારતા, ગંભીરપણું, ધૈર્ય, પ્રતિષ્ઠા વગેરે ગુણો તથા સર્વ રીતે ધર્મકૃત્ય કરવામાં કુશળતાપ્રાયે વિના પ્રયત્ને મળે છે. એ વાત હમણાં પણ સાક્ષાત્ જણાય છે,

માટે અંત પ્રાંત ગામડા વિગેરેમાં ધનપ્રાપ્તિ વગેરેથી સુખે નિર્વાહ થતો હોય, તો પણ ન રહેવું. કેમકે જ્યાં જિન, જિનમંદિર અને સંઘનું મુખકમળ એ ત્રણ વસ્તુ દેખાતી નથી, તેમજ જિનવચન સંભળાતું નથી ત્યાં ઘણી સંપદા હોય તે શું કામની ? જો ત્હારે મૂર્ખતા જોઈતી હોય, તો તું ગામડામાં ત્રણ દિવસ રહે, કારણ કે ત્યાં નવું અધ્યયન થાય નહિ, અરે ! પૂર્વે ભણેલું હોય તે પણ ભુલી જવાય.

દૃ. ૯૬ કુગ્રામવાસ પર સંભળાય છે કે—કોઈ નગરનો વણિક એક ગામડામાં જઈ દ્રવ્ય—લાભને માટે રહ્યો. ખેતી તથા બીજા ઘણા વ્યાપાર કરી તેણે ધન મેળવ્યું. એટલામાં

તેનું રહેવાનું ઘાસનું ઝુંપડું હતું તે બળી ગયું. આ રીતે ફરી ફરી ધન મેળવ્યા છતાં કોઈ વખતે ચોરની ધાડ, તો કોઈ વખતે દુકાળ, રાજદંડ વગેરેથી તેનું ધન જતું રહ્યું. એક વખતે તે ગામડાના રહીશ ચોરોએ કોઈ નગરમાં ધાડ પાડી તેથી રાજાએ ગુસ્સે થઇ તેમનું (ચોરોનું) ગામડું બાળી નાખ્યું, અને શેઠના પુત્રાદિકને સુભટોએ પકડ્યા. ત્યારે શેઠ સુભટોની સાથે લડતાં માર્યો ગયો. આ રીતે કુગ્રામવાસ ઉપર દાખલો છે.

રહેવાનું સ્થાનક ઉચિત હોય તો પણ ત્યાં સ્વચક્ર, પરચક્ર, વિરોધ, દુષ્કાળ, મરકી અતિવૃષ્ટિ વગેરે, પ્રજાની સાથે કલહ, નગર આદિનો નાશ ઇત્યાદિ ઉપદ્રવથી અસ્વસ્થતા ઉત્પન્ન થઇ હોય તો, તે સ્થાન શીઘ્ર છોડી દેવું. તેમ ન કરે તો ધર્માર્થકામની કદાચ હાનિ થાય. જેમ યવન લોકોએ દિલ્લી શહેર ભાંગી નાંખ્યું, ત્યારે ભય ઉત્પન્ન થવાથી જેમણે દિલ્લી છોડી, અને ગુજરાત વગેરે દેશમાં નિવાસ કર્યો. તેમણે પોતાના ધર્મ, અર્થ અને કામની પુષ્ટિ કરીને આ ભવ તથા પરભવને સફળ કર્યા, અને જેમણે દિલ્લી છોડી નહિ, તે લોકોએ બંદીખાનામાં પડવા આદિના ઉપદ્રવ પામી પોતાના બન્ને ભવ પાણીમાં ગુમાવ્યા. નગરક્ષય થએ સ્થાનત્યાગ ઉપર સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે–ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત, વણકપુર, ઋષભપુર, કુશાગ્રપુર, રાજગૃહ, ચંપા, પાટલીપુત્ર વગેરે. રહેવાનું સ્થાનક એટલે નગર, ગામ વગેરેનો વિચાર કર્યો.

સારા–નરસા પાડોશીથી લાભ હાનિ–

ઘર પણ રહેવાનું સ્થાનક કહેવાય છે, જ્યાં સારાપાડોશી હોય

ત્યાં કરવું તથા બહુ ખૂણામાં ગુપ્ત ન કરવું. શાસ્ત્રમાં કહેલ વિધિ પ્રમાણે પરિમિત બારણાં આદિ ગુણ જે ઘરમાં હોય, તે ઘર ધર્માર્થકામને સાધનારૂં હોવાથી રહેવાને ઉચિત છે. ખરાબ પાડોશી શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ કર્યા છે, તેટલા સારું કે–તિર્યંચ યોનિના પ્રાણી, તલાર, બૌદ્ધ વગેરેના સાધુ, બ્રાહ્મણ, સ્મશાન, વાઘરી વ્યાધ, ગુપ્તિપાળ, ધાડપાડુ, ભિલ્લ, મચ્છીમાર, જુગારી, ચોર, નટ, નાચનાર, ભટ્ટ ભવૈયા અને કુકર્મ કરનાર એટલા લોકોનો પાડોશ પોતાના ઘર આગળ અથવા દુકાન આગળ પણ સારા માણસે તજવો. તથા એમની સાથે દોસ્તી પણ કરવી નહીં તેમજ દેવમંદિર પાસે ઘર હોય તો દુઃખ થાય, ચૌટામાં હોય તો હાનિ થાય, અને ઠગ તથા પ્રધાન એમના ઘર પાસે આપણું ઘર હોય તો પુત્રનો તથા ધનનો નાશ થાય.

સ્વહિત ઇચ્છનારો બુદ્ધિશાળી પુરુષ મૂર્ખ, અધર્મી, પાખંડી, પતિત, ચોર, રોગી ક્રોધી, ચંડાળ, અહંકારી, ગુરુની સ્ત્રીને ભોગવનાર, વૈરી, પોતાના સ્વામીને ઠગનાર, લોભી અને મુનિહત્યા, સ્ત્રી હત્યા અથવા બાળ હત્યા કરનારા એમનો પાડોશ તજે. કુશીલિયા વગેરે પાડોશી હોય તો તેમના વચન સાંભળવાથી તથા એમની ચેષ્ટા જોવાથી માણસ પોતે સદ્‌ગુણી હોય તો પણ તેના ગુણની હાનિ થાય. પાડોશણે જેને ખીર બનાવી આપી, તે સંગમ નામે શાલિભદ્રનોજીવ સારાપાડોશીના દાખલાતરીકે, તથા પર્વ દિવસે મુનિને વહોરાવનાર પાડોશણના સાસુ-સસરાને ખોટું સમજાવનારી સોમભટ્ટનીભાર્યા ખરાબપાડોશણના દાખલા તરીકે જાણવી.

અતિશય જાહેર સ્થળમાં ઘર કરવું સારું નથી, કેમકે આસપાસ બીજું ઘર ન હોવાથી તથા ચારે તરફ ખુલ્લો ભાગ હોવાથી ચોર વગેરે ઉપદ્રવ કરે છે. અતિશય ગીચ વસતિવાળા ગુપ્ત સ્થળમાં ઘર હોય તે પણ સારૂં નહિ. કેમકે, ચારે તરફ બીજા ઘરો આવેલાં હોવાથી તે ઘરની શોભા જતી રહે છે. તેમજ આગ વગેરે ઉપદ્રવ થએ ઝટ અંદર જવું અથવા બહાર આવવું કઠણ થઈ પડે છે.

ભૂમિની પરીક્ષા–ઘરને માટે સારી જગ્યા તે શલ્ય, ભસ્મ, ખાત્ર વગેરે દોષથી તથા નિષિદ્ધ આયથી રહિત હોવું જોઈએ. તેમજ દૂર્વાઓ, કૂપલાં; દર્ભના ગુચ્છ વગેરે જ્યાં ઘણાં હોય, એવું તથા સારા વર્ણની અને સારા ગંધની માટી, મધુર જળ તથા નિધાન વગેરે જેમાં હોય એવું હોવું જોઈએ. કહ્યું છે કે–ઉનાળામાં ઠંડા સ્પર્શવાળી અને શિયાળામાં ઉન્હા સ્પર્શવાળી, તથા વર્ષાઋતુમાં ઠંડા તથા ઉન્હા સ્પર્શવાળી જે ભૂમિ હોય તે સર્વ શુભ કારી જાણવી. એક હાથ ઊંડી ખોદીને પાછી તેજ માટીથી તે ભૂમિ પુરી નાખવી. જો માટી વધે તો શ્રેષ્ઠ, બરાબર થાય તો મધ્યમ અને ઓછી થાય તો અધમ ભૂમિ જાણવી.

જે ભૂમિમાં ખાડો કરીને જળ ભર્યું હોય તો તે જળ સો પગલાં જઈએ ત્યાં સુધીમાં જ જેટલું હતું તેટલું જ રહે તો તે ભૂમિ સારી. આંગળ જેટલું ઓછું થાય તો મધ્યમ અને તે કરતાં વધારે ઓછું થાય તો અધમ જાણવી. અથવા જે ભૂમિના ખાડામાં રાખેલાં પુષ્પ બીજે દિવસે તેવાં ને તેવાં જ રહે તો તે ઉત્તમ ભૂમિ, અર્ધાં સૂકાઈ

જાય તો મધ્યમ અને સર્વે સૂકાઈ જાય તો અધમ જાણવી. જે ભૂમિમાં વાવેલ ડાંગર વગેરે ધાન્ય ત્રણ દિવસમાં ઊગે તે શ્રેષ્ઠ, પાંચ દિવસમાં ઉગે તે મધ્યમ અને સાત દિવસમાં ઉગે તે અધમ ભૂમિ જાણવી. ભૂમિ રાફડાવાળી હોય તો વ્યાધિ, પોલી હોય તો દારિદ્ર, ફાટવાળી હોય તો મરણ અને શલ્યવાળી હોય તો દુઃખ આપે છે, માટે શલ્ય ઘણાજ પ્રયત્નથી તપાસવું, માણસનું હાડકું વગેરે શલ્ય નીકળે તો તેથી માણસની જ હાનિ થાય, ગધેડાનું શલ્ય નીકળે તો રાજાદિકથી ભય ઉત્પન્ન થાય, શ્વાનનું શલ્ય નીકળે તો બાળકનો નાશ થાય, બાળકનું શલ્ય નીકળે તો ઘરધણી મુસાફરીએ જાય, ગાયનું અથવા બળદનું શલ્ય નીકળે તો ગાય-બળદોનો નાશ થાય અને માણસના કેશ, કપાળ, ભસ્મ વિગેરે નીકળે તો તેથી મરણ થાય વિગેરે.

ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય કેટલીક વાતો– પહેલો અને ચોથો પહોર મૂકી બીજા અથવા ત્રીજા પહોરે ઘર ઉપર આવનારી ઝાડની અગર ધ્વજા વગેરેની છાયા સદા કાળ દુઃખ આપનારી છે, અરિહંતની પૂંઠ, બ્રહ્મા અને વિષ્ણુનું પડખું, ચંડિકા અને સૂર્ય એમની નજર તથા મહાદેવનું ઉપર કહેલું સર્વ (પૂંઠ, પડખું અને નજર) વર્જવું. વાસુદેવનું ડાબું અંગ, બ્રહ્માનું જમણું અંગ, નિર્માલ્ય, ન્હવણ જળ, ધ્વજની છાયા, વિલેપન, શિખરની છાયા અને અરિહંતની દૃષ્ટિ એટલાં વાનાં ઉત્તમ છે.

કહ્યું છે કે અરિહંતની પૂંઠ, સૂર્ય અને મહાદેવની પૂંઠ ડાબે પાસે પડતી હોય તો તે કલ્યાણકારી છે, પણ

એથી વિપરીત હોય તો બહુ દુઃખ થાય, તેમાં પણ વચ્ચે માર્ગ હોય તો કાંઈ દોષ નથી. શહેરમાં અથવા ગામમાં ઈશાનાદિક કોણ દિશામાં ઘર ન કરવું. તે ઉત્તમ જાતના લોકને અશુભકારી છે, પણ ચંડાળ વગેરે નીચ જાતિને ઋદ્ધિકારી છે. રહેવાના સ્થાનકના ગુણ તથા દોષ, શકુન, સ્વપ્ન, શબ્દ વગેરે નિમિત્તોના બળથી જાણવા.

સારૂં સ્થાન પણ ઉચિત મૂલ્ય આપી તથા પાડોશીની સમ્મતિ વગેરે લઈ ન્યાયથી જ ગ્રહણ કરવું, પણ કોઈનો પરાભવ આદિ કરીને લેવુ નહીં, તેમ કરવાથી ધર્માર્થ-કામનો નાશ થવાનો સંભવ છે, આ રીતે જ ઈંટો, લાકડાં પત્થર વગેરે વસ્તુ પણ દોષ વિનાની મજબૂત એવી હોય તે જ ઉચિત મૂલ્ય આપીને વેચાતી લેવી અને મંગાવવી, તે વસ્તુ પણ વેચનારે એની મેળે તૈયાર કરેલી લેવી; પણ પોતાને માટે તેની પાસે તૈયાર કરાવીને ન લેવી, કેમકે તેથી મહા-આરંભ વગેરે દોષ લાગવાનો સંભવ છે. ઉપર કહેલી વસ્તુ જિનમંદિર વગેરેની હોય તો લેવી નહીં, કેમકે તેથી ઘણી હાનિ વગેરે થાય છે. એવી વાત સંભળાય છે કે-

જિનમંદિરનીવસ્તુઓના ઉપયોગથી થતી હાનિ-

દ. ૯૭ કોઈ બે વણિક પાડોશી હતા. તેમાં એક પૈસાદાર હતો, તે બીજાનો પગલે પગલે પરાભવ કરતો હતો. બીજો દરિદ્રી હોવાથી નુકશાન કરી ન શકયો ત્યારે પહેલાનું ઘર નવું બંધાતું હતું, તેની ભીંતમાં કોઈ ન જાણે તેવા રીતે જિન-મંદિરનો પડેલો એક ઈંટનો કટકો નાખ્યો, ઘર બંધાઈ ને તૈયાર થયું ત્યારે દરિદ્રી પાડોશીએ શ્રીમંત પાડોશીને જે વાત બની

હતી તે પ્રમાણે કહી દીધી. ત્યારે શ્રીમંત પાડોશીએ કહ્યું કે, "એટલામાં શું દોષ છે ?" એવી અવજ્ઞા કરવાથી વિદ્યુત્પાત વગેરે થઈ શ્રીમંત પાડોશીનો સર્વ પ્રકારે નાશ થયો. કહ્યું છે કે–જિનમંદિર, કૂવા, વાવ, સ્મશાન, મઠ અને રાજમંદિરનો સરસવ જેટલો પણ પત્થર, ઈંટ કે કાષ્ઠ તજવાં.

ઘરનું માપ વિગેરે-પાષાણમય સ્તંભ, પીઠ, પાટિયાં, બારસાખ વગેરે વસ્તુઓ ગૃહસ્થને વિરુદ્ધકારક છે, પરંતુ તે ધર્મસ્થાનકે શુભ જાણવી. પાષાણમય વસ્તુ ઉપર કાષ્ઠ અને કાષ્ઠમય વસ્તુ ઉપર, પાષાણના સ્તંભ વગેરે વસ્તુઓ ઘરમાં અથવા જિનમંદિરમાં પ્રયત્નથી વર્જવી. હળનું કાષ્ઠ, ઘાણી, શકટ વગેરે વસ્તુ તથા રહેંટ આદિ યંત્રો, એ સર્વ કાંટાવાળા વૃક્ષના, વડ આદિ પાંચ ઉંબરના તથા જેમાંથી દૂધ નીકળતું હોય એવા આકડા વગેરે ઝાડના લાકડાનાં વર્જવાં.

ઉપર કહેલી વસ્તુઓ બીજોરી, કેળ, દાડમ, મીઠાં લીંબુને આપનાર લિંબોળી, બે જાતની હળદર, આમલી, બાવળ, બોરડી તથા ધંતુરા એમનાં લાકડાંની પણ વર્જવી. જો ઉપર કહેલા વૃક્ષોનાં મૂળો પાડોશથી ઘરની ભૂમિમાં પેસે, અથવા એ ઝાડની છાયા ઉપર આવે તો તે ઘરધણીના કુળનો નાશ થાય છે. ઘર પૂર્વ ભાગમાં ઊંચું હોય તો ધન જતું રહે છે, દક્ષિણ ભાગમાં ઊંચું હોય તો ધનની સમૃદ્ધિ થાય છે. પશ્ચિમ ભાગમાં ઊંચું હોય તો વૃદ્ધિ થાય છે, અને ઉત્તરદિશામાં ઊંચું હોય તો શૂન્ય થાય છે. વલયાકારવાળું ઘણાખૂણાવાળું, અથવા એક, બે કે ત્રણ ખૂણાવાળા, જમણી તથા ડાબી બાજુએ લાંબાંઘરમાં રહેવું નહિ. જે

કમાડ પોતાની મેળે બંધ થાય અથવા ઉઘડે તે સારાં નહિ.

શુભ અને અશુભ ચિત્રો–ઘરના મૂળ બારણામાં ચિત્રમય કળશાદિકની વધુ શોભા સારી કહેવાય છે. જે ચિત્રમાં યોગિનીના નૃત્યનો આરંભ, ભારત, રામાયણનો અથવા બીજા રાજાઓનો સંગ્રામ, ઋષિનાં અથવા દેવનાં ચરિત્ર હોય, તે ચિત્ર ઘરને વિષે સારાં ન જાણવાં. ફળેલાં ઝાડ, ફૂલની વેલડીઓ, સરસ્વતિ, નવનિધાનયુક્ત લક્ષ્મી, કળશ, વધામણાં, ચૌદ સ્વપ્નની શ્રેણી વગેરે ચિત્રો શુભ જાણવાં.

વૃક્ષોથી થતી લાભ હાનિ–જે ઘરમાં ખજૂરી, દાડમી, કેળ, બોરડી અથવા બિજોરી એમનાં ઝાડ ઊગે છે, તે ઘરનો સમૂળ નાશ થાય છે. જેમાંથી દૂધ નીકળે એવાં ઝાડ હોય તો તે લક્ષ્મીનો નાશ કરે છે, કાંટાવાળાં હોય તો શત્રુથી ભય આપે છે, ફળવાળાં હોય તો સંતતિનો નાશ કરે છે, માટે એમનાં લાકડાં પણ ઘર બનાવવામાં વાપરવાં નહી, કોઈ ગ્રંથકાર કહે છે કે–ઘરના પૂર્વ ભાગમાં વડનું દક્ષિણ ભાગે ઉંબર અને પશ્ચિમ ભાગમાં પિંપળો અને ઉત્તર ભાગમાં ખાખરાનું ઝાડ શુભકારી છે.

ઘરની બાંધણી–ઘરના પૂર્વ ભાગમાં લક્ષ્મીનું ઘર (ભંડાર), અગ્નિ ખૂણામાં રસોડું, દક્ષિણ ભાગમાં સૂવાનું સ્થાન, નૈરૂત્ય ખૂણામાં આયુધ વગેરેનું સ્થાન, પશ્ચિમ દિશામાં ભોજન કરવાનું સ્થાનક, વાયવ્ય ખૂણામાં ધાન્યનો સંગ્રહ કરવાનું સ્થાન, ઉત્તર દિશામાં પાણિયારૂં અને ઈશાન ખૂણામાં દેવમંદિર કરવું. ઘરના દક્ષિણ ભાગમાં અગ્નિ, જળ, ગાય, વાયુ અને દીપક એમનાં સ્થાન કરવાં. અને

ઉત્તર તથા પશ્ચિમ ભાગમાં ભોજન, ધાન્ય, દ્રવ્ય અને દેવ એમના સ્થાન કરવાં, ઘરના દ્વારની અપેક્ષાએ એટલે જે દિશામાં ઘરનું બારણું હોય તે પૂર્વ દિશા અને તેને અનુસરતી બીજી દિશાઓ જાણવી. જેમ છીંકમાં તેમ અહિં પણ જેમાં સૂર્યનો ઉદય થાય છે, તે પૂર્વ દિશા ન જાણવી. તેમજ બનાવનાર સૂતાર તથા બીજા મજૂર વગેરેને જે ઠરાવ કર્યો હોય, તે કરતાં વધુ પણ ઉચિત આપી તેમને રાજી રાખવા, પરંતુ કોઈ ઠેકાણે પણ તેમને ઠગવા નહિ. જેટલામાં પોતાના કુટુંબાદિકનો સુખે નિર્વાહ થાય, અને લોકમાં પણ શોભા વિગેરે દેખાય, તેટલોજ વિસ્તાર (લાંબા-પહોળા) ઘર બંધાવવામાં કરવો, સંતોષ ન રાખતાં વધારે જ વિસ્તાર કરવાથી નાહક ધનનો વ્યય અને આરંભ વગેરે થાય છે. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કરેલું ઘર પણ પરિમિત (પ્રમાણવાળા) દ્વારવાળું જ જોઈએ, કેમકે, ઘણાં બારણાં હોય તો દુષ્ટ લોકોની આવ-જાવ ઉપર નજર ન રહે, અને તેથી સ્રી, ધન વગેરેનો નાશ થવાનો સંભવ રહે છે.

પરિમિત (પ્રમાણવાળા) બારણાનાં પણ પાટિયાં, ઉલાળો, સાંકળ, ભૂંગળ વગેરે ઘણાં મજબૂત કરવાં, તેથી ઘર સુરક્ષિત રહે છે. કમાડ પણ સુખે વસાય અને ઉઘાડાય એવા જોઈએ અને તેવી સ્થિતિમાં હોય તો સારાં; નહિ તો અધિક અધિક જીવ-વિરાધના થાય અને જવું-આવવું વગેરે કાર્ય જેટલું તરત જ થવું જોઈએ તેટલું શીઘ્ર ન થાય. ભીંતમાં રહેનારી ભૂંગળ કોઈ પણ રીતે સારી નહિ; કારણ કે, તેથી પંચેદ્રિય વગેરે જીવોની પણ વિરાધના

થવાનો સંભવ છે. એવાં કમાડ પણ વાસવાં હોય તો જીવજંતુ વગેરે બરાબર જોઈને વાસવાં. આ રીતે જ પાણીની પરનાળ, ખાળ વગેરેની પણ યથાશક્તિ યતના રાખવી. ઘરનાં પરિમિત બારણાં રાખવાં વગેરે સંબંધી શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે–

જે ઘરમાં વેધ આદિ દોષ ન હોય, આખું દળ (પાષાણ, ઈંટ અને લાકડાં) નવું હોય, ઘણાં બારણાં ન હોય, ધાન્યનો સંગ્રહ હોય, દેવપૂજા થતી હોય, આદરથી જળ વગેરેનો છંટકાવ થતો હોય, લાલ પડદો, વાળવું વગેરે સંસ્કાર હમેશાં થતા હોય, ન્હાના–મ્હોટાની મર્યાદા સારી રીતે પળાતી હોય, સૂર્યનાં કિરણ અંદર આવતાં ન હોય, દીપક પ્રકાશિત રહેતો હોય, રોગીઓની ચાકરી ઘણી સારી રીતે થતી હોય, અને થાકી ગએલા માણસનો થાક દૂર કરાતો હોય, તે ઘરમાં લક્ષ્મી વાસો કરે છે.

આ રીતે દેશ, કાળ, પોતાનું ધન તથા જાતિ વગેરેને ઉચિત દેખાય એવું બંધાવેલું ઘર યથાવિધિ સ્નાત્ર, સાધર્મિક વાત્સલ્ય, સંઘપૂજા વગેરે કરીને શ્રાવકે વાપરવું. સારા મુહૂર્ત તથા શકુન વગેરેનું બળ પણ ઘર બંધાવવાના તથા તેમાં પ્રવેશ કરવાના વખતે જરૂર જોવું. આ રીતે યથાવિધિ બનાવેલા ઘરમાં લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ વગેરે થવું દુર્લભ નથી.

વિધિપૂર્વક બંધાએલા ઘરના લાભ અંગે દૃષ્ટાંતો

દ. ૯૮ એમ સંભળાય છે કે, ઉજ્જયિની નગરીમાં **દાંતાક** નામા શેઠે અઢાર ક્રોડ સોનૈયા ખરચી વસ્તુશાસ્ત્રમાં કહેલી રીત પ્રમાણે એક સાત માળવાળો મહેલ તૈયાર કરાવ્યો.

એને તૈયાર થતાં બાર વર્ષ લાગ્યાં હતાં. તે મહેલમાં દાંતાક રહેવા ગયો, ત્યારે **પડું કે? પડું કે?** એવો શબ્દ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. તેથી ભય પામી શેઠે મૂલ્ય તરીકે ધન લઈ તે મહેલ વિક્રમરાજાને આપ્યો. વિક્રમ-રાજા તે મહેલમાં ગયો અને **પડું કે? પડું કે?** એવો શબ્દ સાંભળતાં જ રાજાએ કહ્યું–પડ, કે તુરત જ સુવર્ણપુરુષ પડયો. વગેરે. વળી વિધિ પ્રમાણે બનાવેલા અને વિધિ પ્રમાણે પ્રતિષ્ઠા કરેલા શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામિના સ્તૂપના મહિમાથી કોણિક રાજા પ્રબળ સેનાનો ધણી હતો, તથાપિ તે વિશાળા નગરીને બાર વર્ષમાં પણ લઈ શકયો નહિ, ભ્રષ્ટ થએલા ફૂલવાલકના કહેવાથી જ્યારે તેણે સ્તૂપ પાડી નંખાવ્યો. ત્યારે તે જ વખતે નગરી તાબામાં લીધી. આ રીતેજ એટલે જેમ ઘરની યુક્તિ કહી તે પ્રમાણે દુકાન પણ સારો પાડોશ જોઈ, ઘણું જાહેર નહિ, તથા ગુપ્ત નહિ એવી જગ્યાએ પરિમિત બારણાવાળી પૂર્વે કહેલ વિધિ પ્રમાણે બનાવવી, એજ સારૂં છે. તેથીજ ધર્મ, અર્થ અને કામની સિદ્ધિ થાય છે.

ઉચિત વિદ્યાનું ગ્રહણ–ત્રિવર્ગસિદ્ધિનું કારણ એ પદોનો સંબંધ બીજા દ્વારમાં પણ લેવાય છે, તેથી એવો અર્થ થાય કે,–ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણની સિદ્ધિ જેથી થતી હોય, તે વિદ્યાઓનું એટલે લખવું, ભણવું, વ્યાપાર વગેરે કળાઓનું ગ્રહણ એટલે અધ્યયન સારી રીતે કરવું. કેમ કે, જેને કળાઓનું શિક્ષણ ન મળ્યું હોય તથા તેમનો અભ્યાસ જેણે ન કર્યો હોય, તેને પોતાની મૂર્ખતાથી તથા હાંસી કરવા યોગ્ય હાલતથી પગલે પગલે તિરસ્કાર

અમવો પડે છે. કાલિદાસ કવિ પહેલાં તો ગાયો ચારવાનો ધંધો કરતો હતો. એક વખત રાજાની સભામાં તેણે **સ્વસ્તિક** એમ કહેવાને બદલે **ઉશરટ** એમ કહ્યું. તેથી તે ઘણો ધિક્કારાયો, પછી દેવતાને પ્રસન્ન કરી મ્હોટો પંડિત તથા કવિ થયો. ગ્રંથ સુધારવામાં, ચિત્રસભા-દર્શનાદિક કામોમાં જે કળાવાન્ હોય, તે જો કે, પરદેશી હોય, તો પણ વાસુદેવાદિકની માફક સત્કાર પામે છે. કેમ કે પંડિતાઈ *અને રાજાપણું એ બે સરખાં નથી; કારણ કે રાજા પોતાના* દેશમાંજ પૂજાય છે, અને પંડિત સર્વ ઠેકાણે પૂજાય છે.

સર્વે કળાઓ શીખવી. કેમકે દેશ, કાળ વગેરેને અનુસરી સર્વે કળાઓનો વિશેષ ઉપયોગ થવાનો સંભવ છે. તેમ ન કરે તો કદાચ માણસ પડતી દશામાં આવે છે. કહ્યું છે કે—अट्टमट्ट પણ શીખવું, કારણ કે શીખેલું નકામું જતું નથી. अट्टमट्टના પ્રસાદથી ગોળ અને તુંબડું ખવાય છે. સર્વે કળાઓ આવડતી હોય તો પહેલા કહેલા આજીવિકાના સાત ઉપાયોમાંના એકાદ ઉપાયથી સુખે નિર્વાહ થાય, તથા વખતે સમૃદ્ધિ આદિ પણ મળે. સર્વે કળાઓનો અભ્યાસ કરવાની શક્તિ ન હોય તો, શ્રાવકપુત્રે જેથી આલોકમાં સુખે નિર્વાહ અને પરલોકમાં શુભ ગતિ થાય, એવી એક કળાનો પણ સમ્યક્ પ્રકારે અભ્યાસ જરૂર કરવો.

વળી કહ્યું છે કે શ્રુતરૂપ સમુદ્ર અપાર છે, આયુષ્ય થોડું છે, હાલના જીવ ઓછી બુદ્ધિના છે માટે એવું કાંઈક શીખવું છે કે જે થોડું અને સારૂં કાર્ય સાધી શકે એટલું હોય. આ લોકમાં ઉત્પન્ન થએલ મનુષ્યને બે વાત જરૂર

શીખવા જોઈએ. (૧) જેથી પોતાનો સુખે નિર્વાહ થાય, (૨) મરણ પછી સદ્ગતિ પામે તે, જેથી નિંદ્ય અને પાપમય વ્યાપારવડે નિર્વાહ કરવો અનુચિત છે. મૂળ ગાથામાં "ઉચિત" પદ છે, માટે નિંદ્ય તથા પાપમય વ્યાપારનો નિષેધ થયો, એમ જાણવું. ઈતિ બીજું દ્વાર સંપૂર્ણ, ૨

પાણિગ્રહણઃ–પાણિગ્રહણ એટલે વિવાહ. તે પણ ત્રિવર્ગની એટલે ધર્મ, અર્થ અને કામની સિદ્ધિનું કારણ છે, માટે ઉચિતપણાથી કરવો જોઈએ. તે (વિવાહ) પોતાથી જુદા ગોત્રમાં થએલા તથા કુલ, સારો આચાર, શીલ, રૂપ, વય વિદ્યા, સંપત્તિ, વેષ, ભાષા, પ્રતિષ્ઠા વગેરેથી પોતાની બરાબરીના હોય તેમની સાથે જ કરવો. બંનેનાં કુળ, શીલ વગેરે સરખાં ન હોય તો માંહોમાંહે હીલના, કુટુંબમાં કલહ, કલંક વગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે.

દૃ. ૯૯ જેમ પોતાનપુર નગરમાં **શ્રીમતી** નામે એક શ્રાવક કન્યા આદર સહિત કોઈ અન્ય ધર્મીની સાથે પરણી હતી. તે ધર્મને વિષે ઘણી દૃઢ હતી, પણ તેનો પતિ પરધર્મી હોવાથી તેના ઉપર રાગરહિત થયો. એક વખત પતિએ ઘરની અંદર ઘડામાં સર્પ રાખી શ્રીમતીને કહ્યું કે, "ફલાણા ઘડામાં પુષ્પની માળા છે તે લાવ." નવકાર સ્મરણના મહિમાથી સર્પ મટી પુષ્પમાળા થઈ. પછી શ્રીમતીના પતિ વગેરે લોકો શ્રાવક થયા. માટે બન્નેનાં કુલ, શીલ વગેરે સરખાં હોય તો ઉત્તમ સુખ, ધર્મ તથા મ્હોટાઈ આદિ મળે છે. એ ઉપર પેથડશેઠ તથા પ્રથમિણી સ્ત્રી વગેરેનાં દૃષ્ટાંત સમજવાં.

વર અને કન્યાના ગુણદોષઃ–સામુદ્રિકાદિક શાસ્ત્રોમાં કહેલા શરીરનાં લક્ષણ તથા જન્મપત્રિકાની તપાસ વગેરેથી કન્યાની તથા વરની પરીક્ષા કરવી. કહ્યું છે કે–૧ કુલ, ૨ શીલ, ૩ સગાંવહાલાં, ૪ વિદ્યા, ૫ ધન, ૬ શરીર અને ૭ વય. એ સાત ગુણ વરને વિષે કન્યાદાન કરનારે જોવા. એ ઉપરાંત કન્યા પોતાના ભાગ્યના આધાર ઉપર રહે છે. મૂર્ખ, નિર્ધન, દૂર દેશાંતરમાં રહેનારો શૂર, મોક્ષની ઈચ્છા કરનારો અને કન્યાથી ત્રણ ગુણી કરતાં પણ વધુ ઉંમરવાળો એવા વરને ડાહ્યા માણસે કન્યા ન આપવી. ઘણું આશ્ચર્ય લાગે એટલી સંપત્તિવાળો, ઘણો જ ઠંડો અથવા ઘણો જ ક્રોધી, હાથે, પગે અથવા કોઈપણ અંગે અપંગ તથા રોગી એવા વરને પણ કન્યા ન આપવી. કુળ તથા જાતિવડે હીન, પોતાના માતાપિતાથી છૂટા રહેનારા અને જેને પૂર્વે પરણેલી સ્ત્રી તથા પુત્ર હોય એવા વરને કન્યા ન આપવી. ઘણું વેર તથા અપવાદવાળા, હંમેશાં જેટલું ધન મળે તે સર્વનું ખરચ કરનારા, આળસથી શૂન્ય મનવાળા એવા વરને કન્યા ન આપવી. પોતાના ગોત્રમાં થએલા, જુગાર, ચોરી વગેરે વ્યસનવાળા તથા પરદેશી એવા વરને કન્યા ન આપવી.

પોતાના પતિ વગેરે લોકોની સાથે નિષ્કપટપણે વર્તનારી, સાસુ વગેરે ઉપર ભક્તિ કરનારી. સ્વજન ઉપર પ્રીતિ રાખનારી, બંધુવર્ગ ઉપર સ્નેહવાળી અને હંમેશાં પ્રસન્ન મુખવાળી એવી કુલ સ્ત્રી હોય છે, જે પુરુષના પુત્ર આજ્ઞામાં રહેનારા તથા પિતા ઉપર ભક્તિ કરનારા હોય,

સ્ત્રી મન માફક વર્ત્તનારી હોય, અને મન ધરાય એટલી સંપત્તિ હોય; તે પુરુષને આ મર્ત્યલોક સ્વર્ગ સમાન છે.

વિવાહના આઠભેદઃ–અગ્નિ તથા દેવ વગેરેની રૂબરૂ હસ્ત મેળાપ કરવો, તે વિવાહ કહેવાય છે. તે લોકમાં આઠ પ્રકારનો છે. ૧ આભૂષણ પહેરાવી તે સહિત કન્યાદાન આપવું. તે **બ્રાહ્મ** વિવાહ કહેવાય છે. ૨ ધન ખરચીને કન્યાદાન કરવું તે **પ્રાજાપત્ય** વિવાહ કહેવાય છે. ૩ ગાય બળદનું જોડું આપીને કન્યાદાન કરવું તે **આર્ષ** વિવાહ કહેવાય છે. ૪ યજમાન બ્રાહ્મણને યજ્ઞ દક્ષિણા તરીકે કન્યા આપે તે **દૈવ** વિવાહ કહેવાય છે. આ ચાર પ્રકારના વિવાહ ધર્મને અનુસરતા છે. ૫ માતા, પિતા અથવા બંધુવર્ગ એમને ન ગણતાં માંહોમાંહે પ્રેમ બંધાયાથી કન્યા મનગમતા વરને વરે તે **ગાંધર્વ** વિવાહ કહેવાય છે. ૬ કાંઈ પણ ઠરાવ કરીને કન્યાદાન કરે તે **આસુરી** વિવાહ કહેવાય છે, ૭ જબરાઈથી કન્યા હરણ કરવી તે **રાક્ષસ** વિવાહ કહેવાય છે. ૮ સૂતેલી અથવા પ્રમાદમાં રહેલી કન્યાનું ગ્રહણ કરવું તે **પૈશાચ** વિવાહ કહેવાય છે. આ ચારે વિવાહ ધર્મને અનુસરતા નથી.

જો વહુની તથા વરની માંહોમાંહે પ્રીતિ હોય તો છેલ્લા ચાર વિવાહ પણ ધર્મને અનુસરતા જ કહેવાય છે. પવિત્ર સ્ત્રીનો લાભ એ જ વિવાહનું ફળ છે. પવિત્ર સ્ત્રીનો લાભ થાય અને પુરુષ તેનું જો બરાબર રક્ષણ કરે તો તેથી સંતતિ સારી થાય છે, મનમાં હંમેશાં સમાધાન રહે છે, ગૃહકૃત્ય વ્યવસ્થાથી ચાલે છે, કુલીનપણું જળવાઈ રહે છે, આચાર–વિચાર પવિત્ર રહે છે, દેવ, અતિથિ તથા બાંધવ જનના સત્કારનું પુણ્ય થાય છે.

સ્રીનું રક્ષણ–હવે સ્રીનું રક્ષણ કરવાના ઉપાય કહીએ છીએ. તેને ઘરકામમાં જોડવી, તેના હાથમાં ખરચ માટે માફકસર રકમ રાખવી, તેને સ્વતંત્રતા આપવી નહિ. હંમેશાં માતા સમાન સ્રીઓના સહવાસમાં તેને રાખવી. વગેરે સ્રીનાસંબંધમાં પૂર્વે જે યોગ્ય આચરણ કહ્યું છે, તેમાં કહી ગયા છીએ. વિવાહ વગેરેમાં ખરચ તથા ઉત્સવ વગેરે આપણું કુળ, ધન, લોક વગેરેના ઉચિતપણા ઉપર ધ્યાન દઈ જેટલું કરવું જોઈએ તેટલું જ કરે, પણ વધારે ન કરે; કારણ કે, વધુ ખરચ આદિ ધર્મકૃત્યમાં જ કરવા ઉચિત છે. આ રીતે બીજે ઠેકાણે પણ જાણવું. વિવાહ વગેરેને વિષે જેટલું ખરચ થયું હોય, તે અનુસારે સ્નાત્ર, મહાપૂજા, મહાનૈવેદ્ય, ચતુર્વિધ સંઘનો સત્કાર વગેરે ધર્મકૃત્ય પણ આદરથી કરવું. સંસારને વધારનાર વિવાહ વગેરે પણ આ રીતે પુણ્ય કરવાથી સફળ થાય છે. (૩) **યોગ્યમિત્રો**–વળી મિત્ર સર્વ કામમાં વિશ્વાસ રાખવા યોગ્ય હોવાથી અવસરે મદદ કરે છે. ગાથામાં આદિ શબ્દ છે, તેથી વણિકપુત્ર, મદદ કરનાર નોકર વગેરે પણ ધર્મ, અર્થ તથા કામનાં કારણ હોવાથી ઉચિતપણાથી જ કરવા. તેમનામાં ઉત્તમ પ્રકૃતિ, સાધર્મિકપણું, ધૈર્ય, ગંભીરતા, ચાતુર્ય, સારી બુદ્ધિ આદિ ગુણ અવશ્ય હોવા જોઈએ. આ વાત ઉપરના દૃષ્ટાંતો પૂર્વે વ્યવહારશુદ્ધિ કહી છે. (૪)

चेइअपडिमपइट्ठा सुआइपव्वावणा य पयठवणा ।
पुत्थयलेहणवायण पोसहसालाइ कारवणं ॥१५॥ (મૂલ)

जिनमन्दिर तेमज (५) ઊંચા તોરણ, શિખર, મંડપ વગેરેથી શોભતું, ભરત ચક્રવર્તી વગેરેએ જેમ કરાવ્યું તેમ રત્નખચિત, સોનામય, રૂપામય, વગેરે અથવા શ્રેષ્ઠ પાષાણાદિમય મ્હોટો જિનપ્રસાદ કરાવવો. તેટલી શક્તિ ન હોય તો ઉત્તમ કાષ્ઠ, ઈંટો વગેરેથી જિનમંદિર કરાવવું. તેમ કરવાની પણ શક્તિ ન હોય તો જિનપ્રતિમાને અર્થે ઘાસની ઝુંપડી પણ ન્યાયથી કમાએલા ધનવડે વિધિપૂર્વક બંધાવવી. કેમકે—ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા ધનનો ધણી,

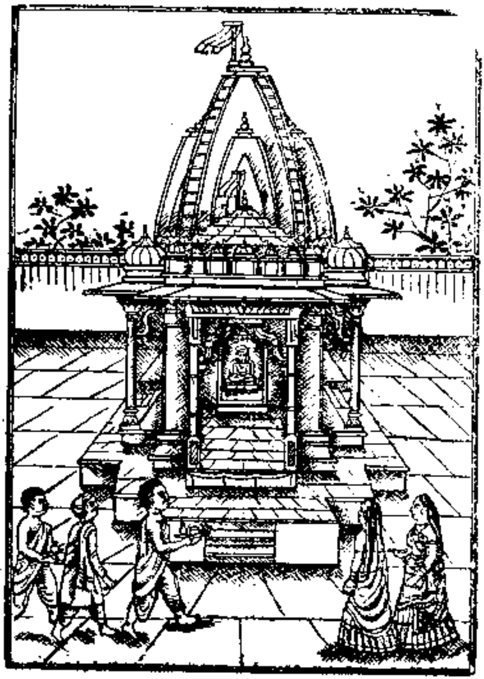

બુદ્ધિમાન, શુભ પરિણામી અને સદાચારી એવો શ્રાવક ગુરુની આજ્ઞાથી જિનમંદિર કરાવવાને અધિકારી થાય છે.

દરેક જીવે પ્રાયે અનાદિ ભવમાં અનંતા જિનમંદિર અને અનંતી જિનપ્રતિમાઓ કરાવી; પણ તે કૃત્યમાં શુભ પરિણામ ન હોવાને લીધે તેથી ભક્તિનો લવલેશ પણ તેને મળ્યો નહિ. જેમણે જિનમંદિર તથા જિનપ્રતિમા કરાવી નહિ, સાધુઓને પૂજ્યા નહિ, અને દુર્ધર વ્રત પણ અંગીકાર કર્યું નહિ, તેમણે પોતાનો મનુષ્યભવ નકામો ગુમાવ્યો. જે પુરુષ જિનપ્રતિમાને વાસ્તે એક ઘાસની ઝુંપડી પણ કરાવે, તથા ભકિતથી પરમગુરુ જિનેશ્વર દેવને એક ફૂલ પણ અર્પણ કરે, તો તેના પુણ્યની ગણત્રી કયાંથી થાય? વળી જે પુણ્યશાળી મનુષ્યો શુભ પરિણામથી મ્હોટું, મજબૂત અને નક્કર પથ્થરનુ જિનમંદિર કરાવે છે, તેમની તો વાત જ શી? તે ધન્યપુરુષો તો પરલોકે વિમાનવાસી દેવતા થાય છે.

જિનમંદિર કરાવવાનો વિધિ તો પવિત્ર ભૂમિ તથા પવિત્ર દળ (પથ્થર, લાકડાં) મજુર વગેરેને ન ઠગવું, મુખ્ય કારીગરનું સન્માન કરવું વગેરે પૂર્વે કહેલ ઘરના વિધિ પ્રમાણે સર્વ ઉચિત વિધિ અહિં વિશેષે કરી જાણવો. કહ્યું છે કે-ધર્મ કરવાને સારુ ઉદ્યમવાન થએલા પુરૂષે કોઈને પણ અપ્રીતિ થાય એમ કરવું નહીં. આ રીતેજ સંયમ ગ્રહણ કરવો તે શ્રેયસ્કર છે. જેમ પ્રભુવીરે "મ્હારા રહેવાથી આ તાપસોને અપ્રીતિ થાય છે અને અપ્રીતિ તે અબોધિનું બીજ છે" એમ જાણી ચોમાસાના કાળમાં પણ તાપસનો આશ્રમ તજી દઈ વિહાર કર્યો. જિનમંદિર

બનાવવાને અર્થે કાષ્ટ વગેરે દળ પણ શુદ્ધ જોઈએ. કોઈ અધિષ્ઠાયક દેવતાને રોષ પમાડી અવિધિથી લાવેલું અથવા પોતાને સારૂ આરંભ-સમારંભ લાગે એવી રીતે બનાવેલું પણ જે ન હોય, તેજ કામ આવે. ગરીબ એવા મજૂર લોકો વધુ મજુરી આપવાથી ઘણો સંતોષ પામે છે. અને સંતોષવાળા થઈ પહેલાં કરતાં વધારે કામ કરે છે.

જિનમંદિર અથવા જિનપ્રતિમા કરાવે ત્યારે ભાવ-શુદ્ધિને સારુ ગુરુ તથા સંઘ રૂબરૂ એમ કહેવું કે, "આ કામમાં અવિધિથી જે કાંઈ પારકું ધન આવ્યું હોય, તેનું પુણ્ય તે માણસને થાઓ." **ષોડશકમાં** કહ્યું છે કે—જે જેની માલીકીનું દ્રવ્ય આ કામમાં અનુચિતપણે આવ્યું હોય તેનું પુણ્ય તે ધણીને થાઓ. આ રીતે શુભ પરિણામથી કહે તો તે ધર્મકૃત્ય ભાવશુદ્ધ થાય. પાયો ખોદવો, પૂરવો કાષ્ઠનાં દળ પાડવાં; પત્થર ઘડાવવા, ચણાવવા વગેરે મહા-રંભ-સમારંભ જિનમંદિર કરાવવામાં કરવો પડે છે, એવી શંકા ન કરવી. કારણ કે, કરાવનારની યતનાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ હોવાથી તેમાં દોષ નથી.

જિનમંદિર કરાવવાથી નાનાવિધ પ્રતિમા સ્થાપન, પૂજન, સંઘનો સમાગમ, ધર્મદેશનાકરણ, સમક્તિ વ્રત વગેરેનો અંગીકાર, શાસનની પ્રભાવના, અનુમોદના વગેરે અનંત પુણ્યની પ્રાપ્તિ હોવાથી તેનાં સારાં પરિણામ નીપજે છે. સૂત્રોક્ત વિધિનો જાણ પુરુષ યતનાપૂર્વક કોઈ કામમાં પ્રવર્તે, અને જો કદાચ તેમાં કાંઈ વિરાધના થાય, તો પણ અધ્યવસાયની શુદ્ધિ હોવાને લીધે તેને નિર્જરા જ થાય છે. *દ્રવ્યસ્તવ ઉપર કૂવાનું દષ્ટાંત પૂર્વે કહેલ છે. (પૃ.૧૭૫)*

જીર્ણોદ્ધારઃ– જીર્ણોદ્ધાર કરવાના કામમાં પણ ઘણો જ પ્રયત્ન કરવો. કેમકે—જેટલું પુણ્ય નવું જિનમંદિર કરાવવામાં છે, તે કરતાં આઠગણું પુણ્ય જીર્ણોદ્ધાર કરાવવામાં છે, જીર્ણમંદિર સમરાવવામાં જેટલું પુણ્ય છે તેટલું નવું કરાવવામાં નથી, કારણ કે નવું મંદિર કરાવવામાં ઘણા જીવોની વિરાધના તથા મ્હારૂં મંદિર એવી પ્રખ્યાતિ પણ ખરી. માટે તેમાં જીર્ણોદ્ધારના જેટલું પુણ્ય નથી. તેમજ કહ્યું છે કે–જિનકલ્પી સાધુ પણ રાજા, પ્રધાન, શેઠ તથા કૌટુંબિક એમને ઉપદેશ કરી જીર્ણ જિનમંદિર સમરાવે, જે પુરુષો જીર્ણ થયેલાં, પડેલાં જિનમંદિરોનો ભક્તિથી ઉદ્ધાર કરે છે, તેઓ ભયંકર સંસારસમુદ્રમાં પડેલા પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરે છે. આ ઉપર નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છેઃ–

દ.૧૦૦ શત્રુંજયનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાનું પિતા(ઉદાયને)અભિગ્રહ સહિત ધાર્યું હતું, તેથી મંત્રી (**વાગ્ભટે**) તે કામ શરૂ કરાવ્યું, ત્યારે મ્હોટા શેઠીઆ લોકોએ પોતાની ગાંઠનું નાણું પણ તે કામમાં આપ્યું. છ દ્રમ્મની મૂડી રાખનાર ભીમ નામે એક ઘી વેચનાર હતો, તેની પાસે ફરતી ટીપ આવી, ત્યારે તેણે ઘી વેચી મૂડી સહિત દ્રવ્ય આપી દીધું. તેથી તેનું નામ સર્વની ઉપર લખાયું અને તેને સુવર્ણનિધિનો લાભ થયો. પછી કાષ્ટમય ચૈત્યને સ્થાનકે શિલામય મંદિર તૈયાર થવાની વધામણી દેનારને મંત્રીએ બત્રીશ સુવર્ણની જીભો આપી. તે ઉપરાંત જિનમંદિર વીજળી પડવાથી તૂટી પડ્યું એવી વાત કહેનારને તો મંત્રીએ ચોસઠ સુવર્ણની જીભો આપી. તેનું કારણ કે, મંત્રીએ મનમાં એમ વિચાર્યું કે–

"હું જીવતા છતાં બીજો ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ છું. બીજા જીર્ણોદ્ધારમાં બે ક્રોડ સત્તાણું હજાર એટલું દ્રવ્ય વાપર્યું". પૂજાને માટે ચોવીશ ગામ અને ચોવીશ બગીચાઓ આપ્યા. વાગ્ભટ્ટ મંત્રીના ભાઈ આંબડ મંત્રીએ ભરૂચમાં દુષ્ટ વ્યંતરીના ઉપદ્રવને ટાળનાર શ્રી હેમચંદ્રસૂરિની મદદથી અઢાર હાથ ઊંચા શકુનિકાવિહાર નામે પ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. મલ્લિકાર્જુન રાજાના ભંડાર સંબંધી બત્રીશ ઘડી સુવર્ણનો બનાવેલો કલશ શકુનિકાવિહાર ઉપર ચઢાવ્યો. તથા સુવર્ણમય દંડ, ધ્વજા વગેરે આપ્યાં અને માંગલિક દીપને અવસરે બત્રીશ લાખ દ્રમ્મ યાચક જનોને આપ્યા.

પહેલાં જીર્ણોદ્ધાર કરી પછી જ નવું જિનમંદિર કરાવવું ઉચિત છે. માટે જ સંપ્રતિ રાજાએ પણ પહેલાં નેવ્યાશી હજાર જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા, અને નવાં જિનમંદિર તો છત્રીશ હજાર કરાવ્યા. આ રીતે કુમારપાળ, વસ્તુપાળ, વગેરે ધર્મિષ્ઠ લોકોએ પણ નવા જિનમંદિર કરતા જીર્ણોદ્ધાર જ ઘણા કરાવ્યા. તેની સંખ્યા વગેરે પણ પૂર્વે કહી ગયા છીએ. જિનમંદિર તયાર થયા પછી વિલંબ ન કરતાં પ્રતિમા સ્થાપન કરવી. **શ્રીહરિભદ્રસૂરિજીએ** કહ્યું છે કે– બુદ્ધિશાળી પુરુષે જિનમંદિરમાં જિનબિંબની શીઘ્ર પ્રતિષ્ઠા કરાવવી. કેમકે એમ કરવાથી અધિષ્ઠાયક દેવતા તુરત ત્યાં આવી વસે છે, અને તે મંદિરની આગળ જતાં વૃદ્ધિજ થતી જાય છે. મંદિરમાં તાંબાની કુંડીઓ, કળશ, ઓરસીઓ, દીવા વગેરે સર્વે પ્રકારની સામગ્રી પણ આપવી. તથા શક્તિ પ્રમાણે મંદિરનો ભંડાર કરી તેમાં રોકડ નાણું

તથા વાડી, બગીચા વગેરે આપવા. રાજા વગેરે જો મંદિર કરાવનાર હોય તો, તેણે ભંડારમાં ઘણું નાણું તથા ગામ ગોકુળ વગેરે આપવું જોઈએ. જેમકે–માલવદેશના **જાકુડી** પ્રધાને પૂર્વે ગિરનાર ઉપર કાષ્ઠમય ચૈત્યને સ્થાનકે પાષાણમય જિનમંદિર બંધાવવું શરૂ કરાવ્યું, પણ તે દુર્દૈવથી મરી ગયો. તે પછી એકસો પાંત્રીસ વર્ષ પસાર થયા ત્યારે સિદ્ધરાજ જયસિંહના દંડાધિપતિ સજ્જને ત્રણ વર્ષમાં સૌરાષ્ટ્ર દેશની ઉપજ સત્તાવીસ લાખ દ્રમ્મ આવી હતી, તે ખરચી જિનપ્રાસાદ પૂરો કરાવ્યો.

સિદ્ધરાજ જયસિંહે ત્રણ વર્ષનું પેદા કરેલું દ્રવ્ય સજ્જન પાસે માગ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, "મહારાજ! ગિરનાર પર્વત ઉપર તે દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરી રાખ્યો છે" પછી સિદ્ધરાજ ત્યાં આવ્યો અને નવું સુંદર જિનમંદિર જોઈ હર્ષ પામી બોલ્યો કે, "આ મંદિર કોણે બનાવ્યું?" સજ્જને કહ્યું "મહારાજા સાહેબે કરાવ્યું. આ વચન સાંભળી સિદ્ધરાજ બહુ જ અજબ થયો. પછી સજ્જને જેમ બની તેમ સર્વ વાત કહીને અરજ કરી કે–" આ સર્વે મહાજનો આપ સાહેબનું દ્રવ્ય આપે છે. તે લ્યો, અથવા જિનમંદિર કરાવ્યાનું પુણ્ય જ લ્યો. આપની મરજી હોય તે મુજબ કરો." પછી વિવેકી સિદ્ધરાજે પુણ્ય જ ગ્રહણ કર્યું અને તેને નેમિનાથજીના મંદિરને ખાતે પૂજાને સારૂ ગામ આપ્યા. તેમજ જીવિતસ્વામિની પ્રતિમાનું મંદિર પ્રભાવતી રાણીએ કરાવ્યું હતું. પછી અનુક્રમે ચંડપ્રદ્યોત રાજાને પ્રતિમાની પૂજાને માટે બારહજાર ગામ આપ્યા. તે વાત નીચે પ્રમાણે છે.

ઉદ્દાયનરાજા તથા જીવિતસ્વામીની પ્રતિમાનું વૃત્તાંત

દ.૧૦૧ ચંપાનગરીમાં સ્ત્રીલંપટ એવો એક **કુમારનંદી** નામનો સોની રહેતો હતો. તે પાંચસો સોનૈયા આપીને સુંદર કન્યા પરણતો હતો. આ રીતે પરણેલી પાંચસો સ્ત્રીઓની સાથે ઈર્ષ્યાવાળો તે કુમારનંદી એક થંભવાળા પ્રસાદમાં ક્રીડા કરતો હતો. એક વખતે પંચશેલ દ્વીપની અંદર રહેનારી હાસા તથા પ્રહાસા નામની બે વ્યંતરીઓએ પોતાનો પતિ વિદ્યુન્માળી ચવ્યો, ત્યારે ત્યાં આવી પોતાનું રૂપ દેખાડી કુમારનંદીને વ્યામોહ પમાડયો. તેણે પ્રાર્થના કરી ત્યારે "પંચશૈલ દ્વીપમાં આવ" એમ કહી તે બન્ને ચાલી ગઈ. પછી કુમારનંદીએ રાજાને સુવર્ણ આપી પડહ વજડાવ્યો કે, "જે પુરુષ મને પંચશૈલ દ્વીપે લઈ જાય, તેને હું ક્રોડ દ્રવ્ય આપું" પછી એક વૃદ્ધ ખલાસી હતો, તે કોટિ દ્રવ્ય લઈ, તે પોતાના પુત્રોને આપી, કુમારનંદીને વહાણમાં બેસારી સમુદ્રમાં બહુ દૂર ગયો, અને પછી કહેવા લાગ્યો કે, "આ વડવૃક્ષ દેખાય છે, તે સમુદ્રને કિનારે આવેલી ડુંગરની તલાટીએ થએલ છે. એની નીચે આપણું વહાણ જાય, ત્યારે તું વડની શાખાને વળગી રહેજે. ત્રણ પગવાળા ભારંડપક્ષી પંચશૈલ દ્વીપથી આ વડ પર આવીને સૂઈ રહે છે. તેમના વચલે પગે તું પોતાના શરીરને વસ્ત્ર વડે મજબૂત બાંધી રાખજે; પ્રભાત થતાં ઉડી જતાં ભારંડ પક્ષીની સાથે તું પણ પંચશૈલ દ્વીપે પહોંચી જઈશ. આ વહાણ તો મ્હોટા ભમરમાં સપડાઈ જશે." પછી નિર્યામકના કહેવા પ્રમાણે કરી કુમારનંદી પંચશૈલ દ્વીપે

ગયો. ત્યારે હાસા–પ્રહાસાએ તેને કહ્યું કે, "ત્હારાથી આ શરીરવડે અમારી સાથે ભોગ કરાય નહીં માટે અગ્નિપ્રવેશ વિગેરે કર." એમ કહી તે સ્ત્રીઓએ કુમારનંદીને હસ્ત-સંપુટમાં બેસારી ચંપા નગરીના ઉદ્યાનમાં મૂકયો. પછી તેના મિત્ર નાગિલ શ્રાવકે ઘણો વાર્યો, તો પણ તે નિયાણું કરી અગ્નિમાં પડયો અને મરણ પામી પંચશૈલ દ્વીપનો અધિપતિ વ્યંતર દેવતા થયો. નાગિલને તેથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, અને તે દીક્ષા લઈ કાળ કરી બારમા અચ્યુત દેવલોકે દેવતા થયો. એક વખતે નંદીશ્વર દ્વીપે જનારા દેવતાઓની આજ્ઞાથી હાસા–પ્રહાસાએ કુમારનંદીના જીવ વ્યંતરને કહ્યું કે, "તું પડહ ગ્રહણ કર." તે અહંકારથી હુંકાર કરવા લાગ્યો; એટલામાં પડહ તેને ગળે આવીને વળગ્યો. કોઈ પણ ઉપાયે તે પડહ છૂટો પડે નહિ. તે વખતે અવધિ-જ્ઞાનથી જાણીને નાગિલ દેવતા ત્યાં આવ્યો, જેમ ઘુવડ સૂર્યના તેજથી નાસીપાસ થાય તેમ તે દેવતાના તેજથી કુમારનંદી વ્યંતર નાસવા લાગ્યો, ત્યારે નાગિલ દેવતાએ પોતાનું તેજ સંહરીને કહ્યું કે, "તું મને ઓળખે છે?" વ્યંતરે કહ્યું "ઇંદ્ર આદિ દેવતાઓને કોણ ઓળખે નહી?"

પછી નાગિલ દેવતાએ પૂર્વભવના શ્રાવકના રૂપે પૂર્વ ભવ કહી વ્યંતરને પ્રતિબોધ પમાડયો. ત્યારે વ્યંતરે કહ્યું, "હવે મારે શું કરવું?" દેવતાએ કહ્યું, હવે તું ગૃહસ્થ-પણામાં કાયોત્સર્ગ કરી રહેલા ભાવયતિ શ્રી મહાવીર સ્વામીની પ્રતિમા કરાવ એમ કરવાથી તને આવતે ભવે બોધિલાભ થશે." દેવતાનું આ વચન સાંભળી વ્યંતરે શ્રી

મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમા જોઈ. મહાહિમવંત પર્વતથી લાવેલા ગોશીર્ષ ચંદનવડે તેવી જ બીજી પ્રતિમા તૈયાર કરી પછી પ્રતિષ્ઠા કરી સર્વાંગે આભૂષણો પહેરાવી તેની પુષ્પાદિક વસ્તુવડે પૂજા કરી, અને જાતિવંત ચંદનના ડાબડામાં રાખી. પછી એક વખતે વ્યંતરે સમુદ્રમાં એક વહાણના છ મહિનાના ઉપદ્રવ તે પ્રતિમાના પ્રભાવથી દૂર કર્યા; અને તે વહાણના ખલાસીને કહ્યું કે, "તું આ પ્રતિમાના ડાબડો સિંધુસૌવીર દેશમાંના વીતભયપત્તનમાં લઈ જા, અને ત્યાંના ચૌટામાં "દેવાધિદેવની પ્રતિમા લ્યો. એવી ઉદ્‌ઘોષણા કર." ખલાસીએ તે પ્રમાણે કર્યું ત્યારે તાપસનો ભક્ત ઉદાયન રાજા તથા બીજા પણ ઘણા દર્શનીઓ પોતપોતાના દેવનું સ્મરણ કરી તે ડાબડા ઉપર કુહાડાવડે પ્રહાર કરવા લાગ્યા, અને કુહાડા ભાંગી ગયા પણ ડાબડો ઉઘડ્યો નહિ. તેથી સર્વે લોકો ઉદ્વિગ્ન થયા. બપોરનો અવસર પણ થઈ ગયો. એટલામાં પ્રભાવતી રાણીએ રાજાને ભોજનકરવા બોલાવવા માટે એકદાસી મોકલી. તે જ દાસીને હાથે સંદેશોમોકલી રાજાએ પ્રભાવતીને કૌતુક જોવાને સારૂ તેડાવી.

પ્રભાવતી રાણીએ આવતાં જ કહ્યું કે, "આ ડાબડામાં દેવાધિદેવ શ્રી અરિહંત છે, પણ બીજા કોઈ નથી. હમણાં કૌતુક જુવો." એમ કહી રાણીએ યક્ષકર્દમવડે ડાબડા ઉપર અભિષેક કર્યો અને પુષ્પની એક અંજલી મૂકીને કહ્યું કે, "દેવાધિદેવ મને દર્શન આપો, એમ કહેતાં જ પ્રભાત-સમયમાં જેમ કમળકલિકા પોતાની મેળે ખીલે છે તેમ ડાબડો પોતાની મેળે ઉઘડી ગયો! નહિ સુકાઈ ગએલા

ફૂલની માળાવાળી પ્રતિમા અંદરથી બહાર દેખાઈ, અને જૈનધર્મની ઘણી ઉન્નતિ થઈ. પછી વહાણવટીનો સત્કાર કરી પ્રભાવતી રાણી તે પ્રતિમાને પોતાના અંતઃપુરમાં લઈ ગયાં, અને પોતે નવા બંધાવેલ ચૈત્યમાં સ્થાપન કરી દરરોજ ત્રણ ટંક પૂજા કરવા લાગી. એક વખતે રાણીના આગ્રહથી રાજા વીણા વગાડતો હતો; અને રાણી ભગવાન આગળ નૃત્ય કરતી હતી. એટલામાં રાજાને રાણીનું શરીર માથા વિનાનું જોવામાં આવ્યું તેથી રાજા ગભરાઈ ગયો, અને વીણા વગાડવાની કાંબિકા તેના હાથમાંથી નીચે પડી ગઈ, નૃત્યમાં રસભંગ થવાથી રાણી કોપાયમાન થઈ, ત્યારે રાજાએ યથાર્થ જે હતું તે કહ્યું એક વખતે દાસીએ લાવેલું વસ્ત્ર સફેદ છતાં પ્રભાવતીએ રાતા રંગનું જોયું, અને ક્રોધથી દર્પણ વડે દાસીને પ્રહાર કર્યો, તેથી તે (દાસી) મરણને શરણ થઈ. પછી તે વસ્ત્ર પ્રભાવતીએ જોયું તો સફેદ જ દેખાયું, તે દુર્નિમિત્તથી તથા નૃત્ય કરતાં રાજાને માથા વિનાનું શરીર દેખાયું, તેથી પોતાનું આયુષ્ય થોડું રહ્યું એવો રાણીએ નિશ્ચય કર્યો, અને સ્ત્રીહત્યાથી પહેલા પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતનો ભંગ થયો, તેથી વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લેવાની રજા લેવા સારૂ રાજા સમીપ ગઈ. રાજાએ "દેવતાના ભવમાં તું મને સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મને વિષે પ્રવર્તાવજે" એમ કહી આજ્ઞા આપી. પછી પ્રભાવતીએ તે પ્રતિમાની પૂજા સારૂ દેવદત્તા નામની કુબ્જાને રાખીને પોતે ઘણા ઉત્સવ સહિત દીક્ષા લીધી, અને તે અનશનવડે કાળ કરી સોધર્મ દેવલોકે દેવતા થઈ. પ્રભાવતીના જીવ દેવતાએ ઘણો બોધ કર્યો,

તો પણ ઉદાયન રાજા તાપસની ભકિત ન મૂકે. દૃષ્ટિરાગ તોડવો એ કેટલો મુશ્કેલ છે ! હશે, પછી દેવતાએ તાપસના રૂપે રાજાને દિવ્ય અમૃત ફળ આપ્યું. તેનો રસ ચાખતાં જ લુબ્ધ થએલા રાજાને તાપસરૂપી દેવતા પોતે વિકૂર્વેલા આશ્રમમાં લઈ ગયો. ત્યાં વેષધારી તાપસોએ ઘણી તાડના કરવાથી તે (રાજા) નાઠો. તે જૈનસાધુઓના ઉપાશ્રયે આવ્યો. સાધુઓએ અભયદાન આપ્યું, તેથી રાજાએ જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો. પછી દેવતાએ પોતાની ઋદ્ધિ દેખાડી, રાજાને જૈનધર્મને વિષે દૃઢ કરી " આપદા આવે મને યાદ કરજે " એમ કહી અદૃશ્ય થયો.

હવે **ગાંધાર** નામનો કોઈ શ્રાવક સર્વ ઠેકાણે ચૈત્ય-વંદન કરવા નીકળ્યો હતો. ઘણા ઉપવાસ કરવાથી તુષ્ટ થએલી દેવીએ તેને વતાઢ્ય પર્વતે લઈ જઈ ત્યાંની પ્રતિ-માઓને વંદાવી અને પોતાની ઈચ્છા પાર પડે એવી એકસો આઠ ગોળીઓ આપી. તેણે તેમાંની એક ગોળી મોંઢામાં નાંખીને ચિંતવ્યું કે, " હું વીતભય પાટણ જાઉં. ગુટિકાના પ્રભાવથી તે ત્યાં આવ્યો. કુબ્જા દાસીએ તેને તે પ્રતિમાને વંદાવી. પછી તે ગાંધાર શ્રાવક ત્યાં માંદો પડ્યો. કુબ્જા દાસીએ તેની સારવાર કરી. પોતાનું આયુષ્ય થોડું રહ્યું એમ જાણી તે શ્રાવકે સર્વે ગુટિકાઓ કુબ્જા દાસીને આપી દીક્ષા લીધી. કુબ્જા દાસી એક ગુટિકા ભક્ષણ કરવાથી ઘણી સુંદર થઈ, તેથી જ તેનું **સુવર્ણગુલિકા** એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું. બીજી ગોળી ભક્ષણ કરીને તે દાસીએ ચિંતવ્યું કે, ચાદ મુકુટધારી રાજાઓએ સેવિત એવો ચંડપ્રદ્યોત રાજા

મ્હારો પતિ થાઓ, એટલે ઉદાયન રાજા પિતા સમાન થશે. અને બીજા રાજાઓ તો ઉદાયનના સેવક છે." પછી દેવતાના વચનથી ચંડપ્રદ્યોત રાજાએ સુવર્ણ ગુલિકાને ત્યાં દૂત મોકલ્યો, પણ સુવર્ણગુલિકાએ ચંડપ્રદ્યોતને બોલાવ્યાથી તે અનિલવેગ હાથી ઉપર બેસી સુવર્ણગુલિકાને તેડવા માટે ત્યાં આવ્યો. સુવર્ણગુલિકાએ કહ્યું કે, "આ પ્રતિમા લીધા વિના હું ત્યાં ન આવું માટે આ પ્રતિમા સરખી બીજી પ્રતિમા કરાવીને અહિં સ્થાપન કરો એટલે આ પ્રતિમા સાથે લઈ જવાશે. પછી ચંડપ્રદ્યોતે ઉજ્જયિનીએ જઈ બીજી પ્રતિમા કરાવી. અને **કપિલ** નામના કેવળીને હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે પ્રતિમા સહિત પાછો વીતભય પાટણ આવ્યો. નવી પ્રતિમા ત્યાં સ્થાપન કરી જુની પ્રતિમાને તથા સુવર્ણગુલિકા દાસીને લઈ ચંડપ્રદ્યોત કોઈ ન જાણે તેવી રીતે રાત્રિએ પાછો ઘેર આવ્યો. પછી સુવર્ણ-ગુલિકા અને ચંડપ્રદ્યોત બન્ને વિષયાસકત થયાં, તેથી તેમણે વિદિશાપુરીના રહીશ ભાયલ સ્વામી શ્રાવકને તે પ્રતિમા પૂજા કરવાને સારૂ આપી.

એક વખતે કંબલ-શંબલ નાગકુમાર તે પ્રતિમાની પૂજા કરવા આવ્યા, પાતાળમાંની જિનપ્રતિમાઓને વાંદવાની ઈચ્છા કરનાર ભાયલને તે નાગકુમારો દ્રહને માર્ગે પાતાળે લઈ ગયા, તે વખતે ભાયલ પ્રતિમાની પૂજા કરતો હતો પણ જવાની ઉતાવળથી અધીૅ જ પુજા થઈ, પાતાળમાં જિનભકિતથી પ્રસન્ન થએલ ભાયલે કહ્યું. કે, જેમ મ્હારા નામની પ્રસિદ્ધ થાય તેમ કરો." નાગેન્દ્રે કહ્યું. તેમજ

થશે ' ચંડપ્રદ્યોત રાજા વિદિશાપુરીનું ત્હારા નામને અનુસરી દેવકીયપુર એવું નામ રાખશે, પણ તું અધીં પૂજા કરી અહિં આવ્યો તેથી આવતા કાળમાં તે પ્રતિમા પોતાનું સ્વરૂપ ગુપ્ત જ રાખશે અને મિથ્યાદૃષ્ટિઓ તેની પૂજા કરશે. " આ આદિત્ય ભાયલસ્વામી છે. " એમ કહી અન્યદર્શનીઓ તે પ્રતિમાની બહાર સ્થાપના કરશે. વિષાદ ન કરીશ. દુષમકાળના પ્રભાવથી એમ થશે. " ભાયલ, નાગેંદ્રનું આ વચન સાંભળી જેવો આવ્યો હતો તેવો પાછો ગયો. હવે વીતભય પાટણમાં પ્રાતઃકાળે પ્રતિમાની માળા સૂકાઈ ગએલી, દાસી જતી રહેલી અને હાથીના મદનો સ્રાવ થએલો જોઈ લોકોએ નિર્ણય કર્યો કે, ચંડપ્રદ્યોત રાજા આવ્યો હશે અને તેણે તે પ્રમાણે કર્યું હશે. પછી સોળ દેશના અને ત્રણસો ત્રેસઠ પુરના સ્વામી ઉદાયન રાજાએ મહાસેનાદિક દસ મુકુટધારી રાજાઓને સાથે લઈ ચડાઈ કરી. માર્ગમાં ઉન્હાળાની ઋતુને લીધે પાણીની અડચણને લીધે રાજાએ પ્રભાવતીનો જીવ જે દેવતા, તેનું સ્મરણ કર્યું. તેણે તુરત આવી પાણીથી પરિપૂર્ણ એવાં ત્રણ તળાવો ભરી નાંખ્યાં. અનુક્રમે યુદ્ધ કરવાનો અવસર આવ્યો ત્યારે રથમાં બેસીને યુદ્ધ લડવાનો ઠરાવ છતાં ચંડપ્રદ્યોત રાજા અનિલવેગ હાથી ઉપર બેસીને આવ્યો, તેથી પ્રતિજ્ઞા–ભંગદોષ ચંડપ્રદ્યોતને માથેપડયો, પછી હાથીના પગ શસ્ત્રવડે વિંધાયાથી તે પડયો, ત્યારે ઉદાયને ચંડપ્રદ્યોતને બાંધી તેનાકપાળે મ્હારી દાસીનોપતિ એવી છાપ ચોડી.

શ્રી મ હા વી ર

સ્વા મિ પ્ર ભુ જી

પછી ઉદાયન રાજા ચંડપ્રદ્યોતને સાથે લઈ પ્રતિમા લેવાને સારૂ વિદિશા નગરીએ ગયો. પ્રતિમાનો ઉદ્ધાર કરવાને ઘણો પ્રયત્ન કર્યો તથાપિ તે કિંચિત્ માત્ર પણ સ્થાનકથી ખસી નહિ. પછી પ્રતિમાએ કહ્યું કે, હું જઈશ તો વીતભય પાટણમાં ધૂળની વૃષ્ટિ થશે, માટે હું આવતી નથી." તે સાંભળી ઉદાયન રાજા પાછો વળ્યો. રસ્તામાં ચોમાસું આવ્યું. ત્યારે એક ઠેકાણે પડાવ કરી સેનાની સાથે રહ્યો, સંવત્સરી પર્વને દિવસે ઉદાયન રાજાએ ઉપવાસ કર્યો, રસોઈયાએ ચંડપ્રદ્યોતને પૂછ્યું કે–આજે રસોઈ શી કરવાની ? ચંડપ્રદ્યોતના મનમાં 'એ મને કદાચ અન્નમાં વિષે આપશે, એવો ભય ઉત્પન્ન થયો. તેથી તેણે કહ્યું કે–તેં ઠીક યાદ કરાવ્યું, મ્હારે પણ ઉપવાસ છે, મ્હારા માતા–પિતા શ્રાવક હતા" તે જાણી ઉદાયને કહ્યું કે "એનું શ્રાવકપણું જાણ્યું તથાપિ તે જો એમ કહે છે, તો

તે નામ માત્રથી પણ મ્હારો સાધર્મી થયો, માટે તે બંધનમાં હોય ત્યાં સુધી મ્હારૂં સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કેવી રીતે શુદ્ધ થાય ?" એમ કહી ઉદાયને ચંડપ્રદ્યોતને બંધનમાંથી મુક્ત કર્યો, ખમાવ્યો, અને કપાળે લેખવાળો પટ્ટ બાંધી તેને અવંતી દેશ આપ્યો.

ઉદાયન રાજાના ધર્મિષ્ઠપણાની તથા સંતોષ વગેરેની જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી થોડી છે. ચોમાસું પુરૂં થયા પછી ઉદાયન રાજા વીતભય પાટણે ગયો. સેનાને સ્થાનકે આવેલા વણિક લોકોના રહેઠાણથી દશપુર નામે એક નવું નગર વસ્યું. તે નગર ઉદાયન રાજાએ જીવંતસ્વામીની પૂજાને માટે અર્પણ કર્યું. તેમજ વિદિશા પુરીને ભાયલ-સ્વામીનું નામ દઈ તે તથા બીજાં બાર હજાર ગામ જીવંતસ્વામીની સેવામાં આપ્યાં.

હવે ઉદાયન રાજા, પ્રભાવતીનો જીવ જે દેવતા, તેના વચનથી કપિલ કેવળીએ પ્રતિષ્ઠા કરેલી પ્રતિમાનું નિત્ય પૂજન કરતો હતો. એક વખતે પક્ખિ પૌષધ હોવાથી તેણે રાત્રિજાગરણ કર્યું. ત્યારે તેને એકદમ ચારિત્ર લેવાના દૃઢ પરિણામ ઉત્પન્ન થયા પછી પ્રાતઃકાળે તેણે કપિલ કેવળીએ પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમાની પૂજાને સારૂ ઘણા ગામ, આકર, પુર વગેરે આપ્યાં. "રાજ્ય અંતે નરક આપનારૂં છે, માટે તે પ્રભાવતીના પુત્ર અભીચિને શી રીતે આપું ?" મનમાં એવો વિચાર આવ્યાથી રાજાએ કેશિ નામના પોતાના ભાણેજને રાજ્ય આપ્યું, અને પોતે શ્રીવીર ભગવાન પાસે ચારિત્ર લીધું. તે વખતે કેશિ રાજાએ દીક્ષા ઉત્સવ કર્યો.

એક વખતે અકાળે અપથ્ય આહારના સેવનથી ઉદાયન રાજર્ષિના શરીરે મહાવ્યાધિ ઉત્પન્ન થયો. "શરીર એ ધર્મનું મુખ્ય સાધન છે." એમ વિચારી વૈદ્યે ભક્ષણ કરવા કહેલા દહીંનો જોગ મળે, તે માટે ગોવાળોના ગામોમાં મુકામ કરતા તેથી વીતભય પાટણે ગયા, કેશી રાજા ઉદાયન મુનિનો રાગી હતો, તો પણ તેના પ્રધાન વર્ગે તેને ભરમાવ્યો કે, "ઉદાયન રાજ્ય લેવા માટે અહિં આવ્યો છે." પ્રધાનોની વાત ખરી માનીને કેશી રાજાએ ઉદાયન મુનિને વિષમિશ્ર દહીં અપાવ્યું. પ્રભાવતી દેવતાએ વિષ અપહરી ફરીથી દહી લેવાની મના કરી. દહીંનો ખોરાક બંધ થવાથી પાછો મહાવ્યાધિ વધ્યો. દહીંનું સેવન કરતાં ત્રણ વાર દેવતાએ વિષ અપહર્યું. એક વખતે પ્રભાવતી દેવતા પ્રમાદમાં હતો ત્યારે વિષમિશ્ર દહી ઉદાયન મુનિના આહારમાં આવી ગયું. પછી એક માસનું અનશન કરી કેવળજ્ઞાન થએ ઉદાયન રાજર્ષિ સિદ્ધ થયા. પછી પ્રભાવતી દેવતાએ રોષથી વીતભય પાટણ ઉપર ધૂળની વૃષ્ટિ કરી, અને ઉદાયન રાજાનો શય્યાતર એક કુંભાર હતો, તેને સિનપલ્લીમાં લઈ જઈ તે પલ્લીનું નામ કુંભારકૃત પલ્લી એવું રાખ્યું. ઉદાયન રાજાનો પુત્ર અભીચિ, પિતાએ યોગ્યતા છતાં રાજ્ય આપ્યું નહિ તેથી દુ:ખી થયો, અને તેની માસીના પુત્ર કોણિક રાજાની પાસે જઈ સુખે રહ્યો. ત્યાં સમ્યગ્પ્રકારે શ્રાવક ધર્મની આરાધના કરતો હતો, તો પણ "પિતાએ રાજ્ય ન આપી મારું અપમાન કર્યું." એમ વિચારી પિતાની સાથે બાંધેલા વૈરની આલોચના કરી નહિ,

તેથી પંદર દિવસ અનશનવડે મરણ પામી એક પલ્યોપમ આયુષ્યવાળો શ્રેષ્ઠ ભવનપતિ દેવતા થયો. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થશે.

પ્રભાવતી દેવતાએ ધૂળની વૃષ્ટિ કરી, ત્યારે ભૂમિમાં દટાઈ ગએલી કપિલ કેવળી પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમા કુમારપાળ રાજાએ ગુરુના વચનથી જાણી પછી તેણે પ્રતિમા જ્યાં દટાઈ હતી તે જગ્યા ખોદાવી, ત્યારે અંદરથી પ્રતિમા પ્રગટ થઈ, અને ઉદાયને આપેલો તામ્રપટ્ટ પણ નીકળ્યો. યથાવિધિ પૂજા કરી કુમારપાળ તે પ્રતિમાને ઘણા ઉત્સવથી અણહિલપુર પાટણે લઈ આવ્યો. નવા કરાવેલા સ્ફટિકમય જિનમંદિરમાં તે પ્રતિમાની તેણે સ્થાપના કરી, અને ઉદાયન રાજાએ તામ્રપટ્ટમાં જેટલાં ગામ, પુર વગેરે આપ્યાં હતાં, તે સર્વ કબૂલ રાખી ઘણા વખત સુધી તે પ્રતિમાની પૂજા કરી. તેથી તેની સર્વ પ્રકારે વૃદ્ધિ થઈ, આ રીતે દેવાધિદેવની પ્રતિમાનો તથા ઉદાયન રાજા વગેરેનો સંબંધ કહ્યો છે.

આવી રીતે દેવને ગરાસ આપવાથી, નિરંતર ઉત્તમ પૂજા વગેરે તથા જિનમંદિરની જોઇએ તેવી સારસંભાળ, રક્ષણ આદિ પણ સારી યુક્તિથી થાય છે. કેમકે જે પુરુષ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ઐશ્વર્યવાળું જિનમંદિર કરાવે. તે પુરુષ દેવલોકમાં દેવતાઓએ વખણાયો છતાં ઘણા કાળ સુધી પરમ સુખ-પામે છે. એમ પાંચમું દ્વાર સમાપ્ત થયું.

૬. જિનબિંબ-તેમજ રત્નની, ધાતુની, ચંદનાદિક કાષ્ઠની, હસ્તિદંતની, શિશાની અથવા માટી વગેરેની જિનપ્રતિમા યથાશક્તિ કરાવવી. તેનું પરિમાણ જઘન્ય અંગુઠા પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો ધનુષ્ય જાણવું. કહ્યું છે કે-જે લોકો સારી મૃત્તિકાનું, નિર્મળ શિલાનું, હસ્તિદંતનું, રૂપાનું, સુવર્ણનું, રત્નનું, માણેકનું, અથવા ચંદનનું સુંદર જિનબિંબ શક્તિમુજબ કરે છે. તેઓ ઉભયલોકમાં પરમસુખ પામે છે જિનબિંબ કરાવનાર લોકોને દારિદ્ર, દુર્ભાગ્ય, નિંદ્ય જાતિ, નિંદ્ય શરીર, માઠી ગતિ, દુર્ગતિ, અપમાન, રોગ અને શોક આટલાં વાનાં ભોગવવાં પડતાં નથી. વાસ્તુ શાસ્ત્રમાં કહેલ વિધિ પ્રમાણે તૈયાર કરેલી શુભ લક્ષણવાળી પ્રતિમાઓ આ લોકમાં પણ ઉદય વગેરે ગુણ પ્રકટ કરે છે. કહ્યું છે કે-અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા ધનથી કરાવેલી, પારકી વસ્તુના દળથી કરાવેલી તથા ઓછા અથવા અધિક અંગવાળી પ્રતિમા પોતાની તથા પરની ઉન્નતિનો વિનાશ કરે છે. જે મૂળનાયકજીમાં મુખ, નાક, નયન, નાભિ અથવા કેડ એટલામાંથી કોઈ પણ અવયવનો ભંગ થયો હોય, તે મૂળનાયકજીનો ત્યાગ કરવો. પણ જેનાં આભૂષણ, વસ્ત્ર

પરિવાર, લંછન અથવા આયુધ એમનો ભંગ થયો હોય, તે પ્રતિમાને પૂજવાને કાંઈ પણ હરકત નથી. જે જિનબિંબ સો વર્ષ કરતાં વધારે જુનું હોય તથા ઉત્તમ પુરુષે પ્રતિષ્ઠા કરેલું હોય, તે બિંબ કદાચ અંગહીન થાય, તો પણ તેની પૂજા કરવી. કારણ કે, તે બિંબ લક્ષણહીન થતું નથી.

પ્રતિમાના પરિવારમાં ભિન્ન-ભિન્ન વર્ણની અનેક જાતની શિલાઓ હોય તે શુભ નહિ. તેમજ બે, ચાર, છ આદિ સરખા આંગળવાળી પ્રતિમા કોઈ કાળે પણ શુભકારી ન થાય. એક આંગળથી માંડી અગીઆર આંગળ પ્રમાણની પ્રતિમા ઘરમાં પૂજવા યોગ્ય છે. અગીઆર આંગળ કરતાં વધારે પ્રમાણની પ્રતિમા જિનમંદિરે પૂજવી, એમ પૂર્વાચાર્યો કહી ગયા છે. **નિરિયાવલિસૂત્રમાં** કહ્યું છે કે– લેપની, પાષાણની, કાષ્ઠની, દંતની તથા લોઢાની અને પરિવાર વિનાની અથવા પ્રમાણ વિનાની પ્રતિમા ઘરમાં પૂજવા યોગ્ય નથી. ઘરદેરાસરમાંની પ્રતિમા પાસે બળિનો વિસ્તાર (નૈવેદ્ય) ન કરવો, પણ રોજ ન્હવણ અને ત્રણટંક પૂજા તો કરવી.

સર્વે પ્રતિમાઓ મુખ્યમાર્ગે તો પરિવાર અને તિલકાદિ આભૂષણ સહિત હોવી જોઈએ, તેમ કરવાથી વિશેષ શોભા દેખાય છે, અને પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો બંધ વગેરે થાય છે. કહ્યું છે કે–જિનપ્રસાદમાં વિરાજતી પ્રતિમા સર્વ લક્ષણ સહિત તથા આભૂષણ સહિત હોય તો, મનને જેમ જેમ આહ્લાદ ઉપજાવે છે, તેમ તેમ કર્મનિર્જરા થાય છે. જિનમંદિર, જિનબિંબ વગેરેની પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં બહુ પુણ્ય છે. કારણ કે, તે મંદિર અથવા પ્રતિમા વગેરે જ્યાં

સુધી રહે, તેટલા અસંખ્યાત કાળ સુધી તેનું પુણ્ય ભોગવાય છે. જેમ કે, **ભરતચક્રીએ** ભરાવેલી અષ્ટાપદજી ઉપરના દેરાસરની પ્રતિમા, ગિરનાર ઉપર બ્રહ્મેન્દ્રે કરેલ કાંચનબલાનકાદિ દેરાસરની પ્રતિમા, ભરતચક્રવતીંની મુદ્રિકામાંની કુલપાક તીર્થે વિરાજતી માણિક્યસ્વામીની તથા સ્તંભનશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ વગેરેની પ્રતિમાઓ હજી સુધી પૂજાય છે. કહ્યું છે કે—જળ, ઠંડું અન્ન, ભોજન, વસ્ત્ર, માસિક, વર્ષ કે જાવજ્જીવ આજીવિકા એ વસ્તુઓના દાનથી અથવા સામાયિક, પોરસી, એકાસણું, આયંબિલ, ઉપવાસ, અભિગ્રહ અને વ્રતથી અનુક્રમે ક્ષણવાર, એક પહોર, એક દિવસ, એક માસ, છ માસ, એક વર્ષ અને જાવજ્જીવ સુધી ભોગવાય એટલું પુણ્ય થાય છે; પરંતુ જિનમંદિર, જિનપ્રતિમા વગેરે કરાવવાથી તો તેના દર્શન વગેરેથી થએલું પુણ્ય અસંખ્યાત કાળ સુધી ભોગવાય છે. માટે જ આ ચોવીશીમાં પૂર્વકાળે ભરતચક્રવર્તિએ શત્રુંજય પર્વત ઉપર રત્નમય ચતુર્મુખથી વિરાજમાન ચોરાશી મંડપોથી શોભતું, એક ગાઉ ઊંચું, ત્રણ ગાઉ લાંબું જિનમંદિર પાંચ ક્રોડ મુનિ સહિત જ્યાં શ્રી પુંડરીકસ્વામી કેવળજ્ઞાન અને નિર્વાણ પામ્યા હતા, ત્યાં કરાવ્યું. તેમજ બાહુબલિની તથા મરૂદેવી વગેરેની ટૂંકોને વિષે, ગિરનાર ઉપર, આબૂ ઉપર, વૈભાર પર્વતે, સમ્મેતશિખરે તથા અષ્ટાપદ વગેરેને વિષે પણ ભરતચક્રવતીંએ ઘણા જિન પ્રાસાદ, અને પાંચસો ધનુષ્ય વગેરે પ્રમાણની પ્રતિમાઓ પણ કરાવી. **દંડવીર્ય**, **સગર** ચક્રવતીં આદિ રાજાઓએ તે મંદિરોના તથા પ્રતિમાઓના ઉદ્ધાર પણ કરાવ્યા, **હરિષેણ** ચક્રવતીંએ જિનમંદિરથી પૃથ્વીને સુશોભિત કરી.

સંપ્રતિ રાજાએ પણ સો વર્ષ આયુષ્યના સર્વ દિવસની શુદ્ધિના સારૂ છત્રીશ હજાર નવાં તથા બાકીના જીર્ણોદ્ધાર મળી સવા લાખ જિન–દેરાસર બનાવ્યાં. સુવર્ણ વગેરેની સવાક્રોડ પ્રતિમાઓ ભરાવી. **આમ** રાજાએ ગોવર્દ્ધન પર્વત ઉપર સાડા ત્રણક્રોડ સોનામ્હોર ખરચી સાત હાથ પ્રમાણ સુવર્ણની પ્રતિમા યુક્ત મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર કરાવ્યું. તેમાં મૂળ મંડપમાં સવા લાખ સુવર્ણ તથા રંગમંડપમાં એકવીસ લાખ સુવર્ણ લાગ્યું. **કુમારપાળે** તો ચૌદસો ચુમાલીશ નવાં જિનમંદિર તથા સોળસો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા. છન્નું ક્રોડ દ્રવ્ય ખરચીને પિતાના નામથી બનાવેલા ત્રિભુવનવિહારમાં એકસો પચીસ આંગળ ઊંચી મૂળનાયકજીની પ્રતિમા અરિષ્ટરત્નમયી ફરતી બહોત્તેર દેરીઓમાં ચૌદ ભાર પ્રમાણની ચોવીશ રત્નમયી, ચોવીશ સુવર્ણમયી અને ચોવીસ રૂપામયી પ્રતિમાઓ હતી. **વસ્તુપાળ** મંત્રીએ તેરસો તેર નવાં જિનમંદિર, અને બાવીસો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા. તથા સવા લાખ જિનબિંબ ભરાવ્યાં. **પેથડશાહે** ચોરાશી જિનપ્રાસાદ કરાવ્યા. તેમાં સુરગિરિને વિષે ચૈત્ય નહિ હતું, તે બનાવવાનો વિચાર કરી વીરમદ રાજાના પ્રધાન વિપ્ર હેમાદેના નામથી તેની પ્રસન્નતાને સારૂ પેથડશાહે માંધાતાપુરમાં તથા ઓંકારપુરમાં ત્રણ વર્ષ સુધી દાનશાળા મંડાવી. હેમાદે તુષ્ટમાન થયો અને સાત રાજમહેલ જેટલી ભૂમિ પેથડને આપી, પાયો ખોદ્યો અને મીઠું પાણી નીકળ્યું. ત્યારે કોઇએ રાજા પાસે જઈ ચાડી ખાધી કે, "મહારાજ! મીઠું પાણી નીકળ્યું. છે માટે વાવ બંધાવો." તે વાત

જાણતાં જ રાતોરાત પેથડ શાહે બાર હજાર ટંકનું મીઠું પાણીમાં નંખાવ્યું, આ ચૈત્ય બનાવવા સારુ સોનૈયાથી ભરેલી બત્રીશ ઊંટડીઓ મોકલી. પાયામાં ચોરાશી હજાર ટંકનું ખરચ થયું. ચૈત્ય તૈયાર થયું ત્યારે વધામણી આપનારને ત્રણ લાખ ટંક આપ્યા. આ રીતે પેથડ વિહાર બન્યો વળી તે પેથડે જ શત્રુંજયપર્વત ઉપર શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનનું ચૈત્ય એકવીશ ધડી પ્રમાણ સુવર્ણથી ચારે તરફ મઢાવીને મેરુ પર્વતની માફક સુવર્ણમય કર્યું. ગિરનાર પર્વતના સુવર્ણમય બલાનકનો સબંધ નીચે પ્રમાણે છે—ગઈ ચોવીશીમાં ઉજ્જયિની નગરીને વિષે ત્રીજા શ્રી **સાગર તીર્થંકરને** કેવળીની પર્ષદા જોઈ **નરવાહન** રાજાએ પૂછયું કે, "હું કયારે કેવળી થઈશ?" ભગવાને કહ્યું "આવતી ચોવીશીમાં બાવીશમાં તીર્થંકર શ્રી **નેમિનાથ ભગવાનના** તીર્થમાં તું કેવળી થઈશ" નરવાહન રાજાએ દીક્ષા લીધી અને આયુષ્યને અંતે બ્રહ્મેન્દ્ર થઈ શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની વજ્રમૂર્ત્તિકામય પ્રતિમા કરી દશ સાગરોપમ સુધી તેની પૂજા કરી પોતાના આયુષ્યનો અંત આવ્યો, ત્યારે ગિરનાર પર્વત ઉપર સુવર્ણ—રત્નમય પ્રતિમાવાળા ત્રણ ગભારા કરી તેની આગળ એક સુર્વણમય બલાનક કર્યું; અને તેમાં તે વજ્રમૂર્ત્તિકામય પ્રતિમાની સ્થાપના કરી.

અનુક્રમે સંઘપતિ શ્રી રત્નશ્રેષ્ઠી મ્હોટા સંઘ સહિત ગિરનાર ઉપર યાત્રા કરવા આવ્યો. ઘણા હર્ષથી સ્નાત્ર કરવાથી મૃત્તિકામય (લેપ્યમય) પ્રતિમા ગળી ગઈ. તેથી રત્નશ્રેષ્ઠી ઘણો ખેદ પામ્યો. સાઠ ઉપવાસ કરવાથી પ્રસન્ન

થયેલ અંબાદેવીના વચનથી સુવર્ણમય બલાનકમાંની પ્રતિમા કે; જે કાચા સુત્રથી વીંટાયેલી તે લાવ્યો. ચૈત્યના દ્વારમાં આવતાં પાછળ જોયું તેથી તે પ્રતિમા ત્યાં જ સ્થિર થઈ. પછી ચૈત્યનું દ્વાર ફેરવી નાંખ્યું તે હજુ સુધી તેમ જ છે. કેટલાક એમ કહે છે કે–સુવર્ણમય બલાનકમાં બહોંત્તર મ્હોટી પ્રતિમાઓ હતી. તેમાં અઢાર સુવર્ણની, અઢાર રત્નની, અઢાર પાષાણની હતી. આ રીતે શ્રી ગિરનારની ઉપરના શ્રી નેમિનાથભગવાનનો પ્રબંધ છે, ઈતિ છઠ્ઠું દ્વાર.

૭. પ્રતિમાની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા–

તેમજ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા, અંજનશલાકા શીઘ્ર કરાવવી, કેમકે **ષોડશકમાં** કહ્યું છે કેઃ–પૂર્વે કહેલ વિધિ પ્રમાણે બનાવેલી જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા, તત્કાળ દશ દિવસની અંદર કરવી. પ્રતિષ્ઠા સંક્ષેપથી ત્રણ પ્રકારની છે. એક વ્યક્તિ પ્રતિષ્ઠા, બીજી ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા અને ત્રીજી મહાપ્રતિષ્ઠા. સિદ્ધાંતના જાણ લોકો એમ કહે છે કે–જે સમયમાં જે તીર્થંકરનું શાસન ચાલતું હોય, તે સમયમાં તે તીર્થંકરની એકલી પ્રતિમા હોય તે વ્યક્તિ પ્રતિષ્ઠા કહેવાય છે. ઋષભદેવ આદિ ચોવીશેની ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા કહેવાય છે, અને એકસોસીતેર ભગવાનની મહાપ્રતિષ્ઠા કહેવાય છે, બૃહદ્‌ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે એક વ્યક્તિપ્રતિષ્ઠા, બીજી ક્ષેત્ર પ્રતિષ્ઠા અને ત્રીજી મહાપ્રતિષ્ઠા તે અનુક્રમે એક, ચોવીશ અને એકસોસિત્તેર ભગવાનની જાણવી. સર્વે પ્રકારની પ્રતિમાની સામગ્રી સંપાદન કરવી, શ્રી સંઘને તથા ગુરુ મહારાજને બોલાવવા. તેમનો પ્રવેશ વગેરે ઘણા ઉત્સવથી કરી સમ્યક્ પ્રકારે તેમનું

સ્વાગત કરવું. ભોજન, વસ્ત્ર વગેરે આપી તેમનો સર્વ પ્રકારે સત્કાર કરવો, બંદીવાનોને છોડાવવા, અમારી પ્રવર્ત્તાવવી, કોઈને પણ હરકત ન પડે એવી દાનશાળા ચલાવવી. સૂતાર વગેરેનો સત્કાર કરવો. ઘણા ઠાઠથી સંગીત આદિ અદ્દભુત ઉત્સવ કરવો. વગેરે પ્રતિષ્ઠાવિધિ પ્રતિષ્ઠા-કલ્પ આદિ ગ્રંથોથી જાણવો.

પ્રતિષ્ઠામાં સ્નાત્રને અવસરે **જન્માવસ્થા** ચિંતવવી. તથા ફળ, નૈવેદ્ય, પુષ્પ, વિલેપન, સંગીત વગેરે ઉપચારને વખતે કુમાર આદિ ચઢતી અવસ્થા ચિંતવવી. છદ્મસ્થપણાના સૂચક વસ્ત્રાદિક વડે શરીરનું ઢાંકવું કરવું વગેરે ઉપચારવડે ભગવાનની શુદ્ધ ચારિત્રાવસ્થા ચિંતવવી. અંજનશલાકાવડે નેત્રનું ઉઘાડવું કરતાં ભગવાનની **કેવળી અવસ્થા** ચિંતવવી તથા પૂજામાં સર્વ પ્રકારના મ્હોટા ઉપચાર કરવાને અવસરે સમવસરણમાં રહેલ ભગવાનની અવસ્થા ચિંતવવી એમ શ્રાદ્ધસમાચારીવૃત્તિમાં કહ્યું છે. પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી બાર માસ સુધી મહિને મહિને તે દિવસે ઉત્તમ પ્રકારે સ્નાત્ર વગેરે કરવું. વર્ષ પૂરું થાય ત્યારે અઠાઈ ઉત્સવ કરવો, અને આઉખાની ગાંઠ બાંધવી. તથા ઉત્તરોઉત્તર વિશેષ પૂજા કરવી. વર્ષ-ગાંઠને દિવસે સાધર્મિકવાત્સલ્ય તથા સંઘપૂજા વગેરે શક્તિ પ્રમાણે કરવું. પ્રતિષ્ઠા ષોડશકમાં તો વળી કહ્યું છે કેઃ ભગવાનની આઠદિવસ સુધી એકસરખી પૂજા કરવી. તથા સર્વે પ્રાણીઓને યથાશકિત દાન આપવું.

૮. પુત્રાદિકનો દીક્ષા મહોત્સવ–

તેમજ પુત્ર, પુત્રી, ભાઈઓ, ભત્રીજો, પોતાનો મિત્ર,

સેવક આદિનો દીક્ષાનો તથા વડી દીક્ષાનો ઉત્સવ ઘણા આડંબરથી કરવો. કેમકે–ભરત ચક્રવર્ત્તીના પાંચસો પુત્ર અને સાતસો પૌત્ર એટલા કુમારોએ તે સમવસરણમાં સાથે દીક્ષા લીધી. શ્રીકૃષ્ણે તથા ચેટક રાજાએ પોતાની સંતતિને નહિ પરણાવવાનો નિયમ કર્યો હતો, તથા પોતાની પુત્રી આદિને તથા બીજા થાવચ્ચાપુત્ર વગેરેને ઘણા ઉત્સવથી દીક્ષા અપાવી તે વાત પ્રસિદ્ધ છે. **દીક્ષા અપાવવી**–એમાં ઘણું પુણ્ય છે. કેમકે–જેમના કુળમાં ચારિત્રધારી ઉત્તમ પુત્ર થાય છે, તે માતા–પિતા અને સ્વજન–વર્ગ ઘણા પુણ્યશાળી અને ધન્યવાદને યોગ્ય છે. લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે–જ્યાં સુધી કુળમાં કોઈ પુત્ર પવિત્ર સંન્યાસી થતો નથી, ત્યાં સુધી પિંડની ઇચ્છા કરનારા પિતરાઈઓ સંસારમાં ભમે છે. આમ **આઠમું** દ્વાર સમાપ્ત થયું.

૯. પદસ્થાપના– તેમજ પદસ્થાપના એટલે ગણિ, વાચનાચાર્ય, વાચક, આચાર્ય દીક્ષા લીધેલા પોતા પુત્ર આદિ તથા બીજા પણ જે યોગ્ય હોય, તેમની પદસ્થાપના શાસનની ઉન્નતિ વગેરેને સારૂ ઘણા ઉત્સવથી કરાવવી. સંભળાય છે કે–અરિહંતના પ્રથમ સમવસરણને વિષે ઇંદ્ર પોતે ગણધરપદની સ્થાપના કરાવે છે. વસ્તુપાળમંત્રીએ પણ એકવીશ આચાર્યોની પદસ્થાપના કરાવી હતી. ઇતિ નવમું દ્વાર.

૧૦. શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિ– તેમજ શ્રીકલ્પ આદિ આગમ, જિનેશ્વર ભગવાનનાં ચરિત્ર વગેરે પુસ્તકો ન્યાયથી સંપાદન કરેલા દ્રવ્યવડે શુદ્ધ અક્ષર તથા સારાં પાનાં વગેરે યુક્તિથી લખાવવાં. તેમજ વાચન એટલે સંવેગી ગીતાર્થ

એવા મુનિરાજ પાસે ગ્રંથનો આરંભ થાય, તે દિવસે ઘણો ઉત્સવ વગેરે કરી અને હરરોજ બહુમાનથી પૂજા કરી વ્યાખ્યાન કરાવવું, તેથી ઘણા ભવ્ય જીવો પ્રતિબોધ પામે છે. તેમજ વ્યાખ્યાન વાંચનાર તથા ભણનાર મુનિરાજોને કપડાં વગેરે વહોરાવી તેમને (સહાય) ભક્તિ કરવી.

કહ્યું છે કે-જે લોકો જિનશાનનાં પુસ્તકો લખાવે, વ્યાખ્યાન કરાવે, ભણે, ભણાવે, સાભળે અને પુસ્તકોની ઘણી યતનાથી રક્ષા કરે, તે લોકો મનુષ્ય લોકનાં, દેવલોકનાં તથા નિર્વાણનાં સુખ પામે છે જે પુરુષ કેવળીભાષિત સિદ્ધાંતને પોતે ભણે, ભણાવે અથવા ભણનારને વસ્ત્ર, ભોજન, પુસ્તક વગેરે આપી સહાય કરે, તે પુરૂષ આ લોકમાં સર્વજ્ઞ જ થાય છે. જિનભાષિત આગમની કેવળજ્ઞાન કરતાં પણ શ્રેષ્ઠતા દેખાય છે. કે-અહો શ્રુતોપયોગ રાખનાર શ્રુતજ્ઞાની સાધુ જો કદાચ કેવલીની દૃષ્ટિએ અશુધ્ધ વસ્તુ વહોરી લાવે તો તે વસ્તુને કેવળી ભગવાન પણ વાપરે છે. કારણ કે, એમ ન કરે તો તે શ્રુતજ્ઞાન અપ્રમાણ થાય.

સાંભળ્યું છે કે-"અગાઉ દુષમ કાળના યોગથી બાર વર્ષ સુધી દુકાળ પડયો. તેથી તથા બીજા અનેક કારણોથી સિદ્ધાંત વ્યુચ્છિન્નપ્રાયઃ થએલ જોઈ ભગવાન્ નાગાર્જુન, સ્કંદિલાચાર્ય વિગેરે આચાર્યોએ તેને પુસ્તકારૂઢ કર્યો." માટે સિદ્ધાંતને માન આપનાર માણસે તે પુસ્તકને વિષે લખાવવું, તથા રેશમી વસ્ત્ર આદિ વસ્તુવડે તેની પૂજા કરવી સંભળાય છે કે, **પેથડશાહે** સાત ક્રોડ દ્રવ્ય ખરચીને ત્રણ જ્ઞાન ભંડાર લખાવ્યા. થરાદના સંઘવી **આભૂએ** ત્રણ

ક્રોડ ટંક ખરચીને સર્વ આગમની એકેક પ્રત સુવર્ણમય અક્ષરથી અને બીજી સર્વ ગ્રંથની એકેક પ્રત શાહીથી લખાવી.

૧૧. પૌષધશાલા–તેમજ પૌષધશાલા એટલે શ્રાવક વગેરેને પૌષધ કરવાને માટે ખપમાં આવતી સાધારણ જગ્યા પણ પૂર્વે કહેલ ઘર બનાવવાની વિધિ માફક કરાવવી. સાધર્મિઓને સારૂ કરાવેલી તે પૌષધશાળા સારી સગવડવાળી અને નિરવદ્ય યોગ્ય સ્થાનક હોવાથી અવસર ઉપર સાધુઓને પણ ઉપાશ્રય તરીકે આપવી. કારણ કે તેમ કરવામાં ઘણું પુન્ય છે. કહ્યું છે કે–જે પુરુષ તપસ્યા તથા બીજા ઘણા નિયમ પાળનાર એવા સાધુ મુનિરાજોને ઉપાશ્રય આપે તે પુરૂષે વસ્ત્ર, અન્ન, પાન, શયન, આસન વગેરે સર્વ વસ્તુઓ મુનિરાજને આપી એમ સમજવું. વસ્તુપાળ મંત્રીએ નવસો ચોરાશી પૌષધશાળાઓ કરાવી હતી.

સિદ્ધરાજ જયસિંહના મુખ્ય મંત્રી સાન્તુએ પોતાનો નવો મહેલ વાદિદેવસૂરિને દેખાડીને કહ્યું કે "એ કેવો છે ?" ત્યારે શિષ્ય માણિક્યે કહ્યું. "જો એની પૌષધશાળા કરો તો અમે એને વખાણીએ." મંત્રીએ કહ્યું. "એ પૌષધશાળા થાઓ." તે શાળામાંની બહાર પરશાળામાં શ્રાવકોને ધર્મધ્યાન કરી રહ્યા પછી મુખ જોવાને સારૂ એક પુરુષ પ્રમાણ ઊંચા એવા બે આરિસા બે બાજૂએ રાખ્યા હતા. અગ્યારમું દ્વાર તથા પંદરમી ગાથાનો અર્થ સમાપ્ત થયો.

आजम्मं संमत्तं, जहसत्ति वयाइ दिक्खगहणं वा ।
आरंभचाउ बंभं पडिमाई आंतिआरहणा ॥ १६ ॥(મૂળ)

૧૨. ૧૩. સમ્યકૃત્વ અને અણુવ્રતો–આજન્મ એટલે બાલ્યાવસ્થાથી માંડીને જાવજ્જીવ સુધી સમકિત અને અણુવ્રત આદિ યથાશક્તિ પાળવાં. આનું સ્વરૂપ અર્થદીપિકામાં કહ્યું છે.

૧૪. દીક્ષાનો સ્વીકાર તેમજ દીક્ષાગ્રહણ એટલે અવસર આવે ચારિત્ર સ્વીકારવું. એનો ભાવાર્થ એ છે કે–શ્રાવક બાલ્યાવસ્થામાં દીક્ષા ન લેવાય તો પોતાને ઠગાયેલાની પેઠે સમજે. કેમકે–જેમણે સર્વ લોકોને દુઃખદાયી કામદેવને જીતીને કુમાર અવસ્થામાં જ દીક્ષા લીધી, તે બાળ મુનિરાજોને ધન્ય છે. પોતાના કર્મના વશથી મળેલું ગૃહસ્થપણું, સર્વવિરતિના પરિણામ એકાગ્ર ચિત્તથી અહર્નિંશ રાખીને પાણીનુંબેડું માથે ધારણકરનારી સ્ત્રીની માફક પાળવું. કહ્યું છે કે–એકાગ્ર ચિત્તવાળો યોગી અનેક કર્મ કરે, તો પણ પાણીલાવનારી સ્ત્રીની માફક તેના દોષથી લેપાય નહિ.

જેમ પર–પુરુષને વિષે આસક્ત થયેલી સ્ત્રી ઉપરથી પતિની મરજી રાખે છે, તેમ તત્ત્વજ્ઞાનમાં રાચી રહેલા યોગી સંસારને અનુસરે છે. જેમ શુદ્ધ વેશ્યા મનમાં પ્રીતિ ન રાખતાં 'આજે અથવા કાલે એને છોડી દઈશ' એવો ભાવ રાખી જાર પુરુષને સેવે છે, અથવા જેનો પતિ મુસાફરી આદિ કરવા ગયો છે, એવી કુલીન સ્ત્રી પ્રેમરંગમાં રહી પતિના ગુણોનું સ્મરણ કરતી છતી ભોજન–પાન વગેરેથી શરીરનો નિર્વાહ કરે છે, તેમ સુશ્રાવક સર્વવિરતિના પરિણામ નિત્ય મનમાં રાખી પોતાને અધન્ય માનતો છતો ગૃહસ્થપણું પાલે. જે લોકોએ પ્રસારતા મોહને રોકીને જૈની દીક્ષા લીધી, તે સત્પુરુષોને ધન્ય છે અને તેમનાવડે આ પૃથ્વીમંડળ પવિત્ર થએલું છે.

ભાવશ્રાવકો કેવા હોય ? ભાવશ્રાવકનાં લક્ષણ પણ એ રીતે કહ્યાં છે, કેઃ–૧ સ્ત્રીને વશ ન થવું, ૨ ઇંદ્રિયો વશ રાખવી, ૩ ધન અનર્થનો હેતુ છે એમ માનવું ૪ સંસાર અસાર જાણવો, ૫ વિષયનો અભિલાષ રાખવો નહીં, ૬ આરંભ તજવો, ૭ ગૃહવાસ બંધન સમાન ગણવો, ૮ આજન્મ સમકિત પાળવું, ૯ સાધારણ માણસો ગાડરિયા પ્રવાહે ચાલે છે, એમ વિચારવું, ૧૦ આગમના અનુસારે સર્વ ઠેકાણે જવું, ૧૧ દાનાદિ ચતુર્વિધ ધર્મ યથાશક્તિ આચરવો, ૧૨ ધર્મ કરતાં કોઈ અજ્ઞ જન હાંસી કરે તો તેની શરમ ન રાખવી, ૧૩ ગૃહકૃત્યો રાગ દ્વેષ ન રાખતાં કરવાં, ૧૪ મધ્યસ્થપણું રાખવું, ૧૫ ધનાદિક હોય તો પણ તેમાં જ લપટાઈ ન રહેવું, ૧૬ પરાણે કામોપભોગન સેવવા, ૧૭ વેશ્યા સમાન ગૃહવાસમાં રહેવું. આ સત્તર પદવાળું ભાવ શ્રાવકનું લક્ષણ ભાવથી સંક્ષેપમાં જાણવું. હવે પ્રત્યેક પદોના ખુલાસા વિસ્તારથી કહીએ છીએ.

૧ અનર્થને ઉત્પન્ન કરનાર, ચપળ ચિત્તવાળી અને નરકે જવાના રસ્તા સરખી એવી સ્ત્રીને જાણી પોતાનું હિત વાંછનાર શ્રાવકે તેના વશમાં ન રહેવું. ૨ ઇન્દ્રિયરૂપ ચપળ ઘોડા હંમેશાં દુર્ગતિના માર્ગે દોડે છે, તેને સંસારનું સ્વરૂપ યથાર્થપણે જાણનાર શ્રાવકે સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપ લગામવડે તેમને ખોટા માર્ગે જતાં અટકાવવા. ૩ બધા અનર્થોનું, પ્રયાસનું, ક્લેશનું કારણ અને અસાર એવું ધન જાણીને બુદ્ધિશાળી પુરૂષે થોડો પણ દ્રવ્યનો લોભ ન રાખવો. ૪ સંસાર પોતે દુઃખરૂપ દુઃખદાયી ફળ આપનાર, પરિણામે

દુઃખની સંતતિ ઉત્પન્ન કરનાર, વિટંબણારૂપ અને અસાર છે એમ જાણી તેના ઉપર પ્રીતિ રાખવી નહીં. ૫ વિષ સરખા વિષયો ક્ષણમાત્ર સુખ દેનારા છે, એવો હંમેશાં વિચાર કરનારો પુરુષ સંસારથી ડરનારો હોય છે.

૬ તીવ્ર આરંભ વર્જે, નિર્વાહ ન થાય તો સર્વ જીવ ઉપર દયા રાખી પરાણે થોડો આરંભ કરે, અને નિરારંભી સાધુઓની સ્તુતિ કરે. ૭ ગૃહવાસને પાશ સમાન ગણતો તેમાં દુઃખથી રહે અને ચારિત્ર મોહનીય કર્મ ખપાવવાનો ઘણો ઉદ્યમ કરે. ૮ બુદ્ધિશાળી પુરુષ મનમાં ગુરુભક્તિ અને ધર્મની શ્રદ્ધા રાખીને ધર્મની પ્રભાવના, પ્રશંસા વગેરે કરતો નિર્મળ સમકિત ધારણ કરે. ૯ વિવેકથી પ્રવૃત્તિ કરનારો ધીર પુરુષ, 'સાધારણ માણસો ગાડરિયા પ્રવાહથી એટલે જેમ એકે કર્યું તેમ બીજાએ કરવું એવી અણસમજથી ચાલનારા છે—એમ જાણી લોકસંજ્ઞાનો ત્યાગ કરે. ૧૦ એક જિનાગમ વિના પરલોકનું બીજું કોઈ પ્રમાણ નથી, એમ જાણી જાણ પુરૂષે સર્વ ક્રિયાઓ આગમને અનુસારે કરવી.

૧૧ જીવ પોતાની શકિત ન ગોપવતાં જેમ ઘણાં સંસારનાં કૃત્યો કરે છે, તેમ બુદ્ધિમાન પુરુષ શકિત ન ગોપવતાં દાનાદિ ચતુર્વિધ ધર્મ જેમ આત્માને બાધા-પીડા ન થાય તેવી રીતે આદરે. ૧૨ ચિંતામણિ રત્નની માફક દુર્લભ એવી હિતકારી અને નિરવદ્ય ધર્મક્રિયા પામીને સમ્યક્ પ્રકારે આચરણ કરતાં આપણને જોઈ અજ્ઞાન લોકો આપણી હાંસી કરે, તો પણ તેથી મનમાં લજ્જા લાવવી નહિ. ૧૩ દેહસ્થિતિનાં મૂળ કારણ એવી ધન, સ્વજન,

આહાર, ગૃહ વગેરે સંસારગત વસ્તુઓને વિષે રાગ–દ્વેષ ન રાખતાં નિર્લેપભાવે સંસારમાં રહેવું. ૧૪ પોતાનું હિત વાંછનાર પુરુષે મધ્યસ્થપણામાં રહેવું તથા નિત્ય મનમાં સમતાનો વિચાર રાખી રાગ–દ્વેષને વશ ન થવું તથા કદાગ્રહને પણ સર્વથા છોડી દેવો. ૧૫ નિત્ય મનમાં સર્વ વસ્તુઓની ક્ષણભંગુરતાનો વિચાર કરનારો પુરુષ ધનાદિકનો ધણી છતાં પણ ધર્મકૃત્યને હરકત થાય એવો તેમનો સંબંધ ન રાખે.

૧૬ સંસારથી વિરક્ત થએલા શ્રાવકે ભોગોપભોગથી જીવને તૃપ્તિ થતી નથી, એમ વિચારી સ્ત્રીના આગ્રહથી પરાણે કામભોગ સેવવો. ૧૭ વેશ્યાની માફક આશંસા રહિત શ્રાવક 'આજે અથવા કાલે છોડી દઈશ' એમ વિચાર કરતો પારકી વસ્તુની માફક શિથિલ ભાવથી ગૃહવાસ પાલે. આ રીતે કહેલા **સત્તર ગુણવાળો** પુરુષ, જિનાગમમાં **ભાવશ્રાવક** કહેવાય છે. એ જ ભાવશ્રાવક શુભકર્મના યોગથી શીઘ્રભાવસાધુપણું પામે છે. આ ધર્મરત્ન પ્રકરણમાં કહ્યું છે.

ઉપર કહેલી રીતે શુભ ભાવના કરનારો, પૂર્વે કહેલ દિનાદિ કૃત્યને વિષે તત્પર એટલે **"આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન જ અર્થરૂપ તથા પરમાર્થરૂપ છે, બાકી સર્વ અનર્થ છે."** એવી સિદ્ધાંતમાં કહેલી રીત મુજબ સર્વ કાર્યોમાં સર્વ પ્રયત્નથી યતનાવડે જ પ્રવૃત્તિ કરનારો, કોઈ ઠેકાણે પણ જેનું ચિત્ત પ્રતિબંધ પામ્યું નથી એવો અને અનુક્રમે મોહને જીતવામાં નિપુણ થએલો પુરુષ પોતાના પુત્ર, ભત્રીજા વગેરે ઘરનો ભાર ઉપાડવા લાયક થાય ત્યાં સુધી *અથવા બીજા કોઈ કારણસર કેટલોક વખત ગૃહવાસમાં*

બળી યોગ્ય સમયે પોતાની તુલના કરે. પછી જિનમંદિરે અઠ્ઠાઈ ઉત્સવ, ચતુર્વિધ સંઘની પૂજા, અનાથ વગેરે લોકોને યથાશકિત અનુકંપા દાન અને મિત્ર, સ્વજન આદિને ખમાવવું વગેરે કરીને સુદર્શન આદિ શેઠની માફક વિધિપૂર્વક ચારિત્ર ગ્રહણ કરે.

કહ્યું છે કે-કોઈ પુરુષ સર્વથા રત્નમય એવા જિનમંદિરવડે સમગ્ર પૃથ્વીને અલંકૃત કરે, તે પુણ્ય કરતાં પણ ચારિત્રની ઋદ્ધિ અધિક છે. તેમજ પાપકર્મ કરવાની પીડા નથી, ખરાબ સ્ત્રી, પુત્ર તથા ધણી એમનાં દુર્વચનો સાંભળવાથી થનારૂં દુઃખ નથી. રાજા આદિને પ્રણામ કરવો ન પડે, અન્ન, વસ્ત્ર ધન, સ્થાન એની ચિંતા કરવી ન પડે, જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય, લોકથી પૂજાય, ઉપશમ સુખમાં રતિ રહે, અને પરલોક, મોક્ષ આદિ પ્રાપ્ત થાય, ચારિત્રમાં આટલા ગુણ રહ્યા છે, માટે હે બુદ્ધિશાળી પુરુષો! તમો તે ચારિત્ર આદરવાને અર્થે પ્રયત્ન કરો. ઈતિ ચૌદમું દ્વાર

૧૫ આરંભનો ત્યાગ-કદાચ કોઈ કારણથી અથવા પાળવાની શકિત વગેરે ન હોવાથી શ્રાવક જો ચારિત્ર ન લઈ શકે, તો આરંભ-વર્જનાદિક કરે, તે જ કહે છે. અથવા દીક્ષા આદરવાનું ન બને તો આરંભનો ત્યાગ કરવો. તેમાં પુત્રાદિક કોઈપણ ઘરનો કારભાર નભાવે એવો હોય તો સર્વ આરંભ છોડવો, અને તેમ ન હોય તો સચિત્ત વસ્તુનો આહાર વગેરે કેટલાંક આરંભ જેમ નિર્વાહ થાય તેમ તજવો. બની શકે તો પોતાને સારૂ અન્નનો પાક વિગેરે પણ ન કરે. કહ્યું છે કે- જેને માટે અન્નપાક (રસોઈ) થાય, તેને માટે

જ આરંભ થાય છે. આરંભમાં જીવહિંસા છે, અને જીવહિંસાથી દુર્ગતિ થાય છે. એમ પંદરમું દ્વાર સમાપ્ત થયું.

૧૬. બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાલન – શ્રાવકે યાવજ્જીવ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. જેમ **પેથડશાહે** બત્રીશમે વર્ષે બ્રહ્મચર્ય વ્રત સ્વીકાર્યું અને પછી તે ભીમસોનીની મઢીમાં ગયો. બ્રહ્મચર્યવગેરેનું ફળ અર્થદીપિકામાં કહ્યુ છે. ઇતિ ૧૬ દ્વાર.

શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમાઓ–૧૭ શ્રાવકે પ્રતિમાદિ તપસ્યા કરવી. સંસારતારણાદિક કઠણ તપસ્યા જાણવી. તેમાં એક માસિકી આદિ ૧૧ પ્રતિમાઓ કહી છે. તે બતાવે છેઃ–

दंसण १ वय २ सामाइअ ३ पोसह ४ पडिमा ५ अबंभ ६ सचित्ते ७ ॥ आरंभ ८ पेस ९ ऊद्दिट्ठवज्जए १० समणभूए ११ अ ॥१॥ **અર્થ**:–૧ પહેલી દર્શનપ્રતિમા તે, રાજાભિયોગાદિ છ આગાર રહિત, શ્રદ્ધાન પ્રમુખ ચાર ગુણે કરી સહિત એવા સમકિતને ભય, લોભ, લજ્જા આદિ દોષવડે અતિચાર ન લગાડતાં એક માસ સુધી પાળવું, અને ત્રિકાળ દેવપૂજા વગેરે કરવું તે રૂપ જાણવી. ૨ બીજી વ્રતપ્રતિમા તે બે માસ સુધી ખંડના તથા વિરાધના વગર પાંચ અણુવ્રત પાળવાં, તથા પ્રથમ પ્રતિમાની ક્રિયા પણ સાચવવી, તે રૂપ જાણવી. ૩ ત્રીજી સામાયિક પ્રતિમા તે, ત્રણ માસ સુધી ઉભયકાળ પ્રમાદતજી બેટંક સામાયિક કરવું તથા પૂર્વે કહેલ પ્રતિમાની ક્રિયા પણ સાચવવી ૪ ચોથી પૌષધપ્રતિમા તે, પૂર્વોક્ત પ્રતિમાના નિયમ સહિત ચારમાસ સુધી ચારપર્વતિથિએ અખંડિત અને પરિપૂર્ણ પૌષધ કરવો તે રૂપ જાણવી. ૫ પાંચમીપડિમા પ્રતિમાનામની એટલે કાર્યોત્સર્ગપ્રતિમા તે,

પૂર્વોક્ત પ્રતિમાની ક્રિયા સહિત પાંચમાસ સુધી સ્નાનવર્જી, રાત્રિએ ચઉવિહારપચ્ચકૂખાણ કરવું, દિવસે બ્રહ્મચર્ય પાળવું, તથા કાછડી છૂટી રાખી ચારપર્વતિથિએ ઘરમાં, ઘરના દ્વારમાં અથવા ચૌટામાં પરિષહ-ઉપસર્ગથી ન ડગમગતાંઆખી રાત સુધી કાઉસ્સગ્ગ કરવો ૬. છટ્ઠી બ્રહ્મચર્ય પ્રતિમા તે છમાસ સુધી નિરતિચાર બ્રહ્મચર્ય પાળવું તે રૂપ જાણવી ૭ સાતમી સચિત્તપરિહાર પ્રતિમા તે, સાત માસ સુધી સચિત્તવર્જવું ૮ આઠમી આરંભપરિહાર પ્રતિમા તે આઠમાસ સુધી પોતે કાંઈપણ આરંભ ન કરવો તે ૯ નવમી પ્રેષણપ્રતિમા તે નવમાસ સુધી પોતાના નોકર પાસે પણ આરંભ ન કરાવે તે ૧૦ દશમી ઉદ્દિષ્ટપરિહારપ્રતિમા તે દસમાસ માથું મુંડાવવું, અથવા ચોટલી જ રાખવી, નિધાનમાં રાખેલા ધનસંબંધી કોઈ સ્વજન સવાલ કરે તો તે જાણ્યમાં હોય તો દેખાડવું, અને ન હોય તો હું જાણતો નથી એમ કહેવું, બાકી ગૃહકૃત્ય તજવું, તથા પોતાને સારૂ તૈયાર કરેલો પણ આહાર ભક્ષણ કરવો નહી તે. ૧૧ અગિયારમી શ્રમણભૂતપ્રતિમા તે, અગિયારમાસ સુધી ઘર આદિ છોડવું, લોચ અથવા મુંડન કરાવવું, ઓઘો, પાત્રા આદિ મુનિવેષ ધારણ કરવો, પોતાની આધીનતામાં રહેલાં ગોકુળ વગેરેને વિષે વાસ કરવો, અને **પ્રતિમાવાહકાય શ્રમણોપાસકાય ભિક્ષાં દત્ત** એમ કહી સાધુની માફક આચાર પાળવો, પણ ધર્મલાભ શબ્દ ન ઉચ્ચારવો.

૧૮. અંતિમ આરાધના-અંતે એટલે આયુષ્યનો છેડો સમીપ આવે, ત્યારે આગળ કહીશું તે પ્રમાણે

સંલેખના આદિ વિધિ સહિત કરવી, એનો ભાવાર્થ એ છે કેઃ-"તે પુરૂષે અવશ્ય કરવા યોગ્ય કાર્યનો ભંગ થએ અને મૃત્યુ નજદીક આવે છતે પ્રથમ સંલેખના કરી પછી ચારિત્ર સ્વીકાર કરી" વગેરે ગ્રંથોક્ત વચન છે, શ્રાવક અવસ્ય કર્ત્તવ્ય જે પૂજા પ્રતિક્રમણ વગેરે ક્રિયા, તે કરવાની શક્તિ ન હોય તો, અથવા મૃત્યુ નજદીક આવી પહોંચે તો દ્રવ્યથી તથા ભાવથી બે પ્રકારે સંખેલના કરે, તેમાં અનુક્રમે આહારનો ત્યાગ કરવો તે દ્રવ્યથી અને કષાયનો ત્યાગ કરવો તે ભાવથી સંલેખના છે.

કહ્યું છે કેઃ-શરીર સંલેખનવાળું ન હોય તો મરણ વખતે સાત ધાતુનો એકદમ પ્રકોપ થવાથી જીવને આર્ત્તધ્યાન ઉત્પન્ન થાય છે. હું ત્હારૂં આ (શરીર) વખાણતો નથી કે શરીર કેવું સારૂં છે? કે ત્હારી આંગળી ભાંગી કેમ? માટે હે જીવ! તું ભાવ સંલેખના કર. નજદીક આવેલ મૃત્યુ સ્વપ્ન શકુન તથા દેવતાના વચન વગેરેથી ધારવું. કહ્યું છે કે-માઠાં સ્વપ્ન, પોતાની હંમેશની પ્રકૃતિમાં જુદી રીતનો ફેરફાર, માઠાં નિમિત્ત, અવળા ગ્રહ, સ્વરના સંચારમાં વિપરીતપણું એટલાં કારણોથી પુરુષે પોતાનું મરણ નજદીક આવેલું જાણવું. આ રીતે સંલેખના કરી સકળ શ્રાવક ધર્મના ઉદ્યાપનને સારૂ જ જાણે ન હોય? તેવી રીતે અંતકાળને વિષે પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કરે. કહ્યું છે કે-જીવ શુભ પરિણામથી એક દિવસ પણ જો ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરે. અને કદાચ જો મોક્ષને પામે નહીં તથાપિ વૈમાનિક દેવતા તો જરૂર થાય છે.

નળ રાજાના ભાઈ કૂબેરનો પુત્ર નવો પરણ્યો હતો, તો પણ હવે "તારૂં આયુષ્ય પાંચ જ દિવસ છે" એમ જ્ઞાનીનું કહેવું, સાંભળીને તત્કાળ તેણે દીક્ષા લીધી અને છેવટે સિદ્ધપદને પામ્યો. **હરિવાહન** રાજા જ્ઞાનીના વચનથી પોતાનું આયુષ્ય નવ પહોર બાકી જાણી દીક્ષા લઈ સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાને પહોંચ્યો. સંથારાને અવસરે શ્રાવક દીક્ષા લે ત્યારે **પ્રભાવના** વગેરેને અર્થે શક્તિ પ્રમાણે ધર્મમાં ધનનો વ્યય કરે. થરાદના **આભૂ** સંઘવીએ જેમ અવસરે તે (અંત વખતે) સાત ક્ષેત્રોમાં સાત ક્રોડ ધન વાપર્યું.

હવે અંતકાળે સંયમ લેવાનું જેનાથી ન બને, તે શ્રાવક અંતસમય આવે સંલેખના કરી શત્રુંજય આદિ શુભ તીર્થે જાય. અને નિર્દોષ સ્થંડિલને વિષે (જીવજંતુ રહિત ભૂમિને વિષે) શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે ચતુર્વિધ આહારનું પચ્ચક્ખાણ કરી **આનંદાદિક** શ્રાવકોની માફક અનશન સ્વીકારે. કહ્યું છે કે-**તપસ્યાથી અને વ્રતથી મોક્ષ થાય છે, દાનથી ઉત્તમ ભોગ મળે છે, દેવપૂજાથી રાજ્ય મળે છે અને અનશન કરી મરણ પામવાથી ઈંદ્રપણું પમાય છે.**

લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે-હે અર્જુન? વિધિપૂર્વક પાણીમાં અંતવખતે રહે તો તે સાત હજાર વર્ષ સુધી, અગ્નિમાં પડે તો દસ હજાર વર્ષ સુધી, ઝંપાપાત કરે તો સોળ હજાર વર્ષ સુધી, મ્હોટા સંગ્રામમાં પડે તો સાઠ હજાર વર્ષ સુધી, ગાય છોડાવવાને સારૂ દેહ ત્યાગ કરે તો એંશી હજાર વર્ષ સુધી શુભ ગતિ ભોગવે, અને અંતકાળે અનશન કરે તો અક્ષય ગતિ પામે. પછી સર્વ

અતિચારના પરિહારને માટે ચારે શરણરૂપ આરાધના કરે. દશે દ્વારરૂપ આરાધના એ રીતે કહી છે કે :–૧ અતિચારની આલોયણા કરવી, ૨ વ્રતાદિક ઉચ્ચરવાં, ૩ જીવોને ખમાવવા, ૪ ભાવિતાત્મા એવો શ્રાવક અઢાર પાપસ્થાનકને વોસિરાવે, ૫ અરિહંત આદિ ચારે શરણ કરવાં, ૬ કરેલા દુષ્કૃતની નિંદા કરવી, ૭ કરેલા શુભ કર્મોની અનુમોદના કરવી, ૮ શુભ ભાવના ભાવવી, ૯ અનશન આદરવું અને ૧૦ પંચપરમેષ્ઠિનવકાર ગણવા. એવી આરાધના કરવાથી જો તે ભવમાં સિદ્ધ ન થાય, તો પણ શુભ દેવતાપણું તથા શુભ મનુષ્યપણું પામી આઠ ભવની અંદર સિદ્ધ થાય જ; કારણ કે, સાત અથવા આઠ ભવ કરે, તેથી વધારે ન કરે એવું આગમવચન છે. ઇતિ અઢારમું દ્વાર તથા સોલમી ગાથા.

હવે પ્રકરણનો ઉપસંહાર કરતાં દિનકૃત્યાદિકનું ફળકહે છે.

एअं गिहिधम्मविहिं, पइदिअहं निव्वहंति जे गिहीणो ।
इह भवि परभवि निव्वुई–सुहं लहुं ते लहंति धुवं ॥१७॥ (મૂલ)

આ ઉપર કહેલ દિનકૃત્ય આદિ છ દ્વારવાળો શ્રાવકનો જે ધર્મવિધિ, તેને નિરંતર જે શ્રાવકો સમ્યક્ પ્રકારે પાળે, તેઓ આ વર્તમાન ભવને વિષે સારી અવસ્થામાં રહી સુખ પામે, તથા પરલોકે સાત–આઠ ભવની અંદર સુખના હેતુભૂત પણે સુખની પરંપરા રુપ મુક્તિસુખ તત્કાળ જરૂર પામે છે.

તપાગચ્છીય શ્રી રત્નશેખરસૂરિવિરચિત 'શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ' ની 'શ્રાદ્ધવિધિકૌમુદી' ટીકામાં છઠ્ઠા જન્મ કૃત્ય પ્રકાશનો ગુજરાતી અનુવાદ ગણિવર્યશ્રી મહાયશસાગરજી મ. સા. દ્વારા સમાપ્ત થયો.

પંચમ ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામિને નમઃ

ગ્રં થ કા ર ની પ્ર શ સ્તિ

જગતમાં **શ્રીજગત્ચંદ્રસૂરિ** તપા એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે. તેઓશ્રીના પટ્ટ ઉપર અનુક્રમે પ્રસિદ્ધિને પામેલા **શ્રીદેવસુંદરસૂરિ** પ્રખ્યાત થયા.(૧) એ દેવસુંદરસૂરિ મહારાજને પાંચ શિષ્યો થયા. તેમાં પ્રથમ જ્ઞાનરૂપ અમૃતના સમુદ્ર એવા **જ્ઞાનસાગર**ગુરુ થયા. જેઓએ વિવિધ પ્રકારની ઘણા શાસ્ત્રોની અવચૂર્ણીરૂપી લહેરોને પ્રકટ કરવાથી પોતાનું નામ સાર્થક કર્યું હતું. (૨) બીજા શિષ્ય શ્રી **કુળમંડનસૂરિ** થયા, જેઓ ઘણા સિદ્ધાંત ગ્રંથોમાં રહેલા અનેક પ્રકારોના આલાવા લઈને વિચારામૃતસંગ્રહ વિગેરે ઘણા ગ્રંથોના બનાવનાર થયા. તથા ત્રીજા શિષ્ય શ્રી **ગુણરત્નસૂરિ** થયા. (૩) જે ગુણરત્નસૂરિ મહારાજે ષટ્દર્શનસમુચ્ચયની વૃત્તિ અને હૈમીવ્યાકરણને અનુસારે ક્રિયારત્નસમુચ્ચય, વગેરે વિચારનિચય એટલે વિચારના સમૂહને પ્રગટ કર્યા છે અને શ્રી ભુવન-સુંદરાદિક શિષ્યોના વિદ્યાગુરુ થયા હતા. (૪) જેઓનો અતુલ મહિમા છે એવા **શ્રીસોમસુંદરસૂરિ** ચોથા શિષ્ય થયા. જેઓનાથી સાધુ-સાધ્વીનો પરિવાર સારી રીતે પ્રવર્ત્યો. જેમ **સુધર્માસ્વામી**થકી ગ્રહણ-આસેવનાની રીતિ પ્રમાણે સાધુ-સાધ્વી પ્રવર્ત્યા હતા, તેમ. (૫) યતિજીતકલ્પવૃત્તિ વગેરે ગ્રંથોના રચનાર પાંચમા શિષ્ય શ્રી **સાધુરત્નસૂરિ** એવા થયા કે જેઓએ હસ્તાવલંબન દઈને સંસારરૂપ કૂપથી બુડતા મારા જેવા શિષ્યોનો ઉદ્ધાર કર્યો. (૬) પૂર્વોક્ત પાંચ શિષ્યોના ગુરુ શ્રી **દેવસુંદરસૂરિ**ના પાટે સુગચ્છ પદવીને પ્રાપ્ત થયેલા શ્રી **સોમસુંદરસૂરિ** થયા. અને તેઓને પણ પાંચ શિષ્યો થયા હતા. (૭) પૂર્વાચાર્યના મહિમાને ધારણ

કરનારા, સંતિકર સ્તોત્ર રચીને મરકીના રોગને દૂર કરનારા, સહસ્રાવધાન વિગેરે કાર્યોથી ઓળખાતા, એવા શ્રી **મુનિસુંદરસૂરિ** પ્રથમ શિષ્ય હતા. (૮) સંઘના, ગચ્છનાં કાર્યો કરવાને અપ્રમાદી બીજા શિષ્ય શ્રી **જયચંદ્રસૂરિ** થયા અને દૂર દેશાવરોમાં વિહાર કરીને પણ પોતાના ગચ્છને પરમ ઉપકાર કરનારા ત્રીજા શિષ્ય શ્રી **ભુવનસુંદરસૂરિ** થયા. (૯) જે ભુવનસુંદરસૂરિ ગુરુએ વિષમ મહાવિદ્યાઓની વિટંબનારૂપ સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરાવનારી નાવડીની પેઠે વિષમપદની ટીકા કરી છે. એવા જ્ઞાનનિધાન ગુરુને પામીને મારા જેવા શિષ્યો પણ પોતાનું જીવિતસ ફળ કરે છે. (૧૦)

તપશ્ચર્યા કરવાથી એકાંગી (એકવડીયા શરીરવાળા) છે છતાં પણ અગીઆર અંગના પાઠી ચોથા શિષ્ય શ્રી **જિનસુંદરસૂરિ** થયા; અને નિર્ગ્રંથપણાને ધારણ કરનારા, ગ્રંથોની રચના કરનારા પાંચમા શિષ્ય શ્રી **જિનકીર્તિસૂરિ** થયા. (૧૧) પૂર્વોક્ત પાંચ ગુરુઓનો પ્રસાદ પામીને સંવત **૧૫૦૬** ના વર્ષે આ **શ્રાદ્ધવિધિ** સૂત્રની વૃત્તિ શ્રી **રત્નશેખરસૂરિએ** કરી. (૧૨) અહિંઆ ગુણરૂપી દાનશાળાના જાણકારોમાં મુકુટ સમાન ઉદ્યમવંતા **શ્રી જિનહંસગણિ** પ્રમુખોએ લખવા, શોધન કરવા વિગેરે કાર્યોમાં સાન્નિધ્ય—સહાય કરી છે. (૧૩) વિધિનું વિવિધપણું દેખવાથી અને સિદ્ધાંતોમાં રહેલા નિયમો ન દેખવાથી આ શાસ્ત્રમાં જો કંઈ ઉત્સૂત્ર લખાયું હોય તો તે મારાં પાપ મિથ્યા થાઓ. (૧૪) એ પ્રકારે આ **વિધિકૌમુદી** વૃત્તિમાં પ્રત્યેક અક્ષરના ગણવાથી છ હજાર સાતસો અને એકસઠ શ્લોક છે. શ્રાવકોના હિતને માટે શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણની "શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી" નામની આ ટીકા રચી છે તે ઘણા કાળ સુધી પંડિતોને જયનેઆપનારી થઈ જયવંતી વર્તો. (૧૬)

卐 પચ્ચક્ખાણો 卐

નમુક્કારસહિઅં મુટ્ઠિસહિઅં--ઉગ્ગએ સૂરે, નમુક્કારસહિઅં મુટ્ઠિસહિઅં પચ્ચક્ખાઇ, (પચ્ચક્ખામિ) ચઉવ્વિહં પિ આહારં, અસણં પાણં ખાઇમં સાઇમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, વોસિરઇ (વોસિરામિ).

પોરિસિ–સાઢપોરિસિ–ઉગ્ગએ સૂરે, નમુક્કારસહિઅં; પોરિસિ સાઢ-પોરિસિં મુટ્ઠિસહિઅં પચ્ચક્ખાઇ (પચ્ચક્ખામિ) ઉગ્ગએ સૂરે, ચઉવ્વિહં પિ આહારં, અસણં, પાણં, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નત્થણા ભોગેણં સહસાગારેણં પચ્છન્નકાલેણં, દિસામોહેણં, સાહુવયણેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિ વત્તિયાગારેણં– વોસિરઈ (વોસિરામિ)

આયંબિલ નિવિ–એકાસણું–બિયાસણું:– ઉગ્ગએ સૂરે, નમુક્કારસહિઅં, પોરિસિ, સાઢપોરિસિ, મુટ્ઠિસહિઅં પચ્ચક્ખાઇ (પચ્ચક્ખામિ) ઉગ્ગએ સૂરે, ચઉવ્વિહં પિ આહારં, અસણં, પાણં, ખાઈમં સાઈમં અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, પચ્છન્નકાલેણં, દિસામોહેણં સાહુવયણેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં; આયંબિલં નિવ્વિગઈઅં વિગઈઓ પચ્ચક્ખાઇ (પચ્ચક્ખામિ) અન્નત્થણા ભોગેણં, સહસાગારેણં, લેવાલેવેણં, ગિહત્થસંસટ્ઠેણં ઉક્ખિત્તવિવેગેણં, પડુચ્ચમક્ખિએણં, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં મહત્ત-રાગારેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, બિયાસણં. એકાસણં, પચ્ચ-ક્ખાઈ, (પચ્ચક્ખામિ) તિવિહં પિ આહારં, અસણં; ખાઈમં સાઈમં અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, સાગારિયાગારેણં, આઉંટણપ-સારેણં, ગુરુઅબ્ભુટ્ઠાણેણં પારીટ્ઠાવણિયાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં પાણસ્સ લેવેણ વા, અલેવેણ વા, અચ્છેણ વા, બહુલેવેણ વા, સસિત્થેણ વા, અસિત્થેણ વા. વોસિરઈ (વોસિરામિ) (જો બિયાસણાનું પચ્ચક્ખાણ કરવું હોય તો 'બિયાસણં' અને એકાસણાનું પચ્ચક્ખાણ કરવું હોય તો "એકાસણં" પાઠ કહેવો.)

ચઉવિહાર ઉપવાસ:– સૂરે ઉગ્ગએ અબ્ભત્તટ્ઠં પચ્ચક્ખાઈ (પચ્ચક્ખામિ) ચઉવ્વિહં પિ આહારં, અસણં, પાણં, ખાઈમં

સાઈમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, વોસિરઇ (વોસિરમિ).

તિવિહાર ઉપવાસઃ- સૂરે ઉગ્ગએ, અબ્ભત્તટ્ઠં, પચ્ચક્ખાઈ, (પચ્ચક્ખામિ) તિવિહં પિ આહારં, અસણં, ખાઈમં, સાઈમં અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, પાણહાર પોરિસિ, સાઢપોરિસિ, મુટ્ઠિસહિઅં પચ્ચક્ખાઈ (પચ્ચક્ખામિ), અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, પચ્છન્નકાલેણં, દિસામોહેણં, સાહુવયણેણં મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, પાણસ્સ લેવેણ વા, અલેવેણ વા, અચ્છેણ વા, બહુલેવેણ વા, સસિત્થેણ વા, અસિત્થેણ વા વોસિરઇ (વોસિરામિ).

દેસાવગાસિકઃ-દેસાવગાસિયં, ઉવભોગં, પરિભોગં, પચ્ચક્ખાઇ (પચ્ચક્ખામિ), અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, વોસિરઈ (વોસિરામિ).

સાંજના પચ્ચક્ખાણો

પાણહારઃ-પાણહાર દિવસચરિમં પચ્ચક્ખાઈ, (પચ્ચક્ખામિ) અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, વોસિરઈ (વોસિરામિ).

ચઉવિહાર-તિવિહારઃ-દિવસચરિમં પચ્ચક્ખાઈ (પચ્ચક્ખામિ), ચઉવ્વિહંપિઆહારં, તિવિહંપિઆહારં અસણં, પાણં, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરઇ (વોસિરામિ).

શ્રાવકોને કરવા લાયક છ કર્તવ્યો :-પ્રભુપૂજા-સાધુભક્તિ-સ્વાધ્યાય-પાંચઇન્દ્રિય અને મન ઉપરનો સંયમ, તપ અને દાન

આત્માનો સ્વભાવ અણાહારી છે તે મેળવવા દરરોજ નવકારશી આદિ પચ્ચક્ખાણ કરવા. આહાર સંજ્ઞાને જીતવા માટે પાંચ તિથિએ યથાશક્તિ તપ કરવું. ચિત્તની પ્રસન્નતા મેળવવા દરરોજ પ્રભુપૂજા કરવી. સાધુજીવનના અભ્યાસ માટે સામાયિકો કરવા સંયમી જીવન સુલભ થાય માટે મુનિરાજોને વંદન કરવું તથા ભક્તિ કરવી.

ત્રિવિધતાપથી બચવા વ્યાખ્યાન સાંભળવું. મનની એકાગ્રતા માટે નવકારવાળી ગણવી. વિચારોને ભ્રષ્ટ કરનાર નાટક, સીનેમા, ટી. વ. જોવા નહી. તથા તેવા સાહિત્યો વાંચવા નહી. અનંતા જીવોને અભયદા આપવા બટાટા, મૂળા, આદુ અનંતકાય તથા અભક્ષ્ય ખાવા નહી.

શ્રાવકના પાંત્રીસ ગુણો :- ન્યાયથી ધન મેળવવું. શિષ્ટાચારની પ્રશંસા કરવી. સરખા કુળાચાર સાથે વિવાહ કરવો. પાપનો ડર રાખવો. પ્રસિદ્ધ દેશાચાર પ્રમાણે ચાલવું. કોઈના અવગુણ બોલવા નહિ. કેવા ઘરમાં રહેવું. સદાચારીની મિત્રતા કરવી. માતા-પિતા વડીલની ભક્તિ કરવી. ઉપદ્રવવાળા સ્થાનનો ત્યાગ કરવો. નિંદનીય કાર્ય કરવું નહિ. આવક પ્રમાણે ખર્ચ કરવું. ધન અનુસારે વેશ

ધારણ કરવો. બુદ્ધિના આઠ ગુણો મેળવવા. ધર્મ નિરંતર સાંભળવો. અજીર્ણ થતાં ભોજન કરવું નહી. પ્રકૃતિ અનુસાર ભોજન કરવું. ધર્મ અર્થ અને કામ પરસ્પર બાધ નહીં આવે તેમ સાધવું. સાધુ–અતિથિ–દીનદુઃખીની સેવા કરવી. કદાગ્રહ કરવો નહિ. ગુણીજનોનો પક્ષપાત કરવો અયોગ્ય દેશકાળમાં ફરવું નહી. પોતાની શક્તિનો વિચાર કરી કાર્ય કરવું. વ્રતધારિ–જ્ઞાનીપુરૂષોની સેવા કરવી. પોષણ કરવા લાયકનું પોષણ કરવું. દીર્ઘદર્શી બની વિચાર કરવો. સારા-ખોટાના જાણકાર થવું. ઉપકારને જાણવો. લોકપ્રિય બનવું. લજ્જા-વાન બનવું. દયાળુતા રાખવી. શાંતસ્વભાવવાળા બનવું. પરોપકાર કરવામાં તત્પરરહેવું. કામક્રોધાદિ (છને) જીતવા ઈન્દ્રિયોને વશ રાખવી. **સામાયિક એટલે શું?** સમસ્થિતિ પોતાના સ્વરૂપમા લીનતા. અના-દિની વિષમસ્થિતિને સમ કરવી. સર્વ જીવ પ્રત્યે સમભાવ મિત્રતા, બંધુત્વભાવ. સ્વઆત્માની જેમ અન્ય પ્રત્યે સમાન વર્તન રાખવું. રાગદ્વેશ રહીત થવું. કોઈ જીવોને પીડા, ત્રાસ, હિંસા, થાય નહી તેવું કાળજીપૂર્વકનું જીવન જીવવાની શિક્ષા. પાપવ્યાપારનો ત્યાગ. કર્મમેલ ધોવાનો ઉપાય. છ કાયની રક્ષાની પ્રતિજ્ઞા. અનુકુળ–પ્રતિ-કુળ વસ્તુમાં સમભાવ રાખવો. આવા સામાયિકમા વર્તતો શ્રાવક સાધુ જેવો હોય છે. મન–વચન–કાયાના બત્રીસ દોષોનો ત્યાગ કરવો.

ચાર દોષો રહિત સામાયિક વિ.કરવું. ૧ **અવિધિ**–વિધિનો જે ક્રમ હોય તેમાં પૂરો આદર ન રાખવો. ૨. **ન્યુનાધિક**–ઓછા કે અધિક અક્ષરો બોલવા. ઓછો કે અધિક ટાઈમ ૩ દગ્ધ–શુભાશુભ કર્મોનું ચિંતન કરવું. સંકલ્પ વિકલ્પો કરવા. ૪ શુન્ય–સામાયિક કેવી રીતે કરવું, કેમ કરવું તેની સમજણનો અભાવ. આ ચારે દોષો વર્જવા. **સ્થાપનાચાર્ય શા માટે?** ધર્મની દરેક ક્રિયા ગુરૂ સમક્ષ કરવાની છે. ગુરૂના આલંબનથી શુદ્ધ સામાયિક થાય છે. ગુરૂની ગેરહાજરીમાં સ્થાપનાચાર્ય એ ગુરૂ છે.

ચરવળો શા માટે–સામાયિક–પ્રતિક્રમણ ઉભા ઉભા કરવાનું છે. કોઈ જીવને પીડા, ત્રાસ કે ભય ન થાય તેને દૂર કરવા માટે ચર-વળો છે જયણા વડે કર્મરજ દૂર થાય છે.

કટાસણું શા માટે—અપ્રમત્ત થઈને સામાયિક પ્રતિક્રમણ ઉભા ઉભા કરવાના છે. પરંતુ જેમની શરીરની શક્તિ ન હોય તે બેસણે સંદીસાઉ અને બેસણે ઠાઉં'ના આદેશ માંગી બેસવાની આજ્ઞા લે છે. કટાસણું ગરમ જોઈએ તેનાથી છકાયના જીવોની કિલામણાંથતી નથી.

મુહપત્તી શા માટે-ઉપયોગપૂર્વક બોલવા માટે મુખથી ચાર આંગળ દૂર મુહપત્તી રાખી બોલવાથી જીવદયાનું પાલન થાય છે. સંપાતિક જીવોનું રક્ષણ થાય છે. મુહપત્તીના પુરૂષોને ૫૦ અને સ્ત્રીઓને ૪૦ બોલ બોલવાના હોય છે. મોંઢે બાંધી રાખવાથી દયા પળાતી નથી.

સામાયિકમાં સ્વાધ્યાય- સામાયિકમાં વાંચન, ચિંતન, મનન, માળા વગેરે કરવાના હોય છે. ઈર્ષા, મમતા કે કષાયો કરવા નહિ.

સામાયિક ઉપર દૃષ્ટાંત-(૧)એક શેઠ હતા. આબરૂ ઘણી હતી લોકો થાપણ મૂકી જાય. શેઠના વહાણ દેશાવર ગયા હતાં. ઘણો સમય થયો છતાં કોઈ સમાચાર આવ્યા નહી લેણદારોએ પૈસા માટે ઉતાવળ કરી-શેઠ અકળાયાં. સ્ત્રીને કહે છે કે ઝેર પીવું પડશે. લેણદારોને શું મોઢું બતાવું. સ્ત્રીએ કહ્યું એક સામાયિક કરી લ્યો. પછી ઝેર પીજો. પુરૂ થયું બીજું, ત્રીજુ કરાવ્યુ દ્રવ્ય સામાયિક છે ભાવ નથી તેવામાં કોઈ આત્મવાન પુરૂષ આવ્યો તેને યાત્રાએ જવું હતું. ત્રણ કરોડ રૂપિયા થાપણ તરીકે આપીને ગયો શેઠને હિંમત આવી. લેણદારનું કામ પતાવ્યું. થોડા દિવસોમાં વહાણો આવી ગયા શેઠને સામાયિક ઉપર શ્રદ્ધા થઈ ગઈ ત્યારથી રોજ કરવા લાગ્યા.
(૨) કોઈ ગામમાં શેઠને ત્યાં ચોર ચોરી કરવા આવ્યો બંને સામાયિકમાં હતા ધર્મચર્ચા કરે છે. ચોરે સાંભળી પછી ઘરમાં ઘૂસ્યો, અવાજ થયો ત્યારે શેઠે પોતાના મનને સમજાવ્યું કે તારૂ છે તે કોઈ લઈ જાય નહિ. તારૂ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ધન તારી પાસે જ છે માટે ચોર પર ક્રોધ કરતો નહી. સામાયિકમાં તે બધુ વોસરાવ્યું તો પછી તેનો વિચાર શા માટે? વિકલ્પો ન કર. તારા ભાગ્યમાં હશે તો કોઈ લઈ જશે નહી જો લઈ જશે તો પાછું આવશે માટે શ્રદ્ધા રાખ તેવામાં ચોરે પોટલા બાંધી બહાર નાખ્યા. શેઠ **નમો**

અરિહંતાણં બોલ્યા ચોર વિચારે છે આવું ક્યાંક સાંભળ્યું છે. જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી પૂર્વભવ જોયો. "મેં પૂર્વભવે સામાયિકમાં વિકલ્પો કર્યા તેથી રખડતો બન્યો. ચોરી કરી પેટ ભરવાનો વખત આવ્યો તેવી આત્મનિંદા અને શેઠની અનુમોદના કરતાં ચોરને કેવળજ્ઞાન થયું.

જેઓ પચ્ચખાણ, પૂજા, પ્રતિક્રમણ, પ્રવચન સામાઈક આદિ કરે અને મેં કાંઈ કર્યું છે એવો સંતોષ માને પરંતુ વર્તનમાં વિશુદ્ધિ આવે નહીં તો યથાર્થ ફળ મળતું નથી. (૩) એક શેઠ હતાં. ઘરે સામાયિક કરે ત્યારે વિવિધ ચેષ્ટા, ઈશારા, ખોંખારા કર્યા કરે. તેની પુત્રવધુએ વિચાર્યું કે આવા સામાયિકનું ફળ કેવું આવે માટે શિખામણ આપવી જરૂરી છે. એકવાર શેઠ સામાયિક કરે છે વેપારી આવ્યો, પુછ્યું શેઠ ક્યાં ગયા છે? વહુ કહે શેઠ ઢેડવાડે ગયા છે, શેઠે સાંભળ્યું ગુસ્સો આવ્યો વહુને પૂછ્યું તો કહ્યું કે સામાયિક વખતે તમે કેવા વિચારો કરો છો અને કેવા વચનો બોલો છો મનને ઉઘરાણી વગેરેમાં મોકલો છો. સામાયિકમાં સંસાર ભૂલી જવો જોઈએ તેના બદલે તમે યાદ કરો છો એટલે વેપારીને કહ્યું કે ઢેડવાડે ગયા છે શેઠ સારાંશ સમજી ગયા અને સુધરી ગયા.

માળામાં ૧૦૮ મણકાં શા માટે ?

(૧) અરિહંતના–૧૨, સિદ્ધના–૮ આચાર્યના–૩૬, ઉપાધ્યાયના–૨૫, સાધુના–૨૭=૧૦૮ ગુણો મેળવવા માટે (૨) સંસારમાં જીવ યોગ અને કષાયથી ૧૦૮ પ્રકારે આશ્રવો–પાપો બાંધે છે. તેને દૂર કરવા માટે માળાના મણકા ૧૦૮ છે. **સંરંભ**–કોઈ જીવને મારવાનો વિચાર કરવો કરાવવો અને અનુમોદવો. ક્રોધ, માન, માયા, લોભથી, મનવચન કાયાથી. ૩×૪×૩=૩૬. **સમારંભ**–કોઈપણ જીવને પીડા ઉપજાવવી તે. **આરંભ**–કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી તે. ઉપરના ૩૬–૩૬ ભેદમાં મેળવતાં ૧૦૮ થાય છે માટે માળામાં ૧૦૮ મણકા હોય છે. **પ્રભુપૂજનનું ફળ**–ઉપસર્ગોનો નાશ થાય છે, વિઘ્નોની વેલડીઓ છેદાઈ જાય છે. મનની પ્રસન્નતા મળે છે. શ્રાવકે રોજ પૂજાકરવી જોઈએ.

સાથિયો શા માટે–સંસારની ચારે ગતિમાં પાપ તાપ સંતાપ, આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ, જન્મ જરા મૃત્યુ, આમાં ક્યાંય સુખ શાંતિ

નથી, ભવભ્રમણ અટકાવવા, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર જે આત્માના મૂળ ગુણો છે તેને પ્રગટ કરવા ત્રણ ઢગલી કરાય છે. અને તે ગુણો વડે આત્મા પાંચમી ગતિ-મોક્ષ પામે છે. આવી ભાવના વિચારવી.

નૈવેદ્યપૂજા શા માટે–શરીરવાળાને ખાવાનું જોઈએ છે પરંતુ મોક્ષમાં અશરીર છે ત્યાં આહાર નથી, અણુહારીપદ મેળવવા નૈવેદ્ય સાથિયા ઉપર મૂકવાનું છે.

ફળપૂજા શા માટે–પાંચમીગતિ મોક્ષ–સિદ્ધશીલા ઉપર સ્થાન મેળવવાની ભાવના માટે ફળ સિદ્ધશિલા ઉપર મૂકવાનું છે.

દર્પણપૂજા શા માટે–દર્પણમાં પ્રભુનું મૂખ જોઈ તેમના જેવા વિતરાગી સ્વરૂપ મેળવવા, રાગદ્વેષ રહીત થવા દર્પણમાં જોવાનું છે.

ચામરપૂજા શા માટે–પ્રભુ પ્રત્યે ભક્તિ, પ્રીતિ, બહુમાન પ્રગટ કરવા ચામર વીંઝતા નૃત્ય પૂજા કરવાની છે.

શ્રાવકને ત્યાં દશ ચંદરવા જોઈએ– દેરાસર, પૌષધશાળા, સામાઇકશાળા, ભોજનશાળા, વલોણાનું સ્થાન, ખાંડવાનું સ્થાન, પીરસવાનું સ્થાન, ચૂલા ઉપર, પાણીયારા ઉપર, સુવાના સ્થાન પર.

સાત ગળણા રાખવા જોઈએ –પાણીનું, ઘીનું, તેલનું, છાશનું, દૂધનું, ઉકાળેલાપાણીનું ગળણું અને લોટ ચારવાની ચારણી.

૧૮ દોષરહીત જિનેશ્વર દેવો :–દાનાંતરાય, લાભાંતરાય, ભોગાંતરાય, ઉપભોગાંતરાય, વીર્યાંતરાય હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય શોક, જુગુપ્સા નિંદા, કામ મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, નિંદ્રા અવિરતિ, રાગ, દ્વેષ.

આઠમદ (અભિમાન) અને તેના કર્તાનું નામ-

જાતિમદ – હરિકેશી	તપમદ – કુરગડુમહર્ષિ
કુળમદ – મરીચિ	ઋદ્ધિમદ – દશાર્ણભદ્ર
બળમદ – શ્રેણીક-(વસુભૂતિ)	વિદ્યામદ – સ્થૂલભદ્રજી
રૂપમદ – સનતકુમાર ચક્રવતી	લોભમદ – સુભૂમ ચક્રવતી

સાત ભયોનાનામ–ઈહલોકભય, પરલોકભય, આદાનભય, અકસ્માત-ભય, આજીવિકાભય મરણભય, અપયશ કે અપકીર્તિભય

આદરવા યોગ્ય ધર્મના પ્રકારોના નામ– દાન, શીલ, તપ, ભાવ.

પાંચ પ્રકારની ક્રિયા – વિષ, ગરલ, અનનુષ્ઠાન, તદ્દહેતુ, અમૃત

લેશ્યા		તેનું ફળ	લેશ્યા		તેનું ફલ
કૃષ્ણ લેશ્યા	–	નારકપણું	તેજો લેશ્યા	–	મનુષ્યપણું
નીલ લેશ્યા	–	સ્થાવરપણું	પદ્મ લેશ્યા	–	દેવપણું
કાપોત લેશ્યા	–	તિર્યંચપણું	શુક્લ લેશ્યા	–	મોક્ષપ્રાપ્તિ

૬ લેશ્યાની ઓળખ: જંબૂવૃક્ષ તથા ચોરનું દૃષ્ટાન્ત.

વિષ–આ લોકમાં સુખ મેળવવાની ઈચ્છાથી જે ક્રિયા કરવામાં આવે તે.
ગરલ – પરભવના સુખ માટે જે ક્રિયા કરવામાં આવે તે.
અનનુષ્ઠાન – ઉપયોગ શૂન્ય થતી ક્રિયા તે.
તદ્હેતુ – શુદ્ધક્રિયાના રાગ પૂર્વક કરાતી ક્રિયા તે.
અમૃત – ઊંચકોટિના ભાવપૂર્વક કરાતી સંપૂર્ણ શુદ્ધ ક્રિયા.

દશ પ્રકારની વેદના સહન કરતાં નારકીના જીવો – શીત, ઉષ્ણ, ક્ષુધા, પિપાસા, ખંજવાળ, પરવશતા, જ્વર, દાહ, ભય, શોક.

સ્ત્રીઓ તે જ ભવમાં શું શું ન પામી શકે – તીર્થંકર પદવી, ચક્રવર્તીપણું, વાસુદેવપણું, બળદેવપણું, સંભિન્નશ્રોતલબ્ધિ, ચારણલબ્ધિ, ચૌદપૂર્વ, ગણધરલબ્ધિ, પુલાકલબ્ધિ, આહરક શરીર. (શ્રી મલ્લિનાથપ્રભુ સ્ત્રીવેદે તીર્થંકર થયાં તે એક આશ્ચર્યમાં ગણાય છે.)

ભાવશ્રાવકના છ લિંગ – કૃતવ્રતકર્મા, શીલવાન, ગુણવાન, ઋજુ-વ્યવહારી, ગુરુશ્રુષા અને પ્રવચનકુશળ.

અતિક્રમ – વ્રત ભંગ થાય તેવી પ્રવૃત્તિની ઈચ્છા
વ્યતિક્રમ – વ્રત ભંગ થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવાની લગભગ શરૂઆત
અતિચાર – વ્રતમાં વધારે પડતી ખામી તે
અનાચાર – ક્રોધાદિક આવેશ હોય, જીવની હિંસા થાય, વ્રત તરફ દુર્લક્ષ હોય એ સ્પષ્ટ વ્રતભંગ જ છે અને તે અનાચાર કહેવાય છે.

પુણ્ય કેટલા પ્રકારે બંધાય અને કઈ રીતે – પુણ્ય નવ પ્રકારે બંધાય છે. સાધુઓને અન્ન, પાણી, સ્થાન, બિછાનું, વસ્ત્ર, આપવાથી, પ્રાણીઓના કલ્યાણ માટે સારો વિચાર કરવાથી, સારૂ બોલવાથી, શરીરના શુભવ્યાપારથી, દેવગુરૂને નમસ્કાર કરવાથી, આ ઉપરાંત જિનમંદિર આદિ સાતે ક્ષેત્રની ભક્તિ વગેરેથી વિશિષ્ટ પુણ્ય બંધાય છે.

પાપ કેટલા પ્રકારે બંધાય:– જીવને મારી નાખવા (દુઃખ દેવું.) જુઠું બોલવું, ચોરી કરવી, વિષયો સેવવા, ધન્ધાન્યનો સંગ્રહ કરવો, ગુસ્સો કરવો, અહંકાર કરવો, કપટ કરવું, અસંતોષ રાખવો, પ્રીતિ કરવી, તિરસ્કાર કરવો, કજીયો, ખોટું આળ દેવું, ચાડી ખાવી, સુખમાં હર્ષ કરવો, દુઃખમાં શોક કરવો, પારકી નિંદા

કરવી, કપટ સાથે જુઠું બોલી છેતરવું, કુદેવ, કુગુરૂ અને કુધર્મને માનવા. અઢાર પ્રકારે બંધાય છે અને બ્યાસી પ્રકારે ભોગવાય છે.

દરેકે રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ–દષ્ટાંત કેશવે રાત્રિ ભોજન ત્યાગનો ગુરૂ મહારાજ પાસે નિયમ લીધો. સાત દિવસ રાત્રે ભોજન ન કરતા માતા–પિતાએ ક્રોધ કરી કેશવને કાઢી મૂકયો. કેશવ ચાલતાં ચાલતાં અટવીમાં આવ્યો અને થાકેલો ઝાડ નીચે સૂઈ ગયો ત્યાં રહેલા કોઇ દેવે રાત્રે ખવડાવવા આકરી કસોટી કરી. પણ કેશવ ન ડગ્યો. રાત્રી ભોજન ન જ કર્યું. દેવે પ્રસન્ન થઈ પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી અને વરદાન આપ્યું. નિયમના પ્રભાવે કેશવને રાજ્ય મળ્યું. એકદા ઝરુખામાં બેઠેલા કેશવરાજાએ દુઃખી અવસ્થામાં રહેલા પોતાના માતા-પિતા અને રોગી બંધુને જોયા ઝટ નીચે ઉતરી પગમાં પડયો. રાજા કેશવનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. પિતાએ જણાવ્યું તારા ગયા પછી તારો ભાઈ હંસ રાત્રે ભોજનમાં સર્પનું ગરલ આવી જવાથી ખૂબ દુઃખી થયો છે. અને અમે પણ નિર્ધન થયા છીએ. કેશવરાજાએ દેવનું વરદાન તથા રાત્રિભોજના ત્યાગનો મહિમા કહ્યો. દેવની સહાયથી હંસ નીરોગી થયો. આમ માતા–પિતા તથા નગરજનો રાત્રિભોજન ત્યાગનો મહિમા પ્રત્યક્ષ જોઈ ધર્મ પામ્યા તથા વ્રતમાં આદરવાલા બન્યાં. અને ઘણા ભાગ્યશાળીઓ યથાશક્તિ પચ્ચકખાણ લઈ પાળી સુખી થયા. રાત્રિભોજન કરવાથી જિનાજ્ઞાભંગનો મહાન દોષ લાગે છે. અને શુભ પરિણામનો નાશ થાય છે, વળી પરભવમાં કાગડા, ઘુવડ, ગીધ, બીલાડી, શીયાળ, સાપ, વીંછી, ભુંડ અને ગરોળી જેવા દુષ્ટ અવતાર પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં પ્રત્યક્ષ પણ ઘણાં નુકશાન થાય છે. ભોજનમાં કીડી આવ-આવવાથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે. જુ થી જલોદર, માખીથી ઉલ્ટી, કરોળીયાથી કોઢરોગ વગેરે થાય છે માટે કદીપણ રાત્રિભોજન કરવું નહીં માર્કંડ ઋષીએ રાત્રી સમયે લેવાતાં પાણીને લોહી અને ખોરાકને માંસની ઉપમા આપી છે, વિશેષ યોગશાસ્ત્રાદિ ગ્રંથોમાંથી

જાણી લેવું. (આ બુકમાં પૃ. નં. ૪૯૮, ૫૬૧, ૫૬૫માં ચિત્રોજુવો)
વંદન કરવાથી થતા લાભો–વિનય આવે, અભિમાનનો નાશ થાય, જિનેશ્વરભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન, ધર્મની આરાધના, વડીલનીપૂજા, અને મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે. (૧૭ સંડાસા અને ૨૫ આવશ્યકપૂર્વક)

વર્જવા યોગ્ય ૨૨ અભક્ષ્ય

માંસ–માંછલી–ઇંડા, કોડલીવરતેલ, મધ, માખણ, દારૂ–તાડી–ચરસ ગાંજો, ઉંબરો, કાલુંબર, પિપળો, પિપર, વડના ટેટાં, બરફ–કુલ્ફી આઈસક્રીમ, ઝેર, કરા, કાચી માટી, રીંગણા, બહુબીજ–પંપોટા અંજીર–ખસખસ, બોર અથાણું, વિદલ, તુચ્છફળ, અજાણ્યા ફળ, રાત્રિ ભોજન, ચલિત રસ, વાસી ભોજન, બે રાત પછીનું દહીં, વાસી માવો, આદ્રા પછીની કેરી, કાળ પછીની મીઠાઇ આદિ, ફાગણ ચોમાસી પછી મેવા, ભાજી, પાન અનંતકાય, કંદમૂળ વિગેરે.

વર્જવા યોગ્ય ૩૨ અનંતકાય

સુરણકંદ, વજ્રકંદ, આદુ, બટાટા, હિરલીકંદ, લસણ, ગાજર, પદ્મીનીકંદ, ગરમર, ખીરસૂઆકંદ (કેસેરો), થેગ, લીલીમોથ, મૂળાં કંદજાતિ, લીલો કચૂરો, શતાવરી, કુંવરપાઠા, થોરજાતિ, લીલીગળો વાંસકારેલી, લુણી, લુણીની છાલ, ખિલોડા, અમૃતવેલ, વથુલાભાજી, સુઅરવેલ, પાલક ભાજી, કૂણી આમળી, રતાળું, પિંડાળું, કોમળ વનસ્પતિ શેવાળ વિગેરે. તથા સાત વ્યસનોને છોડી દેવા.

પંચપ્રતિક્રમણમાનાં સૂત્રો અને તેના રચયિતા :–

જગચિંતામણિ	– શ્રી ગૌતમ સ્વામીજી મહારાજ
ઉવસગ્ગહરં	– ,, ભદ્રબાહુ સ્વામીજી ,,
સંસારદાવાનલ	– ,, હરિભદ્રસૂરિજી ,,
નાની શાંતિ	– ,, માનદેવસૂરિજી મહારાજ
સકલ તીર્થ	– ,, જીવવિજય મુનિ ,,
સકલાર્હત	– ,, હેમચંદ્રસૂરિજી ,,
અજીતશાંતિ	– ,, નંદિષેણસૂરિજી ,,

તિજયપહુત્ત　– ,, માનદેવસૂરિજી　,,
નમિઊણ　– ,, માનતુંગસૂરિજી　,,
ભક્તામર　– ,, માનતુંગસૂરિજી　,,
કલ્યાણ મંદિર – ,, સિદ્ધસેન દિવાકર　,,
મોટીશાંતિ　– ,, શિવાદેવી માતા.

○ ત્રણેય લોકમાં શાશ્વતા દહેરાસરો કુલે ૮,૫૭,૦૦,૨૮૨ છે અને શાશ્વતી પ્રતિમાઓ કુલ ૧૫,૪૨,૫૮,૩૬,૦૮૦ છે.

○ **ભાવના** એટલે સંસાર ઉપરનો મોહ ઘટે અને મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા થાય તેવી વિચારણા. તે ભાવના ૧૨ છે. અનિત્ય ભાવના, અશરણ ભાવના, સંસાર ભાવના, એકત્વ ભાવના અન્યત્વ ભાવના અશુચિત્વ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, લોકસ્વભાવ, બોધિદુર્લભ, અને ધર્મભાવના તથા મૈત્રી-પ્રમોદ-કારૂણ્ય અને માધ્યસ્થ એ ચાર ભાવના.

તીર્થંકર પરમાત્માને કેટલું બળ : (અનન્તબલી કહ્યા છે).

૧૨	યોધ્ધાનું બળ	= ૧ આખલામાં હોય.
૧૦	આખલાનું બળ	= ૧ ઘોડામાં હોય
૧૨	ઘોડાનું બળ	= ૧ પાડામાં હોય.
૧૫	પાડાનું બળ	= ૧ હાથીમાં હોય.
૫૦૦	હાથીનું બળ	= ૧ સિંહમાં હોય.
૨૦૦૦	સિંહનું બળ	= ૧ અષ્ટાપદ (પ્રાણી)માં હોય !
૧૦ લાખ	અષ્ટાપદનું બળ	= ૧ બળદેવમાં હોય !
૨	બળદેવનું બળ	= ૧ વાસુદેવમાં હોય !
૨	વાસુદેવનું બળ	= ૧ ચક્રવર્તીમાં હોય !
૧૦ લાખ	ચક્રવર્તી	= ૧ નાગેન્દ્રમાં હોય !
૧ ક્રોડ	નાગેન્દ્રનું બળ	= ૧ ઇન્દ્રમાં હોય !
અનંત	ઇન્દ્રોનું બળ	= શ્રી જિનેશ્વરની ટચલી આંગળીમાં હોય.

સૂતક વિચાર–પુત્રપુત્રી જન્મે ૧૧ દિવસ સુતક, જુદા જમતા હોય તો બીજાના ઘરના પાણીથી પૂજા થાય. જેટલા માસનો ગર્ભ

પડે તેટલા દિવસનું સુતક. પ્રસવવાળી સ્ત્રી ૧ માસ દર્શન ન કરે અને ૪૦ દિવસ પૂજા ન કરે તથા સાધુને વ્હોરાવે નહિ, અને ૮ દિવસનો અસ્વાધ્યાય. જેને ઘેર મરણ થાય ત્યાં જમનારા ૧૨ દિવસ પૂજા ન કરે અને સાધુને વ્હોરાવાય નહિ. ગોત્રીયોને ૫ દિવસનું સુતક. મૃતકને સ્પર્શ કરનાર ૩ દિવસ પૂજા ન કરે; વાચિક સ્વાધ્યાય દિન બે ન કરે; ગોત્રિયોને ૫ દિવસનું સુતક, પરસ્પર સ્પર્શ કરનાર ૨ દિવસ પૂજા ન કરે. ફક્ત શ્મશાનમાં ગયા હોય તો ૨૪ કલાક બાદ પૂજા થાય. જન્મે તે દિવસે મરે અથવા દેશાંતરે મરે તો ૧ દિવસનું સુતક, આઠ વર્ષ સુધીનું મરણ પામે તો ૮ દિવસનું સુતક ઢોરનું મૃતક જ્યાં સુધી પડયું હોય ત્યાં સુધી પરંતુ ગાયના મરણનું ૧ દિન સુતક, દાસદાસી જન્મે કે મરે તો ૩ દિવસનું સુતક. સ્ત્રીને ઋતુના ત્રણ દિવસ સુધી અસ્વાધ્યાય, ચાર દિવસ પ્રતિક્રમણ ન કરે, પાંચ દિવસ પૂજા ન કરે, રોગાદિ કારણે પાંચ દિવસ પછી પણ રૂધિર આવે તો ફક્ત પૂજા ન કરે.

ઋતુ સ્રાવ (માસિકધર્મ) અંગે જરૂરી માહિતી-ભારત વર્ષની પવિત્ર સંસ્કૃતિમાં આધ્યાત્મિક તત્વની મુખ્યતા છે, તેની જાળવણી માટે ઉચ્ચ વિચાર અને પવિત્ર આચારની ખૂબજ જરૂર છે. પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિના વિષમય વાતાવરણથી એવી કઢંગી સ્થિતી થવા પામી છે કે સભ્યતા (Civiligation) ને નામે પાયાની શુદ્ધિ જોખમાતી જાય છે. જેમકે સ્ત્રીઓને કુદરતી, શારીરિક બંધારણથી થતાં માસિક-ઋતુસ્રાવ (M. C.) પ્રસંગે જાળવવી જોઈતી મર્યાદાઓ ભૂલાતી જાય છે. આપણા જૈનધર્મની દૃષ્ટિએ આવા પ્રસંગે ઘરનું કે ધાર્મિક કોઈપણ કાર્ય ન કરવું. શાસ્ત્રકારોએ આ બાબત ઘણી જ ગંભીર આલેખેલી છે. વૈદિક, ખ્રિસ્તી, યહુદી, પારસી, અને મુસ્લિમ ધર્મના દર્શનકારોએ આવા પ્રસંગે પવિત્રતા જાળવવા સૂચના કરી છે પાશ્ચાત્યોની દૃષ્ટિએ આવા પ્રસંગે જે સ્ત્રીઓ અન્ય પદાર્થોનો સ્પર્શ કરે તો તે બગડી જાય છે કે તેનું અન્ય રંગમાં

રૂપાંતર થઈ જાય છે. સુગંધીવાળા દ્રવ્યોની સુવાસ બગડી જાય છે. ડોકટરો ઑપરેશન થીયેટરમાં પ્રવેશ સામે જોખમ માને છે. દેવળ ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં પ્રવેશ ઉપર પ્રતિબંધ ફરમાવ્યો છે. ભારતમાં પણ પડછાયો પડે તો પાપડ લાલ થઈ જાય છે. શીતળા નીકળ્યા હોય તો ત્યાં પ્રવેશ થવા દેવાતો નથી. વહાણમાં બેસે તો વહાણ ડૂબે. ફુલફુલો પર અસર થાય છે. ટૂંકમાં ઋતુસ્રાવ માસિકધર્મ વાળી સ્ત્રીઓએ આવા પ્રસંગે તમામ પ્રવૃત્તિઓને તિલાંજલી આપી ઉચ્ચાર રહિત મનમાં શાંતિપૂર્વક નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરવું જોઈએ.

એક ઈરિયાવહીયા કરતાં ૧૮૨૪૧૨૦ ભાંગા–એ મિચ્છા મિ દુક્કડં અપાય છે. ૫૬૩ જીવભેદ × અભિહયાદિ ૧૦ × રાગદ્વેષ ૨ × ૩ યોગ મન–વચન–કાયા × ૩ કરવું –કરાવવું–અનુમોદન × ૩ કાળ × ૬ અરિહંત સિદ્ધ સાધુ દેવ ગુરૂ આત્મા સાક્ષી.

- સામાઈકમાં ત્યજવાના ૩૨ દોષો – **૧૦ મનના** – શત્રુપરક્રોધ, અવિવેક ચિંતવવો, સૂત્રાર્થ ન વિચારવો, મનમાં કંટાળવું, યશની ઈચ્છા રાખવી, અવિનય કરવો, ભય રાખવો, સાંસારિક કામના વિચારો કરવા, સામાયિકનું ફળ મળશે કે નહીં ? તેવો વ્હેમ રાખવો, નિયાણું કરવું. (નિયાણું એટલે કોઈપણ સાંસારીક ફળની ઈચ્છા). **૧૦ વચનના**–કુવચન બોલવું, હુંકારગર્વ કરવો, પાપનું કામ કરવા કહેવું, લવારો કરવો, કજીયો કલહ કરવો, આવો–જાવ–બેસો વગેરે હુકમો. સત્કારના વાકયો બોલવાં, ગાળો દેવી, શ્રાપ દેવા, બાળકને રમાડવું, કુથલીનિંદા, વિકથા કરવી, ઠઠ્ઠામશ્કરી કરવી. **૧૨ કાયાના** આસન સ્થિર ન રાખવું. ચારે તરફ જોયા કરવું, સાવદ્ય કામ કરવું, આળસ મરડવી. અવિનયપણે વર્તવું. ઓઠું લઈને બેસવું, મેલ ઉતારવો, ખરજ ખણવી, પગ ઉપર પગ ચડાવી બેસવું, ઢાંકવા લાયક અંગ ઉઘાડું મૂકવું, ઉઘાડું મૂકવા લાયક અંગ ઢાંકવું, ઉંઘવું.

० પ્રતિક્રમણમાં ૭ આવશ્યકોના હેતુઓ – **સામાઈક** – પાપયોગથી બચવું. **ચઉવિસત્થો** – ૨૪ તીર્થંકરોના ગુણોનું કીર્તન. **વંદન** – ગુણવંતની પ્રતિ ભક્તિ સત્કાર. **પ્રતિક્રમણ**– અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચારની નિંદા, ગરહા, ભૂલ સુધારવી. **કાઉસગ્ગ** – વ્રણ ચિકિત્સા, દા.ત. ગુમડું થયું હોય તેને જબરજસ્તીથી કાપવામાં આવે છે. અને દવા લગાડાય છે. તેમ દોષોને બળજબરીથી કાઢી નાખવા ત્રણે યોગોનું બળ કરવું તે. **પચ્ચક્ખાણ** –ત્યાગરૂપ ગુણ ખીલવવો. સાવદ્યયોગનો ત્યાગ.

० પ્રતિક્રમણમાં આચારોની શુદ્ધિ–સામાયિકમાં ચારિત્રચારની, ચઉવિસત્થોમાં દર્શનાચારની, વંદનમાં જ્ઞાનાચારની, પ્રતિક્રમણમાં સર્વ આચારોના અતિચારોની શુદ્ધિ, કાઉસ્સગ્ગમાં વીર્યાચારની, પ્રત્યાખ્યાનમાં તપાચારની શુદ્ધિ.

० પ્રતિક્રમણના આઠ નામો– **પ્રતિક્રમણ**–પાપયોગમાંથી પાછા ફરી સામાઈકયોગમાં આવવું. **પ્રતિકરણ**–જીનાજ્ઞામાં જે જે ભંગ કર્યા હોય અજ્ઞાનતાથી તેમાંથી પાછા ફરવું. **પડિહરણા**–દોષો ન લાગે તેની પહેલેથી જ કાળજી રાખવી. સંયમ વ્રત પાળવાં. **વારણાં**–પ્રથમથીજ પ્રમાદનો ત્યાગ કરી જાગૃતી રાખી થતાં દોષોને અટકાવવા. **નિવૃત્તિ**–ભૂલથી કે સોબતથી કે સંયોગોથી દોષમાં દોરાઈ જવાય, તો તુરંત ભાનમાં આવી જવું. **નિંદા**–થયેલા દોષો વિશે બેદરકારી ન રાખતાં પોતાની જાતને ઠપકો આપવો. મનસાક્ષીએ આત્મનિંદા કરવી. **ગર્હા**–ગુરૂપાસે સ્વનિંદા કરવી સ્વદોષો ખુલ્લાં કરવા આત્મશુદ્ધિ માટે સંકોચ ન રાખવો. **શોધન** (શુદ્ધિ)–મેલુ વસ્ત્ર સાબુથી ધોઈ સાફ કરાય છે તેમ દોષોથી મેલો આત્મા પ્રતિક્રમણ રૂપી સાબુથી સાફ થાય છે.

० પ્રતિક્રમણ શા માટે કરવું જોઈએ.–સર્વજ્ઞોએ નિષેધ કરેલાનું આચરણ કરવાથી, ઉપદેશેલાનું અનાચરણ કરવાથી, જિનવચનો

ઉપર અશ્રદ્ધા રાખવાથી અને જિનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરવાથી જે અતિચારો લાગે છે તેની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણ કરવું જરૂરી છે.

૧ પાટલીપુત્રમાં અશોકશ્રી રાજાએ પોતાના કુણાલ પુત્રને ભણવા ઉજ્જૈની મોકલ્યો. એકદા રાજાએ પત્રમાં લખ્યું કે 'અધીયતાં કુમારઃ' તેમાં બીજી રાણીએ 'અ' માથે મીંડુ કર્યું. પત્રકુમારે વાંચ્યો તેમાં 'અંધીયતાં કુમારઃ' શબ્દો વાંચી પોતાની આંખો ફોડી નાંખી, એક બિંદી વધતાં કેવો અનર્થ થાય છે. કુંતી-કુત્તી.

૨ કામીકાનામે સરોવર હતું. તેના તીરે વંજુલ નામે વૃક્ષ હતું તેની ઉપરથી કોઈ તિર્યંચ સરોવરના પાણીમાં પડે તો તે તીર્થનાં પ્રભાવે માનવ થાય. અને માનવ પડે તો દેવ થાય. અધિક લોભથી તેમાં બીજીવાર પડે તો મૂળરૂપ પાછું પામે. એકવાર વાનર-વાનરીના જોતાં પુરુષ-સ્ત્રી તે વૃક્ષ ઉપર ચઢી સરોવરમાં પડયાં અને દેવ-દેવી જેવા થયાં તે જોઈ વાનર વાનરી ઉપરથી પડયાં અને રૂપાળાં નરનારી થયાં, પછી વાનરે કહ્યું ફરીને પડીએ તો દેવ થઈએ સ્ત્રીએ ના પાડી છતાં તે પડયો અને વાનર થયો. અને સ્ત્રી કોઈ રાજાની રાણી બની. (આમ સુત્રપાઠોમાં અધિક અક્ષરો બોલવાથી નુકશાન થાય છે.)

૩ કોઈ વિદ્યાધર આકાશગામીની વિદ્યાનો એક અક્ષર ભૂલી જતાં નીચે પડયો, અભયકુમારે પદાનુસારિની લબ્ધિ વડે અક્ષર કહ્યો ત્યારે તે સુખી થયો. (ઓછા અક્ષરો બોલવાથી દોષ.)

૪ જેમ રોગીને તેના પિતા વગેરે દયા ચિંતવી કડવા, તીખાં કષાયેલા ઔષધ ઓછા આપે તો જલ્દી સાજો થાય નહી અને અધિક આપે તો મરી જાય એટલે અન્યૂનાધિક ઔષધ અને આહાર વડે સાજો થાય છે. (તેમ અન્યૂનાધિક સૂત્ર બોલવાથી જ લાભ થાય છે.)

પ. પૂ. આ. ભ. **શ્રી દર્શનસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.** પોતાના વિદ્વાન
શિષ્યરત્ન **મહાયશસાગરજી મ.સા.** ને કાનમાં વિધિપૂર્વક
ગણિપદનાં મંત્રાક્ષરો કહી રહ્યા છે. સંવત ૨૦૩૬
શ્રી કેશવલાલ તથા **શારદાબેન** પરિવાર ગણીપદનો પટ વહોરાવી રહ્યા છે.